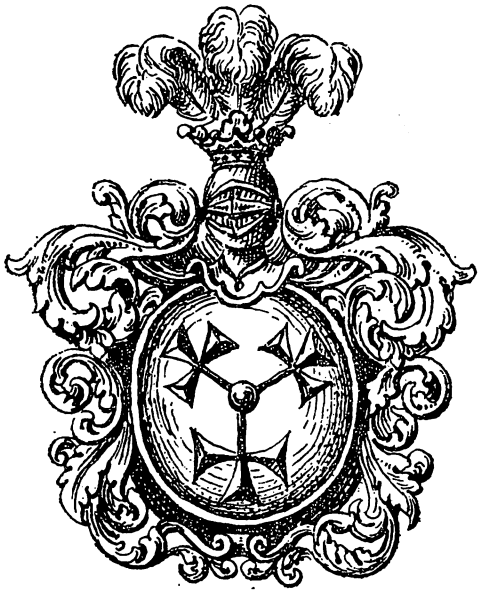

ВЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ

ТВОРИ

АРХІВ

СТУДІЇ

Загальна Редакція

Євген Зиблікевич і Євген Пизюр



W. K. LYPYNSKY
EAST EUROPEAN RESEARCH INSTITUTE, INC.

VIACHESLAV LYPYNSKY

COLLECTED WORKS, LETTERS, PAPERS AND MISCELLANEA
ALONG WITH ANALYTICAL ESSAYS AND REVIEWS

Eugene Zyblikewycz and Eugene Pyziur
General Editors

LETTERS, PAPERS AND MISCELLANEA
VOLUME 6

DMYTRO DOROSHENKO' S LETTERS TO VIACHESLAV LYPYNSKY

Edited by Ivan Korowytsky

Philadelphia, Pennsylvania
1973

СХІДНЬО-ЕВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ІМ. В. К. ЛИПИНСЬКОГО

ВЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ

АРХІВ

ТОМ 6

ЛИСТИ ДМИТРА ДОРОШЕНКА
ДО
ВЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО

Редактор Іван Коровицький

Філяделфія, Пеннсильванія
1973

Цей том появляється коштом Фундації Дмитра Микитюка з Вінніпеґу, Канада.

Повне видання умової й духової спадщини Вячеслава Липинського, його архіву та студій про нього — заплянованe на 25 томів, у трьох групах: I. Твори — історичні студії і монографії, політичні трактати та публіцистика; II. Архів — листування, денники, записки та нотатки В. Липинського, листи різних осіб до В. Липинського, матеріяли українського віденського посольства та інше; III. Студії — дослідні праці і матеріяли про життя і творчість В. Липинського та про його рід. Кожна група має свою власну черговість томів.

Загальна Редакція — Євген Зиблікевич, Євген Пизюр і Василь Рудко.

Редактор шостого тому Архіву — Іван Коровицький.

Мистецько-графічне оформлення —
Яків Гніздовський.

Редакційно-технічна співпраця при шостому томі —
Лев Заяць і Тарас Печерський.

Друк, організація технічної продукції та генеральне книготорговельне представництво — Маріян Коць.

Тираж 1,100 примірників.



Library of Congress
Catalog Card Number: 73-180705

Printed in U.S.A.

EDITOR'S NOTE

This volume, containing the letters of Dmytro Doroshenko to Viacheslav Lypynsky, is the first in a series of Lypynsky's complete works and papers, which is currently in preparation. Since other volumes will deal more directly with Lypynsky's personality and more extensively and thoroughly with his accomplishments, this note will present only a brief account of his life and work.

Viacheslav Kazymyrovych Lypynsky (1882—1931) was an outstanding Ukrainian historian, an eminent political thinker, diplomat, political leader, and prolific writer. Until the Revolution he spent most of his life on Ukrainian lands then under tsarist domination. He studied at the Universities of Cracow and Geneva. Although a Polish nobleman by birth and Roman Catholic by faith, Lypynsky in his early youth identified himself with the Ukrainian nation and became an uncompromising advocate of Ukrainian statehood. In 1918 Lypynsky was sent to Vienna as an ambassador of the Ukrainian State. In this capacity he negotiated the ratification of the Brest-Litovsk treaty. After the debacle of Ukrainian national strivings, he settled in Austria because of poor health and spent the remainder of his life as a political émigré and free-lance writer, becoming the leader of the Ukrainian conservative-monarchist movement. In 1926 Lypynsky joined the Ukrainian Scientific Institute in Berlin, but the next year he was compelled to give up this position because of failing health. He died prematurely at the age of forty-nine.

Lypynsky's chief distinction as a historian rests on his original interpretation of the forces and ideals dominant in Ukrainian history, especially the seventeenth-century cossack era. He departed from the traditional populist school in Ukrainian historiography, which interpreted the history of the country exclusively in terms of a continuous struggle of oppressed masses against the feudal exactions of native and foreign nobility. Lypynsky undertook to prove that the recurrent uprisings of the Ukrainian people were aimed at the re-establishment of a Ukrainian state; that the participating masses, although primarily aroused by social oppression, were also animated by the political ideal of the independence of the Ukraine; and that the Ukrainian nobility played the most constructive part in the actual organization of these struggles by providing leadership and clarifying political goals. In particular, Lypynsky applied these concepts to a new interpretation of the great cossack revolution against Poland, under the leadership of Hetman Bohdan Khmelnytsky (1648-1657). These studies are classics of Ukrainian historiography.

Lypynsky's achievements in the realm of political thought, however, may well surpass his historiographical contributions. He was convinced that the Ukrainian cause must be solidly anchored in political theory if it was to be sufficiently assertive and defensible. Thus he advanced an elaborate body of doctrine which extends far beyond the boundaries of his Ukrainian program to the point of assuming independent theoretical existence as an original contribution to general political philosophy. With formidable powers of logic, learning, and literary style, he attempted to resolve the basic dilemmas of the modern political situation from the conservative point of view. As a political philosopher, he sought the principle of universal order in history. This approach led him to accept the view that the presence of a political elite has been an unavoidable feature of any political system. Thus Lypynsky became the first Eastern European to arrive independently at the modern theory of the ruling class. His sensitivity to the importance of political power within a social process brings him close to Machiavelli's position. Yet, on the other hand, his political theory moves within the confines of Christian ethics. At the center of his attention is the problem of political order. In his view, the nature of a political regime decides the growth and demise, the life and death of a society. Therefore Lypynsky's political philosophy culminates logically in a novel and daring classification of political systems. His constant concern with defining the best political order links him with classical political philosophy. Although language barriers have prevented him from gaining the international recognition which he deserves as a political theorist, his political writings have established his reputation as the most eminent Ukrainian political thinker and the uncontested ideologist of Ukrainian conservatism.

Dmytro Ivanovych Doroshenko, the author of the letters contained in this volume, was, like Lypynsky himself, an eminent Ukrainian historian, a statesman, and a prolific publicist. He was born on April 8, 1882 in Vilna. The Doroshenkos, an old noble family, had provided a Ukrainian hetman in the second half of the seventeenth century. Although later on most of the Ukrainian nobility succumbed to the pressure of Russification, the Doroshenkos proudly cultivated the national traditions. Young Dmytro enlisted himself readily and spontaneously in the cultural and political movement which aimed at the national revival of the Ukraine. He studied history at the Universities in Warsaw, St. Petersburg and Kiev and also engaged in a variety of civic activities. In his student years Doroshenko began to contribute to Ukrainian scholarly magazines, political journals, and newspapers. He graduated from Kiev University in 1909 and obtained

the position of teacher of hitory at the School of Commerce in Katerynoslav (presently Dnipropetrovsk). Here, continuing his researches on the history of the Ukraine, Doroshenko joined the Learned Archival Commission, which was active in this city.

When during the first stage of World War I Eastern Galicia was occupied by the Russian army and war devastation brought misery to the population, Doroshenko was chosen to be Commissioner of the League of Cities (*Soyuz gorodov*), a civic charitative organization. In this capacity he supervised the relief work in the occupied area. With the outbreak of the Russian Revolution, the rapid course of events radically affected Doroshenko's fortune. The Provisional Government appointed him Regional Commissioner with the prerogatives of Governor-General for the Russian occupied territories of Eastern Galicia and Bukovina.

When German and Austrian forces moved into the Ukraine as a result of the Brest-Litovsk treaty and in the then existing confusion General Skoropadsky effected a coup d'état establishing a monarchy with himself proclaimed Hetman of the Ukraine, Dmytro Doroshenko was called upon to head the Ministry of Foreign Affairs. In this capacity he began to build the Ukrainian diplomatic service. After the fall of Hetman Skoropadsky's government, as political chaos enveloped the Ukraine and the Bolsheviks gained ground steadily, Doroshenko left the country. He settled in Prague and assumed the chair of Ukrainian history at the Free Ukrainian University, founded there in 1921, and held this professorship until his death. For a decade, from 1926 to 1936, he was also a professor of history at Charles University in Prague. From 1926 until 1931 he was the director of the Ukrainian Scientific Institute in Berlin. In 1936 Doroshenko was invited to assume the chair of history of the Ukrainian Church at the Orthodox School of Divinity at Warsaw University, a position which he held until the outbreak of World War II. He spent most of the war years, again, in Prague, and toward the end of the conflict he moved to Bavaria. In 1945 he was elected president of the Free Ukrainian Academy of Arts and Scieces. During the last years of his life Doroshenko moved to Canada, where he became professor of history at the Ukrainian Orthodox College of Divinity in Winnipeg. However, his health began to deteriorate rapidly and he soon decided to return to Europe. Doroshenko died on March 19, 1951, shortly after his arrival in Munich.

Dmytro Doroshenko exemplified nineteenth-and twentieth-century Ukrainian historiography at its best. Those of his works devoted to a comprehensive presentation of Ukrainian history deserve to be mentioned first. They are distinguished by the author's thorough

knowledge of original sources and by his broad acquaintance with historical literature. Two of his studies are available in English translations: *History of the Ukraine* (Edmonton, Alberta, 1939), and *A Survey of Ukrainian Historiography* (a special issue of the *Annals* of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences of the United States, New York, 1957). Doroshenko's efforts to provide general surveys of the history of the Ukraine went hand in hand with his quest for detailed historical research. He wrote a series of valuable monographs on the cossack era, the national revival of the nineteenth century, and the Ukrainian Revolution 1917-1919. Living more than half of his life in foreign countries, Doroshenko seized upon the opportunity for search in West European libraries and archives in order to bring to light past incidents of Ukrainian-Western contact, especially the relations between Germany and the Ukraine. Moreover, he maintained close contacts with many Western scholars, and he extended his scholarly interests to general Slavic studies.

Doroshenko also wrote memoirs. As an active participant in the epoch-making events of the Ukrainian and Russian revolutions, he captured his experiences in several volumes of reminiscences. They offer a lively, dispassionate, and trustworthy account of the historical events and personalities of those stormy times.

Doroshenko led an industrious and frustrating life. Wars in his homeland and in Central Europe and the insecurity of émigré life, compelled him to change quarters and to abandon his collection of books, his research, his manuscripts. Yet, he unstintingly undertook his scholarly work in the most inappropriate conditions and resumed it sometimes from scratch. Within the confines of a difficult and perilous era, his was a rich and fruitful life. Doroshenko's bibliography contains about one thousand entries.

Because he participated in many undertakings and had many friends and acquaintances, Doroshenko was a diligent correspondent, sustaining old friendships and striking new contacts through a continuous flow of letters. He complained that a great deal of his time was consumed by correspondence. Doroshenko himself stated that on the average he wrote at least two letters a day and therefore his correspondence for a single year usually surpassed a half-thousand letters.

Doroshenko corresponded regularly with Viacheslav Lypynsky. An intimate friendship united Doroshenko and Lypynsky from their early years. Their common social background and similar opinions and interests drew them together, although their temperaments were different. They were both country squires, ardent Ukrainian patriots, leading personalities in the Ukrainian monarchical move-

ment, statesmen, and distinguished historians and political writers. Formally, Doroshenko occupied higher positions than Lypynsky. He held the post of Minister of Foreign Affairs during the Hetman Skoropadsky regime, while Lypynsky was his subordinate as an envoy. Doroshenko held appointments at distinguished universities, served as the director of the Ukrainian Scientific Institute in Berlin, and delivered lectures at scholarly conferences; whereas Lypynsky never occupied a university chair and was a member of the Institute in Berlin for only a brief period. The volume of Doroshenko's literary output surpassed that of Lypynsky. Yet, in spite of Doroshenko's apparent ascendance, of the two, Lypynsky was the real master in all these fields. Doroshenko acknowledged this without reluctance or resentment. As his letters to Lypynsky attest, Doroshenko readily paid tribute to Lypynsky's superior insight and power of intellectuality, to the originality of his thought, and to his strength and integrity of character.

Their personalities and temperaments were not of the same cast. Doroshenko was an amiable, tolerant and forgiving man. In his appearance and manner he was a gentleman-scholar, a tactful, considerate, outgoing, appreciating man. Lypynsky had a pugnacious character with a puritanical bent. He was demanding and severe in his judgements of others and of himself. With regard to principles he was unbending in the event of their real or apparent violation, ready to sacrifice even life-long friendship for their sake. Thus, in the late 1920's when a split occured in the Ukrainian monarchical movement and Lypynsky found himself for the first time on the other side of the fence from Doroshenko, their friendship was severely strained. It withstood this acid test, however, as Doroshenko's correspondence in this volume demonstrates. Their correspondence lasted almost until the moment of Lypynsky's death. Doroshenko's last letter was written on May 18, and Lypynsky died on June 14, 1931.

This volume contains 347 letters and cards written by Dmytro Doroshenko to Viacheslav Lypynsky between 1918 and 1931. Still, the letters published in this volume do not represent the complete Doroshenko-Lypynsky correspondence. Missing are those letters written by Doroshenko in the decade prior to the Revolution. They perished in the whirlpool of war and revolutionary events. The burning of both the Doroshenko and Lypynsky residences during the Revolution resulted in the destruction of the two family archives and libraries. The personal archive which Doroshenko started to collect anew was abandoned in Kiev when he decided to emigrate. He lost his library, archive, and manuscripts once more at the end of World

War II when he hurriedly left Prague to escape the approaching Soviet army.

Because of many loses sustained as a result of war and revolution, there remain only these letters of Doroshenko to Lypynsky. The fate of Lypynsky's letters to Doroshenko is unknown. Most likely they were lost. Doroshenko's letters were carefully preserved in Lypynsky's personal archive, now in the possession of the East European Research Institute in Philadelphia. With the exception of one sentence in letter No. 76 and a few illegible words omitted in the others, all of these letters are printed without any stylistic changes and with minimal orthographic corrections. Doroshenko's correspondence contains concise and reliable information, distinguished by a clear style and ornate literary expression. His letters, as well as most of his manuscripts, were written in a hand that is easily legible. He wrote the majority of the letters on sheets of paper of various sizes. Certain letters from 1918 are written on the stationery of the Ukrainian Ministry of Foreign Affairs. Others from Doroshenko's Berlin period appear on the stationery of the Ukrainian Scientific Institute. The number of letters written within a given year varies. There was little correspondence between Doroshenko and Lypynsky in 1918 and 1919, because at that time Doroshenko held high state offices and was extremely busy with his official duties. The volume of letters decreases again in the second half of the 1920's, partly because for some time both Doroshenko and Lypynsky were residing in Berlin, but also because the split in the monarchical movement during those years resulted in a temporary estrangement between the two correspondents.

Doroshenko's letters contain first of all the focus on the life and work of their author. They inform us, for example, about the manner in which Doroshenko composed his works. The stages of the writings of his two-volume *History of the Ukraine, 1917 - 1921* are precisely established. In addition, the letters reveal a good deal about Lypynsky's life situation. Moreover, they vividly reflect the unenviable conditions in which Ukrainian intellectuals had to carry on life and work in exile. The correspondence provides considerable information concerning the political and cultural activity of the post-World War I Ukrainian émigrés. Doroshenko's letters are especially illuminating with regard to the Free Ukrainian University in Prague, the foundation and work of the Ukrainian Scientific Institute in Berlin, student life, individual political groupings, and the various publications that were undertaken. Some of the events of Ukrainian émigré life are presented with such great detail that the accounts may be considered definitive. Also, one finds in these letters numerous port-

raits of leading Ukrainian personalities. The correspondence occasionally offers insights into political or scholarly contacts of the Ukrainian émigrés with such influential foreigners as President Thomas Masaryk, Professor Otto Hoetzsch, Professor Max Vasmer, General Wilhelm Groener, and Professor Paul Miliukov. There is also enlightening information about the Prague circle of Russian historians of the Eurasian school and their interest in Lypynsky's political doctrine.

In chronological sequence, the main topics of Doroshenko's correspondence with Lypynsky are: the issue of granting autonomy to Eastern Galicia by the Austro-Hungarian government (1918); reflections about reasons for the failure of the Ukrainian strivings for independence (1919); the creation of the Ukrainian institutions of higher learning in Czechoslovakia (1921-1925); the establishment and activity of the Ukrainian Scientific Institute in Berlin; the domestic life of Hetman Pavlo Skoropadsky's family; the assassination of Symon Petliura; the wave of returning political émigrés to the Soviet Ukraine (1926-1927); Lypynsky's conflict with the monarchical center led by Hetman Skoropadsky; and the onslaught of the Stalinist era in the Soviet Ukraine (1930-1931).

Dmytro Doroshenko's letters to Viacheslav Lypynsky, published for the first time in this volume, are far more than a source of information about these two outstanding Ukrainian men; they are a definite contribution to the general study of Ukrainian history in the period between the two World Wars. The continuing publication of subsequent volumes of the materials contained in the Lypynsky archive will cast additional light on the personalities, events, and issues which arise in Doroshenko's letters.

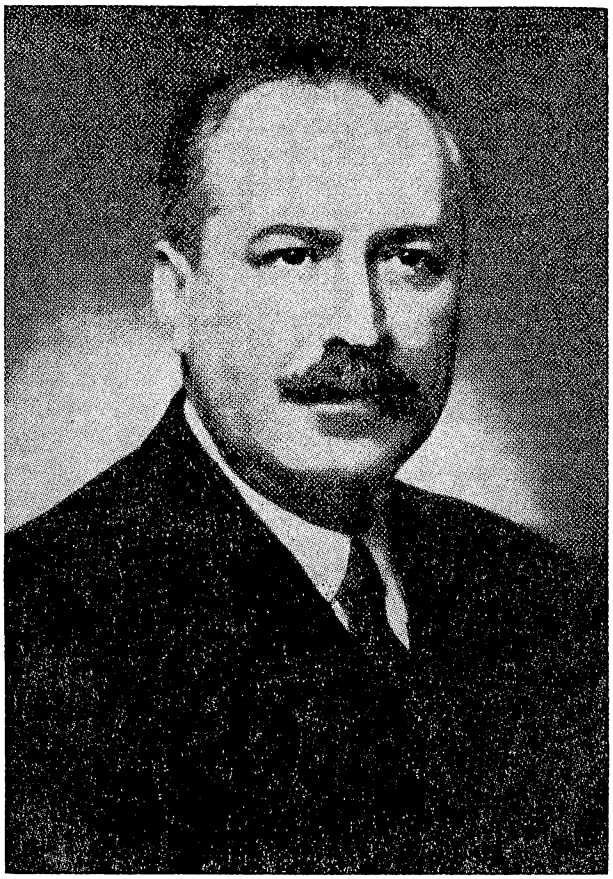

D. Dopowenkur.

ДМИТРО ДОРОШЕНКО

Дмитро Іванович Дорошенко походив з козацько-гетьманського роду. Народився він 8 квітня 1882 року у місті Вільні, де його батько працював тоді як військовий ветеринар, і де Дмитро прожив дитячі й юнацько-гімназійні літа. Літні вакації він, звичайно, перебував в родинному хуторі Дорошенків на Чернігівщині, в кол. Глухівському повіті.

На тлі багатьох зрусифікованих козацьких родів, рід Дорошенків визначався національною свідомістю. Дід Дмитра мав у себе на хуторі книгозбірню з тогочасними українськими публікаціями; свідомі були й брати його батька: дядько Василь був автором роману „На Україні" (1863 р.) й загинув у 1918 р., рік пізніше загинув його другий дядько Петро, який в роках державности керував у Києві Відділом Національної Культури і Мистецтва. Також у 1918 році була замордована червоними тітка, яка постійно мешкала на хуторі, а сам хутір, з його вартісними збірками, було зруйновано і спалено.

Національна свідомість і культурні зацікавлення родини передалися майбутньому діячеві, історикові й журналістові, й Дмитро, ще бувши гімназистом у Вільні, читав закордонні видання, між ними львівські „Зорю" й „Літературно-Науковий Вістник" та опублікував у цьому ж „Вістнику", — 1899 року, — свою першу статтю українською мовою.

У 1901 р., скінчивши гімназію, Дмитро вступив на історично-філологічний відділ Варшавського університету. У Варшаві він нав'язав знайомства з нечисленною місцевою українською колонією, яка складалася зі студентів й урядовців.

Вищі студії Дмитро Ів. продовжував у Петербурзі та в Києві й закінчив їх 1909 р. Петербург потягав молодого студента активністю тамошньої української колонії та складом професури і він переїхав туди 1902 р., ставши членом, а пізніш і головою законспірованої студентської громади. Одночасно співпрацює з старшим громадянством, в Революційній Українській Партії (РУП) і в Українській Соціял-Демократичній Партії. Сам Дмитро Ів. стає членом РУП-у і, в його „Північнім Комітеті", допомагає перевозити через Фінляндію нелегальну літературу з Галичини.

Для вжитку студентів Дорошенко опрацював, звичайно, російською мовою, бібліографічний „Покажчик джерел для познайомлення з Південною Росією" та вибір рецензій на українські видання для народу, „Народня українська література", що вийшли 1904

року. Українською мовою скомпонував дві книжечки для петербурзького „Добродійного Товариства": „Як відкрито Новий Світ — про Христофора Колумба" й „На громадській ниві (про П. Куліша)", опубліковані 1906 р.

У петербурзькі студентські часи розпочинає свої, багаті спостереженнями, подорожі. У 1902 р. він мандрував по Полтавщині й удруге побував у Полтаві 1903 р. на відкритті пам'ятника Котляревському, коли мав нагоду побачити майже усіх чільних громадських і політичних діячів, також з Галичини. Літом 1904 р., разом з іншими студентами із східньої України, поїхав до Львова, як слухач „Українських університетських курсів", що їх зорганізувало „Т-во прихильників української науки, літератури і штуки". При цій нагоді відбув мандрівку по Гуцульщині. Наступного року побував у Австрії і Німеччині, куди повіз лікувати хворого батька; бувши у Празі знайомиться з слов'янським світом, що пізніш стало темою одної із його праць.

Повернувшись, поїхав до Києва, де зблизився з Українською Радикальною Партією і де, пізніш, були видані окремою книжкою (1907 р.) його нариси про Ірляндію, друковані раніш у полтавському „Рідному Краю". 1906 р. мешкав знову у Петербурзі, як секретар журналу „Украинскій Вѣстникъ", де провадив хроніку і бібліографію. Того ж року, після припинення „Укр. В.", повертається до Києва для продовження студій на історично-філологічному відділі університету. У Києві працює одночасно в щоденнику „Рада" та бере провідну участь в місцевому студентському житті (віче студентів з домаганням відкрити при університеті катедри українознавства, тощо); пізніше — секретар „Просвіти" та доповідач на її концертах, автор дописів і статтей у журналах і часописах, а між ними й в журналі „Україна", де дав огляд українського життя за 1906 р. У Києві (1906 р.) одружився з слухачкою музично-драматичної школи М. Лисенка, артисткою Наталією Михайлівною Василенко, що їй судилося надовго пережити свого чоловіка.

Заснування у 1908 р. Товариства Українських Поступовців (ТУП) та Українського Наукового Товариства з його „Записками" ще більше притягнули Дмитра Івановича до роботи поза університетом. Наступного року він залишив працю в „Раді", щоб готуватись до іспитів; університет скінчив 1909 р., отримавши диплом 1-ої степені.

Того ж 1909 р., не мавши змоги, як „українофіл" дістати педагогічну працю у Києві, переїхав до Катеринослава як вчитель історії в комерційній школі, проте його затвердження протяглося із-за „неблагонадійности" й лише сприятливий збіг обставин допоміг

повному оформленню Дорошенка на новому становищі. У Катеринославі подружжя Дорошенків багато часу присвячує громадській праці у „Просвіті", так в централі (Д. І. був заступником голови), як і по селах, де організовано низку відділів і де Наталія Михайлівна створювала народні театри, а Дмитро Іванович, окрім організаційної діяльности, виголошував доповіді й приймав участь у сільських національних святкуваннях.

Побут у Катеринославі вважав Дорошенко за найкращі часи свого життя, — із-за прихильного ставлення до нього дооколишнього селянства і наявних результатів праці у Просвіті. Одночасно він працював для катеринославської архівної („Учена Архівна") комісії, де він став секретарем і редагував „Лѣтопись" цієї комісії, що її виходило річно 1-2 числа; також редагував часопис „Дніпрові Хвилі" (1910-1913 рр).

Літом 1911 р. Дорошенко мандрував по Волині, побувавши у Берестечку, на місці бою 1651 р., й у Городку на Волині, де в маєтності бар. Ф. Штейнґеля знаходився цінний музей. Мандрівку на Волинь повторив наступного літа, оглянувши Крем'янець, Почаївську Лавру та Луцьк.

Мешкавши у Катеринославі, подружжя Дорошенків перебували літні вакації у с. Будаївці під Києвом, звідки було догідне получення з Києвом, що давало змогу Дмитрові Ів. заступати редактора „Ради", коли цей виїжджав у відпустку. У Катеринославі Дмитро Ів. опрацював „Повний збірник творів Т. Шевченка", що вийшов 1914 р.

Переїхавши 1913 р. до Києва, Дм. Ів. викладає історію в двох комерційних школах, працюючи одночасно бібліотекарем Історичного Музею й співпрацюючи, як секретар, в Укр. Наук. Т-ві.

1914 р. помер його батько і у липні Дмитро Іванович виїхав закордон, відпочити у Швайцарії, затримуючись у Львові, Кракові й Відні. У дорозі його захопив вибух І. світ. війни, й Дм. Ів., після багатьох перешкод, через Швецію і Фінляндію, (з затримкою у Москві, де приєднався до декларації журналу „Украинская Жизнь" з приводу війни), повернувся до Києва.

У Києві місцеве громадянство, зокрема жіноцтво й діячі Т-ва Укр. Поступовців, допомагало жертвам війни, (полоненим, раненим, біженцям, вивезеним, закладникам) переважно галичанам, — при найтіснішій співпраці подружжя Дорошенків. Цей, фактично допомоговий, комітет залеґалізувався 1915 року, як „Общество помощи населенію Юга Россіи, пострадавшему отъ военныхъ дѣйствій", а Дмитро Ів. став заступником голови Товариства.

У той час у Росії постали й розвинули діяльність дві впливові

громадські організації допомоги армії, — Союз Земств і Союз Міст (городів). Київське Т-во „Півдня (Юґа) Росії" порозумілося з комітетом південно-західнього фронту Всеросійського Союзу Міст, а сам комітет, своїм персональним складом, поступово українізувався і одним з уповноважених комітету став, 1915 року, Дмитро Дорошенко. Бувавши у цій новій функції у неперервних роз'їздах по Галичині, він розвинув допомогу місцевому, зруйнованому війною, населенню, — не тільки матеріяльну, але (1916 р.) й відновленням нижчого шкільництва, під виглядом дитячих притулків. Буваючи ж урядово у Москві, продовжує там видавання, з огляду на припинення у Києві українських друків, — „Наукових Збірників" Укр. Наук. Т-ва.

Діяльність Дмитра Ів. в Союзі Міст припинилась після Лютневої революції 1917 р., коли влада на місцях перейшла до Виконавчих комітетів та Губерніяльних комісарів і коли Дм. Ів. став помічником Губерніяльного комісара Київщини (себто віце-губернатором).

Одночасно творяться початки української влади й Дмитро Ів., після перетворення ТУП-ів в партію „соціялістів-федералістів", — ставши членом нової партії, — виступає 4 квітня 1917 р. на Національному Конґресі з рефератом „Державне право і федеративні домагання України", де обґрунтовував вимоги територіяльної автономії. Від дальшої праці у Києві Дмитро Ів. відходить, отримавши призначення від Тимчасового Правительства у Петроґраді на Крайового комісаря Галичини й Буковини, з правами військового генерал-губернатора. Перед від'їздом на місце призначення, Дмитро Ів. побував у Петроґраді, де мав нагоду зіткнутися з міністрами і військовим проводом нового уряду; ці знайомства йому допомогли у пізнішій праці, не тільки в Галичині й Буковині, але й у Києві. Через Київ і Кам'янець-Подільський, прибуває він на місце призначення до Чернівець. Перебуваючи найбільше в осідках губернаторів, Чернівцях і Тернополі, Дорошенко, як і в попередній своїй діяльності в Союзі Міст, об'їжджав терен, намагаючись боронити населення перед сваволею війська, яке швидко розкладалось, та маючи із-за цього часті конфлікти з вищою владою.

Галицько-буковинське генерал-губернаторство, що знаходилось в прифронтовій зоні на окупованих військом теренах, під адміністративним оглядом перебувало в особливо сприятливих обставинах, які можна було використовувати для допомоги місцевому населенню. Дорошенко впровадив вживання на тих обширах української мови, заповнював урядові становища своїми кандидатами, йшов назустріч потребам знищеної війною области. Це ви-

кликало доноси на нього і йому, для спростовування обвинувачень, доводилось їздити до штабу (ставки) верховного головнокомандуючого армією та бувати у Петроґраді у голови Тимчасового Правительства, Ф. Керенського.

З наступом військ Центральних держав, Дм. Ів. переніс урядування до Києва. У Києві він перебув весну й частину літа 1917 р., керуючи звідти галицько-буковинськими справами, беручи участь в організуванні Генерального Секретаріяту Центральної Ради, та буваючи в Петроґраді з клопотанням про затвердження цього Київського кабінету (ген. секретаріяту).

Прихилившись до побажання делеґації з Чернігова, Дм. Ів. виставив свою кандидатуру на губерніяльного комісаря Чернігівщини, був обраний на це становище й у кінці серпня 1917 р. переїхав до Чернігова. Спокійна до того часу Чернігівщина, як і інші області, анархізувалася й новий комісар був безсилий забезпечити порядок, порушуваний бешкетами солдатів, що поверталися з фронту. Ускладнював положення неврожай і неможливість допомогти потерпілим.

Поїхавши урядово до Києва, Дмитро Ів. трапив на вуличні бої у цьому місті й на перехід влади до Центральної Ради та повернувся до Чернігова вже як представник Центральної Ради. Плянуючи виділення українських частин з загально-російського війська, був на переговорах у Ставці в Могилеві. Ця акція лишилась безрезультатною, у зв'язку з наступом, у грудні 1917 року, червоних частин на Чернігів, що примусило Дорошенка виїхати до Києва. У Києві він перебув кількаденні бої з червоними (20-26 січня, 1918) й залишився там після відступу війська й уряду Центральної Ради.

Після повороту Центральної Ради й вступу німецьких військ, Дорошенко продовжував ліквідацію галицько-буковинських інституцій, побувавши у Львові (20 квітня), щоб повернути гроші, які були вивезені з банків.

Після проголошення Гетьманства, Дорошенко приймає запропоноване йому становище міністра закордонних справ у новому уряді. На цьому пості багато уваги приділив справам Галичини, Холмщини й Криму та обсадженню закордонних представництв. У кабінеті Ф. А. Лизогуба був виявником національної лінії, що створювало конфлікти з іншими членами кабінету. Часті розмови з Гетьманом про реорганізацію кабінету допровадили до засадничої згоди Гетьмана реорганізувати кабінет міністрів, впровадивши туди діячів Національного Союзу.

24 жовтня 1918 р. Дмитро Ів. прибув до Берліна для нарад з центральними владами Німеччини. По приїзді до Берліна, занеду-

жав на дифтерит і це спізнило його розмови в Берліні, а революція в Німеччині спонукала його приспішити виїзд до Швайцарії для контакту з представниками держав Антанти. Під час його перебування в Швайцарії довідався, що у Києві створено новий кабінет проросійської орієнтації та що після цього піднято повстання проти Гетьмана під проводом Національного Союзу.

Дорошенко вирішує вертатись до Києва й, в тяжких умовинах порушеного залізничного транспорту, добивається до Берліну, звідки, з затримками в Ковлі, Голобах і Рівному, спричиненими повстанням й відходом на Захід німецьких військ, 18 грудня дістається до Києва.

У Києві він зголосив свою кандидатуру на викладача історії в новоствореному Кам'янець-Подільському університеті й виїхав туди з групою професорів 22 січня 1919 р. прибувши до Кам'янця після кількох днів тяжкого мандрування (дружина Дм. Ів. залишилась у Києві, працюючи в театральній ділянці). У Кам'янці, окрім викладів, Дорошенко мав низку обов'язків, бувши, напр., представником української сторони у полагоджуванні поважного конфлікту, викликаного протирумунським, т. зв. „Хотинським повстанням" у початку 1919 року.

З Кам'янця виїхав до Станиславова, а потім до Чехії, виконуючи доручення університету закупити друкарню. У зв'язку з подіями на фронті не зміг повернутися до Кам'янця. У Празі займається вивчанням чеської мови і літератури. Літо 1919 р. провів у Карльсбаді, працюючи над підручником історії, що йому замовило міністерство освіти.

Під час цієї праці Дмитрові Ів. запропоновано очолити місію Українського Червоного Хреста на Балканах. Погодившись, він поїхав до Білгороду, щоб там налагодити транспорт полонених-поворотців. Тому, що Сербія не визнала нового українського уряду, діяльність Дм. Ів. стрічала великі труднощі, які поглиблювалися акцією представників „білих" росіян. У зв'язку з цим, Дорошенко вирішив перенести місію до Румунії, куди й виїхав, через Мадярщину, 22 жовтня, 1919 р. Тут, у Букарешті, по довгій розлуці, він знову зустрівся з дружиною, яка дісталася сюди з Київа через Кам'янець-Подільський. Після вичерпання грошевих засобів, місія в Букарешті була зліквідована й в кінці січня 1920 р. Дорошенки переїхали до Відня.

Весною 1920 р. Дмитро Ів. їздив до Італії ревізувати місію, що її було вислано туди на початку 1919 р. в справах військово-полонених. Повернувшись, зайнявся педагогічно-науковою діяльністю.

В роках 1920-1921 Дорошенки найдовше мешкали у Відні, де

Дмитро Ів. працював над книгою „Слов'янський Світ" та приймав участь у політичному житті („Союз Українських Державників"). Звідти їздив до Берліну для розмов з Гетьманом і для затвердження нового комітету Українського Червоного Хреста та бував у Мюнхені й ін. містах Европи.

У зв'язку з відкриттям високошкільних курсів у Празі, перебував там у жовтні 1921 р., але, прийнявши пропозицію редагувати в Берліні часопис „Українське Слово", що мав перетворитися в щоденник, відмовився продовжувати свої виклади в Празі, зліквідував мешкання у Відні, й, у грудні 1921 р., вже оселився у Берліні.

Становище редактора „Українського Слова" було пов'язане з багатьома труднощами, між якими було й не цілком вияснене питання властителя, а тим самим і напрямку часопису. У зв'язку з цим, менш ніж після однорічного перебування у Берліні, Дмитро Ів. залишив це місто.

Повернувшись у другій половині 1922 р. до Чехії, Дорошенки затримались у Подебрадах, біля Праги, у місті, що тоді було одним з найбільших скупчень української еміґрації. У Подебрадах вони пробули майже рік. Тоді Дорошенко працював над „Оглядом української історіографії" та постійно доїжджав до Праги, читати курси історії України у Вільному Університеті (так у 1935 р. він читав курс про початки історії і князівський період та спеціяльний курс про літописи). У серпні 1923 — переїзд до Праги, де, поза згаданими викладами та викладами у Педагогічному Інституті, Дмитро Іванович опрацьовував третю частину своїх „Споминів". У липні наступного (1924) року Дорошенки переїхали до села Добжіховіце (Dobřichovice), біля 25 кілометрів від Праги, де Дмитро Ів. розпочав писати Історію 1918 р., приготовляв до друку свій університетський курс „Огляд джерел історії України (козацького періоду)" та переробляв для нового видання свою давню публікацію „По рідному краю".

Після однорічного перебування на селі, Дорошенки, у червні 1925 р. вернулись до Праги, де затримались до половини 1926 р. і звідки Дмитро Ів. їздив до Берліну у зв'язку з його працею над Історією 1918 р. та у зв'язку з плянами створення „Українського Наукового Інституту".

По довгих заходах ці пляни здійснилися й Дорошенки, у липні 1926 р., переїхали до Берліну, де Дмитро Ів. став директором зорганізованого гетьманом Скоропадським „Українського Наукового Інституту". У Берліні його чекало дуже рухливе життя, бо налагодження праці Інституту вимагало частих засідань, роз'їздів, конференцій з німецькими урядовими чинниками, тощо. Доповіді в Ін-

ституті та редагування інститутських видань (Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin", "Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin", „Записки Українського Наукового Інституту в Берліні") відривали Дмитра Ів. від праці над „Історією 1918 р." та унеможливлювали йому викладати у Празі і йому довелося взяти відпустку з празьких шкіл: Українського Вільного Університету й Чеського унів., куди його запросили читати історію України. З Берліну доводилось йому виїжджати на наукові з'їзди та на шукання матеріялів для наукових праць, — до Чехії і Польщі.

У березні 1928 р. він відбув вступний виклад у Чеському ун-ті, відновив перервані виклади в Українському Вільному Ун-ті. Тоді ж розпочалися його часті поїздки потягом до Праги. Бувавши у Празі, він брав участь у місцевому науковому житті, зокрема у засіданнях Історично-Філологічного Товариства.

У серпні 1928 р. Дорошенки пробули вакаційний відпочинок на острові Олероні (Ile d' Oléron), у Франції, побувавши, по дорозі, сім днів у Парижі.

З початком чергового шкільного року відновились поїздки до Праги, часто з довшим там перебуванням для писання наукових праць, — про німецьке право на Україні й ін. У 1929 р. Інститутові загрожувала ліквідація й лише по довгих заходах його існування продовжено. Також співжиття з найближчими співробітниками Дм. Ів. виявило розколини й він зрікся становища директора, прийнявши його знову на бажання німців — членів кураторії. Відпочивши у серпні 1929 р. на одному з островів Балтійського моря, Дм. Ів., у черговому шкільному році, продовжував їздити на виклади до Праги, закінчив „Історію 1918 р." й готувався до подорожі до Америки, куди його запросили читати виклади для високошкільної молоді. Цю поїздку відкликано й вона здійснилась значно пізніш.

1930 р., після кількарічної праці й заходів про опублікування, вийшла праця Дорошенка про 1918 рік; того ж року була опублікована другим, доповненим виданням, давня книжка Дорошенка „По рідному краю". Той рік був позначений деяким погіршенням співвідносин з Вячеславом Липинським. Дорошенкові довелося бути посередником у конфлікті Липинського з гетьманським центром і на його руки Липинський склав (5 червня, 1930 р.) заяву про умови ліквідації конфлікту.

Відійшовши від керування Інститутом й прийнявши пропозицію викладати історію церкви в Православному Богословському

Відділі Варшавського університету, Дорошенко, у 1931 р., переїхав до Польщі.

У Варшаві вже працювало кілька приятелів Дорошенка з Петербурґу, Києва і Праги, які полегшили Дорошенкам освоїтись на новому місці. Один з них, Олександер Лотоцький, очолював там Український Науковий Інститут і накладом цього Інституту вийшов в рр. 1931-32 двотомний університетський курс Дорошенка „Нарис історії України".

Роки перебування у Варшаві (до 1939) були особливо плідні для наукової і педагогічної праці Дорошенка; він мав змогу використати багаті польські архіви й працювати над найбільшою науковою працею свого життя про гетьмана Петра Дорошенка. За ті роки виходить низка його розвідок, між ними монографії про Євгена Чикаленка й про українську політичну думку під час Світової війни.

Під час літніх вакацій 1937 р., на запрошення Канадійського Союзу Українських Самостійників, Дмитро Ів. їздив до Канади викладати історію України слухачам вищих шкіл. Свою подорож він повторив наступного літа, щоб викладати історію української літератури. Окрім викладів для студентів, у головних скупченнях української іміґрації, він мав прилюдні доповіді на різні теми. Чергова поїздка за океан, заплянована на 1939 р., не відбулася із-за воєнних подій, які захопили Дорошенків у Польщі.

По закінченні німецько-польської війни, у зв'язку з припиненням діяльности Варшавського університету, Дорошенки переїхали до Праги. Там Дмитро Ів. відновлює, в обмежених воєнними обставинами рамках, викладання в Укр. Вільному Університеті та багато часу присвячує справам учених — втікачів із Східньої України. У Празі він продовжує посилено писати, закінчивши монографію про Петра Дорошенка і видрукувавши кілька праць, між ними, у 1941 р., 300-сторінкову "Die Ukraine und das Reich" — про дев'ять століть німецько-українських відносин.

У 1945 р., при наближенні до Праги Червоної армії, Дорошенки, не здолавши у поспіху вивезти особистий архів і недруковані наукові праці, виїхали до Західньої Німеччини, затримавшись в Гаунштеттені біля Авґсбурґу.

З Авґсбурґа Дмитро Ів. доїжджає до Мюнхену для викладання у частинно відновленому Укр. Вільному Університеті (який тоді вшанував його почесним докторатом) та в Православній Богословській Академії. В Авґсбурґу він викладає на філологічному відділі Укр. Вільного Університету, очолює Відділ Культури й Ос-

віти при Центральному Комітеті Української Еміґрації, редаґує журнал „Український Літопис", виголошує часті доповіді. 1946 р. його було обрано президентом Української Вільної Академії Наук, і цю гідність він затримав до смерти.

Прийнявши запрошення викладати у Колегії св. Андрея у Вінніпеґу, Дорошенко, у кінці 1947 р., затримавшись по дорозі два місяці в Парижі, прибув до Канади. У січні 1948 р. Дмитро Ів. розпочав виклади, які провадив до травня 1949 р. Одначе на черговий шкільний рік йому не продовжено викладання. Стративши працю, Дорошенки опинились в прикрому матеріяльному положенні, яке погіршувалось недугами: психічною депресією Дмитра Ів., недугою горла та високим тиском крови. Слабування паралізували його активність, а затрачування сили голосу обмежувало його виступи як доповідача.

Проте в роках 1949-1950 Дмитро Ів. написав для Колегії св. Андрея курс історії літератури, а 1950 р. їздив до Детройту, щоб виголосити промову на святі 300-ліття Хмельниччини, та до Торонта на з'їзд гетьманців.

Того ж 1950 р., він перебув дві операції горла й, лікуючи ненормальний тиск крови, ліг у лікарню.

Бачачи безвиглядність дальшого перебування у Канаді, Дорошенки, через США, вертаються до Европи. У жовтні 1950 р., бувши вже в Парижі, Дмитро Ів. почував себе особливо погано. 5. березня 1951 р. Дорошенки прибули до Мюнхену й, через кілька днів по приїзді, Дмитро Ів. був змушений покластися (9. березня) до університетської неврологічної клініки. Недуга ускладнилась запаленням легенів й 19 березня 1951 р. Дмитро Дорошенко помер. Поховано його у Мюнхені, на кладовищі Вальдфрідгоф (Waldfriedhof).

**
*

Листування Дмитра Дорошенка, — і розміром і змістом, — відповідає його життьовій активности. Про зразковість його, як кореспондента, свідчать однаково і його численні листи й ствердження осіб, що його близько знали.

Листи Дорошенка визначаються уважливим датуванням, точністю вислову та вичерпністю інформацій, що робить їх вартісним історичним документом. У цих листах насамперед рельєфно відзеркалилася постать їхнього автора, з його найрізноманітнішими зацікавленнями.

Кн. Токаржевський-Карашевич згадує („Український Літо-

пис", ч. 1, 1953 р., стр. 133) , що навіть у 1918 р., коли Дорошенко був особливо зайнятий, — „ми переписувались в різних приватних справах". Їхня переписка „не переривалась, хоч була досить рідкою і завжди зв'язаною з якоюсь культурною чи науковою справою", при чому автор спогадів отримував від Дорошенка „не лише вичерпуючу відповідь, — але нераз якусь книжку з відповідними матеріялами".

Переписувався Дорошенко з сотками осіб, з деякими з них посилено, так проф. Наталія Василенко-Полонська свідчить, що вона з ним „інтенсивно листувалася" („Український Історик", 1965, ч. 3—4), а в листуванні з Липинським є згадки про багатьох інших, що з ними Дмитро Ів. не менш часто переписувався. Також у своїх „Споминах" Дорошенко нераз згадує про „оживлене листування" з різними особами, між ними з Володимиром Кушніром, що з ним він познайомився 1905 р., чи з п. Грінченковою, яка листувалась з ним від 1907 до 1928 р. („Спомини про давнє минуле", стр. 67, 69).

Дорошенко любив відписувати відразу на листи, а коли їх назбирувалося, то він залишав іншу працю, не виходив „нікуди з дому, щоб порозписувати листи..." (Лист до Липинського з 26. 4. 1928).

Особливо пильний був Дмитро Ів. у листуванні з Липинським, що випливало з відданости й подиву, що їх він почував до Липинського, як історика, ідеолога й особистого приятеля.

Обидва вони були свідомими українцями вже на початку 20 ст., коли Дорошенко опублікував свою статтю українською мовою, а Липинський покидав польську громаду. Їхнє знайомство почалося не пізніше 1908 року. Вони „скоро зійшлися" і Липинський запросив у 1909 р. Дорошенка бути присутнім на з'їзді „українців польської культури" у Києві та співпрацювати у періодику "Przegląd Krajowy", що його видавав у Києві Липинський. В 1910 р. Липинський виїхав до свого маєтку на Київщині і, як згадує Дорошенко, „ми з ним бачилися з того часу лиш зрідка, але постійно між собою листувалися" („Спомини...", 116). Про пізніші, перед І. Світовою війною, зустрічі з Липинським у Полтаві, Дорошенко згадує (лист 17. 10. 26), як про „може найщасливіші моменти життя". Листування між ними, можливо, не переривалося, хоч про зміст цього загинулого листування вісток у збережених листах немає; воно напевно мало багато вартісних подробиць про тогочасні прямування української інтелігенції.

Щодо збережених і опублікованих тут листів з років 1918-1931, то вони приносять не тільки закріплення доби, але й осо-

бистих відносин цих двох діячів. Ці відносини позначились особливою теплотою з боку Дорошенка, який постійно слідкує за станом здоров'я і за працями Липинського. У листах він звертається звичайно до Липинського: „Дорогий Вячеславе Казимировичу" і лише в листах з доби державности „Дорогий Товаришу!" (що було звичною формулою звертання до політичних однодумців) або навіть „Товаришу Вячеславе Казимировичу". Липинський у тогочасних листах звертався так само й до Дорошенка: „Високоповажаний і Дорогий Пане Товаришу!", а далі, — якщо не зважати на офіційне й короткотривале „До Вельможного Пана Міністра", „Дорогий Дмитре Івановичу!" (до членів РУП'у та Укр. Соц.-Демокр. Партії його звернення було: „Дорогий Друже" й „Любий мій Товаришу!")

У 1918 р. листування Дорошенка з Липинським не обмежувалось офіційним, посла і міністра закордонних справ; вели вони й приватне листування. Їхні погляди були спільні й Дорошенко висовував кандидатуру Липинського на товариша міністра. 1919 р. він відвідав Липинського у Бадені, коли той збірався податись до димісії та підбадьорував Липинського у прикрі для нього хвилини після димісії. Деякий, короткий час вони мешкали в одній місцевості у Австрії (в Райхенау — Reichenau), про що Дмитро Ів. тепло згадує в цьому листуванні. Коли ж (1927) Липинський жив під Берліном (Neu Finkenkrug), а Дорошенко у Берліні, то їхні зустрічі були часті, посилені ще й листовним зв'язком.

Дорошенко неперестанно турбувався за хворого приятеля і листування виявляє його піклування, навіть ніжність, — коли він в листі (20. 10. 26) звертається до Липинського: „голубчику сивенький". Він тішиться можливістю мешкати колись поблизу Липинського: („...як то воно добре буде, коли ми всі житимемо один близько другого..."), й охоче приїжджає до Липинського — до Австрії, а пізніше до його берлінського мешкання. Плянування цих візит часте в листуванні Дорошенка, який свої листи часом закінчує: „цілую Вас братерськи", або „цілую Вас кріпко".

Коли між ними виявилися неясності то Дорошенко сподівався їх вияснити в особистій розмові, поскільки, — як він писав, — листи не передають усіх нюансів. Одначе звичайно листи заступали йому безпосередню розмову: „Я страшенно люблю зараз же одповідати Вам на листа, як тільки одержу від Вас: це дає мені ілюзію ніби безпосередньої розмови з Вами..." (25. 5. 1926). Письмо Липинського нерозбірливе, проте Дорошенко запевняє: „Я прекрасно все розбіраю, що Ви пишете, ради Бога не турбуйтесь, не переписуйте..." (11. 1. 1926).

Дорошенко у листах ентузіястично висловлюється про твори Липинського, подає йому вістки про події українського еміґраційного життя, про окремі особи, про нові наукові праці, про статті в часописах і журналах, постачає інформації і матеріяли необхідні для наукових праць Липинського. Липинський також був охочий прислужитися Дорошенкові підшуканням помешкання на літо, переглядом його праць, опікою над панею Дорошенковою, тощо.

У кінці 20 років сердечність їхніх взаємин почала охолоджуватись, — на це вплинуло погіршене здоров'я Липинського та розбіжність їхніх вдач.

Липинський усі еміґраційні роки хворував легенями, що відбивалось на його нервовій рівновазі. Він часто входив у конфлікти із-за тону своєї полеміки, а останні роки життя перебував у відосібненні від багатьох приязних йому осіб. Радше кабінетний теоретик ніж практичний діяч, Липинський визначався принципіяльністю та невгнутістю поглядів і дій. Він прагнув такої справи „в котрій, як становище моє, так і становище кожного з товаришів цілком ясне і виразне" (лист до А. Жука, 1911 р.). Із свойого відокремлення він гостро окреслював політиків — „дрантя", відчував „гидоту і нудоту від оцих щиро-українських просвіто-туповських взаємовідносин..." (17. 5. 1921) та твердив, що „недержавних свиней в державних орлів переробити не можна" (17. 5. 1928). У деяких справах Липинський ставив і Дорошенкові виразні побажання, напр. щодо часопису „Українське Слово", — щоб Дорошенко був „по боці організованому і дисциплінованому проти отаманщини" (15. 12. 1925), або щоб він, на становищі директора Інституту у Берліні, у доборі співробітників керувався іншими засадами.

Але, хоч і обґрунтований монархіст-гетьманець, з нехітю до соціялістичних напрямків та виразно окреслений „східняк", з застереженням до людей із західніх теренів, Дорошенко, обдарований громадсько-товариським тактом та льояльністю державного діяча, перебував в найкращих особистих відносинах з діячами соціялістичних партій та з галичанами. У минулому „просвітянсько-тупівський" діяч та керівник установ, де людей цінували за фаховість, а не за політичні погляди, Дорошенко льояльно визнавав заслуги інших політичних груп, а з багатьома їхніми діячами лучила його щира приязнь. Він був пов'язаний особистими зносинами з людьми „з якими доводиться ідейно ворогувати", від них він приймав „тисячі допомог і услуг" і цим самим відплачувався: „Для Вас", пише він Липинському, „усі ці Лотоцькі, Шульгини — це літературні імена..., для мене ж це живі фігури які я бачу щодня, з якими ділю хліб-сіль, ділю долю і недолю, і це утворює для

мене те, що я називаю „моральною залежністю" (27. 12. 1925). Про їхній журнал „Тризуб" він інформує Липинського, що „він видається доволі коректно і там нема нічого, що могло би Вас неприємно вразити" (27. 12. 1925), а з приводу смерти Петлюри, що „Шануючи почуття людей і їх розпачливий настрій, доводилось нам бути дуже обережними, тактовними і не відмовлятися брати участь в ушануванні небіжчика..." (5. 6. 26).

У більшій мірі таке об'єктивне наставлення виявилось у лояльності Дорошенка до гетьманського центру. Не відштовхнула його навіть реформа кабінету міністрів, коли його, у листопаді 1918 р., під час його перебування закордоном, себто у неприсутності, було усунено з становища міністра. Усе своє наступне життя Дорошенко був послідовним гетьманцем, хоч його особисті взаємини з діячами центру часто бували далеко не найкращі і по Другій світовій війні, до свого від'їзду до Канади, він був членом Гетьманської Реґентської Ради. Він намагався, хоч і безрезультатно, злагіднити відхід Липинського від тогочасного гетьманського центру, переконував не оприлюднювати заяв, тощо. Липинського це дратувало й він закидав Дорошенкові небажання стати по його стороні (конфлікт з проф. Томашівським) й навіть недостачу „державного інстинкту" (10. 2. 1930). Дорошенко ж твердив, що він залишається „в тім гурті не з якихось особистих симпатій..., а з почуття обов'язку" (7. 9. 1931). Липинського це не переконувало; у їхньому листуванні з'являються перерви й Дорошенко стверджує, що „з деякого часу писати до Вас зробилось для мене тяжко, власне з того часу, коли я почав помічати, що у Вас нема до мене довір'я" (12. 1. 1930).

Непорозуміння не викликали одначе між ними розриву й, в одній із своїх пізніших (1945 р.) доповідей, Дмитро Ів. ствердив, що „роздратування В. Липинського було наслідком лише його хвороби і великої нервовости. Що поза тим, підстав до якихось ідеологічних чи етичних розходжень не було" (Спогади С. Нагая, „Укр. Літопис", 1953, ч. 1, 124).

Лагідність у житті не означала слабохарактерности Дорошенка, — навпаки, листування свідчить про його дуже виразне ставлення до окремих явищ і осіб, про те, що він бував гостро неприхильний до тих, про кого виробив від'ємний погляд. Для них знаходив найприкріші, — сумнівно чи завжди справедливі, — окреслення і відмовлявся зустрічатися з ними, не зважаючи на їхнє становище чи авторитет для інших. У листуванні рясно розкидані згадки, про „...людину дуже безтактну, істеричну, неморальну" (5. 12. 1928), про когось, „який є більше погань, як..." (18. 11. 1928),

про тих, що про них „я ще більше переконався що ми взаїмно собі чужі і, як люде, один одного не цікавимо" (2. 6. 1928), про те, як хтось „приїздив до Праги... але я бачитись з ним не схотів. Гидко" (20. 5. 1926). Про доповідь одного історика Дорошенко висловився: „так український хам посміявся з своїх батьків" (15. 7. 1928), а про визначного ієрарха російської церкви він пише, що ненавидить його „до глибини душі", бо той шкодив і буде шкодити „поки здохне" (9. 8. 1925).

Е. Онацький записав про Дорошенка („По похилій площі", „Сучасність", 1968), що „в нього почувається глибоке переконання в правді своїх поглядів, сміливість в їх висловлюванні без усякого намагання щось приховати". Дійсно Дорошенко відмовляється співпрацювати в органах, де друкувались речі, з якими він не погоджувався, так напр. сповіщав він про „Діло": „не можу давати імени в газеті, де так необережно плямують усе гетьманське" (30. 7. 1928), або про „Літературно-Науковий Вістник": „залишатись мені під одним дахом з... непристойно, і я сьогодні... пишу..., що не можу дати... ані рядка" (5. 4. 1923).

У розпалі політичної боротьби, Дорошенкові приписували думки, що їх він не висловлював. Так напр. часопис „Кіевская Мысль" запевняв у 1918 р., що Дорошенко-міністр на одному бенкеті заявив у промові, що „російський царизм, а потім большевизм викопали на віки прірву між Україною і Росією", а в іншій російській газеті „Голосъ Кіева" було вміщено статтю „Изумительный министр", де висміювалась ця ніколи не виголошена промова („Спомини про недавнє минуле", III, 93 і 94).

Якщо якась справа Дорошенкові була ясна, то „сичання" його не хвилювало, „писання якихось блазнів" (28. 9. 1918) не ображало і він переконував Липинського не турбуватися „з приводу всякого собачого гавкання в українській пресі" (26. 10. 1925). Тішився працею „що стоїть вище за всі неприємности особистого життя" (29. 7. 1923) чи навіть суперечкою на культурному рівені („Оце дійсний класичний зразок полеміки і тим, що писано лагідно, не різко, робить ще більше враження і вибиває противнику з рук зброю"), тощо.

Дорошенкову об'єктивність цінено і він нераз виступав миротворцем, як це було напр. під час непорозуміння видавців і працівників „Ради" у Києві („На делеґатів обрано... й мене, мабуть з огляду на те, що ми обидва були люди мирної, спокійної вдачі і могли легше порозумітися з видавцями. — „Спомини про давнє минуле", 92). Один з його учнів, д-р Крупницький окреслив Дорошенка як людину „лагідної, зрівноваженої вдачі", якій прикметне

було почуття міри і яка не любила скрайностей.

Дійсно, Дорошенко легко сходився з людьми, нав'язував приязнь і цій приязні звичайно бував вірний. Підкреслювання сердешного відношення часте у його писаннях, коли він згадує про давні зустрічі з митр. А. Шептицьким, який „своєю благородною вдачею і сердечним простим поводженням... причарував нас усіх" („Спомини про недавнє...", I, 89), про Костя Михальчука („я щиро любив цю милу, шляхетну людину (Спомини про давнє минуле", стр. 161), чи про Модеста Левицького, який „всіх приймав з однаковою увагою, і мені здавалося, що сама людяність, його сердечна, щира мова, впливали заспокоюючe на хворих" (там само, 133). До Сави Крилача він прив'язався, непокоївся його нещастями, інформував про нього Липинського („признаюсь Вам, я його люблю", — 2. 6. 1928), — ще більше до Василя Біднова і коли цей його друг від'їхав, то Прага Дорошенкові „осиротіла". Друзі йому віддячувались такою ж сердешністю, і коли у квітні 1918 р. він у Львові зустрів давніх приятелів, то „скрізь мене приймали, як рідну, близьку людину („Спомини про недавнє...", II, 82).

У такій відвертости до приятелів і недрузів, виявлялася показна риса Дорошенка — бути самостійним. Він любив відповідальні керівні становища та здобував їх у житті, — у студентському Петербурзі, пізніш у „Союзі Городів", у праці під час війни в Галичині й Буковині, у Чернігові, Києві чи Берліні. „Я з досвіду знаю, — писав він Липинському, — що найбільш енергії, запалу і завзяття викликає власне ота свобода руху, зв'язана з почуттям відповідальности за остаточний вислід справи..." (3. 11. 1924).

Рівнобіжно з цим відкидав неясність, окружні шляхи, непевність, — явища майже нормальні в еміґрантському житті; не міг, напр., непрямим шляхом здобувати необхідні в його рухливому побуті численні документи. Прикро переболів перехід на неокреслене з правного боку становище еміґранта й інформування про труднощі здобування віз займають поважне місце в його листах. Повідомляючи про непризнавання українських пашпортів (6. 7. 1923) додає про „митарства приниження". Мотив: „біда з цим циганським життям" повторюється у листах. 1928 р. він підрахував, що за минулих дев'ять з половиною років змінив 25 мешкань, не враховуючи перебувань у готелях. Дорошенкам довелось жити в різних країнах, — довго у Чехії, Німеччині, Польщі, Канаді. У Чехії жили вони на т. зв. "proukaz" (посвідка на перебування) і коли треба було їхати закордон, то ці посвідки відбирали, а видавали тимчасові пашпорти. Візи звичайно видавались на короткий час і здобування їх займало багато часу й енергії, тим більше, що Дмит-

ро Ів. був „чоловік легальний до дна душі" (24. 9. 1920) і не міг використовувати сумнівних документів. Пригадував часи, коли українські дипломатичні пашпорти ще визнавались („Спомини про недавнє"... IV, 50) та тішився, коли 1930 р. здобув литовське громадянство і міг подорожувати без „принижень".

Не любив і боявся щоденних побутових прикростей, а зміна мешкання чи непорозуміння з властителем мешкання виростали у величезні труднощі. З жалем стверджує (31. I. 1928), що його мрія — „жити своїм власним кутком... не здійснилась. Мабуть до віку судилось уже тинятись по чужих кутках".

Часті недуги його самого й майже безперервні дружини виснажували сили; нерви бували настільки розхитані, що порівняльно дрібні невигоди, — як галас з вулиці, — відчувалися як катастрофа. „Я зробився невиносимий — нервовий і драпіжний", — усвідомлює сам (26. 7. 1928); але звернутися до лікаря вимагало особливого зусилля його волі.

Побутові невигоди, недостача відпочинку, постійний поспіх, — усе це позначилось від'ємно на здоров'ї Дорошенка. Траплялось, що він навіть Липинському спізнявся з відповіддю, коли хорував „застудившись, їздячи до Праги в душних, напалених вагонах," та коли „так усякий клопіт стояв над душею" (27. 1. 25). Короткі літні вакації, — що їх він не занедбував належно використати, — не привертали розтраченого за рік здоров'я і наближення шкільного року очікувалось як додаткові клопоти.

Згадування про неспокійний сон, відчування втоми, підкреслювання свойого поважного віку (це в 45-46 років) наворотні у листуванні. Він тяжко переносить спеку, а в Канаді холод. Особливо тяжкі були останні роки його життя, коли він не міг виявити свою ініціятивність; вправний промовець, він прикро відчував недугу горла, що виснажувала його в передкінцевих роках у Канаді.

До цього доходила тривога за завтрішній день. Заробіткові праці Дорошенка на еміґрації мали переважно тимчасовий характер і він нераз згадує про непевність свойого майбутнього. Вражливо спостерігає бідування еміґрації (20. 10. 1927; 18. 11. 1928), та і йому самому — хоч матеріяльно було значно краще від багатьох інших, — нераз ледве вистачало прожити („скупо у мене з коштами, маю грошей зовсім в обріз" 7. 3. 1930). Доводилось обмірковувати, як дешевше пробути вакації, чи можна вислати на лікування хвору дружину й навіть, чи не вдасться заощадити на поштових пересилках. Таким чином це листування, — через родину Дорошенків, — відзеркалює побут інтеліґентської верстви політичної еміґрації в Европі 1920. років.

На тлі несприятливих еміґраційних обставин понаднормальною видається життєва активність Дорошенка. Його батько помилявся, вважаючи Дмитра за гультяя та дорікаючи йому, що він мало працює (23. 1. 1929). Навпаки, працьовитість „гультяя" виявилась вже у студентські часи, коли він, у відрізненні від своїх товаришів, займався не тільки громадською діяльністю, але й виготовив низку праць, що були опубліковані. Самостійне життя в Катеринославі й Києві було виповнено різноманітною діяльністю. У „Споминах про давнє минуле" Дорошенко про розклад свого часу пише: „У Києві, школи, крім викладів, не вимагали окремого часу (а він викладав у двох-трьох школах), бібліотекарство в Музеї забирало три години денно, а на все інше якось ставало часу" (157). Список його праць з того часу підтверджує це вистачання часу. До того треба додати праці такого роду, як запис з уст проф. Володимира Антоновича про початки київської „Старої Громади" у 1908 р., а наступного року — спогади Костя Михальчука. Особливе навантаження мав Дорошенко на становищі міністра. У „Споминах" він пригадує, що вісім місяців ніде не бував, — лише службово й що тоді цілком закинув приватне листування. Майже щонічні засідання Ради Міністрів тривали до 2—3 год. ночі. Цю добу він згадує пізніш „як часи страшенного напруження всіх своїх фізичних і духових сил — і нервів в тому числі" („Спомини про недавнє...", III, 55). Коли ж у Берліні занедужав на дифтерит, то тиждень примусової бездіяльности сприймав, як „один з найтяжчих в моїм житті" (там же, стр. 90). Бувши 1919 р. в Кам'янці брав участь в культурно-просвітньому житті, читав лекції на курсах народніх учителів і урядовців поштово-телеграфної округи, писав популярні брошури тощо. А літом 1919 р. у Карльсбаді, за півтора місяці майже виготовив підручник історії, хоч ані політичні, ані воєнні події у у світі ще не заспокоїлися. У 1920 році вже пише велику працю „Слов'янський світ". 1920-1921 р. викладає у Празі, доїжджаючи туди з Подебрад, а в самих Подебрадах, на прохання місцевих студентів, раз на тиждень приватно викладає історію України.

На еміґрації Дорошенки жили у тісних помешканнях, звичайно в одній кімнаті, де єдиний стіл був і письмовим і для їжі (30. 3. 1930). Працювати доводилось у неопаленій кімнаті („Хата холодна. Писав у пальто, калошах і шапці" 7. 1. 1924), незважаючи на недуги („Мучить... анґіна, болить горло, всього морозить... але я продовжую щодня писати далі", — 1. 11. 1924) та різні інші невигоди („Згасла електрика і я пишу прадідівським робом — при свічці" — 19. 11. 1924).

Мешкаючи в Берліні, викладав у Празі. Виїжджав звичайно в

неділю, понеділок перебував у Празі, а у вівторок пополудні вирушав назад до Берліну (23. 1. 1929). Під час його відсутности дружина почувала себе самотньою й Дорошенко непокоїться, бо коли „вона була заслабне, то нема людини, яка би її провідала" (14. 11. 1930). Під час її недуг Дмитрові Ів. доводилось виконувати обов'язки пестунки, бігати по лікарях та аптеках і тоді „ні про що інше й думати не можу" (16. 11. 1925).

Одночасно доводилось займатися громадськими справами, бути секретарем наукового товариства та квестором університету й знаходити час на суто наукову діяльність. Це була не тільки вроджена, але й свідома активність, бо Дорошенко бажав, пригадуючи вислів козацького літописця, дожити свій вік „не безділько".

Посилене і постійне читання — також показник працездатности Дорошенка. Він уважливо слідкує за поточною пресою, знає зміст навіть мало поширених журналів (як „Духовна Бесіда"), — тим більше поінформований про окремо видані книжки; про важливіші еміґраційні публікації він мав настільки точне уявлення, що міг про це авторитетно повідомляти Липинського (2. 11. 1925).

Різноманітні зацікавлення перешкодили Дмитрові Ів. належно розвинути здібности вченого. У „Споминах" він пригадує, що, хоч він і вписався восени 1906 р. до Київського університету, але „занявшись газетярською і громадською працею, мусів занедбати свої університетські студії і дуже рідко бував на викладах" („Спомини про давне..." 102). Усе наступне його життя, його „просто розривали на части і громадські та літературні обов'язки відривали його постійно" від наукової діяльности (проф. О. Шульгин у „Укр. Літоп.", 1953, ч. 1, стр. 45).

Натомість з громадською працею була пов'язана діяльність Дорошенка як викладача середніх і вищих шкіл, який виховав низку науковців. Хоч Дмитро Ів. і твердить, що педагогічної праці він не любив і став учителем лише тому, що це був природний шлях для тих історико-філологів — абсольвентів університету, які відразу не могли віддатися науковій праці, — проте він був безперечним педагогом. На еміґрації його школу пройшли сотки студентів, й дехто з них визначився на полі історичних дослідів, — зокрема нові історики виховались в Берлінському Науковому Інституті.

Як лектор, Дорошенко завжди мав вдячну авдиторію: „речевість його викладів, разом з умінням володіти рідною мовою і при багатстві цитат, робили його доповіді глибоко захоплюючими" (С. Нагай, „Укр. Літоп.", 1953, 1, 126).

Дорошенко умів і любив промовляти. Він часто виступав з доповідями для селян і робітників Катеринославщини, напр. 1912 р.

промовляв на святі відкриття Просвіти у с. Перещипина, наступного року у с. Дієвці, у Катеринославі на шевченківських академіях („...на своїм віку я принаймні 20 разів мав виклади про Шевченка...", — 22. 2. 1929) тощо. Виступи його здебільша лишились невіднотовані й не підраховані. Збереглися вістки лише про окремі його доповіді. Так у травні 1923 р. з Подебрад він їздив з доповіддю до Пшибраму, часто виступав в Канаді. 1926 р. доповідав у Празі про Бантиша-Каменського та про Палацького в Істор.-Філолог. Т-ві, в 1931 р. у Женеві про Шевченка, у Берліні виголосив низку викладів, тощо.

З його педагогічною діяльністю пов'язані й популярні публікації, як „Курс історії України для вищих кляс середніх шкіл" у 1921 р. чи „Короткий курс історії України" з 1923 р.

Дорошенківське „не бездільно" виявилось вже за його студентських часів, видрукуванням статтей та біля 80 рецензій і бібліографічних нотаток. Навіть у особливих 1918-1919 роках вийшло 10 окремих його публікацій. Усього ж у бібліографії праць Дорошенка до 1942 р. нараховано понад 800 публікацій, а за наступних 10 років, коли він працював не менш наполегливо, це число напевно досягло 1000 позицій, хоч його статті у періодичних виданнях за цей час не зібрані.

З-поміж цих біля 1000 заголовків, поважна частина це праці наукового рівня, переважно з ділянки історії. І саме про нього як історика найбільше статтей у спеціяльному виданні журналу „Український Літопис", ч. 1, 1953 р. Поміж авторами цього збірника знаходяться імена й німецьких науковців, як Макса Фасмера й Ганса Коха, які підкреслюють здобутки Дорошенка як історика. Проф. Фасмер ствердив, що Укр. Наук. Інститут під керуванням Дорошенка пов'язав українські досліди й праці Берлінського університету над східньо-европейськими проблемами та що Дорошенко у цей час займався відношеннями України до західніх держав. Д-р. Ганс Кох підкреслив, що праці Дорошенка, зокрема про назви Русь, Росія і Україна, мали вирішальний вплив на науковий світ Німеччини. З українських авторів це саме стверджує проф. Крупницький, а саме, що праці Дорошенка вияснювали різниці між українським і російським історичним процесом.

Не меншу увагу присвятив Дорошенко справам слов'янства. Білоруським питанням він цікавився ще в студентських роках і його праця на цю тему вийшла 1908 р.; на еміґрації вийшла його монографія „Слов'янський світ", де охоплено історію, етнографію, культуру та письменство слов'ян. Найбільше захоплювала його, звичайно, історія України, що він виявив у багатьох пряцях, —

від популярних до суто наукових. Особливе місце в цих працях займає історія 1917-1918 років і „Нарис історії України" у двох томах, де охоплено в неперервному пляні, культурний, соціяльний і політичний вияв життя народу. Дорошенко прямував до синтетичних охоплювань і архівно-дослідницькі шукання його менше захоплювали, вірніше на це не було змоги у його житті. Проте він використав 1930. роки для створення на архівних матеріялах найповажнішої його наукової праці про гетьмана Дорошенка, доля якої загадкова.

Як історика його цінено закордоном і його статті часто з'являлися у чужомовних публікаціях, — як у "Slawische Rundschau", "Przegląd Współczesny", "Slavonic Review", "Historisk Tidskriff" й ін. Він бере участь у різних збірниках, як Загребському "Velikemu Slavenu" — про Шевченка й ін. Під його наглядом вийшли три томи наукових праць берлінського Інституту "Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin" два інформативні томи "Mitteilungen des Ukr. Wiss. Institutes in Berlin", окремі збірники, як "Das geistige Leben der Ukraine in der Vergangenheit und Gegenwart" й ін. Особливе зацікавлення мав Дорошенко до краєзнавчих дослідів і до історії літератури (його нариси про Шевченка та Куліша).

Труднощі здобувати необхідну наукову літературу підкреслені у листах Дорошенка. Щоб проглянути журнал „Кіевская Старина" він їде з Берліна на десять днів до Праги (12. 4. 1929), три тижні він не може „добитися" до бібліотеки в Празі, щоб використати там потрібні матеріяли (27. 1. 1923), у бібліотеці Педагогічного Інституту він переглядає комплект „Ради" (24. 1. 1931), того ж року плянує їхати в Мауер для праці над 1917 р.

Слідкування за поточними науковими публікаціями уможливили йому виготовити низку оглядів новітньої української історіографії, — у тому й чужими мовами та розвідки про окремих осіб, як про Грушевського, Яворницького, Доманицького, Бантиша-Каменського й ін. Вивчав матеріяли для нездійснених своїх задумів, так один час цікавився військовою історією й перечитав німецькі праці про війни 1864 і 1866 років (12. 12. 1927). Про визнання його заслуг свідчить його членство у наукових т-вах (також й у еміґраційно-російському „Русское Историческое Общество"), та участь у з'їздах істориків: 1928 р. в Ослю, 1931 в Парижі, 1934 у Варшаві.

Його запрошено давати матеріяли до "Jahrbücher" Східньо-Европейського Інституту, до "Lexicon für Theologie und Kirche" й ін., а до енциклопедії Майєра він постачав матеріяли з української історії (27. 9. 1928).

Він довго підтримував зв'язок з науковим світом Радянщини й 1927 р. отримав запрошення від Академії Наук взяти участь у святкуванні ювілею Д. Багалія; Археографічна Комісія Академії Наук була з ним в контакті і він слідкував за працями радянських істориків та повідомляв про них Липинського, напр. про праці київського архівіста В. Романовського (30. 3. 1926).

Сам Дорошенко про свої праці висловлювався дуже скромно. Готувавшись до університетських викладів у 1923 р., він зазначив, що „все позабував що знав, та й знав небогато". У листі до проф. О. Оглоблина („Укр. Історик", ч. 9-10, стр. 102-106) він визнає себе лише науковим популяризатором, який користає з шукань тих, хто вивчає джерела і стверджує, що йому довелося у житті присвячувати час іншим справам більше ніж науці. З цим пов'язана об'єктивність, коли він у передмові до „Споминів" признає, що йому, як учасникові і свідкові, важко було „зберегти потрібну об'єктивність і безсторонність". Сповіщаючи про рецензію на його „Історіографію", Дорошенко стверджує, що в ній „як звичайно, є слушні й неслушні уваги" (21. 4. 1924). У праці про роки державности він висловив критичні зауваги й щодо діяльности міністра закордонних справ, себто про себе самого, а про одну з своїх доповідей пише Липинському, що „вийшло трохи негаразд" (22. 3. 1928).

Одночасно не скриває своїх успіхів, стверджує свої здібності (як вправність у писанні), довіряє своїй пам'яті. Він підкреслює, що після того, як у Києві було розв'язано історичну секцію при Академії Наук і скасовано катедру України, то „тепер моя скромна катедра у Празі — одинока на весь світ катедра історії України" (14. 2. 1931).

Липинський часто звертався до Дорошенка по інформації й отримував їх відразу, якщо ж Дорошенко не міг дати задовільної відповіді, то відсилав до джерела, подаючи навіть приблизно сторінку, де може знаходитися потрібна інформація та лише винятково обіцяючи довідатися пізніш (20. 10. 1925). Пам'ять полегшувала йому виступати з імпровізованими лекціями, що їх він напр. відбув у 1925 році для оточення Гетьмана (21. 8. 1925).

Дорошенкова пам'ять дивувала багатьох, — між ними Микола Аркас молодший пригадує, що Дорошенко „ім'я моєї неньки пам'ятав з передмови до другого видання батькової „Історії України" („Світлій пам'яти...", у „Укр. Літопис", 1953, ч. 1, стр. 99). Гетьманич Данило називає його пам'ять феноменальною та каже, що Дорошенко „міг перерахувати... всі українські... і найменші ріки... цитував напам'ять цілі витяги з українських історичних хронік, мемуарів..." („Укр. Літопис", 1953, ч. 1). Проф. О. Шульгин ок-

реслює пам'ять Дорошенка як дивовижну, про що свідчать й листи Дорошенка з такими даними, які він міг зачерпнути лише з своєї пам'яти.

Одначе праця над 1918 роком виявляє, як пильно автор намагався перевіряти окремі її деталі, консультуючись у знавців та сягаючи до джерел. На джерелах була написана його праця про Петра Дорошенка, а його „Спомини" про 1914-1917 роки спочатку були написані на підставі архіву „Галиційського Генерал-Губернаторства". Проте їх друкування в „Нашому Минулому" перервалося, сама праця затратилась і, вже на еміґрації, Дорошенко написав „Спомини" вдруге.

Приклад виготовлення „Споминів" свідчить про не менш „дивовижну" спроможність Дорошенка писати. У цьому допоміг йому давній, постійно відновлюваний, досвід журналіста. Ще у Вільні в ґімназії писав у шапірографованому журналі гуртка ґімназистів, у 1905 р. дописує до часопису „Полтавщина", до полтавського тижневика „Рідний Край", а його нариси про Ірляндію, вміщувані у цьому тижневику 1907 р. вийшли окремою книжкою. 1906 року він був секретарем редакції петербурзького „Украинскаго Вѣстника", далі співробітничав у журналі „Україна", у тижневику „Слово", у петербурзькій „Вільній Україні", у часописі „Рада".

Друкувався в журналі „Украинская Жизнь" (Москва), у катеринославських „Дніпрових Хвилях", й ін. На еміґрації редаґував часопис „Українське Слово" у Берліні (12. 11. 1921), відчував „болюче... брак хоч якогонебудь періодичного, але власного видання" (8. 2. 1926), а коли, після Другої світової війни, у Авґсбурґу схвалено видавати журнал, то Дорошенко перший вніс грошеву вкладку й погодився бути його редактором („Укр. Літопис", 1953, ч. 1, стр. 124).

„Я пишу легко", свідчить Дорошенко сам про себе (10. 10. 1922). Ця легкість, пов'язана з працьовитістю, виявляється у спроможності Дорошенка писати одночасно кілька творів, не занедбуючи інших своїх численних обов'язків. Листом з 21. 9. 1924 він повідомляє, що „мусів написати цими днями дві статтейки до ювілейного чеського збірника в честь А. Чорного..., мусів дати статтю про Сумцова до нашого Збірника Істор. Філ. Т-ва, мушу ще дати рецензію на книгу Мякотина до збірника „За рубежомъ", але все це пишеться в інтервалах..." А у квітні того ж року, він „як проклятий сидів цілий тиждень і написав 4½—5 аркушів друку" (28. 4. 1924), що рівняється біля 80 сторінкам друку.

Зібравши матеріял, Дорошенко писав відразу на чисто („я ж пишу на чисто і чернеток у мене немає" (27. 6. 1925). Як про ви-

няток згадує він про переписування двічі й тричі деяких статтей, розділів і листів „чого майже ніколи не роблю" (18. 2. 1925).

Писання цікавої статті Дорошенкові було відпочинком після праці над великим твором, — „це вже не тяжка, а навіть приємна мені робота", пише він Липинському (12. 12. 1925). Належно доцінюючи пильність і повільність писання Липинського, Дорошенко одначе пропонує, що історію 1918 року напише сам, що приспішить викінчення праці, а Липинському припаде лише контролювати його текст.

Найчастіше він „мусів наспіх писати"; швидко виготовив статті для литовського офіціозу (12. 12. 1925), що були видрукувані у перекладі з української мови, як і більшість статтей Дорошенка для чужомовних журналів.

Пам'ять допомогла Дорошенкові опановувати чужі мови. Знавши французьку з дому, на еміґрації оволодів німецькою настільки, що виголошував нею наукові доповіді, мавши в руках текст перекладу виготовлений іншою особою. Одначе неплинне володіння цією мовою справляло йому прикрощі, особливо у Берліні, коли він, як директор Інституту, часто мав офіційні й приватні зустрічі з німцями — професурою і урядовцями. Чеську мову вживав Дорошенко викладаючи у чеському університеті, а польську під час викладання і перебування у Варшаві. Англійську мову вивчав для своїх поїздок у Канаду хоч користатись нею прийшлося йому найменше. Бувши міністром, а потім на еміґрації, часто вживав французьку мову.

Проте кожний прилюдний виступ або й товариську зустріч, де треба було вживати німецьку чи чеську мову, Дорошенко очікував з неспокоєм, підкреслюючи, що за часи еміґрантського життя, відзвичаївся ще й від товариських форм. (14. 4. 1926). Згадування, що „я відвик уже від світського життя" — перебільшення. Навпаки, Дорошенко був товариську обдарована людина, а знання актуальних справ і особистий такт робили його бажаним співрозмовником і для чужинців. Кн. Токаржевський („Укр. Літопис", 1953, ч. 1, стр. 131-137) пригадує, як Дорошенко у Парижі „зустрівши у нас ріжних людей ріжно-національної приналежности... негайно найшов спільну тему для розмови з молодим правником з секретаріяту Французької Державної Ради, з старим французьким полковником і його жінкою і навіть з молоденькою румункою, ‚королевою краси' ". Дорошенко мав багато особистих приятелів і цьому не перешкоджали їхні розходження в політичних поглядах. Дмитро Ів. любив побесідувати „за чарою вина", він з симпатією висловлюється про знайомого, який „і випити великий недурень", та часом спові-

щає, як „одводили душу" за шклянкою „ядранської перли" та як „пили вино в югославському шинку" (21. 1. 1929; 23. 1. 1929). Він буває на концертах, на товариських зустрічах („вечір я провів у проф. Зерінґа, де було багато цікавих людей..." (26. 7. 1928) та з осудом повідомляє про виступи його земляків на наукових конференціях, де ці земляки виявили себе не на належному рівні. Розмова з Дмитром Ів. була потягальна. „Його можна було слухати годинами", свідчить про нього О. Шульгин, („Український Літопис", 1953, ч. 1. стр. 56), а Дорошенко сам признається, що йому „хочеться з кожним докладно побесідувати" (27. 2. 1921).

Про красномовство Дорошенка свідчать спогади слухачів, що усі перебували під чаром його слова. Можна припускати, що Дорошенкова мова робила глибше враження від його писань, — його здібності промовця безсумнівні.

Точністю окреслень, влучністю порівнань, дотепом, деякі листи Дорошенка сягають межі красного письменства. Він охоче вставляє церковно-слов'янізми, народні вислови, чужомовні слова, не цурається вульґаризмів, тощо. Він у мовній атмосфері східньо-української інтеліґенції з-перед Першої світової війни; у нього рясні не тільки такі доречні архаїзми, як „паче чаянія" чи „гетьману угодно було", але й наявні русицизми („одкритка", „дякував Вас", „седілка", „вмісті", „нічого собі", назви деяких місяців й ін.). Іншого типу навмисні русицизми, — або вжиті, або оминувані, — написавши слово „череватість", він відчуває, що воно не віддає російського делікатного слова „тучность" (15. 7. 1928). Східньо-українські риси яскраві у його мові („не слуха", „їздю", „ходю"...), — натомість він відчуває західньо-українські лексичні особливості й вживає їх у жартівливому підкреслюванні („чи нема яких ‚блудів' "). Мова його стихійна, винесена з родинного хутора, посилена перебуванням у різних частинах країни, та черпанням від багатьох його знайомих літераторів, акторів, мовознавців. У своїх спогадах він згадує про особливу, у цьому відношенні, користь перебування в складі редакції „Ради", що було „свого роду школою мови, яку перейшло чимало людей, які пізніш визначилися на літературному полі" („Спомини про недавнє минуле", 89).

Правописні системи, упорядковані переважно в 1920. роках, не мали впливу на писання Дорошенка, який керувався особистими міркуваннями, зокрема власними фонетичними мірилами. Його друковані праці переходили правописне виправлення й виразно відрізняються, — під цим оглядом, — від листування. У листах постійно зустрічаються „лехко", „у вохкій ямі", „здоровля", „трудніще", „се", „у Київі", „що-дня" й сотки подібних особливостей.

У листуванні розсипані рядки гумору; навіть про прикрі для нього справи Дорошенко часом пише жартівливо. Мавши виконати неприємний обов'язок, він сповіщає, що від самої про це думки „у мене стає кисло на душі, так мов збіраюсь іти до зубного лікаря" (26. 8. 1928), а про д-ра Наливайка, який допоміг йому маленькою операцією, пише, що цей лікар походить з гнізда Северина Наливайка, — „такий же різун, як його пращур" (15. 3. 1926). Про назву берлінської вулиці, „Нестор", де мешкав, каже, що „це, мабуть, не в память нашого Нестора, а іншого, також почтенного" (29. 8. 1926); про мешканців острова Олерон, де перебував вакації, висловився, що це „народ жулікуватий", а про доповідь історика М. Яворського, що „дуже скромно покликувався він аж 9 разів на власні твори і двічі на праці своїх учнів" (15. 7. 1927).

Споглядаючи на політику (Дорошенко був свідомо-активним політиком, який турбувався, що на Радянщині в „українських кругах запанував повний аполітизм і чисте культурництво" — 27. 6. 1928) очима історика, Дорошенко мав свої погляди, — переважно спільні з концепціями Вячеслава Липинського, — на відносини до сусідніх народів, на державно-творчі первні, тощо. Як і Липинський, або вірніше за Липинським, він відкидав окреслювання національности свідомістю, та підкреслював додатню і необхідню ролю тих, хто, в наслідок історичних обставин, зденаціоналізувався (3. 6. 1919; 19. 9. 1922; 2. 11. 1925). За переконанням Дорошенка, звуження поняття нації „до обсягу навіть не етнографічного, а теж свого роду партійного... вело до того, що держава спиралась лише на невеличкий шар ‚свідомої інтеліґенції' та півінтеліґенції не дбаючи за інші елементи населення, що так само були зацікавлені в скріпленні української державности" („Спомини про недавнє минуле", IV, 98). У 1917 р. він вважав за необхідне, використавши можливості автономії, „притягти якнайширші круги... населення, в тім числі й землевласницькі, кріпко зв'язані з краєм" (там же, II, 8). З зацікавленням і симпатією слідкував за активізацією селян — нащадків козаків і формуванням Вільного Козацтва у 1918 р. Був противником революційної перебудови держави, то ж скасування давньої поліції, „такої складної й необхідної, особливо в переходові часи, інституції" (там же, I, 69), вважав помилкою.

Дорошенко підкреслював, що історичне існування нації не припиняється з втратою її самостійного державного існування і його праці описують дії народу саме у неперервній тяглості.

Із його (Липинський-Дорошенко) гео-політичних міркувань викристалізувалася концепція тісного союзу трьох самостійних Русей (3. 6. 1919; 28. 4. 1924): Білоруси, Московської Руси й Руси

України. Уперше її було висловлено в декларації „До українських хліборобів" (Відень, 1920) за підписами Дорошенка, Липинського, Скороциса і Шемета. Намагався прихилити до своєї теорії визначних росіян, писав задля цього у російськомовних еміґраційних журналах, вишукував зденаціоналізованих учених і політиків, щоб їх ревіндикувати. Зокрема він познайомив російську еміґрацію з „війною і революцією на Україні" на сторінках берлінського журналу „Историк и современник" (1923-24). З рухом евразійців він був у контакті, особистому й через паризький журнал „Евразійская хроника". За твердженням історика Б. Крупницького, Дорошенко „у нас був буквально одинокий політик, якого знали росіяни як людину, що з нею можна говорити" („Укр. Літопис", 1953, ч. 1, 63). Ця роля посередника приносила йому прикрості з обох сторін, однаково: української і російської.

У працях для польсько-мовного елементу в Україні (вже 1909 року він співробітничає у київському тижневику "Przegląd Krajowy") — Дорошенко виявляв також підґрунтя козацьких воєн 17 століття. Пізніше, вже на еміґрації, прихилення до своїх поглядів молодого тоді польського історика Ґоломбка, було одним з відгуків на ці історичні праці Дорошенка.

Свої праці Дорошенко підписував найчастіше повним іменем і прізвищем, додаючи часом титул „проф.". Статті і менші праці бували позначені ініціялами „Д. Д.", скороченнями Д. Д-ко, Д-ко. Винятково вживав псевдоніми, як „Хуторянин з-під Глухова" чи „М. Забаревський", а цілком винятковий випадок непідписаний твір: „Дещо про автономію України" (1906 р.). Зрідка співавтор колективної праці, — з проф. Л. Білецьким про академіка Миколу Сумцова (1926), а з Ю. Рипкою (J. Rypka) про Петра Дорошенка (1933 р.).

Його журнальні і часописні статті після 1942 року ще не зібрані й повна бібліографія друкованих праць Дорошенка чекає ще свого працівника. Тому нижче подані лише окремо друковані твори Дорошенка.

ПРАЦІ Д. І. ДОРОШЕНКА — ВИДАНІ ОКРЕМО

Указатель источниковъ для ознакомленія съ Южной Русью. С. Петербургъ, 1904, ст. IV+60.

Народная украинская литература. Сборникъ отзывовъ на народныя украинскія изданія. С. Петербургъ, 1904, ст. 72.

Дещо про автономію Украини. Як вільних козаків зроблено кріпаками. Харків, 1906, ст. 16. (анонімно).

Якъ видкрыто новый свитъ. (Оповидання про Христофора Колумба). С. Петербургъ, Общество Изданія Общеполезныхъ и Дешевыхъ Книгъ, ч. 38, 1906, ст. 55. Видання 2., виправлене і доповнене, Київ, Благодійне Т-во, 1919, ст. 62.

На громадській роботі (про П. Куліша). С. Петербургъ, Благотворительное Общество Изданія Общеполезныхъ и Дешевыхъ Книгъ, ч. 40, 1906, ст. 32. Вид. 2: Київ, Благодійне Т-во, 1918, ст. 32.

Оповідання про Ірландію. Київ, Просвіта, ч. 6, 1907, ст. 64.

Білоруси і їх національне відродження. Київ, Укр. Учитель, 1908, ст. 32; вид. 2, перероблене і доповнене: Камянець на Поділлю, Укр. Вид. у Катеринославі, Правобережна Філія, ч. 6, 1919, ст. 42.

З минулого Катеринославщини. Коротка історія краю і його заселення. Катеринослав, Просвіта, ч. 2, 1913, ст. 66.

Угорська Русь. Київ, Вік („Наші справи", ч. 19), 1914, ст. 32.

Объ архивахъ въ Екатеринославской губерніи (по даннымъ оффиціальной анкеты). Екатеринославъ, 1914, ст. 11.

Шевченко какъ живописецъ и граверъ. Кіевъ, Искусство, 1914, ст. 8+XII.

Покажчик нової української літератури в Росії за 1798-1894 роки. Частина І. Чернівці, 1917, ст. 68+(I).

П. О. Куліш. Його життя й літературно-громадська діяльність. Київ, Просвіта, 1918, ст. 70.

Коротенька історія Чернігівщини, Чернігів, Сіверенська Думка, 1918, ст. 38.

Адам Міцкевич. Його життя й твори. Київ, Благодійне Т-во, 1919, ст. 47+(I).

Про минулі часи на Поділлю (Коротенька історія краю). Камянець Подільський, 1919, ст. 50.

Угорська Україна. Інформаційна Укр. Серія, ч. I, Прага, Всесвіт, 1919, ст. 32+(2). (Під ініціялами: Д. Д.).

По рідному краю (Дорожні враження й замітки). Київ, Благодійне Т-во, ч. 79, 1919, ст. 92+(4); Видання друге, перероблене і доповнене. Львів, М. Таранько, Популярна книжечка, ч. I, 1930, ст. 156; Фотопередрук з другого видання: Нью Йорк, Булава, 1956.

Mezinárodni orientace Ukrajincu za války a revoluce. Kyjev-Praha, Čas, 1919, ст. 23.

Микола Іванович Костомаров. Його громадська й літературно-наукова діяльність. Київ, Друкарь, 1920, ст. II+94.

Курс історії України для вищих кляс середніх шкіл. Відень-Київ, Вернигора, 1921, ст. (4)+231.

Славянський світ в його минулому й сучасному. Берлін, Бібліотека „Українського Слова", ч. 10-12, 1922. Три томи: 240+259+264 стр.

Огляд української історіографії. Укр. Університет в Празі, 1923, ст. 220+(4).

Короткий курс історії України, з малюнками. Українське Видавництво в Катеринославі, Катеринослав-Ляйпціг (1923), ст. (4)+228.

Пантелеймон Куліш. Літературні характеристики українських письменників. Ляйпціг, Українська Накладня, Загальна Бібліотека, ч. 174-176, (1923), ст. 207+(1).

Мої спомини про недавнє-минуле (1914-1918). Частини: I. Галицька Руїна 1914-1917 років, ст. 131; II. З початків відродження української державности (Доба Центральної Ради), ст. 96; III. Доба Гетьманщини (1918), ст. 122; IV. Під Директорією. На чужині (1919-1920), ст. 100+(4). Львів, Червона Калина, 1923-1924.

Микола Іванович Костомаров. Літературні характеристики українських письменників. Ляйпціг, Загальна Бібліотека, ч. 204-206, (1924), ст. 92+(2).

Памяти академика Миколи Сумцова. Прага, Українське Історично-Філологічне Т-во в Празі, 1925, ст. 15. (Спільна праця з Л. Білецьким).

Вячеслав Липинський і його думки про українську націю та державу. (Під псевд. М. Забаревський). Відень, накл. О. Жеребка, 1925, ст. 51; фотопередрук: Ауґсбурґ, накл. „Укр. Літопис", 1946.

Як було проголошено гетьманство у Київі 29 квітня 1918 року. Winnipeg, Січі, 1927, ст. 16.

Schewtschenko der grosse unkrainische Nationaldichter, Berlin, E. Wyrowyj, 1929, ст. 48.

Історія України 1917-1923 років. Том I. Доба Центральної Ради, ст. 437+XXII; Том II. Українська Гетьманська Держава 1918 року, ст. 424+LXXXVI; Ужгород, накл. д-ра О. Цюпки, 1930-1932. Фотопередрук: Нью Йорк, Булава, 1954.

Chevtchenko le poéte national de l'Ukraine. Prague, E. Wyrowyj, 1931, ст. 51

Нарис історії України. Том I (до половини XVII століття), ст. 229+(3); Том II (від половини XVII століття), ст. 368+2. Варшава, Праці Українського Наукового Інститута, томи IX і XV, 1932-1933. Передрук: Мюнхен, Дніпрова Хвиля, 1966 (з передмовою О. Оглоблина).

Hejtman Petr Dorošenko a jeho turecká politika. Praha, Nàkladem vlastnim. 1933, ст. 55. (Праця спільна з J. Rypka.)

Василь Горленко. Париж, 1934 ст. 16.

Євген Чикаленко, його життя і громадська діяльність. Прага, Фонд ім. Є. Чикаленка при Українському Академічному Комітеті, 1934, ст. 100.

З історії української політичної думки за часів світової війни. Прага, 1936, ст. 99.

Taras Shevchenko, bard of Ukraine. Три видання: New York, United Ukrainian Organizations of the U. S., 1936, ст. 60; Winnipeg, Ukr. Publishing, 1936, ст. 58+(1); Prague, E. Wyrowyj, 1936, 58+(1).

Miejsce dziejów kościoła w Historii Powszechnej. Warszawa, 1936, ст. 17.

Polsko, Ukrajina, Krym a Vysoká Porta v první pol. XVII stol. Praha, Nákladem vlastním, 1936, ст. 32. (Праця спільна з J. Rypka).

Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України. Прага, Українське Історично-Філологічне Т-во, 1937, ст. 14.

Profesor Jarosław Bidlo. Warszawa, Elpis, 1937, ст. 29.

Taras Sevcenko, poeta nazionale dell'Ucraine. Praga, E. Vyrovyj, 1939, ст. 48.

History of the Ukraine, translated from the Ukrainian and abridged by Hanna Chikalenko-Keller,... edited and introduction by G. W. Simpson, Edmonton, The Institute Press, 1939, ст. IV+686.

Православна Церква в минулому й сучасному житті українського народу. Берлін, 1940, ст. 69.

Die Ukraine und das Reich. Neun Jahrhunderte Deutsch-Ukrainischer Beziehungen im Spiegel der deutschen Wissenschaft und Literatur, Leipzig, Hirzel, 1941, ст. VI+299. Друге видання там же, 1942.

Початок гетьманування Петра Дорошенка (1665-1666). Прага, Українське Історично-Філологічне Т-во, 1941, ст. 27.

Історія України. З малюнками. Краків-Львів, Українське Видавництво, 1942, ст. 250+2. Це є третє видання: дальші фотопередруки, з дещо зміненими заголовками, портретом й ін.: Ауґсбурґ, П. Погасій, 1947, ст. 349+(2); Нью-Йорк, Булава, 1957, ст. 253+1.

Польсько-українська війна 1671 року (до історії гетьманування Петра Дорошенка). Прага, Український Вільний Університет, 1942, ст. 42.

Володимир Антонович. Його життя й наукова та громадська діяльність. Прага, Юрій Тищенко, Наукова Бібліотека, 1942, ст. 163+(5).

Тарас Шевченко. Його життя й твори. Відень, Юрій Тищенко, 1942, ст. 32.

З історії українського козацтва. (s. l.), „За Україну", (1945), Бібіліотека Українського вояка, ст. 47.

Історіографія України. Авґсбурґ-Мюнхен, Студентська Громада в Авґсбурзі, цикльостиль, 1946, ст. (1)+54; університетські виклади.

Taras Shevchenko. The national poet of Ukraine. Augsburg, M. Stawnichuk, 1946, ст. 55+(1)+1 портрет.

Велика історія України. До 1948 р. доповнив проф. д-р Дмитро Дорошенко; Львів (etc.) Видав Іван Тиктор, 1948, ст. XXIII+967.

Мої спомини про давнє минуле (1907-1914). Виннипеґ, Тризуб, 1949, ст. 167.

Пропамятна книга Українського народного дому у Винипегу... Зредагував проф. Д. Дорошенко. Винипег, 1949, ст. 863.

Ukrainian chronicles of the 17th and 18th Centuries. Offprint from the Annals of the Ukr. Academy of Arts and Sciences in the US, 1951, v. I, No. 2, ст. 79—97.

Historia de Ucrania. ... Apéndice y notas E. A. Martinez Codo. Buenos Aires, Representación Central Ucrania, 1962, ст. 687+4 мапи.

A Survey of Ukrainian Historiography. The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the USA, 1957, ст. 304+портрет.

Петро Дорошенко... (манускрипт у підготові до друку).

ТЕКСТИ ЛИСТІВ

Ініціяли, скороти, імена та умовні знаки, що їх вживав Дм. Дорошенко у своїх листах.

А. О. К. — Armee Oberkommando (найвище командування армії в Австрії).
Адам; А. Іос. — Адам Іосипович Монтрезор.
Б.; Б-н — Берлін.
Б. П.; Борис Павлович — Матюшенко, Б. П.
Батько — Скоропадський, Павло Петрович.
Б-кий — Білопольський, Андрій Антонович.
Богдан; Богданчик; Б. Ш. — Шемет, Б.,
В.; В-ий — Василь Вишиваний, архикнязь Wilhelm Habsburg.
В.; В. Л. — Липинський Вячеслав.
В.; В-ль — Вранґель, П. Н., генерал.
В. Д.; В. Дор. — Дорошенко, Володимир Вікторович.
В. К-ць; Вол. Конст. — Коростовець, Володимир Константинович.
В. М.; В. Мик.; Волод. М-ч — Леонтович, Волод. Миколаєвич.
Вад. Мих. — Вадим Михайлович Щербаківський.
Вікторія Євгенівна — Скоропис-Йолтуховська, В. Є.
Ган. — Ганківський, В.
Ганна Євгенівна — Чикаленко-Келлєр, Г. Є., дочка Є. Х. Чикаленка.
Гекен — Черняхівська, Людмила.
Ґ-н, панна — Ґалаґан.
Г-н — Гетьман Скоропадський, Павло.
Г-р; Гр-р — Ґренер, Вільгельм.
Гр. Ол. — Милорадович, Григор Олександрович.
Д. А.; Дм. Вол. — Антонович, Дмитро Володимирович.
Данило Павлович — Скоропадський, Данило Павлович, гетьманич.
Др-в — Драгоманов, Михайло Петрович.
Є. Х.; Є. Х-ч; Є. Чик. — Чикаленко, Євген Харлампович.
Євген — Томашівський, Євген.
Єл. Ів.; Єлисавета Іванівна — Милорадович, Є. Ів., графиня.
Єлис. Павл., Єлисавета Павлівна — Скоропадська, Є. П., гетьманівна.
Ж.; д. Ж. — Жеребко, Орест (добродій Ж.)
З.; Зал. — Залозецький, Володимир.
З-ий; Зал-ий — Залєський, Петро Іванович, генерал.
Зінк. — Зіньківський, В. В.
Ів. Ів. Ог. — Огієнко, Іван Іванович.
Ів. Мих.; Іван Михайлович — Труба, І. М.
Ів. Ток.; І. Токарж. — Токаржевський-Карашевич, Ян.
Іван Кузьмич — Корж, І. К.
Ігор — Лоський, Ігор Костевич.
К. — Косинський, Андрій.
Крилач Сава — Сідлецький-Гримало, Людвик.
Криштоф К. — Косинський.
Куч. — Кучабський, Василь.
Л.; Лярішенко — Ляріш, Едвард. Л-ки — родина Лярішів.
Левко Ч. — Чикаленко, Левко Євгенович.
Л-ий — Левинський.
М.; д-р М.; проф. М.; М-к — Мірчук, Іван.
М. В.; Мик. Вас.; Микола Васильович — Кочубей.

М. М.; Мих. Мих. — Тимофіїв, Михайло Михайлович.
М.; М-к — Мельник, Йосиф. М-ки — Мельники, Йосиф і Валєрій.
М. О. В-а; Марія Олександрівна — Васильчикова, М. О.
М. П.; М. П-ич; Михайло Петрович — Савур-Ципріянович, М. П.
Марія Павлівна — Скоропадська-Монтрезор, М. П.
Микола Іванович — Шемет, двоюродн. брат Сергія.
Микола Ков.; Мик. Ков-ий — Ковалевський, М.
Митр.; Митр. Ш. — Шептицький, Андрей, граф.
Мог. — Могилянський, Микола Михайлович.
Н. М.; Нат. Мих.; Наталія Михайлівна — Дорошенко Н. М., дружина Дмитра.
Наз.; Н-к — Назарук, Осип, д-р.
О. Ф.; Ол. Філ. — Скоропис-Йолтуховський, Ол. Філяретович.
О. Ш.; О. Ш-л — Шаповал, Олександер.
О. Ш-н — Шульгин, Олександер Якович.
Од.; О-ко; О. П. — Одарченко, Олексій Пилипович.
Ол. Кир. — Милорадович, Ольга Кирилівна, дружина графа Григора.
Ол. П-на; Олександра Петровна — Скоропадська, О. П. гетьманова.
Олена Павлівна — Скоропадська, О. П., наймолодша дочка П. Скоропадського.
Ом. П.; О. П-о; Ом. П-ко — Павленко-Омелянович, Михайло, генерал.
О-н — Олянчин, Домет.
П. П. — Скоропадський, Павло Петрович.
П. Я-ч — Дорошенко, Петро Якович.
Панна Юлія — господиня і піклувальниця біля хворого В. Липинського.
Пед. Інт; Педаг. Ін-т — Укр. Педагогічний Інститут у Празі.
Петрусь — Чикаленко, Петро Євгенович.
Полк.; Полковник — Вільгельм Габсбурґ, архикнязь, полк.
П-ра — Петлюра, Симон Васильович.
Р. Ґав.; Равіта-Ґав. — Равіта Ґавронський [Gawroński-Rawita, Franciszek].
С. М.; Сер. Мих.; Сергій Михайлович — Шемет, С. М.
С. П.; Серг. Павл. — Шелухин, Сергій Павлович.
Сав. — Савицький, Петро Миколайович.
Салік. — Саліковський, Олександер Олександрович.
С-кий; С-кі — Скоропадський (-кі).
Сотник — Ляріш (Лярішенко), Едвард.
Станислав Казимирович — брат Вячеслава Липинського.
Студ. — Студинський, Кирило.
Т. М. — Дорошенко, Дмитро (криптонім).
Т-ко — Тимошенко, В. П.
Том.; Том-ий — Томашівський, Євген.
Томаш.; Том-кий — Томашівський, Степан.
Труб.; Тр-кой — Трубецкой, князь.
ТУП — Товариство Укр. Поступовців.
Ун-т; Укр. Ун. — Український Вільний Університет у Празі.
Frl. Julie — Fräulein Julia Rosenfelden, див. панна Юлія.
Х. У.; Хл. Укр.; Хліб. Укр. — „Хліборобська Україна".
Чех-ий — Чехівський, В. М.
Ш-ий — Шептицький, Андрей, граф, митрополит.
Юлія Миколаївна — Чикаленко, Ю. М.

МІНІСТР
ЗАКОРДОННИХ СПРАВ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

25 вересня дня 1918 року.

Дорогий Вячеславе Казімировичу!

Знов настала перерва в комунікації між нами; сим разом причиною була моя хвороба — відома тепер скрізь „іспанка", яка мучила мене кілька день і покинула по собі наслідки в формі глибокого бронхіту і страшенного нервового розстрою.

І Вас змучила хвороба! Пишете про се, і оповідають люде, що від Вас приїздять. Я все ж таки гадаю, що Вам не треба зовсім кидати поста у Відні: візьміть місячний відпуск, одпочиньте і вертайтесь до Відня. Тимчасово за Вас буде вести діло п. Токаревський. Думаю, що це було би найліпше для справи а може і для Вас. Бо пощо Вам кидати так добре розпочате діло!

Розуміється, якби Ви ніяк не могли через здоровля лишити за собою місце

Факсімілє першої сторінки листа Д. Дорошенка, ч. 5.

1

Київ, 6. липня 1918 р.

Високоповажаний і дорогий Пане Товаришу!

Користаю з нагоди подорожи отамана Сокири і передаю Вам таку вістку: вчора граф Форгач заявив п. Гетьману, що Австрія анулює таємний договір що-до утворення з Галичини коронного українського краю.

Ми думаємо протестувати і як що доведеться з цим анулюванням помиритися, то зажадаємо сатісфакції в формі прискорення ратифікації Берестейського договору і заведення української адміністрації в Холмщині в зоні австрійської окупації. Подаю Вам се строго довірочно до відома.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

2

Київ, 23. липня 1918.

Дорогий Товаришу!

Здається, завтра вже відновлюється залізничний рух і мої листи до Вас підуть. Се сталося просто фатально, що саме в той день, як п. Шереметєвський мав вирушити звідси, стали залізниці... Взагалі сей страйк, який властиво ще не скінчився і який грозить перейти на инші галузі державного господарства, таки значно захитав рівновагу нашого державного життя. Між иншим причинився він і до певної депресії в настрою Гетьмана й перешкодив вжити рішучіщих кроків в справі таємного договору про Галичину. Взагалі становище політичне дуже трудне. Політика німців що-до нас зовсім неясна. Видимо вони хитаються між т. ск. українською й російською оріентацією. Через се хитання ми ніяк не можемо дійти до порозуміння з большевиками, в першій лінії — в справі кордонів. Як би вони вже визнали Дон, то ми б говорили з большевиками тільки про границі до початку Донської Области, а далі — з самими козаками. А то ні се, ні те. Не дають нам вільної руки в справі Кубані. Через те можемо спізнитися, Кубань займе Алексєєв, і тоді там запанує зовсім инша оріентація. А вже найгірше з Кримом. Що-до флоту, то Німці згодні вернути нам його, але з зобовязаннями — Ви догадуєтесь якими? Виконання цих зобовязань може втягти нас в таку авантюру, з якої сухо не вийдем. Оце завтра їде до Берліну кап. Свірський для переговорів в справі повороту нам флоту.

Одиноке поки що втішне — се, що Німці вчора приобіцяли помогти в прискоренню ратифікації миру з Австрією.

Отак, любий Товаришу, бачите, як тут тяжко приходиться! Все ж таки найгірше те, що не почуваю під собою грунту в внутрішньому становищі краю. Заноситься на реформу кабінету, Лизогуб уступає, кажуть, що се напевно, але як далеко піде потому українізація кабінету — не можу предвидіти. Я боюсь, що наші земляки знов упруться і почнуть вередувати: і те подай, і друге, і те обіцяй наперед і т. д. Так як я гадаю, мають покликати до кабінету ще двох трьох, чотирьох Українців, скажемо: Стебницького, може ще кого. Якби ці всі люде пішли, то справа на половину вже виграна. Розуміється, зараз же має бути переведена земельна реформа — парцеляція більших маєтків за викупом, амністія, переміна місцевої адміністрації, зміцнення національного курсу не на словах, але на ділі. Жду цього всього нетерпляче, бо як цього не буде за який тиждень — два, то готовий тратити віру в будь який смисл власної роботи й участи в сім правительстві. Все це, кажу Вам, розуміється, тільки для Вас одного.

Сьогодні увечорі предложу п. Гетьману план рішучого реагування на австрійські заходи в справі договору, як що від Вас дістанемо звістку, що справа дійсно стоїть так, як представив її тут граф Форгач. На сім перериваю, і по розмові з п. Гетьманом докінчу.

— — —

Тільки що говорив з п. Гетьманом і предложив йому зняти з його самого й з правительства можливий odium за недосить ніби рішуче противлення анулюванню договора — свою димісію. Але він рішуче се одкинув і заявив, що не вважає, що ми дали згоду на анулювання: він уступив перед силою з болем в серці і так і сказав Форгачеві. Він цілком годиться з тим, щоб зробити комунікат, оголосити договір і заявити, що ми протестуємо і мусимо уступити перед насильством тільки з огляду на брак власних сил. Одже, коли ми від Вас одержимо звістку, що австрійський уряд таки дійсно з свого боку анулював договір, то я складу й опублікую комунікат, який зараз же передам і Вам.

Між иншим п. Гетьман сказав мені, що його спонукала зробити таку заяву Форгачеві велика небезпека, яка загрожувала самому істнуванню Української Держави і яка минула в звязку зі зміною певних політичних комбінацій од нас незалежних. Не можу зараз цього зясувати Вам на письмі, але перекажу через довірену

особу, як тільки така од Вас до мене приїде, або від мене до Вас буде вислана.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

3.

Київ, 23. липня 1918.

Високоповажаний і дорогий Товаришу!

Справа з анулюванням договору про поділ Галичини стоїть так: граф Форгач явився 13-го або 14-го сего липня до п. Гетьмана і заявив, що Австрія вже анулювала договір. Гетьман заявив, що він ніяк з цим погодитись не може, але не маючи сили мусить уступити перед цим актом насильства примусово. За те він рішуче домагається негайної ратифікації миру, допущення української адміністрації в Холмщині і виводу дівізії отамана Сокири на Вкраїну.

Що до Ваших кроків у Відні, то ми з п. Гетьманом вирішили так: просити Вас запитати австрійський уряд, чи він виконав уже цей таємний договір; в разі негативної відповіді — зложити протест, в якому заявити, що ми мусимо уступити перед силою, але морально погодитись не можемо, бо не бачимо за собою нічого такого, щоб викликало з боку Австрії цей крок. За те ми домагаємося рішуче негайної ратифікації миру.

Я предложив був Гетьманові аналогічно зробити і тут в Київі: я вже виготовив текст ноти до Форгача і предложив п. Гетьманові з тим, щоби, як Форгач відповість на письмі негативно (себ-то, що Австрія дійсно анулювала договір) — зложити свій протест. Але п. Гетьман не згодився на це, вважаючи на надзвичайно скрутне становище держави нашої, при якому не маємо ніякої сили і змоги виступати в боротьбу (певна річ — не збройну) з Австрією.

Так стоїть справа. Надзвичайно сумно. Найбільш сумно тим, що не маємо внутрішньої сили, спіраючись на яку можна було би вести впевнену в собі політику зовнішню.

При всім тім я припускаю, що в цілій сій справі знати спеціяльну акцію графів Буряна й Форгача, які на нашу думку задумали вихопити признання анулювання договору раніше, ніж відбулося саме анулювання Австрією. Вони цим хотіли піднести Зайдлерові факт, аби примусити його не робити кроків в Палаті що-до здійснення договору. Цікаво було б перевірити мій здогад: чи правильно уявляю я собі ролю графа Форгача в сій справі.

Я думаю предложити сьогодні п. Гетьману все ж таки скласти тут протест, коли уже будемо знати, що австрійський уряд дійсно анулював з свого боку договір, а в разі потреби опублікуємо самий

договір і з'ясуємо публічно цілу справу.

Розуміється, я зараз же по виясненню справи перед Гетьманом зателєграфую Вам.

Ваш лист, де Ви пишете, що Австрія будує свою політику на Україні на помилках Німеччини, і що Німеччина тепер використовує взаємно австрійські помилки — трохи мені неясний, може б Ви пояснили це мені при нагоді.

Ніякої ноти, підписаної п. Лизогубом без мого підпису в справі ніби-то видалення Галичан з України, — не було абсолютно. Се якась вигадка.

Звістка про виміну грамот з Болгарією дуже нас усіх тут утішила. Ждемо дальшої виміни!

Поки кінчаю. Залізничний страйк задержав цей лист (писаний давнійше вже, а тепер мною переписаний). Тепер уже, здається є змога відновити наші зносини листовні.

Щирий привіт усім Вашим Співробітникам.

Щиро Вас поважаючий і сердечно відданий

Д. Дорошенко.

4.

Міністр
Закордонних Справ
Української Держави
7. вересня 1918 року.
Київ

Високоповажаний і дорогий Пане Товаришу!

Ви вже певно одержали мою телєграму про наслідки подорожи міністра-президента до Берліну для Холмської справи. Я вислав її двома дорогами: до Вас безпосередньо і via Берлін — на всякий випадок, як що нечиста сила по дорозі до Відня щось наплутає.

Тепер можу сказати Вам у листі більше, ніж у тій телєграмі. Міністр президент подав берлінському урядові ноту, копію котрої Вам посилаю. На се німці заявили, що вони стоятимуть цілком на ґрунті Берестейського договору. Одже в наслідок того й Рада наших міністрів, вислухавши звідомлення п. Лизогуба, постановила, що й ми маємо стояти в справі Холмщини на ґрунті договору, вже ратифікованого трьома державами. Я вів з графом Форгачем переговори майже що-дня; він усе пропонував нам погодитись на лінії Бугу, як на „природній, натуральній, історичній" границі; поляки мали б забезпечити національні й релігійні права українському населенню і зріклися б усяких претензій на західну Волинь.

Я сказав йому на це, що до повороту премієр-міністра нічого рішучого не можу відповісти, хоча не думаю, щоб нам можна було на лінію Бугу згодитись, особливо, коли брати її цілу (в межах австрійської й німецької окупації). Нарешті, коли вияснився погляд берлінських кругів, я поїхав до графа Форгача і заявив йому:; ми ніяк не можемо згодитись на лінію Буга; ми можемо, твердо стоячи на ґрунті Берестейської умови, піти на зміну пограничної лінії в тім напрямку, щоб відступити окремі пункти з чисто польським населенням (от як Радин). Я полишив у Форгача писану заяву в дусі ноти, поданої в Берліні (про саму ноту я, розуміється, і не згадував).

Граф Форгач приняв мою заяву до відома.

Тепер я дожидаю вістей од Вас, як тепер дивляться на справу Холмщини у Відні і чи збіраються скоро ратифікувати мир з нами.

Друга справа, про яку мені довелося не раз говорити з графом Форгачем і про що я Вам телєграфував — це справа галичан і буковинців, яких Австрія хоче забрати до себе як військово-обязаних. Пан Гетьман приняв цю справу близько до серця, особливо — Січових Стрільців, з яких він формує тут полк або може й цілу бригаду. Як відомо Вам, граф Форгач спочатку казав, що ми маємо до 10. вересня подати йому реєстри усіх галичан і буковинців, що служать по наших рядах, і з тих реєстрів, мовляв, можна буде вибрати усіх потрібних нам і залишити їх на посаді. Але поки йшли переговори, австрійські власти почали хапати галичан не дожидаючи навіть 10. вересня. Тоді я з наказу п. Гетьмана зателєграфував до Вас, щоб Ви поїхали в Ставку до АОК і там поклопоталися про залишення галичан і буковинців на нашій службі.

Підчас мого останнього побачення з графом Форгачем позавчора він заявив, що одержав телєграму, згідно з якою галичане можуть лишитись у нас до 10. жовтня (низчі служащі й військові); вищі служащі з-поміж них до 31. грудня. Але я думаю, що треба домагатися, щоб залишити у нас усіх, без обмеження терміну, бо вимоги австрійських властей явно йдуть всупереч Берестейського договору.

Подорож Ф. А. Лизогуба до Берліна принесла ті добрі наслідки, що Німці згодилися не суперечити приєднанню до нас Крима. Друге — це вияснення їх позиції і в Холмській справі. Взагалі було важно завязати безпосередні звязки з Берліном і перенести центр ваги українсько-німецьких відносин з кабінетів Мума й Гренера до Берлінських міністерств.

Щиро поважаючий Вас і відданий
Д. Дорошенко.

Між иншим граф Форгач сказав мені, що призначення наших консулів в Австрії до ратифікації — передчасне, мовляв, можна ще зачекати. А як дивляться на цеуВідні?

Д. Д.

5.

Міністр
Закордонних Справ
Української Держави
25. вересня, 1918 року.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Знов настала перерва в комунікації між нами; сим разом причиною була моя хвороба — відома тепер скрізь „іспанка", яка мучила мене кілька день і покинула по собі наслідки в формі глибокого бронхіту і страшенного нервового розстрою.

І Вас змучила хвороба! Пишете про се, і оповідають люде, що від Вас приїздять. Я всеж таки гадаю, що Вам не треба зовсім кидати поста у Відні: візьміть місячний відпуск, одпочиньте і вертайтесь до Відня. Тимчасово за Вас буде вести діло п. Токаржевський. Думаю, що це було би найліпше для справи а може і для Вас. Бо пощо Вам кидати так добре роспочате діло!

Розуміється, якби Ви ніяк не могли через здоровля лишити за собою місце посла у Відні, то Вас зараз же призначено було б членом Ради Міністерства і згодом Ви могли би взяти знову яке хочете посольство. Але подумайте, що мені робити! Барон Штейнгель кидає посаду і це напевно. Ви хочете кидати... У мене був проект прохати Вас взяти посольство в Берліні, а на Ваше місце у Відні призначити когось иншого, вважаючи, що тепер пост у Берліні найважніщий і конче мусить бути обсаджений українцем. Правдоподібно мені доведеться днів за 8—10 їхати до Берліну в справі чорноморського флоту. Можливо, що звідти заїду і до Відня, — як справи складуться. Смішно сказати: задержує мене справа з одежею; підвів мене п. Шереметєвський, обіцяв, що давно привезе, а тепер виходить, що Бог зна коли буде, а в мене нема пристойного осіннього пальто. Мушу чекати, може привезе п. Косаренко, який везе Вам оцей лист.

І так що-до Вас я пропоную зробити так: беріть місячний відпуск і відпочивайте. Вас замінить часово п. Токаржевський. Телег-

рафуйте мені, що просите відпустку і я буду знати з цього, що Ви згодні на мій план. Коли б же Ви ніяк не могли на се згодитися, то все таки я прохав би Вас попереду взяти відпустку, щоб мені виграти час для призначення заступника. Бо я ж іще не говорив з п. Гетьманом, взагалі я не бачився з ним з часу його від'їзду до Берліна, і тільки сьогодні мабуть побачусь з ним.

Микола Кочубей робить гарне враження, балакає вже по українськи і видимо тримається доброї оріентації. Але куди йому на посла! Ще дуже рано. Думаю, що місяців за три він зовсім одшліфується, стане зовсім нашою людиною, і тоді буде можна говорити про його, як про кандидата на посла. Замінити Вас від біди міг би п. Токаржевський, але не знаю, чи погодяться на ньому правительственні і гетьманські круги. Я з свого боку вважав би його можливим. По правді скажу Вам, що я не бачу людини, яка б могла Вас дійсно заступити, але п. Ян Токаржевський працював біля Вас, знає Ваші погляди і через те до певної міри може Вас заступити. Та я надіюся, що Ви за місяць спочинете і вернете на свій пост!

Про політичні новини роскаже Вам п. Кочубей. Мені багато писати ще трудно, ще почуваю слабість велику. Та особливих новин і немає за останні дні. Зрештою я ще не встиг після хвороби війти в курс справ і сьогодні ще буду сам інформуватись.

Будь ласка, перекажіть п. Жукові, що його прохання про видачу підйомних буде задоволене, а про виекіповання ще не звісно, треба ще довідатися.

Графа Монтрезора я давно не бачив. Він мав бути в п. Гетьмана, аж п. Гетьман виїхав до Берліну, а я потім заслаб. Тепер знову поновлю відносини і таки познайомлю його з гетьманськими кругами і представлю п. Гетьману.

Щиро поважаючий Вас і сердечно відданий Ваш

Д. Дорошенко.

P. S. Привіт п. Токаржевському і всім.

6.

Міністр
Закордонних Справ
Української Держави
28. вересня, 1918 року.

Високоповажаний і дорогий Товаришу Вячеславе Казимировичу!

Ну як таки Ви можете надавати серйозної ваги писанням я-

кихсь блазнів із „Відродження", газети абсолютно не офіціозної, лише субсидійованої (в надії, що буде писати в національнім дусі й захищати уряд в його національних заходах)! Я тої статі не читав, як і взагалі тепер не читаю „Відродження", яке було доволі інтересною газетою місяців 2 — 3 тому назад, а тепер зїхало на пси. Довідався за ті дурниці, що Вас так образили, тільки з Вашого листу. Розуміється, коли Ви надаєте таку вагу сій справі, так само, як і п. Токаржевський, то я дам ділу законний хід і притягну газету до відповідальности.

Листа цього передасть Вам д. Цегельський. Він може бути живим свідком того, як всі тут, починаючи від Пана Гетьмана, високо цінять Вашу працю і як усіх вражає звістка, ніби Ви намірились таки покинути Ваш пост. Але я не буду покликатись на думки і погляди людей, я сподіваюсь, що Ви самі, як щирий патріот і вірний син України не покинете справу в такий важкий, критичний момент. Ми ж умовлялись з Вами, що як підемо, то разом: мені не менше важко тут, як Вам у Відні, я з великою радістю пішов би тепер, щоб віддатись підготовці до професури в українськім Університеті, але я почуваю, що піти тепер мені — було б дезертирством, було б непростимим гріхом проти рідного краю й проти історії. Теж саме і щодо Вас. Ви ж повірите, любий Товаришу, що не комплімента ради, але й з найглибшого мого переконання я кажу Вам, що Ви — ідеальний посол України в Австрії. Ніхто Вас замінити не може, се ілюзія. Я бачу, що Ваше посольство зложене прекрасно, як гарний орхестр, — але забрати дириґента, се значить вийняти душу; зразу все тратить свою цільність, свою гармонію.

Я не смію навязувати Вам своїх думок, не хочу Вас умовляти. Я просто — не як міністр закордонних справ, а як українець-громадянин благаю Вас: коли єсть для Вас хоч найменша змога, — не кидайте Вашого поста!

Пан посол Цегельський на словах іще буде говорити з Вами про все, що я тут пишу.

Я був два тижні хорий, і се не тільки вибило мене з колії праці, але внесло деякі замішання, як бачу, в роботу міністерства. Тепер я знову приступаю до праці. Цими днями, мабуть, поїду до Берліна в справі чорноморського флота, пробуду там певно з тиждень. Сьогодні бачився я з кн. Фюрстенбергом; він питав, чи ми не змінили нашої позиції в справі Холмщини; я сказав, що розуміється, ні! Він казав, що досі ще нічого не чути про ратифікацію миру з Австрією, що се, мовляв, дуже шкода, що ми такі непримиримі і т. п. Взагалі розмова не мала якоїсь серйозної ваги. Він був дуже стур-

бований подіями в Болгарії, — і справді не знати ще, що з цього вийде.

Вашого листа я вчора одержав. Цілком поділяю Ваші погляди.

Місія Лукасевича в Швейцарії удалася. Хоча уряд швейцарський не може зразу офіціяльно нас визнати, але готовий прийняти від нас міністра-резідента і вишле до нас свого.

Сердечно відданий Вам і люблячий Вас

Д. Дорошенко.

7.

Міністр
Закордонних Справ
Української Держави
5. жовтня, 1918 року.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я декілька день тому назад написав Вам листа і думав, що передам його Вам через д-ра Цегельського, але д-р Цегельський як і більшість Галичан, людина неточна і затяг свій виїзд на кілька день. Тому я мусів одмовитись од його послуг і шлю до Вас курєра. Що-до того, що Ви поки знімаєте з порядку дня мову про Вашу відставку, то се само собою: иншого рішення од Вас, як од благородної людини і патріота я і не ждав. Треба рятувати рідний край.

До Швейцарії їде д-р Лукасевич. Розуміється, йому дані відповідні інструкції.

Армія наша формується і треба сказати правду — доволі успішно. Крім того має формуватись Вільне Козацтво і Національна (буржуазна) Ґвардія. Я думаю, що в усякому разі дуже скоро німці, хоч би і хтіли, вийти не можуть, а нам важно виграти час, хоча б 3—4 місяці.

Я мав їхати до Берліну в справі флоту. Тепер це відпадає в тому розумінні, що флот Німеччина просто взяла до своїх рук але по умові з большевиками в Берліні. З одного боку се й добре тепер, але щоб задокументувати своє право на чорноморський флот, ми складаємо протест.

Але я їду все ж до Берліну, тільки в иншій справі: в справі усталення наших границь з Московією, з огляду на перерив мирових переговорів. Та й взагалі важно з'орієнтуватись при нових обставинах.

Не зле було б, як би Ви приїхали тоді до Берліну на побачення зо мною, коли ж се незручно, то пришліть когось з довірених лю-

дей. Але їхати слід тоді лише, коли матимете відомість, що я вже виїхав з Київа.

Граф Спанокі може й був у п. Гетьмана, але очевидно нічого важного не говорив, бо я бачу п. Гетьмана що-дня, і він мені про се — ні слова.

Подорож п. Гетьмана мала великі моральні наслідки. Крім того йому радили націоналізацію кабінету і аграрну реформу, особливо друге.

Сьогодні я везу до п. Гетьмана президіум Національного Союза. Можливо, що завтра, або після завтра буде часткова зміна кабінету і вхід 3—4 Українців. Я всіх сил докладаю, щоб се перевести.

Вчора вночі, прощаючись зі мною, п. Гетьман просив передати Вам свій сердечний привіт і щиру подяку за Вашу працю. Він дуже до Вас прихильний і високої про Вас думки.

Поки кінчу, — бо така в мене сила праці як ніколи ще не було.

Ваш усією душею
Д. Дорошенко

8.

Міністр
Закордонних Справ
Української Держави
11. жовтня 1918 року.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Користуюсь з подорожи д-ра Цегельського і передаю через нього цих кілька рядків. Вашого листа, переданого через Ю. Сірого, я одержав і з головними думками його цілком гожуся. Я з усіх сил стараюся, щоб ці думки перевести в діло. Але трудно мені. Проте надіюсь, що де-що буде зроблене: ведуться переговори про вступ до кабінету 3—4 українців. Як би у нас було більше державних мужів, то напевно і більше число було б закликане. Але наша бідність на людей Вам звісна. Завтра буде проголошено про комісію в справі вироблення засад будучого сойму, а ще за кілька день — про земельну реформу на основі примусової парцеляції, себ-то викупу в землевласників і парцеляції між малоземельними.

Де-що з моїх слів перекаже Вам д-р Цегельський, який, між иншими запрошений мною в радники Міністерства, про що просив би Вас поробити певні кроки у Відні.

З моїм приїздом до Відня вийшло певне баламутство: я телеграфував, що маю їхати до Берліну, а в телєграмі поставили помилково „до Відня", що потім і спростовано. Справді я збіраюсь до Берліну, але тоді, як виясниться ситуація. Можливо, що й зовсім не поїду, як що це буде з політичного погляду не зручно. Хотілось би заїхати й до Відня; як що буде можна, то заїду, попередивши Вас заздалегідь.

Домагайтесь ратифікації миру! Та се Ви і без мене робите!

Поки що кінчу, бо д-р Цегельський поспішає, а зайшов він несподівано і я мусів писати підчас розмови.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

9.

Міністр
Закордонних Справ
Української Держави
Жовтня 31. 1918 року.
No. 4840.

Берлін.

До Високоповажаного Пана Посла Української Держави у Відні
Вячеслава Липинського

Високоповажаний Пане Посол!

Прошу Вас, як тільки уконституються національні правительства на території Австро-Угорщини — чеське, угорське, югославянське і німецьке, — війти з ними в дипломатичні зносини, виявнити їхнє відношення до Української Держави і запевнити їх в нашій строгій невтральності і приязні.

Міністр Закордонних Справ
Д. Дорошенко.
За секретаря В. Козловський.

10.

Прага, 3. червня 1919.

Вельмишановний та дорогий Вячеславе Казимировичу!

Передаю Вам цього листа через п. Посла Т. Окуневського, який оце повернувся з Парижу і росказав мені дещо з своїх вражінів. Очевидно, ще докладніше роскаже їх він Вам.

Погано стоїть наша справа перед Entente'ою, гірше, ніж навіть

я собі уявляв, бо вірив досі байкам, ніби Америка або Англія ставляться до нас прихильно, а тільки, мовляв, Франція ні. Тепер усім цим лєґендам кінець, і принаймні знаємо правду. А тимчасом Денікін бере Харьків, поляки дістають мандат „пацифікувати" Галичину по Збруч, одним словом, ділема — з ким іти, з ким звязати свою долю чи недолю стає перед нами грізніще, ніж коли небудь. Шкода, розуміється, нашої самостійности, якої самі не зуміли вдержати, та що поробиш; коли так ми репрезентуємось перед Европою, як це робив тамошній голова нашої місії, то ясна річ, що ми ще не доросли до самостійности, і нема на кого тут нарікати, бо винні самі і тільки самі.

Але коли відсовується на дальші часи справа державної самостійности, то неможна відорвати і ні на хвилину занехаяти самостійности національної, бо й їй, на мою думку, грозить небезпека, страшна, чорна небезпека. І треба нашу національну справу рятувати; коли нація буде ціла, то колись прийде і держава, прийде з логичною неминучістю, а як що тепер з усього того, що ми пережили, з усеї тої Руїни не врятуємо і національних здобутків, то вдруге вже певно не воскреснемо.

Кудою йти? Який вибрати шлях? Чи маємо дожидати, як большевики, всесвітньої Революції і борюкатись до останку, битись проти поляків, румунів, москалів, проти усього світа, поки всі сусіде не вирішать, що найбільший їхній спільний інтерес — так нас поділити між собою і так дусити нас кожному, щоб і духу нашого чути не було, — чи стати на шлях порозуміння з Entente'ою, згоди з росіянами що до будования федеративної держави Велика Русь— Біла Русь — Русь Українська, з тим, щоб ані клапоть української землі не дістався сусідам? Я думаю, що нам треба іти останнім шляхом, хоч, повторюю — тяжко, невимовно тяжко зрікатись своєї улюбленої ідеї, яка ось-ось уже була зреалізована, та видко ще не прийшов час...

Оповідання про парижську делєгацію мене просто пригноблює, сором болючий гнітить душу, як уявляєш собі ту всю компромітацію, діскредитацію українства, які там, можна сказати, чинять ся перед усім світом! Та після цього соромно називатись українцем перед людьми! Е, та що казати. Правду колись сказав Куліш, почастувавши земляків такими компліментами:

Народе, без пуття, без чести, без поваги,
Без науки в письменах, завітах предків диких,
Ти, що постав єси з безумної одваги
Гірких пяниць, сіпак і розбишак великих!

Я після Відня побув у Празі кілька день та й виїхав до Грубої Скали коло Турнова, до так званого „Чеського Раю". Але там мені не вподобалось: брудно по славянському, незручно і неспокійно, хоч природа сама по собі дуже гарна. Тепер вернувся до Праги і думаю поїхати на місяць до Карлсбаду. Взагалі не можу собі знайти місця, гризе мене журба і нудьга, не знаю, де подітись. За якусь літературну роботу не можу засісти, поки не знайду собі спокійного притулку. Добре ще, що не жарко, спека не докучає, сяк-так можна істнувати.

Чи поїхав п. Токаржевський до Царь-Городу? Чи маєте який звязок з Лотоцьким? Як що будете до його писати, то може перекажете йому, що я ще живу на світі й тиняюсь по Чехії. А п. Токаржевському передайте від мене щирий привіт.

Як колись захочете щось мені написати, то пишіть на пражську місію, чи персонально на імя М. А. Славинського для мене.

Щиро люблячий Вас і поважаючий

Д. Дорошенко.

P. S. Я з Карлсбада напишу Вам свою тамошню адресу.

Чи Б. А. Бутенко ще у Відні?

11.

Відень, 16. червня 1919.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я буду у Відні в середу і зайду до Вас умовитись в посольство між 11 — 12 год. дня.

А. І. Жука я не застав, він іще не вернувся, через те не міг йому переказати.

Ваш душею

Д. Дорошенко.

12.

14. липня 1919.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я живу в Карльсбаді, пью води, беру купелі. Тут приємно, гарна природа, годують добре — і все життя недороге. Чув я, що Ви маєте бути тут в кінці місяця. Дуже тим тішуся, — що побачусь з Вами. А як би Ви ще залишились тут на пару тижнів спочити, то було б ще краще, ну, та це ще буде видко, може Ви й урвете ще часу на спочинок.

Моя адреса, на всякий випадок: Karlsbad, Schäfer-strasse, Villa Rosenfeld.

Листуватись найлучче откритками, бо з листами морока з цензурою.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

13.

Карлсбад, 7. серпня 1919.

Любий мій Вячеславе Казимировичу!

Мені дуже тяжко було довідатись, що Ви подались до димісії через те, що я розумів та догадувався, що Ваша дімісія звязана для Вас з дуже прикрими й тяжкими переживаннями; очевидно, щось мусіло статись такого, що Ви не витерпіли і сказали нарешті: годі! Але, на мою думку, Ви добре зробили. Ще 1½ місяці назад я, коли пригадуєте, радив Вам не кидати цеї посади, а тепер, по тому всьому, що робилось і робиться (мені докладно оповіла про це людина, що прибула з Кам. - Под.) я бачу, що лишатись не можна. Одпочиньте, заспокойтесь, а тоді буде для Вас робота: і громадська, і наукова, і публіцистична. Ви маєте добре перо, і це може служити Вам доброю зброєю для оборони рідного краю. А я таки думаю, що обставини зміняться і не за горами такі часи, що Ви знов будете працювати на політичному полі. Ми повинні працювати для нашої України при всяких обставинах, але не при всяких обставинах можемо брати на себе одповідальність за те, що робиться урядом. Бог з ними! Горбатого могила виправляє, а ці люди належать до тих, що їх найменше може чомусь навчити історія, досвід, обставини.

Ви питаєте про мене, що я думаю робити. Так ото днів 5 — 6 назад приїздять до мене до Карлсбаду лікарі Окопенко і Горбенко і кажуть, що за Вашою порадою хочуть предложити мені їхати уповажненим Укр. Черв. Хреста на Балкани, до Білгороду. Я заявив, що не хочу брати на себе ніяких політичних функцій і бути агентом теперішнього уряду. Вони заявили, що це буде місія чисто гуманітарного характеру, що треба помогти полоненим, що людей нема і т. д. Це поставило мене в скрутне становище: я хотів пожити ще пару тижнів у Карлсбаді і потім переїхати до Праги або може й до Німеччини, щоб засісти за працю: студіювати німецьку мову і вчитись по книжках історії, літератури, — поки буде можна думати про поворот. Їхати ж до диких людей, на непевне становище, — там може й духу українського чути не хочуть — це все одбивало охоту. Нарешті я принципіяльно згодився, що часово поїду, але застеріг рішуче, що без усяких політичних функцій. Та ще маю порадитись з М. А. Славінським і ще де з ким, почути об'єктивне освітлення становища, може там буде така ніякова позиція, що

лучче й не їхати... Одже я ще вагаюсь. Розуміється, найбільше значіння мав би для мене Ваш голос, Ваша порада. Одже я, не рішаючи справи дефінітивно, приїду днів за 8 — 10. до Відня і, коли застану Вас, то спитаю Вашої поради, і тоді тільки рішу, як мені бути. В крайньому разі лишусь жити в Австр. Німеччині, яка мені більше по душі, ніж Чехія. Оттаке-то!

Почав я писати свій підручник укр. історії, написав уже майже половину, і так досадно тепер перепиняти роботу.

Останніми часами огорнув мене великий неспокій за жінку, за свою хату. Так наслухався й начитався ріжних страхіттів про Київ, що немаю спокою. Дуже себе погано почуваю, не можу знайти собі місця; їздив по околицях Карлсбада, писав, беру лєкції нім. мови, вчусь, а все погані думки з голови не йдуть. Чорт його знає, що таке!

Одже, дорогий Вячеславе Казимировичу, може мені пощастить Вас скоро побачити у Відні або й так де, коли Ви не дуже далеко заїдете. Так —до побачення!

Щиро поважаючий Вас і сердечно відданий
Д. Дорошенко.

14.

Прага,Hotel Imperial, 15. серпня 1919.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

За кілька день я буду в Відні. Це Ви намовили д-ра Окопенка, щоб запросив мене до Черв. Хреста? Так ото я їду до Сербії. Чи доїду до Білгорода — не знаю, але до Відня — мабуть доїду. На Ваш лист відписав і передав д. Полетиці, чи він уже вернувся? Тепер писати багато не буду, бо надіюсь, що скоро побачимось, Ви ж іще за тиждень нікуди не виїдете?

Щиро поважаючий Вас і сердечно відданий Вам
Д. Дорошенко.

15.

[Лист з 1919 року, без ближчої дати. Бракує початку.]

Вибачте за цей маленький клопіт, але я не маю до кого більше звернутись!

Лекше було б мені сідіти на цих холодних горах, як би на душі було веселіше, а то всякі новини що-дня бють по душі, мов погребовий дзвін. Я вже й не заглядаю до газет і стараюсь не говорити ні з ким про „політику" — та все одно: так чи инакше дізнаюсь про те, що робиться...

Тут бачусь з земляками: д.д. Левинським і Білопольським, а

три дні прожив в одному отелі зі мною Юрій Сірий.

Сердечно стискаю вашу руку.

До побачення в Бадені!

Ваш душею

Д. Дорошенко.

16.

Відень, 12. лютого 1920.

Дорогий Вячеславе Казімировичу!

Сергій Михайлович Шемет заслаб на інфлуенцу або просто на перестуду і просить, щоб Ви приїхали до Відня, коли можете. Зберуться тоді — Ви, він, Скоропис і я. Білопольський виїхав до Берліна, а Т-ва ми рішили поки не запрошувати, чому — роскажемо Вам, коли побачимось.

Дуже хочуть перебалакати з Вами такі люде (всі вкупі): К. Левіцький, Голубович, Кревецький — і я. Якщо Ви приїдете, то може уділите пів-години цій компанії? Але це станеться тільки за Вашою згодою вже по Вашому приїзді.

Одже, коли Ви можете приїхати, то телєграфуйте мені і я зарезервую покій в Guberthof'і. Коли ж Ви ніяк не можете приїхати, то також телєграфуйте, і ми тоді поїдемо до Вас; я гадаю, що Шемет днів за 3—4 одужає зовсім.

Оттаке поки що!

Дуже можливо, що я днів за 5. або 6. поїду до Берліна; просять мене поїхати від Черв. Хр. на ревізію тамошньої філії. Але це ще діло не рішене. Наталія Михайловна вітає Вас!

Ваш Д. Дорошенко.

Для телєграми, думаю, такий адрес:
Wien I Rathausstrasse 4 Tür 14 Doroschenko

17.

Відень, 23. лютого 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Листа Вашого я одержав і зроблю все так, як пишете. Я взагалі буду правити коректу і тільки останню перешлю Вам.

Сьогодні були збори „Союза Укр. Державности", де прийняли остаточно програм і статут. На вівторок призначено загальні збори в ресторані Volksgarten'у, дуже бажають усі, щоб і Ви приїхали. Програм і статут мають бути надруковані й розіслані перед зборами.

Бачився я з Серг. Мих., але ще не встиг поговорити про те, що Ви з ним обміркували, побачусь іще мабуть завтра.

Я ніяк не знайду собі помешкання і це мене дуже дратує, нічого не можу робити, бо мушу як дурень їздити по Відню, бігати по сходах і оглядати чужі житла, де все не можу знайти щось придатного для себе. Через те в мене дуже поганий настрій.

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

На тому тижні хочу з'їздити на Mariazell до другого пустинножителя, полковника Вишиваного. Так — до речи! Сьогодні був у М. О. В-ої. Вона одержала Вашу картку, дякує, але не знала Вашої адреси. Вона дуже просила Вас і мене зайти до неї, коли будете у Відні.

27. лютого.

Носив я цей лист три дні в кешені і не міг одправити, бо все не потрапляв на почту, коли слід і куди слід. За цей час бачився ще раз з Серг. Мих. і підписав листа до Б-кого, де й Ваш підпис уже єсть.

Знайшов собі хату і завтра переїду: VIII, Josefgasse 7, Pension "Felicitas". Це два кроки від моєї старої хати, де Ви були, і від готелю Guberthof.

Од В. Вишиваного дістав картку. Просить приїхати на Mariazell. Мабуть поїду після вівторка 2-го бер.

Ваш Д. Д.

В друкарні заслабли на грип друкарі, і перша коректа буде тільки 3-го березня.

18.

Wien XIX, Bellevuestrase 10.

Відень, 3. березня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тільки що одержав Вашого листа. Справу журнала я беру близько до серця і дуже радію, що він буде. Я дуже прохаю дозволити мені вести в цім журналі відділ бібліографії й хроніки літературно-наукового життя: молю Вас, заведіть цей відділ і дайте його мені, це буде одинока радість мого життя; я вже написав замітки про видавничий рух укр. в 1919 році, про діяльність наукових товариств, бібліографію 1920 року, три рецензії на нові книги (Львівс. Записки т. 129 за 1920 р., сербську книгу про Україну й ще про одну річ). Я просто переймаюсь ентузіязмом, що буде де писати про такі річи! Молю Вас, не відкидайте цього одділу, він же буде цікавий для людей серьйозних, через нього „Хлібороб" бу-

де цікавий не тільки для політиків, але й для бібліографів, а це дуже поважна категорія людськости! Крім того позвольте умістити в І. ч. мою статейку-некролог П. Я. Дорошенка, я вже написав і хтів одіслати до Львова, але думаю, що пристойніще було б згадати П. Я. Д-ка в „Хліборобі", бо він був наш по духу.

Чи Ви дістали спільну картку з Mariazell? Мене це цікавить, бо у Відні такої ж картки одна особа не одержала чомусь, хоч вислано було одночасно.

Прийшла телєграма, що побачення з Батьком улаштовується в М. Одже я зараз пишу до В. і пропоную йому їхати зараз після свят. Думаю, що за тиждень ми справимось і повернемось коло 15 — 20. квітня назад. Щоб не інтриґувати гулящих людей, буде сказано, що я виїхав в гості до Вас в Райхенау, добре? Зїдемось ми також поза Віднем.

Вітаю Вас з святим Христовим Воскресенням і заочно христосуюсь з Вами.

Щиро поважаючий і люблячий Вас
Д. Дорошенко.

Жінка моя вітає Вас з святами. Вона дуже сумує, що другий раз справляє свято при таких невеселих обставинах: торік у Київі під большевиками, а сей рік — на вигнанні...

19.

Відень, 6. березня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Листа й коректу тільки що одержав. Сьогодні субота, одже здати до друкарні можна буде тільки з понеділка. Розуміється, ніяких поправок без Вас робити я не можу і не буду; я переглянув уже коректу, але не бачу нічого, що, на мою думку, вимагало б іще поправок; одже завтра передаю коректу п. Трубі, а як тільки вона буде виправлена, то зараз вишлю до Вас разом з 1-ою коректою; один примірник 2-ої коректи вишлю Ол. Скоропису до Берліна. — Скільки примірників друкувати?

Ів. М. Труба казав мені, що Ви прийшли до згоди з „Дніпросоюзом" в справі видання Ваших історичних праць. Він додав при цьому, що Ви, ставлячи свої умови видавцям, мали, між иншим, на увазі той гонорар, який я одержав від „Вернигори". Не памятаю, чи я точно переказав Вам ці умови, одже хочу тут нагадати, може здасться Вам як справка. — Я продав право видання 50.000 примірників двома накладами (виданнями, — по 25.000 пр. кожне) за 25.000 карбованців в українській валюті. Аркушів буде 12 — 14, вирахувати ще я не міг, а „Вернигора" досі не починає друкувати;

гроши, правда, мені — сплатили всі.

Я збірався в понеділок їхати до Полковника на Mariazell, але довідався, що вчора поїхала туди його мати; одже я не хочу їм заважати в побаченню і відклав на кілька день свою подорож, тим більше що середу 10-го переїздимо на нову кватирю: XIX, Bellevuestrasse 10. Це на краю світа, в Доблінгу, трохи не під самим Калєнбергом. Там гарно, зовсім як на селі, старосвітська хата й обстанова. Дешево: за два покої на 5 місяців 1500 корон. Іде трамвай N. 39.

По дорозі до Відня Крилач так захопив мене своїм оповіданням про Бразилію, що я рішив туди виселитись на життя, от якби тільки товариша знайти, бо сам Крилач їхати туди не збірається.

Як я чую, заснування Союза Укр Державности нагнало великого страху на урядові сфери українські, спеціяльно на прихильників Петлюри. Ходять самі глупі чутки й вигадки про цей Союз. На днях приїхав адютант Петлюри, ніякий Бень. Він вимагає, щоб усіх полонених, наддніпрянців і галичан, висилати до Польши, де формується армія. Д-р Окопенко має з усім тим багато клопоту. От поки такі маємо новини. „Довлѣетъ дневи злоба его". А через те поки що — до побачення!

Ваш душею
Д. Дорошенко.

20.

Maria-Zell, Grünau, 27. III, 1920.

Високоповажаному Вячеславу Казимировичу шлемо сердечне привітання з Mariazell.

Василь Вишиваний
Д. Дорошенко
Дорошенко Наталя
Сердечно вітаю
В. Старосольський
Едвард Ляришенко

21.

Флоренція, 22 травня 1920.

Шлемо сердечний привіт Високоповажаному Вячеславу Казимировичу з прекрасної Флоренції. Надіємось скоро зустрінутись і поговорити всі вкупі про наші справи.

Микола Кочубей
Д. Дорошенко.

22.

Відень, 17. червня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора я повернувся з Mariazell,куди їздив, щоб передати нашу постанову. Про неї я ще перед тим сповістив п. Полк. устно через п. Л. і тепер тільки докладніше з'ясував йому наш погляд. Він те все прийняв до уваги.

Зі мною їздив Ол. Гн. Лотоцький, який уже скоро два тижні як перебуває у Відні. Він дуже хотів бачитись з Вами, навіть готовий був їхати до Вас, але я перехопив його до Mariazell. Він покинув Царьгород і вже туди не вертається. Там буде, певно, сам п. Токаржевський. Листів до Вас п. Лотоцький не привіз жадних. Зрештою він виїхав з Цар. давно, ще в квітні.

Чув я, що Ви нездужаєте; це певно та проклята, вохка погода накоїла Вам лиха. Надіюся, що вже Ви поправляєтесь, коли не поправились зовсім.

Я в цю суботу везу Нат. Мих. до Піщан. Повернусь у вівторок або в середу на тому тижні.

Наталія Михайловна і я сердечно Вас вітаємо!

Щиро поважаючий і відданий Вам

Д. Дорошенко.

Чули новини:; А. В. Ніковський — міністр закордонних справ, а д-р Лукасевич — тов. міністра?

23.

Відень, 23. червня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Мені не удалось виїхати вчора через бойкот Мадярщини; ми вже сиділи у вагоні, коли прийшли страйкарі й заявили, що нам треба висідати, бо поїзд не піде. Таким чином мусимо їхати через Люнденбург кругом знов до Пресбурга, чорт його знає, чи й попадемо до Піщан через оті дурні бойкоти! З того всього виходить між иншим і те, що я не попаду до Вас в понеділок, як думалось, бо не знаю, коли повернусь до Відня. Я пропоную їхати товаришам до Вас без мене, про що й пишу Сергію Мих-чу. Мені хочеться, щоб він швидче розказав Вам про один візит до мене на-днях. Був посланець від Врангеля. Я, коли встигну повернутись, то приїду до Вас в понеділок, але боюсь, що не встигну.

[Бракує закінчення цього листа.]

24.

Відень, 26. червня 1920.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Не маючи змоги їхати разом з Вами до Берліну в справі переговорів з ріжними політичними діячами й групами, дуже прохаю Вас приняти від мене уповажнення заступати мене в усіх нарадах, для чого передаю Вам отсим мій голос.

Щиро поважаючий Вас
Д. Дорошенко.

25.

Відень, 30. червня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора повернувся я до Відня і знайшов Вашого листа. Сьогодні бачився з Серг. Мих. і пропонував йому в суботу їхати до Вас, але в його в суботу одне засідання, на якому він конче хоче бути, одже рішили що поїдемо до Вас вівторок вранці з 8 год. поїздом.

Серг. Мих. одержав також листа від пана Гетьмана. П. Гетьман також і його питає, коли я приїду. Та на думку Серг. М. краще було б, як би сам п. Гетьман приїхав до нас, тоді б з усіма гуртом можна було б порадитись. Я думаю так само, тим більше, що мені їхати важко: справа з візами і з грішми. Я вже не кажу про те, що мені хочеться використати час поки нема Нат. Мих. і щось зробити, написати, бо коли вона тут, то я не маю змоги працювати; коли ж заходитись їхати, то це забере мені весь час. Та й змучився я од вічної їзди й метушні, треба одпочити хоч тим, що посижу на місті, наберусь сил для громадської роботи. Та взагалі це питання — їхати мені, чи ні, вирішимо у вівторок вкупі. До того ж, кажуть, сюди має приїхати Ігнатій Михайлович, навіть скоро.

Я б радив у всякому разі — прохати п. Гетьмана приїхати до нас. Він міг би спинитись у Мих. Мих. і все б одбулось потихеньку й добре.

Тішуся дуже, що Ви вже позбулись тої хвороби; тепер, здається, вже настає справжнє літо, то вже позникають усякі перестуди.

Іван Михайлович усе просить дальшого матеріялу і бідкається, що йому дають дуже малими порціями, — друкарня, мовляв, нарікає. У Відні, здається, настає „мертвий сезон" літніх вакацій, все ущухло, не чути чергових скандалів серед української братії. А большевики все йдуть наперед, хоч, здається, вони вже досягли зеніту своїх успіхів і ледве чи посуватимуться дуже далеко. В Польщі ж нові комбінації в звязку з неудачею на війні. Все те можна було передбачити, не бувши пророком.

Пише з Варшави до С. М. наш Білопольський, що там настрій дуже не-бадьорий. Між ин. там тепер Чех-ий і дуже дбає, щоб не довідались про його компромітуючі знайомості у Відні. Не високого полету це птах, видко ще було ще тут!

Дивно мені, що не озивається Кочубей, я писав до його двічи — і ні слуху, ні духу. А Василя Кочубея, як пише Білопольський, виселюють Поляки з Варшави, яко „Москаля"!

Серг. Мих. сповіщає про вівторок Ол. Ф-ча, одже ми зберемося у Вас цілим гуртом.

Бідний С. Крилач зажурився: одержав з дому звістку, що його син як пішов торік у повстанці, так і досі чутки нема про його, — чи загинув, крий Боже...

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

26.

Відень, 3. серпня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Посилаю Вам телєграму від п. Гетьмана, яка прийшла ще в суботу, а я її дістав через адресні непорозуміння тільки оце зараз. Одночасно принесли й Вашого листа. Відповідаю на борзі, щоб швидче: зараз їду до п. Суровцової, бо в мене нема. Взагалі буду шукати і може добуду.

Тільки що приїхала також Наталія Михайлівна — усе разом! Тому я дуже коротко пишу. Книга мені дуже-дуже подобається з усякого погляду. Як би то й другу! Телєграма п. Гетьмана, як бачите, „благопріятна".

Ваш душею

Д. Дорошенко.

27.

Відень, 10. вересня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Все якось не гаразд у нас вийшло: Ви занедужали, наш сподіваний Гість не приїхав, приїхав старий — та без пороху! Добре, що хоч Ви поправляєтесь, а що до иншого, то якось то буде. Ніяк не можуть умовити того Вашого земляка з Умані, що його якось гайдамаки не добили. Сергій Мих. з старим ходять — ходять, і все ніяк не можуть застати. Сергій Мих. думає, що він просто ухиляється од зустрічи. Коли так, то дуже жаль, бо на ту комбінацію була вся наша надія. А може це можна якось поправити?

Я стояв на тому, щоб мені їхати зараз же до Інсбрука або що

на побачення, але наші прирадили, щоб я з старим з'їздив попереду до Будапешту. Оце ж ми в неділю ранком і їдемо, уже маємо всі візи і проче. А по повороті я поїду на rendezvous.

До Вас приїдуть у неділю п. Полковник Вишиваний з сотником, і роскажуть про берлінську подорож п. сотника, певно Ви їх бачитимете одночасно з тим, як прийде до Вас цей мій лист.

Комітет що-до скликання Конгресу працює як мокре горить. Нічого з цього не вийде, самостійники хочуть якусь антіпетлюрівську демонстрацію зробити, ес-ефи цього бояться, а нам приходиться грати ролю того „кума", що дивиться, чи другий „кум" випливе, чи піде на дно. Неприємно це, і я жалію, що вплутався в це діло. Але біда ще невелика, бо думаю, що і до Конгресу діло не дійде.

Бачився я з Б. П. Матюшенком, він прийшов на Комітет і заявив, що не може до його належати.

Про „новини" роскажуть Вам Ваші недільні гості, а може й Михайло Михайлович. А я поки кінчаю, бо цілий день бігав по місту за візами, тощо, і ніг не чую, змучений...

Бажаю Вам як найшвидче видужати зовсім. Як повернусь, то приїду до Вас, треба вже в серьйоз братись шукати кватиру.

Нат. Мих. сердечно Вас вітає, вона була дуже зажурилась, як почула, що Ви нездужаєте, тепер же ми трохи заспокоїлись.

Ваш серцем і душею

Д. Дорошенко.

Бідний Сергій Мих. засмутився, ех, як би то всі наші комбінації вийшли, тоді б і він почував би себе спокійніще та рівніще!

28.

Відень, 24. вересня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я сьогодні побував у Forschungsinstitut'i für Ost und Orient і знайшов там таку гарну бібліотеку з українознавства та славянознавства, що мушу конче якийсь тиждень походити туди і попрацювати, щоб перевірити свій „Славянський світ". Одже до Reichenau переїдемо десь коло 8-го або 10-го жовтня (як не доведеться мені ще кудись поїхати: досі жадної телєграми я не маю).

Наталія Михайловна дуже Вас прохає, щоб Ви попросили панну Юлію пошукати нам господиню, щоб могла вести наше хазяйство; коли знайдеться, то не відмовте з ласки Вашої написати, і Нат. Мих. приїде тоді на день до Райхенау умовитись з нею і взагалі подивитись на кватирю.

А чи не треба попереду поспитати про дозвіл на право жи-

тельства? Я чоловік легальний до дна души і на цьому пункті у мене пантофобія!

Так само, будьте добрі, напишіть мені, чи дістала панна Юлія ту білизну, що за неї питала і чи весь гарнітур, чи тільки подушки? — Треба нам знати, що саме довелось би купувати, коли того нема.

Вибачте, що дурницями морочу Вам голову, але ж без того всього не можна обійтися.

Вчора був у нас Лярішенко. Виходить, він нікуди не їздив, і даремне ми про це копія преломляли. А полк., здається, поїхав з Піснячевським на прогулку до Mariazell. Одже з великої хмари малий дощ!

Наталія Михайловна сердечно вітає Вас і дякує за Вашу поміч в улаштуванні нашого, як чехи кажуть byt-у.

Ваш
Д. Дорошенко.

29.

Відень, 29. вересня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сьогодні ми зібрались у чотирьох: Сергій Мих., Ол. Філ., п. Сава і я та й обміркували справу нашого становища що-до Галичини, як його порушив на комітеті Сер. М. Перш за все Серг. М. заявив далеко не в такій рішучій формі, як це Вам передали; але щоб уникнути непорозуміннів і кривотолків, то Сергій М. вже на перших близчих зборах заявить од імени нас приблизно так: нашим національним ідеалом єсть об'єднання всіх частин українського народа в одну самостійну суверенну державу українську; з огляду на сучасне політичне становище ми вважаємо допустимим заснування окремих самостійних держав: Східної Галичини й Кубані, як що населення цих країв того бажає.

Думаю, що цим питання на сей раз буде вичерпане. Сер. М. не зовсім поділяє наші думки на сім пункті, але цілком підлягає бажанню нашому, щоб така заява ним же була проголошена.

В пятницю або в суботу вони всі троє їдуть. Дістали тут рекомендаційні листи і їдуть з охотою та інтересом. А я досі не маю ніяких звісток од Ігн. і думаю, що моя подорож до Ін. не відбудеться. Якась містерія! Пора дуже її вияснити, бо становище робиться глупим. З окрема конче треба, щоб той же самий Ігн. у-друге зїздив до Б., бо инакше наша подорож з ним була якоюсь хлестаковщиною і більш нічого. Він прислав на днях телєграму до Йосифа Йосифо-

вича, але з тієї телєграми не можна нічого зрозуміти, що і як. П. Крилач просить повідомити Вас, що знимки з усіх чотирьох грамот уже зроблено і радить помістити їх в тексті моєї статі про закорд. політику, котру можна буде потому пустити окремими відбитками. Я згоден з його думкою, а як Ви?

Дуже дякуємо Вас, Наталія Михайловна і я, за Вашу поміч в улаштуванні нашого осідку в Райхенау. Здається, що ми за днів 7 — 8 вже і переїдемо. Тоді вже наговоримось про всі наші „біжучі справи" і про злобу дня. Тут я де з ким бачився, дещо цікаве чув. За нас, між иншим щиро працюють час і добра опінія, я вже мав нагоду про це переконатися. Як би ще трохи попрацювати і нам самим, то буде зовсім добре. Ну, та якось то буде!

Зоставайтесь здоровенькі! До скорого побачення.

Ваш Д. Дорошенко.

Вашої „Szlachty" я вже два примірники добув, привезу з собою.

Не гнівайтеся, дорогий Вячеславе Казимировичу, за мою настирливість! — прошу Вас: коли буде звісно, чи можна дістати постелеву білизну (хоч подушки!), напишіть мені карточку, щоб ми знали: чи куповати що, чи ні, бо вже скоро час нам переїздити.

30.

Відень, 30. вересня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Наші листи знову розминулися! Я вислав Вам тільки що реком. листа, коли приносять з почти листа від Вас і від П. П. Останній лист дуже цікавий і дуже приємний: він усе поясняє, і чому Ігн. мовчить і які перспективи має сам П. П. Мабуть одночасно одержали від нього листа і Ви. На всякий випадок я Вам завтра напишу докладніше про це.

Дуже дякую за Ваші клопоти; все це з щирою подякою приймаю до відома; потрібну білизну закупимо у Відні (в надії, що подушки й перини вже єсть). За кандидаток поговоримо вже як переїдемо, а перші пару день, як позволите, обідатимемо з Вами за спеціяльним порозумінням з панною Юлією, як Ви пишете. Але точний день нашого переїзду залежить тепер від того, коли мене викличуть на побачення: якщо викличуть за 2 — 3 дні, то тільки після того, а як пізніше, то попереду ми переїдемо до Райхенау.

Ваш душею

Д. Дорошенко

Касові справи полагоджу.

31.

Відень, 1. жовтня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

З моїм виїздом справа стоїть так, що я поїду тільки тоді, як мене викличуть; як що я дістану телєграму, що треба їхати, то зараз же беру візи й їду (дозвіл з Мюнхена я вже давно маю); коли ж там пильної потреби в мені не буде, то й викликати мене не будуть а з П. П. ми побачимось тут в Австрії, через котру він буде вертатись.

Так або инакше, ми збіраємось десь коло 10-го переїздити (розуміється, я Вас точно заздалегідь повідомлю). Як що треба буде раніше до Б. їхати, то раніше переїдемо до Райхенау, а звідти просто й рушу в дорогу.

Ол. Філ., Серг. М. і Мик. Вас. їдуть у неділю. Це добре, що так виходить, що вони там усі будуть, я певний, що цим разом удасться вирішити потрібні практичні питання. Пишу Вам в кафе, на перехресті вуличної біганини.

Ваш Д. Дорошенко.

32.

Відень, 4. жовтня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я не відповів Вам зразу, бо довідався, що до Вас виїхав Серг. Мих. і думав, що він докладно росповість про все, що ми тут самі надумали. Мабуть він уже і повернувся, але я його ще не бачив. Тепер Ви знаєте, як стоїть справа з поїздкою.

Позавчора приїздив до мене полк. В. і дуже довго зі мною говорив. Я його не питав просто, але маю переконання, що він зовсім не їздив туди, куди думалось про його, і це все про його чергові вигадки, як і про кожного ходять по українському еміграційному курятникові.

Чи варто Вам приїздити? Тепер погода погана і можна застудитись. Я сам думаю, як що не буде якихось перешкод і нових справ, у цю неділю або в ближчий понеділок переїздити до Reichenau. Як що ж Ви таки сюди приїдите, то ми переїдемо зараз по Вашім повороті до-дому.

Дуже дякуємо і Вас і Fräulein Юлію за клопоти і за турботи!

Я пишу вже статю про зак. політику. За пару день буде готова.

Ваш Д. Дорошенко.

33.

Відень, 8. жовтня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ми рішили остаточно виїхати до Райхенау в середу 13-го с. місяця у 2 год. дня, одже прибудемо десь коло 5-ої дня. Раніше виїхати трудно і хоч я маю вже австрійську візу, але завтра іду брати німецьку, потім до Девізи брати дозвіл на вивоз марок; це все може затримати на день-два, а я хочу переїздити до Райхенау маючи все потрібне в кишені, щоб як прийде телєграма (а вона, м. ин., прийде на Вашу адресу), то щоб просто вже звідти виїхати. В усякім разі до пере

[Бракує частини листа].

Ми виїдемо у середу вже пообідавши. Коли можна, то Fräulein Юлію будемо прохати прийняти нас на обід уже в пятницю. Як що у неї є вже кандидатки нам на господиню, то добре було б, як вони зайшли б до нас у перші дні, щоб нам по змозі швидше перейти на своє господарство.

Якби до Вас раніше вже прийшли для мене телєграми чи листи, то будьте ласкаві, задержіть їх у себе, не пересилайте, щоб не розминутись. Це може прийти тільки з Берліна.

34.

Відень, 11. жовтня 1920

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ви вже певно дістали мого листа, що ми переїздимо в середу 13-го. Прискорити переїзд не можемо, не вправимось, а відкласти також не можемо, бо 15-го спроваджується до нашої хати брат сотника Ляріша і нам треба дати день на опоряження.

Коли можна, я прохав би Вас в середу бути в Райхенау, і то ось чому: я дістав телєграму від П. П., що він буде в Б. 16-го і просить мене приїхати. Одже я думаю 13-го переїхати до Reich., 14-го перебути там і переговорити з Вами (між ин. прочитати Вам свою статю, котру треба потім передати С. Крилачу) а 15-го виїхати до Б. Одже, як можна, то я би прохав Вас з'їздити до Відня або у вівторок до мого переїзду, або вже в четвер по переїзді, а може в пятницю поїдемо разом? Ви до Відня, а я до Відня і далі.

Ми хочемо виїхати в середу поїздом, що йде в 2 год. дня.

Я тепер вожусь з візами, єсть деякі задержки, але до вівторка все має бути готове. Це також мішає виїхати раніше середи.

Ваш Д. Дорошенко.

35.

Берлін, 20. жовтня 1920.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора ми закінчили наші розмови і Батько виїхав. Він просить Вас як найшвидче приїздити до нього в Л., одже — приготуйтесь, голубчику сивенький, в дорогу, добувайте візи і пр., а ми привеземо auxilia. Взагалі справа стоїть на добрій дорозі. Завтра, правдоподібно, виїздимо з Берліна, коли не всі разом, то хтось із нас. Я особисто думаю бути у Відні в суботу вечером. Одже до скорого побачення!

Д. Дорошенко.

36.

Берлін, 27. жовтня 1920.

Вітаємо Вас, дорогий Вячеславе Казимировичу, з Берліна! Сьогодні вже бачились і говорили — багато цікавого. Ще справи не покінчені і не вирішені остаточно, у вівторок зберемося вдруге. Ми мабуть довго не засидимось тут, Сергій Мих. виїде 20-го, а я трохи пізніше.

Ваші душею
Д. Дорошенко
С. Шемет.

37.

Мінхен, 19. лютого 1921.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я не зміг послати п. Т-го по книжку, але здається вона була ще не готова. Може вишлете через п. Крилача хоч пару примірн. мені на адресу:Jorkstr. 84/II, Pension Salomon, Berlin S. W. 47.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

38.

Берлін, 23. лютого 1921.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я вже в Берліні, бачився вчора з Ігн. Мих. та Олекс. Ів., новин особливих поки не довідався.

Дуже жаль, що не міг привезти з собою нашої книги; як вийде, то нехай п. Сава негайно вишле мені сюди пару примірників, а Ви для мене в Райхенау б. л. залишіть 3—4 примірника.

Ваш Д. Дорошенко.

39.

Берлін, 27. лютого 1921.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Листів мені не висилайте, будь ласка, щоб не розминутися, бо я в середу 2-го, або в четвер 3-го думаю вже бути дома. Я й так трохи заседівся тут більше, ніж думав, але не можна на швидку руку оббігти всіх знайомих, хочеться з кожним докладно побесідувати, а се вимагає часу.

Як що Ви бачите Б. П. Матюшенка, то насядьте на його, щоб він швидче затвердив новий Комітет Укр. Черв. Хреста в Берліні, а то страшенно гальмується справа опіки над полоненими. Затвердження залежить від головного Комітету, до якого належать: Б. П. Мат., М. М. Тимофіїв, Др. Я. Окуневський, Др. Окопенко і К. Чайка. На останніх насяду я, а з Б. П., б. л., поговоріть Ви.

Тут коло мене, як коло болячки увихається молодий Стоцький. Я завіз йому картку і від усіх його запрошень на ріжні збори і „чаї" ухилився, але сьогодні таки мушу в його хаті побувати, перед його від'їздом до Відня, бо дуже налягає. Взагалі з громадянами тутешніми стрічаюсь дуже добре, але „хосен", як кажуть галичане, з того вийде не великий, бо видко ще не настала для їх пора. Про все роскажу як повернусь, а поки — до скорого побачення!

Книжки досі нема, і дуже жаль, бо страшенно всі дожидають її.

Ваш Д. Дорошенко.

40.

Потсдам, 28. лютого 1921.

Вітаємо дорогого Вячеслава Казимировича з старої королівської резиденції в Потсдамі.

Кость Лоський
Д. Дорошенко.

41.

Відень, 12. жовтня 1921.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Відкриття курсів в Празі одкладено до 23. с. місяця, через те я їду тільки 21-го. Одже як матимете час і охоту, то можете застать мене ще у Відні.

Від п. Криги листа досі нема, за те є телєграма, де він просить уважати цю свою телеграму за формальні запросини на умовах, про які ми балакали в Райхенау, і що „лист іде". Та от уже 4-ий день, а цього листа нема. Все це мене дуже хвилює. Я мушу знати

до виїзду в Прагу, чи нарешті це вже справа певна, чи ні. А тимчасом довелось написати Колессі, що їду не на місяць, а всього на 3 тижні. Написав і до Криги, щоб таки сповістив мене толком, як стоїть справа.

Кватира у нас дуже погана, досі нема елєктр. світла, пишу при свічках, брудна, вонюча. Одна втіха, що близько бібл. проф. Іберсберґера, де я працюю і до обіду і по обіді.

Вас дуже хтів бачити проф. Дністрянський, але на мою думку — для порожніх балачок в його звичайному дусі. До Берліна Вам напишу. А може ще тут побачимось?

Ваш Д. Д.

D. Doroschenko, Wien IX. Berggasse 17, IV, 38

42.

Прага, 22. жовтня 1921.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я вже в Празі і ось моя адреса (як що ще не написали мені до Відня): Praha, Smichov, Zborovska, 3. I., pani Bélska.

Рахую пробути тут до 15-го падолиста, а тоді до Відня, щоб лаштуватись в дальшу путь до Берліна. Боюсь тільки, що оці заворушення з приводу нового повороту цісаря Карла можуть перетяти на якийсь час сполучення, — а може й ні!

З наших приїхав викладати в Укр. В. Ун-ті крім мене лиш Антонович, а то все галичане. Завтра святочна інавгурація в залі Чеського Ун-та.

За один тільки день бачив я багато земляків: Мартоса, Шаповала, Піснячевського — цілий букет!

Приїхав на виклади і Лозинський.

Ото й усе, поки що! Не маю про що більше писати, бо тимчасом передо мною близча будучність — як аркуш білого паперу, хто зна, що на йому доля повипису є!

Бувайте здоровенькі!

Як що застане цей лист Вас в Берліні, то б. л. привітайте від мене гарненько п. Гетьмана та всіх наших приятелів.

Щиро поважаючий Вас

Д. Дорошенко.

P. S. От іще забув: бачив Коваля, що недавно втік з Совдепії; він росказує надзвичайно цікаві річи, — дуже цікаві. Він їде оце до Берліна і добре було б, як би Ви побачились. Він шукатиме Вас.

43.

Прага, 12. падолиста 1921.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я не знав, де Ви, і не міг Вам писати: коли я виїздив останній раз з Відня до Праги 5-го с. міс., то п. Сава дожидав Вас зо дня на день. Тільки сьогодні з листа Ол. Філ. я довідався, що сьогодні ж Ви маєте бути у Відні, а у вівторок в Райхенау. Я просив Нат. Михну конче побачитись з Вами, роспитати про те, що мене найбільше зараз цікавить, і написати мені. Думаю, що так і станеться, і що днів за 2 — 3 я вже щось буду знати. Непевність, непоінформованість (і Сер. М. і Ол. Ф. писали мені так загадково, що я тільки ще більше дезорієнтувався в тому, що у Вас там було в Берліні). Вірьте, що такий стан багацько коштував і коштує зараз мені нервів...

19-го я виїздю назад до Відня з тим, щоб за кілька день виїхати до Берліна. Крига нічого мені не пише, досі не прислав своїх умов і я взагалі непевний, чи дума він робити так, як умовився зі мною. Бо що ж значить його мовчанка? З Вашого боку ніхто не дав мені ніяких вказівок, і мені зоставалось седіти біля моря і дожидати погоди. А тимчасом я мусів одмовитись од продовження лєкцій в Празі, — бо мав їхати до Берліна, виповів помешкання у Відні, і тепер мені нема иншого виходу, як їхати до Берліна, бо з 1-го грудня вже не буде у нас і хати. А я тепер навіть не знаю, чи буде виходити Укр.Слово, як щоденник? І до того всього якісь непорозуміння з Фазанштр., яких я досі не можу собі пояснити. Глупе моє становище!

Ваш душею
Д. Дорошенко.

44.

Відень, 20. падолиста 1921.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора я повернувся з Праги і застав Вашого листа. На великий жаль, я не можу приїхати до Вас ні завтра, ні в середу, бо хочу попереду улаштувати всі справи що-до свого виїзду до Берліна, — з паспортами, річами і пр. Я приїду до Вас у пятницю, — як що з Вашого боку не буде звістки, що мій приїзд у сей власне день для Вас через щонебудь незручний.

Який страшенний жаль, що Ви не мали змоги подати мені ці відомости про Берлін, які Ви пишете в листі, — трохи раніще,хоча б тиждень тому назад, поки я був в Празі! Діло в тому, Вільн. Укр. Університет в Празі по всякій імовірности буде істнувати до Різдва й якийсь час (а може й повних пів-року а то й більше) і піс-

ля нового року; одже мені предложили зостатися там і читати курс з історої України, котру там нема кому читати. І студенти дуже прохали мене зостатися. Та я, вважаючи себе звязаним з Берліном згодою, яку я подав п. Кризі, мусів тої пропозиції зріктись; тепер же я опинився в такому стані, що мені все одно залишатись у Відні не можна: наша кватира вже здана иншій особі, і зоставатись у ній, — значить іти на великий скандал. Одже волею—неволею мушу їхати до Берліна, де й вирішиться питання, чи буду редагувати „Укр. Слово", чи ні. Я в тим більше неприємному стані, що і від п. Криги не маю відомостей, окрім откритки, що віза нам на в'їзд до Німеччини вже єсть. Він не прислав мені зовсім і умов, як обіцяв був іще в Райхенау.

Мені дуже прикро, що непорозуміння в Берліні зайшли так далеко, що це вже справді не просто „непорозуміння" а конфлікт!

Цілих три тижні я жив під знаком непевности і дожидання з хвилини на хвилину якихсь відомостей, якихсь пояснень, якоїсь вказівки, — як мені орієнтуватись. Ще 26-го жовтня Сергій Мих. писав мені що „непорозуміння з Фазанштрассе вияснится на днях". Та пройшло два тижні, і ніяких більше відомостей я не мав, а тимчасом мусів щось рішати, де буду жити, в Празі, чи в Берліні. Я запитав Олександра Філаретовича, але дістав дуже неясну відповідь:

„конфлікт з Фазан. не вияснений і в усіх справах „Укр. Слова", до вияснення справи, Ви можете звертатись лише до п. Криги... Наша ж думка така, що Крига ще довший час вестиме часопись без всякого порозуміння і наперекір не лиш нам, але й п. Г.— підкреслюю, що це наша думка така."

Ці відомости не могли мене задовольнити при виборі такого або иншого рішення. Як би те, що Ви написали, я взнав тиждень тому назад, то залишився б у Празі, перетяг сюди Н. М-ну, а на Різдво зїздив би до Берліна вияснити ситуацію, а тепер мушу поневолі їхати зараз до Берліна, бо иншого виходу не маю. А там уже буду порозуміватися з обома сторонами і рішати, як бути на далі.

В Празі університет наладився краще, ніж я сподівався. Студентів усього записалося по-над 400. Мене наприклад слухало 50—60 душ. Авдиторія дуже симпатична, серьйозна, приємно було читати, як би то було би добре, як би Ви хоч під весну приїхали прочитати — хоча б і невеликий курс про Хмельнищину! Я в усякому разі обіцяв після нового року приїхати хоча б на місяць і прочитати курс „огляд історії укр. козаччини". Навіть як би й довелось залишитись жити в Берліні, я візьму „урльоп" та й зїзжу до Праги.

Склад студентів такий:
наддніпрянців.... 62
кубанців.... 4
угро-русів.... 12
галичан.... 279
буковинців.... 15
білорус.... 1
чехів.... 10
жидів.... 18

В Празі я бачився з В. М. Леонтовичем, він поїхав до Берліна. У нього єсть спомини про його Одисею на Чорному Морю, в Криму, у Врангеля, в Туреччині і т. д. Се має бути дуже цікаво. Як Ви думаєте, чи не підійшлоб се для Хліб. України? Він думає предложити „Укр. Слову", але думаю, що в „Хліб. Україні" було би краще. Між ин. він везе дуже гарний портрет пок. М. Устимовича для п. Г. (в козацькій одежі з шаблею). Чи не можна би зняти його для Хл. Укр., а я би написав замітку на підставі відомостей, які мені дасть В. М. Леонтович?

Дістав я листа з Чернівців, що там заснувалась укр. видавнича спілка, яка охотиться видавати „такі твори як п. Липинського — задля їх історично-суспільної ідеології". Я привезу Вам того листа. Приїду до Вас мабуть зранку, щоб того ж дня на вечір вернутись. Іще сповіщу Вас точніще про свій приїзд у середу або четвер.

Тимчасом — до побачення!

Щиро поважаючий Вас
Ваш Д. Дорошенко.

45.

Відень, 23. падолиста 1921

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Приїду до Вас у пятницю в 11½ р. Заходив сьогодні до п. Сави, думав, що довідаюсь що від Вас, але він ще не повернувся.

До побачення!
Ваш Д. Дорошенко.

46.

D. Doroschenko, Wien IX, Berggasse 17, IV, 38.
Відень, 27. падолиста 1921.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Дозволу з Берліна на в'їзд ніби нема й досі і після довгих розмов в нім. консуляті згодились дати мені візу ніби незалежно від

звісток з Берліна. Якась незрозуміла мені містерія! Так або инакше, завтра я вже маю дістати назад паспорти з готовими візами і в середу 30-го ми маємо виїхати до Берліна.

Вчора був у мене Сергій Михайлович.

Маю до Вас прохання: Frau Feinerer не виготовила мені ще обіцяних річей (штопання [sic] панчох), а як виготовить, то казала, що занесе до Вас, може буде яка оказія передати ті річі до Відня, на руки Ганьківського. Не гнівайтесь за таке прозаїчне прохання, дозвольте, щоб ті річи побули у Вас до оказії! На жаль я не встигну їх взяти з собою до Берліна, але як би п. Сава взяв їх до себе (коли буде у Вас), то Ганьк. зайде до нього, забере і перешле мені. Ще раз вибачте за клопіт!

П. Сава не встиг вийти на двірець, і гроши мав передати Вам п. Кочубей, котрий, як казав мені п. Сава, збірався вчора їхати в Ваші сторони.

Наталія Михайловна шле Вам сердечний привіт!

Дай Боже всього кращого!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Вчора стрів адм. Окуневського, він дуже дякував Вас за книгу, але я забув спитати, чи подякував він Вас безпосередно.

47.

Берлін, 26. грудня 1921.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора довідався я, що Миколі Прокоп. Василенкові було послано до Київа „Архивъ рус. рев." і він його одержав і прислав листа, де дуже дякував. Чи не послати йому спочатку Вашої „України на переломі", а потім, коли дійде, то й „Хл. України"?

На всякий випадок його адреса:

Київ, Тарасовська 20.

Професору й члену Академії Наук М. П. Василенкові.

Ваш Д. Дорошенко.

48.

Lazné Podébrady
Riegorowo Námésti, č. 10
10. жовтня 1922.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Пану Гетьману угодно було доручити мені написати історію

Гетьманщини під його і Вашою редакцією і з Вашою статтею. Сьогодні я дістав листа від п. Гетьмана з повідомленням, що Ви на це згодні. Одже я вважаю доцільним зразу ж увійти з Вами в ділове листування по цій справі і насамперед порадитись з Вами що-до орґанізації збірання матеріялу.

Я уявляю собі (в загальних рисах), що матеріял треба добути такий:

1) Вістник Державних Законів
2) Записки по змозі головних учасників уряду й діячів того часу
3) Друковані матеріяли.

Що до Вістника, то я хочу звернутися до д-ра Стоцького в Берліні, поспитаю і тут у Славінського, може єсть. У Відні, на жаль, як Вам звісно мабуть, не збереглося.

Що до записок, то вже тут у Празі я маю порозумітися з такими особами, які зараз тут є: проф. В. А. Косинський, що належав весь час до кабінету міністрів, спочатку як тов. мін. праці, а потім міністр; сенатор С. В. Завадський, М. М. Могилянський, С. В. Брунст (тов. мін. торговлі). Вхожу в переписку з В. В. Зіньківським і І. О. Кістяковським.

До кого б Ви порадили ще звернутись?

Далі. На які матеріяли можна рахувати з Вашого боку? Чи можете Ви дати конспективний огляд Вашої діяльности у Відні і того, що Ви знаєте про самий початок Гетьманщини в Київі?

У Вас є деякі уривки матеріялів — деякі числа київських ґазет і т. п. Чи можна буде їх дістати від Вас?

Взагалі, може б Ви могли поділитись тепер же зі мною Вашим поглядом на справу орґанізації збору матеріялів?

План роботи уявляю собі так: до літа 1923 р. збіраю (і обробляю) матеріял; на літо їду до Берліна і там, близько від п. Г. приступаю до писання. Думаю, що протягом вакацій напишу, я ж пишу скоро. З Вами побачусь або на Великдень 1923 р., приїхавши туди, де Ви будете, або також влітку.

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

49.

Lazné Podébrady
Riegorowo Námésti, č. 10
15. падолиста 1922.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Раз ми вже умовились що-до спільної праці над історією 1918

р., то я вважаю за свій обовязок час від часу інформувати Вас про те, як іде робота. На жаль, поки що діло йде у мене мляво, я ще не взявсь, як слід, але думаю тижнів за 1½ — 2 взятись рішучо і повести діло скоршим темпом.

Я умовився поки що з проф. Ейхельманом, котрий обіцяв добути що можна з тих матеріялів, які збереглися в Тарнові, і від себе дати замітки.

До А. І. Жука написав я, чи не може він відступити (за гроши — бо я чув, що він продав деякі свої колєкції) „Вістник Державних Законів" і думаю, що він не образиться за форму моєї пропозиції, тимбільше, що я запевнив його, що відступлений матеріял по використанню піде до збірки, що матиме згодом публичний характер (у Ванзее).

Написав я до І. О. Кістяковського, умовився з б. міністрами передостаннього кабінету, щоб дали свої замітки: Леонтовичем, Лотоцьким, Славинським — про діяльність їх міністерств, з Славинським ще й про його місію на Дон.

До моїх рук мають поступити на перегляд спомини й матеріяли до історії орґанізації укр. армії генерала Миколи Удовиченка (брата петлюрівського начальника дівізії), так само як і записки ніякого А. Філіппова, що хоч писані з ворожого до нас штандпункту, але містять прецікаві документальні матеріяли (я їх показував в вересні пану Г.).

А тепер маленьке прохання до Вас: у свій час я полишив у п. Крилача, так би сказати для редакції „Хліб. України", комплєкт „Вістника Союза визв. України" за 1918 рік. Тепер він мені буде потрібний. Чи не були б Ви ласкаві при нагоді переказати п. Крилачу, що коли до нього звернеться за цим „Вістником" п. Ганьківський, то щоб п. Крилач йому передав?

Ви питали в своїм листі, чи не подати в нашім виданні портретів видатніших діячів? Розуміється, це було б дуже добре, про це й мови не може бути, що воно дуже до речи; я гадаю, що все буде залежати від коштів і від технічних умов. У п. Г-на вже є ряд фотоґрафій, які можна буде використати для клішів; а дещо треба буде призбірати. Коли у Вас особисто щось є, то прибережіть, воно нам тоді здасться.

Отсе поки що й все.

Повторюю, що по мойому плану аж до літа доведеться збірати самі лишень матеріяли, а сісти обробляти я думаю тільки з кінця травня. Але як буде змога, то візьмусь за це й раніше.

Щиро Вас поважаючий

Д. Дорошенко.

Як тільки що набіжить щось цікаве в справі нашої роботи, то зараз же Вас сповіщу і взагалі час від часу повідомлятиму Вас, як іде діло, а може й у Вас трапиться якась нова думка, чи що знайдете, або пригадаєте!

50.

27. падолиста 1922.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Книжки Malet-a з ласки своєї передайте при нагоді п. Ганьківському, це діло не спішне!

Тут страшенно велика потреба у Вашій книзі „Z Dziejów Ukrainy"; я викладаю в В. Укр. Ун. як раз Хмельниччину і даю теми для рефератів, — то все використовуєм „Україну на переломі". А "Z Dziejów Ukrainy" в цілій Празі нема. Я доручив закупити пару прим. у Варшаві в антікварній дорозі. Тепер уже така гостра потреба минула, бо я пішов далі в курсі, але все ж на будуче буде знов дуже треба.

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

51.

17. грудня 1922.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Тут у мене студенти раз-у-раз просять „Хліб. Україну", а я маю лиш одинокий примірн. і жалую пустити його по руках. Чи не можна просити, щоб Ви наказали редакції вислати на мо є імя один прим. усіх трьох випусків? Так само, чи не можна вислати 2-ий і 1-ий випуски на адресу:
Pan Mikołaj Udowiczenko, Kalisz, Wrocławska 94, Polska.

Дуже просять в таборі. Вчора вислав Вам свій „Слав. Світ", може цікаво буде Вам переглянути.

Щиро Вас поважачий
Д. Дорошенко.

52.

27. грудня 1922.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Всі Ваші картки доходять, тільки не пишіть „Prag", бо ж я мешкаю не в Празі, а 60 кіл. від неї, все одно як Ви в Райхенау що-до Відня!

Нат. Мих. і я дуже дякуємо Вам за привітання і просимо прий-

няти від нас поздоровлення з Різдвяними святами і наступаючим новим роком.

Н. М. зібралась було зовсім уже їхати до Відня на концерт Олеся, але австріяки не дали візи, а що це було сказано нам 24-го, то вже пізно було алярмувати до Відня, тим більше, що звідси й телєграми не приняли 24-го в неділю. Тут щось подібне до Райхенау.

„Книжку" Вам постараюсь добути (єсть тут в Подебрадах) і вишлю Вам.

За „Хліб. Україну" дякую, тільки це вже не так спішно. Я думав, що її забере Н. М. у Відні, та ось не довелось.

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

Я одержав дуже прихильного листа від Іг. Ол. Кіст. з приводу задуманої нами історії і готовий помагати не тільки морально, працею, але й матеріяльно. Тепер веду переговори з иншими людьми.

53.

2. січня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Сьогодні вислав Вам „книжку" з рецензією на Вашу книгу. Коли прочитаєте, то при нагоді передайте б. л. п. Ганьківському. Туди ж вложив для Вас свою брошуру про Нац. Б-ку п. Биковський, студент Подебрадської Академії.

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

„Хл. Укр." одержав, дякую!

54.

Lazné Podébrady
Riegorowo Námésti, č. 10
2. лютого 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

„Книжку" оце тільки що одержав. Даремне Ви турбувались, посилаючи її почтою, можна було б при нагоді. От як раз тепер у мене гостює п. Ганьківський, вчора приїхав з Відня, та й ще може колись приїде. Та вже коли прислали, то передам її власникові п. Биковському.

Що до Вашої кандидатури, то річ стоїть так. Останній раз коли

про це говорили, було 1. травня 1922 року, коли було запитано на зборах філософічного ф-ту, чи Ви приїдете, чи ні. І на це було сказано, що Ви на жаль приїхати не можете, бо нездужаєте. На це дехто з професорів відізвався, що Вас усе таки вважають „духовно" за члена нашої колєгії і коли б Ви змогли приїхати, то це буде привітано з найбільшою радістю.

З того часу (від 1. травня 1922) я не пропустив ні одного засідання філос. ф[акульте]-та, а від 23 вересня 1922 р. і ні одного засідання Сенату (якого я є між ин. і секретарем, себ то як наймолодший віком записую протоколи), і можу сконстатувати, що питання про Вас не ставилось ні разу — просто з тої причини, що наші віденські колєги, буваючи на святах у Відні, поінформовуються про Вас і знають, що ні Ваші заняття, ні стан Вашого здоровля не допускають того, щоб можна було Вас запрошувати до Праги, де й найздоровіща людина може заслабнути од того пороху, диму і смороду, який тут є. Це справжнє пекло.

Одже відомости про те, ніби Вашу кандидатуру ставили і відхилили з політичних мотивів, абсолютно не відповідають дійсности.

Спеціяльно що до моїх теперішніх колєг по праж. ун-ту, мушу сказати, що до Вас ставляться як з найбільшою пошаною, прихильністю і теплотою, і це просто кривда їм, коли про них роспускає хтось таку чутку.*)

Дуже дякую Вам за „ Вістник", котрий мені передав п. Корж, він мені дуже у великій пригоді. Між ин. я бачився недавно з сенатором Завадським, б. державним секретарем нашого уряду. Він дуже охоче згодився допомогти мені замітками і пригадками про діяльність нашого уряду. Взагалі це дуже мила людина, він тепер читає лєкції в рос. ун-ті в Празі. Він з надзвичайною прихильністю ставиться до особи п. Г., і з ним мені було якось особливо лехко і приємно говорити. Тепер він читає Ваші „Листи". Обіцяв мені свою поміч пр. Косинський, а також пр. Ейхельман. Я вже писав, здається, Вам, що І. О. Кістяковський відгукнувся дуже сердечним листом, котрий я переслав до п. Г. Взагалі, хоч матеріялу я маю ще дуже мало, але співчуття добрих людей заохочує мене і надає духу.

Скоро має початись друком мій курс укр. історіографії, котрий злажено у мене в дусі головно Вашої історіософії. Довелось цілком инакше оцінити Костомарова, Антоновича, Лазаревського, Грушевського, ніж то у нас принято під впливом радикально-демократичного дурману. Знов же в иншому світлі виступає і вся стара історіографія кінця XVIII і перша пол. XIX віку. Я дуже захоплений

своєю роботою, але біда, що дуже скрутно з матеріялом, — хоч плач!

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

*) Я ще з роду не бачив такого сплетничання, як на укр. еміграції взагалі, а в Чехії особливо. Часами просто не знаєш, чи плакати, чи сміятись... як би я Вам росказав, що про мене вигадують! Та цур йому!

55.

5. лютого 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Будьте такі ласкаві, не відмовте написати мені на картці такі справки з Вашого „Сборника" Київської Археограф. Комісії:

1. В якім році вийшов 2-ий том V-ої частини і який його зміст.
2. Який зміст (коротко — самі назви томів) 3 — 8 томів VIII-ої ч.

Вибачте, що турбую цим, але тут такі труднощі з справками, що Ви не можете уявити (нема каталогів, не всі томи Архива є в б-ках і т. д.), а головно — я застудився і сижу в Подебрадах, і коли навіть доведеться їхати до Праги (тепер почались ферії перед новим семестром), то й то не знаю, чи вдасться попасти до б-ки.

Вибачте Бога ради!

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

Вчора вислав Вам листа у відповідь на В. картку.

P. S. Як Вам дуже ніколи, то не спішіться, я можу поробити вставки і пізніше в коректі, річ іде про мою „Історіографію". Зазначіть, б. л., в яких роках видано „Указатели" Комісії. — Д. Д.

56.

14. лютого 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Стався маленький скандал: коли Нат. Мих. запаковувала свої річи (вона вчора виїхала до Відня), то мене не було, я був в Празі, і забули покласти „Арх. гражд. войны", де статя Малярев. Як що Вам цікаво, то вишлю почтою, коли ні, то ну її до біса, бо дурниця страшенна!

Хочу довести до В. відома одну річ: в „Триб. Укр." ч. I, що вийшло у Варшаві, уміщена моя статя „Укр. література на еміграції". Одже майте на увазі, що статя написана до календаря „На чужині", а попала до журнала — про це я написав уже до ред.,

щоб не вважали мене за свого співробітника, бо таким бути не можу. Не хочу публіковати про це в якійсь часописі (по правді кажучи й не маю де), але кільком знайомим пишу про це до відома. Між ин. мусів перестати [писати] до ЛНВ навіть рецензії, хоч імені знімати упрохали мене, щоб я того не робив, щоб не соромити редакції.

З правдивою до Вас повагою
Д. Дорошенко.

57.

Lazné Podébrady
Riegorowo Námésti, č. 10
16. березня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Дуже прохаю, вибачнте мені, що не подякував Вас відразу за Ваш лист, де Ви були ласкаві подати мені виписки про „Архивъ Ю. — З. Россіи". Я його одержав у свій час, але був такий задурений своєю роботою коло „Огляду історіографії", що взагалі закинув був усяке листування. Ще ніколи не мав такої каторжної роботи, як з цим „оглядом"; Ви не можете уявити собі, що то була за мука: без книжок, без джерел, за кожною справою їдь до Праги, а там теж майже нічого нема. Та ось учора як раз дописав останню сторінку, а тимчасом початок вже друкується, вже зложено 3 аркуши. Друкує Державна Друкарня, і хоч солідно, але дуже помалу: вийде десь не раніше червня.

Я давно вже не писав нічого й до п. Г. Оце Нат. Мих. їде до Відня на Шевч. Концерт 22. с. м., через неї передаю листа, а вона відішле. Досі не писав, бо ждав цеї нагоди. Як будете писати, то може черкнете про се?

Що-до матеріялів до нашої спільної історії, то нового поки що нічого немаю. Взагалі візьмусь за це діло серйозно аж тепер на великодніх святках, коли вже збувся тої мороки з історіографії, а то просто було ніколи. Чи Ви читали „Архивъ Гражд. войны", де якийсь Маляревський надрукував преглупі спомини „Скоропадскій и его время"? Я передаю його для Вас через Н. М. і він буде у Ганьківського (Berggasse 17, IV, 38, Wien IX). Коли ж його Вам не треба, то вона повезе книгу назад. Страшенно дурна річ, але тим більше підтверджує потребу дати фактичну правдиву історію з нашого боку. Всякі ідіоти пишуть, а тут — мовчанка!

До речи: коли у Вас буде оказія передати до Відня ті два томики Malet-a, то передайте б. л. на адресу Ганьківського, і Н. М. мені привезе. Коли ж тепер оказії не буде, то не турбуйтесь, пере-

дасте колись иншим разом. Мені з ними спіху нема. Н. М. пробуде у Відні до 3 — 4 квітня.

Тимчасом бувайте здоровенькі!

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

P. S. А чи Ви одержали мого листа, де я сповіщав Вас, як стояло діло з Вашою участю в нашім університеті?

До Праги, до Ун-та приїхав Роман Стоцький, не сьогодні — завтра приїздить Шульгин, одним словом скоро уся УН-рівська діпломатія! Уже тут Лотоцький, Лоський, Швець. Як професори вони показують зовсім непоганими. Була думка закликати Шишманова, та через ріжні обставини поки ще цього не зроблено.

58.

10. квітня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Н. М. писала мені, що везе Malet-а, — дуже дякую!

Що до уживання кимсь в Укр. Триб. псевдоніму „Правобережець", то я думаю, що не варто на се звертати уваги, тим більше, що там поставлено инший ініціял „Я"., а не „В", як підписувались у свій час Ви. Що до змісту, скільки пригадую, — се якісь спомини утікача, маленькі замітки. Мій прим. Тр. Укр. хтось узяв, як повернуть, то вишлю, а Ви мені не вертайте і коли буде не треба, то хоч викиньте, бо я тепер абсолютно не можу тримати в себе усякого друкованого паперу крім конче мені потрібних книжок, бо живу в тісноті.

Моєї „Історіографії" вже видруковано 5 аркушів, до літа вийде усе. А тут зачуваю, що в Київі вже вийшла „історіографія" проф. Багалія. Виходить, що моя була б уже й непотрібна, але почато друком, то треба кінчати. Я тепер уже починаю практично міркувати про нашу історію і про свої міркування пишу до Ванзее: думаю, що серйозна робота в мене піде лиш тоді, коли удасться виїхати мені до Ванзее, ближче до джерел. Чимало людей обіцяли мені свої замітки, але треба попереду самому скласти хоч скелет, щоб вони до того подавали свої замітки і уваги. Але про все це я напишу до Вас окремо.

А тимчасом бувайте здоровенькі!

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

59.

Lazné Podébrady
Riegorowo Námésti, č. 10
18. травня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Кілька з моїх слухачів Укр. Вільного Ун-ту в Празі взяло теми для рефератів з часів Хмельниччини, а один хоче навіть писати на тему зовнішньої політики Б. Хмельницького докторську працю. Розуміється, що це все — тільки вправи, бо тут на чужині, без джерел, без найпотрібніщих матеріялів, нічого більше й дати не можна, та добре, хоч у цьому вправляються! Але от лихо: ніде не можемо добути т. 6, ч. III Архива Ю. — З. Россії! Тепер написали до Галичини, може там випадково в антікварній дорозі можна дістати. Я знаю, що у Вас є той том, але розумію, що Вам було би трудно його пожичити — таку рідкість, а до того спеціяльно Вам потрібну. Але коли б Ви зважились його на певний час мені вижичити, то я беру на себе всю одповідальність за цілість книги, її неушкодження й своєчасний зворот. Я би давав студентам лише в семінарі ун-кім, а не до дому. Як би Ви згодились справді пожичити той 6-тий том, то я прохав би передати його лиш п. Ганьківському (при найближчій оказії), а він уже зараз перешле мені рекоменд. посилкою. Я б звернув книгу безпосередньо на Вашу адресу не пізніше кінця червня. Але, кажу, як би Ви не визнали можливим випустити таку книгу з хати, то я цілком Вас розумію, і ми будемо продовжувати шукати тую книгу де-инде!

Я вже думав про літню подорож до Німеччини для писання задуманої історії, на днях написав у цій справі до п. Г. Матеріялів нових мені не удалось добути, один тільки проф. Зіньківський обіцяв написати свої спомини до кінця червня. Доведеться потім, по написанні на-чорно показувати окремим людям для доповнень і додатків (се можна буде зробити тут в Чехії з пп. Косинським, Завадським і Могилянським). Найбільшу вагу покладаю на те, що про початкові часи запишу просто з слів п. Г. У Берліні мені обіцяно до роспорядження „Вістник Державних Законів".

Я хтів би виїхати, як що не буде великих труднощів з пасами, візами etc. — в перших днях липня.

Тижнів за 2 — 3 вийде мабуть моя „Історіографія", як вийде, то зараз же Вам вишлю.

Пан Биковський прохав мене переслати Вам його брошурку, — посилаю її одночасно.

Як Ваше здоровля, Вячеславе Казимировичу? Давно вже не маю про Вас ніякої чутки, не маю, в кого про Вас поспитатися. Чув

я, що п. Сава думає оселитися на Підкарпатській Руси, чи це правда?

Наталія Михайловна просить передати Вам низенький уклін.

Щиро Вас поважаючий

Д. Дорошенко.

60.

30. травня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Дуже дякую Вам за Вашу згоду прислати мені на якийсь час т. 6-й „Архива Юго-Зап. Россіи"; розуміється, я віддам її в оправу, як не тут в Подебрадах, то в Празі, там єсть студентська переплетня і скоро зроблять.

Могилянський Микола Михайлович, се той самий, що був у Парижі, накладав один час з Моркотуном а потім покинув його, як той злигався з большевиками. Я все ловлю його, щоб побачитись, та ніяк не піймаю, бо живу від Праги в 2 год. їзди і буваю в їй лиш од поїзда до поїзда. Недавно мали зійтись ми в невеликому гурті: В. О. Зіньківський, Могилянський, В. В. Уляницький і я. Колись ось трапилось нещастя: несподівано заслаб і вмер Уляницький. А ми мали поміркувати, як би то притягти знов до українських інтересів тих наших людей, яких демократія українська можна сказати силоміць загнала в російський табор: сенатора Завадського, проф. Косинського, пр. доц. Савицького та инших. Ми мали вже зійтись в умовлений день, та перебила хвороба й смерть Ул-го, а там виїхав на 2 тижні Зіньківський, і сходини одклали на початок червня. Що до квестіонаря, то це діло добре, але його треба зручно скласти, бо дехто з колишніх діячів Гетьманщини одійшов взагалі од прежніх своїх позицій і поглядів. Я поки що за ніякий квестіонар не візьмусь, одне те, що при кінці академічного року діла дуже багато, а друге — треба було б попереду нам зговоритись і порадитись. Може нам вдасться зустрінутись літом: або в Німеччині, як що Ви й я там зможемо зїхатись, або в Австрії.

Дуже радий, що „Хліб. Україна" вже вийшла, з великим інтересом дожидаю її, та й не я один.

Цими днями я їздив до Пшибраму (це 70 кіл. від Праги на південний захід), де гірнича Академія. Там вчиться коло 70 укр. студентів, переважно галичан. Запросили мене приїхати й зробити відчит; я провів там два дні, читав їм, властиво росповідав про війну й революцію на Україні, про відбудову державности в 1918 році. Слухали з великим інтересом, приймали мене дуже гарно й казали,

що солідаризуються з моїми поглядами й думками. Між ин. казали, що дуже пильно читають Ваші „Листи" й питали, коли ж вийде продовження або закінчення. Як би можна, то скажіть вислати один примірник на адресу: Ant. Korol, Student, Banské Akademie, Přibram 2, Tschecho-Slowakei. Там як дістануть один примірник, то зараз же передплатять їх кілька. Ті наші земляки-наддінпрянці, що я їх там бачив, усі зараховують себе до хліборобів.

Вчора одержав я картку від Білопольського: пише з Франції, де він працює робітником на фермі в одного пана в Saint-Quen. Каже, що робота дуже важка; дістає 200 франків місячно на всьому готовому. По мойому добре й те, що знайшов таку роботу, все ж таки він молода і здорова людина.

Я ще місяць житиму в Подебрадах і тимчасом старатимусь дістати пас і візу до Німеччини. Хтів би 1-го липня вже туди й виїхати й оселитись десь у Wansee або Nikolassee.

Нат. Мих. дякує Вас за привітання і просить з свого боку передати Вам її привіт.

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

P. S. Я написав п. Ганьківському, щоб як одержить том „Архива", щоб зараз мені переслав.

61.

31. травня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Тільки що одержав „Хл. Україну", сердечно дякую за неї: вже одним своїм солідним виглядом і дуже цікавим змістом вона робить імпозантне враження. Хоч і рідко появляється вона, але приносить такий багатий матеріял для думання, дає стільки глибоких і серіозних думок, що ледви чи це „по плечу" для більшої частини укр. еміграції. Але вони знайдуть свого читача, знайдуть суголосний ґрунт і своє діло робитимуть, — може й непомітно, але певно.

Ще раз дякую!

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

62.

6. червня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Тільки що в оцій саме хвилі дістав з Відня „Архивъ Ю.—З. Рос." Дуже-дуже дякую за нього! Завтра піду шукати переплетню.

Я з великою охотою заїхав би до Вас, але тепер дуже тяжко з паспортом, а ще тяжче візу добути. Я саме клопочу за чеський пас (бо укр. вже не визнають тут) і коли дістану то клопотатимусь за австр. візу. Ви не можете собі здумати, які пониження доводиться терпіти за-для того пасу, і коли доведеться переходити ті митарства й приниження, які, здається, загрожують, то я волію нікуди не їздити й седіти на місті, аби нікого не прохати. Та ось на-днях діло виясниться — я подав прохання про пас.

Хл. Укр. я вже всю прочитав. Розуміється, Ваші статті там найцінніша річ. Спомини п. Г. цікаві, але дещо треба було висловити трохи инакше, або так не підкреслювати своєї далекости від укр. руху, це не зовсім політично. А може це тому так мені здається, що друковано лиш уривок, як би було ціле, то певно було б ясніще.

Як що побачимось, то перекажу своє враження докладно, а може ще й напишу. Посилаю Вам „Ист. и Совр.", там є цікаві річи. Як прочитаєте, то коли буде оказія, передайте Євг. Харл-чу Чикаленкові.

Д. Д.

63.

20. червня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Лятошинського я не знав, се Ви помилились, мабуть із кимсь другим згадували про його! Скільки пригадую собі, такого співробітника в „К. Стар." не було.

Початку моїх споминів, на жаль, у мене тепер нема, бо я спакував свої книжки до коша і віддав на схованку на літо. Там і перші дві книги „Ист. Совр." Львівське в-во „Червона Калина" збирається ніби видати мої спомини по українськи, себ-то я мав би їх перекласти й доповнити, але чи вийде що з цього, я ще не знаю. Іще веду листування.

Чеський пас дають мені усього на один місяць, одже я думаю їхати до Німеч. десь аж в половині липня, щоб скомбінувати до купи деякі свої справи, бо все одно, бачу, писати доведеться мені не в Берліні, а тут. Властиво я пасу ще не маю, матиму хіба за тиждень, а там піде тяганина з нім. візою, так що справді ледве чи виберусь раніше. М. ин. я хочу в липні найняти хату в самій Празі, бо влітку знайти помешкання ще можливо, і вже забезпечивши себе хатою, скористаю з своєї місячної „відпустки". Як що добуду австр. візу, то з Нім. заїду до Вас, очевидно се могло б бути в першій половині серпня.

Тільки що прочитав статю М. М-ча. Там є досадні недогляди: „Катерина I поклала резолюцію 1743 р." (Єлисавета, очевидячки, ст. 263); „митрополит" Мелхис. Яворський (ст. 265.); „московський" хроніст Михалон Литвин (245) і є ще дещо. Це може дати козир в руки злобним і взяти під сумнів взагалі історичні відомости, подані автором.

Щиро Вас поважаючий

Д. Дорошенко.

Сими днями висилаю Вам свій „Огляд укр. історіографії".

64.

7. липня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Дуже дякую Вам за книгу Пулаского, — я такі книги люблю й дуже ціню, жаль мені тільки, що пропала моя бібліотека, і не можу я тої книги долучити до збірки рідких виданнів...

Так само дякую Вам сердечно за добре слово й про мою Історіографію. Ви занадто високо її ціните, там помилок і пропусків — сила: правда, не моя в тому вина, а умовин праці за кордоном: я тут в Празі навіть комплєтів „Кіевской Старины" не мав!

Сьогодні може дістану чеський пас на місяць. Тоді почну клопотатись про німецьку візу з 1-го серпня. Як що не дадуть, прохатиму австрійську, тоді поїду спершу в Австрію, до Вас, а вже звідти спробую дістати нім. візу. Чорт знає, що за життя настало для нас еміґрантів, хоч сиди та не рипайся нікуди! А як би Ви знали, що я наслухався, коли прохав пас на два місяці, а не на один!

15-го липня ми переїздимо на життя до Праги, і моя адреса буде така: Praha—Bubeneč, Srbská ul. 185, byt VII, u pani Holé.

Я маю дещо зробити в Празі за ці два тижні до 1 серпня, а тоді постараюсь використати той один нещасливий місяць моєї відпустки. Очевидно, історію нашу доведеться мені писати вже тут, а не в Німеччині, як я думав раніше. Там тільки порозуміюсь що-до матеріялів і т. ин.

Щиро Вас поважаючий

Д. Дорошенко.

65.

Берлін, 28. липня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Дуже дякую за пересилку мені листа, він пересланий мені сюди до Берліна, куди я приїхав позавчора.

Я тільки що повернувся від п. Гетьмана, балакали про нашу

історію. Буду в нього ще в понеділок, а потім скоро виїду назад до Праги і клопотатимусь там про візу до Австрії, і як тільки дадуть, зараз виїду до Вас. В Празі мені зручніще брати візу, бо там одкрилось одне посередницьке бюро, яке за певну плату добува візи, воно добуло мені візу до Німеччини.

Вчора заходив до Сергія Мих. і до Івана Мих., але ні того, ні другого не застав. Ще раз перед своїм виїздом звідси напишу до Вас, а поки кінчаю, бо пишу в незручних умовах, на людях, — то спішу кінчити.

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

66.

1. серпня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

В пятницю або суботу я виїздю до Праги і по приїзді буду клопотатись за візу до Австрії. Я бачився кілька разів з п. Г., і ми виробили спільно програму книги, і цю програму я повезу до Вас, щоб остаточно її обміркувати.

Бачився з Сергієм Михайловичем. Він занятий якоюсь роботою біля банку. Скоро приїздить А. Білопольський, він дістає посаду в банку в Гданську. Бачився я і з Іваном Миколаєвичем.

Одже, коли не стане якихсь несподіваних перешкод, надіюсь тижнів за два побачитись з Вами.

Моя пражська адреса:
Praha — Dejvice
Srbská ul. 1, byt VII.

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

67.

Praha-Dejvice
Srbská ul. 1, byt VII.
10. серпня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Я збіраюсь приїхати до Вас числа 18 — 19. сього місяця, як що дістану візу. Клопотатись за візу почну днями, як тільки полагоджу деякі формальности з моєю паспортовою справою взагалі.

Як тільки матиму візу, зараз Вас сповіщу про точний день приїзду. Ви будь ласка не турбуйтесь виходити на двірець! Розуміється, коли це Вам не буде тяжко, то мені дуже приємно стрінутись з Вами ще на двірці і зробити вкупі памятну для мене дорогу до

Райхенау, але коли хоч трохи почуватимете себе стомленим, то не турбуйтеся, я прийду просто до Вас і сам. От, як що Ваша ласка, черкніть мені картку — в якій годині виходять тепер поїзди з Відня до Райхенау, бо може б я просто не зупиняючись у Відні виїхав би до Райхенау. Я можу приїхати до Відня або в 2.50 дня або в 4.05 дня, одже цікаво, — які є потяги після 3-ої год. дня? Так щоб не дуже пізно попасти до Вас в Райхенау.

Ваш Д. Дорошенко.

68.

17. серпня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Тільки що повернули мені назад після трьохденного держання (з австрійського консуляту) мій пас, не давши дозволу. Вже був виставлений штемпель на візу, але перекреслений словом „ungültig". Заявили мені таке: треба, щоб з того місця, куди я хочу їхати, було прислано папірець, що мене там знають і проти мого побуту не мають нічого. Одже тепер зостається одно: як що це для Вас можливо і не завдасть клопоту великого, взяти в Райхенау посвідку, що я там цілий рік мешкав (від жовтня 1920 р. до 1921 р. в жовтні ж таки) і що проти мого приїзду на 4 — 5 день для одвідання старих знайомих нічого немають. Коли це можливо без великої мороки і коли Ви зможете прислати мені не пізніше, скажем 23 — 24. с. місяця, то я піду ще до консуляту і, коли дістану візу, то приїду до Вас на 2 — 3 дні.Діло в тому, що мій чеський пас дійсний лиш до 31. с. місяця включно, одже зїздити треба було б до цього часу. Правда, я й так збірався всього на 2 — 3 дні і то просто до Вас в Райхенау, не зупиняючись у Відні, де в мене тепер нема нікого, з ким я хтів бачитись.

Я міг би вдатись до Відня за дозволом через Ганьківського, але як на гріх Ганьк. виїхав до дядька в Боснію!

Одже, Вячеславе Казимировичу, діло стоїть так: коли зможете добути мені такий папірець (чи подібний до його в якийсь иншій редакції — все одно) і прислати до 23—24. серпня, то я маю надію дістати візу і приїхати до Вас на пару день, а як що ні — то значить Божа воля, не доведеться мені з Вами тепер побачитись, хоч дуже і дуже хочеться...

Тому поки й не пишу про всякі инші справи, бо ще маю якусь надію — а може попаду до Вас!

Щиро Вас поважаючий

Д. Дорошенко.

Praha-Dejvice

Srbská ul. 1, byt VII.

69.

23. серпня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Неудача! Сьогодні ранком одержав од Вас посвідчення і зразу заніс пас до консульства, разом з цим посвідченням. Казали прийти між 3 — 4 дня. Оце тільки що був, кажуть: не можна! Треба ще поспитати дозволу в Bundesministerium-і. Чому ж, питаю, відразу не сказали мені, я б іще мав час поклопотатись. — „Той урядовець, що казав Вам, не знав, що для росіян і українців треба ще дозволу з Відня. Хочете, запитаєм". Я подякував, пославши цих ідіотів про себе до всіх чортів, і вийшов. По всьому видко, що хтіли хабара. Але, як, кому, і скільки дати — я не знаю, бо ніколи хабарів не давав.

Одже кінець кінцем їхати тепер не можу, бо навіть як би й прийшов дозвіл з Відня, то не раніше 2 — 3 днів, — я вже маю досвід, як Нат. Мих. їхала на Різдво до Відня, та так і не поїхала. Ще як би був Ган. у Відні, то телєграфував би йому, а так нема надії. Мій пас дійсний до 31 серпня.

Найприкріще мені те, що Ви мали стільки клопоту й мороки, дожидали, приготовились бачитись — і маєш! Признаюсь, і мені вся ця історія нервів коштувала. Але я твердо рішив таки побувати, тільки трохи пізніще: вже як почнуться лєкції у жовтні, я візьму відпуск на два тижні для звідання бібліотек у Відні, напишу проф. Іберсбергу, щоб дав на руки Ганьківському посвідку, що я працюватиму в його бібліотеці (семінар für Osteuropäische Geschichte), і тоді, думаю й Bundesministerium не одмовить. А як добуду візу, то поїду до Відня, справді побуваю в б-ці проф. Іб. (у нього єсть, наприклад, „Кіевская Мысль" 1918 року) і тоді заїду до Вас. Дуже мені прикро, що не можу їхати тепер, коли все в мене наладжене для їзди, — та бачите, які тепер настали порядки і що за життя для українських еміґрантів!

Ваше посвідчення зберігаю, бо хто зна, може воно мені іще колись придасться.

Про справи не пишу, бо дуже розстроєний поки, та й хочеться швидче одправити листа. Нехай слідуючий раз, за пару день, як трохи пройде досада.

Щиро Вас поважаючий

Д. Дорошенко.

Хтів Вам одвезти „Архивъ", та вже доведеться почтою висилати, це теж зроблю незабаром.

70.

Praha-Dejvice
Srbská ul. 1, byt VII.
6. вересня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Така мене досада брала, що не міг тепер побачитись з Вами, що якось не хотілось і за перо братися, бо все одно того не напишеш, про що хотілося б устно поговорити. Та нема що робити! Одже поки що про нашу Історію. Пересилаю Вам її проспект, прочитаний мною в Ванзее і ухвалений там. Передивіться, будь ласка, його Ви і може зробите якісь уваги. Це ще не остаточний поділ на розділ і не остаточні назви, це так би мовити чорновий нарис для себе, для власного ужитку. Всі ці розділи маю скласти я сам за виїмком 3-го; там же, де в простих скобках [ ] стоять чиїсь прізвища, то це значить, що ті люде мали б скласти основу для цих нарисів. Дехто вже обіцяв, а у декого треба добитись.

Я умовився що до потрібних виписок з берлінських архівів. Деякий матеріял призбірав я сам, дещо думаю ще добути.

Цими днями я закінчив 2-й томик своїх споминів для „Червоної Калини" у Львові і вже увільнився, одже скоро засяду і за нашу історію. Як що Ви не маєте нічого проти, то порядок роботи я пропонував би такий: я пишу розділ, висилаю його Вам, Ви переглядаєте, робите дописки, уваги, тоді пересилаєте до п. Г., а він з своїми увагами вертає мені. Я тоді викінчую, і потім, коли книга буде вже написана, піде до Вас на остаточний перегляд чи редакцію. Добре?

Тепер тільки ще починають тут люде зїздитись по вакаціях, одже думаю почати своє „полюддя", піду до Завадського, Зіньківського, Косинського, Могилянського по матеріял, що вони обіцяли.

Чи Ви читали спомини Завадського і Могилянського в XI т. Архива Русской Революціи? Я ще не читав, мені обіцяли дати на днях. Ті, що вже читали, дуже не хвалять Могилянського. А читали В. Андрієвського? Це вже річ дуже ядовита, і на неї так або инакше доведеться реаґувати.

Чи Вам траплявся до рук „Український Козак", що видає Полтавець у Мюнхені? Мені прислали комплєкт. Страшенно дурна річ, щоб не сказати більше і при тім шкідлива, бо ширить усякі баламуцтва. Я гадав, що дещо може використаю для історії Вільного Козацтва 1917 р., але бачу, що в статі про це, що її вже в кількох числах друкує сам Полтавець (під псевдонімом „Бантиш-Каменський"), крім шарлатанської самореклями нема нічого.

Про тутешнє громадське життя, чи краще сказати — про жит-

тя української еміґраційної колонії мав би Вам чимало росповісти, а писати їй Богу не хочеться, бо нічого путнього і втішного тут не бачу. Воно все так мені осточортіло, що як би я міг десь добути собі хоч мінімальний якийсь заробіток, то покинув би усе к нечистій матері і подався б хоч світ за очи. Доводиться жити в такій атмосфері підлоти, глупоти, моральної мізерії і просто свинства, що сам уже починаєш утрачати почуття міри людських вчинків і на всяку гидоту дивишся, як на звичайну, нормальну річ. Навіть в університеті не можна подихати якимсь здоровіщим, свіжіщим повітрям, бо тут смердить звичайним галицьким смітником, часом аж з души верне. Галичане — як галичане, Ви їх знаєте.

Одна ще відрада і потіха, що серед молоді зустрічаєш чим далі, то все більше здорових, тверезих поглядів на наші справи, помічаєш глибокий процес переоцінки прежніх цінностей, і на цьому здоровому ґрунті може щось і виросте. Здається, що щось здорове, але поки ще нам тут неясне, наростає на Україні. Але що до еміґрантського болота, то як би Господь захтів покарати цю Содому і Гомору якимсь землетрусом або-що, то мабуть не багато „праведників" залишив би на росплод, бо нікого.

Як Ви там поживаєте? Як Ваше здоровля? Чи Ви що пишете тепер? Як мені хтілось одвідати Вас, поговорити з Вами та хоч одвести душу, — так прокляті австріяки з своїми дурними візами! Коли вже вони схаменуться? Кого і що вони там охороняють, не пускаючи нашого брата?

Бувайте здоровенькі!

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

71.

19. вересня 1923.

Вельмишановний Вячеславе Казимировичу!

Вашого листа я вчора одержав і дякую за Ваші цінні й цікаві уваги.

Щодо заведення до Історії огляду громадського життя на Україні, як прояву діяльности т. зв. „несвідомих" українців, то я вповні з Вами згожуюся, що це необхідно. Але це річ дуже серйозна, бо справа йде про перебудову цілої нашої дотеперішньої схеми історії українського життя за два останніх століття. Розуміється, викидати за борт ціле українське життя, з його складними політичними, соціяльно-економічними й культурними процесами, зводити приміром історію XIX століття до історії літературного руху, як се робить Грушевський, — річ і несерйозна й зовсім перестаріла. Оче-

видно, що українське життя виявлялося в діяльности всіх станів українського суспільства, які брали участь у спільнім з иншими народами будуванні державного життя в масштабі „російської імперії", і тому, починаючи від Розумовських, Безбородьків, Трощинських, Кочубеїв, і кінчаючи нашими Лизогубами, Ханенками, Іскрицькими та ин., — це все прояви „українського життя". Справді, тепер уже наївно думати, ніби українська нація складалась до революції з кількох тисячів „свідомих" (ще раніще — з кількох сот „українофілів"), а тепер поняття „українців" покривається поняттям членів ес-ерівської та ес-децької партій,*) а решта, то мовляв — неукраїнці. І коли в кого з нас ще були старі пересуди про поділ на „свідомих" та „несвідомих", то пора від цього відвикати, і питання про обсяг українського громадянства й української нації треба виставляти прилюдно й обґрунтовано в тім розумінні, як ми вважаємо.

Одначе в історичнім огляді треба було б зробити це солідно й доказово. Тут би треба було мати й якийсь матеріял (про діяльність державних мужів-украинців; про діячів визволення селян на Україні таких як В. Тарновський та Гр. Галаґан; про наших земських діячів, про членів Державної Думи українців, про правих українців, таких як В. Демченко, Лукашевич, Немоловський, про муніципальних діячів, ідеологів-публіцистів, таких як Т. Локоть та ин.), бо оттак „з голови", та по памяти, писати про це все важко.

Але й крім цих труднощів які полягають в браку матеріялу, мені уявляються й ще такі труднощи: як інтерпретувати діяльність таких людей, що хоч і звязували успіх українського діла з запануванням лівих ідей, але все ж таки будили політичну думку, виводили українство з вузьких меж націоналістичної кружковщини, — от як Драгоманов? Як бути, приміром, з Р. У. П., яке хоч і взялося до революційних методів і також звязало будучність укр. справи з рухом руйнуючим, але все ж виставило гасло самостійної України? Далі. Мене беруть великі сумніви, коли я звертаюсь думкою до наших лівобережних панів і шукаю серед них людей, які, хоча й не бувши „свідомими", а все ж таки мали якісь думки про окремішні, територіяльні інтереси „Малороссіи"; шукаю людей, котрі й свої власні класові інтереси вміли б захищати в якійсь орґанізованій формі, з почуттям своєї приналежности до якогось окремого, історично зложеного колєктиву, обєднаного спільністю бодай територіяльної приналежности. Безумовно, такі люде були, але я ніяк тепер не можу вловити ясного образу їхніх діл та думок. Оттак наче вони перед тобою — а не вловиш!

Про це все я хотів би з Вами поговорити. Може після взаімно-

го обміну думками багато стане мені самому ясніше, може спільно щось пригадаємо. Писати про все це — довго і трудно. А поговорити — то багато можна собі уяснити. Тому то й я привязую велику вагу до нашої стрічи і доложу всіх заходів, щоб не пізніще кінця жовтня побувати у Вас.

Само собою, що писатиму розділи нашої історії незалежно від того, коли побачимось: бо сумніви виникають тільки про вступні розділи, про обґрунтування наших поглядів на ґенезу нової Гетьманщини, а що до решти, то тут усе, здається, ясно.

Архива рус. рев. у мене немає, але я постараюсь добути у Могилянського відбитку його статі і вишлю Вам. Статя ж Завадського стосується виключно подій 1917 р. в Петербурзі й українських справ зовсім не чіпає.

Щиро поважаючий Вас
Д. Дорошенко.

*) Недавно, в розмові зі мною, М. Шаповал признався мені, що його компанія вважає мене за людину, яка стоїть „по-за укр. громадянством", себ-то вилучена з його. Очевидно, поняття „укр. громадянства" в данім разі дуже звужене.

72.

Praha-Dejvice
Srbská ul. 1, byt VII.
30. вересня 1923.

Вельмишановний Вячеславе Казимировичу!

Видавці моїх споминів (І-шу частину я на днях Вам вислав) запропонували мені видати мої спомини далі, аж до 1920 року. Тепер уже друкується 2-га частина, де оповідання доведено до Гетьманщини, а далі мала б піти 3 ч. (Гетьманщина) і 4-та — Директорія. Зпочатку мені не хтілося чіпати Гетьманщини, щоб не позбавити до певної міри інтересу нашої історії. Через те, наприклад, я зрікся дати спомини до „Истор. и Соврем.", довівши їх лиш до весни 1918 р. Але тут я зміркував, що подриву для Історії не буде: перш за все в споминах я передаю тільки свої особисті помічення і враження, подаю так би мовити побутовий вигляд подій, чого в Історії не буде. Одже це їй не пошкодить. Знов же перескочити через Гетьманщину ніяк не можна, промовчавши, а мені дуже хочеться поговорити про Директорію й руйнування нею всього того, що було зроблено в 1918 році. В 2-ій частині, яка вийде за 3 тижні, як раз уже дається оцінка й характеристика Ц. Ради та її діячів. 4-та частина явиться логичним продовженням.

Між ин. хтілося б торкнутись у споминах і справи анулювання Австрією договору про поділ Галичини, щоб уже заразом відповісти й М. Лозинському, який в своїх статях у „Свободі" неначе провокує нас, кажучи, що, мовляв, давно пора освітити цей інцідент. Але я хтів би попереду порадитись з Вами і поспитатись Вашої думки: 1) чи варто про це тепер ширше говорити; 2) чи не досить було би коротко оповісти справу, як вона була; 3) чи може навести уривки з нашого з Вами тодішнього листування і навести виїмки з моїх і Ваших листів? Як що Ви нічого не маєте проти останнього, себ-то проти опублікування виїмків з листів, то я скористаюся з копій, які я списав з оригіналів, що залишилися у Вас, а саме: мої листи від Вас: від 6 липня (коротка записка, передана через Сокиру-Яхонтова), від 23 липня *), від 7 вересня і від 11 жовтня 1918.

Ваш лист до мене від 14. липня і копія Вашої ноти до Буряна.

В моїх листах властиво в двох останніх уже не говориться безпосередно про анулювання договору, але є деякі місця, що може варто було би на них як на документ покликатись. Одначе, як Ви уважаєте. Я буду дожидати Вашої відповіді.

Д-р Мірчук передав мені дуже цікавий документ: бюджет Укр. Держави на 1918 рік, з власноручними підписами В. Мазуренка і Лебідь-Юрчика. Я зняв копію — думаю, здасться нам до Історії. Той же др. Мірчук казав мені, що передав Вам копії деяких документів. Цікаво мені, чи це те, що я колись у Вас бачив, чи є ще деякі инші? В усякім разі Ви дозволите мені їх переглянути і, як буде треба, то й узяти собі для використування для Історії — при нашому побаченні в Райхенау.

Приїхав Ігорь Лоський. Кажуть, він бачився з Вами. Завтра я бачитиму його і може він що мені од Вас перекаже.

Щиро Вас поважаючий

Д. Дорошенко.

P. S. Ніяк не можу вловити Могилянського, щоб попросити в його відбитку. Може на цім тижні добуду.

*) Властиво два листи під одною датою, один починається: „Справа з анулюванням", другий: „Здається завтра відновляється".

73.

11. жовтня 1923.

Вельмишановний Вячеславе Казимировичу!

Вашого листа з числом Czas-у я одержав. Хочу відповісти по пунктах цього листа. Одже в справі споминів про анулювання договору про поділ Галичини. З тих матеріялів, що я списав колись у

Вас, у мене є:

1) Ваш лист від 14. липня і

2) копія Вашої ноти до Буріяна від 24. липня 1918., мої листи до Вас від таких дат:

1) 14. липня

2) 6. липня

3) 23. липня і другий лист від 23 липня (неясно, чому це одна дата?)

4) 7. вересня і 11. жовтня. Обидва ці листи справді не стосуються справи анулювання, тут мова про Холмщину, і це можна також використати.

Як бачите, листа Вашого до Буріяна немає і за нього я був би Вам дуже вдячний, як би Ви були ласкаві прислати його мені. Розуміється, публікуючи листи, буду подавати їх в цілости, хіба що у своїх власних випущу дещо, що не надається до опублікування, щоб не дати нашим неприхильникам ні найменшої зброї в руки.*)

Дуже можливо, що коли мені вдасться до Вас приїхати, то привезу цю частину споминів з собою, і тоді вкупі прочитаєм. Це буде найлучче.

A propos приїзду: мабуть доведеться трохи його відсунути — на падолист, бо в нашому ун-ті виклади зачнуться 15. с. місяця, замість 8-го, як думалося, одже треба трохи пождати, поки життя війде в колію, незручно на початку зараз же переривати. Я сьогодні пишу до Ганьківського, щоб довідатися, чи проф. Іберсберґер є у Відні, але я ще не певний, чи сам Ганьк. у Відні, бо оце на днях прийшов лист з Дальматії, куди він, видно, виїхав на якусь екскурсію.

Статі Лозинського я не прочитав, а пробіг очима, побачивши їх випадково в професорській кімнаті Подебрадської Академії. Друковані вони в 6. або 7. числах „Свободи" ще в червні. Звичайно, це є типове галицьке, як Ви кажете блягування, перейняте до того ще специфічним душком українофобства, на яке тепер слабують Галичане, а особливо сам Лозинський. Властиво кажучи, ці статі є полемікою з моїми статями в „Хліб. Україні", але цікаво, що Лоз. дуже часто бачився в маю і в червні зі мною, але ні словом не натяknув, що в той самий час полемізує зі мною. Я хотів був писати з приводу цих статей, але ніде не міг добути тих чисел „Свободи". В Подебрадах читальнею завідує якийсь с-р. в якого я не хотів би прохати не то якоїсь послуги, але навіть вогню, щоб прикурити папироску, та й в читальні тій ніколи не бував, а попав, кажу, цілком випадково. В Празі ж галичане шукали для мене ті числа „Свободи", але тому, що це були вже старі числа, то не здобули ніде, так я на те діло просто плюнув. От тепер повернувся до Праги сам

Лозинський, то хіба може в нього самого спитаю, можливо, що він має.

Вас вразило, що я назвав „ТУП" цвітом укр. інтеліґенції. Бачите, коли стояти на погляді тих часів (а я старався, хоч не скрізь зміг, дивитись на події з тогочасного, а не теперішнього мого погляду, бо це ж мемуари, а не історія), коли „туп" істнував, то він справді обєднував в собі активніщі кращі елементи тодішньої укр. інтеліґенції, себ то те, що можна назвати, висловлюючись фігурально — „цвітом". Я думаю, що це нітрохи не образливо для тих наших діячів, які до „тупа" не належали, бо, очевидно, не належали вони лиш тому, що самі не хтіли (з тих або инших мотивів), а зовсім не тому, щоб їх не приймали, та ще за відсутністю „морального" або „громадського" стажу. Як побачимось, то я Вам роскажу історію заснування „тупа" в 1908 році, де відограв головну ролю Є. Х. Чикаленко. Розуміється, дуже багато з тих, хто з тодішнього штанд-пункту вважався за „цвіт", виявив себе згодом ще гірше ніж пустоцвіт, але про це й буде моя мова в дальших споминах. В кожному разі, вживання мною слова „цвіт" в даному разі було просто звиклою трафаретною формою, і як би Ви мені зауважили про це перед друком, то я би змінив якось инакше цей вираз, — ну, а тепер уже нічого не поробиш! Як би мені хоч коректу прислали, то б я іще дещо позмінював би, а то писав на спіх і зразу вислав, а вони там провели таку коректу, що хоч святих з хати винось. Мабуть Ви самі спостерегли.

Добув я нарешті відбитку статі Могилянського і посилаю Вам (в середину вкладаю й „Czas"). Дав її на довший час Зінківський, хай буде у Вас, поки я приїду. Ще раз скажу, що паскудна статя, з усіх боків. Сам Мог. виїхав знову на якийсь час до Парижу.

Бачив я Лоського Ігоря. У його, бідолахи, великий флюс, такий як пів-щоки, він лежав хворий у свого батька. Оповідав про Вас, між ин. те, що Вам доводиться багато листуватись і відписувати на листи, і це, мовляв, Вас стомлює. Одже дуже прохаю Вас,— не спішіться мені відписувати, не рахуйтесь листами, а пишіть тоді лиш, як схочеться, або діло яке буде. Ми люде свої, і хоч як приємно мені мати од Вас листа, але мені було би прикро, як би я знав, що це коштує Вам зайвої втоми. Їй Богу, кажу Вам од души.

Щиро Вас поважаючий

Д. Дорошенко.

*) Як би у Вас знайшлися ще якісь мої листи, то розуміється буду дуже за них вдячний, бо те все поможе мені пригадати таке, про що вже забулося. Все буде в цілости Вам повернуте. Але мені здавалось, що я все посписував, невже іще щось залишилось?

74.

Praha-Dejvice, Srbska ul. 1, b. VII.
20. жовтня 1923.

Вельмишановний Вячеславе Казимировичу!

Я передав Гр. Комітету про Євг. Харл., і там призначили йому щомісячну стипендію по 500 ч. к. Добре було би, як би він не зрікся.

Цими днями висилаю Вам 2-ий випуск моїх споминів, спробую вислати звичайною бандеролею, а не рекомендов. Коли до суботи 28-го не дістанете, то черкніть картку, я вишлю вдруге рекомендованим.

Не лайте мене за цю частину: я писав з свого тодішнього (в 1918 р.) аспекту. Це буде видно з дальших частин. Це ж мемуари, свого рода політична сповідь, а не історія. Одже тут інші мірила ніж в історичній праці. 3-тю частину допишу хіба на Різдво. Я дуже занятий: університетський курс вимагає силу часу для підготовки; я все позабував, що знав, та й знав небогато. Тепер я читаю початки укр. історії й князівський період, та ще спеціяльний курс про літописи.

Бувайте здоровенькі!

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

75.

Praha — Dejvice, Srbska ul. 1, b. VII.
26. жовтня 1923.

Вельмишановний Вячеславе Казимировичу!

Яка вийшла штука: я написав Євг. Харл. листа і вислав йому свої спомини. І от сьогодні книжки вертаються до мене з написом „unbekannt". Я вислав на адресу, яку вказав мені Лев Євгенович: Wien III, Stanislausgasse 2/4. Що це значить? Може Ви знаєте справжню адресу? Діло в тім, що я подав ту саму фальшиву адресу і для висилки грошей. Одним словом якась єрунда виходить! Або Л. Євг. наплутав, або Євг. Х. виїхав і не залишив своєї адреси. Будьте ласкаві, пришліть адресу, як що самі знаєте. Тоді се полагодимо. Діло в тім, що я не знаю адреси Левка Євг-ча, він живе десь поза Прагою, тому не можу поспитати просто в його.

Я почав частину споминів, де мова про анулювання договору. Не клеїться щось в мене. Я пришлю Вам, прочитайте б. л., поправте фактичні помилки і те, що може не зручно писати, зробіть таку ласку! Я завтра Вам вишлю. Що до листів, то думав би в цілости подати лиш Ваш лист і Вашу ноту, а з моїх дати тільки уривки,

бо там є дещо таке, що не варто тепер витягати на світ Божий. Як Ви думаєте? Чи дістали т. 2-й моїх споминів?

Щиро поважаючий Вас

Д. Дорошенко.

76.

Praha-Podolí, Fričova 158, II.

31. жовтня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Статю Могилянського я одержав, даремне Ви турбовалися її пересилати, хай би полежала у Вас, а там я забрав би її сам. Та вже так вийшло, то нехай.

Адресу Є. Х-ча (нову) вже маю й передав її до Гром. К-ту. Мені переказували, що пенсію Євгену Х. визначено з 1-го падолиста напевно, що це не „чутка" тільки. Виплачуватимуть її через якийсь Укр. Гром. Комітет у Відні, бо так, мовляв, зручніще з технічних причин.

Я саме тепер пишу 3-тю частину споминів, маю на 15 падолиста вислати її до Львова. А там далі прийде 4-та частина — остання. Найтяжче мені з сею 3-ою частиною, та ще писати її доводиться серед обставин гірших, ніж 1 та 2-га, бо то було літо, ферії, а тепер я дуже занятий, треба багато працювати для Університ. курса, та ще на мене накинули цілий ряд обовязків, наприклад, редактора Наукового Збірника нашого університета. Це забирає час. А тут морока: мусимо міняти хату, бо ця, де живемо, холодна дуже і незручна. В цю суботу 3-го переїздимо, одже з неділі 4-го буде нова адреса:

Praha, Podolí, Fričova ul. 158, II. u p. Lanz.

Біда з цим циганським життям! Ой, як мені набридло волочитись. Вірите: иноді, лягаючи, думаєш: як би то заснути і більше вже не прокинутись! Їй Богу... Ніде кругом просвітку не бачиш, тільки твого й є, коли згадаєш про минуле й пишучи про його, ніби забуваєш сучасну реальну мізерію. Та все таки, поки живий, то про живе й гадаєш. Одже: що-до чисел „Свободи", то я прохав прислати мені тільки в такому разі, коли Ви признаєте потрібним на їх відгукнутись (в „споминах", або в спеціяльній статі). Коли ж на Вашу думку, ворушити цей гній не варто, то й не висилайте. Мені менше мороки буде!

Чи Батько ще у Ванзее? Я давно не писав йому, бо не було конкретного діла, а там турбовати його серед теперішніх тяжких відносин — не хотілось. Я навіть 2-ої частини споминів ще не посилав. Думка була, що йому може не до того. Але сими днями вишлю таки.

Ходе чутка, ніби візи для їзди між Чехією та Австрією буде скасовано. От як би то! А то як подумаю, що скоро треба вже клопотатись за тії візи, то аж починає нудити. Боюсь тільки, що коли й скасують візи, то не для нас — еміґрантів. Десь пропав мій Ганьківський: вже коло місяця нема вістки, де він: чи у Відні, чи ще в Юґо-Славії. А я через нього як раз мав знестися з проф. Іберсберґером. Оце знов написав йому на Відень, жду відповіді.

Недавно приїхала мати Ол. Я. Шульгина з Київа до Галичини і звідти писала сину, між ин., що до неї перед її виїздом, заходив Єфремов і прохав передати деякі його спостереження й думки. Між ин. він констатує повний крах фінансової політики (і взагалі економічної) большевиків і поворот до передреволюційних відносин: большев. уряд віддає маєтки, фабрики й будинки по містах прежнім власникам, бо при комунальнім господарстві все гине. Власники беруть неохоче, бо нема капіталу для направи й експлюатації.

Цими днями приїхала просто з Київа сімья Д. В. Антоновича: жінка й троє дітей. Сидять ще в карантині в Пардубіцах. Антонович їздив до їх і оповідає, що всі дуже бадьорі, але діти журяться тільки об одному: що там на Україні... Як справжній соціяліст, Антонович дітей не хрестив. Але й не охрещені вони настроєні надзвичайно релігійно. Одним словом життя перекинуло всі утопії...

Щиро Вас поважаючий

Д. Дорошенко.

77.

[?] 1923.

Вячеславе Казимировичу!

Величезна до Вас прозьба: чи Ви не пригадуєте з Полтави факту, що коли Оберучев приїхав на якийсь смотр, то не привітався з офіцерами, а звернувся просто до солдатів. Коли це було так, то дуже прохаю Вас: напишіть мені зараз же одкритку про це. Діло в тім, що Оберучев звертається до мене з отвертим листом, де вимагає фактів на доказ того, що він, як я писав у своїх споминах, вживав таких демаґоґічних заходів. Мені треба відповідати, але хочеться бути дуже певним, що я правильно передаю факти.

Ваш Д. Д

78.

Praha-Podolí, Fričova 158, II.
1. падолиста 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Дуже дякую Вам за уваги і за редакцію частини моїх спомі-

нів про анулювання договору. Посилаю Вам уступ переписаний на чисто. Може ще маєте які уваги?

Своїх листів я не опубліковував з тих причин, що там є чимало такого, що публікувати тепер було би не зручно. Це були мої інтимні признання Вам, як людині од якої я не мав політичних секретів, і тепер, в моїх споминах про Гетьманщину нема ніякої потреби оголошувати мої тодішні жалі й сумніви. Я гадаю, що Ваш цілком вистарчить. До того ж і масштаб моїх споминів такий, що не можна занадто багато місця давати окремим справам, щоб не порушувати пропорції. Та й не хочеться надавати своїй книзі характеру якоїсь апології, я цілком згожуюсь з словами Вашого сьогодні отриманого листа, що нам нема в чому виправдуватися, бо ми чесно працювали для добра свого краю.

Я хочу видрукувати тільки один мій лист — пізніщий, від 7-го вересня, в звязку з оповіданням про холмську справу. Там він буде на місті. Хочу навести в цілости, бо там далі іде про відношення Гетьмана до галичан, а це важно оголосити. Як Ви думаєте?

Не викреслюйте примітки з подякою Вам за дозвіл друкувати листи, це треба зробити з тих причин, щоб читачі бачили, що в мене самого ніяких матеріялів не збереглося, хіба що дадуть щось добрі люде. А то було б незрозуміло: чому по цьому питанню навожу документи, а по другим питанням — ні.

З поворотом мені не дуже поспішайте, аби до 12 — 15. падолиста я мав, бо раніще, бачу, все одно не докінчу книги. Я її пишу так, що трактую ріжні питання окремо і не в хронол. порядку, а потім уже зведу все до купи. Є справи, про які приємніще згадувати, — я їх беру попереду, а про деякі тяжко і згадати, то я відкладаю їх на останок!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Справді дивно: книжки від Є. Х. мені повернули, а листа ні, — одже ніби одержано.

P. P. S. Долучаю й Вашого листа до Буріяна, він мені більше непотрібний, бо я подав його в перекладі, от тільки подивіться, чи вірно я переклав. Чи ні! вибачайте! Ви просили листа не до Буріяна — я спочатку не зрозумів — а до мене, одже посилаю його Вам. Ви його не вертайте, а лиш збережіть у себе.

79.

Praha-Podolí, Fričova 158, II.
23. листопада 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Вчора я вислав Вам книгу Лащенка. Це Вам — від Універси-

тета, котрий дуже радо передав для Вас цю книгу, довідавшись, що Ви нею цікавитесь. Передали мені для Вас і наш „Науковий Збірник", що вийшов сими днями. Я його привезу з собою, як що мені удасться скоро приїхати, а ні, то вишлю.

Я вже кілька день тому вислав листа до проф. Іберсберґера через Ганьківського, прохаючи дати посвідку для здобуття візи. Тепер жду результату. Одночасно роблю заходи й що до чеської візи. Як що все буде гаразд, то хотів би виїхати 8-го або 9-го грудня. Бібліотека пр. Іберсб. одкрита до 15-го грудня. Мені не хочеться пропускати багато викладів, одже до кінця першого тижня в грудні я дочитаю, а там і виїду. Звичайно у нас виклади припиняються числа 10 — 12-го. То я не на багато раніще перерву свої виклади, ніж усі инші колєґи.

Цими днями напишу Вам докладніще про приїзд і про деякі инші справи.

Ось тільки що перед хвилиною дописав останню сторінку 3-ої частини моїх споминів. Ну, й поморочився я з нею! Завтра висилаю до Львова. Може до нового Року вийде. Там дуже скоро друкують!

Щиро поважаючий Вас
Ваш Д. Дорошенко.

80.

3. грудня 1923.

Вельмишановний Вячеславе Казимировичу!

Вже чеський пас з дозволом на виїзд до Австрії між 8 — 22 с. грудня я маю. Тепер дожидаю дозволу з Відня. Ганьків. писав, що Іберсберґер дав листа до Мін-ва, і там обіцяли дати дозвіл десь 4 — 5 с. грудня. Одже як тільки дістану, то піду до консуляту і, коли все буде готове, то виїду до Відня так десь 8 — 9-го. У Відні задержусь днів 2 — 3, бо таки мушу дійсно навідатись до б-ки пр. Іберсберґера (вона 15. закривається), а тоді вже до Вас, не поспішаючи. Розуміється сповіщу Вас заздалегідь точно про день і час приїзду. Книжки і „Свободу" привезу. Аби Австріяки не одурили щодо візи!

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

81.

Praha-Podolí, Fričova 158, II.
10. грудня 1923.

Вельмишановний Вячеславе Казимировичу!

От уже 10-те число, а я з Відня не маю ще нічого... Вже маю

ческий пас, чеську візу до 24. грудня, а від Ганьків. ні слуху, ні духу. Очевидно досі не дістав він в мін-ві для мене дозволу. Я опинився в дуже прикрім стані: вже оповістив, що не читаю від 8. грудня викладів (заняття йдуть до 15. грудня), зрікся виступити з рефератом 11-го на вечері в честь Л. Черняхівської — через виїзд, а сам сижу в Празі... Невже не дадуть візи?

В справі Євг. Х. я звернувся до Вирового, і він обіцяв усе зробити, щоб гроші були вислані, казав, що запропонує виплатити Євг. Х-чу з його, Вирового, конто у Відні. Вировий гадає, що тут сталась якась плутанина канцелярського характеру. Побачимо!

Одже жду з часу на час візи і як тільки дістану, їду до Відня, а Вас уже звідти сповіщу точно про день і годину приїзду.

Надіюсь, що — до побачення!

Щиро Вас поважаючий
Д. Дорошенко.

82.

15. грудня 1923.

Вельмишановний Вячеславе Казимировичу!

Нарешті сьогодні — 15-го маю візу. Виїду в понеділок 17-го по обіді, перебуду 18-го у Відні, а 19-го хтів би вже бути у Вас. Але боюсь іще фіксувати день і годину; бо хто зна, як там буде. Сповіщу Вас іще або в понеділок, або зателєграфую у вівторок. Ну, слава Богу, що вже маю дозвіл. Пишу в австр. консуляті — спішуся!

До побачення!
Д. Дорошенко.

83.

Berggasse 17, IV, T. 38, Wien IX.
18. грудня 1923.

Високоповажаний Вячеславе Казимировичу!

Нарешті я вже у Відні! Дістав від австр. візу аж на 2 місяці, але чеська кінчиться мені 24-го с. м. і чехи не схотіли мені продовжити, одже маю всього 6 день. Сьогодні і завтра перебуду у Відні, бо треба походити до б-ки пр. Іберсберґера (треба показати, що я дійсно за-для цього прохав візи!), а 20-го в четвер поїду до Вас. Хочу їхати потягом, що колись відходив у 10 р. але для певности піду ще спитаю в бюро і припишу до цієї картки.

Одже до побачення в четвер!

Ваш Д. Дорошенко.

Виїду в 9 г. 05 ранку і в 11.55 буду в Райхенау. Не турбуйтесь зустрічати, я знайду дорогу до Вас!

Д. Д.

84.

Відень, 24. грудня 1923.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

В. В-го я не бачив: він виїхав кудись на зімовий спорт, а Л-ки виїхали до Чехії. Я застав у себе його лист про це. Я відписав і в листі передав від Вас поклон.

Вчора був у Евг. Х-ча: він грошей не одержав. От с. сини! Вживу через Вирового „всіх заходів". Застав у Ев. Х-ча знову Гасенка, через те знову довелось говорити про все стримано.

Зараз йду (бо се 10 хв. ходу) на вокзал щоб їхати до Праги.

Веселих свят!

Ваш Д. Дорошенко.

85.

7. січня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вашого листа я одержав. Не відписав зразу, бо на мене напала була якась прострація-втома. Тільки що повернувся я до Праги, як тут настали великі морози, і наша хата виявилась холодною; уявіть собі: зранку бувало всього +6 R°, а більше як +10 R° не можна було ніяк нагріти. Одже цілий день те й робив, що возився біля груби а писати доводилось в літньому пальто, калошах і шапці. А тут іще з університетськими справами було мороки багато (я — „квестор" тепер, себто скарбник), то грошове звідомлення складати, то так якесь чортовіння. Одже все це угнало мене в дуже паскудний настрій, якось не йшли думки до купи, щоб листа писати.

29-го я був в Подебрадах, балакав з нашими хлопцями. Том. мені дуже вподобався: хоч малий і молодий (на вигляд), а такий солідний. Ми умовились щодо взаїмного звязку і контакту. Там усі миряться з думкою, що видко не добємось затвердження статута і кредитів, і що треба надіятись тільки на самих себе. Між иншим, там в Подебрадах велике зацікавлення проектом переселення до півд. Америки після закінчення студій. Дуже енергійно беруться до цього, складають гроши, щоб вислати розвідчика, пробують завязувати листовні зносини.

А тут в Чехії становище еміграції стає чим далі, тим усе біль-

ше прикрим. Завдяки певній агітації громадянство чеське ставиться до еміґрантів неприхильно, вже минули перші роки симпатій, співчуття, інтересу. Тепер усі питають: коли ж цьому кінець? Доки ж вони сидітимуть на нашій шії? Комуністична, а за нею й соціялістична преса ведуть завзяту кампанію проти еміграції, а уряд, як знаєте, ладиться до офіціяльного визнання большевиків. Я сам особисто дуже болюче відчуваю своє становище, може навіть, до якоїсь хоробливости: боюсь голосно й балакати по українськи, щоб не пізнали, що я не чех, скрізь мені ввижається, що на мене дивляться, як на паразіта, одним словом тепер я живу мрією, що здійсниться той план, про який Ви мені казали, і що можна буде сісти за працю не на чужім ласкавім хлібі, а на своїй власній роботі, коло свого діла. Коли ж не вдасться, то справді зостається тільки виїхати до Америки, або вже здихати десь тут під плотом.

А тепер маленькі справи: Вол. М. Леонтович прохав вислати йому послідню, 4-ту кн. Хл. Укр. (адреса: V. Leontovič, Roztoky horni u Prahy, 193), а він заплатить мені, скільки буде коштувати (вкупі з пересилкою). Одже б. л. при нагоді, черкніть мені, скільки я маю взяти з В. М-ча, а я потім або перешлю ці гроши в листі, або якось передам.

Од Євг. Х-ча дістав одкритку, що він і досі не дістав своєї стипендії. Я вже тут робив усі заходи, казали, що от-от вишлють. Сьогодні я написав листа просто до Шаповала, а завтра може побачусь з ним і вже добюсь, щоб нарешті або вислали, або сказали, що взагалі не висилатимуть. Ну, й публіка!

3-тя частина моїх споминів уже мала вийти у Львові, але чомусь досі мені не прислали. Як дістану, зараз же вишлю Вам. Так само ніби вийшла 5-та кн. „Ист. и Совр.", де кінець моїх споминів і моя відповідь Оберучеву, але також досі мені чомусь не шлють.

Вчора нас з Нат. Мих. запросила на кутю група національної молоді, переважно галичан, військових. Дуже милі люде, гарних поглядів і настроїв, але чомусь не мають жадного контакту з подібрадцями. Я їм розказав за тих. Крім нас гостем був тільки ген. Ом. Павленко. Студенти ті мають т-во „Січ", але воно не має нічого спільного з віденською „Січею", а скоріше нагадує той гурт в Пшібрамі, що я Вам про його розказував. Було студентів на куті душ 50, з них наддніпрянців 5—6, виключно б. військові.

От хтів я Вас запитати: чи не чули Ви часом, — чи не вийшли якимсь новим виданням нариси покійного Ролле? Мені дуже хочеться перечитати, тут ніде нема, коли ж вийшло яке нове видання, то я би собі дещо виписав. Особливо хочеться прочитати нарис про жінок при чигиринськім дворі. Я не маю змоги стежити за польсь-

кою бібліографією, а у Вас усе ж таки дещо є, то може пригадаєте собі та й мені при нагоді черкнете.

Сьогодні перший день стало тепліще, і в хаті стало тепло. Чи і у Вас такі ж морози? Тут — нечувана річ: Влтава замерзла!

Коли їдете?

Нат. Мих. сердечно вітає Вас з святами.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Одержав листа від п. Сідлецької. Я вже говорив тутешній жіночій громаді, але на святах усі розповзлися; от може на днях зійдуться та щось зберуть. Буду іще нагадувати.

86.

10. січня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

В IV-ій ч. моїх споминів я вставив один пасус, де мова йде про Вас. Посилаю копію цього пасуса Вам і як що нічого не маєте проти його уміщення, то не вертайте мені а просто при нагоді (я відсилатиму до Львова не раніще як за два тижні) напишете мені, це не так спішно. Коли ж хочети зробити якісь виправки чи додатки, то поверніть з тими поправками. Коли ж зовсім не хочете, щоб це пішло до друку, то теж не вертайте, а тільки скажіть, і я викреслю в себе з рукопису. Я би просив Вас не боронити мені умістити се, бо йде про те, щоб додати рисочку до образу „гол. отамана", якого я перед тим характеризую.

Сьогодні дістав картку від Єв. Харл., що йому нарешті прислали 1000 ч. корон.

В своїм листі забув я написати про таку річ: В. М. Леонтович прохав мене, щоб я в свою чергу попрохав Вас — при нагоді розвідати, чи нема де в Штирії клаптика землі з господарством (дрібним — фермовим), він хоче купити. Чи взагалі се можливо, чи варто самому йому для цього приїздити? На мою думку, не погано було б, коли б і він оселився десь близько Грацу — на випадок здійснення наших планів про часопись, правда?

Вибачте, що пишу на клаптику: під рукою не було паперу, а не хотів відкладати висилку листа.

Ваш
Д. Дорошенко.

P. S. Чи читали статю О. Саліковського в різдвянім числі „Діла" (здається від 6. січня) „Як ми складали перший кабінет для Скоропадського?" Там дуже цікаві подробиці про Винниченка.

87.

Відень
19. січня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Мені досадно, що наробив Вам стільки клопоту із згадкою про Вашу подорож до Рівного. Як бачу, я помилився, та не диво — минає вже 5 років тому, як се було. Я зовсім пропущу сей пассус в тексті, бо вся сіль була в тому, що Вас, як я думав, викликав сам П-ра, коли ж справді діло було инакше, то нема чого про це згадувати. Вибачте за мороку!

Рецензію на „Листи" для п. Ж. я напишу, але це буде не стільки рецензія, скільки реферат, на зразок того, як писав в „Укр. Слові". Мені здається, що п. Ж. хотів би власне мати популяризацію Ваших Листів. Я се зроблю на протязі пари тижнів, бо зараз поспішаю кінчити 4-ту кн. своїх споминів, а мушу се робити, маючи ще всяке инше діло.

До речи: коли у Вас є те число „Укр. Слова", де був той мій реферат і коли б Ви мені позичили, то був би Вам дуже вдячний: се мені значно улекшило б роботу і прискорило її. Я зверну в цілости і зараз же як використаю.

Вчора дістав я зі Львова 3-тю частину своїх Споминів і сьогодні вислав Вам звичайною бандеролею, цікаво, чи дійде (я так вислав аж на кілька адрес, за виїмком до Ванзее, куди вислав рекомендовано). Як що на протязі 3 — 4 день не дістанете, значить — пропала. Тоді вишлю знову, але вже рекомендовано.

Не знаю, як Вам вподобається ця 3-тя частина; боюсь, що ні. А все лихо в тому, що відсилаю рукопис і потім не бачу в коректі, аж поки не дістану готової книги. В рукопису ніяк не можу встерегтися незручних висловів, як би давали коректу, то справив би, а то йде так на волю Божу. Прошу мати на увазі, що писано все з мого колишнього штандпункту, а не теперішніх поглядів.

Коректа вийшла значно краща ніж в чч. 1 — 2, але всетаки є помилки.

Листа д. Ж. повертаю, адресу списав і вишлю йому сам.

На днях мав листа від Іг. О. Кістяковського. Між ин. пише, що „Хл. Укр." він має, — я його питав, чи має, бо як би ні, то радив йому виписати.

Ваш
Д. Дорошенко.

88.

29. січня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора прийшли до б-ки нашого Ун-ту Записки Академії Наук, історіографія Багалія та ин. В Записках є обширна рецензія на „Укр. на переломі" П. Клименка, мого б. колеґи по Камянцю (він сам з підпанків Козелецького пов. на Черніговщині й коли я був у Камянці, належав до партії „хліборобів-демократів"). Мабуть Вам цікаво прочитати його рецензію, але на жаль не знаю, чи зможу я видерти цю книгу й переслати Вам. На неї великий попит і мені дали хоч першому, але всього на два дні, а далі як піде по руках та попаде до Колесси, то — як у могилу! Одже я на спіх поробив виписки (вибачте, що нерозбірно, бо дуже спішив) і посилаю.* Хоч Клименко і не погоджується з Вами, але рецензія цікава і вам таки спопуляризує Ваші думки там на Україні.

Чи дістали 3-тю кн. моїх споминів?

Ваш
Д. Дорошенко.

Я вислав Вам картки д. Ж. в своїм листі. Вислав і програм нової партії радикал-демократів (с-ефи так перелицювались). Чи дістали?

---

* Додаток ч. I.

89.

D. Dorošenko, Praha-Podolí, Fričova 158, II
10. лютого 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

No. 110 „Укр. Слова" одержав, дякую за нього. Але там тільки початок, — чи нема й кінця, певно в No. 111-му? Як є, то вже дошліть з ласки своєї, а як нема, то обійдусь і так.

„Записки" можна буде Вам прислати і може за який тиждень-два, я це зроблю.

Я вислав 3-тю книгу (рекомендовано) до п. Г., але досі не маю відгуку. Звичайно п. Г. повідомляв мене, коли діставав. Боюсь, чи не пропав сим разом його лист до мене, або може самі спомини йому не подобались? Чи не можна було би Вам, при нагоді, між ин. його спитати, чи дістав. Мене це цікавить тільки з огляду на те, що може він писав, а лист не дійшов.

В. М. Леонтович мав виїхати сими днями до Сербії. Скучно мені тут буде без його. Дуже було нам жаль взаємно, коли він приходив до мене прощатись.

P. S. Учора ховали тут у Празі Г. М. Сидоренка: помер в шпиталі для вбогих од хвороби серця. Дивак був великий і неврівноважений, але патріот. Журба за Україну властиво і звела його в могилу.

Бувайте здоровенькі!

Ваш
Д. Дорошенко.

90.

D. Dorošenko, Praha-Podolí, Fričova 158, II.
3. березня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Наша унів. бібліотека дістала другий примірник „Записок", і через те наш бібліотекарь Д. В. Антонович передав мені для Вас цей примірник: можете тримати його в себе 10 день, а потім б. л. вишліть на мою адресу назад. Як пару день забаритесь — не біда.

Дістав я лист від п. Г., з якого бачу, що один його лист до мене пропав. Я йому вже відписав докладно. Питав мене, що чути з Історією. Я відповів більш-менш в тім дусі, як і Вам оповідав: поки доводиться працювати в тих обставинах, як зараз, то трудно якось швидче посунути діло. Жду літа.

Досі не мав змоги зреферувати й Вашої статі. Лєкції історії в Педаґ. інст. після відмови Грушевського припали мені, і я маю силу роботи. Але з того тижня якось війду в норму і напишу. Між ин. мусів срочно написати огляд новин укр. історіографії для англійської „Slavonic Review", де докладно обговорив Вашу „Укр. на переломі". Піде в найближчій книзі того журналу.

Ваш
Д. Дорошенко.

91.

D. Dorošenko, Praha-Podolí, Fričova 158, II.
8. березня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вашого листа від 16. лютого я одержав.

Адреса Ганьківського та сама: Berggasse 17, IV, T. 38, Wien IX. Він і мені вже два місяці нічого не пише, не знаю, чи хворий, чи так уже занятий іспитами.

Коли їдете до Німеччини?

Ваш
Д. Дорошенко.

92.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
15. березня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вертаю Вам спомини Ольги Кир. Милорадович. Будьте ласкаві, те що я підкреслив червоним олівцем, вставте — або цілком — або взявши самі ймення або дати. Дуже цікаво було би вставити про гостювання у Єл. Ів-ни, Шевченка, але чомусь я не певний, чи бував Ш. в Полтаві. Зробимо так: Ви вставте, а я провірю в біографії Кониського; як що покажеться, що Ш. не бував загалом у Полтаві, то ще буде час викинути в коректі. Можливо, що Ш-ко бував у неї в маєтку (але очевидно, по повороті з заслання, бо в 40-х роках Єл. Ів. була ще зовсім молода). Спомини Ол. Ол-ни нічого не дають, що придалось би для такого рода замітки, хоч самі по собі вони й цікаві. Я гадаю, що нема чого казати про красоту Єл. Ів-ни, як Вам здається? Але здаюсь на Вашу діспозицію: коли думаєте, що треба, то тоді вставте пасус зпочатку спомину Ольги Кир. те, що я відкреслив збоку. Добре? Спомини Ол. Ол. Мил. я лишив у себе.

Що до статі про кн. Репнина, то це дуже цікаво й мені самому, але я досить говорю про Р-на в своїй студії про Бантиша. Але мені спала на думку инша комбінація: чи не згодились би Ви видрукувати цю студію в „Хліб. Україні"? Діло в тім, що я обіцяв (правда, не формально самому Виділу, а приватно В. В. Дорошенкові), що дам її до Ювилейного Збірника Наук. Т-ва ім. Шевченка. Але я б охітніще бачив її на сторінках Хл. Укр., тим більше, що Наук. Т-во нічого не робить, щоб улекшити мені працю, ані книжок не позичає, ані справок не дає. Одже я ще вагаюсь. На всякий випадок будьте ласкаві, при нагоді, скажіть мені: 1) чи вийде напевно слідуючий (після цього, що вже друкується) випуск „Хл. Укр.", 2) чи взяли б Ви до нього мою студію про Бантиша? Як що зі Львова дуже будуть насідати, то доведеться дати їм, а як ні (думаю, що ні), то лучче до „Хл. Укр." Тоді я ще більше розівю розділ про Репніна. Як би не довелось дати Бантиша до „Хліб. Укр.", то я би пропонував дати до неї статійку про гр. Гр. Ол. Милорадовича (чоловіка Ольги Кир.). Це ж автор невеликих розвідок і статей з укр. історії (про Любеч, „Указатель иностран. источниковъ для исторіи Малороссіи" Черн., 1858 та ин.), великий любитель укр. старовини, мови, літератури, власник чудової укр. бібліотеки. Довелось би тільки звернутись до Ольги Кир., бо хто ж як не вона краще дасть нам тут інформації й дати про життя і діяльність графа. Що Ви на це? Але попереду треба запитати п. Г-на, чи варто писати про гр. М-ча. Я

його особисто не знав, а чув від П. Я. Дорошенка, але чув давно, слабо памятаю; я не уявляю собі ясно, що він був, як людина й громад. діяч. Може п. Гетьман його знав ближче, то може порадити: чи варто його згадувати, чи ні.

Що до назви замітки про Єл. Ів., то може краще назвати: Єл. Ів. з Скоропадських Милорадович? Я згоден і на Вашу редакцію назви.

Буду дуже вдячний, коли при зручній нагоді перекажете від мене через Михайла Петровича поклін і подяку в Klein Wartenstein.

Я вчора дістав свої рукописи й лист від п. Г. Він також пише про ілюстрації й портрети. Але їх лекше знайти в Берліні, ніж у Празі, або у Відні. Нехай би п. Г. доручив комусь в Берліні. Я пишу йому про се.

Не знаю чи варто згадувати про видумки про Вас, пущені перед Вашим приїздом до Відня в 1918 р. Про мене були аналогичні каверзи перед німцями: вони прохали не призначати мене в маї 1918 р., я про це згадую в своїх споминах, але до історії не завожу. А от чи не дати докладніше про Вашу діяльність у Відні яко посла Ук. Держави, про трактування Вас австр. урядом, про відносини з диплом. корпусом? Памятаю Ів. Ст. Токаржевський оповідав мені, як він, заступаючи Вас, на заупокійній Службі Божій по Францу-Йосифу II в соборі св. Стефана, седів на другому місті (на першому седів посол Німеччини), а там уже далі седіли всі инші представники. Такі факти варто підкреслити, але може то Ви самі, Вячеславе Казимировичу — або спишете тепер і мені надішлете, або пізніще вставимо? Лучче б тепер. О. Я. Шульгин має дати мені опис урочистої аудієнції у царя Фердинанда, про прийом у султана я вже виписав з Ратгауза („Літопис"). Маю додати про аудієнцію у Вільгельма II бар. Штейнгеля. Одже всякі доповнення роблю й далі. Набереться їх ще чимало.

На принятті я не був, — властиво приняття самого не було, його відкладено на якийсь час, думаю, що через втому старого на ювил. святах.

Ваш
Д. Дорошенко.

P. S. „Січ" я дістав, дякую. Чи Вам вертати?

Як Ви думаєте, що то за песиголовець криється під „М. Літинським" в „Укр. Голосі"? Чи се не Трильовський? Я думав-думав і не міг відгадати!

Виписку з листа С. Крилача до Вас пересилаю просто Волод. М-чу, хай міркує, як знає.

Сергію Павл. я згадав про Ваш запит, щоб його жартома по-

дратувати. Він справді дуже знервований. Ваша замітка, що Ви не повірили чуткам про той... Комітет видко була йому дуже приємна.

93.

D. Dorošenko, Praha-Podolí, Fričova 158, II
18. березня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вирізки з „Свободи" я, спасибі Вам, одержав. Чи маю їх повернути? Ну, й газета: сьогодні містить одну оцінку, а завтра другу, зовсім протилежну! Як Ви думаєте: чи мені озиватись, чи ні? Бо коли озиватись, то заодно треба писати й з приводу статей Лозинського. Хоч не маю до того всього ні часу, ні охоти, але як треба то треба, прийдеться писати.

Почав реферувати Ваші „Листи", за кілька день скінчу і одішлю. Затягає справу не стільки те, що нема часу, скільки те, що нема змоги зосередитись, живу в таких умовах, що для серйозної праці треба виривати зручні години, а они не щодня трапляються.

Завтра в моїм семінарі один студент читає реферат про шведсько-укр. відносини за Б. Хмельницького, писаний на підставі Вашої „Укр. на перел.", „Архива", що Ви ласкаво позичили й Кубалі. Нічого собі робота, як на теперішні обставини й на теперішнього студента. Нарешті добули Ваше „Z dziejów Ukrainy", і я доручив одному студентові зреферувати про Кричевського, як семінарійну працю. Думати про якісь самостійні розвідки через брак джерел не приходиться поки що, то нехай студенти хоч студіюють те, що вже зроблено та переймаються здоровими думками й поглядами що до нашої історіографії. Це свою користь дасть.

Як поживаєте? Чи у Вас і досі зима, так само як і тут? Мабуть вона Вас і здержує від подорожи?

Ваш
Д. Дорошенко.

„Записки" одержав назад у свій час.

94.

D. Dorošenko, Praha-Podolí, Fričova 158, II
30. березня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я саме мав сьогодні писати до Вас з приводу листа до мене п. Г., коли оце приходить Ваш лист! Одже справа стоїть так.

П. Г., бажаючи прискорити появу Історії в світ, пропонував поділити роботу між мною й Вами так, щоб більшу частину праці взяли на себе Ви, а я допомагав Вам своїми особистими спогадами,

матеріялами і т. д. При цьому він застеріг, що до Вас іще в сій справі не звертався, бо хотів би наперед знати, чи згодився б я на таку зміну. Я відповів учора, що принципіяльно цілком згоден, бо діло йде для мене тай для усіх нас не про якесь авторське самолюбство, а про інтерес справи: щоб та „Історія" була як найкраще написана і як найшвидче вийшла в світ. Одначе я висловив сумнів, чи вийде вона од проектованої зміни швидче, бо Ви потрібували б так само певного часу на підготовку, що Ви не так то швидко взагалі пишете (вибачте за таку кваліфікацію! — нічого лихого в тім, що Ви пишете помалу, я не бачу, а як раз противно: Ваші писання тільки виграють од того, стаючи більш обґрунтованими й дозрілими), що Ви маєте ще інші роботи і. т. д. В усякім разі я радив перебалакати з Вами про це особисто при стрічі, яка має наступити у квітні, а не в листах. Я написав також, що у Вас є певні плани що до написання „Історії", плани, які явились до певної міри наслідком наших із Вами розмов перед Різдвом. Одним словом, я налягав, щоб не приймати рішення, поки Ви не перебалакаєте при стрічі. Мені не хтілося писати докладно про ті дійсні причини, які гальмують роботу з мого боку, я тільки взагалі зазначив, що зараз я переобтяжений своєю службовою працею і змучений умовами тої праці.

Тепер же відповідаю Вам на Ваші запитання і разом виясняю Вам можливости (з мого погляду) полагодження справи, так, щоб „Історію" можна було б як найшвидче довести до краю при умові мого авторства.

Але попереду дозвольте Вас запевнити, любий Вячеславе Казимировичу, що я абсолютно нічого не мав би проти того, щоб „Історію" перебрали на себе Ви! Даю Вам слово чести, що я тільки тішився б з того, з найбільшою охотою взявся б Вам допомагати, — бо я хочу лиш одного: аби та Історія скоріще появилась, а чи Ви будете її автором, чи я, — це для мене питання другорядне. Розуміється, це не було би для мене байдуже, як би мова йшла про заміну мене якимсь Томашівським, або-що, а коли річ іде про Вас, то що мені тут вагатися і думати!

Та будем поки говорити про справу при умові мого авторства. Одже відповідаю на Ваші питання. Наш літній семестр кінчиться коло 1-го липня. Підчас вакацій ми звичайно одержуємо платню. Але мушу Вам сказати, що Укр. Ун-т в Празі не є якась стала інституція, яка незмінно істнує з року на рік: кожного літа заходить питання — чи буде Унів. істнувати далі, чи ні? І цього року це питання має ще більш реальний характер, ніж раніше. Є певні підстави думати, що на осінь 1924 р., а вже на початок 1925 р. то напевно становище Ун-та якось зміниться в звязку з зміною загал-

ного становища укр. і рос. еміґрації в Чехословаччині: або її розженуть на всі сторони, або зредукують до менших розмірів. Це стоїть в звязку з питанням про визнання або невизнання Сов. Росії, в звязку з обтяженістю бюджета видатками на допомогу еміґрації і т. д. Одже, коротко кажучи, невідомо, що буде з ун-том: чи його закриють зовсім (себ-то просто перестануть нам платити), чи задержать саму лишень колегію професорів на якійсь зредукованій платні, чи хто його зна, як.

При таких перспективах брати довший відпуск трудно, а то з сих причин: 1) в зімовім семестрі 1924—1925 років я мав би закінчити курс укр. історії; виїхавши, скажем, в осени, є риск, що цей курс зовсім не буде закінчений. Це було би незручно супроти слухачів. 2) я вже не кажу про незручність супроти колеґ, для котрих моя присутність в сенаті ун-та, моя участь в правлінні, грають певну роль. 3) напевно можна сказати, що візи на піврічний виїзд за кордон я не дістану. Мені можуть дати дозвіл на виїзд, але без повороту, а про поворот треба буде клопотатись, як про новий вїзд. Маю певні підстави думати, що випустять мене без труднощів, але чи впустять знову — сумніваюсь! 4) Моя відсутність в момент можливої ліквідації Ун-та може поставити мене в таке становище, що я опинюсь, як відсутний, по за кругом людей, про яких уряд, навіть ліквідуючи ун-т, має обовязок так чи инакше подбати: скажем — сплачувати ще протягом певного часу якусь ренумерацію.

Одже з цього, гадаю, Ви розумієте, що хоч такий відпуск можливий, але він потягне за собою фактичне вилучення мене з університету і позбавить мене одинокої моєї матеріяльної підпори в теперішні часи.

До цього долучаються ще такі комплікації: я недавно дістав лекції в Укр. Педаґ. Інституті. Вони цікаві для мене з того боку, що Пед. Інст. має всі шанси проістнувати довше, ніж Укр. Ун-т і йому забезпечено три роки. Одже коли б не дай Боже, унів. закрився з кінцем 1924 р., то ще два роки сяк-так можна було б жити з заробітку при Інституті (там дістаю платню полекційно). Але як би я виїхав в осени, то в Інституті втрачу лекції безповоротно.

З того усього випливає, що я не можу зриватися з місця, рискуючи по упливі того півроку, протягом якого писав би на „відпустці" Історію, залишитись як рак на леду. Я бачу инший виход.

Я вже казав, здається, Вам при нашому побаченні, що трудність роботи лежить для мене не в тому, що абсолютно нема часу, а в тому, що я живу в несприятливих для роботи обставинах. Найнезручніще те, що живемо в одній кімнаті. От Вам мій день: встаєм у 7—8 ранку; я не можу зразу сісти писати, бо помагаю варити ка-

ву, топлю грубку, пережидаю, поки скінчиться метушня з приборкою. Коли в мене нема викладів до обіду, то не можу сісти за роботу в своїй хаті раніше 9½—10 годин. 12½ мусимо йти кудись обідати, на що тратиться 1—1½ год. часу. По обіді або лекції, або підготовка до них, чи вдома, чи в бібліотеці. Але уявіть собі, Вячеславе Казимировичу, цю роботу в дома: чи можна як слід, спокійно писати, коли хтось ходить по хаті, щось робить (а Нат. Мих. — не істукан не можна ж сказати їй: сиди і не диш!), коли раз-у-раз хтось подзвонить і зайде — до Вас, чи до Нат. Мих., Ви ж не можете сховатись, бо в одній хаті. Знову: я не можу сидіти вночі й палити світла, скільки схочу, бо Н. М. нервова людина, не засне, поки світло. І т. д. і т. д. Простіть за ці гнусні деталі! Але як Ви самі письменник, Ви розумієте, що то значить свій куток для письменника і спокій. Усі ми стали нервові, і я також. Одже виходить: уриваючи то до обіда годинку, то по обіді дві, чи навпаки, можна (з гріхом по полам) готовитись до лекцій; можна зрештою піти до унів. бібліотеки, там працювати — хоч я не люблю писати в бібліотеках, там дуже заважають. Але трудно взятись за серіозну працю, яка вимагає зосередженості, уваги, спокійного настрою, щоб можна було, скажем, хоч вечорами реґулярно писати. Але це вимагає також і якогось — боюсь сказати „комфорту", але хоч би мінімальної вигоди: ми живем так, що в хаті один стіл, на якому я працюю, і на якому ми їмо; тоді доводиться прибрати мої папери. Я не маю де розкластися, як слід, з паперами, бо й Н. М. треба десь дівати свої річи. І сміх, і гріх!

Які ж з того всього висновки? А такі. Коли існують взагалі якісь кошти на те, щоб книга була зроблена, то треба вжити їх на те, щоб вона була зроблена. Мені не треба гонорару post factum, я не шукаю з цієї книги заробітку, я б хотів лиш, щоб мені допомогли зробити діло, себ-то обставити мене на час роботи так, щоб я міг робити діло. Для цього добрий виход: вирядити Нат. Мих. на 3 — 4 місяці туди, куди вона й сама хоче, себ-то в Райхенау на сонце. Я собі лишаюсь сам, оселююсь в пансіоні, де не матиму ніякого клопоту за каву, за обід, за вечерю, де мене ніхто не турбуватиме й не дратуватиме, де я можу повісити на дверях картку, що нікого вдома не приймаю і т.д. Бажання Н. М-ни виїхати як найдовше, щоб полікуватись, совпадає з інтересами роботи, щоб я лишився сам. При звичайних обставинах, як що не буде перешкод, я можу вирядити її на місяць, maximum на 1½; а добре було б і для неї, і для мене вирядити на 3—4 місяці. Конкретно: як би видавець чи видавці зрозуміли (досі я того не бачу), що авторові важно дістати ґонорар (як що взагалі є змога оплатити роботу) не post factum, як

свого рода бариш, нагороду за працю, але протягом самої праці, щоб уможливити й улекшити виконання праці, — та як би ґарантували сплату цього ґонорару зараз по написанні (в міру надсилки написаних аркушів чи як там), то нарешті можна реалізувати діло, і до осени книга буде готова. Скажем, нехай діло почнеться з 1-го, або краще 15-го мая. Нехай я попрацюю май, червень (липень я мушу відпочити, цей час я поїду до Вас в Райхенау, а коли вдасться, то й до Берліна), серпень, вересень, нехай жовтень, і побачите, книга буде готова.

Що до ґонорару, то можна означити його або від аркуша, або помісячно. Останнє краще, бо менше має характеру „премії", „нагороди". Місяців треба 4 — 5, платню я гадав би слід означити в 25 або 30 долярів місячно.*) Я ж зобовязуюсь закінчити в певний строк, не пізніще 4-х або 5 місяців.**)

От мій план, і от моя пропозиція! Я отверто висловив Вам усе, гадаючи, що Вам усе буде ясно. Як будете по Великодню у Берліні, то зясуйте це. В листах же писати не варто. Про це говорити лекше.

Поки що — годі про це!

В. М. Леонтович, виїздячи й дуже зворушливо прощаючись зі мною, обіцяв, що зараз же подасть свою адресу, та от уже більш місяця, як виїхав, і нема ні слуху, ні духу. Мабуть не влаштувався скільки-небудь на постійне. Як тільки довідаюсь адресу, то напишу Вам.

Тут познайомився зі мною один польський славіст, доктор Й. Ґоломбек. Він дав мені свою відбитку, де пише про Парцевича, посла Австр. цісаря до Хмельницького. Може Вам цікаво буде переглянути, тому посилаю Вам, а Ви її не вертайте, я заберу влітку.

У нас нарешті настала весна. Кінець отим морозам і вічній возні біля грубки! Обридло. Мабуть і у Вас в Райхенау скоро наступить весна.

Оце одночасно з Вашим листом одержав листа від старого Ол. Барвінського, пише мені, що написав свої спомини за 90-ті й 900-ті роки, мають бути дуже цікаві, але нема видавця і старий пита поради, чи не знаю видавця? Певна річ, що не буду йому рекомендувати „Свободи", де друкує Євг. Харлам. Жаль мені Євгена Харл., що на такім смітнику знайшов притулок для своїх мемуарів. Та все лучче, ніж у якогось Криги!

Бувайте здоровенькі!

Ваш

Д. Дорошенко.

P. S. Чи Ви читали компліменти Вам Борщака в ч. 11 „Літопи-

су"? Сей пострѣлъ вездѣ поспѣлъ.

*)Тут такий розрахунок: я дістаю 200 кор. що місяця доплати на жінку, але коли вона виїздить по за межи Чехії, то доплату цю припиняють.

**) Крім того треба точно визначити хоч невелику суму на почтові видатки. Це, особливо тут в Чехії, також грає ролю.

95.

2. квітня 1924.

Зібравшись невеличким гуртом згадували Високоповажаного Вячеслава Казимировича й засилаємо Йому щирий привіт та побажання усього найкращого.

Наталя Дорошенко
Ол. Колесса
Д. Дорошенко
Дм. Антонович

А я оповідав як Ви у мене були в гостях у Полтаві з князем Долгоруким і другі події полтавські розповідав де Ви брали участь. — Сердечно пили за Ваше здоровє.

В. Щербаківський.

96.

10. квітня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Мені трохи прикро, що Ви писали п. Г. про справу влаштування роботи коло Історії: це така „тонка", делікатна матерія, що як не пиши, все якось воно „не теє"; лучче б про це говорити на словах. Але коли вже написано, то нехай! Думаю, все-таки, що остаточно — в той чи в инший бік діло буде вирішене при особистому Вашому побаченні. Ради Бога, тільки не думайте, що я на Вас ремствую або-що! Ані трошечки: я тільки висловлюю свою думку, свій сумнів. А в тім може воно й лучче, що вже Ви написали — буде видко. Тільки дуже Вас прохаю — не робіть собі з цієї моєї уваги нічого й не відписуйте мені на неї нічого, не варт на цю тему багато говорити.

Щодо поїздки Наталії Мих., то діло, бачите, таке: вона потрібує спеціяльно гірського сонця — і більше нічого. Bühlau їй не підходить: там звичайно влітку йдуть дощи, воно стоїть як раз під якоюсь зіркою на небі: в 1905 р. ми з покійним моїм батьком жили там літом — ішов дощ як перед всемирним потопом; в 1922. році жили ми там з Нат. Мих. — знов ішли дощи! Що ж до Райхенау —

чому воно, а не якесь инше місце під широким небом, то, бачите, так: Нат. Мих., як ми жили в 1921 р., спробувала була гріти на сонці свою хвору ногу — і їй дуже помогло. Може це — самовпевнення, але коли людина вірить, що як раз щось саме їй помагає, то це багато значить. Моя думка така, щоб їй пошукати десь такого гірського підсоння в Чехії; але торік ми шукали, поїхали по вказівках лікарів в т. зв. Riesengebirge — і потерпіли фіяско: виявилось, що там тільки Wintersport, а грітись на сонці ніхто не їздить туди. Ми тільки дурно проїздили гроші, і вийшов просто Ausflug і більше нічого. Видко, що тут таких місць нема, або вони невідомі. Райхенау уже нам звісне, місцевість не чужа, це теж дуже багато значить.

Тепер же, що до того, що Ви пишете про те, що Ви, мовляв, сумний компаніон, то кажу, Вам по чистий совісти: Нат. Мих. взагалі не шукає компанії, абсолютно не потрібує, щоб хтось там її „розважав" або що. Як раз навпаки, їй хочеться бути на самоті і цією власне самотою полікувати свої нерви. З другого боку, і я, і вона цілком свідомі того, що її перебування в Райхенау ані в найменшій мірі не повинно порушувати Вашого спокою і завдавати Вам якогось клопоту. Не гнівайтесь на мене, за щире, отверте слово: повірте, ми добре розуміємо, як цінний Ваш спокій, Ваше здоровля для української справи, і за гріх уважалиб хоч чим-небудь порушити Ваш звичайний уклад життя, чим-небудь Вас заклопотати. Розуміється, приїхавши до Райхенау, Нат. Мих. побачиться з Вами, і потім ще коли-небудь час від часу бачитиметься. Та й годі! Привезе її до Райхенау і улаштовуватиме Ганьківський. А Вас попрохаю хіба лиш в маї, як уже справа стане актуальною, написати нам про ціни на той час, та подати пораду, де б оселитись. Нат. Мих. хоче навіть не в пансіоні мешкати, а просто наняти кімнату, як колись мав М. В. Кочубей, щоб нічим не бути звязаною. Та це все ще попереду. А в тім може воно й взагалі не вийде, коли чехи не дадуть візи на довший час для виїзду і повороту, а австріяки — віїзду. Взагалі, тепер тяжко заздалегідь загадувати про майбутнє!

Нам наша господиня заявила, що на зіму не може нас залишити в себе, бо потрібує кімнату собі. Одже думаємо переселитись по-за Прагу, тільки ближче ніж Подебради. От якби вдалось мені сплавити кудись Нат. Мих. на літо, то я був би „сам собі пан" і лишився б до осени тут ,де живу. Самому тут добре, бо тихо і спокійно.

Сьогодні пішов я на виставу укр. друку*) і зустрів — кого б Ви думали? Приїхала ця Кузеля спеціяльно на виставу та ще й поклон мені передала від Томашівського.

Я одержав від якихсь студентів з Брна листа, який передаю

Вам. Я не придумав нічого кращого, як направити їх до Ігоря Лоського: нехай вони як студенти порозуміються між собою. Так буде лучче, правда? Я сам цих людей не знаю. На Великдень поїду до Подебрад, на весілля одного з наших хліборобів — Палієнка. Побачу там наших хлопців.

Тимчасом бувайте здоровенькі і Нат. Мих. і я як найсердечніше Вас вітаємо.

Ваш
Д. Дорошенко.

P. S. У нас тут уже весна. А в Райхенау?

Тільки що одержав Вашу картку від 8. квітня.

У мене в унів-ті виклади припинились 5-го, а в інституті припиняться 15-го. Аж тоді я трохи відпочину і посправляю свої залеглости.

Якось недавно зійшлась при чарці невелика кумпанія: Щербаків., Колесса, Антонович, ми з Н. М. Згадували Вас: Щерб. оповідав за Полтаву, то випили за Ваше здоровля і картку післали, певно дістали?

„Записки", розуміється, одержав. Хіба я Вам не писав? — Память в мене робиться дірява.

Оцей d-r Gołąbek, що його одбиточку Вам вислав, студіює тут славянознавство. Він буває у нас, збірає матеріяли щодо українознавства (сам він краковяк) і все перепрошує, що так „негречно" писав про укр. козаків, що тепер надалі так не буде. Оце поїхав на свята до Варшави і обіцяв мені привезти новинки з україніки. Як що привезе щось цікаве, то перешлю до Вас.

Тут хтось казав мені, що скоро в Празі буде гр. Монтрезор. Це він мабуть буде в переїзді? Дуже приємно буде з ним побачитись.

А „Хл. Укр." читають на Україні: оце у 6 — 7. ч. „Червон. Шляху", що виходить у Харькові якийсь М. Горбань згадує мою статю про „Ист. Русовъ" і при сій вірній оказії строїть кпини з того, що, мовляв, автор И. Русов „любий мойому серцю". — Не заперечую того!

*) На виставі є і вся „Хліб. Україна".

97.

D. Dorošenko, Praha-Podolí, Fričova 158, II
21. квітня 1924.

Христос воскрес!

Любий Вячеславе Казимировичу!

Вітаємо Вас сердечно з святами. Вони в нас тут якісь холодні,

невеселі: похмурно, іде дощ. Я сижу за роботою: моє реферування Ваших Листів розрослося; якось в процесі робочім воно виросло в статю під назвою „Липинський і його Листи до братів-хліборобів". Одже пішла Ваша біографія, огляд Ваших прежніх праць, а далі підуть і Листи. Так уже само собою вийшло! Дістав листа від Ж. і обіцяв йому, що не пізніще 30-го с. м. вишлю рукопис. Але певно встигну раніше. Дістав листа і від п. Г. про умови праці над Історією, та про се я вже Вам писав. Остаточно жду висліду Ваших особистих переговорів, але відписав, що самі умови приймаю з подякою і надіюсь, що вони дадуть мені змогу ще в маї сісти як слід за роботу. Все буде гаразд.

Вчора бачився з Ігорем, росказав йому про тих студентів, що до мене писали, а один і приїздив до мене.

Чи Ви бачите коли Літ. Наук. Вістник? Там в 3 — 4 книзі обширна рецензія Біднова на мою історіографію. Як звичайно буває, є слушні й неслушні уваги.

Тут перебуває пр. Мілюков і схотів зі мною бачитись. Завтра стрінемось. Потім Вам про цю розмову напишу.

Ваш

Д. Дорошенко.

Чи правда, що п. Сава знайшов посаду в Галичині? Коли так, то слава Богу.

98.

D. Dorošenko, Praha-Podolí, Fričova 158, II

28. квітня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тільки сьогодні скінчив і вислав п. Жеребкові статю „В. Липинський і його Листи до братів-хліборобів". Ну, й завдали Ви мені роботи! Як проклятий седів цілий тиждень і написав на 4½ — 5 аркушів друку. Не знаю тільки, чи до ладу воно все буде, бо „популяризувати" Вас дуже тяжко і писати так, як „Розмови про сільське хозяйство" — не можна. Бо коли мати на увазі читача, якому би довелося поясняти, що таке „асиміляція, пенетрація, натуралізація" і всяка инша „ація", то довелось би списати не 5, а 25 аркушів. Одже це просто короткий виклад, а не „популяризація", так як було в „Укр. Слові" свого часу.

На початку мая ізгоню Нат. Мих-ну до Подебрад, щоб мені тут не заважала, хай живе там, поки виклопочуться всі паси і візи. Тоді засяду за роботу. Оце на-днях вона їде до Подебрад шукати собі там кімнату.

Бачився я з Мілюковим. Із того, що я почув від нього, найці-

кавіше для мене було те, що він обявив себе принціпіяльним і безповоротним республіканцем — це раз, а друге, що він і його прихильники — „щирі федералісти". Я йому розвивав ідеї союза державного трьох Русей і дав „Основныя положенія", але він од федерації відступати не хтів, а за те обіцяв Україні дати особливе, сепаратне становище, щоб їй не бути в ряді кіргізів, калмиків, якутів і прочох націй. Так ми ні до чого й не договорились, і доля Росії й України зосталась не вирішена, а питання про форму російсько-українських відносин повисло в повітрі. Шкода. За те дуже тішаться ес-ефи, чи то пак радикал-демократи, вигукуючи, мов Никита Пустосвят: „перепрѣхомъ! перепрѣхомъ!" Я на їхніх преніях не був і до їхньої перемоги не сопричастився.

Коли їдете до Берліна?

У нас нарешті настала весна. А то все було холодно й холодно: ми ще на минулому тижні палили в себе грубку, такий холодяка!

Бувайте здоровенькі!

Ваш
Д. Дорошенко.

99.

D. Dorošenko, Praha-Podolí, Fričova 158, II
12. травня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Як ся маєте? Щось давно не мав від Вас звістки. Я вже більш тижня як одіслав свій огляд до п. Ж.

Приїхав п. Ґоломбек і привіз мені небагато: Pamiętniki Паска і Равіти-Гавр.: Książę kozacki, Zarys monograficzny, Poznań, 1919 і Kozaczyzna ukrainna w Rzeczyposp. Polskiej do końca wieku XVIII. Zarys polityczno-historyczny, Warszawa, 1923. Гадаю, що для Вас була би цікава остання книга. Коли хочете, то зараз же Вам вишлю.

Нат. Мих. добула вже чеський пас, але тепер тільки починається добування австр. візи. Клопочу одночасно заздалегідь і для себе.

Як у Вас з подорожю? Тільки що був у мене п. Корж і казав, ніби Ви нездужаєте. Чи се так? Весна якась клята: тут досі ще властиво весни нема — холодно, вохко. А як там у Вас?

Я би хотів добути собі дозвіл на липень з тим, щоб тиждень побути в Німеччині, а три тижні в Райхенау. Не знаю — як удасться. Кажуть, що найтяжче з австрійською візою.

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко

100.

D. Dorošenko, Praha-Podoli, Fričova 158, II.
13. червня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Страшенно я зрадів, діставши Вашого листа, я вже так скучив, бувши довгий час без звязку з Вами — аж цілий місяць!

А у мене тимчасом стільки було клопоту й домових неприємностей: я найняв собі з 1-го липня ціле маленьке помешкання з двох кімнат і кухні на селі, 20 кіл. від Праги, щоб „раз на завжди" увільнитись від рабства у кватирних хозяйок і утворити мені елементарну можливість працювати. Одмовившись від теперішньої кватири, довелось посваритись з господинею, яка претендувала на нас за те, що кидаємо хату влітку, коли в городі ніхто не найме. Утворилась така атмосфера в хаті, що Нат. Мих. на цілий день виходить з дому, щоб не бачитись з господинею, і пересижує у знайомих. Я також навідуюсь до хати лиш на годинку в день, та ще ночуємо. Можете уявити, яка сприятлива атмосфера для праці! Я зденервований до останньої міри.

Та вже надію маю, що хоч від 1-го липня заживу по людськи і візьмусь за роботу. Кватиру я найняв на цілий рік.

Грошей з Берліна я ще не дістав жадних, але дожидаю, що скоро дістану. Між ин., тільки ця система виплати мені гонорару вперед уможливить мені й поїздки до Відня та до Берліну: тепер, як чую, їзда стала така дорога, що для мене було би зовсім неможливо зїздити нікуди, особливо при тій умові, що Нат. Мих. конче треба хоч на один місяць вирядити полікуватись гірським сонцем. Але тепер усе улаштується гаразд.

Чеські паси ми вже маємо. Австрійські візи нам уже обіцяно.*) Одже ждемо до 1-го липня, коли переїдемо до Dobřichovic (так зветься те село), і тоді зараз же виряжаю Нат. Мих. до Райхенау. Я ж мушу сидіти до 15-го липня, коли остаточно кінчаються іспити й академічне життя. Тоді можу виїхати на 3 — 4 тижня. Вернувшись, сідаю за роботу коло Історії і надіюсь, що решти вакацій 2 — 2½ місяці буде досить, щоб зробити основне — накидати начорно скелет. Далі вже буду доповнювати й обробляти.

Тепер я хочу спитати Вас: куди мені спершу їхати: чи до Вас, і звідти до Берліна, чи навпаки? Мені все одно; гадаю, що спочатку до Берліна, ознайомлюсь з тамошнім матеріялом. Одберу, що мені треба, і тоді до Вас. Чи як инакше? Напишіть мені.

Потім прохаю Вас, напишіть, скільки приблизно коштує залізниця з Берліна до Пасау (3-тя кляса поспішного поїзду), кажуть, що дуже дорого. Я не знаю, чи вдасться мені їхати назад через Че-

хію, чи треба брати окремий дозвіл. Коли так, то лучче їхати на Пасау, просто з Берліну до Відня.

Книжки привезе Вам усі Нат. Мих. Чи Вам треба скорше?

Од п. Ж. маю два листи, це дуже акуратний кореспондент. Все в порядку.

Крім неприємностей з кватирою маю ще багато инших неприємностей, про які роскажу при стрічі. Почуваю себе дуже зле. Нетерпляче жду кінця науки, щоб хоч на 3 — 4 тижні виїхати освіжитись. Мені цього буде досить. Страшно погано себе почуваю, таке моральне пригноблення і втома. Мені небагато й треба, щоб освіжитись, оці дві поїздки поставлять мене знову на ноги. Я так скучив за Вами, так відчуваю духову самотність.

Ну, та Бог дасть, все гаразд буде!

Я ще перед виїздом не раз певно напишу до Вас, адреса моя до 1-го липня та сама, а нову подам у свій час.

До побачення!

Ваш душею
Д. Дорошенко.

*) Допоміг в цьому п. Сінгалевич, якого я попрохав.

101.

prof. D. Dorošenko.
Dobřichovice u Prahy, č. 203, u p. Lesniho Liebla.
22. червня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тільки що дістав Вашого листа. Першу рату свого ґонорару від Серг. Мих. також уже дістав. 1-го липня переїздимо до Dobřichovic, а там зараз же почну виряжати Нат. Мих-ну до Райхенау. Гадаю, що не пізніще половини липня вона вже буде в Райхенау. Вирядивши її сам їду до Берліну, пробуду там minimum часу, потрібного для перегляду матеріялу, і тоді до Райхенау також. Еге ж. Дорога стала дуже дорогенька, та нічого не зробиш, — що виграєш на білеті (Дунаєм від Пасау), те проїси, то лучче просто залізницею до Відня!

Я вже запитував через Сергія Мих., коли б мені зручніще приїхати до Берліна, щоб застати, кого треба: пише, що все одно, коли не приїду, то застану. То я так думаю між 15 — 20 липня поїхати.

Нат. Мих. хотіла б найняти собі окрему кімнатку без пансіону: їй не можна їсти багато мяса, а по пансіонах дають саме мясо, та ще й чорне, яке їй особливо шкодить. Одже вона хтіла би не вязатись столом, а їстиме по ресторанах а то сама собі варитиме яйця,

молоко, — се її головна страва. Як би Вам випадково десь удалось дізнатись, що там десь є кімнатка на прикметі, то з ласки Вашої принотуйте і скажете Наталії Михайловні, коли вона приїде. По 1-м липні ми вже зовсім точно знатимем час її приїзду до Райхенау, я Вас сповіщу тоді.

Я чув, що Е. Х. Чикаленко збірається літом в Райхенау. От, бачите, ціла укр. колонія буде! Думаю, що Е. Х. не буде Вас стомлювати, як би хтось инший, а навпаки: його товариство завжди цікаве. Побалакаємо не раз усі втрьох гуртом.

Ми зараз переживаємо переходовий час: між одною кватирею й другою. З господинею куплено treuga Dei ціною 250 корон, які я їй заплачу ні за що ні про що за 1 — 15 липня (я виповів помешкання ще 1-го червня, себ-то за місяць вперед, по закону досить за 2 тижні, а вона править за 1½ місяці гроши), аби тільки мати спокій. Сказано бо: від лихого поли вріж та тікай.

В університеті вчора замкнувся сезон загальними зборами й вибором нового ректора: вибрали 76-літнього Ф. Щербину (замість 71-літнього Горбачевського). Та в мене по університету ще йдуть діла до 1-го липня, а в Педагог. Ін-ті до 10-го липня. Аж тоді буду цілком вільний до 15-го жовтня. Одже буде часу й для поїздки та й для роботи.

Домової адреси пр. Мірчука не знаю, бо бачусь з ним щодня в канцелярії Ун-ту. І завтра побачусь. Але Ви сміливо пишіть на Ун-т: Мірчук є секретарем унів. Сенату й начальником канцелярії, вся почта, яка б не була, іде через його руки. Але майте на увазі, що він днів за 5 — 6 уже виїздить до Відня. Я йому вже казав у свій час, що Ви маєте діло до нього. Він відповів, що з Відня напише до Вас і порозуміється, коли б міг до Вас приїхати. Адреса ун-та така: Ukrajinská Universita, Štépanská, 49, II. Praha II. Та він, коли й виїде, то все одно, як би Ваш лист спізнився, дістане його зараз же у Відні, з почтою у нас дуже акуратно, бо він сам, кажу, заряджує канцелярією.

Вже дістав IV-й в. своїх споминів, на днях дістану свої екземпляри (поки вислали один на показ) і зараз вишлю Вам. Не судіть строго, коли там знайдете який гріх: друкується при дуже незручних для автора умовах — в лютім вислав рукопис, коректи не бачив, а в червні дістаю готове. В коректі чоловік усе щось би поправив, змінив, а так воно йде мов на волю Божу.

Д. Дорошенко.

Нат. Мих. шле Вам привіт і до побачення!

Бідний Сергій Мих. дуже вбитий трагічною кончиною Миколи Івановича. Та йому справді не було виходу...

102.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
4. липня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Нат. Мих. і я сердечно дякуємо Вас і Frl. Julie за Ваші клопоти що-до кімнати! Тепер експлуатуватимемо Вашу ласку й далі! Ми би прохали Вас зробити так: коли треба наймати вже тепер, то може Ви були би ласкаві замовити чи найняти кімнату на місяць*) від 15. с. липня. Кімната хай буде хоч і найдешевша, аби було можна прожити, щоб був minimum потрібних вигод. Як буде добра година, то Н. М. більше седітиме на повітрі, ніж у хаті! Коли ж тепер наймати або через що-небудь незручно, або ж можна почекати і до самого приїзду, тоді Н. М. найме і сама. Але в такім разі я би прохав Вас замовити їй на день приїзду (а про се я Вас заздалегідь зовсім точно сповіщу) кімнатку в отелі Hochwartner, бо вона ж приїде у вечорі. Коли ж буде замовлена кімната, то заїде просто до кімнати (себ-то до місячної своєї кватири).

Я думаю, що Н. М. приїде 15 — 16-го, не пізніще. У нас трапилась така оказія з пасами: австрійські візи вже прийшли, але пражська поліція загубила наші паси**) і тепер виставляє нам нові. 7-го в понеділок будуть готові, а тоді підемо до австр. конзуляту. Одночасно для себе клопотатимусь за візу до Німеччини, коли дістану, то певно одночасно з Н. М. й виїду в середині цього місяця: вона до Відня, я до Берліна.

Ми вже четвертий день живемо в Dobřichovicech: тут нам, а спеціяльно мені, буде добре, але поки ще не готові меблі, і в хаті лиш два ліжка та стіл, одже седимо, як то кажуть, на чемоданах. Властиво сидить Н. М., бо я щодня їздю до Праги в ріжних справах, а головно задля пасів і віз. То вертаюсь до-дому все по-полудні а то й у-вечорі. Dobřichovice 25 кіл. від Праги. Тут стоїть старинний монастир, фундований ще цісарем Карлом IV. Монастир має великі (як на тутешню міру!) ліси, аж 70 гектарів, має свого лісничого, і от у цього лісничого ми й наймаємо дві кімнати й кухню. Він, видко, порядна людина й добрий християнин, так що мати діло з ним приємно. До станції 20 хв. ходу. Вже як усе впорядкується, як одбуду поїздки до Берліна і до Вас, то як засяду за роботу, то вже зроблю як слід і скоро, — в добрий час будь сказано!

З приїздом Чикаленків до Райхенау то така річ: написав мені про це Ганьківський. Я запитав самого Евгена Х-ча, а він мені одповів, що думає приїхати, тільки не на ціле літо, і не на місяць, а всього на один день, щоб Вас провідати. Я уже всипав Ганьківському за ширення фальшивих чуток!

Historyi Rusi Południowej Яблоновського в нашій бібліотеці, на жаль, нема, а то би з великою приємністю Вам визичили. Я не знаю, чи є де взагалі в Празі так, щоб можна було позичити. Та всетаки поспитаю людей.

Свою IV. книгу споминів вишлю завтра, не дожидаючи, поки мені надішлють авт. примірники. Тільки вибачте, що примірник помятий, бо се той, що вислали мені на показ. Пізніще, як дістану, привезу Вам чепурненький примірник. Чорт їх знає, чому вони у Львові стали такі неакуратні: досі все робили справно, а от на останній книзі звихнулись!

Чи Вам висилають „Стару Україну"? Чи Ви дістали останній том львівських „Записок", де дуже докладний огляд Вашої „України на переломі" Крипякевича?

До скорого побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Як би у Вас були якісь трудноши що-до замовлення кімнати з завдатком чи платою наперед, то черкніть картку, і я зараз же вишлю в пакеті гроши, не дожидаючи, поки їх привезе Н. М. Вибачте, що таке пишу, але ж ми всі тепер так живемо, що один день є гроши „під рукою", а другий — вільних грошей немає!

„History-ю Rusi Południowej" я бачив останній раз — знаєте де? в Білгороді, в б-ці королівської Академії Наук — нерозрізану! Там я її знову переглянув, як стару знайому. Я думаю, що її міг би дістати Вам д-р Мірчук: він завжди бере книжки з віденських бібліотек і привозить їх аж до Праги. Він уже у Відні. Я гадаю, що у Відні книга Яблоновського мусить бути.

Ми недавно добули для унів. б-ки Літопис Самовидця 1878 р. Чи Вам не треба часом? Я би привіз. Маємо й Величка, але лиш один IV-ий том. Маємо також Антоновича „Акты о козакахъ" і о „Происхожд. шлях. родовъ" з „Архива ЮЗ. Р."

*) Н. М. може прожити в Райхенау небільше 1½ місяці, а коли погода буде добра й вона встигне підлікувати ногу на сонці, то й усього місяць їй вистарчить.

**) Тут такі правила: живемо по т. зв. „proukaz"-ам („видъ на жительство"), коли ж треба їхати за-кордон, то видають тимчасові паси, а прукази одбірають; коли вертаємось з закордону, то вертають назад прукази, а одбірають паси і кладуть в поліції на схов. От наші паси й лежали на схові, коли ж тепер стало їх треба нам, то вийшло, що згубились! А брати новий пас, се більше складна процедура, ніж брати просто дозвіл на поїздку.

103.

Dobřichovice
11. липня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Нат. Мих. приїде 18-го в пятницю, поїздом, що прибува до Райхенау в 20.26 веч. Вона дуже прохає Вас не турбуватись виходити назустріч, бо се вже буде досить пізно у вечорі, просто замовте для неї фіякра, а вона питатиме того, що „замовив п. Липинський", і він одвезе її до Hochwartner-a. А кімнату справді хай вона сама собі вибере.

Та й кусаються ж ціни на кімнати! Ми як прочитали, то добре задумались... Але робити нічого, вже треба їй хоч на один місяць полікуватись, вона так вірить у тее сонце! Аби Бог його частіще посилав, щоб не було дощів...

У Відні вона затримається на 3 — 4 год. для того, що хоче побачитись і набалакатись з п. Ганьків.[ським] та з Евг. Х., бо вже спеціяльно до Відня заїздити їй не доведеться.

З Наук. Т-вом сталось усе з моєї вини: хочете — карайте мене, хочете — милуйте! Про те, щоб Вас у нашому Т-ві могли Вас не вибрати, се нікому не може приснитись нам навіть у сні, хіба що ляже хто спати не перехрестившись. Але діло в тому, що я забув поставити Вас на вибір, чомусь здавалось і мені (та й иншим), що Ви вже вибрані. Бувають же такі навожденія! Одже не гнівайтесь, дорогий Вячеславе Казимировичу, простіть мені сей невільний гріх супроти Вас, а на першому ж нашому засіданні у вересні ми Вас виберемо. Ви ж розумієте: фактично т-во ведуть Антонович, Колесса, я, Біднов, Щербаківський — усе люде, що готові вибрати Вас не те що в історично-філ. Тво, але в саме царствіє небесне, як би тільки туди приходили люде по вибору, так яка ж може бути мова, щоб Вас не вибрали?

Тільки сегодні вислав Вам 4-ту книгу споминів: у мене не знайшлося гуміарабику й паперу на бандероль, а в Dobřichovicech сих скромних, але часом необхідних річей теж ніяк не знайшлося, — довелося привезти їх з Праги. Тут нема не тільки паперової крамниці, але навіть аптеки й дрогереї!

Завтра беру німецьку візу. Як що за кілька день дістану, то хочу 20 — 21. вже виїхати до Берліна, а на 1. серпня маю бути у Відні, щоб бути присутним на вінчанні Ганьківського з п-ою А. Кисілевською. Одже тоді ж буду і в Райхенау.

До скорого побачення!

Ваш
Д. Дорошенко.

P. S. Як би паче чаянія була задержка з нім. візою, доведеться спершу їхати до Австрії, щоб не гаяти часу. Та ще мене вяже 1. серпня, на яке хочеться бути у Відні. Але надіюсь, що Німці дадуть, я беру всього на два тижні, маю посвідку від Ректора, що їду для наукових цілей, одже певно перешкод не буде.

104.

12. липня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Цілком несподівано одержав сьогодні німецьку візу за чверть години. Одже 20-го с. місяця їду до Берліна. А на 1-ше буду вже у Відні.

Наталія Михайловна, як я Вам учора писав, виїздить 18-го в пятницю і буде в Райхенау поїздом у 8.26 веч.

Одже — до скорого побачення!

Ваш
Д. Дорошенко.

Про свій приїзд пишу одночасно до Сергія Михайловича.

105.

22. липня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я вже в Берліні. Вчора бачився з п. Г., а з Серг. Мих. ще ні, сьогодні буду бачити їх обох. Виїду звідси мабуть днів за 3 — 4, заїду знову до Праги, а звідти до Відня, бо так дешевше аж на 120 kč. А візи я маю.

Про всі розмови писати Вам не буду, бо скоро розкажу все устно.

Сердечно дякую Вас за все, що Ви зробили, щоб помогти Нат. Мих. устроїтись, сьогодні дістав від неї листа, вона така рада, що знайшла добру і недорогу кімнату. Тепер я зможу там зупинитись і прожити не менше 5 — 6 день, а то й тиждень. Дуже-дуже Вам дякую! Сердечно дякую і Fräulein Julie за всі її турботи й клопоти!

Зараз їду до Wannsee. Ще перед відїздом напишу Вам.

Ваш
Д. Дорошенко.

106.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
29. липня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора я повернувся з Берліну — в один день з Нат. Мих. До

Вас приїду на кілька день пізніще, ніж думав, так десь 4-го або 5-го серпня. Ще до Берліна писав мені Ганьківський, що його весілля відкладається на тиждень, одже спішити на 1-ше тепер не маю потреби. Я діждусь 1-го, може дістану свою платню з унів-та за серпень, поладнаю ріжні справи: між ин. виправлю коректу свого „Покажчика" і тоді виїду.

Мені дуже прикро, що Ви маєте стільки клопоту з тими приїздами, — то Нат. М., то моїм! Тому прохаю Вас дуже, не клопочіться мені за помешкання, я спинюсь десь в отелі, спробую в отелі „Weisse Rose" в Паєрбаху, а звідти ходитиму до Вас, це мені буде добра прогулка по моїй любимій стежці над річкою. Не знайду там кімнати, пошукаю десь инде. Пробуду скілька день, щоб наговоритись нам до-схочу і при тім так, щоб з одного боку — Вас не перевтомити, а з другого — і собі трохи відпочити, побути трошки з самим собою, з своїми думками на самоті. Проїду просто до Райхенау не зупиняючись у Відні, а вже вертаючись зупинюсь там на пару день.

З своєї подорожи до Берліну я дуже вдоволений. Хоч і бігав багато, стомився (щодня їздив з міста до Wansee), але морально відпочив. Багато було цікавих балачок, засновано було при мені т-во допомоги біженцям, яке матиме, на мою думку, велике значіння, а що найголовніще — відновилися цілком колишні дружні відносини з Серг. Мих. і Олек. Філар., все, що було якийсь час між нами, розвіялось, пішло на сухий ліс. Зібрав багато матеріялу до Історії, одним словом і з ділового і з морального боку вертався я дуже вдоволений.

Вернувся — застаю телєграму від Нат. М. Що таке? Довелось зараз же їхати назад до Праги її стрічати. Прикра, неприємна мені вся ця історія, але все наше життя складається з неприємностей, і слава Богу, що маєш щось таке, що стоїть вище за всі неприємности особистого життя, що „стоїть вище за нас" (не у Винниченківському розумінні), одже про нього тільки й хочеться думати, а не про щось инше.

Передпослідній день мого побуту в Німеччині провів я в дуже милій компанії в подорожи на моторному човні по озеру: се Дякови влаштували з приводу мого приїзду прогулку, на яку запросили п. Г. з родиною, Сахна, Шемета й ще декого. Надзвичайно було гарно. Останній вечір я провів у Скорописів у Ніколязее, був там і Шемет.

Сергій Мих., на мій погляд, виглядає добре, і настрій у його непоганий.

Та вже нехай розкажу все по приїзді! Я ще точно попережу Вас про день свого приїзду.

Ваш душею.
Д. Дорошенко.

P. S. Ви знаєте, що п. Г. й Дан. Павл. збіраються до Райхенау та все нема візи, хоч Марія Олександровна й клопоче. Як Ви думаєте, чи не попрохати мені п. Сінгалевича, якщо Марії Ол-ні не вдасться? Я говорив з п. Г., він прохав поспитатись Вашої думки. Шкода, що я приїду трохи пізніше, пропаде кілька день часу. Як що вважаєте доцільним прохати Сінгалевича, то напишіть мені зараз, а я тоді прибувши до Відня зупинюсь там зпочатку, зайду да Сін-ча. Коли ж можна буде пізніше, то я вже з Райхенау поїду до нього.

107.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
30. липня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ви пишете мені, що д-р Назарук образився за мою замітку в IV кн. моїх „Споминів" з приводу його ніби то „марнотравства". Він мене не так зрозумів: скільки я знаю, д-р Назарук є людина абсолютно чесна і до якихсь зловживань з державними грішми непричетна. Але фактом є, що він, яко міністр У. Н. Р., приложив руку до витрати державних грошей на справи, так би мовити партійні, а не державні і робив це, певна річ під впливом тої атмосфери, серед якої перебував і тих понять, які в кругах У. Н. Р. панували. Розуміється, що витрачав гроши не на себе, а на справи громадські, вважаючи, наприклад, за річ цілком нормальну видачу мільйона гривень з каси У. Н. Р. на радикальну партію в Галичині. Уже коли він уважав таку видачу за річ слушну й натуральну, то що вже потім запитувати, куди мовляв і як ті гроши пішли.

Власне для зацитованого мною з Споминів дра Назарука уступу я привязував вагу не з огляду на особу дра Наз., якого ні в чому поганому не підозрював і не підозрюю, а з огляду на вагу свідоцтва такої людини як др. Н. про витрати державних грошей на партійні цілі. Коли вже стороння людина, галичанин, що опинився в ролі міністра У. Н. Р., людина, яка взагалі звикла цінити гріш, піддалася загальній моді, то що вже казати за наших тодішніх верховиків!

В усякому разі, що стосується самого дра Н., то коли будете йому писати, можете запевнити його в моїм імени, що я не мав на думці його образити, чи приписати йому якесь зловживання дер-

жавними грішми, — я просто використав його власні слова для підтвердження мого оповідання про те занадто лехке поводження з державними грішми, яке тоді панувало в кругах Директорії.

Про Берлінські новини розкажу вже як приїду. Я приїду певно десь так за тиждень. Уже маю — пас і візу. Про день і годину приїзду заздалегідь Вас точно сповіщу. Книжки і матеріяли привезу з собою.

До скорого побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

108.

Dobřichovice

4. серпня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я приїду 7-го в четвер, в 7.11 веч. Як що кімната Н. М. не буде до того часу здана, я зупинюсь у їй, а як що вже здадуть, то знайду собі кімнату в отелі. Спеціяльно для мого приїзду хай тої кімнати не залишають, а як буде вільна — то й добре! Менше буде клопоту.

Признаюсь Вам, я б охітніще прожив цих кілька день десь в отелі („Die weisse Rose" в Паєрбаху, або-що), але коли буде ще до того часу вільна кімната, то, розуміється, вигідніще зупинитися в їй, ніж платити за отель.

Вибачте, дорогий Вячеславе Казимировичу, що так морочу Вам голову з усіми цими клопотами що-до хати, але вже така Ваша доля, відколи Ви самі залишилися Reichenau-ським пустинножителем — улаштовувати ріжних странників і калік перехожих!

Я б властиво міг виїхати вже й сьогодні, але тут, довідавшися, що я в Чехії, на завтра (5-го) скликано в Празі аж два засідання, де мені треба взяти участь, одно до обіду, друге по обіді, одже я цілий день завтра проведу в Празі, а слідуючий треба відпочити дома перед дорогою. Так що виїду аж 7-го рано-вранці (Встати треба аж в 4 год. ранку).

Я сам був тії думки, що до Сінг. звертатись незручно, але предложив цю комбінацію, як крайний виход. Коли можна без цього обійтися, тим краще.

До побачення!

Ваш

Д. Дорошенко.

P. S. Як би якісь несподівані справи затримали мене ще на один день, то приїду 8-го в ту саму годину, а Вас сповіщу телєграмою: „Komme Freitag". Але надіюсь, що цього не станеться, і 7-го у вечорі ми вже побачимось. Я вже й білет до Відня купив собі!

109.

18. серпня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

За пів-години покидаю Відень. Пора до дому й до роботи!

Вчора цілий день провів у Чикаленків.

Сьогодні вранці побував у п. Сінгалевича, він обіцяв і надалі помагати в справі візи. Оповідав мені подробиці про смерть М. Василька.

Зараз сідаю до вагону — пишу на вокзалі.

Ваш
Д. Дорошенко.

110.

27. серпня 1924.

Вітаємо дорогого Вячеслава Казимировича з старовинного замку — Карльштейна, збудованого цісарем Карлом IV в XIV ст. Цей замок від нас недалеко — 8 кілом.

Н. Дорошенко
Д. Дорошенко.

111.

Dobrichovice u Prahy, č. 203.
27. серпня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Можете мене повітати: я вже приступив до писання Історії! Багато часу забрало в мене приведення до ладу, систематизування привезеного матеріялу: той, що забрав у Вас — в повнім порядку, але той, що передав мені п. Г. — в повнім хаосі, і треба було попереду його систематизувати і впорядкувати.

Вчора бачився з проф. Одарченком: він дасть свою статю до 1-го падолиста; заголовок буде приблизно такий: „Майбутня грошова система в Укр. Державі". Буде на два аркуши. Пр. Одарченко читає Ваші статі в „Америці" про релігію й дуже ними захоплюється. Взагалі Ви маєте в особі Одарченка дуже щирого поклонника!

Вчора довідався я, що галичане вже ведуть переговори про заснування Укр. Університета. Поляки згодні на український (не руський!) унів. з двома факультетами з тимчасовим осідком у Кракові. Галичане певно погодяться і на Краків. Тоді зайде мова про поворот наших професорів-галичан до „краю". Вони дбають про зарахування їм років служби, пенсії і т. ин. Заявляють, що їх ісход з Праги ні в якій мірі не повинен руйнувати укр. ун-та в Празі, але це залежить в першій мірі не від них і не від нас, а від чеського

уряду. Все, що Вам пишу, се знаю з найбільш автентичного джерела, — від пр. Колесси, який мені вчора все це оповів. Побачим, що з того всього буде.

Смерть Василька відбилась на становищі „уряду" УНР швидче, нім можна було сподіватись: Петлюра і Прокопович дуже бідують в Швейцарії, і тут на-днях серед ес-ефів збірали на них гроші, зібрали щось 1500 ч. корон.

Памятаєте, я Вам оповідав про полк. Ногу? От що я довідався: недавно в Празі роскрито большевицьку шпіонську орґанізацію й заарештовано кілька душ. Серед них двоє українців: якийсь Шевченко і... Нога! От що робить еміграція з людьми! Тут якийсь поход на комуністів: недавно в Подебрадах був трус у всіх 24-х членів комуністичної спілки студентів укр. академії і саму спілку роспущено. Чеські газети обурюються проти укр. студентів взагалі. В Подебрадах мав відбутися антіукраїнський мітінг; але справедливість вимагає сказати, що коли в Подебрадах обявився був перший укр. комуніст і ніхто инший, як Леонтович, небіж наших Леонтовичів, то Сенат Академії хтів його виключити (щоб не провокував студентів), але дістав за це гостру догану від М-ва Закорд. справ. Після цього число комуністів розплодилось до 24, і тепер „тінь" падає через них на цілу Академію.

1-го вересня до нас переселяється С. П. Шелухин. Він хвалився, що дістав від Вас газети. Вчора бачив я Антоновича й Щербаківського; обоє дуже роспитували про Вас, я передав їм од Вас привіт. Взагалі багато людей, довідавшись, що я бачився з Вами, роспитує про Вас, про Ваше здоровля, про Вашу працю.

На днях мав я листа з Київа від М. М. Грінченкової. Між ин. пише, що мої „Спомини" є вже в Київі і їх там читають.

Бувайте здоровенькі!

Ваш
Д. Дорошенко.

112.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
11. вересня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Посилаю Вам три перших розділи Історії. Судіть, — чи добре вибраний масштаб і спосіб викладу. Всі ці три розділи (II, III, і IV) можуть бути зведені в один. І-ий розділ напишу, як я Вам казав трохи пізніще. Робіть усякі поправки, дописки (для того залишені поля і друга чиста сторінка) і т. д. Потім пошлете до п. Г., і він поробить зміни, і аж тоді я все зведу до купи в останню свою ре-

дакцію. А коли буде готовий цілий рукопис, тоді Ви переглянете його для остаточної редакції. Добре!

Одже, переглянувши, засилайте до п. Г., попросивши його після своїх виправок, повернути мені.

Так буду робити й на далі, посилаючи тільки вже більші порції. Тепер шлю першу невелику для того, що коли Ви знайдете потрібним змінити масштаб або форму, щоб застосувати Ваші поради і вже далі так і писати. Тимчасом пишу далі. В V розділі буде про враження від перевороту на Україні й на чужині (спеціяльно в Німеччині), про орґанізацію влади, перший кабінет і його склад.

Мені треба було би мати текст Берестейського договору. Чи нема часом у Вас!

Шлю разом і спомини п. Г., де я виправив, як ми умовились, мову і трохи правопис.

Як Ви живете? Як виїхав з Райхенав то не мав од Вас ні про Вас вістки. Чи Ви одержали мого листа, писаного пару тижнів тому?

Ми живемо тепер уже вкупі з п-вом Шелухиними. Коли буває добра погода, то до нас або до них наїздить з Праги багато народу, і це дуже мені заважа в роботі. Що вдієте: і без людей погано, і з людьми лихо!

Книжку „Przegląd-y" я використав і на днях поверну Вам. Од Фрідлейна з Кракова дістав пару книжок — дуже справно вислав мені, — Ґалла Аноніма і Длугоша.

Що це від Ж-ка нічого немає, чи друкує мій виклад Ваших „Листів"?

Чи приїздив до Вас Данило Павлович?

Ваш
Д. Дорошенко.

113.

12. вересня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тільки що я добув текст Берест. договору, про який писав Вам уранці, так що б. л. не турбуйтесь.

В рукопису, що Вам вислав, справте помилку в біографії п. Г.: Іван Мих. С-ий (+1781) був не „церемонімайстром", як я механічно написав за німецьким текстом Модзалевського, а генеральним хорунжим! Таке навожденіє найшло на мене, що написав дурницю!

Ваш
Д. Дорошенко.

114.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
21. вересня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я дуже радий, що перші розділи „Історії" Ви знаходите вдовольняючими, це надає мені охоти працювати далі. Я розумію сам, що відразу не можна надати роботі викінченочо вигляду: я хочу поки що головно зібрати й систематизувати матеріял, уложити виклад на чорно, а вже потім, коли все буде готово, приступлю до „вигладження" стилю, до надання цілому викладові інтересу за-для читачів.

За кілька день висилаю Вам дальші два розділи: IV-ий і V-й.

Поки що дуже би Вас прохав зробити мені такі справочки: у Вас є „Указатель личныхъ именъ" до видань київської комісії. Подивіться з ласки своєї туди: що там є про рід Ржепецьких? Чи є взагалі що? Сам А. К. Ржепецький колись казав мені, що їх рід уже „300 років як сидить на Київщині"; чи це точно?

2) чи не знаєте яких данних до біографії ген. Ол. Фр. Рогози?

3) може памятаєте що-небудь з свого побуту в Полтаві про Ю. Ю. Соколовського, — він полтавець.

Все це прохаю Вас, як що знайдете щось, вставити в текст,*) я надішлю Вам скоро IV — VI розділи і там у відповідних місцях Ви знайдете порожні рядки, — то заповніть їх, як що знайдете чим. Я думаю, це завдасть Вам менше клопоту, ніж писати мені. Все одно скоро дістанете рукопис.

З справою Укр. Ун-та у Кракові покищо нічого не звісно. Нашому ун-тові поки що це не загрожує безпосередно. Так мені здається. Постанова професорів-галичан викликала бурю серед студентства, недавно було тут віче протесту проти їхньої ухвали (головне — їхня згода на Краків). Мушу сказати, що тимчасом я стою в стороні від усіх тих справ, бо дорожу останніми тижнями вакацій, коли не треба їздити до Праги і можна писати в дома без перерви. Я пишу цілими днями. От десь з 8 — 10 жовтня почнуться виклади, то доведеться їздити 4 рази на тиждень, тоді мені стане працювати тяжче, себ-то вменшиться темп роботи.

Ви вже маєте нову „Стару Україну"? Чи Ви не знаходите трохи незручними деякі місця в кінці статі про П. Я. Дорошенка? — Я не міг їх пропустити, бо вони дійсно дуже характеристичні для покійника. Думаю, що п. Г. не буде на мене гніватися? Як Вам здається?

Вчора я писав до Сергія Михайловича, питаючи новин про Червоно-хрестне т-во.

Ваша звістка про культурно-просвітні плани в Б. надзвичайно мене зацікавила.

Дуже дякую за пересилку Богданчинового листа. Я йому ще пішлю звідси книжок.

Зріктися усяких літературних робот не завжди мені вдається, от, приміром, мусів написати цими днями дві статейки до ювилейного чеського збірника в честь А. Черного (редактора колишнього місячника „Slovanský Přehled"), якого я дуже шаную, мусів дати статю про Сумцова до нашого „Збірника" Іст. — Філ. Тва., мушу ще дати рецензію на книгу Мякотина до збірника „За рубежомъ", але все це пишеться в інтервалах і так багато часу не бере. Але нових ніяких робот уже не беру й не братиму!

Бувайте здоровенькі!

Ваш
Д. Дорошенко.

P. S. Тільки що дістав листа з Б. від Т-ва Червоно Хресної допомоги. Повідомляють про план заснування „Укр. Наукового Інститута" і питають, кого б я міг рекомендувати туди. Рекомендувати можна чимало, я перший сам би поїхав, аби можна знайти заробіток. Питають і ще про ріжні річи. Буду докладно відповідати.

*) Особливо про титул гетьмана: у мене під рукою нема „Архива", у Вас є, то може Ви дасте справку, коли й кого з гетьманів титуловали „serenissimus" шведські королі. Памятаєте наші розмови з Вами про це у Київі перед Вашим одіздом до Відня літом 1918 року? До речи: мені вперве доводиться сьогодні писати безпосередно до Ол. П-ни. Я пишу їй: „Ясновельможна Пані, Олександро Петровно". Як думаєте, це так добре?

115.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
28. вересня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Посилаю Вам дальші IV — VI глави. Там є пропуски: може Ви або п. Г. їх заповните, а ні, то я заповню їх пізніще, а тепер не варто затримувати праці.

Все те, що тепер посилаю, є не більше як чорновий нарис, який може бути змінений, одже дуже прохаю — робіть, скільки хочете уваг: що додати,*) — то я додам, що випустити — просто перекресліть.

Написав я знову до Іг. Ол. Кістяковського, щоб прислав мені „Вістник державних законів", як що може його добути.

Тепер у мене йде VII-й розділ про зовнішню політику Укр. Держави. Це буде великий розділ, доведеться його поділити.

Чи Вам, Вячеславе Казимировичу, вибачайте, не гикалось учора 27-го вересня по обіді? Публично вживалось Ваше імя: тепер у Празі відбувається зїзд рос. ученых, і на йому В. А. Мякотин читав доклад „Переяславскій договоръ 1654 г. между московским государствомъ и Украиною". В цьому докладі Мякотин, між ин., полемізував з Вами: він стоїть за вассалітет. Але полемізував зовсім пристойно, як взагалі весь доклад був в дуже пристойному тоні. Я був присутній на зїзді яко гість і не вважав за зручне виступати, хоч дехто з земляків виступав, і не зовсім щасливо!

Посилаю Вам „тези" Мякотина.

Був ще цікавий доклад проф. Шмурло про П. Могилу.

Ваш

Д. Дорошенко.

Вашого листа від 17. вересня — я дістав.

*) Взагалі, додатки можна і слід буде робити: наприклад, хочу позбірати голоси европ. преси про переворот 29-го квітня. Німецькі маю, а може добуду з антантського боку.

116.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
4. жовтня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тільки що дістав Вашого листа і відповідаю по „горячому слїду."

Вчора Іг. Ол. Кістяковський прислав мені комплєкт „Державного Вістника." Ура! тепер не треба буде по крупинці збірати відомости, кого як звали, коли що сталося, — маю все. Я просто не стямлюся від радощів! Тепер почуваю твердий під собою ґрунт.

Всі Ваші уваги до одної поділяю і буду так надалі робити, як кажете. А Ви свої замітки пишіть, як хочете: пером чи олівцем, — усе одно я ж буду потім начисто переписувати.

Особливо поділяю Вашу думку що до біографій і таких діячів, як Миколка Ков-ий. Буду їх писати. Добре буде подавати й їхні портрети.

Щодо нових документів, то про „Верховну Колєгію" дає вичерпуючий матеріял „Держ. Вістник", а може є які инші документи?

Цими днями вишлю Вам третю пачку скриптів.

„Летопись Революции" конче тут пошукаю.

Щодо Ук. Наук. Інст. в Б., то скажу Вам так. Розуміється, я б з охотою взявся за орґанізацію цього діла, але при одній, на жаль, умові (як що за для цього треба зріктись службу в Укр. Ун-ті в Празі) — коли мені буде ґарантовано прожиток найменше на два роки. Бачите, дорогий Вячеславе Казимировичу, та платня, яку я дістаю в Празі (і яка в більш або менш певному розмірі забезпечена принаймні на два роки від сьогодні), є одиноким джерелом мого життя. Зріктись його і не маючи натомість якогось еквівалента, я зостануся, як рак на мелі і не знаю, чим зможу проістнувати. Одже, як це не сумно, але в цьому питанні про забезпечення для мене — головна справа. На скільки, одначе, орґанізація діла не вимагає зречення пражського заробітку, то я певна річ готовий узятися за це діло. Але мушу сказати, що не тільки відносно мене, але й відносно кожної иншої особи встає те саме питання: хто з нас може переселитись до Б. і жити там на власний кошт? Один хіба Томашівський! Але його участь в справі це певна ґарантія, що ніхто з серьйозних і порядних людей до того діла не пристане.

Одже, резюмуючи, кажу так: коли діло вимагає переїзду до Берліна, то я міг би зробити це лиш при умові забезпечення мені мінімального заробітку на два роки від дня приїзду. На жаль! Коли ж можна це зробити седячи в Празі, то я готовий робити все що треба без ніяких умов.

Але на скільки я собі міркую, цього діла з Праги робити не можна, треба седіти на місці, в осередку.

Доклад Мякотина певно буде друкований в „Трудахъ" зїзда, але мабуть не так ще скоро. Розуміється, я добуду і пришлю Вам. Відповідали М-ну Лащенко, Шелухин і ще де-хто. Але я пішов зразу, як прослухав самий доклад, не хтів слухати „возраженій" нашої публіки, одже сам не чув, а люде казали, що возражали слабо, себ-то не до діла, не по суті.

Від Ж. нічого не маю, мабуть він надішле „Укр. Голос" і мені.

Жалкую я сам про те місце в статі в „Старій Україні", та вже не вернеш...*)

Не працюйте так багато, не перевтомлюйтесь! Хай їй тій роботі цур, — вона не вовк, не втіче в ліс, а Ви себе мучите!

Від щирого серця бажаю Вам одужати як найшвидче!

Ваш душею

Д. Дорошенко.

На замовлення ред. „Ст. Укр." подаю бібліографічну замітку на „Спомини" п. Г-на, що були в „Хліб. Укр."

До Праги приїхав Ів. Ст. Токарж. — навістити жінку, яка гостює у батьків. Я з ним не бачився, хоч міг, — знаєте, не було якось

до цієї зустрічи охоти.

*) Як що за це буде гнів п. Г-на, то Ви б. л. змягчіть його.

117.

D. Dorošenko
Dobřichovice u Prahy, č. 203.
8. жовтня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Мене викликають до Б. в справі Наук. Інститута. Вчора я вже дістав дозвіл на виїзд і відпустку на тиждень в ун-ті та в Педаг. Ін-ті і, як тільки всі візи будуть готові, їду. Напевне поїду в понеділок 13-го. Звідти напишу Вам як стоїть справа. Це все сталося доволі несподівано для мене, але коли все улаштується, так, що я матиму змогу там існувати, то переїду й на стало. Але поки що все це мені ще дуже неясно і зясую все аж на місці.

Моя робота трохи переривається, а я вже так втягнувся в неї! Тепер вишлю Вам чергову порцію вже по повороті, бо з моменту одержання листа від Сергія Мих. все пішло до гори ногами: зразу мусів бігати по канцеляріях і цілі дні провожу в Празі. Та не біда: надолужу по повороті.

Мені прислали два розріжнені числа „Укр. Голосу", без початку, мабуть перші числа пропали в дорозі. Що це за „Укр. Гол."? Чому там так завзято й грубо нападають на митроп. Ш-го? Мені це прикро, і я радий, що мої статі йдуть не під моїм імям, принаймні, коли хто читатиме, то не сопричислять мене до сонму хулителів Ш-го, котрого я дуже шаную й поважаю. Саму статю, бачу, друкують доволі справно, без великих друкарських помилок.

Бачився я з пр. Мірчуком.

Ваш
Д. Дорошенко.

118.

Wannsee
14. жовтня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора я приїхав до Берліну, Сергій Мих. зустрів мене і одвіз до Wannsee, де я й зупинився. Тут мені дуже добре.

Сьогодні й завтра будуть переговори, які й вияснять справу, я тоді зразу ж Вам напишу.

Скільки я зрозумів, ті, що погоджуються підтримувати Інститут матеріяльно, хотіли б бачити в ньому філію чи секцію росій-

кого Інститута. Ми будемо боронити самостійність нашого Інститута.

Дуже важно знати Вашу думку: чи мусимо відстоювати самостійність Ін-та як conditio sine qua non, чи можемо піти, як що не буде виходу, на секцію, — але не російського, а, скажемо, Ін-та Східньої Европи?

Сергій Мих. стоїть за самостійність і коли її не буде, то ні на що инше не згоден. Свою позицію він боронить дуже гостро, вчора дуже сперечався з п. Г. Одже важно знати Ваш погляд: може Ви зразу ж, хоч коротко, напишете, — що Ви думаєте.

На Томаш-го я згоджуюся з дуже сокрушенним серцем, не з персональних (вибачте — продовжую олівцем, бо перо дуже погане, а иншого під рукою нема) мотивів, а боюсь, що буде шкодити ділу. Але, розуміється, домагатись, щоб Т-го не було, я не стану.

Поки що про діло і кінчу, бо зараз маю їхати з п. Г. до міста. Завтра чи після завтра напишу докладно.

А тимчасом подаю до відома Вам таку річ: 20-го с. місяця С. П. Шелухин святкує 60-літні свої народини і 40 літ літературної праці. Дуже добре було б, як би Ви його привітали: це йому зробить велику радість. Звідси привітає його й п. Г. Напишіть йому просто листа. Адреса така, що й мені: Dobřichovice u Prahy, 203.

Ваш

Д. Дорошенко.

P. S. Я думаю пробути тут днів 5 — 6. А тоді вертаю до Праги: коли вигорить діло, то для того, щоб забирати свої манатки й переселятись (ой, яка морока!), а коли ні, то во своясі.

Ваш лист застав мене ще в Чехії. Пишу Вам, дивлюсь у вікно, і бачу, як п. Г., мов Цінцінат, працює в городі, везе тачкою землю, копає. Добре робе! І здоровля зберігає, і праця благородна.

119.

Wannsee

17. жовтня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я обіцяв написати на другий же день докладніще, але не міг цього зробити, бо справа ще саме тільки в стадії переговорів, ще до кінця ми не добалакались. Позавчора я з п. Коростовцем (молодшим) був у мін. закорд. справ і мав там розмову з урядовцем, через якого ведеться діло. Він заявив і при мені, що м-во твердо рішило щось зробити для орґанізації укр. наукової роботи, але уявляє це собі в формі якоїсь секції при рос. „Научномъ Институтѣ". Я вказував на всі принціпіяльні й практичні незручности такої по-

становки діла, і д-р Hahn (це з ним ми ведемо розмови) заявив, що цілком погоджується особисто й приймає мої резони; він обіцяв перебалакати з ким треба: сьогодні він буде нам телєфонувати і призначить друге побачення, очевидно на завтра. Думаю, що завтра буде більш конкретна розмова і од неї буде залежати все: чи ми зараз приступимо до реалізації нашого плану, чи доведеться на якийсь час відсунути. Як що погодитись на секцію при Рос. Ін-ті, то це дуже довга дорога: треба, щоб Рос. Інститут вибрав когось з наших людей в склад своєї колєгії, потім ми виділимось в окрему ґрупу й заложимо свою секцію; це складна штука, і не так скоро може бути переведена.

Коли ж заложити самостійний Укр. Інститут, хоча б і в скромних розмірах, то справа піде безмірно простіще й лехче. Ви ж знаєте наших людей: уже й тепер Сергій Мих. рішуче проти всякої там секції, а тільки за цілком самостійний інститут, а що ж скажуть усі інші наші люде?

Я певно пробуду тут до вівторка, в крайньому разі до середи, а тоді треба буде їхати назад, бо й віза в мене на короткий строк, та й незручно на довго переривати свої виклади.

Вчора відбулось засідання Ради нашого Червоно-хрестного т-ва, був і Ів. Як. Коростовець, який дуже пильно і щиро інтересується його долею. За моєю порадою по довгих дебатах доручено було мені війти в переписку з Іг. Ол. Кістяковським, щоб притягти його до Т-ва.

Сьогодні у вечорі я буду читати п. Г. першу частину рукопису з Вашими увагами, а потім заберу з собою. Шкода, що нема від Вас другої партії, а то б заразом перечитали і її, і я б забрав з собою, щоб не пересилатись. Я привіз з собою продовження, яке маю вислати до Вас, але вже зроблю це з Праги. На читанні буде присутний і Олександер Філаретович.

Перед своїм відїздом ще напишу до Вас.

Ваш
Д. Дорошенко.

120.

22. жовтня 1924.

Дорогий Вячеславе Казим.!

Вчора цілий день був у М-ві, у вечорі була наша нарада, а сьогодні ранком я вже у вагоні — їду до Праги.

Всі урядовці М-ва Зак. Спр., з якими вчора балакали схиляються до нашого плану самостійного інститута, але рішучу відповідь дадуть лиш за два тижні — по повороті сюди Мальцана. Спра-

ву трактують цілком політично і цікавляться нею головно з огляду на Галичину і все, що з нею звязано в політиці. Про самий наш план напишу вже з дому.

Ваш
Д. Дорошенко.

121.

Dobrichovice u Prahy č. 203
27. жовтня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ви мабуть одержали мої два листи й картку. Я не міг докладно Вам писати, бо якось було мені незручно: мешкав я в гостях, весь час був на людях, весь час кудись поспішав, а я вже звик, що й для листа путящого треба мати своє перо, своє чорнило, свій стіл. Та й по суті трудно було щось до пуття написати, бо весь час ішли переговори, і найважніщі — в день перед моїм виїздом, коли я відбув у міністерстві аж пять конференцій, а вдома мали ми всі нараду, яка скінчилась в 12-ій годині ночи; на другий же день у 5 год. ранку я вже був на ногах і чимчикував до Берліну, щоб попасти на 8-часовий поїзд. Встиг Вам написати на вокзалі лиш картку.

Одже справа стоїть на тому, що „міродайні чинники", з якими довелось балакати, згоджуються на самостійний Інститут. Але вся справа (в тім числі й грошова) мала вирішитися за два тижні (від сьогодні — за тиждень), з приїздом М. Тимчасом я маю скласти проект статута й надіслати його до Берліна. Це я маю зробити завтра й після завтра.

Ми між собою погодились на формі Наукового Ін-та з шости „дослідчих катедр", при кожній по одному професорові й асистентові. Катедри такі: дві катедри укр. історії, кат. мови, катедра історії укр. літератури, кат. економічної географії й кат. історії укр. права. Історія представлена так щедро ad hominem: Думка така, що не можна обійтися без Томашівського. На мову й старе письменство хтілося б запросити Огієнка, на нове письменство — Лепкого. Що до екон. географії (й економіки України взагалі) хтілося б бачити В. П. Тимошенка. Що до права є на увазі, яко асістент, В. Заїкин. Може Ви порадите когось? П. Г. і Сергій Мих. страшенно мене звязують, вимагаючи, щоб кандидати були абсолютно чужі сатані й ділам його, себ то петлюрівщині. Я сам це визнаю в принціні, але думаю, що коли на практиці приложимо дуже суворі вимоги, то залишимось „въ прекрасномъ одиночествѣ". Як би зрікся Т-ко, то я би думав запрохати „евразійця" Петра Савицького, сина б. тов. міністра вн. справ 1918 р. і чернігівського губ. старости; він є до-

центом рос. Юрид. Ф-та в Празі й членом Рос. Научного Ін-та в Берліні. По духу це наша людина. Що Ви думаєте про нього?

Що до переведення справи в життя (на випадок вона буде вирішена позитивно) я передбачаю мільйон ріжних труднощів. Вже один Томаш. чого вартий! Не знаю, як і викручуся. Та поки що не хочеться про це говорити, поки справа не вирішена. А тоді вже буду ділитися з Вами й Вашої поради прохати. Майте на увазі, що ми передбачаємо „іногородніх" членів Ін-та, які являються повноправними членами колєгії, і от них перший єсте Ви. Порайте, поміркуйте, кого би взагалі варто було би притягти до діла? Може кого пригадаєте!

Сьогодні одержав я No 41 „Укр. Голоса" з кінцем моєї статі про Ваші „Листи". У мене нема двох перших чисел. Може б Ви були такі ласкаві написати при нагоді до Ж., щоб він вислав менї їх? Він посилав на стару адресу, тому вони й пропали. Решта дійшла. Подайте мою нову адресу. Мені спеціяльно писати до нього не хочеться, а Ви як будете писати, то згадайте і про це. Добре було би випустити статю відбиткою, тоді б можна було ширити її тут, а то хто там бачить і читає той „Укр. Голос".

Моя подорож вибила мене з колії і на два тижні одірвала від писання „Історії"; тепер знову беруся за продовження. Те, що Ви були переслали до п. Г., я привіз з собою. Воно апробоване, і я тільки поробив деякі часткові зміни.

Ваш
Д. Дорошенко.

122.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
1. падолиста 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Щось давно не маю від Вас звістки. Чи здорові Ви? Чи одержали мого листа, писаного тиждень тому?

У мене готовий вже VII-й розділ Історії, чи посилати його Вам, чи може почекати, поки докінчу VIII-й і тоді вже вислати разом?

Мене від чотирьох день мучить якась пошестна ангіна, болить горло, всього морозить, це трохи перешкаджає працювати, але я продовжую щодня писати далі.

На днях дістав телєграму від В. К. Коростовця, щоб негайно вислав йому проект статута наук. ін-та. Я в той же день склав і на другий вислав уже експресом.

Дістав нарешті „Укр. Голос" з кінцем статі. Добув собі друге число, так що бракує тільки одного першого (No 36-го) до комп-

лєкту. Як би Ж. вислав, було би добре.

Мій літній знайомий з Варшави п. Gołąbek таки умістив у No. 26 — 30 журналу „Życie Teatru" мою статю „Teatr ukraiński", але з такою силою помилок у назвах та іменах, що гидко в руки взяти.

Цими днями виходе в світ одбиткою мій „Покажчик укр. літератури в Київі 1798 — 1897 рр.", як тільки дістану, зараз же Вам вишлю.

Бувайте здоровенькі!

Ваш
Д. Дорошенко.

На сьогодні заповів візит до нас п. Токаржевський перед своїм виїздом до Парижу, але чомусь не прибув.

123.

3. падолиста 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Відповідаю Вам по пунктах.

1. Я розумію справу Наук. Ін-та так, що цей Інститут, створений ініціятивою й заходами п. Г. і людей, що стоять коло нього, поруч свого основного завдання — розробляти науку українознавства (завдання так би мовити аполітичного) — служитиме ще й певну ідейну службу нашій справі: в ньому по змозі повинні обєднатись люде, які хочуть ідейно працювати на користь української науки і тому цілком погожуюсь з Вами, що від таких людей, і особливо від того, що має стояти на чолі справи вимагається певне захоплення, посвята, коли хочете, то й героїзм.

На пункт 2-ий є уже відповідь в тому, що я відповів на 1-й п.

3. Ви можете не сумніватись в моїм рішенні іти разом з Вами, бо у Вашій особі бачу в даний момент єдиного розумного і чесного патріота українського, котрий знає, чого він хоче і уміє пояснити це другим. Сполучення розуму, чесноти і гарячого патріотизму я вважаю за явище дуже рідке, просто виключне серед нашого громадянства; здебільшого буває так, що коли чесна людина, то дурень, коли розумна — то злодій, (не тільки в буквальному змислі). Так що врешті приходиш до остаточного переконання, що лучче з розумним загинути, ніж з дурним або підлим виграти. Простіть за вульгарні афоризми! — Але те, що Ви пишете, що Вам довелось „піддержувати мою кандидатуру, поборюючи натомість кандидатуру пр. Том-го" — мені було дуже гірко чути. Я вважаю, при всій своїй скромности, що це певне пониження для мене „конкурувати" з Том-им, не як з ученим, розуміється (тут не може бути жадного спору, що він, як автор дійсно наукових праць, яких я не маю, і як

довоєнний професор, яким я не є, має всяку перевагу надімною), але як з громадським діячем і, головно, людиною. Коли мало того, що робив Том. з Грушевським, то хто ж як не він посварив був мене з Вами, з п. Г., з усіма? Я думаю, що й без останнього співробітництва свого з Кригою Т-ий доволі ясно виявив своє обличча і, коли супроти такої особи Вам довелося „піддержувати", себ то боронити мою кандидатуру і „поборювати" (значить, вона стояла серйозно!) кандидатуру Том-го, то це для мене знак, що п. Г. дуже поганої про мене думки. Тут, звісно, нічого не поробиш: кожна людина вільна в своїх симпатіях і антіпатіях, — одному подобається попадя, а другому попова наймичка.

4. Розуміється, „ніякі писані статути не встані замінити суті всякого поважного громадського діла: ідейности, взаємної вірности і навіть дози героїзму". Але ми маємо тут до діла з інституцією академічного характеру, а в академічних установах є свої особливі звичаї, свої традиції — з цим треба рахуватися, так або инакше до цього застосуватися. Тому потрібний і статут, я вже склав проект статута — копію засилаю Вам.* Цей проект уже вислано до Берліна.

З цього нарису проекту Ви можете бачити, яка основна ідея конструкції Ін-та: весь персонал аж до укомплетування переходить через Раду Укр. Червонохрестного Т-ва, дальше його життя відбувається під її опікою.

Повна свобода для наукової праці, але ніякого політиканства, виборів, змагання за посади і т. ин. Все de facto мусить робитись при однодушній згоді, бо і пізніше колегія професорів не буде ставити кандидатур, про які наперед не буде певна, що їх затвердять.

Розуміється, я вислав ці пункти як проект. Вони там можуть робити зміни, якщо знайдуть потрібним.

Певна річ, що діло не в статутах, але все ж важно мати ясно сформульовані засади праці.

В дальшому свойому листі я розівю деякі свої думки й міркування.

Що до мене, як наміченого голови, скажу по правді, отверто і щиро: я би хотів мати побільше свободи, ініціятиви, самостійности. Це потрібно в кожному відповідальному ділі, бо тільки тоді і родяться енергія, завзяття й все що хочете, коли почуваєш, що ти маєш свободу, що тобі довіривши діло, дають свободу вести його. Тільки тоді можна щось до пуття зробити. Коли ж кожен твій найменший рух будуть зважувати, перевіряти, обмірковувати, то це, певна річ,— лехче, здіймає відповідальність, але — й убиває енергію та ініціятиву. Мені доводилось на своїм віку вести деякі справи зовсім самостійно (наприкл. в „Союзі Городів" 1915 — 1917 років) і я з дос-

віду знаю, що найбільше енергії, запалу і завзяття викликала власне ота свобода руху, звязана з почуттям відповідальности за остаточний вислід справи, а не за кожен окремий крок, який може бути і хибним. Це все кажу, розуміється не на Вашу адресу! Я сподіваюсь, що Ви зі мною погожуєтесь.

5. Перехожу до суті діла: як зробити, щоб з того Ін-та була для нас користь? Перш за все мушу зауважити, що ми дуже багато в чому тут звязані: ми оперуємо на чужій землі, за чужі кошти, серед дуже несприятливих обставин. Одже не все від нас залежить і не все можемо робити так як хочемо. Мені трудно це в коротких словах зясувати, але може Ви мене й так зрозумієте! Укр. Наук. Інст. мусить виправдувати свою назву і своє формальне завдання; одже в закликанні його членів чи співробітників треба перш за все брати критерій науковости. Ми маємо доволі аналогичний Російський Наук. Інститут, — треба оглядатись і на його. З того всього випливає, що з співробітниками справа стоїть дуже тяжко. Я б сам хотів, щоб у нас усі були як моноліт, одних поглядів, однієї думки. На жаль нема людей. Де ми їх візьмемо? І я боюся, що коли ми будемо прикладати дуже строгі вимоги „політичної благонадійности", то зостанемося без людей. Тут не поможе ні мій такт, який Ви хвалите, ні „напруження моєї власної волі", дорогий Вячеславе Казимировичу!

6. Ви кажете не поспішати з заміщенням катедр. Добре, але ж наші фундатори навпаки — хочуть, щоб, коли діло буде рішено позитивно, пустити його в рух як найшвидче. П. Г. думав, що його можна почати негайно, як тільки прийде дозвіл і кошти; я таки довів, що мусить проминути певний підготовчий орґанізаційний період, поки можна відкрити Ін-т. Та поки Ви зпишитесь, зговоритесь з людьми — скільки пройде часу, а потім поки вони зїдуться. Мені здається, що Ви, Вячеславе Казимировичу, якось трохи схематично уявляєте собі процес „набору" членів Ін-та: треба уложити списки, добре їх обміркувати, не спішити і т. д. Але ж ми не в себе вдома, всі в одній державі, — написав комусь, той сів і приїхав. Тут же, коли хто Вам потрібний, то ловіть його і тягніть, бо як попаде в яку иншу ямку, то не завжди й вилізе. І де вже тут довго ждати, коли людей доведеться стагати кого з Польщи, кого з Чехії, кого з Совдепії, а кого, може, і з Америки!

7. Що до затвердження, то воно, як бачите з мого проекта, єсть, тільки в иншій, більш відповідній до наших обставин формі.

8. Щодо обітниці, то ледве чи це здійсниме. В переписці пояснити трудно, не так може людина зрозуміти, а вже як приїде, то

хто ж може напевне сказати, що вона дійсно таку обітницю зложить? Та може її взагалі не треба: чесна, порядна людина і так не зрадить, а людина нечесна складе обітницю — і одурить. Що тоді з тої обітниці?

Тепер перехожу до справ „особистих".

9. Я вважаю, що було би найкраще, як би Ви згодились заняти катедру історії України (спеціяльно Правобережної). Може Том. і справді виїде до Польщи, куди мостить собі дорогу, і тоді в нас будуть вільні руки. А коли Том-го ніяк не можна обминути, то хай собі бере стару історію, Ви XVII-й вік і дальшу долю правоб. України, я — Гетьмащину, Слобідщину і Запороже. Історія України така важна для нас річ, що можемо створити й три катедри.

10. Ів. Ів. Огієнко, думаю, не викличе великих сумнівів, хоч питання, — як удасться витягти його зі Львова, де він уже якось осівся: у нього жінка і троє малих дітей? Це все залежатиме від того, на скільки пройдуть наші штати.

11. Я знаю В. Тимошенка 20 років і ніколи не памятаю його „партійним" чи соціялістом. Він завжди був людиною серіозною, діловою і дбав тільки за науку. Одже це визнали й чужі — чехи, запросивши його читати лекції і у них. В усякім разі з ним можна говорити і він сам отверто скаже.

12. Мих. Мих. — прекрасно. Але чи досить авторитетна його попередня наукова діяльність, щоб він міг заняти катедру? Хоч і у нас в Празі не боги горшки ліплять, але тут люде добули вже певний стаж, встигли добути хоч і упрощеним способом певні кваліфікації. А у М. М. крім двох статей в „Хліб. Укр.", скільки знаю, нічого нема. А про ці статі я чув од людини фахової (пр. Одарченка), що вони написані талановито, цікаво, але показують автора не фаховця, новика, мало обізнаного з наукою. Але про М. М. ще можемо говорити. Розуміється, бажано, щоб він був у нас, але знов таки: чи покине він Америку, де з такими труднощами почав уже якось промощувати собі дорогу, — і чи вернеться на діло доволі непевне в стару Европу?

13. В. Заїкин вчора писав мені в одній справі і, між ин., написав таку фразу: „тим більше (йому було би приємно працювати зі мною), що ми з Вами, здається, політичні однодумці".

14. П. Савицький — не „приспособляющійся малоросъ"; він або „русскій", або українець. Треба спитати його самого. На мене він робив враження власне українця, розуміється не „свідомого", а з тих, про яких Ви кажете, що у них є „любов до укр. Землі в її минувшині і сучасности і до всіх її мешканців". *) На цім поки кінчу

і продовжу завтра або після завтра.

Д. Дорошенко.

Я не докінчив листа, щоб не дуже обтяжати конверт, а то довелось би посилати заказним, самому йти на почту і т. д. А я ще не вихожу з хати. У нас кругом море грязюки. Продовжу і докінчу завтра або після завтра!

Токарж. так до нас і не заїхав. Певно вже виїхав, але я його не міг ці дні бачити, бо не виїздив з дому. У Парижі, між ин., перебувають Петлюра з Прокоповичем, недавно туди переїхали. — Одарченко вже написав статю. Може завтра поїду до Праги, заберу статю і перешлю Вам. — А як з статею Залєського? Чи він годиться на ті додатки?

Всі Ваші уваги до Історії приймаю: як раз те саме говорив мені і п. Г., як я йому читав, точнісінько те саме. Я цілком з усім цим погоджусь і так і зроблю. Продовжу і докінчу завтра.

*) Він з таких, на мою думку, як Зіньківський.

---

* Додаток ч. II.

124.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
9. падолиста 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я припізнився трохи з продовженням сього листа, бо ці три дні з ранку до вечору мусів перебувати в Празі (лекції, засідання, ділові побачення) і вертався на ніч такий виснажений, що не то писати, — і читати вже не був годен і просто лягав у ліжко. Моя перестуда пройшла і довелось надолужувати дещо з минулого тижня. А тимчасом прийшла од Вас картка і новий лист, тепер мушу відповідати на все разом! То в справі Ін-ту я буду зараз говорити загалом. З усім тим, що Ви кажете про його орґанізацію, дух і напрям, я зовсім згоджуюсь, і тут між нами не може бути суперечки. Але я говорю про способи переведення наших замірів в діло, про технічні труднощи й перешкоди та про те, як їх подужати і побороти. Труднощи виникають насамперед з того, що треба рахуватись з тими чинниками, які уможливлюють матеріяльне існування Ін-ту: виразний, отвертий характер Ін-та (таким, яким його хочете бачити Ви — так само як і я) може відстрашити їх. Одже треба робити так, щоб їх не відстрашити. Це одно. Друге: надзвичайна наша бідність на людей. Діло ж в тім, що весь час переговори велися з тими чинниками в тім дусі, що, мовляв, люде у нас є, тільки

дайте змогу, і ми їх зберем. Так доводилося говорити, бо инакше не можна. Тимчасом Ви самі добре знаєте, що далеко не досить „кликнуть клич", щоб потрібні нам люде позлітались. І коли б, допустим, нам дали placet і сказали: „ну, тепер збірайте Ваших учених і пускайте машину в рух", то вони сподівались би, що дійсно за пару місяців „машина" буде вже в руху. На ділі показалося б, що наладити й пустити в рух цю машину і за пів року ми не в стані. Ви розумієте, яка неприємна ситуація з того вийшла б! Одже передбачаючи це і забігаючи думкою вперед, я собі міркував, що нам при виборі й запрошенні людей доведеться трохи поширити межи тих рямок, в яких ми хтіли би цей „набор" зробити. Себ то — закликати не тільки людей виразно своїх, але й симпатиків чи навіть „нейтральних", — в тій надії, що в нашім оточенні „нейтральні" стануть симпатиками, а симпатики просто нашими. Дорогий Вячеславе Казимировичу! — Як же можна в наших обставинах инакше? Як би у нас було досить своїх (так би мовити „готових") людей, то тоді не було б про що говорити, але ж нам треба творити, виховувати людей, то як же тоді бути инакше, як не закликати людей „свіжих" в надії і з твердою волею навернути їх на свою віру. Розуміється, треба брати матеріял добрий, а не негодящий. В крайнім, найгіршім разі що може бути? — те, що людина залишиться при своїй науці й більш нічого, в громадськім же розумінні виявить себе безплодною смоковницею. Та ж наш Інститут усе ж таки — установа не політична, одже шкоди нам безпосередно в такім випадку не буде. Певна річ, що людину заражену активно уенерівським духом не можна брати, хіба що вона чесно і добровільно одречеться сатани і діл його. Але такого Огієнка чи Одарченка — чому не взяти? Але я думаю, що взагалі нам краще було би взяти конкретні особи, тоді наша розмова може більше зясується і вийде, що й суперечки між нами нема.

Одже дозволю собі поки що пару таких конкретних точок. Я думаю, наприклад, що комбінація, при якій пр. Одарченко взяв би катедру народнього господарства, а Мих. Мих. став би його асістентом, була б дуже добра:; Од. — давній професор, людина дуже знаюча, фахова. Він з великим інтересом поставився до статей М. М-ча, перечитував їх, хвалив і, я думаю, охоче згодився б працювати з М. М. разом. А з другого боку й для М. М-ча могло би бути корисно попрацювати вкупі з людиною досвідченою, фаховою. Як Ви думаєте?

Що Ви остаточно скажете про Огієнка і Заїкина? Чи вважаєте доцільною зробити рекоґнісціровку що до Тимошенка? — Це такі чисто конкретні запитання.

Далі. Ви не відповіли мені, як Ви дивитесь на Вашу власну участь в Ін-ті, чи Ви схотіли б узяти катедру історії? Що Ви думаєте про те, як би спровадити кого з України, наприклад М. П. Василенка? Або В. Е. Данилевича?*)

Мені інтересно знати, якої Ви думки про мій проект статута. Все це запитання не так уже молнієносно спішні, бо от учора я дістав від Сергія Мих. листа, де він пише: „П. Г. прохає Вас поки що нікого до Ін-та не запрошувати, бо справа ця стала в останніх днях більш проблематичною ніж була раніш. Видко на Міністерство напірають дуже з двох боків — російського і жидівсько-большевицького. Тимчасом Волод. Конст. (Коростовець) виявляє maximum енергії. Ще п. Г. прохає Вас мати на увазі, що для економічних наук мається на увазі кандидатура Мих. Мих-ча, котрому про це вже написано".

Сергій Мих. висловлюється якось неясно і неточно: по перше він добре знає, що я нікого не запрошую ще і навіть прелімінарно не балакаю. По друге — справа „раніш", наприклад в часі мого перебування в Берліні зовсім не стояла „проблематично"! Навпаки, вона була на реальній дорозі. Але, видко, що таки щось там попсувалося. Що ж, будемо ждати. Я напишу до К-ця, щоб він мені точніще зясував діло.

А поки що мушу відповісти на ряд Ваших запитань з „другої опери". Так! Іще вернусь до попереднього: Ваше пояснення щодо Том-го й мене цілком мене задовольняє і про це можна більше не говорити.

Перехожу до Історії. Я вже писав, що приймаю всі уваги, пороблені Вами. Так само і в тій частині, яку вчора переслав мені Сергій Мих. Про деякі дрібниці ще буде час поговорити, я одкладаю їх до побачення, щоб багато не писати. А от в справі Вашого імени на лісті ес-ефів мушу дати таке пояснення: 1) текст я взяв з німецького джерела, де всі прізвища подані точно**) 2) автентичність звістки підтверджується заміткою в ч. 21 „Вістника літер., науки й життя" (ст. 326 — 327), котрий наводить цей самий спис на основі „Голоса Юга" і то в такім контексті, який дає змогу думати, ніби й Ви належали до соціялістів! 3) я спеціяльно запитував О. Я. Шульгина в цій справі, і він підтвердив, що так дійсно було, що ставили Вашу кандидатуру. Ви спитаєте, чому так? Чому мене ес-ефа, не виставляли, а Вас, несоціяліста виставили? На це я можу дати таке пояснення: після того як я в серпні 1917 р. зрікся бути головою Генерального Секретаріяту, проти мене був великий odium ес-ерів, а спеціяльно Грушевського (він, як Ви знаєте, дуже злопамятний). З боку ес-ефів моєї кандидатури не підпирали

тому, що мене дуже не любив Ніковський (з часів „Союза Городів") і старався просто виперти з партії, чого й досяг. Що ж до Вас, то Ви були дуже популярні в усіх українських кругах, до Вас усі ставились з великою повагою, бо — Ваших виступів як хлібороба-демократа майже ніхто серед укр. демократії не знав, а Ваша діяльність і Ваші праці з років 1909 — 1911 раз на все утвердили за Вами високу опінію серед „свідомих" українців. Тільки так я можу пояснити цю справу Вашої кандидатури, але чи ж можна це друкувати? Причини, як бачите, чисто особистої натури. Розуміється, я зазначу в тексті, що кандидатура ставилась без порозуміння з Вами і що Ви не були ес-ефом. Сергій Мих. вислав мені поки що не весь рукопис, так що на цім Ваші уваги спиняються.

На закінчення цього листа хочу ще сказати два слова з приводу Вашої одкритки: мені й на думку не спадало доглянути в усьому тому, що Ви мені пишете, якесь „менторство" чи як там! Я думаю, ми можемо говорити один з другим не вяжучись уже так скрупульозно формою, ми ж не якісь чужі дипломати, що ведуть переговори, а свої люде, які говорять „по душам", то які тут можуть бути церемонії! Ми говоримо про справи занадто дорогі обом нам, що б іще думати про форму вислову. Правда? То ж не беріть і мого тону, любий Вячеславе Казимировичу, за формальний або задиркуватий, щоб і я вільно і отверто міг висловлюватись.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Бачив я на днях Іг. Лоського. Оповідав мені свої враження з Варшави і про А. Монтрезора. Каже, що дуже бідує. Тепер він збірається виїздити, тільки я не розібрав до пуття — куди: чи до Берліна, чи до Праги.

Токарж. виїхав просто до Парижу і так таки до мене і не зайшов, переказував, що — через дощ і болото. Це справді резонні причини, бо тут грязюка як на Поділлю.

Може хочете Гавронського — я Вам вишлю. Коли у Вас нема Вашого Кричевського, то теж вишлю, бо автору важніще мати, ніж читачеві.

Учора мав таку милу несподіванку: я умістив в журн. „Życie Teatru" статійку про укр. театр і прохав Голомбека замість гонорару вислати пару чисел Biblioteki Narodowej; так він вислав не тільки те, що я просив, але ще extra: 4 томи Міцкевича „Literatury Słowiańskiej", Равіти „Geneza i rozwój idei Kozactwa i Kozaczyzny w XVI w." і головне — Вашу монографію про Кричевського! Ціле багатство! Я дуже тішусь що маю Вашу книгу знову як свою власність.

*) Не памятаю, чи я писав Вам, що на управителя ділами мається на увазі запрохати В. К. Коростовця, як людину, що дійсно найбільше вкладає енергії в справу. Одже поки що справа з номінацією Ол. Філ. відпадає.

**) Я переклав з німецького буквально, не міняючи ані слова.

9. падолиста 1924.

125.

Вячеславе Казимировичу!

Тільки що явився до мене якийсь добродій, який назвався Скляренком. Каже, що служив при Вас військовим аташе у Відні. Чи був у Вас такий? Я не памятаю. Приїхав з Юго-Славії, шукає тут посади. Позичив у мене трохи грошей. Привіз рекомендацію від свого брата, котрий підписується як „Отаман залізничого корпуса". Я його також не памятаю. Може при нагоді черкнете мені пару слів, що це за Скляренко.

Д. Д.

Іще одне запитання: я забув, як точний титул останньої книжки Равіти-Ґавр. про козаччину, що я переслав Вам літом. Мені треба для бібліографії. Як не забудете, то черкніть при нагоді, як точно зветься книга і який на їй виставлено рік видання.

126.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

19. падолиста 1924.

Вибачте, що пишу може нерозбірно — в домі погасла електрика, і я пишу прадідівським робом — при свічці. Одже сьогодні одержав я враз і від Вас рукопис ген. З-го і від Сергія Мих. решту мого рукопису.

Що до справ інститутських, то ще буде час нам зговоритися, коли справа стане актуальною, а зараз, видко, вона ще далека до актуальности. Мене здивувало тільки одно: Ви кажете, що мій проект статута зложений pro foro externo, а не для внутрішнього вжитку: як раз навпаки — яписав, маючи на увазі внутрішній розпорядок иття, тому то й улоижив його в такім залізно-державнім дусі, що коли б його показати якомусь нашому Колессі або Дністрянському, то вони б на увесь світ заголосили, що це і не колеґіяльно, і недемократично, і не так „як у нас за Австрії бувало". Коли Ви знаходите, що цього мало, то можна додати ще, але вже, звісно, в неофіціяльній частині; мій проект як раз був зложений для властей предержащих.

Тепер про рукопис Залєського. Я його перекладу і без усякого, розуміється, „гонорара", бо ще, Богу дякувати, так зле не стою, щоб перекладами заробляти, — може це станеться трохи згодом! Але тут є ось яка причина: в No. 3 „Донской Лѣтописи" уміщено спомини ген. Зал-го про „Южную Армію", де він між ин. згадує про себе, як про Харьків. губ. старосту, і каже, що він: „Украинскую „мову" не признавалъ, какъ нововведеніе никому не нужное и очень тормозящее всю дѣловую жизвь". Розуміється, вільно кожному бути оригіналом і не визнавати такого „нововведенія", як українська мова, але така заява в устах офіціяльного представника Укр. Держави, де укр. мова була визнана державною, згодьтеся самі, не свідчить про лояльність і дисциплінованість автора сеї заяви. А тому я пропоную так: умістити статю ген. Зал-го в „Хл. Укр." в українському перекладі без означення, що це переклад. Бо коли ми означимо, що це переклад, то це понижуюче для нас: скажуть, — ну, і вибрали для перекладу річ того автора, що самої мови не визнає! Одже я ні в якому разі свого імени як перекладчика, не дам. Коли Ви не згодитесь пропустити замітку що це переклад, а не оригінал, то нехай стоїть просто: „переклад з російської мови", без означення чий.

А на коли Вам треба? Призначте мені точний термін.

В тім самім No. 3 „Дон. Рѣчи" уміщено дуже цікаві спомини ген. Черячукина (б. посла від Дону в Київі) „Донскія делегаціи на Украину и въ Берлинъ въ 1918 — 1919 г. г." — Дуже цікаві й написані в дуже прихильнім до Укр. Держави й спеціяльно до п. Г. тоні. Правда, єсть і тут ріжні баламутства й неточности, але нема тої злоби й єхидности, якою перейняті писання Денікина, Лукомського, Гурка і прочих. В тім же числі є й спомини нашого М. Чубинського. „На Дону" (про Донське й Денікінське правительство). Хоч сам автор каналія може ще більша од Денікина, але подає деякий дуже цікавий і для нас матеріял. Я про все це писав до п. Г., і він обіцяв мені купити книжку і поробити на полях свої замітки а потім передати мені. Я, на жаль, свого власного екземпляра не маю, а беру в б-ці Педаг. Ін-та, тому й не можу Вам вислати. Та Вам доставиться той примірник, що у п. Г.

Вчора дістав я від п. Г. обширного листа, де він, між ин., всипав мені по заслугам за мій некролог. П. Я-ча в „Старій Україні". Найбільше дошкулило мене те, що п. Г. не лає й не гримає на мене, а коротко й сумно каже, що це було йому прикро. Мені в тисячу разів було б лекше, як би він мене вилаяв і нагримав! Я вже вислав до його покаянного листа. Думаю, що п. Г. повірить, що в мене не було злого умислу, а була з мого боку просто нерозважність і

необережність. З ким цього не буває? „Кто Господу не грѣшенъ, кто бабушкѣ не внукъ?" — як каже московська приказка. Ті самі москалі мають і другу гарну приказку: „повинную голову мечъ не сѣчетъ". Я приніс свою повинну, що я можу зробити більше!

Ті числа „Лн. В.", які в мене є, я зберу і вишлю Вам. За одно поверну й „Przegląd".

Покарав мене Бог оцею електрикою! Маю вільний вечір, саме розложився писати, порозкладав „Держ. Вістник" і пр. папери, а тут — на тобі! При свічці писати не можна, хіба тільки листа!

Ваш

Д. Дорошенко.

P. S.

Дорогий Вячеславе Казимировичу! Маю до Вас просьбу: зробіть ласку, вишліть мені зараз (рекомендовано) мою книжечку „По рідному краю": знайшовся на неї видавець, то треба трохи переробити й вислати книжку до Львова. Вибачте, що турбую Вас цим! Хоче видати В-во „Молода Україна" (для дітей). Про це тільки що одержав я листа.

127.

23. падолиста 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Завтра ранком висилаю Вам розділ VII-й Історії і рукопис статі проф. Одарченка. Я довго здержувався з висилкою VII-го розділу тому, що хотів надіслати разом і VIII-й розділ, але, на жаль, закінчити VIII-го розділу не міг, бо не добув ще деяких потрібних матеріялів, а щоб не здержувати роботи, перейшов до писання дальших розділів. Одже поки що посилаю один VII-й, а далі надішлю вже разом два розділи: VIII-й і XI-й (IX і X мають піти в дальшу чергу).

До статі проф. Одарченка не стає одного аркушика, який він цими днями надішле просто на Вашу адресу. Як бачите, робота Од-ка вийшла більш в загально-теоретичному масштабі, він тільки при кінці має сказати кілька слів спеціяльно що до примінення до українських відносин. На мою думку все таки варто її умістити: хай „Хліб. Укр." буде взагалі поважним органом серйозної політичної й наукової української думки, це надасть їй ще більшого інтересу. Тай цікаво все-таки тісніще прилучити до свого гурту проф. Одарченка, справжнього кваліфікованого вченого (ординарного професора київського а потім варшавського ун-тів).

Як що Ви таки видрукуєте працю пр. Одарченка і як що бу-

дете виплачувати гонорари, то виплатіть і йому, бо він перебуває в дуже скрутних матеріяльних обставинах.

А тепер таке діло. Цими днями їде до Відня на якийсь тиждень Петро Миколаєвич Савицький, про якого я Вам писав. Він є доцентом рос. юрид. ф-та в Празі й Рос. Научного Ин-та в Берліні (він виїздить з Праги до Берліна що два місяці на два тижні). Сав. є одним з провідників т. зв. „евразійців", але разом з тим уважає себе за Українця, яким він безперечно й є, яко нащадок старого укр. роду. У нього є ряд праць з історії укр. мистецтва. Я тепер тут знову відновив з ним контакт. Він дуже хотів познайомитись з Вами. І, як що час і обставини йому дозволять, хоче приїхати до Вас в Райхенау, розуміється, попередивши Вас карткою наперед. Сповіщаю Вас на всякий випадок і, як що він до Вас заїде, — поговоріть з ним „по душам", може він нам стане у пригоді. Це дуже, видко, порядна, культурна людина, з високою духовою культурою. Мені таки би хотілось, щоб пристав до нашого напрямку — хоч би не цілком, а так би мовити в ролі розуміючого й спочуваючого!

Як що встигну спакувати, то завтра ж вишлю Вам і кілька книжок Лн. В. 1924 р., які в мене є, вирізку рецензії Біднова на мою Історіографію (її можете зовсім залишити в себе, коли хочете — я дістав пару таких вирізок від автора) і Ваш „Przegląd Powszechny." Коли не встигну завтра, то вже напевно після завтра.

На днях бачився з пані Ол. Кост. Петровою (Петр), дочкою неб. К. Михальчука. Чоловік її чех і вона приїхала з ним з України. Мати її ще живе — в Київі. На жаль, вона має так мало спільного з духовим життям та інтересами свого батька. Але гарна ще й досі. Чи Ви її коли бачили?

Ваш

Д. Дорошенко.

P. S. Чи Ви читаєте „Діло", чи знаєте про найновіший фортель Том-го? От що він зробив: вислав свою жінку до Кракова, щоб вона заявила проф. Цолю, голові польської комісії, яка пертрактувала з Стоцьким і Студинським: коли ті панове будуть занадто вимагати, то хай польська влада зна, що є в Берліні пр. Томашівський, котрий далеко більш уступчивий. І дійсно: коли Стоцький заявив в переговорах, що ось, мовляв, Ви не дуже там дорожіться, бо ми заснуємо унів-т в Берліні, то пр. Цоль спитав: а хто ж цей Ун-т буде творити? Стоцький відповів: пр. Т-ий. На се йому Цоль: ну, це нам не так страшно, позавчора була в мене пані Том-ка і сказала те й те. Пассаж!

Про це оповідає сам Стоцький і про це я читав у „Ділі" (вирізку я вислав до п. Г.). Тепер наші Галичане [лають] Том-го так,

як лаяли хіба Петлюру. (До речі: Петлюра вже в Парижі).

Про другий фортель оповів мені п. Рудичев, що приїхав з Берліна: коли стався крах із підприємством Криги, то кілька людей лишилось на вулиці (служащі). Їх мали сяк-так нагородити з ліцитації майна (вже так і суд одсудив), але коли прийшло до ліквідації, то Том-кий, по умові з Кригою, подав протест, щоб справу затягти, почав вимагати не ліцитації, а т. зв. конкурса, щоб задовольнити якісь і його претензії. Ліцитацію припинили, діло пішло в довгу волокиту, а ті бідаки, що надіялись хоч щось дістати з ліцитації, зосталися ні з чим. — Д. Д.

128.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
28. падолиста 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вже вислав Вам посилку з рукописами (моїм і пр. Одарченка) і пакуночок з книгами, мабуть вже одержали і те і друге. Я закінчив розділ про діяльність м-ва нар. освіти й вишлю Вам, не дожидаючи, поки закінчу інші розділи. Через задержку в деякому матеріялі доводиться писати одночасно два розділи, а то й три: в міру того, як приходять справки, закінчую той або инший розділ. Це не біда, пізніще, як усе буде готове, ще раз переглянемо те все вкупі.

Я прохав Вас в одному з листів вислати мені мою книжечку „По рідному краю", що я залишив у Вас, бувши у Вас літом. Вибачте за турботу, але коли Ви ще її не вислали, то вишліть по змозі скорше, я маю її трохи виправити для нового видання у Львові. Дещо треба там змінити.

Щось довго нема нічого ні від Вас, ні від Серг. М. і взагалі з Б. Чи Ви дістали листа мого, де я попереджав про можливий візит до Вас п. Савицького? Питаю тому, що чогось за ці пять день я взагалі не дістав ні звідки ні одного листа. Це трохи дивно.

Ваш Д. Д.

129.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
29. падолиста 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тільки що дістав Вашого листа і мою книжку! Сердечно дякую! Вчора я Вам вислав був картку, — і Ваша посилка з нею розминулась. Одже все добре. Дуже дякую за уваги, вони для мене цінні. Ви розумієте, Вячеславе Казимировичу, всі ці річи писалися

в 1910 — 1912. роках, при зовсім иншому умоначертанії автора, і за-для того я тепер і маю книжку перероблювати, саме в тім дусі, як Ви радите. Більшість Ваших уваг буде мною використана, хіба що з технічних причин дещо буде переробити тяжко, як би довелось перебудовувати цілий нарис або що.

Дуже тішуся з звістки про амер. січовиків! Дай Боже час добрий!

Що до пр. Одарченка, то може б Ви написали просто на його адресу: я з ним дуже рідко бачусь і все одно доведеться пересилати листа почтою, то лучче пишіть безпосередно йому. Адреса його така: Řipská ul. 5, Kral. Vinohrady, Praha. Що до розміру ґонорару я довідаюсь і напишу Вам.

Строк до 20. грудня для перекладу статі Зал. мене задовольняє, буде готова.

Про инші справи напишу пізніше, бо Ви тепер дуже заняті, а я спішу на поїзд.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

130.

Dobrichovice u Prahy č. 203
7. грудня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Посилаю Вам розділи VIII, XII і XIII. Майте на увазі, що до розділу XII-го ще прийдуть додатки — Статут Академії Наук, про видавничий рух і т. д. Мабуть Вам тепер буде ніколи переглядати оцей рукопис, бо Ви маєте вітати в себе Дорогого Гостя. Але коли б Вам стало часу, щоб у двох переглянути, то було б добре, — тоді б Ви вже не посилали рукопису до Б., а вернули безпосередно мені. Розуміється, це все бажано, але я сам не надіюсь, що так буде, бо ледве чи матимете на те час. Передайте, будь ласка, п. Г., що я його листа одержав, а відповім уже на його адресу й пришлю потрібні йому справки про призначення, виписавши їх з „Держ. Вістника".

Надіюсь, що за тиждень перешлю Вам і переклад Зал-го, я вже третину переклав.

А чи прислав Вам кінець проф. О-ко? Я його давно не бачив.

Будь ласка, передайте від мене сердечний привіт п. Г-ові.

Ваш Д. Д.

Вчора перечитував я працю М. Слабченка: „Организація хозяйства Украины отъ Хмельниччины до міровой войны", т. III. 1923, Харьків. Бачу — цитує статю Мих. Мих-ча в „Хліборобській

Укр." й похваляє навіть де в чому. Значить „Хл. Укр." таки читається на Україні! Свою роботу Слабченко писав в Одесі, значить „Хл. Укр." дійшла і до Одеси, як дійшла вже Київа й Харькова.

131.

17. грудня 1924.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сердечно дякую Вам за Ваш привіт! Ніяково мені, що через мене завдано добрим людям клопоту, але не моя в тім вина: мені й на думку не спадало „святкувати" якийсь там свій ювилей, тим більше, що властиво й нема що „святкувати"; писав я звичайні біжучі річи, почасти з громадського обовязку, почасти з замилування до історії письменства, до бібліографії. Я думаю, що ті мої приятелі й товариші, котрі заповіли це „ювилейне святкування" й поставили мене перед фактом, робили це як з доброго почуття до мене особисто, так може і задля того, щоб трохи скрасити наші еміґрантські будні. Та вже коли це сталось, то я можу лиш від щирого серця подякувати всіх, хто мене привітав, а особливо Вас, любий Вячеславе Казимировичу!

Знаєте, що було цікаво вчора на засіданні Іст.-Філ. т-ва: в усіх промовах і привітах бренів мотив возвеличення ідеї української державности й підносилася моя скромна участь в праці на користь цієї ідеї. Приємне мені було підкреслення пр. Бідновим значіння нашої фамілійної традиції в Дорошенковому роді як і взагалі національно-історичної традиції. Коли було назване Ваше імя перед читанням привіту, вся авдиторія зустріла його великими оплесками.

Я думав, що п. Г. уже повернувся з Райхенау, бо дістав від його телеграму з Б. А виходить, що він іще і не їздив!

Завтра посилаю відбитку свого „Покажчика": один для Вас, а другий передайте б. л. п. Г-ві.

Проф. Одарченка давно вже не бачив. Напишу йому, щоб скоріще посилав. Ви колись питали мене про гонорар. У нас звичайно за праці в універс. виданнях платиться (властиво платилося) по 100 або 200 корон від аркуша. Не знаю, чи підійде це Вам для оплати гонорару пр. Од-кові. На австр. валюту це вийде багато тисяч!

Про д. Гринюка знаю, що це якийсь на пів варіят. Я бачив його кілька разів, але набрав враження, що він „щира душа", але в його „не всі вдома". Це еміґрант з нашого Поділля, видає на свої гроші мізерний листочок, в якому сам не знає, що пише. На мою думку не варто ані протестувати, ані взагалі звертати якусь увагу на

його газетку. Ніхто її поважно не трактує, та ніхто мабуть і не читає.

Про Савицького немає ані слуху, ані духу. Не знаю: чи він поїхав до Відня, чи вернувся, Бог його знає.

Шаповалового „Шляху до визволення" я не бачив і не чув про його. Мабуть це якась відбитка котроїсь його статі з „Нов. України".

Що до Вашої книги, Вячеславе Казимировичу, то вибачте мене — на сей раз мені трудно вволити Ваше бажання: Ви не можете собі уявити, яку радість справило мені надіслання цієї книги, і яку високу насолоду я маю, перечитуючи її тепер, під аспектом моїх теперішніх поглядів, які я Вам же і завдячую! Мені д. жаль розлучатися з цією книгою. Я міг би відступити її тільки для Вас особисто, бо Ви ж автор, а для других мені тяжко. Ви знаєте, що в цілій Празі нема тої книги. Я жалую її й не даю навіть студентам, а як хто хоче подивитись, то тільки показую. Все ж таки їм в Польщі лехче її добути, ніж мені тут. Мені пообіцяв М. Залізняк відпродати цілу Вашу „Z dziejów Ukrainy", якої він має два прим. От тоді, коли я її матиму, то зможу відіслати Кричевського до таборян. А поки хай вона буде в мене! Я її щодня читаю на ніч, коли вже можу читати щось не з потреби, а для власної приємности.

Сьогодні я дістав від п. Ж. листа і 20 долярів гонорару за свої статі. Це мені був дуже приємний ювилейний сюрприз! Ж. пише, що хоче видати мої статі відбиткою у Відні. Що ж, це дуже добре. Він питає, чи не треба яких виправок або додатків. Як Вам здається? Треба чи ні? Деяку коректу слів навести, може дещо спростити, спопуляризувати? Коли думаєте, що треба, то можу се зробити. Далі Ж. питає, якого б я хтів гонорару за книжку. Трудно мені на це відповісти. На гонорар я не сподівався, але як дадуть, то не відмовлюсь. Що до розміру, то не знаю: звичайно беруть якийсь процент від продажу. Та щоб не заводити бухгалтерії, то може краще нехай просто згори визначать суму і квіт. Скажемо ще яких 25 або 30 долярів — і буде. Може Ви йому так і порадите, як що будете писати? Я теж йому те саме напишу.

Я маю відповісти п. Г-ові, та вже не знати, куди вислати. Я вишлю все таки на Ванзее, думаю, що він таки за кілька день повернеться. Будь ласка, передайте йому від мене низенький уклін і привіт.

Бувайте здоровенькі.

Ваш

Д. Дорошенко.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
1. січня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

От наслав на нас Господь хвороби! На Вас безпосередно, а в мене — на Наталію Михайловну: позавчора зробилось їй раптом так зле з ногою, що злягла, і от лежить третій день, а завтра маю відвезти її до клініки, щоб там полежала, бо тут в Dobřichovicech повний примітив: ані ванни, ані обслуги. От уже зараз: вона лежить, а я мушу робити все господарство: по молоко побігти, наносити з криниці води, наколоти трісок, наносити вугля, топити в печі, варити обід, прибірати в хаті і т. д. Де ж після цього візьмете час до літературної праці? Воно може й краще, як полежить Н. М. в клініці: вона там відпочине й поправиться, а я зможу щось тут робити, хоч все одно багато часу піде на „господарство".

Одним словом, коли дехто з тих, що мене вітали на ювилею, бажали мені „більш сприяючих умов для наукової й літературної праці", — то мабуть вони й не догадувались, яке важне для неме побажання висловлювали! А тут іще хвороба Н. М. з клінікою бє мене матеріяльно. Тепер чорт його і знає, чи буде мені змога кудись вирватись хоч на пару тижнів на Великдень, або влітку. Та поживемо — побачимо. А поки що — цур їм, тим хворобам проклятим, і Ви швидче поправляйтесь, Вячеславе Казимировичу, та й Наталія Михайловна від щирого серця того самого бажає!

Ніяк не думав я, що п. Г. й досі не було; я все думав, що він давно вже побував та й додому вернувся.

Мені було дуже приємно сим разом (як і завжди!) — я хочу сказати: особливо приємно, бо довго не було від Вас звістки. Я вже так звик бути з Вами в постійному контакті духовому, що коли довго нема листа від Вас, то мені робиться не по собі, і я починаю строїти ріжні припущення: або мій лист до Вас пропав, і Ви ждете; або Ваш до мене не дійшов; або Ви сердитесь за щось на мене (тоді я починаю міркувати: в чім я прогрішився перед Вами — і знахожу деякі свої гріхи); або, нарешті, що Ви нездужаєте. На нещастя сим разом я вгадав! Все це, що я пишу Вам, зовсім не значить, ніби я натякаю на своє бажання мати від Вас побільше й частіще листи. Я в дійсности таке бажання маю завжди, але абсолютно далекий від того, щоб не розуміти, що Ви й заняті, і у Вас величезне ділове листування, та й нездужаєте, не Вам кажучи. Одже пишіть мені тоді, коли є діло і маєте час, а за цю мою балаканину пробачте!

Перехожу до діла:

1. Про проф. Одарченка наведу точну справку, де саме він був

ординарним професором і коли.

2. Мою брошуру добре було би видати, коли можна, швидче. Але без закінчення Ваших „Листів" шкода випускати. Чи не можна дістати від Вас коректу решти „Листів", щоб я зреферував? Коли можна, то коли саме це могло б статися? А як що було би не так швидко, то чи не можна випустити брошуру двома випусками, чи не варто? Взагалі я цілком здаюсь на Вашу диспозицію, як зробите, так і добре буде.

3. Вертати Літературно Науковий Вістник не спішіть. Шкода марок на пересилку. Може будете ще щось пересилати, то вже разом.

Я вже написав два нових розділи „Історії", але вишлю Вам тоді, коли докінчу третій. Тепер у мене через хворобу Н. М. задержка, працювати не можу, хіба що листа написати.

Сергій Павл. дістав Вашого листа, і я його читав. Він мав тоді ж відписати Вам, і дивно мені, що не відписав. Я його делікатно поспитаю. Пану Г. він відповів, бо читав мені текст свого листа і брав адресу.

Вітаємо ми Вас обоє з Новим Роком і бажаємо всього найкращого, чого самі собі бажаєте!

Ваш
Д. Дорошенко.

133.

Dobřichovice u Prahy, č. 203
5. січня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ось тільки що взяв справку з офіціяльного curriculum vitae проф. Одарченка: родився 1866 р. в дворянській семї, Лебединського повіту, на Харківщині, був професором у Київськім, Варшавськім і Московськім університетах; ординарним професором став у Варшаві.

От яка річ: чи не вважали б Ви доцільним умістити в Хліборобській Україні замітку про святкування мого ювилею. Це зовсім не для прославлення моєї особи, а тому, що годилось би подати цілком текст телєґрами Пана Гетьмана і взагалі підкреслити зміст, або дух деяких привітів. Коли се не зручно, то Бог з ним, а коли Ви знайдете, що варто, то я складу й пришлю замітку. Тільки ради Бога не беріть сеї справи персонально, я цілком абстрагуюсь від власної персони і дивлюсь на справу так якби збоку.

Чи Ви бачите варшавський „Наш Світ"? Там N° 17—18 присвячений українській еміґрації, між ин. дуже прихильний відзив

про Ваші праці. Може Вам цікаво подивитись на цей N°, то я пришлю. Там, між ин.....

[Бракує закінчення.]

134.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
27. січня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Трошки забарився я з відповіддю (на Ваш лист з 13. січня), — то був заслаб на кілька день, застудившись, їздячи до Праги в душних, напалених ваґонах (як у пеклі), то так усякий клопіт стояв над душею, — як звичайно!

Поспішаю до діла: 1-ше. Посилаю Вам дальші розділи Історії: IX, X і XI. Там є чимало дрібних пробілів, та Ви на те не вважайте; я з часом поповню, а тепер не хотілось затримувати. Як би Ви випадково дещо самі знали (якусь дату), то вставте будь ласка. Мені біда, що за кожною дурницею треба десь шукати. Найбільше мені помагає звичайно наша унів. бібліотека, але з неї дуже тяжко користуватись. Ключ у Д. В. Антоновича; він буває звичайно в ті години, коли я Празі не буваю, а тепер він хворий на ішіас і взагалі бува рідко. Я вже три тижні не можу добитись до б-ки, щоб узяти „Літопис", звідки хочу подати опис авдієнції у султана.

Будь ласка нагадайте (при нагоді) С. М. Шеметові, щоб вернув мені ті розділи, що в п. Г. Напевно п. Г. давно їх переглянув і доручив, як звичайно, С. М. переслати, а той не спішить.

2-ге. Що до хроніки, то я дуже люблю такі річи, але по сій самій причині, що оце я Вам зазначив, мені трудно зібрати матеріял: більше часу йде на збірання, ніж на писання. У мене всі видання, які я й маю, — розбиті, здекомплетовані: засилаю я їх до В. К. Коростовця, забірає в мене й десь діває С. П. Шелухин, беруть инші люде, бо я все одно їх сам не колекціоную. Одже скласти хроніку не беруся, бо й так уже запізнився з Історією, не хочу одволікатися. Тим самим відпадає й замітка про мій ювилей, про котрий я взагалі передумав подавати, бо це вже мені обридло: мав стільки мороки з одписуванням!

Тепер до мене доволі часто пише В. Коростовець (за порадою п. Г.), я йому подаю матеріял для його статей, що він пише до анг. часописів. Иноді мушу доволі багато писати сам, коли нема друкованого матеріялу. З Інститутом у них замерло. А тимчасом аналогичний „Укр. Наук. Інститут громадознавства" одкривають тут в Празі чехи. Орґанізує М. Шаповал, запрошує мене, запевняючи, що Інст. буде строго аполітичний, безпартійний і з повною свобо-

дою наукового досліду. Який прогрес!

Про візит Врангеля до п. Г., про який Ви мені писали довірочно, тут усі говорять одверто, подаючи всякі деталі і подробиці. А джерело таке: є в Берліні православний архієпископ Тихон. У цього Тихона є дочка, студентка Пражського Ун-ту; вона живе в Добжиховицях. Так от батько писав їй, ніби Врангель сам йому оповідав, що він двічи був у п. Г. і про що з ним балакав. Ця панна — подруга пані Лоської і їй оповідає. Одже, як бачите: В. рассказує архиєрею, архиєрей пише дочці, а дочка так собі, між иншим (вона абсолютно далека від усякої політики), оповідає дамам, ну, а ті, розуміється, передають urbi et orbi. Напишіть це п. Г., хай знає, який довгий язик у В. Між ин., ця панна оповідає й про візити самого архиєрея до п. Г., як п. Г. одмовився стати ктитором правосл. церкви в Берліні, тому що це російська церква. Це всім тут дуже сподобалось і заімпонувало.

Вислав я Вам пару чисел „Н. Світу". Ви їх мені не вертайте, вони мені не потрібні.

Чи Ви не знаєте часом, що це за видання „Kultura Słowiańska" у Варшаві? Мене просять написати туди одну статю, — чи варто там писати, чи не є це якесь неприхильне до нас видання? Хоча коли мене просять, то цим самим ніби усувається момент неприхильности...

Ваш
Д. Дорошенко.

В. Заїкин дістав посаду професора православної дух. семінарії у Вільні і виїхав туди.

Був тут на днях В. Н. Леонтович, заїздив до нас. Він дуже опустився в усіх смислах, скапцанів і робе прикре враження своїм безпідставним хниканням і бідканням (живе собі на хуторі, який орендує, має ще добрий капитал...).

135.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
2. лютого 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Одночасно дістав я Вашого листа й частину свого рукопису з Берліну з примітками п. Г. Я пишу далі Історію, тепер про наші окраїнні справи, та все якось не клеїться в мене з умовами праці. Пройшла моя перестуда — знову погіршало Наталії Михайловні, вдома у нас шпиталь. А тут неприємности з кватирою: господар, який зразу здався мені порядною людиною, оказався свинею, робить нам свинства: то несподівано одняв у нас подушки, тепер все-

ляє в кімнату біля нашої кухні, де по умові міг ночувати лиш його син-студент, — двох старих баб, так що нам життя не буде. Ми вже думаємо про переїзд з першого липня до Праги, знову на „холостое положеніе" — в одну кімнату. Це все мене так нервує, так дратує, що Ви не можете й уявити собі. І злість мене розбірає, і досада, на світ Божий дивитися не хочеться... Ой, як обридло мені тут! Коли б Бог дав, щоб вийшло щось з Інститутом у Берліні, але щось нічого не чути, і п. Г. нічого про це не пише в сьогоднішнім листі.

Та треба вернутися до діла. — Шкода, що „Хліборобська Україна" вийде без хроніки, але вірте, що в теперішнім моїм стані й настрої я не можу взятись за збірання матеріялу, — писати не штука, але збірати...

Дякую за „Літопис", але він буде лежати, поки вернеться відповідний розділ, висланий оце до Вас. Тоді впишу.

З Л. Н. Вістником не спішіться, хай лежить у Вас до літа. Надіюсь, що коли не здохну до того часу з досади, то побуваю у Вас. А висилати — шкода марок.

Дуже цікаво буде прочитати, що пише п. Василевський. Я спробую пошукати „Przegląd Powszechny" в Празі, може він є в якій бібліотеці. Як що не знайду, проситиму Вас вислати мені для прочитання.

„Укр. Голос"[Вінніпеґ] я дістаю. Мені його висилають (от тільки ч. 37 з початком моєї статі не прислали досі), я його переглядаю. Взагалі від американських часописів можна сподіватись найдивовижніщої еквілібристики, так що я вже давно перестав дивуватись!

Гонорар у нас рахують звичайно від аркуша в 16 сторінок! Де це видано, щоб у 8!

А тепер скажу Вам таку річ. Чи Ви чули прізвище Миколи Андр. Стороженка, автора розвідок в „Кіевской Старинѣ", видавця фамилійного Архива Стороженків, „Малорос. Родословника" та ин.? Він колись був членом Старої Громади, потім вийшов з неї, „поправів" і мав у нашої публіки реноме „чорносотенця". Був це дуже багатий пан переяславського повіту, він і директор 1-ої гімназії у Київі. Одже я його випадково розшукав тепер в Юґо-Славії, написав до його і дістав відповідь: пише укр. мовою і страшенно радий, що я одізвався до його. Видко з листа, що тепер він є горячим укр. націоналістом і великим цінителем традиції. Просить надіслати йому „Хліб. Україну". Як би нам удалось залучити його до гурту, то це буде придбання куди цінніще від — скажемо — проф. Одарченка. А він мусить бути наш, по всьому видко. Будьте ласкаві, попрохайте Мих. Петр. вислати йому комплект „Хл. Укр." (реко-

мендовано). Я ще довідаюсь, в якому він стані, може він і заплатить, коли має чим, а як би й ні, то все одно, таку людину нам залучити дуже важно. Адреса така:

G. Nikola Storozenko
Bela Crkva.
Karadjordjeva ul., broj 29, Stan Beluleszno, Banat, Jugoslavija.

Я йому від себе посилаю деякі свої книжечки й „Відозву до Братів-Хліборобів". Все це його дуже цікавить.

Здоровенькі були!

Ваш душею
Д. Дорошенко.

Вертаю Вам лист п. Залєського.

А як Ваше здоровля? Д-р Мірчук оповідає, що бачив Вас, що Ви виглядали добре — це певно було до Вашої послідної недуги.

136.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
6. лютого 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Посилаю Вам замітку про Єл. Ів. Милорадовичку. Я виссав з „Зорі" і „Правди" усе, що було можна. „Хроніка" не дала мені нічого. Бачите — статі зліпити було не можна, а тільки замітку, бо нема матеріялу.

Треба було б вставити: як звали батька Єл. Ів-ни по отчеству, як звали по отчеству її мати й чоловіка, а також — що сталося з її сином Григорієм Львовичем і, нарешті — де її поховано.*) Може про це знає п. Г., може ще при коректі можна буде вставити?

Я цілий сей тиждень дуже занятий. Відбуваються ювилейні свята през. Масарика, треба ходити на ріжні засідання, довелось спішно випускати Науковий Збірник, котрий присвячено Масарикові (я вишлю Вам сей Збірник, так само як і Збірник в честь Дністрянського). На завтра я закликаний до Масарика на чай, одже всі дні треба їздити до Праги. Я сьогодні ледве викроїв часинку, щоб написати про Милорадовичеву.

Позавчора були в нас гості, я вже писав Вам в одкритці. Ми добренько побалакали й обміркували, як нам бути на ділі щодо зїзду аґраріів: триматись вижидаючи й не заанґажовуючись.

Дістав я обширного й дуже цікавого листа від якогось д-ра Новаковського з Ужгороду про маніфест д-ра Гриневецького в Америці (я того маніфесту досі не читав). Я той лист перешлю Вам, оце тільки відпишу йому, а без листа в руках трудно відписувати.

Дістав я з Київа від С. Єфремова відбитки його статей в „За-

писках" Академії, а мої спомини, вислані до Київа на адресу пані Грінченкової повернуто назад.

Бувайте здоровенькі!

Ваш

Д. Дорошенко.

*) Може ще щось вставите! Бо в мене, бачите, скудно.

137.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
14. лютого 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Пересилаю Вам листа, який я тільки що одержав з Подебрадів від доцента В. Мельника.*) Зробіть мені ласку: перечитайте цього листа і дайте мені коротеньку пораду: чи вплутуватися мені в цей „Союз аґраріїв", чи ні. Мені не хочеться: перше — я вважаю з досвіду п. Фідлера за цілком несерйозну людину, а через те не можу серйозно дивитись і на справу, яку він веде. Далі: ідучи в цей союз, очевидно, доводиться приймати і його політичну ідеологію. Третє: на мою думку, це якась нутрішня боротьба чехів між собою, в яку втягають, як пішок, і нас, а мене спеціяльно по ролі Чеховського „генерала" на весіллі. Роля незавидна. Нарешті: я не маю ні часу, ні фізичної змоги їздити за 90 кіл. до Подебрад (це все одно, що з Райхенау до якогось Штокерау, чи куди там). Хіба що закину к бісу всяку мою дотеперішню роботу. Одже для моральної піддержки хтів би чути Вашу думку.

А тепер до моєї роботи. Я дістав від нашого канадійського друга пропозицію писати реґулярно що-місяця по статі для їхніх видань (не пише, яких саме) — на теми, які можна знайти у Ваших „Листах". Просить писати популярно і вислав навіть авансом гонорар... Розмишляв я предовольно, згодився, і от тепер пишу. Я надумав писати серію статей під спільним заголовком „Думки про укр. державне будівництво". В першій частині буде в мене історія укр. руху протягом XIX в., з спеціяльним оглядом долі думки про укр. держ. самостійність. Схема така: носителем української держ. традиції було до половини XIX в. укр. дворянство. З пол. прийшов „разночинець", здеклясований інтелігент, знищив, зганьбив традицію, звів укр. рух до характеру секти „свідомих українців", — і так ідея самостійности України впала. Коли ж на переломі XIX — XX вв. прокинулась знову, то на жаль її ніхто не звязав з інтересами й стремліннями певного продукуючого класу, і через те вона в руках соціялістичної інтеліґенції звелась за заміну

поняття про „земельку" і т. д.

Дуже тяжко виложити це все популярно, та ще для галицько-американської публіки. Я вже написав першу частину на ¾ аркуша друку, тепер переписую. Одночасно веду далі нашу Історію, і тому Ви зрозумієте, що нема охоти кидати все і йти в той „союз аґрариїв".

Я вислав два листи до п. Г. і прохав, щоб він доручив Сергію Мих. при нагоді сповістити мене, чи одержано. Досі звістки нема. Коли будете писати до п. Г., то б. л. нагадайте, що я вислав два листи (в першому був документ, в другому вирізка з газети), навмисне нерекомендовано, одже мені цікаво знати, чи дійшло, — не з природного, розуміється, любопитства.

За тиждень вишлю нову партію рукопису.

Двічі ходив я до проф. лекторії Унів-ту в Празі, там виписують „Przegląd Powszechny", але лежить на столі книга за грудень 1924 р. (де дуже цікава статя Сроковського про „Kresy"), а 1-ої січень — нема. Може прийде.

Чи Ви вислали до М. Стороженка „Хліб. Україну"?

Ваш
Д. Дорошенко.

*) Сам Мельник дуже гарна, чесна людина, хоч не глибокий „політик". Він хлібороб (дійсний, — син дрібного поміщика з Київщини); сидить в Подебрадах і нудиться, задихаючись в тамошній несвіжій атмосфері. Його листа мені не вертайте, я заберу літом, не варто витрачати марок на пересилку.

138.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
18. лютого 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

В справі зїзду я написав до п. Мельника свій принципіяльний погляд, про остаточне ж своє рішення обіцяв написати по нараді з Вами. Тимчасом я предложив п. М-кові зїхатися зі мною в Празі, бо в листах трудно порозумітись. Тепер жду від його звістки. Що до моєї присутности на зїзді, то це вже було би при тутешніх обставинах певне заанґажування, з якого виплутатись не так легко і зручно. Через те наперед я мушу мати більше відомостей про зїзд і цілу акцію, ніж то я мав з листа п. М-ка. Одже тепер на першім місці оте моє побачення з п. М-ком. Про його вислід я Вам напишу. А там буде видніше. Постараюсь побачитись й з Ігорем. Він Вам нічого не писав?

А тепер перехожу до „пунктів".

1) Статі для п. Жеребка я вже написав і вислав. Буде так фелєтона на три. Це тільки перша частина, а буде їх аж три, або й чотири. При всім моїм старанні не можна було виложити все „популярно". Може дальше це буди легче робити. Я й так працював як ніколи: часом двічі, або тричі переписував одне й те, чого майже ніколи не роблю.

А Ви читали No. 4 „Укр. Голосу" (канадійського)? Яке „посліловіє" утнув якийсь борзописець! От Вам і прихильність до гетьманського руху! Як Ви думаєте, — реаґувати на це, чи тільки плюнути? Властиво відповідь буде по суті в моїх статях, які я післав до Ж.

Хто такий „Літописець" не знаю і „Америки" не бачу, так само як і львівської „Укр. Ради". Як що вдасться їх побачити то наведу справки.

2) Сими днями вишлю Вам два дальші розділи „Історії" — про Дон, Крим, Кубань, Бесарабію, Холмщину й ануляцію договору. Що до останнього, то хоч маю обширний матеріял, не розвожусь так широко, щоб не порушати загальної пропорції. Мене трохи затримує дуже крута німецька мова деяких документів: мушу для перекладу окремих фраз звертатись до проф. Артемовича, людини дуже милої й дискретної. (Я на Вас ніяк не можу „гніватись" за те, що не так швидко читаєте мої шпарґали, але просив би тільки повідомити п. Г. при нагоді, що я ж таки пишу, а якщо діло не йде так скоро, то тому, що працювати мені приходиться в дуже невигідних для писання умовах. Але на це нема ради. Та все ж до літа буде скінчено. Надіюсь на перерву між семестрами (в Унів-ті вже почалась і триватиме до 2-го березня), на великодні вакації й на Господа Бога, який посилає тут уже весну, а з нею стане краще Наталії Михайловні й легче по господарству мені.

3) „Нової України" не маю ніже єдиного числа. Поспитаю на долі у Сергія Павловича, а коли нема і в його, то сьогодні по обіді буду в Празі і подивлюсь в б-ці Укр. Ун-та, як що застану Д. В. Антоновича. Тоді візьму, перепишу і вишлю Вам.

4) Про Єлис. Ів. з Скоропадських Милорадовичку ми зустрілись думками! Недавно, побачивши випадково в „Зорі" її портрет і біографію, я вдарив себе по лобі й гукнув як Чичиков: „Ба! Та який же я дурень!" Дійсно: як міг я раніше не пригадати її й не вставити на відповіднім місці в Історії: це ж була велика патріотка і меценатка нац. справи, яка жертвувала на нац. цілі, фундувала друкарню Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові, видала кілька укр. книг у Росії і т. д. Я знав про неї ще з оповідань мого покійного бать-

ка, який колись гостював у неї в її маєтку і дістав від неї в дарунок пражського „Кобзаря".

А тепер, любий Вячеславе Казимировичу, на останок, і я до Вас зі справою. Майте терпеливість вислухати. Був у мене тижнів три назад В. М. Леонтович. Нарікав на своє тяжке становище й просив помогти в двох напрямках: або висвятитись йому в попи і дістати парафію на Підкарпатті, або заарендувати в маєтностях митрополита А. Шептицького участок землі для улаштування там засіву медичних рослин. Прохав звернутись з такою пропозицією до Митрополита (щоб я написав листа); він — В. М. — вніс би в господарство частину грошей, а користи б ділили на певних умовах. Що до першого проекту я сказав, що не маю „ходів", а що до другого, то сказав, що хотів би спитати Вашої поради. Ви ж маєте певний досвід, бо улаштовували вже у Митрополита Саву Крилача, і може знаєте, що там за господарство (я не маю поняття). Я давно не бачився з Митрополитом (з весни 1918 р.), а Ви бачились пізніше. В. М. казав, що хотів би присогласити до спілки Є. Х. Чикаленка і, як би той згодився вкупі хазяйнувати, то вніс би за нього і грошовий пай. Я радив В. М-чу заїхати, вертаючись до Відня й перебалакати з Є. Х-чем. До того я рішив Вас не турбувати, бо взагалі не брав уже так серйозно проектів В. М-ча (особливо мені дивною здається ота комбінація з попівством). Та ось вчора дістаю листа, де В. М. просто благає звернутись до Вас за порадою, а то й допомогою (в формі рекомендації до Митрополита). До Є. Х. він не заїздив, бо не мав часу, але написав йому, відповіді ще нема.

Одже конкретно: чи Вам щось звісно про господарство в добрах митрополичих, чи Ви вважаєте реальною комбінацію В. М-ча про заарендування якогось там ґрунту і чи могли би написати рекомендацію до писаної пропозиції (з зазначенням господарського плану) з боку В. М-ча. Чи може вважаєте, що досить було би й рекомендації з мого боку? Коли вся ця комбінація, на Вашу думку, проблематична, то, може, не варто й турбувати Митрополита?

Вибачте за весь цей клопіт, але В. М. дуже вже просить і привязує до цього всього надії.

Здоровля Н. М. трохи краще. Вона їздить до Праги, бере ванни болотяні (слава Богу, що на дворі тепло, вже справжня весна), але на літо їй обовязково треба буде кудись поїхати на лікування, а це пахне знову видатками, мобілізацією всіх засобів, а мені персонально грозить тим, що ні нащо буде мені самому виїхати за границю, себто до Вас та до п. Г. Та ще побачим, що буде.

Ну, а Ви самі там не слабуйте! От іде весна, може і у Вас так само тепло, як тут, — тільки що Ваші прокляті вітри! Уявляю, що

то діялось підчас тих недавніх бур, про які я читав у газетах. Чи й у Вас вони бушували?

Бувайте здоровенькі!

Ваш
Д. Дорошенко.

Від М. Стороженка ще не маю звістки про одержання „Хліб. Укр.", хоч в листі перед тижнем він писав, що „жде її нетерпляче". Ну а Ваша „Україна на переломі" це йому буде райський дарунок!

Чи Вам треба дальших чисел „Нашого Світу"? Як цікаво, то вишлю.

Чи Ви читали бюлетень Укр. Громади в Бухарешті? Там святкували 6-го лютого проголошення незалежности України в залі, прикрашеній портретами „найбільш видатних діячів, імена яких звязані з визвольною боротьбою, а іменно: М. Грушевського, Є. Петрушевича, П. Скоропадського, С. Петлюри та В. Винниченка". В гарну компанію попав п. Г.! А все ж таки це — знаменно. Я те число посилаю до п. Г.

Дякую за обіцяний „Przegląd Współczesny", я його тут досі не можу побачити.

139.

D. Dorošenko, Dobrichovice u Prahy c. 203.
23. лютого 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

З великою охотою напишу статейку про Єл. Ів. Милорадович, але ж треба її навязати до якоїсь дати? Раніше як у пятницю я не можу бути в Празі в Нац. Бібліотеці, де маю подивитись в „Зорю" й виписати звідти данні. На всякий випадок випишу і, як що від п. Г. прийдуть ще якісь матеріяли, то напишу замітку і вишлю Вам. Не можу раніше пятниці тому, що завтра мушу бути дома для рішучих пересправ з господарем своєї хати, а в середу їду до Німбурка (коло Подебрад), на побачення з п. Мельником і Ігорем Лоським. В четвер же маю виклади, так розложені, що до бібліотеки зайти не можу. (Тут б-ки зачиняються між 1 — 3 год. дня, і це просто ріже всіх, хто, так як я, живе поза Прагою).

З Саліковським я час від часу листувався про діла. Останній раз ми різко обмінялись думками з приводу Іг. Ол. Кістяковського, і листування обірвалось. Я думаю, що досить буде йому подякувати, а вдаватись в принціпіяльну переписку — хоч може і цікаво — ні до чого не доведе, хіба що вже затратити дуже багато часу на це листування.

Портрет Єл. Ів-ни можна дістати: він був і в „Зорі" і в „Літ.— Н. В.," 1900, кн. 3. і в Хроніці Наук. Т. ім. Ш. за 1900-й рік. Мусить бути і кліше. Може Ви попрохали б Кревецького? Для Вас він це зробить.

Ваш Д. Д.

140.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
28. лютого 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора дістав і Вашу одкритку і книжку „Prz. Współczesnego" з статею Василевського. Дуже Вам дякую за неї! Як би там не було, а з українців ніхто не звернув стільки уваги на мої спомини, як поляк Василевський. І хоч стаття справді „не мудра", але писана доволі обєктивно. Приємно читати про наш імперіялізм! З Вашого дозволу я задержу трохи цю книгу, поки не добуду собі власного примірника. Напишу до д-ра Gołąbeka.

Посилаю Вам виписку з „Нової України". Вибачте, що забарився. Як що Ви думаєте полемізувати з самим автором, то я би дозволив собі порадити Вам робити це можливо в академічнім тоні з огляду на тутешніх земляків. Вибачте за таку пораду, але з цим доводиться рахуватись тут. А крім того всього, незалежно від політики, той автор дуже багато робить добра нашим людям. При зустрічі я міг би Вам про це докладно оповісти.

Вчора дістав я листа від С. О. Єфремова з Київа. Він пише з того приводу, що в його, виявляється, переховуються моя бібліотека й архив. Попали до нього вони таким способом (цитую листа): „1921 р. один з Ваших добрих знайомих випадково на тандиті побачив кілька пак з Вашим іменням. Він одкупив тії паки й приніс їх до мене. З того часу вони перебувають у мене". Неправда, дуже джентельменський вчинок цього мого знайомого, ймення якого я не знаю. — Так от Єфремов просить мого дозволу переглянути в моїм архиві автографи Костомарова, чи не знайдеться чого нового для опублікування з нагоди 40-літніх роковин смерти Костомарова.

Замітки про Єлис. Ів. вчора не міг переглянути, їду спеціяльно сьогодні. Але крім тої замітки в „Зорі" нічого більше не буде, бо в Літ.-Н. В. і в Хроніці тільки самі згадки про її заслуги коло фундації Наук. Т-ва — і більше нічого. Одже при всім своїм бажанні я не зможу скласти статі, а лиш замітку maximum на дві сторінки друку.

Портрет звісний мені лиш один: той, що висить в залі Наук. Т-ва у Львові і з якого репродукції зроблено і в „Зорі", і в Літ. Н.

В. і в Хроніці: у весь зріст, Єл. Ів. сидить на софі, з книжечкою в руці. Очевидячки в друкарні Наук. Т-ва є це кліше, аби пошукали. Думаю, що Кревецький це зробить.

Чи я писав Вам, що був у цю середу в гостях у Ігоря й Том-го? В той четвер 5-го вони приїдуть до нас в Dobřichovice.

А лист п. Г. до мене пропав. Це бачу з Вашого листу до мене й листа Сергія Мих., що прийшов позавчора. Одже не дурно я допитувався!

До графині Милорадович мені звертатись якось не хочеться: треба тоді буде писати про себе, роспитувати про її власне життя, одним словом починати переписку. А тут іще Марія Олександровна, до неї доведеться озиватись! Їй Богу, це забере стільки часу! Я їх обох дуже шаную і власне тому не зручно мені просто прохати — дайте справку! Треба розводити цілу переписку... А я їй Богу —такий подавлений писанням! Тільки до Вас й можу писати вільно, легко, скільки хочете, бо це мені і спочинок душевний, і втіха. До инших же людей пишу вже не так охоче, але все одно доводиться, нема дня, щоб не мусів писати одного-двох листів...

Ваш

Д. Дорошенко.

P. S. Паралєльно з нашою Історією я пишу монографійку про Бантиша-Каменського до Ювилейного Збірника Наук. Т-ва ім. Шевченка. Мусів узятись за це, щоб виправдати моє обрання в дійсні члени Т-ва. Хочу відмітити ролю кн. М. Гр. Репнина й цілого гуртка укр. панів в утворенні „Исторіи Малой Россіи". А тут іще статі для п. Ж. Є багато писанини. — Д. Д.

141.

2. березня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вертаю Вам машинопис. Там а поробив маленькі поправки, викинув фразу, яка звучить трохи наївно. Хай іде під скороченим імям (Д. Д-ко), се ж мала замітка, от Бантиш піде під повним!

Побережіть і пошануйте своє здоровля, дорогий Вячеславе Казимировичу! Воно так потрібне для українського діла... Як тільки вправитесь з тою коректою — конче їдьте на відпочинок до санаторії, обовязково. Ми Вам будемо писати довгі листи, щоб Ви там не скучали, а Ви не будете відписувати, щоб не стомлятися, бо ділових тем зачіпати не будемо!

„Дон. Лѣтопись" я на днях Вам вишлю, а Ви її поверніть через д-ра Мірчука (він пробуде до кінця квітня у Відні), а як ні, то перешлете за місяць, або може трапиться яка оказія.

Статі Донцова я ще не бачив, але взагалі не ражу пускатись з ним в полеміку, хіба коли при нагоді пригадаєте йому. Я вже більше року не маю з ним ніяких зносин, а листується зі мною старий В. Гнатюк, якого я дуже шаную і через те маю слабість не одмовляти йому в рецензіях. Але, видко, доведеться припинити давання рецензій і через його руки.

Я ще не дістав від п. Г. свого рукопису, а от від Сергія Мих. сьогодні дістав, пише, що скоро буде мені лист і від п. Г.

Розуміється, дуже цікаво мати відомости про Гоголя-Яновського, але про це буде час вставити пізніше.

На днях вишлю Вам дальші розділи рукопису. Кажу „на днях", бо вже три дні сижу вдома і мучусь зубами; вийшли в мене всі конверти, папір на бандеролі — а те я мушу сам купувати в Празі. Жду кожного дня, що одпустять прокляті зуби, а вони не одпускають. Се я був у суботу в м. Бенешові на весіллі брата Ганьківського і вертаючись до дому (се 70 кіл. звідси) застудив, здається, зуби. Одже поневолі виходить задержка в усьому.

Якщо до Великодня не доведеться Вам писати, то дозвольте і з нашого боку привітати Вас з наступаючими святами, — Ви хоч одпочиньте трохи за тих свят!

Ваш
Д. Дорошенко.

P. S. Михайлу Петровичу відпишу окремо.

142.

Herrn W. Lipinsky
Karl-Ludwigstr. 172
Reichenau, N. Ö.
Österreich-Rakousko

[Листівка без дати — мабуть початок березня.]

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я форми „зі" дуже не люблю, коли можна, залишіть просто „з" — зробите мені велику приємність! Тим більше, що у нас на Лівобережжу того „зі" й не уживають.

Що до Шевченка, я вже переглянув Конiського і бачу, що Ш-ко ніколи в Полтаві не був, а з Єл. Ів. особисто коли й зустрічався, то не в її домі, а десь у її родичів, коли вона була ще молодою панною. Одже цей уступ доведеться викреслити. У Конiського зачерпнув деякі цікаві данні про Лизогубів, і про нашого Ф. А. Лизогуба, — це вставив до „Історії".

Свого Бантиша буду готовити для Вас, а там — що Бог дасть! Я не можу працювати над ним інтенсивно, бо ніколи. Нехай уже

попереду впораюсь з Історією, а там у мене руки будуть вільні! Хотілось би конче до літа її закінчити. Тепер пишу про фінанси й земельну справу. На жаль — мало матеріялу, одже доводиться трохи менший масштаб брати, та вже нехай хоч так буде написано, може тимчасом іще який матеріял набіжить!

Ваш Д. Дорошенко.

143.

Прага, 6. березня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Досі не шлю Вам замітку про Мил-ку, бо: 1) дістав „Зорю" — аж там покликання на „Правду". Треба було добувати „Правду". Тільки сьогодні добув „Пр.," а „Хроніку" Наук. Т-ва ще ні. 2) У завтра дістану „Хроніку" і завтра ж напишу замітку. І не велика штука написати замітку, а бачите, скільки мороки?

Вчора були у нас в гостях Ігор Лоський з жінкою й п. Том. Перебалакали багато об чім.

Ваш
Д. Дорошенко.

144.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
9. березня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ви вже одержали певно рукопис моєї замітки про Милорад.*

Ті інтервью, що Ви мені їх надіслали, цікаві вже самі по собі, але для моєї замітки справді з них не багато можна покористуватися: властиво тільки наймення й деякі факти. Не знаю, як тепер бути: чи Ви маєте ориґінали цих інтервью, щоб самому дещо вставити, чи думаєте, щоб я сам дописав? Мені здається, що коли Ви маєте ориґінали, чи копії інтервью, то може самі й вставите там що треба, аби не пересилати рукопису сюди-туди! Я гадаю, що ці інтервью дають перш за все змогу встановити точність імен, а се дуже важно в біографіях.

Я не зовсім розібрав, про яку серію монографійок Ви кажете: я не прочитав одного слова (наведеного Вами, як зразок, — це якесь імя), тому мені не ясно. Про Єл. Ів. думаю можна пустити поза серією, як раз маємо й 35-літні роковини.

Як Ви гадаєте, чи було би зручно і до речи передати при нагоді паням у Klein Wartenstein і поклон і подяку від мене?

Розуміється вставлю й доповню все в „Історії", що Ви вважаєте потрібним: там багато пропусків, недоглядів, неточностей. Все це треба виправляти. Мені дуже приємно, що моя робота Вам подоба-

ється! Час від часу набіга новий матеріял: от на днях бачився з одним кубанцем, що приїздив до нас в делеґації 1918 р. Він обіцяв дати текст їхнього меморандума, поданого п. Г. і спис тої зброї й муніції, що вони дістали з України.

А ось тільки що переглядав 2-ий випуск „Літопису Укр. Революції" Доценка (властиво „т. II, кн. 5") і там знайшов дуже цікавий текст акредитивної грамоти пол. уряду п. Ваньковичу до п. Гетьмана. Я його списав. Взагалі цей том цікавий і може доставити багато веселих і разом з тим сумних хвилин читачеві: дійсно треба бути якимсь спеціяльним чудаком, щоб видати собі таке testimonium paupertatis, яке оце видав Петлюрівщині той Доценко! Опис прийома А. Лівицького у Падаревського просто класичний. Форма і зміст грамоти Ради Реґенційної Королівства Польського (1918) до п. Г. — такий контраст до того призирства і зневаги до нас з якими ті самі поляки ставились до А. Лівицького і С. Петлюри.

Участь С. Пав. в якімсь комітеті чиста вигадка, але вона його страшенно турбує, він уже на всі боки розсила протести, хвилюється, а Ви своїм запитанням таки „сразили" його! С. П. бачить в цьому галицько-ватиканську інтриґу і лютує страшенно. „Нашої Гром." не читав, але про С. Пав. оповідають, що він став якийсь дивний, з усіма загризається, воює, але його ніхто не бере в серйоз, ну, а в американських ґазетах мало чого не пишеться! Що то значить — свобода, коли нема цензури! Таке часом утнуть, що й на місці не вседиш, мов блоха тебе вкусить. Можливо, дійсно був дипломатом: зпочатку радником, а потім послом в Атенах. Виходить справді каючійся дипломат! Хоч дипломат з його був, вибачайте, як з г-на куля.

Питаєте про поїздку до Німбурка. Зібралось там душ десять: Фролов, Мельник, Мурашко, Томаш., Лос. і ще здається двоє чи троє студентів. Фролов одстоював користь від участи в ново-вигаданім союзі з мотивів чисто практичних, вузько утілітарних: мовляв, візи можна буде своїм людям добувати, стягати сюди потрібних людей і т. п. Мурашко казав, що треба дати людям якусь практичну роботу, знайти якийсь виход для енергії до діла, а то закисають. Я ж вияснив принципіяльну сторону діла й вагу наших політичних постулатів, пояснив, що не можемо ми робитись якимись спутниками Бог не зна якої блискучої планети, та ще до того й масть міняти, щоб приподобитись комусь. Як потім передавали мені Лос. і Том., Мурашко захитався в своїй твердости під впливом моїх арґументів і оце збірається до мене разом з Россіневичем, бувш. воєнним юристом за Гетьмана, а тепер студентом і головою „Хліборобської Громади" в Празі. Я жду їх зо дня на день. Думаю, що до

чогось договоримось, так що вони й виход для своєї енергії знайдуть і не продадуться за чечевичну похльобку.

Ваш

Д. Дорошенко.

P. S. Коли приблизно вийде „Хл. Укр."? Мене тут часом питають люде.

Вчора закінчив я розділ „Організація збройних сил Української Держави" і здається, вишлю його Вам не дожидаючи, поки докінчу слідуючі. Як меньшими порціями, то для Вас зручніще?

Врятування моєї бібліотеки мене мало тішить: скорше вона до мене сюди приїде, ніж я до неї вернуся! Одже що з того мені за користь, що вона там десь у Київі переховується. Як би тут була, се инше діло. А так вона „моя" лиш цілком номінально, платонічно...

Біда з Є. Х. Чик. Чи не могло б йому хоч трохи допомогти наше Берлінське Т-во? Він хоче переїхати до Чехії, має візу, а не має за що переїхати. — Д. Д.

---

* Додаток ч. III.

145.

26. березня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сьогодні виїхав до Відня д-р Мірчук і повіз для Вас обидва наукові збірники — в честь Масарика і в честь Дністрянського. Вони дуже важкі і пересилати їх почтою коштувало б дорого, тому ми придумали так: книги будуть лежати у д-ра М. (адреса: Wien XVIII, Gentzgasse, 86/15); може Михайло Петрович, коли буде у Відні, зайшов би і взяв. Коли не застане д-ра М. вдома, то хай залишить записку — коли зайде в другий раз: д-р М. буде ждати. Як що сей спосіб доставки для Вас чимсь незручний, то напишіть до д-ра М. картку, куди й кому має він передати для Вас у Відні ці книги.

Я сьогодні докінчив розділ про Міністерство Внутрішних Справ. Стає мені дуже тяжко писати, бо нема матеріялу. Приступаю до фінансів і земельної справи і боюсь, що крім голого тексту важніших законів не зможу нічого подати. Біда ще й у тім, що „Державного Вістника" маю всього NN 1—49, а їх усіх було 72, одже багато важних законів за місяці жовтень-падолист у мене нема. До „Архива Рус. Революціи" ще не міг доступитись. Може бути, що в німецьких джерелах знайшлося б іще дещо крім того, що я вибрав у Вас влітку, але вже тепер нічого не поробиш. Доведеться писати те, що є, а вже потім може удасться доповнити.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Передайте, будьте ласкаві, долучений лист Михайлу Петровичу. — Д. Д.

146.

D. Dorošenko
Dobřichovice u Prahy, č. 203.
31. березня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Якщо іще не пізно і не зробить великого ускладнення, то може б Ви умістили в бібліографії Єл. Ів-ни — в тому місті, де йде мова про фундацію Товариства ім. Шевченка — таку фразу:

„Статут Т-ва, по волі Єлисавети Івановни, уложив М. Драгоманов.*)

Я думаю, що цю рисочку, коли можна, варто додати — разом із покликанням на Драгоманова. Правда?

Одержав я листа від Ж. Він мені пише, що статю, яку я написав на його замовлення (я Вам про це писав), він оддав до „Укр. Голосу". Чудні люде, ці американці!

Чи скоро буде готовий в коректі кінець Ваших „Листів"? Пришліть мені, як буде готовий. Брошуру вирішили друкувати у Львові, бо звідти лекше її поширити на Галичину й Волинь. А який дати заголовок — чи такий як у статтях, чи може инший?

Серг. Мих. мучить мене, не відповідаючи на листи. Я не знаю через те, чи дістає він їх. Що з ним? Може він хворий, чи що трапилося? Я питаю його про діла, ставлю ділові й конкретні питання, а він — ані слова у відповідь. Здається, що цим самим мучив він і Вас! Такий гріховодник!

Ваш Д. Д.

*) М. П. Драгоманов, Переписка, том I, Львів 1901, ст. 181-ша.

147.

4. квітня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тому що для деяких розділів Історії я не маю досить матеріялу — але надіюсь його добути, то щоб не тратити часу (спеціяльно — великодніх ферій), то я рішив перескочити через ці розділи й вести працю далі. Одже мені доводиться писати про загальну політику уряду й про міністерську крізу в кінці жовтня. Дуже придались би мені ті окремі числа київських газет, що у Вас є, якими я вже користувався для своїх споминів. Це — одно число „Київ. Мыс-

ли", число „Нової Ради", „Відродження" і, здається ще якісь числа „Нової Ради". Чи не були б Ви ласкаві вислати їх мені тепер? Я їх збережу і поверну в цілости. Ради Бога простіть за клопіт, але що я маю робити? Там я, може, знайду і так дещо цікаве — я ловлю тепер кожну крупицю, кожне слово. До Львова в справі „Держ. Вістника" напишу, може вони мають і визичать мені. Чи дістали рукопис про Єлисавету Іванівну, я вислав учора, одночасно з „Донською Лѣтописью".

Ваш Д. Дорошенко.

148.

5. квітня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сьогодні одержав я IV-ту книгу Л. Н. Вістника і прочитав у ій статю Донцова. Моя думка така: сама по собі статя ця мене б не вразила, як би була писана власне „у відповіднім", себто пристойнім тоні. Бо вільно кожному, хто наших поглядів не поділяє, ці погляди критикувати. Але сама повага тих питань, про які пишете Ви в „Хліб. Україні" вимагає пристойного способу й тону трактування. Але Донцов є Донцов, і вимагати від його власне оцього пристойного, солідного трактування справ, які й для його самого, здавалось би, мусіли бути святі, — це значить вимагати, щоб він перестав бути сам собою. Цього вимагати трудно.

Як би у нас була своя легка преса, то, розуміється, варто було би з приводу статі Донцова написати. „Хліб. Україна" для цього за солідна й за важка, це все одно, що стріляти по горобцеві з важкої гармати. Але в свій час йому це пригадається, як буде слушна нагода.

Певна річ, залишатись мені під одним дахом з Донцовим, та ще з оцією „патріотичною" белєтристикою Модеста Левицького, — непристойно, і я сьогодні, одночасно з листом до Вас, пишу й до В. Гнатюка, що від нині я не можу дати до Л. Н. В. ані рядка і прошу не друкувати вже надісланої раніше замітки про київську „Україну".

Оце одержав я листа від М. Стороженка. Він просить передати Вам його щиру подяку за надіслані йому книжки й каже, що хтів написати подяку Вам сам у листі, та не знає Вашої адреси. Я йому її подаю. Він пише дещо і з приводу „Хліб. Укр.", але поки загально й поверхово, бо ще не простудіював її як слід; обіцяє прислати спеціяльного листа з приводу її. Взагалі він поставився до неї дуже симпатично, хоч, видко, своєї думки не договорює до кінця. По старечому він трохи балакучий і свою думку не висловлює ясно, я ще

її не можу як слід ухопити. Він добре знає Ваші твори і — уявіть собі, яка память — цитує одну Вашу фразу про його діда Андрія Стороженка, що це мовляв, був „zrusyfikowany potomek starszyzny kozackiej". Він протестує проти цього, доводячи, що той його дід був „свідомий українець". Взагалі, покищо я трохи розчарований з Стороженка, здається, він таки „здемократизувався" або, може, бідолаха, багато пережив за ці роки й ще якось не опамятався. В усякім разі буду листуватись з ним далі, може з його вийде таки яка користь.

Ж. остаточно вирішив друкувати брошуру ві Львові. Одже жду Ваших „Листів", щоб дописати і тоді до друку.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Вибачте, що я в сей конверт вкладаю й листа до Михайла Петровича, хочу вислати швидче, не відкладаючи, а нема під рукою більше марок то щоб не відкладати висилку йому до завтра, вкладаю листа до Вашого конверту. Зараз уже вечір, і почта наша замкнута, а єсть оказія передати сей лист, щоб по дорозі вкинули в скриньку. — Д. Д.

149.

1. травня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Давно не мав я від Вас вістки і сам не писав до Вас. Учора „на ходу" бачився я з д-ром Мірчуком і він казав мені, що Ви нездужаєте. Це мене дуже засмутило... Може як ось трохи потеплішало, Вам уже лучче! Дай Боже! Кінчайте же швидче тую роботу та їдьте спочивати, там же Мих. Петр. і сам упорається. Здоровля Ваше для України дорожче ніж усі книги вкупі, що друкуються під сей час!

І в мене останні тижні пройшли дуже невесело, теж під знаком хвороби, не моєї, а Нат. Мих. Посилають її лікарі на радій до Іоахімсталю (в півн. Чехії), одже доведеться змобілізувати всі кошти й послати її туди. Ця мобілізація грозить тим, що я сам не знаю, чи зможу виїхати поза межи Чехії цим літом; в усякім разі доведеться обмежитись виїздом кудись в один бік: або до Райхенау, або до Wannsee. Добре було би, як би ми всі троє могли зїхатись десь або там, або там. Але про це ще єсть час поміркувати, бо я взагалі раніше як в серпні ледве чи зможу рушитись.

„Історія" моя посувається. Сими днями шлю Вам дальшу частину: кріза кабінета, подорож п. Г. до Німеччини й „українізований" кабінет Лизогуба. Зостанеться мені початок, кінець (падолист 1918) і деякі вставки в середині. Останніми часами обіцяно мені

важний матеріял: „Кіев. Мысль" за весь 1918 р., книга Андерсона „Торговая Политика Украины в 1918 г.", матеріял про економічне життя, який ласкаво готує мені проф. В. Косинський (між ин. у високій мірі цікаві таблиці, які показують, що добича вугля в Дон. басейні за Гетьмана підіймалась з кожним місяцем, досягла в жовтні свого maximum-а і потім знову впала), та ще дещо.

Я вже дав свій рукопис переписувати на машині в двох прим., це важно і для друку і для асекурації на всякий випадок, щоб був не один екземпляр.

З Берліна мені пишуть мало і сухо. Чи вони там заклопотані своїми ділами, чи Бог їх зна що. Про Інститут уже й не згадують, видно справа безнадійна. Я оплакую її в своїм серці.

В „Укр. Голосі", Вінніпеґ друкується таке чорт зна що, що я не знаю, як зможе Ж. умістити там мої статі (а я їх йому вислав принаймні на 5 — 6 фейлєтонів). А я тим часом зірвав дипломатичні зносини і з „Літ.-Наук. Вістником" і з „Укр. Філателістом" (за один хамський вираз в статі Вирового про марки часів Гетьмана, ч. 3), хоч обидві редакції прислали покаянні листи з клятвою, що „більше не будуть", але я вже туди вернутись не можу.

Тут діються дуже цікаві справи щодо політики Рима в укр. питанні. Заноситься на те, що Рим ні більше ні менше, як висуває свого кандидата в гетьмани. Кажу цілком серйозно, але це діло на стільки довірочне, що я не знаю, як Вам його переказати. В слідуючім листі я Вам подам більше відомостей, але не буду називати особи; імя особи можете прочитати в Іл. Україні Грушев., ст. 206 (Віденське видання), або в моїм курсі укр. історії, ст. 93. На днях ця особа вернеться з Риму, і я буду знати. Тоді Вам напишу. Взагалі це все таке дивне, мов казка. Майте на увазі, що це не батько, а син, молодий хлопець коло 28 років. Перед відїздом був у мене, зробив дуже миле враження, але про свою подорож нічого не казав.

Шлю Вам в цім листі копію Вашого листа до Буріяна. Одночасно шлю й одну свою брошурку. „Дон. Лѣт." хай поки лежить у Вас, не спішіть.

Чи Вам писав М. Стороженко, чи ні? Він питав мене, де б міг він умістити свої спомини про 1919—1920 роки. Чи не взяли б Ви до „Хліб. України"? Може запропонувати йому списати спомини про гурт „Кіев. Старины", про Лашкевича, Тарновського та й инших укр. панів-меценатів „Кіев. Старины"? Як Ви думаєте?

Ваш душею Д. Дорошенко.

P. S. Про яку це газету балакав з Вами Ганьківський, він писав мені, але я не второпав... — Д. Д.

150.

6. травня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Наші листи все розминаються, та це не біда, аби доходили до свого призначення! От і зараз: вчора я вислав Вам листа, а сьогодні дістаю від Вас. Відповідаю зразу.

Газети, розуміється, я дістав і тоді ж Вам відписав і подякував, невже Ви мого листа про це не дістали? Може бути це була листівка. Окремо прийшли газети, а окремо в листі реєстр їх. Я там чимало добув матеріялу, як раз для того розділу, що на днях Вам вислав.

Про чергову авантюру я знаю ось що. Доходили до мене чутки, що в родині проф. К.[осинського] розлам на тім ґрунті, ніби батьки тримаються „російської" оріентації, а діти — син і дочка — української. Казали так, що дочка давно вже „стала українкою", а брат „навернувся" недавно і то під впливом панни Г-н. Це все мене мало цікавило. Аж ось дістаємо листи від дочки-панни Тані і від п-ни Г., що вони всі троє хочуть у нас побувати. Що ж, — милости просимо! Приїхали. Жінки між собою балакали, а я з хлопцем. Зробив на мене дуже гарне враження. Належав за часів Гетьмана до Союза Хлібор. Власників Новгород-сів. пов.*), грав у йому активну ролю. Розповів мені багато цікавого про ті часи і сам дуже мені сподобався: вихований, культурний, розумний і напрямком як раз підходить до нас. Тому що нам не дали довго бути на самоті, покликавши до столу, ми умовились, що він приїде до мене сам і тоді ми поговоримо докладніше. На тому попрощалися.

На третій день я віддав візит їм у Празі. Андрія К. (це — син) не застав дома, а балакав більше з старим, котрий дуже сердечно віднісся до моєї просьби пригадати мені його працю як товариша міністра, а потім і міністра праці, дав деякий матеріял, обіцяв дати пізніше іще більше. Днів за два він зробив нам візит у Добжиховицях разом з дочкою. Цілих три години ми пробалакали з ним на теми про 1918 рік, я дав йому кілька книжок, обіцяв добути йому „Хл. Укр." і ми попрощались приятелями. Я спостеріг, що він чимсь дуже засмучений. Поки я балакав з ним, Таня сиділа у Н. М. і дуже здивувала її оповіданням, що, мовляв, Андрюша несподівано виїхав до Риму, по дуже важній справі, що це велика таємниця, що його повезли як „принца", що він дуже жалував, що не встиг заїхати до Дмитра Івановича, може б той дав йому якісь доручення, але це нічого, він скоро вернеться і все Дм. Ів-чові розкаже...

Н. М. не могла зрозуміти, в чому діло, але догадалась, що це якась авантюра, як що не вигадка. Кілька день згодом, Д. В. Ан-

тонович, за чаркою вина в реставрації, в присутности моїй і проф. Біднова оповів нам „у великім секреті" таку сторію:

Оцю Таню „навернув" на українство років 3—4 тому Микола Галаган, внушивши їй, що вона, як „прямий нащадок гетьмана Косинського " і сама має якісь права до гетьманства. Дійсно, літом 1922 р., коли я прожив тиждень в Подебрадах, я зустрічав там Таню, дуже симпатичну й гарненьку панночку в товаристві Галаганів, п-ни Г-н і ще декого з українців. Але ніяких фантазій вона мені не оповідала. Правда, питала мене про свій рід, чи правда, що він походить від Криштофа Косинського, казала, що вона листувалася з Єлисаветою Павловною.

Потім ми довго не стрічались. Аж ось тепер, п-на Г. узялась не так до Тані, як до Андрюши, і от що відбулось тижнів тому два назад. Андрюшу познайомлено з папським нунцієм в Празі Marmaggi, як законним, так би мовити, претендентом на гетьманський стіл. Пані К. лежить слаба. І от одного разу нунцій заявля, що хоче одвідати її як слабу, але щоб не було при тім батька. Старий, який безумно любить дочку і якому вся ця історія була дуже прикра, так образився, що виїхав на три дні з дому. У його відсутности приїхав нунцій, балакав на самоті з матірю й Андр., і тут же забрав А. з собою, посадовив у карету, одвіз на двірець, де на його чекав екстренний поїзд і поїхали до Риму. Секретар нунція, що приїхав з ним, величав А. „votre excellence". Під час візита нунція була у К-их і п-а Г. і вона і Таня так були зворушені розмовою з нунцієм, що ревли і заливались сльозами. Монсіньор Marmaggi (він є тут деканом диплом. корпуса в Празі) благословив усіх і відїхав. Про „відпадення" А. від російських орґанізацій і перехід його до українців: наробив, мовляв, „великого переполоху серед росіян, і він дістав листа від самого в. кн. Кирила, де той намовляв його: „дорогой мой! я слышалъ, что Вы насъ покинули. Не хочу этому вѣрить!" і т. д. Ось що оповів мені Дм. Волод. Не знаю, чи вірити цьому, чи ні. Може бути, що тут Wahrheit перемішана з Dichtung на цілу половину, але щось очевидно єсть. Я ждав повороту самаго А., щоб довідатись від нього безпосередно. Але досі не знаю, чи він повернувся і поки пишу те, що чую. Розуміється, надіюсь спаралізувати цю глупу акцію, бо до спілки матиму й батька.

Останніми часами я якось близче зійшовся з „росіянами", себто з нашими панами з Чернігівщини: Савицькими, Соломками, Рашевськими. Добре б було мені мати якийсь комплєкт „Хл. Укр.", бо свій одинокий примірник шкода давати, та й не можу, бо раз-у-раз самому потрібний. Може як будете висилати 5-ий випуск Хл. Укр. за одно додасте й 1-шу книгу, або ще й 2-гу? Люде все поваж-

ні, для нас цікаві: старий Сав. — б. чернігів. губ. староста, Соломка — кролевецький повітовий маршалок, молодий Сав. — талановитий молодий учений. Добре було би притягти їх до нашого гурту. В кожнім разі, коли не притягти, то „просвітити". От, як би я був вільніший! Я би всіх їх тут порозкопував, але ж не маю вільного часу, і так уже дуже стомлений працею й усяким клопотом, то хіба коли-не-коли можу ходити по людях.

Олександер Шаповал казав мені, що листується з Вами й має показати мені Ваш лист до нього й копію свого листа до Вас. Йому років коло 35, а може трохи більше. Він земляк М. Стороженка й вони постійно тепер листуються між собою. Від нього я й почув про Стороженка. Чоловік він, здається, щирий. Напрямку як би мовити національно-державницького, дуже горнеться до мене. Колись питав Вашу адресу для висилки якоїсь анкети, а замість того звернувся листом! Має зо собою прихильників серед бувших військових — кажуть, що грає серед них якусь роль. По освіті — скінчив дух. семінарію, був учителем, потім військовим в часі війни.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Ви пишете, що там в Берліні вони заняті „боротьбою за істнування". Чи се стосується тільки Сергія Мих. і чи дійсно його справи погані? А як його підприємство з марками? — Д. Д.

*) Батько був великий власник, мав у Новгород-сіверському пов. кілька тисяч десятин землі, які дістав як спадщину від своєї сестри, що вийшла за багатого пана Трифоновського, овдовіла й умираючи, одписала маєток братові, властиво — його дітям. Сам К. — дрібний панок, його родовий хутір, у 3-х верствах від нашого хутора, мав усього 40 десятин. Старий К. доводиться мені троюродним братом, але ми познайомились тільки в 1917 році. Він ніколи не жив на хуторі, здаючи в аренду, а мешкав у великім маєтку в новгородсів. повіті. К. родився в 1866 р. скінчив Новгородсів. гімн. і Моск. університет по двом факультетам: матем. і юрид. Був ордин. проф. в Москов. і Одес. унів. по політ. економії й деканом Київс. політехнікума. Був заможною людиною, мавши з маєтків 60.000 руб. річного доходу.

151.

14. травня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ж. хоче нарешті вже зовсім конкретно приступити до видання моєї брошури про Ваші „Листи", хоче вже висилати гроші на друк.

Одже хтілося б мені знати: коли я можу дістати кінець Ваших „Листів"?

Далі: чи у Вас тільки один прим. статі в „Укр. Голосі", [Вінніпеґ] чи є й зайвий: мені бракує ч. 36, себто початку, а решта є, з Канади ж я ніяк не можу допроситись висилки.

Друкувати будемо у Львові, хоч там і дорожче: легчий буде доступ до всіх книгарень в краю, а може залетить і на Україну.

Чи Ви дістали мого листа з подробицями про авантюру К.?

Ваш Д. Дорошенко

152.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
24. травня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я одержав Вашу останню картку. Не писав Вам тому, що не було нічого особливого, про що писати. Ось я добув дуже важний матеріял для розділу про церковну політику і на днях Вам цей розділ вишлю, вже його кінчаю. Добув я і ще деякі нові додатки й доповнення до готових уже розділів, так що робота все доповняється. От як би тепер добути матеріял для історії торговельної політики, то було б зовсім добре, можна би було сказати, що вже діло зроблено!

Ніяких журналів мені вертати не треба, я все це вислав для Вас, я сам маю. Чи Ви чули, що заборонено ввозити до Чехословаччини такі укр. видання: „Заграва", „Літ.-Н. Вістник", „Укр. Козак" і „Укр. Щоденні Вісти"? Цікаво, що „Укр. Козак", здається, давно вже не виходить, а чим „Літ.-Н. Вістник" зашкодив — просто не можу збагнути. Допік таки Донцов усім!

Ви добре зробили, що викинули отой уступ про Міхнов-го й мене: справді, до чого тепер про це писати? І вигадає ж Сергій Мих. такі річи!

Чи Ви читаєте постійно „Укр. Голос" — бачили, як там наш Ж. росписався? Видно — він дуже щира і віддана людина. Добре, що такі люде трапляються, хоч і зрідка!

Ваш Д. Д.

153.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
26. травня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Дуже засмутив нас обох Ваш лист, який я тільки що одержав, відомостями про Ваше здоровля. Справді, ця напружена робота му-

сіла Вас страшно перевтомити, і Вам треба неодмінно відпочити, та ще й ґрунтовно. Мені дуже боляче, що Ви й зі мною уважаєте потрібним рахуватись листами, просити вибачення за те, що довго не відповідали, так наче я Вам зовсім стороння, чужа людина, з якою Ви потрібуєте додержуватись якихсь церемоній! Це мені отроює ту високу й щиру радість, з якою я дістаю з почти Ваші листи. Цілком досить з мене було б, як би написали мені кілька рядків на картці в ділових справах, і то тоді лиш, як цього вимагає діло. На будуче я так би Вас і прохав робити. Я ж добре розумію, що коли Ви довго не пишете, то не тому, що гніваєтесь на мене, або що, а тому, що Ви втомлені і Вам ніколи. Я ж не песиголовець який, щоб вимагати від людини, яку я найбільше з усіх українців поважаю і люблю, писати мені листи, коли це їй тяжко. З свого боку, розуміється, буду Вам писати листи, як звичайно, бо ж читати листи певно Вам не так тяжко, як писати. Правда, всякі бувають листи, але я стараюся, щоб мої листи нічим не вражали Вас, а коли часом що таке й трапляється, то повірте — не по злій моїй волі!

Оттак дещо подібне трапилося й що до Є. Х. Чикаленка. Написав я Вам тоді в стані афекту, викликаного глибоким і щирим жалем до Є. Х. Аж потім, коли вже вислав, то жалував, бо згадав, що в Берліні живе дочка Є. Х-ча, що це може викликати неприємности і т. д. Тому я в дальших листах і не згадував більше про це.

Фактично справа стоїть так: для Є. Х. зібрали ми тут складку, яку й передали йому під фірмою „Т-ва укр. техніків і аґрономів", яке виплачує йому місячну пенсію по 500 кор. Одже воно видало йому в сім місяці подвійну пенсію, так що він не знає, що половина — то приватна складка. Але те, що ми наробили галасу про тяжке становище Є. Х-ча мало свої добрі наслідки: Подебр. Академія запросила його на голову термінологичної комісії з платнею 700 кор. місячно, а з осени поручить йому курс вівчарства. З огляду на це більше складки робити не будемо: відпала нагла потреба, а збірати тяжко, ще ж тяжче — знайти форму, в якій можна було б зібране передати. Та слава Богу, що якось устроївся Євг. Х.: він має тепер 500 + 700 місячно, а в осени матиме більше.

Тому то, коли можна, то прошу, дайте знати в Берлін, щоб там не збірали. Коли ж вони щось уже зібрали, чи асігнували, то — не біда: на перший раз воно здасться, але далі вже присилати не треба. Я б Вас дуже прохав так написати — і вибачте, що потурбував Вас, схвилював, збив таку бучу! Але моє побачення з Є. Х. і його розмови зробили тоді на мене просто потрясаюче враження.

Спасибі Вам за біографічні відомости про Яна Ст. Токарж. — я уже маю від нього самого, він мені прислав через Лотоцького.

Я Вам поверну сей листок слідуючим разом.

З авантюрою К. якось затихло. Дивним дивом — про неї тут в Празі ніхто й не говорить. Треба думати, що чимало з того, що Дмитро Волод. мені оповідав, — є фантазія самої панни Г. На днях я буду сам у К-их і певно щось дізнаюсь, як москалі кажуть, „толкомъ".

Всі ці дні я був дуже занятий: добувши матеріял про церковну політику 1918 р., я писав цей розділ. Я думав, що обійдусь без Зіньківського і скінчу цей розділ ось цими днями. Але бачу, що без нього обійтися не можна, і тому написав до нього в справі побачення. Та й крім того діла було багато: шукали кімнату в Празі і вже знайшли. Переїздимо аж 1-го липня, але за те цей місяць червень можна буде спокійно дожидати, знаючи, що вже кватиря є. З неділі починається тижнева перерва в заняттях (тиждень св. Трійці), тоді я побуваю і в К., і в Зіньківського, взагалі поладнаю всі залеглости.

Я остаточно дав собі слово ні в яких галицьких виданнях не писати. Бо ось дивіться, що вийшло: писав я Гнатюкові, що далі у Л. Н. В. писати не буду і що дві замітки, які я переслав раніше, нехай або пустить під якимись літерами (коли вже вони зложені), або хай дасть до „Ст. України", або „Учителя". Дійсно, одна замітка — рецензія на київську „Україну" — пішла в V кн. Л. Н. В. під літерами „Т. М.", а другу чомусь пустили до „Діла", в якому я зроду ні одного рядка не друкував. Мені навіть числа того не прислали і я побачив його випадково у Шелухина. Прикро мені це було, ну, думаю собі — чорт його бери! Надруковано, так надруковано (рецензія на журнал „Учитель", де між ин. дуже цікаві й прихильні до нас спомини одного учителя галичанина про Україну 1918 р. й такаж статя В. Залозецького). Коли зараз же на другий день у „Ділі" стаття Саліковського „Хто такий був Скоропадський?" (на підставі споминів Черячукина). Ну, що Ви скажете?! Написав я їм листа з „теплими словами" і дав собі слово ні до якого галицького видання й на гарматний вистріл не наближатись. Навіть і до „Старої України" не хочу писати, хай їм чорт!

Писав мені п. Г., що він хотів би до Вас приїхати в серпні. Я йому відписав, що я буду вільний з початку серпня і до кінця вересня. Одже десь певно в другій пол. серпня і зїдемося.

Спасибі за обіцянку вислати числа „Укр. Голосу", це дуже добре, що Ви самі поробите примітки чи виправки. А як Ви думаєте щодо назви: чи лишити ту саму, чи дати яку иншу, ширшу, загальнішу? — Та ще буде час про це зговоритися.

Бувайте здоровенькі, любий Вячеславе Казимировичу! Бере-

жіть своє здоровля, кидайте вже до біса всі ці коректи, та спочиньте! Наберетесь свіжих сил, відпочивши, то тоді ще більше зробите!

Ваш душею Д. Дорошенко.

P. S. Я писатиму Вам, як набігатиме матеріял, про що писати, не ждучи Ваших листів.

Оці білоруси, що видають „Бел. Долю" — страшенна сволоч, чисті большевики. Я справді умисне не додав редакційної примітки, щоб Вас не дразнити, але кореспонденція сама по собі — цікава.

Ніяких часописів мені не повертайте, я все це вислав, щоб у Вас було, воно ж може Вам здатись. — Д. Д.

154.

Dobřichovice u Prahy, č. 203.
5. червня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Не висилаю Вам досі розділу про церковну політику через те, що хочу перечитати його В. В. Зіньківському, щоб він поробив одразу доповнення й уваги. Він уже згодився на це, але ми відклали сеанс на тиждень, бо він виїхав до Берліну на тиждень, а перед виїздом не мав часу. Одже десь коло 15-го ми з ним зустрінемося й перечитаємо цей розділ вкупі. Тимчасом, може, призбіраю матеріял і для розділу про зовнішню торговлю. Як тільки матиму матеріял для цього розділу й складу його, то можна вважати, що в головному робота вже скінчена.

Не мав я од Вас якийсь час звістки, а з Берліну мені писали, що Ви себе погано почуваєте. Се мене трівожить дуже... Писали мені також, що п. Г. хоче запросити Вас (чи вже й запросив) приїхати на довший час відпочити у його у Ванзее. На мою думку, — оскільки се годиться з вимогами Вашого лікування — це було би дуже добре ось з якого боку: нам треба конче зіхатися усім трьом докупи, щоб переговорити про ріжні важні для нас справи. Їхати п. Г. до Австрії — це вимагає клопоту з візою; так само і мені. До Німеччини добути візу значно легче. Одже зіхались би всі в Німеччині, я би приїхав до Берліна і звідти б наїздив до Ванзее, і ми б, не поспішаючи, не втомлюючись поміркували б про все, та й „Історію" мою переглянули. Мені добути візу зразу до двох країв тяжче, ніж до одної, одже з цього боку поїздка до Німеччини виглядає простіше.

Навіть, як би Ви жили не у п. Г., а десь в иншому місті, в якійсь санаторії, то й туди б було легче приїхати нам обом, щоб побути якийсь час разом з Вами.

Розуміється, коли б Ви не поїхали до Німеччини, а лишились

в Австрії, то я поїду до Вас в Австрію, але здається мені, що перебування Ваше в Німеччині, а особливо у Ванзее, дуже б облегчило нам змогу побути довший час усім трьом разом. Там же ж і Сергій Мих. та Олександер Філаретович. А ми давно не збірались усі гуртом!

В кожнім разі я можу приїхати не раніше серпня, бо наші мудрагелі хочуть, щоб в Педаг. Інституті виклади відбувались аж до 1-го серпня. Одже до 1-го серпня я буду занятий. В університеті виклади кінчаться ще перед 1-м липня, а це тільки в Ін-ті такі щирі до науки, хоч уже й очи рогом лізуть і мозок не працює серед літньої спеки.

У мене новин не має. От хіба: авантюра К-го вже доходить до свого природного кінця: нунцій махнув на його рукою, як на дурня, і навіть панна Г. його відсахнулася, а се ж була його, так би мовити, права рука. Слава Богу, ніхто на се не звертає уваги, ніхто тут про це не говорить, і воно собі як почалось нишком, так нишком і усохне.

Останніми часами я доволі часто дістаю листи з Київа від Єфремова й п. Грінченкової. В тих листах є чимало цікавого, але про се треба докладніше росказати, — нехай уже, як зустрінемося.

Як що Вас не дуже обтяжить, то черкніть з ласки своєї картку — пару слів — про своє здоровля. А може попрохаєте Михайла Петровича, щоб він написав, бо Вам і так усе одно доводиться багато писати, та й не через що инше, як оте писання Вас так і вимучило!

Наталія Михайловна сердечно Вас вітає і просить переказати Вам її найщиріші побажання як найскорше відпочити й одужати. Сама вона думає в кінці літа поїхати на 4—5 тижні до Йоахимсталю (се тут в Чехії близько Карлсбаду) полікуватися радіом.

Бувайте здоровенькі!

Ваш душею Д. Дорошенко.

155.

Dobřicovice u Prahy, č. 203.
16. червня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Дуже засмутив нас Ваш лист... Але я, наприклад, не дуже вірю лікарям, особливо тутешнім: вони часто брешуть, се я переконався ще як возив свого покійного батька по німецьких та австрійських лікарях. А крім того зважити треба й таке: в наших літах той процес, що у Вас, вже не такий страшний: от небіжчик В. П. Науменко дожив з ним до 70 років і жив би може досі, як би не большевицька

куля; а В. Гнатюк, Богу дякувати, живе й живе, дочок заміж повидавав і вже 60 літ доходить. Та все-таки відпочити треба Вам не один місяць, а три, бо за місяць не відпочинете. Невже не можна зробити антракт в справі „Хліб. Укр."?

Що до нашої зустрічи, то розуміється, найлучче було би всім нам зїхатися в Німеччині. Я буду вільний вже з половини липня і аж до половини вересня. Та про се єсть іще час поговорити й умовитися.

Тепер про „Історію". Нарешті я добув дуже цінний матеріял до історії торговельної політики: текст торг. договору з Ц. Державами й ще дещо. Я дав зразу переписати на машині, можна буде умістити цілком в додатку, де мають бути й ще подібні матеріяли високої ваги. Текст договору передав мені В. П. Тимошенко і сам розповів дещо, як член Ради М-ва Торгівлі 1918 року.

Що до бюджету, то від нього ж добув „Роспис державних прибутків і видатків на 1918 рік" на 64 сторінках, де єсть і ті цифри бюджету, що я мав раніше. Це не фальсифікат: мені пояснив це Ів. М. Кабачків, б. директор Департаменту в Державнім Контролі 1918 р., який недавно в Юридичнім Т-ві у Празі читав доклад на тему про державний бюджет України в 1918 році. З цього бюджету зовсім не випливає, ніби гетьманський уряд був „дорожчий", навпаки: випливає, що він був дуже ощадний і беріг „народню копійку"! Так принаймні твердить п. Кабачків, добрий знавець діла, колишній високий урядовець Держ. Контролю в Петербурзі. На підставі добутого „Розпису" і пояснень п. Кабачкова я значно поширю відділ про фінанси.

Я ще досі не бачився з проф. Зіньк., але вже на цьому ж тижні умовлена між нами зустріч, і тоді я докінчу й вишлю Вам розділ про церковні справи. Побалакаю і взагалі з проф. Зін. — що він і як; я вже давно не говорив з ним, ми все обмінювалися листами.

Вже маю відповідь від полк. Сливинського і якраз сьогодні вислав йому копію розділу про армію та флот на перегляд. Одже наша „Історія" пройде через цілий ряд рук спеціялістів і матиме справжню історичну вагу!

Між ин., вислано на перегляд проф. Вагнеру до Білграда розділ про діяльність М-ва Праці. Як тільки дістану назад розділ про внутрішню політику й він буде переписаний — надішлю до Ігоря Кістяківського.

В Стороженкові я розчарований: се якийсь сентіментальний „кающійся дворянинъ", надзвичайно балакучий і при тім не без укритого єхидства. Він нам був би цікавий, як би він залишився тим, чим був раніше: паном, з історичною традицією, консерваго-

ром, — а такий, яким він став, на чорта він нам здався! Одна може користь буде, коли напише як уже пообіцяв, для „Хліб. України" свої спомини. Мовою укр. володіє він прекрасно, память має добру, знає багато, одже спомини мають бути цікаві. Вам, розуміється, озиватись до нього нема чого. Перш за все замучить Вас безконечно довгими листами. Він через мене вийшов у зносини з Київською Академією Наук, і там Єфремов розшукує готові вже аркуши VIII. тому „Малорос. Родословника" на літеру „С-Т" (там є Скоропадські, Скорупи, Стороженки). Том був готовий до випуску і залишився в друкарні. Важно було би врятувати.

Євг. Харл. прислав мені вчора другий випуск своїх „Спогадів" і листа, де запитує про Вас. Я йому пишу, що Ви не зовсім здорові і щоб він не ремствував, коли довго нема від Вас листів. Сам він якось устроївся і, слава Богу, потреба в цій неприємній процедурі складок — минула. Я вже в свій час повідомив про це п. Г. і Серг. Мих.

Хто такий Блакитний — не знаю. Догадуюся, чи се не Адасовський — був такий у Царьгороді.

Нат. Мих. вітає Вас!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Новина: Винниченко їде до совдепії. Знову покаявся, склав присягу на вірність і підписав зобовязання не мішатися до політики. Блискуче закінчення карієри!

Посилаю Вам число „Спудею", орґану студентів Педагог. Ін-та. Там доволі цікава статейка Деркача про Київську Академію. Ще торік Інститут вважався за цитадель есерівщини, а тепер — бачите, яка еволюція! Там є дуже симпатичні студенти, здебільшого — недавні військові, офіцери укр. армії.

Я Вам буду писати час від часу, не рахуючись листами. Одже Ви не дбайте про реванш, хіба що буде якесь діло! — Д. Д.

156.

Praha-Nusle, u Jezerky, č. 630.
27. червня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я запитував що до присилки комплектів „Хліб. Укр." не в смислі претензії „на що, мовляв, так багато присилали", просто хотів знати, чи не маєте для них якогось особливого призначення. Розуміється, вони мені дуже придались: я дав до трьох бібліотек, один піде проф. Косинському, а два хай у мене будуть в запасі: охотників на їх багато, але не кожному я дам; ачей трапиться такий, кому буде корисно дати!

Ну, нарешті відбув я аж дві конференції з проф. Зіньківським, і тепер маю вже готовий розділ. Знаєте, після розяснень Зін-го багато уявляється мені зовсім не так, як я сам думав і взагалі цей розділ буде дуже цікавий і важний. Докінчив я й розділ про торговлю. Але я тепер робитиму так: з початку даю в переписку, а вже тоді пошлю Вам переписану копію. Бо так як досі було, мені дуже незручно: рукопис іде в мандри, я зостаюсь без усього (я ж пишу на чисто і чернеток у мене нема), потім треба якоїсь справки, або набіжить якесь джерело, яке треба зараз же використати, а у мене нема під рукою. Одже Ви за який тиждень дістанете більшу порцію вже переписану на машині, і це вже буде кінець! Бо лишається тільки останній розділ, який я можу написати лише після спільної праці з п. Г., та початок, який напишу в липні і вже привезу з собою. — Слава Богу! Діло наближається до завершення!

Щодо бюджету, то я введу багато нових данних і пояснень, так що Ваші сумніви — чи не фальсифікат? — розвіються самі собою! Я маю в руках спеціяльну роботу про „Бюджет Укр. Держави 1918 р." Ів. М. Кабачкова — дуже компетентної людини. Він був директором департаменту в Державнім Контролі за наших часів і членом Бюджетової Комісії. Цю роботу він недавно читав на зборах Укр. Правничого Т-ва в Празі.

Вчора я прочитав останню лекцію і тепер у мене залишаються тільки іспити 5-ого, 11-ого і 18-ого липня, а тоді я — вільний. Буду ждати звісток від Вас, щоб орієнтуватись, куди мені лаштуватись у дорогу. П. Г. писав мені на днях, що місце і час нашого спільного побачення залежатиме від того, де Ви будете в санаторії: туди зїдемось.

Післязавтра (поспочувайте мені!) переїздимо на нову кватирю до Праги. Сьогодні послідній раз сиджу спокійно за своїм столом в своїй окремій кімнаті: завтра вже все піде до гори ногами, бо почнемо укладатись. Сьогодні я дописав останню сторінку „Історії" і понесу в переписку. На новій кватирі, як оговтаюсь, напишу тільки вступний розділ, якого досі не було. „О доле, доле людськая, доле єси злая"!

Вчора дістав з Київа пакунок книжок, в тім числі другий том Величка, якому я зрадів, як рідному батькові. Тепер добиватимусь присилки „Покажчика" до „Кіев. Старины" і дечого з Лазаревського.

Вчора-ж був у мене милий гість: В. О. Мякотін. На днях виходить другий том його „Очерковъ соціальной исторіи Украины", я постараюсь добути для Вас в замін хоча б за „Хліб. Україну", що в мене. Добре? Він дуже приємна людина і випити великий неду-

рень, що вчора вкупі з ним я і спробував.

До Відня виїхав уже д-р Мірчук. Він хоче, за Вашим дозволом, приїхати до Вас. Тоді роскаже наші пражські новини.

Чув я, що у Вас був Б. Матюшенко, але я його ще не бачив. Поїду скоро до Подебрадів, може там з ним стрінуся.

Не знаю, як Ви себе почуваєте останніми часами, але від усього серця і від усієї души бажаю, щоб почували себе краще! А до моїх побажань прилучається і Наталія Михайловна.

Ваш душею Д. Дорошенко.

P. S. Я пишу ще на старім помешканні, але адресу подав у горі нову.

В. В. Зіньківський дуже просив Вас вітати (я передав йому Ваш поклін). Я закидав, чи не стане він ближче до нас, але він, видко, цілком угруз у свої церковні інтереси. Але ми ще будемо з ним говорити. — Д. Д.

157.

Praha-Nusle, u Jezerky, č. 630.
3. липня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Посилаю Вам „голоси преси" про мої спомини, і видко, як би довелось друкувати, то треба скоротити. То Ви вже, з ласки своєї, пройдіться олівцем по тих „голосах" і викресліть зайве. Усього я не міг добути, наприклад, рецензій у „Л. Н. Вістнику", в збірнику „На чужой сторонѣ" та ин. Та нехай іде так, а то задержу на довго, поки позбіраю потрібні виїмки.

Вже сяк-так улаштувались у новій хаті. Звісно, не та вже мені воля, що в своїм помешканні, як то було в Добжиховицях: нема порядного стола, ніде розкласти книг, тісно, нема у вечорі доброї лямпи і т. п. Звісно — міське помешкання однокімнатне у господарів. Але якось то треба пристосуватись. Літом буду менше писати, а в осени може примощусь працювати десь в бібліотеці.

Дістав я вчора від п. Г. усі рукописи. Чого Ви так запідозрюєте той нещасливий бюджет? Що в йому надзвичайного? Що дефіцит — так це ж зрозуміла річ, та він же і покритий внутрішніми операціями! Що малі видатки на Ц. Раду — так зрозуміло — в 1918 р. вона засідала дуже мало. Що великі видатки на утримання Гетьмана! Так які ж це великі! Це дуже малі пропорціонально! До того я маю певні данні, що це не фальсифікат, а дійсний роспис (бюджет) державних видатків і прибутків. Я Вам при стрічі розкажу і поясню.

З огляду на те, що п. Г. дуже цікавиться церковним рухом,

мені хочеться, щоб він скорше прочитав мій розділ про церковну політику. Чи не мали б Ви нічого проти, щоб я той розділ вислав зпочатку йому, а він уже перешле Вам? Я посилатиму тепер вже переписане на машинці. Оце як доповнить мені ще В. Тимошенко про торговлю, а інж. Сокович про шляхи (я їду до їх спеціяльно до Подебрадів), то робота моя вже й готова!

Ваш Д. Дорошенко.

Нат. Мих. сердечно Вас вітає і умовляє, щоб Ви швидче кидали роботу та спочили. До цієї ради й я пристаю, та хіба Ви мене послухаєте?

158.

Praha-Nusle, u Jezerky, č. 630.
6. липня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Хоч не хотілось мені турбувати Вас, але мушу вдатись до Вас за порадою: п. Ж. пише оце мені, що вже переслав на мої руки 200 дол. для друку брошури про Ваші „Листи" (з них 170 дол. — на видання й експедицію, 30 дол. — мій гонорар). При тім пише, що дає мені вільну руку друкувати, де схочу — чи у Львові, чи у Празі, чи у Відні.

Одже я й прошу Вашої поради: де друкувати? Я вже надумав був друкувати ві Львові, двічі діставав звідти розцінку, але там ціни так підскочили, що й 170 дол. не вистарчить. За Львовом промовляло те, що звідти лекший кольпортаж по краю. Але, думаю, що й з Відня може не буде так трудно розіслати. Половину накладу маємо відіслати до Америки (1.000 прим.), а другу до Галичини й Волині.

З огляду головно на дорожнечу я схиляюся до того, щоб друкувати у Відні й доручити діло Мих. Петровичу, хай лучче він заробить за догляд, коректу й експедицію, ніж там який рутенець. Всього вийде не більш 4 аркушів.*) По цій росцінці, яку давав мені Мих. Петр. (на жаль, не маю її під рукою, вона десь спакована серед листів), вийде видання значно дешевше ніж у Львові. За коректу, догляд і пр. Мих. П. міг би дістати 15—20 долярів.

Одже, яка Ваша думка: чи не почати друк у Відні? Тут один сумнів: а що, як поляки не пусттять видання до себе? Як що Ви такого сумніву не маєте, то все промовля за те, щоб друкувати у Відні. Друк у Відні має за собою ще й те, що можна було би почати друк зараз же, поки наберуться перші аркуші, наспіє кінець Ваших „Листів", я зреферую і дам закінчення брошури.

Будьте ласкаві: черкніть картку й в двох словах скажіть —

чи у Львові, чи у Відні? Як що у Відні, то я негайно починаю переписку з Мих. П. і відтоді вже Вас в цій справі не турбуватиму. Коли ж скажете у Львові, то тоді проситиму вислати мені хоч коректурний відбиток кінця Ваших „Листів" і ч. 36 „Укр. Голосу", де був початок.

Я все досі не міг зібратись зїздити до Подебрадів, тільки завтра побуваю там. З Ун-том уже у мене скінчено, почались ферії, а з Інститутом ще тягнеться, то іспити, то засідання, і все це забірає час.

Переписаний розділ про церкву посилаю просто до Берліну, а вже Вам звідти перешлють. Думаю, що не будете ремствувати за таку зміну звичаю, бо п. Г. дуже інтересується тим питанням, і мені хочеться, щоб він швидче прочитав. А про торговлю вишлю просто Вам.

Що до бюджету маю автентичні запевнення, що це не фальсіфікат і авторитетні пояснення, що це один з кращих державних бюджетів (ощадних і добре зложених), які в подібних обставинах складались по инших державах. Це я зазначу в своїй роботі. Я там чимало додав, супроти того, що було у Ваших руках. Взагалі раз-у-раз до того чи иншого відділа роблю додатки, бо несподівано попада до рук якась нова звістка, або стрічаю людину, яка може дещо пояснити. Жду тепер зо дня на день повороту розділу про військо від полк. Сливинського, дуже мені цікаво, що він там виправив, або доповнив.

Бувайте здоровенькі!

Ваш
Д. Дорошенко.

*) В тому, що друковано в „Укр. Голосі" є 73.920 літер, та нехай прийде ще 12.320 (один фейлєтон — про закінчення), одже всього 86.240, нехай кругло 90.000 літер. Навіть коли брати розгонистий друк по 24.000 літери аркуш, то й то вийде всього 3¾ аркуша.

159.

Praha-Nusle, u Jezerky, č. 630.
12. липня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

То й добре, що Ви за Відень! Мені самому найприємніще мати діло з віден. друкарнями через Мих. Петр., та й для справи це краще: скоріще і акуратніще вийде. Буду дожидати від М. П. оферти, а від Вас „Хл. України".

Разом з цим посилаю Вам розділ про торговлю. Майте тільки на увазі, що він не скінчений: ще буде одна сторінка з цифрами (я дав її переписувати і дошлю Вам в листі) і картограма, яку мені дав цими днями проф. Косинський. Я ту картограму три дні перемальовував, себто перекреслював, і усе не удавалось, аж нарешті сяк-так накреслив, але треба ще пофарбувати.

Тепер задержують мене дрібниці: написав я про шляхи, поїхав до Подебрад, щоб побачитись з інж. Соковичем та заодно і з В. Тимошенком. І що Ви думаєте: і Сок. і Тим. обоє виїхали до Праги! Не повезло мені по цілій лінії: навіть Євг. Харл. виїхав на якусь екскурсію з студентами. Я заїхав навмисне по дорозі в Німбург — і ні Лоського, ні Євгена Томашівського не застав! Правда, я сам винен, що не попередив, але не міг багато людей заангажовувати, бо боявся, що коли щось мені перешкодить, то дурно людей підведу. Всього на всього побачив я одного Мурашка, з яким мав серйозну розмову. Про неї розкажу при стрічі, бо говорили ми принціпіяльно і довго прийшлося б писати.

Доведеться останній розділ (там зразу про все: про шляхи, працю, продовольчі діла, нар. здоровля і про держ. контроль) скінчити без допиту свідків. Він буде невеликий. Тоді напишу передмову, себто вступний розділ про події перед гетьманським переворотом — і кінець.

Що до приїзду, то приїду, куди мені буде сказано. Коли б Вам здоровля позволило, то краще було б зїхатись у Б., бо там же ще й Сергій Мих. та Ол. Ф., та й до Німеччини візу легче дістати ніж до Австрії. Але я сам готовий їхати, куди хочете, аби лише на протязі часу між 20 липня і 1. вересня.

Недавно показував мені Ол. Шаповал Ваш лист до нього і копію свого листа до Вас, і мав я з ним довгу, чотирьохгодинну розмову. Почасти я йому відповів за Вас, і він моєю відповіддю задовольнився (майте це на увазі і тому не турбуйтесь спішити йому відповідати!). Він людина дуже щира, жива, ми з ним говорили про річи серйозні, а вислід наших розмов поставили в залежність од моїх розмов з Вами при стрічі. Одже тепер він і ті люде, що стоять коло нього, нетерпляче дожидають нашої з Вами зустрічі. Взагалі у мене набралося в голові дуже багато матеріялу для розмови як з Вами у-двох, так і з Вами й п. Г. у трьох. Одже на скільки можливо, наш зїзд варто відбути не пізніше як за місяць.

Я передав проф. Косинському комплект „Хл. Укр.", старий дуже тішився і обіцяв віддячити своїми книжками. Книга Мякотіна ще не вийшла, як вийде, то я її для Вас здобуду. Я саме мав з ним бачитись сьогодні (він приймає по понеділках, як редактор збірн.

„На чужой сторонѣ", і в той день буває в Празі), але іде цілий день дощ, я полінувався пхатися до міста і відклав до слідуючаго понеділка.

Про Токарж., розуміється, скажу всього тільки пару слів, як і про инших, бо перш за все не можна брати широкого маштабу через те, що про одних маю звістки, а про других ні, або майже ні. Одже не зручно не одною мірою міряти. Я вже не кажу про те, що про Т. справді нема що багато говорити!

От, щоб не забути: С. П. Шелухин давно просив мене поспитати Вас: чи не знаєте Ви адреси М. М. Тимофієва? Коли знаєте, то може подасте з ласки своєї при нагоді — може Мих. П., як писатиме, подасть ту адресу. Добре?

Чи і у Вас такі дощи як тут? Як Ви себе почуваєте? От кинули б Ви ту роботу та відпочили б!

Нат. Мих. сердечно Вас вітає.

Ваш Д. Дорошенко.

160.

Praha-Nusle, u Jezerky, č. 630.
17. липня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вже прийшли гроши від Ж., і я мушу готовитись до негайного, по змозі, приступлення до видання книжки про Листи. Одже прикладаю до цього лист до Мих. Петр., який б. л. передайте йому, бо я не знаю, де він перебуває, чи у Відні, чи в Райхенау, а до Вас в цій справі звертаюсь ось з чим.

1. Назва. Я думаю дати таку назву: „Вячеслав Липинський і його думки про українську національну справу". Що Ви думаєте про таку назву? Маю на увазі сокрити, що річ іде головно про Ваші „Листи" — з огляду на те, що вони на індексі в Польщі.

2. Хочу дати Ваш портрет. Цього хочуть і канадійці; а я думаю, що це додасть інтересу книзі: окрім портрета на окремій картці, може дати портрет і на обгортці? Це в інтересах приваблення уваги читача, яка мимоволі більш спиняється на книзі з якимсь портретом, або малюнком. Що до самого портрета, то прохав би Вас дати якусь фотографію, по Вашому вибору, Михайлові Петровичу, а я йому пишу, щоб зараз же дав зробити кліше. Гарну Вашу карточку (невелику, зроблену домашнім способом, а не у фотографа) я бачив у Сергія Мих. Може у Вас є яка инша, одним словом дайте ту, яка Вам самому здається кращою.

3. Гроши. На чию адресу маю їх пересилати для оплати друкарні: чи самій друкарні по рахунку, чи Вам, чи Мих. П-чу? Я би

думав так: на оплату самої друкарні виплатити їй самій; а на все инше (оплата гонорару Мих. П-чу за його працю, на експедицію, на кліше і т. под.) — на Вашу адресу? Можна так?

4. В звязку зі зміною назви треба поширити перший розділ і сказати більше про Ваші історичні праці. Одже дуже прошу: пришліть мені ч. 37 „Укр. Гол.", де початок статі, я тепер же доповню його і можна буде зразу пустити в друк. А там наспіє і решта.

Ваш душею Д. Дорошенко.

161.

Praha-Nusle, u Jezerky, č. 630.
22. липня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Для скорости пишу поки коротко: листа Вашого і посилку я дістав. Дуже дякую! Комунікат передам до Подебрад при оказії.

Я би прохав Вас вислати мені тепер же N. 36 „Укр. Гол." з початком статі (чи можна його буде дати як оригінал просто до друкарні?). Як що маєте примітки до дальших чисел, то пришліть і їх, я перенесу ті примітки чи поправки на свій примірник, який дам до друкарні.

Мих. П. подав розцінку на 1400 шіл., це трохи дорого. Але річ в тім, що я помилився в обрахунку і як добре порахував літери, то вийшло, що книжка буде в три аркуши, а не в чотирі, одже на 1/4 все обійдеться дешевше і грошей стане. Я вже написав до М. П.

Сергій М. пише мені, що п. Г. хоче зїзд нас трьох відкласти на яких пару місяців. Добре, нехай і так. Поки що я в початках серпня їду до Німеччини: я дістав доручення перевірити текст Еріха Лясоти, який переховується в Будишині, їду туди на тиждень, а потім на кілька день заїду до Берліну. Завезу їм рукопис і взагалі побалакаю. Звідти ж докладно про все напишу до Вас.

А як стоїть діло з Вашим портретом? Чи Ви знайшли добрий примірник для кліше?

Дякую за адресу М. М-ча, я напишу її до Шелухина. Я тепер майже ні з ким не бачусь, тепер глухий сезон, до того ж настала страшна спека, яку я гірше виношу ніж холод.

Ваш Д. Дорошенко.

162.

24. липня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я дістав від Вас текст статі, виправлений Вами. Чи я можу ла-

дити його просто до друкарні?

Властиво мені треба лиш No. 35. а решту я маю і можу Вам повернути свій примірник, коли б Ви схотіли мати в себе ще й текст з „Укр. Голоса". Краще було би дати до друкарні Ваш примірник, бо він уже з виправками, а мій чистий. Як бути? Дайте знати карткою.

Всі Ваші виправки олівцем я переписую чітко чорнилом.

Як тільки дістану від М. П. весь текст Ваших „Листів" з V-ої книги, то зреферую і вишлю йому для друкарні. А коли дістану від Вас звістку — як можна уживати Ваш текст, то вишлю йому до друку, не дожидаючи кінця, який може прийти кілька день згодом.

Усього вийде не більше 3 аркуши, одже грошей стане і книжку таки випустим, аби тільки швидче.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. А як з портретом? Знайшли підходящу карточку? А що Ви до самої назви, яку я подав, які маєте думки? — Д. Д.

163.

Praha-Nusle, u Jezerky, č. 630.
25. липня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ми з Вами такі акуратні між собою кореспонденти, що зараз же відписуємо і часом листи наші розминаються. От і тепер Ви вже певно дістали мою картку, де почасти є відповідь на деякі питання, які Ви порушуєте в своїм листі від 22-го. Та для точности і ясности відповідаю по пунктам.

1) Одже назва. „В. Л. і його державницька теорія української нації" — дуже гарна назва, але для популярної книжки мало надається, власне через слово теорія. Назва, на мою думку, мусить бути як найпростіша і разом з тим загальна. Тому чи не краще було б назвати: „В. Л. і його думки про українську націю і державу"? Як що така назва, на Ваш погляд, відповідає змісту книги, то може б так і назвати?

2) Я втягну, хоч коротко, і огляд статі про Варягів. Що до зреферування частини, яка оце виходить в V-ій книзі, то поки не дістану кінця її, не можу собі точно уявити, як то воно вийде у мене. Я прочитав ці перші аркуши, що Ви прислали, і мені здається, що докладно їх зреферувати буде тяжко, не тому, що там річи незрозумілі, але тому, що для спопуляризування їх треба дуже багато сказати, робити дуже великі виписки, так що це виведе поза межи

3-х аркушів, в які мусить укластись книжка, та й вийде деяка диспропорція між першими розділами й останніми. Одже я, певно, передам коротко тільки головні тези й висновки, а вже потім присвячу їй окрему статю, яку пізніше в той чи инший спосіб треба буде видати окремо.

3) Розуміється, всі Ваші поправки я приймаю і вношу в текст. тільки иноді трохи стилізуючи їх відповідно до загального тону.

4) Фотографія Ваша — спішна річ! Взагалі я дуже поспішаю з виданням цеї книги, бо вважаю, що треба як найскорше задовольнити інтерес до Ваших писань і взагалі до нашої справи, який, як мені здається, тепер оживився. На мою думку краще дати менше, але у свій час, ніж багато, але з опізненням. Це взагалі мій принціп в роботі. Тому я цю книжку „жену", щоб вийшла яко мога швидче. Як тільки дістану кінець „Листів", зараз же зреферую — і в друкарню. Жду, що ось завтра — післязавтра прийде від Вас вказівка, як зужити присланий Вами текст, чи можна його відсилати до друкарні і, коли можна, то зараз же і відішлю до Мих. П.

5) Що до стрічи, то я вже писав Вам, що Сергій Мих. сповістив мене про рішення п. Г. відкласти її на пару місяців. Я нахожу це рішення непоганим з огляду на ріжні обставини. Перш за все Вам треба відпочити зпочатку, а не братись знову за тяжку роботу. Треба відпочити й мені грішному: я ж цілий цей рік академічний працював як каторжний. Я ж написав 40 арк. друку, маючи 13 тижневих годин лекцій, і мої нерви так попсувались, що я мушу хоч пару тижнів спочити, перед тим, як братись до діла, яке само по собі може варте 40-ка аркушів друку. В моїх теперішніх обставинах відпочинок, одиноко мені доступний, — це командировка в Будишин і поїздка до Берліну, всього тижнів на два. Ці тижні я хоч і не буду байдакувати, але побуду поза своєю хатою, освіжусь, підбадьорусь, а то я зовсім змучений. А в початку осени, в жовтні візьму відпустку (під претекстом праці в б-ці проф. Іберсбергера, яка влітку зачинена і до якої мені справді треба на пару день заглянути) і приїду до Вас.

В серпні, як Ви кажете, вже через те трудно приїхати, що про австр. візу треба клопотати принаймні за місяць вперед. А нім. візу я дістаю в один день. Одже, все взяте до купи, промовля за тим, щоб оцю зустріч „трьох держав" трохи відкласти. Я поділяю думку п. Г. що у Ваннзее йому не дадуть спокійно всидіти десять день, і справді в Райхенау було б краще.

Те ж, що я зайвий раз побачусь тепер із п. Г. і з Серг. Мих., і з Ол. Філ., — це тільки плюс, бо в теперішніх обставинах мені взагалі так трудно рухатись. Та й в справі „Наук. Інст." треба вже раз

щось вияснити — чи так, чи инак. Я страшенно не люблю непевности й невиясненості, і хотів би раз на завше зясувати цю справу, щоб більше вже собі голови нею не сушити.

Одже покищо ніби справа мається так, що зустріч наша відкладається до осени (не до Різдва, бо на Різдво мені зовсім незручно!). Коли ж Ви порозумієтесь з п. Г. так, що все таки зїхатись треба раніше, в кінці серпня, то прошу негайно мене сповістити й вказати, яким шляхом можна улекшити здобуття австр. візи, чи Мих. П. міг би помогти. Скажем походити по поліціях у Відні? Торік поміг мені д-р Сінгалевич, але я не знаю, де він тепер і чи зручно знову його турбувати? Може поміг би д-р Мірчук, може його прохати?

Але на мою думку, як що можу її висловити, найлучче було би тепер Вам хоч два місяці просто відпочити і не робити в серпні тої зустрічи, бо ці 10 день — це буде нам не гульня і не спочинок, а напружена праця. Послухайте, любий, дорогий Вячеславе Казимировичу моєї поради — від щирого серця глибоко люблячої Вас людини вона йде...

Ваш душею Д. Дорошенко.

P. S. Попалась мені до рук книга: Н. Бердяевъ, Философія неравенства. Письма къ недругамъ по соціальной философіи. Изд. „Обелискъ". Берлинъ, 1923. В цій книзі, особливо в розділі „Объ аристократіи" я знайшов думки зовсім подібні до Ваших. Може Вам трапиться ця книга, то подивіться. Я бачив її випадково у одного знайомого на столі. — Д. Д.

164.

Praha-Nusle, u Jezerky, č. 630.
29. липня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

1. Назва хай буде поки що така, як я придумав і Ви апробували: „В .Л. і його думки про укр. націю та державу". Може, поки книга буде друкуватись, придумаємо щось краще.

2. Розуміється, я зреферую й кінець, хоч це трудно: трудно не тому, що тяжко зрозуміти й передати „своїми словами" (цей розділ, на мою думку, написаний прекрасно і я перечитую його з захопленням!), але тому, що не можна переказати коротко, а треба коротко, щоб не порушати пропорції. Якось то буде!

3. Даю до друку Ваш текст. В понеділок відсилаю його до М. П., якому одночасно перешлю на Відень 100 ам. долярів, як першу рату на видатки.

4. Фотографію давайте хоч би й з посольських часів. Дамо примітку, що це з такого то року, от і все.

5. Сьогодні я взяв чеський пас до 10-го вересня до Німеччини і до Австрії (на всякий випадок). Щодо своєї подорожи до Німеччини, то це діло не зовсім вирішене: без тої поїздки до Будишина, на яку мені дають невелику субсидію, я ледве чи зможу на свій кошт зїздити до Німеччини і до Австрії. Запитали Будишинську бібліотеку: чи вона одчинена тепер в серпні, чи ні. Як одчинена, то я поїду, і тоді вже мені не так трудно поїхати далі до Берліну. Коли ж ні, то може до Німеччини зовсім не поїду, а тоді, якщо в Б. щось вирішать таке, щоб до Австрії, то поїду до Австрії. А віза хай буде і до Нім. на всякий випадок. Щодо того, як узяти візу до Австрії „в один день", то напишу до Матюшенка, спитаю, як це йому пощастило!

6. Книгу Бердяєва постараюсь добути для Вас на тиждень-два. Я її бачив тут під Прагою в одній рос. родині. Може бути, що на тому тижні я туди знов поїду і попрохаю ту книгу прочитати. Тоді вишлю Вам. Що до українців, які Бердяєва читають, а Липинського ні, можете бути спокійні: вони і Бердяєва не читають, а як читають, то теж лають (в души, розуміється).

7. Як що мої книжки Вам не заважають, то хай собі лежать, поки я приїду. Там тільки одна книга не моя — „Донская Лѣт.", та й то нехай полежить у Вас, може як я і в серпні приїду, то заберу.

8. Даремно подебрадці про таку дурницю Вам пишуть і турбують: вони мені написали, і я на другий же день їм вислав, — добре, що знайшлися в мене вільні гроші. Як що зможуть віддати — добре, хай віддають, коли матимуть, а не зможуть віддати, то я з того не збіднію, та й гроші пішли на своїх людей і на свою справу.

От поки і всі справи по пунктам!

Прийміть від мене вираз щирого співчуття з приводу сумної звістки,* яку Ви оце дістали! Доля щедра для нас на все сумне й болюче, та на те Божа воля...

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Кліше з Вашої картки здасться нам і для „Історії", як раз буде до річи, що це з 1918 року.

Я від Вашого імени дав один комплект „Хліб. Укр.„ до б-ки „Музею Визвольної Боротьби України", то ж не здивуйтесь, коли прочитаєте своє імя серед жертводавців у звіті, який на днях дістанете. На чолі Музею стоїть проф. Горбачевський, директор — Д. Антонович, а виділові — я, Біднов, Шульгин, Старосольський, Лотоцький і ген. Омелянович-Павленко. Цими днями вийде „Бюле-

тень" Музею, і там Ви довідаєтесь про все, і про статут, і про характер Музею. — Д. Д.

---

* Мова, мабуть, про смерть дядька В. Липинського — Рокицького.

165.

Praha-Nusle, u Jezerky, č. 630.
2. серпня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

З Б. прийшла нова диспозиція: п. Г. хоче їхати до Вас 20-го с. м. Одже маю їхати і я. Але все залежить від віз. Матюшенко виїхав уже на якийсь соціялістичний зїзд до Франції*) і завіз з собою секрет, як в один день дістати австр. візу. Звичайним же способом дістають емігранти цю візу так: ідуть до австр. консуляту, заповнюють ріжні анкетні бланки, і тоді консулят посилає запит до Відня, до М-ва Зак. Справ. А потім треба ждати відповіді: тиждень, два, три, місяць і т. д. Про цей спосіб (яким зрештою дістав торік візу й я, тільки що за мене у Відні клопотався д-р Сінгалевич) оповів мені учора А. М. Андрієвський, який також бере візу до Австрії. Одже доведеться випити цю чашу і мені.

Днів за чотири-пять я буду мати чеський пас і візу до 10-го вересня**); з цим пасом негайно піду до австр. конс., і тоді здамся на волю Божу: буду дожидати дозволу з Відня, а тимчасом напишу до Мих. Петр., щоб був ласкавий піти до М-ва підштовхнути.

Одночасно я прохав добути мені візу і до Німеччини: на той випадок, як не дістану тепер візи до Австрії, то поїду хоч до Німеччини й побачусь з п. Г. перед його побаченням з Вами. А може звідти разом і до Вас проїдемо, як що це правда, що від 12 с. м. буде скасовано візи в їзді між Австрією та Німеччиною (таке я читав у тутешніх газетах) і як що ця благодать поширюється також і на нас емігрантів.

Одже одно з двох: або мені удасться дістати візу до Австрії, і тоді я приїду до Вас в кінці с. місяця; або діставши лиш до Німеччини, поїду тепер туди для побачення з п. Г., а до Вас буду старатися приїхати в осени, другим наворотом. Як Бог дасть!

Чув я від людей, що „комунікат", підписаний Сергієм Мих., зробив дуже добре враження серед молоді, головно бувших військових. Взагалі, коли б такі виступи траплялись частіще, то було б добре, бо всі нарікають на „брак акції", себто брак відомостей про якесь життя, якусь реальну діяльність; так принаймні уявляється людям. Але вияснення цеї справи якраз належить до тем, на які я хтів би з Вами говорити, то ж поки що відкладем цю тему до стрічи.

Я дістав запросини до співробітництва в журналі „За Державність", який задумують видавати в Каліші. Як думаєте, чи варто було б мені дати туди нарис історії організації військових сил Укр. Держави в 1918 році — конспект того, що йде до моєї „Історії"?

Ваш

Д. Дорошенко.

P. S. 3-го серпня. — З друкарнями ще не вияснено: в деяких незручно друкувати, — там де друкують свої видання ес-ери, інші не мають шрифту, або завалені роботою. Одже остаточно мій довірений вияснить лиш у четвер, а я буду знати аж в пятницю і тоді Вам напишу.

Тільки що дістав назад від Вас рукопис розділу про церк. політику. — Д. Д.

*) Він живе в Подебрадах і я рахував стрінутись з ним в Празі 1-го, в унів. канц. при видачі платні. Але виявилось, що він узяв гроші авансом і саме 1-го вже виїхав. Я думаю, що то в його певне було якесь персональне знайомство, бо звичайно зразу не дають, а питають Відня.

**) Тепер і з чеським пасом стало трудніще, властиво довше: дозвіл з М-ва вже маю (це головне), але треба по тому перейти ще чотирі інстанції, а це бере minimum тиждень. Тепер збірають справки у поліції, чого перше не було.

166.

Praha-Nusle, u Jezerky, 630.

9. серпня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

На Ваш лист від 6. серпня дозвольте відповісти „пунктуально" — для зручности. Одже:

1) Назва установляється: „В. Л. і його думки про укр. націю і державу".

2) Книжку Бердяєва завтра буду мати і вишлю Вам.

3) Коли книжкам моїм у Вас добре, то нехай собі спокійно дожидають мого приїзду.

4) До Музею я передав не тільки „Хл. Укр.", але й відозви та брошури. Вони то й фігурують у Бюлетені під титлою „Документів" (термінологія Антоновича, найупертішого з смертних).

5) Що до проектів, то справа в даний мент стоїть так: завтра 10-го с. м. я дістану чеський пас (обіцяли так). Цим разом процедура його одержання тягнеться рівно два тижні, торік я дістав за три дні. Діставши пас я прожогом кидаюсь до двох консулятів: ав-

стрійського — щоб прохати візу, і німецького — щоб узяти вже вислану мені з Берліну.

Про Роз. я чув уже від Мірчука. Але звертатись до нього не маю духу, бо ніяково самому аттестувати себе, як „бувшого" і т. д. Взагалі я страх як не люблю просити за себе, особливо, коли не можу віддячитись. А тут іти прохати чужу людину, та ще ламаною мовою — не можу! Одже здамся на волю Божу і на ходатайство за мене Мих. Петровича перед віденськими потентатами.

З огляду на те, що й німецьку візу дістати тепер не така проста штука, то я діставши її поїду 15-го с. м. до Берліну, щоб захопити п. Г. перед відїздом його до Вас. Якщо покажеться, що візи між Нім. і Австр. дійсно скасовані (і це скасування поширюється і на нас), то разом з п. Г. їду до Райхенау. А коли ні, то вертаю до Праги, пробуду тут 1. вересня*) і, коли на той час уже буде австрійська віза (як що у мене не вийде фінансова кріза, якої надіюсь обминути), то поїду до Вас. Дійсність чеського пасу мені продовжено до 15. вересня, значить час буде. Я поговорю з п. Г., може він могтиме задержатись, щоб дочекатись мене в Райхенау; розуміється, я держатиму Вас цілком в курсі всіх перипетій пасового дійства, як держу досі.

6) З приложеної мною оферти (її мені не повертайте, але збережіть, на всякий випадок) Ви можете бачити, що друкувати в Празі зовсім не дешевше: Гольцгаузен у Відні бере за три аркуши, папір і пр. 982 шил. 50 гр., себто в переводі на чеську валюту 4.756 корон, а в Празі за те саме беруть 6.044 корон! Яка ж тут вигода! Така ж більш-менш ціна і по других друкарнях: може де й дешевше, але не хочеться іти туди, де вже друкують свої премудрі писання любезні земляки, та й там ледве чи дешевше. А до закутних друкарень вдаватись не варто, бо все одно боком вилізе. Одже зваживши все це, я друкую таки у Відні і завтра ж пишу до М. П., висилаю гроши і скрипт.

Не маючи кінця, я не можу приступити до зреферування останньої частини, але якщо дістану цими днями, то встигну зробити ще до Берліну, або напишу вже в Б. й звідти вишлю. Картку для кліше дайте будь ласка М. П-чу, хай замовляє.

7) Позавчора були в мене обоє наші хлопці з Подебрад і казали, що комунікати від мене вже дістали (мусіли дістати 2-го с. м.) і вже всі роздали. Видко вони писали до Вас саме перед тим, як дістали від мене.

Я всі свої примірники роздав і розіслав до єдиного, тому Коржеві вислати не можу. Та певно йому вислав Сергій Мих. Коли ж ні, то я візьму кілька в С. М., привезу сюди і вишлю також і Кор-

жеві.

8) Уступу про митрополита Антонія зовсім не треба „мягчити". На що? Як що викинути характеристику Єфремова, то доведеться робити самому, а моя вийде ні трохи не мягша Єфремовської, а може ще й гостріша. І для чого нам щадити цього каналію? Робив с. син одну шкоду нам усім, робить і буде робити, поки здохне. Ненавижу його до глибини души.

9) Казали мені про листи до Вас Радзієвського. Не беріть їх до серця: будьте спокійні, як спокійний лікарь, коли дивиться на бред слабого в гарячці, знаючи, що це мине. Хай перебродить! Як би Ви уявляли собі, що ці люде пережили і в якій моральній атмосфері живуть, то не дивувались би. Але здоровий організм усе переборе, а в їх він все-таки здоровий. При стрічі побалакаємо докладно про це.

Ваш Д. Дорошенко.

*) 1-го видають нам платню; річ дуже важна, одже треба бути сей день у Празі, щоб дістати гроши на вересень і вирядити тоді Н. М. до Йоахимсталю на лікування.

167.

Praha-Nusle, u Jezerky, 630.
12. серпня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сьогодні дістав я візу до Німеччини, а коли пішов до австр. консул., то там прийняли мене дуже чемно і зараз же склали телеграму з оплаченою відповідю до М-ва у Відні. Я сам її й одніс на почту. Мотивував я, як і торік, потребою студій в б-ці проф. Іберсберґера. Одже може бути прийде позитивна відповідь. Як що так, то я все-таки їду до Б., а там уже умовлюся, як далі: коли до Вас.

Розуміється Вас сповіщу.

Сьогодні ж вислав я 100 долярів М. П-чу на видатки по друку. Завтра шлю йому рукопис, а трохи згодом вишлю і кінець, який аж тепер можу скласти, бо вже маю кінець Ваших „Листів".

Вислав Вам сьогодні книгу Бердяєва. Хай побуде у Вас до мого приїзду.

Хвалився мені Ол. Ш-л., що мав листа від Вас, де Ви його добре „пробрали", як він каже. Але він дуже задоволений, що Ви прислали йому листа.

Надіюсь — до скорого побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

168.

Praha-Nusle, u Jezerky, 630.
15. серпня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Справи укладаються, здається, так як мені на руку: сьогодні австр. консулят повідомив мене, що дозвіл мені на двох-тижневий побут у Відні прийшов ще вчора. А Серг. Мих. сповістив мене, що п. Г. хоче їхати до Вас не 20-го, а 26-го. Одже я роблю так: завтра їду до Берліну, звідки повернусь до Праги за днів 7—8, візьму тоді австр. візу (сьогодні свято, а завтра неділя, тому не можна взяти зараз), виряжу Нат. Мих. до Йоахимова і 1-го або 2-го приїду до Вас. Тому що п. Г. відклав свій виїзд до 26-го, то я його застану ще у Вас. Одним словом, все улаштовується з поїздками ніби добре. Не треба й п. Роз. турбувати.

Вчора дістав я кінець V-ої книги. Спробую зреферувати в Берліні, а як не зможу, то вже аж по повороті від Вас. Та нехай друкарня вже починає, я вже вислав М. П-чу текст, що був в „Укр. Гол." Вислав йому і 100 дол., решту привезу з собою.

Взагалі в справі друку я вже зніся з М. П. і ми будем з ним це діло робити.

Хотів би ще дещо Вам писати, та вже не варто: скоро побачимось.

Я би прохав Вас об однім: перед тим як я матиму приїхати (а про день приїзду я Вас точно сповіщу), будьте ласкаві, попрохайте Fräulein Julie, може вона була так добра замовити мені покій, або коло Вас (от забув прізвище! Скільки там і ночував і обідав!), або там де мешкав Томашівський. В крайности я б нічого не мав поселитись в тій альтані, де жив торік, як що вони здадуть на тиждень.

Я би з поїзду зайшов просто до Вас, довідався де мені одведено кватиру, і перейшов туди. Я вас дуже прошу: поможіть через Fräulein Julie знайти мені таку хатку, бо я не хочу турбувати Вас, я знаю, що Ви будете запрошувати мене до себе, та й мені, при моїх звичках, лучче мешкати окремо, а приходитиму до Вас в міру змоги і потреби.

Ой, та й зтомимо ми Вас! Ну, та за те надіюсь, що ми з п. Г. viribus unitis зломимо Ваш опір і уговоримо таки Вас дати собі попорядний відпочинок.

До скорого побачення!
Ваш душею Д. Дорошенко.

P. S. Я везу рукопис „Історії" (перепис на машині) до Берліну

і там уже залишу. Як би в Б. вирішили, що треба Вас при цім побаченні мучити ще й моєю „Історією", то привезу Вам копію (теж машинову). — Д. Д.

169.

Berlin, 21. серпня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Від 16-го с. м. я перебуваю в Берліні. Цілий день провожу в Ванзее і до дому вертаюсь тільки пізно вночі. Багато розмовляємо з. П. Г., головно з приводу „Історії"; що дня біля ліжка Данила Павловича (він, як може знаєте — хворий, йому роблено операцію, вирізано гемороїдальний нарост, але вже тепер він зовсім поправився) збірається маленьке товариство: Пані Гетьманова, Марія Павловна, Єлисавета Павловна, і я читаю імпровізовані лекції. Перша була на тему: Рід Скоропадських в історичній обстанові; другі — про розвиток укр. історичної думки на тлі політичного і націон.-культурного життя України. Бачусь з Серг. Мих., з Коростовцем. Приїхав старий Коростовець, і я сьогодні буду з ним бачитись.

Що до поїздки до Вас, то умовлено так: п. Г. їде числа 28-го або 29-го; він хоче їхати через Чехію, через Прагу; я улаштую приїзд на двірець до Праги наших хлопців з Подебрад, щоб поки поїзд стоятиме в Празі, вони могли побачитись з п. Г-ом. Одже Сергій М. іде сьогодні брати чеську візу для Durchreise. Якщо чехи не дадуть, то поїде звичайним шляхом на Пассау. П. Г., якщо поїде через Прагу, муситиме переночувати у Відні, і на другий день виїде до Райхенау, а коли через Пассау, то їде просто до Райхенау, не зупиняючись у Відні.

Я їду звідси до Праги в неділю, або в понеділок. До Вас виїду 2-го вересня, а може встигну ще й 1-го. Я Вас остаточно сповіщу з Праги.

Про можливий переїзд п. Г. через Прагу будь ласка не згадуйте зовсім в листах до подебрадців: має бути захована абсолютна таємниця й incognito. Аж згодом можна буде з цим не таїтись. І я нічого не пишу, а їду сам до Подебрад і там усе аранжую. Приїде чоловік 4—5, кого вкажуть Том. і Лоський.

Тут у Берліні у Ф. Королева я добув дуже цінні доповнення до мого розділу про торговлю в „Історії": тексти договорів з Румунією, Кубаню, Грузією і ще дещо. Це дасть змогу поширити й заокруглити цей розділ.

Будьте спокійні, я нікому не показую аркушів „Листів": я їх і не взяв з собою, бо зміркував, що не матиму змоги тут працювати.

Так воно і вийшло. Доведеться докінчити по повороті від Вас. Я узяв з собою і привіз лиш один аркуш, той, де моя замітка про Єл. Ів. Милорадович (і кінець Залєського). Цей аркуш узяла собі Пані Гетьманова. Думаю, що цим я не порушив Вашого бажання. Инших аркушів я нікому не показував у Празі, а сюди їх не брав.

Не пишу більше нічого, бо скоро побачимось і будемо говорити. Та й писати тут нема часу, треба хапатись і поспішатись.

Дякую сердечно за Ваші клопоти про моє улаштування в Райхенау.

До скорого побачення!

Ваш
Д. Дорошенко.

P. S. П. Г. в бадьорому, жвавому настрою, аж любо дивитись! Я з великим інтересом й приємністю дожидаю нашої спільної зустрічи в трьох, — скільки то часу ми всі вкупі не здибались! — Д. Д.

170.

Prof. D. Dorošenko
Praha-Nusle, u Jezerky, 630.
Прага, 28. серпня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Позавчора я повернувся з Німеччини. Сьогодні дістав візу до Австрії, продовження чеського пасу — і готовий до виїзду. Виїду 2-го вересня в середу, прибуду до Відня десь пополудні, зразу їду на Südbahnhof і до Райхенау приїду так як торік, десь перед вечером. З двірця піду просто до Вас, а Ви вже мені скажете, — де мені одведено постой, — чи там, де жив Кочубей, чи у Hochwartner-a, чи взагалі там, де Fräulein Julie буде добра замовити мені кімнату на строк від 4 до 7 день.

Я сповіщаю одночасно про день свого приїзда Михайла Петровича і прохатиму його вийти мені на зустріч — з тим, щоб ми могли провести ці три години від поїзда до поїзда вкупі і перебалакати про всякі друкарські діла.

До скорого побачення!

Ваш
Д. Дорошенко.

171.

Прага, 5. вересня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Оце вночі вернувся я з Подебрад, де був на святі трьохлітнього ювилею Союза Хліборобів в Чехії. В 12 годині було відправлено

молебен за Українську Державу (служив свящ. Мельник, що є тепер настоятелем укр. православної парафії в Подебрадах), а в 6 год. веч. відбулася товариська вечеря. З гостей були: Є. Х. Чикаленко, кілька пражан, (серед них ген. Ом. Павленко) двоє-троє місцевих симпатиків, а решта то все були члени Союза. Свято відкрив гарною промовою старий Мельник (він, між ин., був учасником зборів 29 квітня 1918 р., що проголосили гетьманство), потім говорив Мурашко, далі промовили привіти: від „Стягу" — Лоський, від пражан — Павло Зоц. Потому Радзієвський виголосив дуже гарний, дуже теплий тост за „голову укр. хліборобського руху" — за Вас, і всі присутні підвелися як один і довго лунала Вам „Слава". Далі пішли инші тости і промови, в тім числі й мова на тему про вагу та значіння в нашім життю — традиції. Вечеря була улаштована з великим смаком, настрій був дуже гарний, сердечний. Один з присутніх грав на бандурі, один співак проспівав дуже гарно „Гетьмани" Шевченка-Лисенка, а хором проспівано було „Гей, не дивуйте". Під час вечері доручено було скласти і вислати Вам привіт. Але тому, що хтіли мати підписи присутних, то зробили це на самій вечері. Не було паперу, а вночі в Подебрадах (в неділю) ніде не можна було добути відповідного паперу. Одже не здивуйте, що виглядає так неімпозантно, за те — від щирого серця! Трохи замазали папір: було дуже тісно, писали на столі, заставленому стравою й тарілками, одже мимоволі сталося, що появились плями. Хтіли відкласти на другий день, щоб написати по людськи, але я сказав, що беру на себе вияснити Вам і попрохати у Вас вибачення. То ж, любий Вячеславе Казимировичу, не беріть нам за зле, що так вийшло: повірте, щоб як би Ви бачили, з якою теплою любовію й шанобою ставились усі до Вашого імени, як його згадувано в усіх промовах, то Ви пробачили б оцю невідповідність самої форми вияву загального до Вас піетету — привіту на клаптику заялозеного паперу!

В межичасі довідався я від голови Союзу, що справа приєднання до загальної Централі в Берліні вже у них вирішена позитивно, і тепер тільки міркують про найкращу форму — з огляду на відомі Вам тутешні обставини.

Мав я там же розмову з ген. Ом. Павл., який показував мені лист п. Г. до його, і вже свою відповідь (план певної практичної роботи) на нього.

Сьогодні у мене буде дуже важна нарада з головами всіх військових груп: здається, що вони підуть за прикладом Ом. П-ка.

Положено початок „інтелігентської" групи: несподівано зголосився до мене В. М. Щербаківський. Будемо з ним вкупі міркувати про групу.

В кінці сього місяця, як повідомляє Мих. П., вийде наша брошура у Відні.

Бувайте здоровенькі! Лікуйтесь добре, набірайтесь здоровля і сил і памятайте, що сотні людей у нас тут стежать за Вашим здоровлям так, як може не стежили б за здоровлям і рідного батька!

Ваш душею
Д. Дорошенко.

P. S. Б. П. Матюшенко дав мені дуже гарне доповнення до огляду діяльности М-ва Здоровля для моєї „Історії". — Д. Д.

172.

Прага, 16. вересня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я вже кілька день у Празі. Користаючися з неприсутности Н. М. і через те повною свободою розпоряджати часом і місцем, засів за докінчення брошури. Оце сижу за Вашими „Листами". Таки упорався з ними, до вечора будуть готові. Тоді візьмуся за „Варягів". Гадаю, що здержу слово, дане Михайлу Петровичу — до 20-го вислати йому кінець.

Завтра їду до Подебрад. Там уже знають про мій приїзд і ждуть.

Передав Назарукового листа О. Ш-ві. Зробив той лист на його велике вражіння.

Оце зараз, за годину, буду бачити Ом. П-ка.

Взагалі ще мало бачив людей і тому не знаю всіх „новин". Але особливих нема. Хіба що — перестерігають мене, що Микита Ш. затіває проти мене якусь пакость, розлютований статею в перемиськім „Укр. Голосі", але тому що крім пакостей від нього не можна взагалі сподіватись, то се мене мало турбує.

Надіюся й потішаю себе думкою, що ця картка застане Вас уже в санаторії! Тут, кому я не казав, усі тішаться, що Ви беретесь за лікування, а взагалі вісти про Вашу хворобу всіх засмучують (учора оповідав я перед деким з професорів Педаг. Ін-та, і всі дуже засмучені Вашою недугою). Дай Боже скоріше Вам одужати й відпочити!

Душею Ваш
Д. Дорошенко.

173.

18. вересня 1925.

Управа in extenso Музею Визвольної Боротьби України, зібравшись після засідання в юго-славськім шиночку, пє за здоровля

дорогого Вячеслава Казимировича і бажає йому як найшвидче одужати.

Дм. Антонович
О. Лотоцький
В. Біднов
Д. Дорошенко

174.

Praha-Nusle, u Jezerky, 630.
22. вересня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

За всяким клопотом, то писаниною, то біганиною, не зібрався написати Вам докладніше. Ось тільки тепер, впоравшись з Вашими „Листами" (рукопис уже у М. П-ча) та з споминами про митрополита Шептицького, берусь за листа до Вас.

Одже насамперед про Подебради. Саме перед поїздкою туди прийшов лист від п. Г., де він висловлював свій сумнів що до Радзієвського й Мельника, — на підставі переписки. Я насамперед заїхав до Німбурга, де наші хлопці зробили збори свого гурта. Було 8 людей (восьмий — з Праги, студент Шенець, б. офіцер особистого конвою п. Г-на, дуже віддана йому людина, син полтавського козака). Я провів з ними три години, балакав, інформував, обмірковував план впливу на подебрад. Союз Хліборобів, щоб привести його під загальну управу. Вияснилось, що більшість Союза (і сам голова — Мельник батько) стоять за обєднання і за підлеглість Центр. Управі. Але меншість ще не піддається; вони хочуть мирно привести меншість до одної думки, щоб та не робила якихсь вибриків, напр. сецесії, щоб не вийшло розколу, та щоб сецесіоністи (можливі) не заложили якогось нового „демократично-хліб. союза". І тільки в крайнім разі, як всі заходи будуть вичерпані, більшість може піти на те, щоб позбутись тої меншости і тоді мати зовсім розвязані руки. На мою думку, з огляду на тамошні відносини, тактика зовсім правильна. Ми умовились про план нашої акції, кому з ким говорити і т. п. Всі учасники зборів зробили на мене солідне і симпатичне вражіння.

З Німбурга ми всі разом поїхали до Подебрад (умовились, що я буду приїздити по змозі що місяця на такі збори як в Німбурзі). В Подебрадах я мав зпочатку розмову з Мельниками, батьком і сином. Я вперве познайомився з старим М. — дуже мила людина, справжній хлібороб. Він сам власник невеликого маєтку в Сквирськім повіті; з лиця дуже нагадує мені старого Рильського (по портрету). Завзятий гетьманець. Тепер він є лектором огородництва при

Академії. Син вже є лектором практичної аґрономії. Обидва — цілком наші люде. І звідки п. Г. набрав враження, ніби М-ки — непевні люде! Дай Боже, щоб усі були такі „непевні" як вони!

Від М-ків пішов до Радзієвського і мав там довгу розмову з ним, та ще з Запорожцем і Рейтером „по душам". В результаті Радз. і Запорожець заявили мені, що „вони цілком вірять мені", і коли я так кажу, то значить так воно і є. Я б хотів, щоб вони переконались моїми арґументами, а не просто „вірили" мені. Та для початку і це добре. Взагалі цим разом мені довелося почути від цілого ряду людей, що моя скромна особа тішиться великим довірям і симпатією серед студентства. Передаю Вам це не із хвастовства, а просто як інформацію. Чи оправдане це довіря, чи ні, але все ж краще, як воно є, ніж його не було б. Всетаки лекше працювати, коли знаєш, що тобі люде вірять. І для діла краще.

І Мельники, і Радз. цілком погодились зі мною що до акції відносно Союза Хліборобів (в дусі умовленої з Вами програми, що я записав). Більше в Подебрадах я не встиг побачитись ні з ким. Але й цього було досить: від безперервного говорення я захрип, і в мене три дні боліло горло, як од ангіни.

В Празі я мав серйозну розмову з головою пражської філії Союза Хліборобів, Россіневичем. І знов мені було заявлено про персональне довірря мені, а тому й згоду з моїми поглядами. Але я не задовольнився цією згодою „на віру" і ми умовились продовжити наші розмови. Я тепер ставлю питання руба, як консеквенцію акту в кімнатці Frau Reidinger.

Генерал був дуже задоволений Вашим листом, а О. Шаповал — Назаруковим. Я не сказав йому, що вже читав того листа і мусів вислухати вдруге з уст Ш-ла з початку до кінця.

Про те, що далі тут буде розиватись, буду Вас сповіщати.

Від Єлис. Павл. одержав листа (відповідь на мого), де вона заявляє свою згоду бути протекторкою Музею і що вона дуже радо буде доглядати за збірками й порядкувати їх.

На сей раз годі! Бажаю Вам сил і здоровля!

Ваш душею
Д. Дорошенко.

P. S. Зустрів мене В. Щербаківський: він в захопленні од Ваших писань в V-ій кн. „Хл. Укр." і хоче писати Вам листа з подякою. Я сказав, щоб писав на Райхенау. Взагалі всі, хто вже прочитав цю книгу, хвалять її, а особливо Ваші статі. Чув я це від старих і від молодих.

М. П. пише мені, що Ви вже в санаторії, і що Вам там вподобалось. Слава Богу! Сердечно радий за Вас! Дай Боже щоб було доб-

ре і на далі і щоб принесло Вам повне одужання і возстановлення сил. — Д. Д.

175.

29. вересня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Мене не було два дні дома: я їздив до Joachimstal-ю забірати Н. М. і оце привіз її до Праги. Приїхав і застав Вашу картку. А Ви певно вже одержали мого листа, що я переслав був через Мих. Петр.? В тім листі я подав Вам деякі наші новини та вислід моїх розмов дезким тут. Після того нічого особливого у нас не сталося. Оце тільки що ми приїхали з двірця до дому, як до нас зайшов Ом. Павл., але седів дуже недовго, бо бачив сам, що прийшов не зовсім в зручний час. Він хвалився, що у відповідь на свого листа до п. Г. дістав дуже ласкавого листа. Я буду 4-го в Німбурзі і в Подебрадах, почую може дещо цікаве, то напишу Вам.

А Ви, дорогий Вячеславе Казимировичу, кріпіться, та терпіть до кінця: три місяці в санаторії — то й три місяці, аби підлікувати Вас як-слід. Натура у Вас справді, слава Богу, міцна, то при доброму лікуванні й переможете хворобу, але треба вже випити чашу до кінця. Ви й не уявляєте собі, як тут усі зажурені Вашою недугою і яку велику вагу надають сьому, щоб Ви як слід підлікувались.

Статя, про яку я згадував Вам в картці, це та відома Вам стаття про „Гетьманців", де мене пораховано між головних гетьманців. Очевидна річ, що Шаповал і Ко. знали й раніше про мою „орієнтацію", але тут вони так би мовити чорним по білому вичитали про це в „Укр. Голосі" — і зраділи, що ось мають автентичний доказ. Та ну їх к свиням! Вони тепер у своїй міжусобній гризні загрузли в такому болоті, що й близько підійти не можна: — смердить!

Дістав оце разом з Вашою карткою листа від полк. Сливинського — уже по українськи. Пише, між ин., що бачився з В. Ганьківським. Це я йому написав, щоб розшукав і познайомився.

А я, здається, й не писав Вам, що М. Стороженко почав писати свої мемуари і прислав мені вже два розділи. Почина здалека — з своїх дитячих літ; пахне деяким сентименталізмом, дуже розтягнуте, але цікаве тим, що малює відносини села і панів не в такому дусі, як звичайно це малює демократична укр. література: мовляв, з одного боку — добрий, працьовитий, але „вбогий" і „забитий" нарід, а з другого — пани кровопийці. У Стороженка відносини ці змальовані правдивіше і виглядають не так страшно. З цього погляду, а також тому, що вони малюють докладно життя досить заможної і культурної панської семьї на Лівобережжу (мала 8.000

десятин землі, батько Ст-ка скінчив Пажеський корпус і Дорпатський університет), — вони були б цікаві для „Хліб. України", але з деякими скороченнями. Я йому вже в такому дусі відписав.

Дістав я листа від Сергія Мих., де полк. Сахно подав опис форми, яку носив п. Г., властиво ріжних форм, дуже докладний і цікавий. Це я внесу в історію. З доручення п. Г. я балакав з Є. Вировим, чи не взявся б він видати „Історію". Вировий принципіяльно не від того. Обіцяв списати мені свої умови і дати в кінці цього тижня. Каже, що як би взявся видавати, то друкував би в Празі, бо так йому зручніще. Це розуміється, його діло.

У мене скоро починаються виклади, починається звичайна „каніτель". Ой, як воно мені обридло! А тут іще знов морока з помешканням: мабуть таки доведеться міняти, бо тут відкриваються все нові й нові незручности та невигоди. От коли б дав Бог, щоб п. Г-ну вдалося перетягти мене до себе, то вже якось потерпів би ще пару місяців, але хто зна, чи вдасться? Я щось став скептиком... А так би хотілось туди!

Випадково в одній тутешній газеті натрапив на знимок музею в Рапперсвілі: таки поляки його забрали до себе! Виходить, що й одної розумної річи не зробили, як Ви казали!

Нат. Мих. дійсно виседіла місяць в Joachimstal-і мов у якійсь мокрій вохкій ямі. Дійсно, там майже ніколи не була сонця, а вічно дощ і мряка. Я був там два дні, і весь час лив дощ. Це вузенька щілина, дно глибокого провалля між високими горами: там сонце, коли й буває, то його за горами дуже короткий час видко. Проти ревматизму не думаю, щоб там помогло, але проти ішіясу, який у Н. М. обявився був зімою, здається поможе. Радійові купелі, видко, гарна річ, як би тільки не в такому поганому місті вони були. Побачим тепер, які будуть наслідки! Н. М. дуже Вас вітає і теж радить, яко „товаришові по нещастю", — терпіти лікування до кінця, в жаднім разі не переривати. Їй теж надокучило було, та й тяжко було в тім Joachimstal-і та вже якось дотягла приписане до краю. Не журіться, не сумуйте, а лікуйтесь і набірайтесь сил. Знайте, що багато людей стежить за Вашим лікуванням, бо здоровля Ваше дороге для богатьох.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

176.

10. жовтня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Даремне Ви мене перепрошуєте за те, що „так розписалися про

себе", себто про своє здоровля. Стан Вашого здоровля цікавить мене як річ першорядної ваги, зрештою як і всіх Ваших приятелів і прихильників, і коли я на Вас за що можу нарікати, так за те тільки, що Ви свого здоровля не бережете і пишете мені такі довгі відповіді! У нас же була умова: я буду писати, а Ви відповідати не будете; хіба що коли-не-коли пришлете картку. А Ви, порушуючи умову, пишете мені предовгі листи, що не може Вас не змучувати. Тому й надалі Вас прошу: відповідати не кваптесь, а як схочете, то не частіще як раз на місяць, і то карткою! На таких тільки умовах я згожуюсь регулярно що тижня писати до Вас листа. Думаю, що гніватись за ці умови не будете і прихильно їх приймете.

А тепер — нічого робити! — відпишу Вам по пунктам, як то робив і раніше.

Але передовсім про Ваше лікування. Ви кажете, що хочете вертатись до Райхенау і там лікуватись. Не знаю, чи це буде добре. Вам воно видніше, але, думаю, що це можливо при одній умові: коли Ви не будете працювати й вести своєї обширної кореспонденції. Як Ви зможете вдержатись, щоб не вести цеї кореспонденції і, натурально, при тім не турбуватись, — я не уявляю собі... Вибачте, що дозволяю собі знову втручатись в Ваші справи, але ж знову мушу заявити Вам, що здоровля Ваше — це не тільки Ваша особиста справа! А може б Ви ще хоч пару тижнів побули в Ortmann-і? Хоч до Різдва?

Моя конференція з головами й представниками військових груп, серед них і з О. Шаповалом, виявила, що всі ці люде персонально вже вирішили за себе підпорядкуватись п. Г-ну і скласти присягу. Але йде про те, щоб і їхні групи цілком in corpore зробили те саме. Одже треба ще трохи пождати, і це станеться. На мене конференція справила дуже гарне враження. Самі її учасники підкреслювали мені, що серед студентства (а це все — бувші військові) панує непереможне бажання підпорядкуватись якомусь одному провідникові, зріктись своєї „свободи", своєї волі, і скласти її до рук одній людині, щоб та за всіх рішала й керувала. Під час конференції виявилось, між ин., що є повна можливість заснування жіночої гетьманської групи, і в цьому напрямку будуть зроблені реальні заходи.

На святі 4-го с. жовтня в Подебрадах, Голова Союза повідомив мене, що Союз, яко такий, вже вирішив підпорядкуватись Централі, і тепер вони, з огляду на тутешні обставини, міркують тільки про найкращу форму своїх взаємин. Та про це вони безпосередно зносяться з Сергієм Мих.

Вашу відповідь на привіти я передам.

Що до зміни відносин до гетьманців тут в звязку з останніми кроками (Ви думаєте про пропозицію порозуміння з нім. урядом?), поки що я ніяких знаків не бачу. Ви маєте на увазі зміну відносин на краще? Взагалі наші люде сподіваються навпаки — ще погіршення. Але це, очевидно, під впливом суґестії, яку роблять наші власні земляки, наші неприхильники. Побачим, що воно буде!

Вировий згожується видати „Історію", але просить позички на видання. Цю позичку він зобовязується покрити з перших же грошей, які прийдуть з продажу книги. Його писані умови я переслав уже до Б. Між ин., він радить випустити зразу 1-ий т. і 3-й (матеріяли), запевняючи, що цей 3-ий розходитиметься краще за всі инші і зразу дасть певну виручку. Я майже кожного тижня дістаю все якісь нові деталі і вношу їх в „Історію". Останнього розділу ще не пишу, дожидаючи обіцяних мені Записок п. Г. Тимчасом Мих. Петр. переписує деякі матеріяли і доповнення.

Чи Вам переслав п. Г. фотографію Радзієвського? Як ще ні, то нагадайте про це при нагоді йому, або Серг. Мих. Я переслав її з просьбою переслати її для Вас, може Вам цікаво буде її бачити!

Ваш душею
Д. Дорошенко.

P. S. У мене на-днях був один чоловік, безперечно підосланий Петлюрою, в цілях помацати грунт для якого порозуміння. Я мав цікаву розмову з ним. Це — п. Базяк, який повернувся з Америки, де пробув 2½ роки. Він їде знов до Парижу, де він був перед трьома тижнями. Звичайно, я дам йому одну пораду: щоб Петлюра пішов по слідах Ом. Павленка. Заходив до мене чогось і М. Ковалевський в переїзді з Польщи до Відня, але не застав вдома. З якогось часу я став обєктом уваги і заяв „симпатії" з боку ес-ерів і ес-деків!

Тільки що, разом з Вашим, дістав листа від В. Бачинського з запросинами до участи в „Політиці". Хочу відповісти йому „політично" і пождати, щоб побачити, що то за „Політика"!

Всі Ваші доручення — переказати Щер-му й М-ві я виконаю негайно. — Д. Д.

177.

An Herrn W. Lipinsky
Sanatorium "Wienerwald"
Ortman, N. Ö., Österreich-Rakousko

13. жовтня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора пан Мякотін передав мені для Вас II. і III. томи „Очер-

ковъ соц. исторіи Украины" (я дістав окремо). За те я передав йому в Вашім імени I, II. і V. кн. „Хліб. Укр.". Може дослати йому III. і IV.? То я напишу Мих. П-чу. А куди Вам вислати книги, на Райхенау, чи на Ортман? При нагоді черкніть картку.

Сьогодні на засіданні нашого іст.-філ. Тва, А. Яковлів читає доклад про унію 1654 р. Прийде в гості і Мякотін. Як буде що цікаве, напишу.

Конференція, про яку я писав Вам в минулому листі, увінчалася поданням мені писаної заяви від усіх її учасників. Тепер іде про формальне переведення справи. Між ин., в усій цій справі дуже допоміг Назаруків лист. От бачите: нам з Вами нудно читати Назарукові листи, а декому то вони як раз до смаку!

А ми з 1-го падолиста переїздимо до нового помешкання, бо тут не можна залишатись: і холодно і хозяїни непривітні.

Поселяємось в свого рода фаланстерії: хтось збудував величезний будинок по типу отелів: 550 окремих кімнат з паливом, світлом, услугою, білизною. Одже поселимось там. Розуміється на писання треба махнути рукою в таких умовах, але за те не будемо мерзнути і не знатимемо над собою хозяйки. Слідуючий раз подам Вам нову адресу, бо до 1-го падолиста дійсна стара.

Скоро вже вийде моя брошура!

Ваш
Д. Дорошенко.

178.

Praha-Nusle, u Jezerky, 630.
15. жовтня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

1. Хочу сьогодні писати Вам лиш про діла „літературні". Одже насамперед про доклад Яковлева в Іст. Філ. Т-ві. Цей доклад тягнувся дві з чимось години, та й то довелося трохи скоротити. Автор задався думкою довести, що текст Переяслав. договору, який не дійшов до нас і який був відомий усім з тексту, що був оголошений вже в 1659 р. за Юрія Хмельниченка, — в цій редакції 1659 р. являється сфальшованим у Москві. На мою думку, Яковлів, цього не довів. Характеризуючи значіння самого договору, він покликався на Вас і заявив, що приймає Ваш погляд (мілітарний союз і протекторат). Був на зборах і Мякотін, хотів робити уваги, але тому, що доклад затягнувся, мусів піти з засідання, поспішаючи на поїзд.

2. Сьогодні я одержав листа від Єфремова. Він дістав мого листа, висланого з Райхенау і пише, між иншим:

„Дуже мене вразила Ваша звістка про стан здоровля Липинсь-

кого (я писав, що Ви хворі і маєте йти до санаторії). З великим інтересом читав я його статті в „Хл. Укр." і хоч мало не з кожним твердженням хотілося сперечатись, але розумові й талановитості автора треба віддати по заслузі. Як що писатимете йому — перекажіть від мене найгорячіший привіт".

Я це й роблю — переказую Вам.

3. Сьогодні в бібліотеці Педагог. Ін-та я переглядав річники газети „Рада" за 1911, 1912 й 1913 роки, недавно придбані б-кою. Я передивився поки весь 1911-й рік і повинотовував звідти свої й Ваші статі. Подаю Вам назви Ваших статей, а колись перегляну ще 1912 і 1913 роки і повинотовую ще й звідти. Одже Ваші статі такі (всі за підписом „В. Правобережець"):

Ч. 30. Мобілізація російської і польської „чорної сотні".

Ч. 70. За що ми повинні дякувати Володимиру Антоновичу (причинок до характеристики).

No. 90. Вшехпольське хамство „Dziennika Kijowskiego".

No 170. Слідами Потоцького.

No. 181. Скільки уваг з приводу заведення земства на Правобережжу і відповідь Гр. Красицького „Раді".

No. 217. На чисту воду. Остання відповідь п. Здзєховському і Ко.

No. 292. Богдан Залєський (З нагоди святкування 25-літніх роковин його смерти в „Колі польських дневникарів і літераторів" у Київі).

Отака Ваша бібліографія в „Раді" за 1911 рік.

4. Памятаєте, колись ми говорили про книгу „Иоіка іерополітика или философія нравоучительная"? Одже ця книга вийшла у Київі 1712 р. На другому боці титулової картки уміщено герб „Ихъ Милостей пановъ Скоропадськихъ" (сніп стріл) і вірші:

„Жизнь наша брань ест, воинствуемъ в мірѣ
Терпляще в Любви, Надеждѣ и Вѣрѣ.
Да разрушимъ же вражіе предѣлы
Суть намъ в пособствѣ Скоропадскихъ стрѣлы.

„Далі, як каже Широцький, на 8 сторінках іде панегірична посвята Гетьманові та передмова до читача і потім вже зачинається самий моралістичний виклад". На жаль, він не наводить тексту посвяти. Видання було повторене ще в рр. 1718, 1724 і 1728 в Петербурзі, в р. 1760 у Львові, р. 1790 у Відні. Одже я напишу до І. Кревецького, хай пошукає по бібліотеках у Львові і зробить відпис посвяти, якщо вона повторювалася в дальших виданнях.

5. Вже дістав ч. I „Політики". Там є витяги з Ваших „Листів" під назвою „Народи поневолені й народи недержавні". Хочу дати до „Політики" замітку з приводу 4-го тому споминів Денікина, що оце недавно вийшли.

От поки що й все, що про літературу! Бажаю Вам як найбільше придбати ваги! Знаєте, скільки я важу? В Йоахимсталі мене зважили, і вийшло рівно 100 кіло. Звісно, сотні кіло важити Вам не бажаю, це трохи, занадто, але добре було б, щоб Ви в санаторії придбали який зайвий десяток!

Ваш душею Д. Дорошенко.

179.

Від 31-го с. м. адреса:
Praha-Bubeneč
Bráfová, 601, byt 337
26. жовтня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я ще хочу захопити Вас в санаторії й пишу Вам на Ortmann. Листа Вашого з 23. X. тільки що одержав. Не знаю, що думати про Ваш поворот до Райхенау. Міркували ми тут з Н. М.: воно, може, й у Райхенау зімою буде Вам непогано лежати на балконі на сонці, та й годуватиме Вас Fräulein Julie не гірше як в санаторії, але ж чи втерпите Ви, щоб не писати, не працювати, не хвилюватись з приводу всякого собачого гавкання в українській пресі? Коли б у Вас була така натура як у мене, — що ніяке сичання, або гавкання не розстроює мене, і плювати мені на його, — а то ж Ви приймаєте до серця всякий брех... Одно Вам можу порадити: листи читайте, а „пресу" ні. В усякім разі нічого від того не згубите!

Ви не написали, як себе почуваєте, чи прибавилося Вам ваги і скільки? Ну, про це я розпитаю у Михайла Петровича.

Розуміється, я держу п. Г. в курсі всіх тутешніх справ. Але от яка річ: я вислав до п. Г. два листи, які конче вимагали відповіді, або, принаймні, сповіщення, чи ті листи одержані. Але ось минає третій тиждень з дня висилки першого листа і другий з часу висилки другого листа, і ніякої звістки я не маю. Натомість дістав листа від С. М., де про те, чи одержані листи — ні слова, а за те досить кисле наставленіє мені, щоб я так би мовити, „не дуже старався" (розуміється, не цими словами сказано, але смисл такий), бо, мовляв, у С. М. і у п. Г. виникають побоювання, чи не являється підкладом зросту симпатій до нас у військових колах „переоцінка негайних реальних можливостей". Я тепер не знаю, що і думати: чи це особистий скептицизм С. М-ча, чи директива з боку п. Г-на...

А мовчанка з поводу листів мене просто ріже; я втратив усякий спокій і живу від почти до почти; але не дістав нічого і гублюся в усяких здогадах: або листи до мене не доходять, або на мої листи не звертається уваги, одним словом — не знаю, що думати... Завтра пишу знову, шлю рекомендовано і прохаю відповіді. В останнім листі, пересланім мною via Мих. Петр., я переслав писаний документ в імени і з підписами людей, з якими я конферував, про їхнє повне і безумовне підпорядкування. І от досі я не знаю, чи це одержано.

Що до пропозицій Вирового я писав окремо (третього листа), але також не маю відповіді. Коротко кажучи, Вировий береться видати лиш при умові коли йому дадуть позику під видання в сумі 1.000 долярів. Завтра у мене буде з ним нова розмова: у нього явилася така комбінація — видати спочатку 3-й том, про який він певен, що він добре піде, а тоді, виручивши деяку суму, приступити й до 1-го та 2-го.

Являвся до мене й ще один чоловік з пропозицією, але несерьйозною, так, що не варто про це говорити. З листа Сергія Мих. я виніс враження, що п. Г. тепер фінансувати видання ні в який спосіб не може. Одже по розмові завтра з Вировим хочу писати до п. Г., щоб дозволив мені самому промишляти щодо видавця, так би мовити на мій страх і риск. Може вдасться якась комбінація з Вировим.

У мене є повний комплєкт „Хл. Укр.", так що висилати мені не треба, а для Мякотіна хай М. П. перешле мені, а я передам. Або можна і просто йому: Prof. V. Mjakotin, Černošice Horni u Prahy, č. 133. Писати Вам йому нема потреби.

Що до експедиції моєї книги, то Ви не турбуйтесь, понеже:
1) хто такий „Забаревський" — тут знають усі, знатимуть про це десятки людей у Київі та у Львові, які дістануть брошуру „від автора", а згодьтеся самі, що коли серед укр. публіки якийсь секрет знає двоє — троє людей, то знає уже весь світ!, 2) М. П. має вислати тільки: Жеребкові (1.000), мені (40), Ігореві (100) й Наук. Т-ву ім. Ш. (850), одже тільки оптом; і крім цих людей ніхто не знатиме, де тої книги і шукати.

Розумовський не є жаден псевдонім якогось Гемпеля, а є прізвище одного студента, якого я знаю особисто. Але для певности наведу справки.

Щербаківський Вашого листа одержав і дуже з того тішився. Я вислав його праці до Берліну, і вони дуже зацікавили Олександру Петровну, як пише С. М.

Щасливого переїзду до Райхенау.

Ваш
Д. Дорошенко.

P. S. Спасибі Вам, що нагадуєте про справу мого переїзду. Мені самому робити це незручно. А признатись Вам по правді, ми обоє тільки й живемо цією мрією!

Розмова з Базяком мала характер чисто інформаційний з обох боків. Чи мала під собою місія Б-ка який практичний підклад, покаже близька будучність. Він уже в Парижі. Обіцяв написати звідти. До Берліну я не писав про це.

Книги Мякотіна вишлю з 1-го пад. до Райхенау. На 2-й і на 3-й том появиться моя рецензія в ХШ т. збірн. „На чужой сторонѣ".

Дістав уже ч. 2 „Політики". Я вислав їм статю з приводу 4-го т. мемуарів Денікина. Боюсь, що не помістять, бо довга. Мені не дуже подобається занадто коротка форма статей у „Політиці".

Чого Ви нарікаєте на свій почерк? Їй Богу, прекрасний почерк: я його розбіраю як свій власний. Треба тільки звикнути.

180.

Praha-Bubeneč
30. жовтня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Мабуть наслідком таки Вашої інтервенції, Серг. М. нарешті сповістив мене, що мої листи, про які я турбувався, одержані. Відповідь прийде на них трохи пізніше. Здається, за який тиждень буде змога порозумітись особисто, бо кореспондент Назарука (між ними з Вашої легкої руки завязалась дуже жива переписка!) їде до Берліну і там перекаже дещо особисто.

Першого падолиста. — Почав я писати на старій кватирі, а кінчаю вже на новій. Сижу серед нерозпакованих бебехів, мов погорілець який, і ще мабуть пройде кілька день, аж поки війду в норму. А Ви вже певно вдома, у себе! Як відпочинете і своєю чергою війдете в звичайну колію — черкніть пару слів про своє здоровля і скільки Вам в сумі прибуло ваги, як взагалі себе почуваєте.

Щось нічого не пише мені М. П. в справі брошури і її саму не висилає. Мабуть друкарня затримує? Як що М. П. коло Вас, то попросіть, щоб написав мені картку — як стоїть діло з брошурою, та дайте йому мою нову адресу.

Я дістав дві книги „Х. У." для Мякотіна, але ще не мав часу йому передати. А Вам я вислав його дві книжки, певно вже дістали.

Як улаштуюсь тут, то напишу до Вас докладніше. А поки що вітаємо Вас обоє!

Ваш
Д. Дорошенко.

181.

Praha-Bubeneč
2. падолиста 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Перша почта, яку я дістав на новім помешканні, це був Ваш лист: вважаю це за добрий знак! А перший лист, який я написав, це була картка до Вас, яку я вранці вислав. Слава Богу, що Ви вже вдома і, як що справді Ви вдержитесь од читання української преси і од писання довгих листів, то, думаю, зможете лікуватись спокійно і в Райхенау. Дай Вам, Боже, успіху!

Мені на новім помешканні буде, мабуть ліпше, як на старім, але все таки працювати нормально я не могтиму, бо абсолютно не можу призвичаїтись до праці як слід, живучи у-двох в одній хаті. Хоч як старалась би Н. М. удавати, що її в хаті нема, але ж вона не дух безплотний і не мумія. А мені для роботи потрібна самота. Та вередувати багато не приходиться, слава Богу, що нема господині, що можна у вечорі палити світло скільки хочеш, що можна приймати у себе людей, голосно розмовляти в хаті і т. п. елементарні „свободи", яких я був позбавлений у Єзерки.

Що до бібліографії, то подаватиму Вам її дуже радо, от тільки знов війду в колію, а то з тою перевозкою я геть вибився, і книги мої лежать спаковані, поки не будуть готові замовлені мною полиці. Тимчасом скажу загально, що в Літ.-Н. В. в X. кн. була статя В. Залозецького pro і Донцова contra. Залоз. казав мені, що він по цій статі Д-ва вийшов з складу співробітників Л. Н. В-ка. Має бути статя в тутешнім офіціозі М-ва Зак. Справ „Prager Presse", я її Вам пришлю, як появиться.

Я тепер живу по сусідству з проф. Косинським, з сен. Завадським, з проф. Зіньківським — і буду бачитись з цими людьми, а бачитись з ними далеко приємніше, ніж з нашими „свідомими". Але, щоб я не скучав і за цією породою земляків, то доля зробила так, що в однім будинку з нами мешкають: п-во Шульгини, Мірні, Яреми й Мицюки. А крім того, в цім будинку мешкає й гр. Толстая з дочкою п. Боковською, з якими ми з Вами познайомилися в Wartenstein-і.

Недавно, переглядаючи „Листи на Україну Наддніпрянську" Драгоманова (червона книжечка, видання Залізняка 1915 р., — у Вас, здається, є), надибав згадку про того П. Скоропадського, якому присвячено вірш Шевченка „Хоча лежачого не бють". Памятаєте, ми про його говорили в Райхенау. Одже прочитайте ці ува-

ги Драгоманова — дуже розумні, як розумне все у цього мудрого нашого земляка. Я не памятаю, на жаль сторінки, це буде так десь між 10—20 ст., на початку книги. Моя книга ще лежить спакована. До речи: памятаєте, Ви показували мені нетактовну статю Назарука в „Січи" про Драгоманова? Про цю статю недавно писав В. Дорошенко в „Ділі" і слушно викпив Н-ка, нічого не можна сказати в оборону Н-ка, сам винен! Нема в цих галиціян такту ніякого!

А тепер, на останку, хочу просити у Вас поради: Мякотін предложив мені написати для збірників „На чужой сторонѣ", які він редагує, про Гетьманщину 1918 року, аркушів на 7—8 друку. Я думаю, що це моїй книзі не зашкодить: це буде в скороченню, в загальних рисах, а все ж таки популяризуватиме серед широкої публіки правильні відомости про 1918 рік. Коли ще там моя книга, — а тут уже появиться, до того в солідним виданні, яке має добру марку в рос. публіки. Воно друкувалося б у 4-х випусках на протязі пів-року. Для мене, помимо всього прочого — це цікаво з матеріяльного боку. Не Вам кажучи, мої діла трохи погіршали: нам усім зменшено платню (я дістаю від першого жовтня на 600 корон менше що місяця), а я й без того вибився з бюджету з лікуванням Н. М., з переїздом на нову хату (довелося платити пів-місяця дурно за нову кімнату від 15. жовтня, щоб не втратити) і пр., так що конче треба якось полатати свої діри.

Одже як Ви думаєте: братись мені за це діло, чи ні? Питаю тому, що п. Г. якось ще позаторік був проти того, щоб я писав у „Истор. и Соврем." про 1918-й рік, аби не пошкодити успіху задуманої „Історії". Одже як би до чого дійшло, то може б і Ви з свого боку пояснили йому, що „Історії" це не пошкодить. Тим більше, що так, як тепер діло стоїть, то невідомо, коли ще та „Історія" побачить світ, а подати правдиву історію 1918-го року, хоча б коротко, треба як найскоріще. Я ще маю часу для відповіді Мякотіну два тижні, одже коли будете мені писати, то черкніть пару слів і про це.

Я вже Вам писав у картці, що мене трохи непокоїть, чому досі нема звістки від Мих. Петр. про брошуру: вже 19-го мин. місяця він писав мені, хо вона вийде „на днях", а ось досі нема. Чи це звичайна задержка в друкарні, чи може що сталося? Попрохайте М. П-ча, щоб написав мені картку про це.

А чи писав я до Вас, що дістав я від Ж. листа, де він дуже коротко повідомляє, що не писав так довго (3 місяці) тому, що не мав часу і що тепер йому ніколи; тому відповідь на три моїх попередні листи він пришле за пару тижнів, як упорається з своїми ділами. Що ж, ждав я більше, то пожду іще який тиждень! У мене тепер срочних діл до нього нема.

Наприкінці про ювилеї. На днях наше Іст.-Філолог. Т-во святкувало 40-літній ювилей наукової і громад. праці старого Стоцького. Я забув Вам написати. Як що Ви з ним близче знайомі, то може схочете написати йому привіт? Адреса його така: Prof. d-r St. Smal-Stocky, Hotel Imperial, Na Poříčí, Praha.

А „Духовна Бесіда" сповіща, що 21. листопада с. р. буде обходити свій 20-літній ювилей проф. І. Огієнко. Позаяк Ви може „Дух. Бесіди" не читаєте, то, на всякий випадок, сповіщаю Вас про цю подію. Адреса Огієнка: Lwów, ul. Chodorowskiego, 15.

Тимчасом бувайте здоровенькі, Богові та людям миленькі!

Ваш душею
Д. Дорошенко.

P. S. Ви пишете мою адресу трохи неправильно: треба Brafová ul., а не Bratová! Це був такий собі д-р Браф, то в його честь улиця. А що то за д-р Браф — я не знаю! — Д. Д.

182.

Praha-Bubeneč
16. падолиста 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Не везе мені! Хвороба Н. М. затягнулась і зовсім вибила мене з колії. Невідомо ще, який зворот ця хвороба прийме, а ось уже десятий день Н. М. лежить в постелі, а я виконую роль седілки, санітара, бігаю по лікарях та аптеках і ні про що инше й думати не можу. Дуже це мені тяжко! Уривками бачився я з нашими хлопцями, забігав до мене Радзієвський, але я з ним не міг і 5 хвилин побалакати. Видко з усього, що в Подебрадському Союзі ще не все викристалізовалося, і справді не варто їх силоміць тягти: хай самі дозріють. Ви дуже добре відповіли Радзієвському. Я в такому ж самому дусі казав і йому і хлопцям.

Зі змістом листа, пересланого Вами мені пару тижнів тому, я познайомив заінтересовані особи і всі цілком погодилися зі змістом того листа. Докладніше про це поговорить кореспондент д-ра Назарука [О. Шаповал] будучи цими днями в Берліні переїздом до Ковна. Я йому дещо розказав, що він має переказати. Це добре, що він там побуває.

На жаль, через оці мої тяжкі обставини досі не міг я занятись експедицією своєї брошури. Я вислав тільки один десяток до Львова для окремих осіб та деяких редакцій. Як що дасть Бог прийду трохи до себе, то надолужу все.

В XII. кн. „На чужой сторонѣ" була статя Заїкина про новини

укр. іст. літератури, там було й про Вас і про мене. Постараюсь ту книгу Вам прислати. Була ще замітка в „Студ. Вістн." і в „Prager Presse", все Вам пришлю, як тільки відітхну вільніше. А що це за „Отв. лист" Степанківського — то я й не чув про нього.

Замітку про Денікіна в „Політиці" поділили на двоє. Це незручно.

Як Ви себе почуваєте? Як іде лікування в себе вдома? Дай Вам Боже як найкращого в ньому успіху!

Вибачте — кінчу, довше не можу, Н. М. стогне, треба їй міняти компреси.

Ваш
Д. Дорошенко.

183.

Praha-Bubeneč
28. падолиста 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сердечне спасибі Вам за тепле слово співчуття! Вже, слава Богові, у нас краще: Н. М-ні вже полегчало і гострий період минув. А я вертаюсь до „нормальних" життя і праці. Хвороби, переїзд та инш. зовсім вибили мене з бюджету: щоб рятувати свій бюджет, мусів я узяти зайві чотири год. викладів в Педаг. Ін-ті — з історії зах.-евр. літератур. Мав їх узяти Б. Лепкий, та зрікся, бо думає переїздити до Кракова, а тут більше було нікому. Дає це 400 кор. в місиць, зате забере силу часу для підготовки. Та у мене не було виходу. Тепер запряжуся в цю роботу, як тая извозчицька кляча.

Дістав я від п. Г. листа, пише, що поки що з заходів щодо відомої Вам справи, яка стосується моєї особи, нічого не виходить, але він не губить надії. Це дуже сумно мені, бо у мене инших перспектив нема, а за яких пів-року справа стане для мене зовсім актуально.

„Студ. Вістника" м. и., мені не вертайте, він мені непотрібний, я його маю, скільки хочете.

А як Ваше здоровля? Чи не зловживаєте Ви листуванням, читанням і всякою роботою? Ой, глядіть, Вячеславе Казимировичу, не перетяжуйте себе писанням! Витримайте, як слід, курс лікування, то, дасть Бог, і поправите здоровля, так потрібне не тільки Вам, але й усім нам.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

184.

Praha-Bubeneč
12. грудня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Як Ви там поживаєте під ці морози? Як іде Ваше лікування? Чи Ви його додержуєте? Писав мені Мих. П., що морози не дають Вам вилежувати на повітрі стільки часу, скільки треба. Це дуже жаль, бо ж Ваше Райхенауське повітря зімою дуже чисте й гарне, не те, що тутешній пражський сморід — однаково, чи в сніг, чи в дощ, чи в ясну погоду! Скучив я, давно не писавши до Вас.

Ось мені стало вже трохи легше — в добрий час будь сказано — лікарі остаточно признали, що у Н. М. не апендіціт, а инша внутрішня хвороба; одже не треба операції, а треба тільки пити карлсбадську воду Mühlbrunn і держати діету. Гострих болей вже, слава Богу, нема, Н. М. вже виходить з хати, і наше життя входе помалу в звичайну колію. Я дожидаю кінця викладів (18-го с. грудня), щоб зовсім уже відпочити. Правда, саме тоді я візьмуся писати для „Голоса Мин." про Гетьманство 1918 року, але це вже не тяжка, а навіть приємна мені робота.

З нашим університетом один час було дуже зле: мали його ліквідувати з кінцем цього року. Це Колесса держав од нас в тайні, поки гроза не проминула. Він розвинув надзвичайно енергійну діяльність, що називається днював і ночував у міністрів, послів, добився до самого президента (який взагалі до Колесси персонально ставиться добре) і дістав обіцянку, що поки що Ун-т ліквідувати не будуть. Але це, ясна річ, тільки одстрочка, в найліпшім разі на рік. А далі прийде те саме і в тій самій формі: за місяць вперед скажуть, що слідуючого першого платні не дістанете і йдіть собі на всі чотирі сторони. Багато наших професорів думає, що має робити на таку „евентуальність", думаю і я, але нічого не можу придумати. Одна надія — що мене перетягнуть до Берліну. Коли ж цього не буде, то доведеться попрощатися з Вами та ин. добрими людьми і їхати до Могилевської губернії, привівши наперед до порядку свої справи і свої папери. Ну, але на це ще прийде час, а поки що можна говорити й про діла біжучі.

Недавно мав я листа від п. Г., він одобрює думку писати до „Голоса Минувшаго", і це розвязує мені руки. Мякотін сам участи в редагуванні журналу не бере, доведеться мати діло з Мельгуновим, але це також, кажуть, людина коректна. В останній (XIII) книзі „На чужой сторонѣ", яка має вийти цими днями, буде моя статя про арешт і заслання митрополита Шептицького і рецензія на другу і третю книгу Мякотіна.

На жаль я не міг добути досі XI-ої кн. „На чужой Ст.", де статя Заїкина: купувати — дорого, бо 40 корон; я взяв у редакції прочитати, думав, так у мене і залишиться, але секретар редакції нагадав, що треба вернути, я і вернув. Спробую ще раз добути. Заїкин нічого нового не каже. Про Вас більш-менш переказує те, що стоїть в моїм „Огляді укр. історіографії", так само і про Томашівського. Про мене — загальні фрази і перелік моїх публікацій з явним перебільшенням. Мої книжки про Куліша і про Костомарова називає „монографіями". В кожнім разі статя Заїкина „не вредна", вона популяризує відомости серед широкої публіки про нас і про нашу працю.

З того, що про „Хл. Укр." за останні часи писано, я знаю лиш те, що в „Укр. Старині" (це Ви маєте), та ще були зреферовані М. Гехтером в „Prager Presse" Спомини п. Г., доволі пристойно як для Гехтера і для „Prager Presse". Я вислав вирізку до п. Г. Як що Вас цікавить, то попросіть, щоб Вам переслали. Я більше не маю, бо й отой одинокий примірник, що дістав, — добув уже post factum не без труднощів.

Ол. Шаповал вже два тижні як у Ковні, прислав цікавого листа, пише, що литовський офіціоз (не називає, як зветься) містить мої дві статі і просить третю. Я мусів на спіх писати і вже вислав. Цей лист Ш-ла я перешлю Вам, ось на днях буду посилати Михайлу П-чу гроши в пакеті, то за одним заходом перешлю й листа.

Недавно мали ми з Н. М. листа з Київа від Марії М. Грінченкової. Між ин. пише, що приходила до неї наша колишня служниця Домаха питати: „чи не вернулися вже наші пани" — вона хоче до нас знову на службу стати. А оце сьогодні прийшов лист з м. Баришполя і від самої Домахи. Пише, що заходила на нашу кватиру на Львівській вул. І власник дому (учитель А. Білопольського, Чорнобровкин), і кватиранти заявили, що зараз же нам уступлять кватиру, як що повернемось. Меблі цілі, так само і портрети та картини, тільки килими міль поточила. З нашої кватири Домаха пішла до Л. М. Старицької-Черняхівської. Але там їй сказали, що ми ніколи не вернемося, щоб не сподівалася. От тепер Домаха нас і питає, чи ми вернемось, а коли вернемось, то чи приймемо її на службу? І смішно, і сумно було нам читати цей лист. Таке почуття, ніби про тебе говорять як про мертвого, бо видко й сама Домаха мало має надії, що ми „вернемося". А мораль з цілої тої Домахиної справи така, що видко не з медом живеться „освобожденному народу", коли по панах сумують та їх повороту дожидають!

З тим поки що бувайте здорові!

Ваш душею
Д. Дорошенко.

P. S. Мені останні часи д-р Назарук почав присилати свою „Січ". Як що Ви коли будете йому писати, то може будете ласкаві подати йому мою нову адресу, щоб газета не блукала по Празі. Се так — при нагоді.

Хвалились мені студенти, що дістали од Вас обіцяну статю для „Укр. Студента" і на цій підставі домагались статі і від мене. Поки що я їм відповів ні се ні те. Я не маю часу, та й не знаю, що їм писати. Одиноке, що можу дати, це мої спомини з студентських часів.

Будь ласка скажіть Мих. П-чу, що я його листа одержав і дуже дякую. На днях я буду йому писати. — Д. Д.

185.

Praha-Bubeneč
20. грудня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Не відповів я Вам відразу, бо дожидав „оказії". З приводу питань, які Ви зачепили в своїому останньому листі, я мав багато що сказати і, признаюсь Вам по правді, — написав довжелезного листа á la Назарук, але перечитавши — знищив. Якось трудно ці справи в листах обговорювати, поневолі вживаючи форми монологу; далеко краще, коли оттак сидиш собі з Вами на балконі та, дивлячись на Rax, ведеш мирну приятельську розмову. А в листі виходить якось сухо і мрачно!

Одже поки що я обмежусь кількома словами, як коментарем до того, про що писав до Вас у своїм листі з 12. XII. Бачите — всі ті невеселі перспективи ближчого майбутнього, які зазірають мені у вічи, я розглядаю не з свого субєктивного так би мовити становища, а з того погляду, на скільки це може відбитися на нашій справі. Як би я був собі тут просто Дмитро Іванович Дорошенко, то й діло зі мною вирішилось би просто: не стало б змоги жити в Чехії, — почав би старатись про те, щоб устроїтись в Польщі, в Совдепії, де хочете. Мої приятелі ес-ефи та ин. помогли б мені по старій памяти.

Але ж я в очах усіх і в дійсности являюсь для тутешньої еміграції експонентом гетьманської справи і мною міряють стан цієї справи. А справа вимагає, щоб її не кидати; не можна ж її перервати на якийсь час і йти на „подножний кормъ".

Одже, як би в будучому, не дай Боже, так сталося, що мені довелось би кидати справу і йти на такі заробітки, які одріжуть мене од нашої справи, то це було би дуже сумно. Яке враження що до „сили" гетьманського руху зробило би це на публіку! Я вже

не кажу про те, що й тепер мене гнітить не так матеріяльна залежність від чужого уряду, від якого я не знаю за що і про що дістаю допомогу, — як залежність моральна, яка вяже мене в тисячу разів більше. Не забувайте, що я тут сотнями звязків звязаний з людьми, з якими доводиться ідейно ворогувати: я ж сижу в одній жмені з усіми тими „сохвинцями": живу в однім домі (буквально), працюю в одних інституціях, приймаю тисячи допомог і услуг, і взаїмно плачу тим самим. Я не знаю, наприклад, що було би зі мною, як би в часі хвороби Нат. Мих. не помогала б нам пані Шульгинова, що живе по сусідству. І так на кожнім кроці. А доки я сижу в тих обставинах, як зараз, — не може бути инакше. Для Вас усі ці Лотоцькі, Шульгини — це літературні імена, які Ви зустрічаєте лиш на друкованих сторінках, для мене ж — це живі фігури, які я бачу що дня, з якими ділю хліб-сіль, ділю долю і недолю, і це утворює для мене те, що я називаю „моральною залежністю". Як би, не дай Боже, перестав істнувати наш університет, то ця залежність ще збільшиться, і ці люде будуть по мірі сил своїх старатись допомогати мені десь устроїтися, як і я допомогав їм.

Щоб вийти з цієї залежности, треба мати якусь точку опору на зовні і, розуміється, в созвучних сферах, а не чужих. Так як тепер, при тих обставинах, що були досі, ще можна сяк-так миритись. Але на випадок якоїсь зміни в гірший бік — емансипуватись від цієї залежности, це необхідна умова для того, щоб не зробитись мертвою величиною для нашої справи. На цім ставлю точку. З цього всього прошу не робити якогось практичного вжитку і — дуже прошу — не налягайте на п. Г-на. Я прекрасно розумію, що він сам дуже хоче зробити так, щоб мене пересунути до Берліну, щоб я там міг виключно віддатись нашій справі, але поки що він не може цього зробити. Це йому самому прикро, і часто нагадувати про це — тільки даремне його дратувати. Я і сам про це нічого не пишу і Вас дуже прошу, дорогий Вячеславе Казимировичу — не нагадувати: як буде змога, то він і так зробить, а як не буде змоги, то й нагадування нічого не поможуть.

А тепер давайте покинемо цю „філософію" і перейдемо до справ поточних, актуальних.

Про „Укр. В." я нічого Вам не писав, бо не хотів Вас усякими дурницями турбувати. Коли ж Ви вже самі довідались і прочитали, то скажу, що з приводу „Сохвинця" я мав цілу баталію: офіціяльні розмови, офіціяльну переписку, сварився, і ще досі це діло тягнеться й не скінчилось. Мушу сказати, що ця статя внесла розбрат в стані самих ес-ефів, вони між собою через неї посварились і всю вину скидають на Славінського, який умістив цю статю на власну

руку, нікого не спитавши з коллег. Автор її — не Шульгин, це я знаю напевно; здається, що автор — сам Славінський. Ви може знаєте, що Шаповал [Микита] і ко. присвятили статтям Славінського ціле число „Нової України" з такою лайкою, якої навіть в укр. демократичній пресі не часто почуєте. Взагалі на Славінського есефи страшенно обурені за його безглузді виступи. Але що цікаво, — я не зустрічав майже ні одного студента, який би не обурювався з приводу статі „Сохвинця", навіть з людей доволі нам сторонніх.

Та все-таки Ви, дорогий Вячеславе Казимировичу, даремне хвилюєтесь при тім! Уже як лікуєтесь, то плюньте на всю цю демократичну пресу і не читайте. Та взагалі — що за приємність її читати! Чи від того людина стає розумніша, добріша, здоровіша? Встигнете прочитати й пізніше, як одужаєте. Я читаю її спокійно й реагую тільки тоді, як зустрічаю явну клевету, або донос. А до лайки ставлюсь зовсім байдуже. Навіть, коли стати на обєктивний ґрунт, то не вважаю себе і в праві ображатись: ми ж їх лаємо та висміюємо, а люде не ангели, вони теж борються, а словесна боротьба, чи полеміка вся ж зводиться до того, щоб висміяти противника, представити його в несимпатичнім вигляді і світлі. Чи Ви думаєте, що читаючи Ваші „Листи", наші демократи лише кротко потупляють очиці, бють себе в груди і каються в своїх гріхах? Ви їх бєте, вони ж бороняться, бороняться як уміють. Чи Ви думаєте, що Комунікат, підписаний Сергієм Михайловичем, де говориться про „республікансько-демократичну розперезаність і хамське мазання болотом своєї влади" — не дратував цих саме республіканців-демократів, котрі гетьманську владу за свою не визнають, а словом „хамський" ображені? Ви думаєте, я не чув обвинувачення нас самих в тому, в чому ми обвинувачуємо їх? Боротьба — єсть боротьба. Коли Ви бєте наших демократів (а бєте Ви їх сильно й боляче), то чого ж дивуватись, що вони на це реагують? Реагують, звісно, так як їхній натурі полагається, і вони б не були самі собою, як би реагували инакше, більш культурно.

Недавно я дістав від Заїкина листа, де він між ин. пише, що одержав одбитки своєї статі. Я зараз же написав йому, щоб він вислав одбитку Вам, а другу мені. Мабуть Ви скоро її дістанете.

Ол. Шаповал до 1-го січня залишається в Ковні. Пересилаю Вам його листа, який будь ласка залишіть у себе, долучивши до моїх листів: мабуть усе це піде до нашого Архіву в Ванзее, то нема чого сюди-туди пересилати. Статю, якої Ш. у мене просить, я йому зараз же вислав.

Вчора балакав я тут де з ким із наших людей. У них виникла така думка: установити поголовний добровільний податок і виси-

лати гроши до Берліну, щоб так склався б фонд, на випадок якоїсь потреби. Як Ви ставитесь до такої думки? Як би удалось перевести це оподаткування ширше, то наш центр мав би місячно якусь пару тисячів корон, а на це можна було би випускати бюлетень. Між ин. тутешнім нашим хлопцям удалось завязати зносини з гетьмансько-хліб. організацією в однім з повітів Чернігівщини. Дуже цікаве явище. На жаль, навіть в цьому запечатаному пакеті не можу назвати Вам місця і подати подробиць. Як що вдасться війти в стосунки близчі, це буде подією високої для нас ваги.

Брошуру про Доманицького я для Вас добуду і вишлю.

Поки що — бувайте здоровенькі і веселих Вам свят! Пильнуйте, любий Вячеславе Казимировичу, свого лікування! Це єсть для всіх нас die Hauptsache. Внемліть гласу моленія моего!

Ваш душею й усім серцем
Д. Дорошенко.

186.

Praha-Bubeneč
27. грудня 1925.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Доводиться й мені почати свій лист з пожалкуванням, що не уродився я Карпократом! Але мій жаль певно більш слушний в даному разі од Вашого і стосується він мовчанки не так устної, як писаної, бо коли б те все, що я написав у своїм листі з 20-го с. м., я переказав Вам устно, то напевно мої слова Вас би так не схвилювали і Ви не побачили б у них ні докорів, ні іронії, ні взагалі нічого такого, що давало б привод хвилюватись. На своє лихо я не зумів виложити свої думки на письмі так ясно, як би хтів, от Вам і здалося, ніби я се і те! Любий мій, дорогий Вячеславе Казимировичу! Та невже Ви допускаєте, щоб я міг взагалі Вам в чому-небудь докоряти? Невже Ви вважаєте, що я міг думати про якісь „сталі посади", що на їх, мовляв, я „ в тисячу разів більше приніс би користи для нашої справи", аніж Ви? Бог з Вами! Нічого подібного! Вже коли на те пішло, то я просто не зумів ясно висловитись і тим примусив Вас даремне хвилюватись та, сам того не бажаючи, зробив Вам неприємність. Це моя вина, і я Вас дуже прохаю мене пробачити. Даю Вам слово чести: ані в думці не було в мене ставити Вам якісь ‚докори' і зовсім не те хтів я висловити: хтів лиш зясувати, що мені тут дуже неприємно бути морально залежним від людей, з якими доводиться ідейно ворогувати. Але при чім тут Ви? Хіба цьому виною Ви чи взагалі хто-небудь? Я Вам тільки зазначив факт і більше нічого; мені просто захтілося поділитись з Вами, як

з другом, своїм настроєм, своїми переживаннями, бо я не маю більше нікого, кому б в цьому міг признатись...

Простіть мені мою хвилеву слабість духа! Я сам тепер розумію, як то було не добре і не до речи — писати все те, що я Вам написав, і повірте, що я вже поніс за це таку кару в своїй душі, що вповні заслужив на Ваше пробачення. Справді, не будемо більше про це говорити і з кінцем 1925-го року здамо до архіву всі ці розмови на такі теми! Добре?

Здається мені, що не так зрозуміли Ви мене й щодо ес-ефів: ні до якої „пощади" їм я не закликаю, та й сам її не даю. Я хтів лиш показати причину, через що часом вони так визвіряються на нас. Ну, от наприклад говорив я недавно з одним з їхніх лідерів; виявляється, що всі вони приняли слова Комунікату про „гадючі фонди, призначені на руйнування української державности" — на свій рахунок, і це їх дуже образило. На скільки я собі уявляю, то Комунікат не мав їх на увазі, але видко, що на злодію шапка горить! До речи: дурне патякання Славінського осуджене майже поголовно самими ж ес-ефами, а що до Лотоцького і Шульгина, то вони просто обурені й скандалізовані. І Славінський вже поніс кару: йому не дали лекцій в Педагог. Інституті, як людині безтактовній і одіозній (вибір його на відповідну лектуру залежав від самих ес-ефів), не вибрали головою „Республікансько-Демократичного Клубу" і ще кудись там, одним словом „всипали" йому і загнали в кут.

Кінець року проходить у нас тихо. Оце приїздив сюди Мілюков і читав лекції про „Росію та еміграцію". Цікаві вони хіба тим, що виявилось, що вся авдіторія, особливо молодь, були дуже неприхильно настроєні до Мілюкова і лаяли його зовсім безцеремонно під час діскусії, після докладу. Аж жаль, кажуть, було дивитись на старого. Взагалі я не розумів, що йому за охота виступати на якихсь зборищах. Я наприклад почуваю орґанічну відразу до всяких таких публічних докладів, мітінґів, діскусій, і ніколи сам туди не хожу.

Чи Ви читаєте „Політику"? Як Вам вона здається? На мою думку вона занадто легковісна, неґрунтовна, а до того дуже недбало редагується. Мою статю, наприклад, розрубали на двоє: з одної частини зробили статю, з другої рецензію і видрукували без усякої коректи: помилки, пропуски, Бог зна що! Це одбиває охоту писати на далі.

Я Вам писав, здається, що п. Г. погодився, щоб я умістив у „Голосѣ Минувшаго" екстракт з своєї Історії. Але я попереду поставив редакції деякі умови, щоб не міняли нічого, не скорочували, тепер дожидаю відповіді.

Сьогодні Нат. М. поїхала до Подебрадів, вона привезе брошуру про Доманицького, яку я Вам перешлю разом з книгою А. Царінного, що її наказали мені передати Вам.

А чи вже вислав Заїкин Вам свою одбитку?

Хтів я поспитати Вас про здоровля, та соромлюсь, бо можу дістати цілком заслужену відповідь, що читання таких листів як мій останній не сприяє ні доброму настрою, ні здоровлю! Та вже пробачте! Як будете коли писати, то напишіть і про здоровля. Тільки давайте знову вмовимося так, як було перед двома місяцями: Ви не рахуйтесь листами і не спішіть відписувати, хіба що яка конкретна справа. А я буду час від часу до Вас писати, як набереться щось цікаве. Добре? А Ви мені вже гуртом коли небудь черкніть картку. Мабуть цей мій лист — останній в 1925 році, то вітаю Вас з Новим Роком і бажаю щастя та здоровля!

Ваш

Д. Дорошенко.

P.S. Бачив я на днях Том-го, каже, що у їх все гаразд. Я в перших днях поїду до них в Подебради. Про свої враження напишу Вам.

Про знахідку якогось архіву з часів Хмельницького я ні від кого більше не чув. Як буду писати до Єфремова, то запитаю його, чи не знає він чого про це.

Чи Ви маєте „Тризуб"? Може Вам його вислати? Він видається доволі коректно, і там нема нічого, що могло би Вас неприємно вразити á la Сохвинець. — Д. Д.

187.

Прага, 5. січня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вашого листа з 31-го грудня 1925 р. я одержав і дуже був ним втішений. — Спасибі Вам за його! Тепер у нас усе в порядку.

Не ремствуйте на мене за те, що не посилаю Вам книги Царінного і брошури про Доманицького. Першу я трохи задержав, щоб поробити деякі замітки (але завтра вже посилаю), а що до другої, то я написав хлопцям, щоб вислали безпосередно Вам. Мабуть вони вже так і зробили. Відбитку Заїкина Ви вже певно маєте, а як що ні, то черкніть мені, і я вишлю Вам свою.

Чи я писав уже до Вас, що ми тут задумуємо скликати на липень украін. науковий зїзд? Найбільше клопочуться біля того Горбачевський та Антонович. Уже уконституvалась історична підсек-

ція в Секції іст.-філолог. наук. Головою цеї підсекції я. Як тільки виясниться справа, чи матимем кошти, щоб оплатити дорожні видатки для вчених, які перебувають на еміграції, почнемо розсилати запросини. З істориків запрошуємо взяти участь у зїзді Вас, М. Стороженка, Заїкина, Олянчина, Прокоповича і галичан: Крипякевича, Кревецького, Томашівського, Ол. Барвінського й Б. Барвінського, Гересимчука та инших. Скажіть, Вячеславе Казимировичу: коли б матеріяльний і паспортний бік справи був уладжений, Ви б приїхали? Питаю Вас приватно, бо ще Ви одержите запросини офіціяльні. Було б дуже цікаво, побачитись з людьми, та й своїх тут провідали б.

Вчора дістав я листа від старого Ол. Барвінського. Посилаю його Вам. Він цікавий, тільки будьте ласкаві, Дорогий, поверніть його мені прочитавши, — я по повороті буду одповідати.

Чи Ви чули, що митр. Шептицький був у Парижі? Там його дуже бучно приймали французи і він мав урочисту Службу Божу в Notre-Dame. Українці його цілковито зігнорували. Митр. одвідав хорого Токаржевського і седів у його цілу годину. На Службі в Notre-Dame були лиш син і дочка Лотоцького, від якого я це все знаю.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Листа Вашого Омеляновичеві-Павленкові вже передав. З листом Барвін-го не дуже спішіть, можете тримати його днів 6—8.

Нат. Мих. Вас сердечно вітає і бажає щастя і здоровля в Новім Році.

Ваше новорічне посланіє відішлю Вам трохи згодом. — Д. Д.

188.

Прага, 11. січня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Автор книги „Укр. движеніе", що укрив своє ім'я під псевдонімом „А. Царінний", єсть Андрій Волод. Стороженко. Це не мій здогад, а факт. І в цій своїй книзі він повторює ті самі думки, що й у виданій ним у Київі в 1911 р. книзі „Сущность и происхожденіе украинскаго движенія".

Дивно все-таки, що такий серйозний і знаючий історик, як А. Стороженко (це ж він є автором книг: „Ст. Баторій и днѣпровскіе козаки", „Переяславская старина", про Верещинського, видавець „Малорос. Родословника" і т. д.), пише якісь несосвітенні дурниці, якесь белькотання божевільного.

Я думаю, що тут маємо діло з справжнім псіхозом. До речи:

я кілька разів запитував М. В. Стороженка про брата — цього А. В. Ст-ка, але він ні разу нічого мені на це не відповів. Книгу я Вам переслав на доручення Сергія М., від якого її сам одержав. Писав же мені про неї сам п. Г., прохаючи висловити мою думку. Я й висловив! Написав цілу велику рецензію.

Про Митрополита А. Шептицького Ви певно одержали вже й другу мою відбитку, з „Богословії". Так збіглись до купи обидві мої замітки, і в „На чужой ст." і в „Богословії". Що до Музею, то я не знаю, як я можу з Митрополитом порозумітись: я не листуюсь з ним, а побачитись — де ж ми можемо стрінутись? Коли Ви вважаєте, що варто до нього спеціяльно звернутись в цій справі, то я напишу, але дозвольте тоді за вихідний пункт узяти Вашу розмову з ним. Крім того будьте ласкаві, напишіть мені його адресу і титулятуру на конверті (по польськи), бо я хочу писати по формі, як люде пишуть. Але що пропонувати? Чи радити йому піддержати музей у Ванзее (очевидно — матеріяльно), та чи можна про се писати без порозуміння з п. Г.? Колись, при нагоді, подайте мені свою думку про це, а я з охотою напишу до Митрополита, аби знати ясно — що.

Що до з'їзду, то не думайте, що він вимагатиме якоїсь особливої праці від Вас, чи напруження. Досить зголосити якусь тему, а на сім з'їзді доведеться лиш реферувати свою працю, бо часу буде призначено мало — 20 хв. на кожен доклад. Зрештою читання відбудеться в секції, де не так багато людей, і великого голосу не треба. Взагалі важно, аби Ви приїхали, а там — повірте — великого клопоту не буде. Розуміється, будемо закликати лиш тоді, коли зможемо улекшити приїзд з матеріяльного боку і що до віз і пр. Я буду держати Вас в курсі діла.

На бідного Одарченка впало лихо: стався з ним удар і він тепер хворий. Його мали відвезти до якоїсь санаторії. Ходити до нього не рекомендують, бо він дуже хвилюється, коли його вважають за хворого. Він старається сам про се укрити. Очевидна річ, що писати до нього поки що не варто, а тим більше згадувати йому про його здоровля. Лікарі кажуть, що становище його поважне. Я його вже два місяці не бачив.

Щодо Славінського Ви маєте рацію: що йому, 25-літньому секретареві „Вѣстника Европы" до гетьманства! Але треба знати, що взагалі це людина „легка" і несерйозна. Хоч він і не попович, а селянський син, але зовсім здеклясований і взагалі мало чого вартий. І його опінія мало кого цікавить і турбує: от плете собі, варнякає і сам мабуть не здає собі справи — що саме. Тут в ньому всі розчарувалися, раніше дивились на його серйозніше, а тут в

Празі він себе показав. Перші ж розчарувались його товариші есефи, та тільки не знають, як збутись і здихатись. Колись Вам про це розкажу при стрічі.

Перший і другий день Різдва по ст. стилю я провів у Подебрадах, де мав дуже милу несподіванку в особі нашого п. Адама.

Бачив я там усіх, але то були свята, і ми те тільки й робили, що обідали та вечеряли в гурті, але й „преломленіє хліба" вкупі теж діло не послідне і зближує людей між собою. Багато випили за Ваше здоровля.

Повернувся О. Ш. з Литви, розказує багато цікавого. Але досі бачився з ним тільки на людях, а от завтра будемо мати сеанс у-двох. Що почую — напишу Вам.

Брошуру Пачовському я вишлю сам звідси. Про Доманицького капосні хлопці досі не добули, казали — свята, книгарня зачинена. Але я суворо наказав, щоб передали через п. Адама.

Книгу Бердяєва я дістав — дякую!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Що це проф. Томашівський в ч. першому „Політики" за дурниці пише про наддніпрянське населення України. Зовсім не згадує сіверян (ст. 9), чи це іґноранція, чи галицьке чванство, що, мовляв, Галичина — пуп землі української, а все инше тільки додаток? Взагалі прикро було мені читати цю статтю, і я жалкую, що моє імя стоїть в числі співробітників. Бог знає, чого ще там надалі Томашівський не понаписує, за все доведеться одповідати!

Я прекрасно все розбіраю, що Ви пишете, ради Бога не турбуйтесь, не переписуйте, я теж Вам пишу „не стараючись", тільки що мій почерк більш виразний.

Про деякі справи перекаже Вам п. Адам, ми з ним багато говорили. — Д. Д.

189.

8. лютого 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Давненько не писав я до Вас! Не писав, між ин. тому, що знав, що у Вас гостює гр. Монтрезор, що він краще ніж в листах перекаже Вам про те, що він чув і бачив, коли їхав через Чехію й зупинився в Подебрадах. Тепер він знову заїхав, на сей раз просто до Праги, але попав не зовсім щасливо, бо відклавши приїзд з четверга на пятницю, попав саме на людей сторонніх, які були у нас в гостях. Одже побалакати нам не було змоги і для того, щоб поговорити про діла, я вчора спеціяльно їздив до Подебрадів, де ми про все й переговорили.

Я дуже тішуся, що М. може задержатися в Берліні. Це було би чудово: оживилось би оточення п. Г., прибула б свіжа сила, поширились би звязки і відносини з людьми.

Пан Адам привіз мені звістку, що Ви взялися за працю, пишете (кінчаєте) „Листи". Велика шкода і жаль немалий, що Ви, дорогий Вячеславе Казимировичу, звели своє лікування „на пшик", як оповідається в казці: не лежите, працюєте, листуєтесь і т. д. Воно, розуміється, і „Листи" кінчати треба, що й казать! Але боюся, що це Вас знову знесилить. Та нехай на все буде воля Божа... Вам там видніще і Ви все-таки більший господар власного здоровля, ніж ми!

Через п. Адама переказав я до Берліну про дві головні справи, окрім малих. Одна — це Науковий Інститут. На жаль, я дуже мало знаю про те, що діється в Берліні з Інститутом. Пан Гетьман ще 15-го січня писав до мене, що справа з Ін-том знову виплила на верх і що він надіється за кілька день написати мені вже щось певне. Від С. М. теж був лист, де говорилося і про Інститут, але в загальних фразах. Одже, я не знаю, в якій стадії перебуває діло, в якій формі подано проект з нашого боку, які умови ставить друга сторона, які прізвища названі і т. д. Через те я з свого боку тепер міг подати лиш кілька людей, як можливих кандидатів: Косинського для економіки (В. Тимошенко виїхав на рік до Америки, дістався від Рокефеллера наукову стипендію), Огієнка на мову і письменство, Мірчука на філософію, Залозецького на мистецтво. Та й себе, звісно. Більше нікого нема. Добре було б, як би Ви згодились поставити себе на катедру історії державного устрою, бо Томашівського вже нема. Лепкого теж нема. Іще маю на увазі пару другорядних імен „на всякий випадок". Взагалі поки нічого не знаю, що і як там робиться, то трудно щось і радити. Пан Адам обіцяв мені про все докладно написати.

Друга справа з генералом Ом.-П., про якого я передав, що прошу, як найрішучіще наказати йому з Берліну вибити собі з голови оту форму („рапорти", „звязкові", „учот" і пр.) і не робити шуму, бо від того нам виходе одна шкода і компромітація. Ваш лист ледве чи вплине на його, себ-то ледве чи він його, так як треба, зрозуміє. Я дуже радий, що п. Адам бачився як раз з генералом передо мною і цілком поділяє мій погляд, таке враження зробив на нього генерал.

Читав я Вашу статю в „Студ. Вістн." Вона мені дуже подобалася, але я знаходжу, що треба було б викинути цілий той уступ про Славінського і Донцова: він привертає до себе всю увагу і поза ним слабне враження від решти, себ то від головного. І що це так, видко з того, що скільки людей мені не говорило про Вашу

статю (одним вона подобалась, другим — ні, — ес-ефам), але всі говорили тільки про цей уступ, так наче і справді в ньому вся вага! А стаття, на мою думку, прекрасна, — сильно написана, з великим почуттям. Я її перечитав разів з пять.

Бачився я на днях з акад. В. І. Вернадським. Надзвичайно симпатичний дідусь, такий жвавий, усім цікавиться. Він їде тепер до Петербурга, звідти до Київа, а на осінь знову хоче їхати до Парижу, коли пустять. Він узяв у мене 5-ту книгу „Хл. Укр.", Забаревського, наші відозви, казав, що все те хоче повезти для М. П. Василенка. Я йому віддав свій останній примірник і буду просити Михайла П. прислати мені аж цілих два: діло в тім, що В. Дорошенко пише мені зі Львова, що дістав з Київа замовлення на огляд наших закордонних виданнів, хоче писати і про „Хл. Укр.", а не має V-ої кн. Думаю, що варто йому вислати? Коли пришле М. П., то я зразу же перешлю до Львова.

До речи: чи вислав таки Заїкин Вам свою статю? Коли ні, то я пришлю Вам свій примірник.

Недавно я дістав з Полтави від проф. В. Пархоменка листа з проханням вислати йому мій „Огляд історіографії". Я вислав і він зараз же прислав мені деякі свої брошури й листа, де прохає, чи можна вислати йому за гроши або в обмін Вашу „Україну на переломі". Як би Ви схотіли помінятись (він прислав мені досить цікаву свою книжку „Початок історично-державного життя на Україні", Київ, 1925) то пришліть мені разом з Хліб. Укр., я перешлю йому, а йому напишу, щоб вислав для Вас те, що має. Дуже Вам цього не рекомендую, але — як хочете. Все-таки добре, що наші видання проходять на Україну. Пархоменко тепер є професором „Ін-та народн. освіти" в Катеринославі. А як би Ви схотіли вислати самі безпосередно (найліпше, щоб Absender-ом позначив себе М. П.), то ось його адреса:

Катеринослав, Інститут Народньої Освіти, проф. В. А. Пархоменко, Katerynoslaw, Ukraine.

Ви пишете мені про ‚Політику'. Вона мені не подобається, але я не маю сам приводу, щоб зріктись співробітництва, мусів би якось те умотивувати, але це довга пісня. Коли ж Ви самі перші знімете своє імя (може у Вас є певні арґументи, бо Ви переписувались з Том-ким), то я тоді зроблю те саме вже із солідарности з Вами і так їм просто заявлю. А може ще взагалі не варто рвати. Може вони „іспрaвляться"? Все ж таки там не один Том-ий, але ще й Кревецький, Крипякевич, — люде нам симпатичні. Я й Залозецькому радив спробувати обійтися як-небудь без розрива.

Знаєте, Вячеславе Казимировичу, як болюче всі ми відчуває-

мо брак хоч якогонебудь періодичного, але власного видання, хоч би бюлетеня, де можно було би озиватись на випадки і події біжучого життя. Учора, на зборах громадки наших військових, де і я був, говорилося про це в звязку з потребою якось реагувати на „акцію" Полтавця. Ця „акція" приносить чимало баламуцтва і треба було би публічно цього панка здемаскувати, а знов же це можна зробити лиш в своїм орґані. Нехай би це був би хоч найскромніший листок, хоч раз на місяць, але періодичний. Чи не орґанізувати збір грошей на видання такого листка серед наших прихильників, як Ви думаєте? Змістом могли би бути на початку окремі комунікати.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. На зїзді не конче мусите виступати з рефератом, може просто познайомите з змістом Вашої праці по укладу нової схеми історії України, що Ви задумали, і з цього могла би виникнути прецікава і корисна дискусія. Та й взагалі можна обійтися без докладу, важна сама Ваша присутність.

Чи я Вам писав, що парижський „Голос Минувшаго" дав мені остаточно концесію на 6 аркушів для мого нарису про 1918-й рік на Україні. Дуже мало, але краще хоч це, ніж нічого. Саме тепер сижу й докінчую перший розділ — про проголошення Гетьманства. — Д. Д.

190.

Praha-Bubeneč
Bráfová, 601, b. 337
21. лютого 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Подаючи Вам свої уваги з приводу Вашої статі в „Студ. В.", я не думав, що ці уваги заслуговують спеціяльного обміну думок між нами, тим більше, що мої уваги були не принципіяльного характеру, а так би мовити технічного. Але коли Ви запитуєте мене, як я дивлюсь на справу полеміки взагалі, то скажу Вам, що зовсім з Вами згожуюсь, що треба з українським „гадом" боротись, бити його і розуму вчити, щоб він перестав бути „гадом". Ще більше згоджуюсь, що єсть „гади", з якими треба говорити не пером, а зовсім иншими арґументами. Одже нема потреби нам якось окремо ще умовлятись щодо одної спільної тактики супроти ріжних гадючих вибриків і вискоків.

Що ж торкається Вашої статі у „Студ. В.", то заперше скажу, що мені, наприклад, зовсім не було неприємно її читати через те,

що в статі був полемічний елемент. Навпаки! Цей елемент, як мені, так і всім иншим читачам надавав ще більше інтересу й приємности в читанні. А все-таки я знахожу, що в даній статі, цього полемічного уступу краще було б не давати. Діло в тім, що наскільки я розумію, метою статі було дати вказівку студенству, в якім напрямку йому йти і куди скерувати свої хотіння і свою волю. Одже вся увага читача й мусить бути скерована в цім напрямі, щоб у його в умі і в памяти залишилось цільне враження. Тимчасом уступ полемічний одхиляє цю увагу в инший бік, в напрямку персон Донцова і Славінського. Одже увага читача вже не так сильно сконцентрована і скупчена на основній думці статі. Оце тільки я й хотів сказати. Коли я помиляюсь, і в дійсности полемічний уступ не шкодить цільности враження, — то й добре! Тільки я те саме чув і від людей.*)

А що до самої „полеміки", то що й казати, — її доводиться вести, доводиться через брак свого орґану використовувати нагоду, пишучи до чужого журналу, це річ зовсім зрозуміла, і я проти цього і не думав спорити. Так що, в кінці кінців, моя увага мала характер технічно-літературний, а зовсім не якоїсь „поради", тим більше, що була вона зроблена post factum.

Думаю, що мої пояснення Вас задовольняють? Я не пишу широко про все те, що Ви зачепили в своїм листі, бо їй Богу, не маю що сказати: я ж ні проти чого з того, що Ви кажете, не сперечаюсь і як би мав писати, то хіба переписав би і повторив те саме, що й Ви написали.

Вчора я знову бачився з акад. Вернадським. Він попрохав у мене ще один прим. V-ої кн. „Хл. Укр.", спеціяльно для М. П. Василенка, бо той, що я йому дав, він хоче залишити собі для петербуржців. Одже це дуже добре, що М. П. посилає мені два прим., один я як раз і передам Вернадському. Так само везе він і брошуру Забаревського й нашу першу відозву. По одному прим. бере з собою, а другі висилає почтою на петерб. Академію, яка має право діставати книги без цензури. На днях я вислав, між. ин., Забаревського Єфремову, в числі инших книг, які посилав йому.

Пархоменкові я вишлю „Україну на переломі", а його попрохаю прислати його публікації про початки укр. державности.

Статю Заїкина я Вам учора вислав звичайною бандеролею. Ви мені її б. л. поверніть при нагоді, як будете, може, колись іще щось посилати. Я думаю, що вислати Заїкину „Хліб. Укр." кн. V не завадило б. Він пише рецензії, огляди, то може напише і про неї.

Вернувся Ол. Гн. Лотоцький з Варшави. Його запросили читати канонічне право на правосл. теологічнім Ф-ті у Варшавськім

Університеті на три роки від цеї осени взявши. Крім того туди ж запрошено Огієнка на церковно-словянську мову і Заїкина доцентом на історію православної Церкви. Забірають наших кандидатів!

Щодо Одарченка, то він же хворий. Я його давно не бачив і навіть не знаю, як його здоровля. Треба буде довідатись. Заслабли у нас ще Старосольський — мав запалїння легенів з ускладненням — і Лозинський (ішіяс). Обоє лежать більш місяця в лікарні, Старосольського висилають кудись до санаторій, а Лоз. ще з місяць має лежати.

Дивує мене, що від п. Адама нема нічого: він обіцяв мені зараз по приїзді написати докладно про все, особливо про справу з Інститутом. Та ось уже минуло більш 10 день, і нема нічого. І Серг. Мих. нічого не пише. Очевидно справа не посувається вперед і тому їм не хочеться писати.

На цей вівторок 23 с. лютого П. Феденко заповів засідання Іст.-Філол. Т-ва реферат: „Аґент Б. Хмельницького архимандрит Даниїл Олівеберґ де Ґрекані". Як що буде щось нове і цікаве, нанишу Вам.

Бачив учора ген. Ом.-Павл. Він якийсь сумний, хворий, мав дуже нещасливий вигляд. Живеться йому дуже погано. Шкода бідолаху.

Якщо „Голос Мин." таки друкуватиме мої статі (я вже першу частину вислав), то робитиме відбитки. Тоді, розуміється, я розішлю їх Вам і усім нашим.

Бувайте здоровенькі!
Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Я думаю, що В. Дорошенкові комплекту „Хл. Укр." нема чого посилати, він же не просив його, а тільки V-ту кн., за яку він має писати як про новинку. Це ж коштує грошей всі ті висилки... На Україну — то инша річ.

Пархоменкові покищо „Хл. Укр." не посилаю. Як би він заінтересувався після „Укр. на переломі", то тоді було б варто вислати. — Д. Д.

*) Як від своїх, так і від так би мовити „нейтральних", а до Вас персонально дуже прихильних.

191.

Praha-Bubeneč
7. березня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Якось за останні тижні ослабла інтенсивність нашої перепис-

ки; та не диво — Ви заняті Вашими „Листами", а я теж занятий: почав я ладити до друку курс: огляд джерел до історії України (козацького періоду), хожу по бібліотеках, і це забірає дуже багато часу. А тут набігає одна справа, про яку хочеться з Вами поговорити. Оте збірання грошей на видання орґану приймає у нас вже зовсім реальний характер, за який місяць, може, вже назбираємо пару тисяч чеських корон. Одже пора думати, як і що будемо видавати. Чи Ви вже маєте якийсь провізоричний план? Я собі міркую так, що треба було би покищо випускати місячно по одному зшиткові в один аркуш друку, формату „Тризуба" чи „На варті" (що виходить на Волині). Де друкувати? Я думав би — у Відні.

Що до змісту, то треба давати обовязково (хоча б в коротенькому масштабі) хроніку й бібліографію цікавіших для нас виданнів. Конче треба в першому ж числі дати статю про Полтавця, щоб його здемаскувати: уявіть собі, й досі є в його тут прихильники, які йому вірять й серйозно з ним рахуються. Я би взявся таку статю написати. Взагалі всі ці думки подаю Вам тільки як субстрат для міркування — на всякий випадок. Коли б на початку квітня зібралася б уже потрібна сума в 2.000 кор., то треба б до літа перший зшиток і випустити.

Поза цим у нас нічого особливого й цікавого нема, про що варто було би писати.

Наш науковий зїзд щось не клеїться. Мабуть на літо його не зберем, а коли ж відсувати його на осінь, чи на зіму, то це тратить усякий інтерес, бо хто може зімою приїхати?

Недавно відбулося засідання іст.-філолог. Т-ва, де П. Феденко читав доклад про Д. Олівеберґа. Нічого нового для Вас там мабуть не було, хіба деякі подробиці про життя архим. Данила (вже як він став українським дипломатом), узяті з угорського видання Сілядія „Transsylvania et bellum boreo-orientale". Феденко давав одному карпато-русові перекласти з мадярської мови деякі документи. Але, кажу, нічого особливого не виявлено, хіба деякі подробиці про донжуанські пригоди о. Данила.

Хтів я Вас запитати: як Ви думаєте — чи є надія в близькім часі (скажемо — до кінця сього року) видати нову книжку „Хліб. України", чи ні? Бо коли так скоро видати нову книгу не сподіваєтесь, то чи не будете мати нічого проти того, коли я свою розвідку про Бантиша-Каменського дам до 2-го тому нашого Унів. Збірника? Я туди мушу щось дати, а в мене нічого иншого нема. До „Хліб. України" ж я дав би щось инше, бо коли вона вийде пізніше, то я матиму час написати, а Університ. Збірник оце зараз починаємо друкувати і мені треба щось туди дати. Будь ласка, при

нагоді напишіть мені, що Ви про те думаєте.

Вибачте, що пишу, може, нерозбірно: не Вам кажучи, у мене на грудях сів чиряк, та такий проклятий болючий, що трудно ворухнути рукою, і писати трудно!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Будь ласка скажіть Михайлові Петровичу, що я до нього на днях напишу, а поки — кланяюсь. — Д. Д.

192.

Praha-Bubeneč
Bráfová, 601, b. 337
15. березня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ваш лист з 10. березня зачіпає такі важні питання, що я в своїм сьогоднішнім листі не зможу обговорити все те, про що Ви пишете. Я тільки що прихожу до себе після прочухану, який завдав було мені чиряк: він розрісся в цілий нарив, довелось кілька день пролежати, а потім явився хірург, д-р Наливайко, і зробив мені операцію. Пройшла щасливо, і тепер мені що дня роблять перевязку. Отой д-р Наливайко родом з Сатанова, одже з того гнізда, звідки вийшов і Северин Наливайко, і такий же різун, як його пращур. А поза тим людина симпатична, та ще й нашої віри.

Але до діла. Я цілком згоден з Вами, що пора нашому Центрові зрозуміти, що або треба щось робити (принаймні орґан якийсь видавати), або ж заявити, що ми покищо відходимо від політичного життя й віддаємось виключно праці філософській, куємо ідеологію. А то на нас усяке стерво наскакує, а нам і боронитись нема де. Це було би чесніше супроти людей, які нам вірять і ждуть від нас якогось діла, а не самої тільки філософії. Але думаю, що Центр наш іще в силі вести якусь акцію, одже будемо міркувати про діла практичні.

Що до Вашого плану, то розуміється, діло зовсім ясне, коли б здійснилися перші три можливости. Що ж торкається четвертої можливости (мій переїзд до Райхенау), то це не зовсім ясно, бо для того щоб переїхати до Райхенау, треба забезпечити собі істнування, але чим? Хіба б тільки якоюсь допомогою з Америки. Але про це іще буде час міркувати.

Що ж стосується видання бюлетенів або „Вістей", то діло не в тім, що наші хлопці так нетерпеливляться, але сама справа того вимагає, щоб неодмінно подати якесь „оказательство" нашого істнування. Щоб такі бюлетені видавати тут, це річ зовсім виключена, навіть як би формально й здобули дозвіл. Довго було б мені

про це Вам писати, але повірте мені, що по всій совокупности обставин це видання тут, в Чехословакії, було б недоцільне. Треба видати або у Відні, або в Берліні, під тими фірмами, про які Ви пишете. Звідси що найбільше пішов би літературний матеріял, або ж тут я би і зредагував, а там хай друкують. Я ще про це з своїми не балакав, і тому покищо Ви чуєте лиш мою особисту думку. Коли поговорю з ними, то напишу Вам.

Але про всі ці справи взагалі іще буду до Вас писати, сьогодні лиш покищо коротенько.

Дякую за вирізку з „Укр. Голосу" — я її досі ще не читав. Тепер я вже передплачую собі „Укр. Голос". Дякую й за виїмок з листа дра Назарука. Коли йому так подобається моя брошура, то нехай давав би про неї хоч оповістку, там де містяться оповістки про „одинокого укр. аптекаря" або про „одинокого укр. адвоката", — хай би люде знали, що така брошура існує!

Про Мошкова та його писання я, на жаль, нічого не знаю. Розпитаю у людей, може хто знає.

Адреса Заїкина така: Prof. W. Zajikin, Wołomin (z. Warszawskiej), ul. Szopena, 8, m. 15.

Од Пархоменка я дістав листа: пише, що мій лист до нього вже дійшов, а Ваша „Україна на переломі" іще ні. Та мабуть дійде. Але я гадаю, що „Хліб. Укр." йому не слід посилати, хіба згодом, як виявиться, що посилки до нього доходять справно.

Даремне Ви повернули мені мою відбитку про Митр. Шептицького, я ж її Вам вислав „зовсім", у мене є ще кілька. Я Вам перешлю її при нагоді знову.

Ол. Шаповал Вашу картку дістав у Ковні і зараз же написав до Холоневського, але відповіді від нього не одержав.

Ваша статя вже викликала відгук: лист до редакції М. Славінського. Чи Вам надіслали ч. 3 „Студ. Вістника"?

А чи дістали Ви докторську дісертацію Марії Павловни, присвячену „a l'Ukraine, ma patrie"?

Як Ваше здоровля?

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Будь ласка перекажіть Михайлу Петровичу, що я до нього напишу окремо. Я взагалі з тиждень нікому нічого не писав. Не посилав йому документів для переписки тому, що взагалі відсунув в далекий кут усі папери, що стосуються „Історії 1918 року", і занявся більш актуальними справами. Але все-таки зберу ті документи й пришлю йому. — Д. Д.

193.

Praha-Bubeneč
Bráfová, 601, b. 337
21. березня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Обидві Ваші картки я одержав. Вас вибрано було дійсним членом одноголосно, але з запізненням — з моєї вини. За цю мою вину мене громада вже лаяла і ганьбила. Тепер будуть лаяти знову. Але я приймаю це як заслужену кару, тільки запевняю Вас, що провинився я не з злої волі, а просто забув. Мені чомусь здавалось, що вже зроблено, а виявилось, що ні. Та думаю, що Ви вдовольнитесь пояснення проф. Біднова і дальших репресій*) проти мене вимагати не будете.

Сьогодні вранці я бачився з Бідновим, він хвалився, що одержав листа від Вас і, видко, був дуже з того задоволений. Здається, „Укр. на переломі" він має, а V-ту кн. „Хл. Укр." я йому подарував. Але він усе просив мене дати йому прочитати якусь иншу книгу „Хл. Укр.", а я не давав, бо не люблю, як нема під рукою потрібної книги. Одже я поспитаю, якої саме книжки йому треба, і тоді Вам напишу.

Сьогодні ми з Н. М. були в гостях у проф. Горбачевського й бачили там д-ра Мірчука. Він завтра їде до Відня, і я через нього дещо переказав Вам.

Мене також сповістив Сергій Мих., що на початку квітня може доведеться їхати в справі Інститута до Берліну. Я такої думки, що ледве чи вдасться скласти персонал з людей виключно нашої віри: таких не наберем. Одже при заміщенні катедр треба кермуватися вимогами: щоб кандидат був фаховою людиною і до нас не ворожою. Инакше матимемо тільки двох кандидатів — Вас і мене. Та я гадаю, що й нема необхідности конче домагатися, щоб усе були тільки нашої віри люде. Інститут повинен бути перш за все науковою інституцією, бо инакше він не оправдає надій, які кладуть на нього жертводавці. Але він усе одно принесе нам велику користь, коли ми матимемо в ньому провід. Уже одне те, що дасть змогу скріпити наш центр. Він же буде істнувати не в безвоздушному просторі, а серед даної української еміграції з якої він мусить абсорбувати найкращий елемент. Я гадаю, що й люде так би мовити „безпартійні", чи „нейтральні" — назвіть їх як хочете — побувши серед нас і попрацювавши з нами, пристануть до нашої роботи. І це може бути найбільший плюс для нашого діла від того Інституту (помимо скріплення центра).

Розуміється, що й казати: як би можна було би замістити вик-

лючно своїми людьми всі катедри, то це було би найкраще. Але тих людей нема і створити їх за короткий час нема змоги. Одже я не бачу иншого виходу, як тільки розвинути рямки і впустити до нас елемент сторонній, аби не ворожий. Та ми ще все ділимо шкіру невбитого ведмедя! Може ще всі ці балачки на жаль, так і залишаться в сфері теоретичних міркувань. Бо щось не маю надії, щоб при теперішній загальній констеляції вдалось той Інститут дістати.

На всякий випадок: як би дійшло до діла, то чи не зробили б ми так — Ви беріть катедру укр. історії, а я історії літератури і культури. Бо на літературу нема нікого, а нас істориків аж двоє. А я ж таки працював в історії укр. літератури і дещо в ній тямлю. Подумайте над цим! Од Вас же не будуть вимагати викладів, а Ви ж і так працюєте в области української історії.

Пархоменко повідомив мене карткою, що Вашу „Укр. на переломі" він уже дістав. Тепер у Катеринославі є вже два примірники тої книги: другий ще раніше Біднов вислав одному народньому вчителю. Але „Хл. У." все таки лучче не посилати. П-ко просив дуже Вас дякувати і каже, що вишле свої брошури.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. В. Тимошенко й І. Огієнко випали з нашого обрахунку. На економіку я не маю иншого кандидата, як Вол. Садовський. Це порядна людина.

От як би удалось нам провести Мірчука та Залозецького, це було б діло! Та на лихо обоє спеціялісти з таких дисциплін, на які нема попиту. Обоє й згідні.

Не спішіться мені відписувати, не клопочіться цим, ми ж свої люде, я ж знаю, що Ви зняті. — Д. Д.

*) Кажу це жартома, та й діло вже скінчено після другої Вашої картки!

194.

Praha-Bubeneč
Bráfová, 601, b. 337
30. березня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Хочу з Вами поговорити про деякі справи. Ось на-днях одержав я листа від п. Ж-ка. Він повернув мені назад усі рахунки по виданню брошури Забаревського і каже, що не варто було їх йому й висилати, мовляв, він і так вірить, що все було зроблено, як слід.

Ну, та нічого — добре, що він ті рахунки бачив. Каже, що брошуру всю розіслав по Канаді й Спол. Штатам, а коли з продажу вернеться якась сума, то оберне її на ту мету, на яку я вкажу.

Далі він пише таке: „Тут в Канаді кількох нас вже тепер думаємо над тим, аби сього року була VI. кн. „Хл. Укр." Мабуть не зберемо грошей на таку грубу, як V-та, але хочемо, аби була бодай така як III-тя, а коли й така ні, то бодай така як I-ша. Про наші старання я вже писав п. В. Л. Не знаю, яка буде відповідь, але ми таки думаємо вислати гроши з гори на випуск VI книги".

Коли Вам цікаво було би почути мою думку в цій справі, то вона така. Як що дійсно Ж-ко добуде кошти, то треба за всяку ціну видати VI-ту кн. в цім році, нехай би й такого обєму як I-ша, себто 8 аркушів. Я думаю. що нам не трудно буде скласти таку книгу: дайте одну статю (хоча б який розділ з „Листів"), я дам про Бантиша (я умисне його придержу на місяць — півтора), якого буде аркушів два і пів, я саме тепер кінчаю його переписувати. Я дам Вам також хроніку і бібліографію, теж аркушів на півтори, а решту наберем. Дадуть певно наші доктори Залозецький і Мірчук. Одже давайте візьмемось! Я готовий облекшити Вам роботу, чим зможу, і зроблю всю редакторську роботу статей, які Ви схочете дати до цеї книги. Зроблю це з найбільшою приємністю.

Щодо „Вістей", чи бюлетеню, то наші хлопці збірають на це кошти. На днях у нас буде нарада в цій справі, і я Вам тоді напишу.

Мені писав С. М., щоб я на всякий випадок добув собі чеський пас і візу, бо мене можуть викликати в початку квітня. Я так і зробив. Уже тиждень хожу по митарствах, і днів за три буду мати пас і візу на час між 3—17 квітня. Це все коштувало великих клопотів. Сьогодні я дістав листа від С. М., де він пише, що „справа відкладається з дня на день. Я не певний, що вона вирішиться в строк, на який Ви собі замовили пас і відпустку. Можливо, що справа вияснена буде пізніше".

На це я йому відписав сьогодні ж, що дуже жаль, коли вони мене тепер не викличуть і не використають нагоди, що я дістав пас, щоб переговорити зі мною устно про всі справи. Діло в тім, що коли я тепер цього пасу і візи не використаю, то вже вдруге приїхати не зможу.

Одержування пасів стало тепер таке тяжке і сполучене з такою неприємною процедурою, що коли цим разом я не використаю змоги виїхати, то вже ледве чи до осени зможу кудись рушити за кордон. А щоби я міг виїхати в травні, в червні, це річ абсолютно виключена. Одже хай вони собі там міркують: коли дума-

ють, що корисно було б побачитись зі мною і на словах вирішити всі питання, звязані з Інститутом (а може б і я кудись там би походив, як це було в осени 1924 року), то нехай викликають мене, цебто присилають мені німецьку візу. Я б міг поїхати числа 6—7 квітня днів на 7—8. Коли ж цю нагоду пропустити, то пізніше я приїхати, при всім своїм бажанні, не зможу.

На днях проф. Пархоменко прислав мені І-ий том „Трудовъ Полтавской Архивной Комиссіи", потрібний мені для роботи про Бантиша. Прислав у конверті і заплатив, бідняга, аж на 3 руб. 48 коп. золотом марок, думав, що так конче мені тая книга потрібна! Так само з Київа я одержав, на свою просьбу, „Указатель" до „Кіев. Старины" і проф. Клепатського „Огляд джерел до історії України", теж дуже потрібні мені для моєї роботи. Може Вам треба якої справки з „Кіев. Ст.", то я можу тепер зробити.

Не памятаю, чи писав я Вам, що чеський Університет запросив мене прочитати в осінньому семестрі курс з укр. історії. Я заявив, що прочитаю курс: „Козацька українська Держава XVII — XVIII в. (Гетьманщина)". Згодились. Одна біда, що треба читати чеською мовою (цього не вимагають, але в моїх же інтересах лежить, щоб слухачі чехи мене розуміли), а це мені дуже тяжко. Доведеться літом спеціяльно готовитись. З росіян запрошено аналогично для прочитання курса з рос. історії проф. А. Кізеветтера.

Недавно „Русское Историческое О-во" в Празі вибрало мене своїм членом. Я думаю прочитати у них доклад про Бантиша. Властиво, у мене стільки ж говориться про Бантиша, як і про кн. Репніна та про прояви самостійництва серед наших панів початку XIX віку. А ці прояви були далеко більш численні і значні, ніж наша публіка собі уявляє. Я познаходив по мемуарах і листах дуже цікаві вказівки. Тому то й хотілось би мені, щоб моя праця пішла до „Хл. Укр.", до VI-ої книги, коли така буде.

Чи Біднов уже Вам написав? Він збірався писати.

Чи Ви чули про таке відкриття: молодий архівіст у Київі В. Романовський (мій земляк з Глухова) довів, що „Самовидець" був ніхто инший, як „дозорця скарбу військового" а потім брацлавський протопоп Роман Ракушка-Романовський, який в кінці XVII в. жив і помер в Стародубі. Про це Романовський (нащадок Ракушки-Романовського) надрукував статю в N. 5 київської „України" 1925 р. До такого самого висновку прийшов і М. Петровський, що видав недавно в Ніжині брошуру на цю саму тему: хто такий був Самовидець?

Як Ваше здоровля? Що Ви нічого не пишете про його?

Нат. Мих. і я сердечно Вас вітаємо.

Ваш Д. Дорошенко.

195.

Берлін, 10. квітня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

От я і в Берліні. Прибув сюди 7-го у вечорі, з наказу п. Г. поїхав зразу до Ванзее, де й замешкав. На другий же день дзвонили ми до Міністерства, щоб мене там прийняли, і я виїхав до міста. Але в той день мене не прийняли. Вчора я знову цілий день провів у місті і таки добився прийому в одного пана в М-ві, але той нічого не сказав по суті діла, а прохав подзвонити до його „по обіді". Щоб довідатись, чи не сталось якої переміни в некорисний бік, п. Г., який також був у місті і цілий день тримав зі мною контакт, поїхав зі мною до одного свого знайомого і той навів справки.

Виявилось, що ніяких змін в злий бік нема, але що просто люде дуже „заняті". Відклали на сьогодні. Сьогодні знову ми цілий день з п. Г. в місті, і ось уже 5. год. вечора — і нічого! Пан Г. дуже хвилюється, має ужити ріжних „нажимів", а тимчасом завтра неділя, одже день страчений, і все одкладається до понеділка. Пишу Вам про ці деталі, щоб показати, як тут тяжко робиться діло, скільки енергії, часу й нервів доводиться витрачати, щоб чогось досягти.

За ці три дні, що я тут, ми вже в деталях і докладно обговорили все, що стосується Інституту, обговорили — між собою. Але Вам поки що нічого про це не пишу, бо ще не маємо в руках головного: офіціяльної позитивної відповіді. Були тільки повідомлення приватні, що, мовляв, діло принціпіяльно вирішено в нашу користь. А щоб обговорити конкретно, то нехай мов приїде Дорошенко, і тоді будемо говорити. Я приїхав, а вони годують нас „завтраками". Тому то напишу Вам аж тоді, як уже діло остаточно зясується. Може бути в понеділок, а може і у вівторок.

Оце поки я Вам писав, прийшла телефонограма, що в понеділок в 11. год. ранку мені дадуть відповідь, евентуально, може, я буду прийнятий. Одже до понеділка поки й відложено справу.

Хотів би я Вам написати дещо по змісту Вашого останнього листа до мене, який прийшов перед моїм одїздом і який я захопив з собою. Але його зараз не маю при собі — пишу в хаті Сергія Мих-ча, — то вже напишу про все це у понеділок, або вівторок.

У п. Г. настрій добрий і бадьорий, але ці проволоки з Ін-том його страшенно нервують і дратують.

Я провожу весь час в товаристві п. Г-на, С. Михайловича, Адама Іосиповича. Сьогодні ми всі разом обідали в місті, потім седіли

всі в кавярні, вчора і позавчора всі провели вечір вкупі у Ванзее і седіли до глибокої ночи.

Одже — до понеділка, або вівтірка!

Ваш Д. Дорошенко.

196.

Berlin-Wannsee.
14. квітня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Справа з Інститутом досі ще не завершена, хоч і стоїть на добрій дорозі. Поки я сюди не приїхав, то частенько нарікав на Сергія Мих., що він або не пише, або повідомляє якось загально. Тепер я сам розумію, що инакше він і не може. Уявіть собі: скажем, в понеділок добродій Ікс передає п. Гетьману, що діло вже вирішене і що нехай я прихожу до нього того ж вечора для вияснення практичних питань. Я прихожу. Ікс говорить дуже загально і просить прийти завтра, щоб відбути конференцію з Іґреком, що стоїть вже на вищім щаблі. Прихожу. Показується, що Іґрек має дуже слабе поняття про справу і доводиться починати йому виясняти ab ovo. Врешті призначає нову конференцію при участи ще пана Зет. Пан Гетьман хвилюється, запитує через своїх добрих знайомих, що це значить, — відповідають, що все гаразд, що діло, мовляв, вирішено так, як ми хотіли, але ріжні X, Y, Z мусять практично простудіювати і зясувати „деталі". Одним словом, як влучно висловився п. Г., картина така: фортецю здобуто, але іще йде бій на вулицях, на Вас стріляють з вікон, і Ви мусите крок за кроком здобувати кожну вулицю й площу.

Ви не можете уявити, як це все хвилює нашого бідного п. Г-на! Він усі ці дні живе нервами, не може вседіти на місці, цілий час ідуть розмови по телефону, кожен день зранку до вечора він у Берліні. І вся родина приймає участь та переживає періпетії справи, особливо пані Гетьманова. Я залишаюсь тут до суботи 17-го, доки дійсні мої візи. Продовжувати не можу, бо й так уже я пропускаю цілий тиждень викладів у Празі. Надіюсь, що до суботи справа зясується остаточно і я поїду до Праги вже з чимсь певним.

В межичасі роблю деякі візити. Завтра буду на обіді в Альвенслебена, де буде Ґренер і ще деякі люде з бувших міністрів та ин. потентатів. Тяжко це мені. Я відвик уже від „світського" життя, та й прокляте незнання мови. Хоч я з осени і вчусь нім. мови по всім правилам (беру лекції) і вже говорю вільно, але коли дуже скоро балакають, не все розумію, і це дуже неприємно. Розуміється, як би тепер я пожив хоч пів--року серед німців, то освоївся б з мо-

вою зовсім, а поки що — трудно мені! Я би волів, щоб Наливайко другий раз мене різав, ніж один раз іти на такий обід. Але для справи мушу все терпіти.

Між иншим: розмовляючи з п. Г. про наші справи, як би воно було, коли б ми поки що нічого не здобули (Інститут і пр.) і визнаючи надзвичайну вагу видання хоч коротеньких „Вістей", рішили: п. Г. обіцяє що місяця давати 50 марок на це. Коли скласти з тим, що збірають наші хлопці, то це дасть змогу випустити до кінця року, починаючи з червня-липня пять-шість випусків розміру вдвоє більшого як „Вісті" Музею. Добре було б друкувати у Відні. Це я покищо подаю Вам до відома, а конкретніще поговоримо тоді, як усе вже зясується.

Я весь час перебуваю тут в тіснім гурті С. М., Ад. Іос., Коростовця й Ол. Філ., поза ними нікого не бачу, і всі ми зараз маємо одну думку й один помисел — про Інститут!

Оттакі то діла. Як встигну, то напишу Вам ще звідси перед одїздом, а ні, то з Праги.

Ваш душею Д. Дорошенко.

P. S. Ви питали про „Богословію": я ще того числа не бачив, але читав у „Ділі", що на одному ювилейному святі воно було урочисто піднесено Митрополитові. Мабуть іще не розсилали учасникам і передплатникам.

Я живу в Ванзее, властиво ночую. Тут весна в повнім розцвіті, та ніколи на неї дивитись! — Д. Д.

197.

Берлін, 16. квітня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Завтра я вертаюсь до Праги. З Інститутом справа стоїть так: з усіх боків нас запевняють, що діло вирішено позитивно, також вирішено прихильно й що до моєї особи, як майбутнього керовника Ін-ту. Але „оформлено" справу буде тільки за 3—4 тижні. Ніяк не можна збагнути, в чому саме полягає причина такої проволоки, але по всіх ознаках лежить вона в области біжучої високої політики. Може бути, що цими днями справжню причину проволоки вдасться нам вияснити, але я не можу вже дочекатись її тут. Вчора був один дуже цікавий обід в присутности двох бувших міністрів, які зберігають вплив; присутні були п. Г., Ол. Філ. і я. Може це нам полекшить діло.

Пан Г. дуже схвильований і заклопоттаний усім цим, я ще ніколи від 1918. року не бачив його таким захопленим. Скажу одно: робиться ним усе можливе, що тільки в людських силах.

І так я їду, маючи надію, що так або инакше, за три чи за чотирі тижні, але діло буде вирішено на нашу користь.

Ваш Д. Дорошенко.

198.

Praha-Bubeneč
Bráfová, 601, b. 345
22. квітня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Перечитуючи Ваш останній лист з 3. квітня, я зауважив, що я нічого не відповів на Ваше запитання, — чи можна війти в обмін. з Соц. Інст. та ред. „Нової України". Я думаю, що вони охоче пристануть на обмін. Зверніться до їх „офіціяльно". Я міг би спитати їх сам, але бачу їх дуже рідко, і то хіба при оказії.

Перед своєю подорожею до Берліну я заходив до проф. Одарченка. Він одужав трохи, але уявляє собою повного інваліда в усіх смислах. Ні до якої праці він уже, бідолаха, не здатен. Я забрав у його Ваші статі про церкву, щоб Вам переслати. Тимчасом перечитую їх сам і читаю з великим інтересом та задоволенням. Чи маю повернути Вам негайно, чи можу почекати до 1-го травня?

Чи Ви дістали мої листи й картку з Б? Д-р М. оповідав мені, що Ви трохи песимістично дивитесь на справу Ін-та. Здається мені, що діло так безнадійно не стоїть, але, розуміється, ручитись не можна. Найблизчі тижні принесуть остаточну розвязку цієї справи, що так довго тягнеться.

Ваш Д. Дорошенко.

199.

Praha-Bubeneč
Bráfová, 601, b. 345
1. травня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Відповідаю Вам на Ваш останній лист з 26-го. Про Ін-т і мені не хочеться говорити, просто тому, що ще невідомо, чи він буде! Здається, що буде, але лучче вже говорити тоді, як справді доведеться братись до реальних кроків, бо инакше — чи варто взагалі говорити?

А от хочу поговорити про видання. Хотілось би (з огляду на матеряльний бік справи) обмежитись дуже скромним і безпретенсійним листком, якимсь місячним або двохмісячним зшитком, сторінок на 16-20. На великий жаль, про видання його тут на місті й думати не приходиться. Довго було б писати — чому. Повірте вже

мені на слово: такі тутешні обставини. Доведеться десь у Відні. Знов же таки й називати його "органом" якоїсь там організації також не слід, знов з тих самих мотивів, та ще й тому, що всякий офіційний орган — річ занадто відповідальна, всякий крок, всяке слово лягає відповідальністю на весь напрям.

Я би думав, що се мав би бути незалежний орган гетьманської думки, найліпше видаваний під якоюсь індивідуальною фірмою, як що не можна придумати фірми „колективної". Він би складався цілком тут нами (фактично б редагувався мною), був би ведений цілком в нашім дусі і виконував би ролю так би мовити політичного органу.

Який був би зміст ? Я уявляю так: насамперед — відповідь на всі останні нападки Славинського і ко; статя про Полтавця; статя про роковини 29. IV. 1918 р.; огляд нашої і созвучної нам преси; про життя студентських громад гетьманського напряму; про книжки, спеціяльно для нас цікаві чи созвучні (наприклад про Бердяєва). Оце все готові теми. Може б згодились і Ви дати статю. Та й ще забув: — про ювилей м. Шептицького. Бачите, скільки тем! Я вже не кажу, що хтілося б дати місце для мого популярного, історичного нарису про розвиток укр. державної традиції, писаного торік для Америки, — він там не знайшов собі місця і Ж. пересилає його мені назад. Не думайте, дорогий Вячеславе Казимировичу, що я Вам хочу перечити, чи не поділяю Ваших поглядів на те, що наш журнальчик слід би видавати тут. Але вірте — такі обставини, і ми не можемо з ними не рахуватись. Одже практично: чи Ви нічого не мали б проти, щоб Мих. Петр. взявся бути орударем видання у Відні? Багато часу це в його не забере, бо розмір буде невеликий, матеріял написаний і переписаний вже тут (окрім хіба Ваших статей, коли писатимете), а виходитиме з половини літа раз на місяць, а може й на два місяці раз.

„Богословію" і я одержав. Не дуже вона мені подобалась з погляду редакції й зовнішнього вигляду: Митрополит заслуговує кращого ювилейного збірника!

„України" VI-ої кн. я ще не бачив і не знаю, чи вийшла вона. За те дістав том „Праць" Комісії для виучування зах.-руського й укр. права, виданий під ред. М. Василенка. Там є інтересні статі, напр. Гр. Попова про Луцький Трибунал 1578 р., С. Іваницького-Василенка про Магдебурське право на Гетьманщині, його ж про шляхетське землеволодіння на Гетьманщині та ще дещо.

Про Секцію обміну книжками при орг. Ком-ті Славянського Інституту в Празі близчих відомостей я не маю, але очевидно, що книжки вони засилають не для перечитання, а на власність. Проф.

Ляцький, з роду білорус, відомий в рос. літературі як дослідник історії рос. роману і спеціяльно дослідник Гончарова. Тут він бере дуже живу участь в ріжних літературних підприємствах. Людина дуже енергійна.

Адреса „Нової України" й „Соціол. Ін-та" така: Praha III. Šeřikove ul., 4/III, Ukrajinský Sociologický Ústav (або Redakce „Nova Ukrajina").

Вашу статю про церкву перечитую з великим інтересом. Як дозволите, то подам свої уваги.

Що до стилю дати 29-го квітня, то я чомусь думаю, що це було по старому стилю. Для провірки треба подивитись у „Вістник союза визвол. України", там певно подано точні дати. Я завтра подивлюсь, а сьогодні пізно вже шукати.

А чом Ви не напишете мені, як думаєте з VI-ою книгою „Хліб. України?" Чи будете її видавати, як що Ж. пришле гроши? Я маю для неї свою розвідку про Бантиша, та й спомини М. Стороженка варто туди би подати. Вони були б як раз для нас цікаві. Вол. Дорошенко пише мені, що варто було б, як би Ол. Ф. Скоропис написав свої спомини про Франка, тепер якраз минає десять років зо дня смерти його, а Скор. жив у Франка і певно міг би щось цікаве оповісти. Це також варто б подати до „Хліб. Укр."

Наталія Мих. і я просимо прийняти з приводу наступаючих свят Великодня (у нас тут колонія укр. святкує їх по старому календарю) якнайсердечніші привіти й побажання. Просимо також передати від нас обох поздоровлення і привіт Fräulein Julie — хоч вона, певно, святкувала Паску по новому стилю. Та все одно! Перекажіть їй, будь ласка, що ми тут святкуємо по старому і тому і поздоровляємо добрих знайомих.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. В моїй адресі зайшла маленька зміна: число помешкання (b[yt]) маємо тепер 345, а не 337, як було попереду. Число важно подавати, бо инакше листоноши плутають.

Уявіть собі, що по справці у „Вістнику С. В." виявилось, що 29-те квітня треба рахувати по новому стилі! Ви мали рацію! Ми святкуємо в Подебрадах 4-го, після завтра, бо 29-те припадало на страсний четвер. Такі переноси допустимі, правда? — Д. Д.

200.

Praha-Bubeneč
12. травня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Насамперед мушу виконати доручення зборів у Подебрадах

4-го с. місяця, коли святковано було річницю проголошення на Україні Гетьманства 29. квітня 1918 року. Ці збори доручили передати Вам вислів своєї щирої пошани і сердечний привіт з побажанням здоровля. В промовах, які виголошено було тоді, згадувано Ваше імя й Ваші діла, а серед портретів, які прикрашували залю зборів — Пана Гетьмана, Президента Чехословацької Республіки й Шевченка, висів і Ваш портрет. Опис зборів мав подати Вам п. Евген, він же повинен вислати Вам також спільну фотографію, яку знято з учасників зборів. На мою думку збори пройшли дуже гарно, в піднесенім святочнім настрою й у вповні відповідних формах. Ми поділили з п. Евгеном працю: я подав звіт з зборів до Б., а він — Вам.

А тепер — з приводу Вашого листа з 6-го с. м. Я цілком поділяю всі Ваші арґументи за тим, щоб намірений орґан виходив у Празі, але, на жаль, обставини тутешні такі, що ледве чи дадуть здійснити видання тут. Основна перешкода та, що ми тут не маємо свободи рухів. Не через заборони, чи фізичні перешкоди, а тому, що всі морально звязані, перебуваючи на утриманні тутешнього уряду. Позбутись же утримання добровільно ніхто не хоче, бо инакше тут прожити не можна, а хоч би хто й знайшов якусь роботу в Карпатах по розробці лісу, або-що, то все одно він був би страчений для громадського діла.

Паралель з Полтавцем власне для даного випадку не підходить, бо Полтавець якраз має щастя не залежати ні від якої тутешньої підпори, а тому він може робити, що схоче. Але „роботі" Полтавця, розуміється, ніхто з нас не завидує! Ми ж самі, коли хочемо залишитись чесними людьми, мусимо або зріктись піддержки й опіки чеського уряду, або ж — не робити того, що йому неприємне. Так власне люде й роблять: Струве, коли захтів стати на чолі „Возрожденія", то виїхав з Праги до Парижу, а Мельгунов, Мякотін та инші, коли схотіли писати, не будучи морально звязаними, то припинили в Празі збірники „На чужой сторонѣ", а почали натомість видавати „Голосъ Минувшаго" в Парижі.

Одже коли Ви вважаєте, що з певних причин не зручно видавати орґан у Відні, то треба подумати про инше місто, Берлін, або-що. Будемо міркувати.

Це все я висловлюю Вам свою думку. Але ось у цю неділю зійдеться нас кілька чоловік близче зацікавлених, то ми поміркуємо, й про те, — що буде вирішено, я негайно Вас повідомлю. Може бути, що мої колеги не поділяють моїх сумнівів, або ж мають їх в значно меншій мірі ніж я.

Цілком поділяю Вашу думку, що називати орґан — „орґаном незалежної думки" — не годиться. А те, що Ви резервуєте назву

„Гетьманець" — я беру до відома.

Що до VI-ої кн. „Хліб. Укр.", то я й не думав Вас приспішувати, чи взагалі завдавати Вам ще нової праці й нового клопоту. Я тільки питав Вас, як Ви думаєте робити, щоб знати, наприклад, як бути з споминами Стороженка, котрі чим далі, то стають усе цікавішими (автор питає — куди можна було би примістити його писання), — та й з моїм Бантишем. Натурально, що і Стороженко, і Бантиш будуть чекати VI-ої кн. „Хліб. України". Практично ж як би діло дійшло до друку, то я знов пропоную свої послуги по редагуванню і готовий зробити за Вас усю редакторську роботу, залишивши Вам лиш верховний догляд. Ну, про це зговоримось далі.

Біднов листа Вашого одержав.

Ми придбали нового симпатика: академика А. Старкова. Він був два роки професором в Педагог. Ін-ті в Празі, а тепер є професором Політехнікума в Ризі, в Латвії. Колись був професором університету в Москві (він зоолог), потім у Київі, де став і членом Укр. Академії Наук. Сам він якось звязаний з Італією, чи його мати італійка, чи що, часто їздить до Риму. Поки він жив в Празі, то тримався дуже замкнуто, ні до яких політик не встрявав, та ось, уже виїхавши звідси, почав листуватись з Ол. Шаповалом і заявляє себе великим нашим симпатиком. Добре було б вислати йому хоча б V-ту кн. „Хліб. Укр." (вклавши, розуміється, рахунок, щоб повернув кошти). На всякий випадок подаю його адресу:

Prof. A. Starkow, Riga, Bulevard Kronwald, 9., Latvia.

Справа з Інститутом усе тягнеться. Наші розвивають там maximum енергії і все мають надію, що діло вирішиться позитивно. Може бути, але вже самий спосіб трактування справи, ті вимоги, які ставлять, — усе це не служить добрим прогнозом що до будуччини, як би той Інститут таки заснувався.

У нас тут тимчасом утворюється оригінальна ситуація: запанувала якась неписана мовчазна згода, ніби блок між нашими й „шаповаловцями" [група Микити Шаповала] супроти уенерівців. Розуміється, це не на ідейній основі і має цілком тимчасовий, тактичний характер. Уенерівці почали занадто нападатись і кусати і нас і тих, наші дуже цим роздратовані й тому в деяких чисто практичних справах льокального пражського значіння пішли разом з шаповаловцями. Це викликало надзвичайне роздратування серед петлюрівців і навіть паніку. Повторюю, вся ця буча відограється в шклянці води і має лиш льокальне значіння. Щоб Вам усе було зрозуміло, треба би багато писати, так нехай лучче роскажу як стрінемось.

Дуже смутять нас усіх звістки, що Ви себе недобре почуваєте. Хоч не мучте себе, Дорогий Вячеславе Казимировичу, надмірною працею; мабуть Ви занадто багато працюєте, і це й одбивається на здоровлі. Пожалійте себе, не працюйте над силу, не перемучуйте себе!

Ваш душею Д. Дорошенко.

P. S. Слідуючий вівторок читаю я нарешті свій доклад про Бантиша — в Укр. Іст. Філ. Т-ві, а ще через тиждень — про Франца Паляцкого (мушу читати ex officio).

Чи Вам прислано видання Соціол. Ін-та? Якщо ні, то я можу прислати для Вас „Суспільство" і „Історію революції на Кубані". Я дістав кілька примірників для висилки на Україну, одже міг би вислати й Вам. Черкніть картку, і я зараз вишлю.

Одержав я від старого Барвінського фотографію з зворушливою надписью. Дуже милий цей старий, даремне тільки він завівся зі своїм духовенством та й підкопує і без того захитаний його авторитет. — Д. Д.

201.

Praha-Bubeneč
Bráfová, 601, b. 345
20. травня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Хоч обіцяв я Вам написати негайно після наших сходин в справі журналу, але не міг додержати слова через навалу праці, яка довела мене до того, що я почув себе крайнє перевтомленим і перепинив на ці три дні свої виклади, щоб хоч трохи відпочити. Найбільше бере часу мені остання робота — про Фр. Паляцкого, що про його я маю 25-го с. м. держати академічну промову на урочистім засіданні Укр. Академічного Комітету. Позавчора прочитав я нарешті реферат про Бантиша — самої праці не читав, бо розрослася вона до 4—4 і пів арк. друку, але зреферував. Стало трохи лекше.

Одже про журнал. Розмишляли ми предовольно і насамперед сконстатували, що фінансове становище не дозволить приступити до діла раніше осени, — і не тільки фінансове, але й інші обставини: літні ферії, виїзд декого з Праги, потреба спочити на літо і т. д. На осінь же, сподіваємось назберуться кошти так щоб забезпечити 4 — 5 чисел minimum і тоді з свіжими силами після літа можна буде приступити до діла. Одже щодо того — де і як видавати, будемо мати час і поговорити і поміркувати. Надіюсь, що побачимось

з Вами і остаточно вирішим (перешкодою до мого приїзду до Вас може бути лиш причина матеріяльної натури). Але все-таки нарада прийшла до думки, що в Празі видавати незручно. Чому — розкажу Вам устно при побаченні.

Що до характеру журналу, то висловилися, що він має бути „підсобним" орґаном, для переходового часу, поки утвориться дійсно відповідальний орґан гетьм. напрямку. Призначений він мусить бути для молодих сил, щоб вони, як уміють, висловлювали, що в них на серці й на умі, що в них наболіло. Старші бажані як „гастрольори", зрідка, щоб не надавати орґану відповідального характеру. Одним словом, щоб це було щось á la „Студентський Вістник", але в нашому дусі. Редакцію вели б хлопці самі, але під моїм доглядом так, щоб ані один рядок не пройшов без мого ока. Тому що у Відні видавати незручно, будуть думати про Берлін і наведуть справки, чи не взяв би на себе орудування друком Олянчин.

З тем насамперед мають бути підготовлені: 1) популяризація Вашої статі про Варягів, 2) популяризація Вашої розвідки про церкву й державу (з „Америки"), 3) про Полтавця й його „акцію", 4) історія проголошення Гетьманства 1918 р. й взагалі нариси з 1918 року, 5) відповідь Славинському. Ці теми хлопці розберуть між собою на літо. Одже, як бачите, характер „орґану" має бути популярний, але не льокальний пражський. Може бути, що якийсь берлінський студентський гурток, нам созвучний, дасть свою фірму. А ні, то придумаєм якось инакше.

Повторюю, що все це поки що міркування, головне, щоб підготовити літом матеріял, а вже в якій формі його зужити — вирішиться після поради з Вами.

Був у мене на днях Блаватний. Він їде до Аргентини і взяв у мене посвідку, що я його знаю, йому треба було, щоб дістати якесь посвідчення. Зробив на мене досить гарне враження.

Приїздив до Праги й Віктор Андрієвський, але я бачитись з ним не схотів. Гидко. Балакав з ним В. Щербаківський, казав, що Андр. зачисляє себе до „фашистів", а за пророка уважає Донцова...

Справа з Інститутом — з усього видко — ставиться там серйозно, але чого вони так тягнуть, чого зволікають — чорт їх знає.

Наш бідний генерал на грунті пуча Пілсудського зовсім стратив голову і йому до неї (до голови) лізуть такі фантазії, що тільки хіба приснитись може, та й то, коли лягти спати не перехрестившись на ніч. Дуже хотілося б мені почути Вашу думку, як Ви дивитесь на всю ту історію в Польщі і що з того вийде. Але не можу Вас обтяжати, то Ви й не пишіть про це, от — коли побачимося, то поговоримо, може ж до того часу Польща ще не завалиться. А Ви

були пророком: памятаю, років три тому якось Ви казали мені, що Пілс. ще щось вшкварить, що він не вседить, і дійсно — не вседів і вшкварив!

Бувайте здоровенькі!
Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Чи прислати Вам „Суспільство" і про революцію на Кубані? — Д. Д.

202.

Praha-Bubeneč
Bráfová, 601, b. 345
25. травня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я страшенно люблю зараз же одповідати Вам на листа, як тільки одержу від Вас: це дає мені ілюзію ніби безпосередньої розмови з Вами, бо як одповідати згодом, коли набіжить матеріял, то це вже нагадує мені „одписку", а не живу розмову. Одже й зараз, хоч багато матеріялу не „набігло", одповідаю на Ваш лист з 22-го с. м., який оце перед хвилею мені принесено. Але не думайте, що цим я хочу робити свого рода пресію, щоб Ви мені негайно відповідали: Вас навпаки прохатиму писати аж тоді, як буде потреба і буде біжуче діло.

Перш за все що до мого приїзду. Повторюю, він буде залежати виключно від коштів. Не Вам кажучи, я як вибився з бюджетової рівноваги через подорож до Берліна (хоч й білет мені оплачено, і хату мав дарову в гостях у п. Г.), то й досі не можу встановити рівноваги. На літо конче треба кудись вирядити Н. М-ну хоч на місяць — півтора, але не до Райхенав, а десь тут, на Словаччині, і я не знаю, як то воно все буде. Взагалі я вишу немов у повітрі, між небом і землею: вийде діло з Інститутом — одна комбінація; не вийде — знов друга. Тим більше, що — не знаю, чи я писав до Вас про це — що мені запропоновано викладати укр. історію в пражськім Карловім Університеті, на правах чеського професора (дають мені venia legendi), але по чеськи. Виглядає так, наче хочуть заснувати катедру історії України і тимчасово (доки виховається чеська сила) доручити мені. Це знов може змінити якось моє становище. Діло ще в ході, але здається буде певніше, ніж Інститут. Коли ж вийде і Ін-т, і катедра в Карловім Ун-ті, то доведеться вибірати і, очевидно, дати перевагу Інститутові, хоч не маю я вже одушевлення до нього, бачучи, що виробляють тепер, поки

його ще нема, а що ж то буде, як він заснується? Грошодавці будуть вимагати одного, наші люде другого, — підіть же, догодіть усім! Я ж не Господь Бог, і з нічого створити щось не можу, тим більше, що час давно упущений і навіть тих, кого ще можна було притягти — сьогодні вже нема. А братись за діло, якого добре виконати не можеш (а в неуспіхові будуть виновати тільки мене, а не кого иншого), їй Богу, нема великої охоти. Одже все це настроює мене так, що дійсно я почуваю себе немов у повітрі догори ногами: повна несвідомість близчої будуччини і якась непевність. А я цього найбільше в світі не люблю. Я тоді трачу спокій духа і нічого не можу робити. Така вже моя вдача! Тому-то я нічого певного сказати не можу, що буде зі мною літом, де я буду і куди зможу поїхати. Жду подій, як вони самі розвинуться, а якось то буде.

„Соціол. Ін-ту" я просто скажу, щоб Вам вислали все, що мають, і так напевно зроблять. А як би паче чаянія не зробили, то вишлю Вам сам. Бо все одно скоро маю Вам одну книгу посилати: пише мені з Ніжина п. Петровський (автор розправи про Самовидця-Ракушку), що вислав два примірники „Записок" Ніжинського Ін-та Народньої Освіти, один для мене, другий для Вас. Цей самий П-ий питає, між ин., чи скоро вийде Ваш „Кричевський" по українськи і з доповненнями, бачите, як там цікавляться Вашими працями! Він же сповіщає, що проф. Клепатський (тепер — у Полтаві) вилучив з Величка діярій С. Зорки і має видати. Цікаво, що там на Україні працюють усе над такими темами! Як тільки прийде з Ніжина та книга, то й перешлю Вам.

Перешлю ще одну річ: книгу „Славянской Книги", де в „Очеркахъ новѣйшей укр. философіи" доцент Пражс. Укр. Педагогичного Інституту Дм. Чижевський подає огляд Ваших праць („Листи"). Книга ця вийде днів за 8-10. Чижевському я дозволив собі дати перечитати Вашу працю про „Релігію і Церкву", бо вона йому потрібна для праці. Сам Чижевський дуже розумна, начитана й симпатична людина, син дідича з Херсонщини. На жаль — ес-дек меньшевик (так, принаймні в минулому, коли він був членом Ц. Ради і київської міської Думи). Але з ним дуже цікаво говорити, він в нашому Істор. Філ. Т-ві читає цікаві доклади про Сковороду, про науку філософії в Київській Академії, про стару укр. культуру взагалі. На мою думку, з Чиж-го вийде солідний український учений. Він добре володіє мовами. Університет він скінчив у Фрайбурзі в Бадені.

Що до „Спудея", то не тільки скажу, щоб негайно Вам вислали, а ще і всиплю їм за те, що досі цього не зробили. Там якраз для Вас цікаве — мої спомини про В. Доманицького. До „Спудея"

обіцяв через мене статю й Данило Павлович — про життя й ідейну та спортову працю німецького студентства.

Спасибі за Ваші уваги про польські діла! Я тої ж самої думки, що і Ви. Єсть якийсь історичний фатум в діях і долі польського народа... А думка одеського жида дуже була влучна. Вона нас з Н. М. дуже потішила, себ-то ми не раділи з того, але над дотепом жида дуже посміялись До нас заходить частенько Вол. Мик. Леонтович і розважає жидівськими анекдотами. То й ми тепер йому розкажем „жидівський анекдот"!

Сьогодні по обіді я маю довгий — предовгий реферат про Ф. Паляцкого на академічних зборах. Добрі люде гуляли два дні Зелених Свят, а я седів писав. Академічний Комітет, що Ви за його питаєте, це нова орґанізація, котра має довгу назву — прочитаєте її на цій повістці, що долучаю. Невідомо, що з неї буде. Прилучились до неї поки що всі наші високі школи в Чехії й Наукове Тов. ім. Шевченка у Львові. Користи великої з неї, може і не буде, але і шкоди не буде, як я думаю. От що покищо можу про неї сказати!

Ваш Д. Дорошенко.

203.

Praha-Bubeneč
Bráfová, 601, b. 345
5. червня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я перебалакав з видавцями „Суспільства" й „Нової Укр.", і вони охоче згодились на обмін. Вам буде вислано „Н. Укр." за 1926 рік (коли хочете, то й за попередні) і книгу Івасюка [Івана] про Кубань, та й надалі посилатимуть те, що виходитиме. Сулятицького й N. 1. „Суспільства" повернуть просто мені замість тих, що я Вам вислав. А Вас просять надіслати комплект „Хл. Укр."

Мені прислано з Київа книгу „Декабристи на Україні", там є, між ин., статя про Йосифа Руліковського й переклад його мемуарів про повстання Чернігівського полку 1825 р. Може Вам це було би цікаво, то я вишлю Вам.

Про те, як в Празі відгукнулися люде на подію в Парижі 25-го травня, я докладно писав до Адама Іосифовича*). Може Ви попросите його просто надіслати Вам мої листи для ознайомлення. А може він сам це вже зробив. Він пише мені, що збірається до Праги. З Інститутом, здається, нічого не вийде. Я прохаю, щоб добилися принаймні рішучої відмови, тоді можна буде збагнути, через що нічого не виходить. Обіцюють довідатись. Спосіб реагування на-

ших у Берліні на акт 25-го травня я вважаю цілком правильним і доцільним.

Ваш Д. Дорошенко.

„Спудея" Вам уже вислано — знову. Перший, видко, не дійшов.

*) Додаток ч. IV.

204.

Praha-Bubeneč
10. червня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сим разом пишу до Вас „ділового" листа, себто даю просто відповіді на порушені Вами у Вашім останнім листі запитання.

Про Інститут Вам напишуть, яку стадію проходить справа і які робляться заходи. За пару день одержите листа про це з Берліну.

Що до катедри в Празі, то ця справа чомусь замовкла. От уже місяць, як до мене не озиваються, може передумали, чи може на горі, в міністерстві поставили якусь закарлючку, це також може бути. В усякім разі для мене не може бути вибору між Інститутом і катедрою в Празі. Очевидно, що мушу братися за Інститут, якщо він зреалізується. Пражська ж катедра лишається в резерві на випадок, що з Ін-том нічого не вийде.

Що стосується мого приїзду до Вас, то, само собою розуміється, вживу всіх заходів, щоб до Вас приїхати, бо коли Ви скучили за розмовою зі мною, то я й поготів — у-двоє проти Вашого, скучив! Якось то буде. Хай ось вирішиться нарешті з Ін-том, чи бути йому, чи не бути, а тоді побачим, як і що. А покищо я почуваю себе звязаним наче той чорт в рукомойнику, що його звязав хрестним знаменієм один з печерських чудотворців.

Хто такий М. Петровський — знаю лиш те, що можна вичитати в „Записках", в кінці, в огляді діяльности катедри укр. історії. Мабуть ще молода людина. Я йому перекажу Вашу подяку і запитаю, чи має він Вашу „Україну на переломі" і чи можна йому вислати „Хл. Укр.", бо там, мовляв, єсть науково-історичний матеріял.

Статя Чижевського, на жаль, відложена через навалу матеріялу до липневої книжки „Слав. Книги", доведеться дожидати.

Книгу „Декабристи на Україні" висилаю Вам завтра звичайною бандеролею, роблю спробу. Коли дійде, то тримайте в себе до мого приїзду. Там знайдете чимало інтересного матеріялу.

„Об'єднань" тепер у нас два: одно — „шаповалівське" („Український Комітет" та ин.) в Празі, друге — уенерівське в Подебрадах. Вони взаємно з собою конкурують. Шаповала піддержує мі-

ністерство, себ-то фінансує. Ми не пристаєм ні до того, ні до другого. Але тому, що уенерівці останні часи були щодо нас більш ароґантні, то у відносинах до шаповаловців у нас так би мовити завішення зброї і treuga Dei. Мене були закликали до Подебрадів, але коли я побачив, що за шпана (сволота) засідає там поруч порядних людей, то плюнув, урізав поли й втік од них. Досить Вам сказати, що я там уздрів на чільнім місці такого Карла Коберського (галичанин, ес-ер), що як би Ви побачили б саму його пику, то Вас, вибачте, звонітовало б. Цей тип недавно, коли Подебрадська Академія постановила трьохденну жалобу по Петлюрі, висловився на професорській раді (він є доцентом) так: „так що ж оце? Виходить, що коли Скоропадського вбють, ми також будем носити жалобу?" Такий прохвост. Тому, що я цьому типу (через його виступи проти Гетьмана, яких є немало) не подаю руки, то як би я міг залишатись в такім „обєднанні", де сидять субєкти, з якими я гидую вітатись?

Що до способу реагування на подію в Парижі, то теоретично я з Вами згоден, але практично дотримати його нам було не можна. Ми тут живемо так перемішано між собою, так усі переплетені тисячею взаємно перехресними нитками, що заняти позу абсолютної байдужости було не можна. Присутність же п. Г. на панахіді зробила на всіх без виїмку (крім, розуміється, такої сволочи як Коберські) надзвичайно гарне враження і у високій мірі скріпила моральний авторитет п. Г-на. Навіть наші неприхильники визнають, що це був шляхотний лицарських жест, на який — додам від себе — з їхнього боку ніхто б не спромігся (візьміть хоч би Винниченка і Петрушевича) і чого від їх ніхто і не сподівається. Та про все це поговоримо при стрічі, бо треба було би докладніше все оповісти.

На днях відбулись вибори президії Істор.-Філ. Т-ва. Вибрано знову той самий склад (Антонович — голова, Колесса — заступник голови, Біднов — секретар). Це єсть побіда напрямку, який був проти того, щоб втягати наше т-во в орбіту уенерівського політиканства.

Добре було би справді переписати Бантиша, але я не можу згодитись, щоб М. П. переписував дурно, а оплатити його працю теж не можу. Инше діло, коли б напевно він пішов до „Хліб. Укр.", а поки це ще неясно, то хай полежить у мене. Все ж таки рукопис не малий — чотири аркуши. Одже й праця біля його була б немала. Коли ж зясується, що „Хл. Укр." таки буде, то я зразу ж надішлю М. П-чу для переписки.

Ну, ото, поки що й усі справи! На сей раз буде. Сподіваюсь,

що про більш цікаві річи одержите цими днями листа з Bleibtreustr.

Ваш душею Д. Дорошенко.

205.

27. червня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Протягом останніх днів сталися „події", які до гори ногами перевертають увесь дотеперішній уклад мого життя. Одержавши відомости, що справа з Інститутом вирішена позитивно, я гадав, що зможу протягом липня зліквідувати свої справи у Празі і на 1-го серпня ц. р. переїхати до Берліну. Проживши тут чотири роки, звязаний з двома школами, я не можу отак відразу одного дня спакувати чемодани і — adieu! Уявіть собі, як би Вам було запропоновано протягом кількох днів зліквідувати Ваш побут у Райхенау й переїхати на все кудись инде. Тим більш мені трудно, що маю трохи заплутані фінансові справи. Але на всі мої резони мені відповідають з Берліну, що я конче й негайно мушу туди приїхати. Одже нема що робити: я почав клопотатись за паспорт і, як тільки дістану, то негайно виїду. Міркую так, що 2-го або 3-го липня вже буду в Берліні. Забіраю з собою всі свої речи й книги. Наталія Михайлівна лишається ще на кілька день і, як тільки дістане від мене з Берліну гроши, виїде на пару місяців до Франції: є добра нагода — їде туди пані Шульгина з хлопцем, і вони там устроятся десь на селі. Тепер у Франції жити дешевше як денебудь, навіть кошти дороги оплатяться, коли прожити там довший час. Головне, що там є надія мати сонце, потрібне для Н. М. сонце, якого тут нема. Потім же вона приїде просто до Берліну.

Я хочу в кінці літа приїхати до Праги, щоб у мене могли скласти іспити мої учні, та й хочу побувати на Укр. Науковім Зїзді, що має відбутися 3—6. жовтня. До сеї подорожи хочу пристосувати й поїздку до Вас, — таким способом, що зпочатку (в першій половині вересня) заїду до Вас, а від Вас уже до Праги. Їхати окремо до Вас і окремо до Праги буде мені за тяжко з погляду коштів. Але остаточно всі пляни вирішаться у Берліні.

Сергій Мих. хоч і пише мені часто, але недокладно, і я досі не уявляю собі, як там остаточно укладається справа Інституту. Знаю те лиш, що оповів мені д-р Зал. і що він уже оповів Вам, чи має оповісти. Тимчасом, бачу, не все йде так, як виходило б з відомостей Зал-го. Не скажу, що в гірший бік, але все якісь одміни є. Одже мушу сам усе на місті зясувати. Виходить, що будуть поки що чотири катедри, і одна з них пропонується Вам. З цього приводу можу тільки гаряче Вас прохати і благати, щоб Ви не відмов-

лялись, бо уявіть собі: з погляду однодумности кращої колєгії як нас четверо: Ви, я, Мірч. Зал. — й вигадати не можна. Тільки в такім разі можна говорити, що колєгія Інституту, хоч і маленька, являє собою моноліт. Усякий инший, замість Вас, цю гармонію порушить. Я вже не кажу, як би це було добре з усякого погляду, коли ми всі будемо вкупі.

Поки що лікуйтесь, відпочивайте, а на кінець літа будемо думати про те, де і як би краще Вас під Берліном улаштувати.

Я зараз як у котлі. З одного боку бігаю що до паспорту, з другого — пакуюсь, з третього — ліквідую свої ріжні справи „въ порядкѣ спѣшной эвакуаціи", яка нагадує мені, як я колись евакував Чернівці в 1917 році. А тут іще саме цими днями відбувається зїзд бібліографів, в якому я заангажований. Ще нікому не кажу, що виїздю зовсім, бо все думаю — ану щось там розлізеться! Напишу вже звідти, як остаточно побачу, що діло таки дійсно зроблено. А взагалі кручусь як муха в окропі і оце сьогодні буквально заслаб з перевтоми і навіть не йду на перші збори укр. секції зїзда, хочу в хаті перепочити, щоб зібрати сили на завтра і на далі.

Цими днями Ви дістанете офіційні запросини на Укр. Науковий Зїзд (3—6 жовтня). Не відмовляйтесь взяти участь: коли б не могли приїхати, то може пришлете який доклад, а коли й докладу не буде, то все одно — духом будете вкупі з тим Зїздом.

Дуже дякую за статтю в "Czas'і"*), я її вже прочитав, але ще не вчитався як слід, бо голова в мене зовсім не працює серед метушні. Нехай як заспокоюсь, то прочитаю вдруге. А цікаво мені, що ж від себе написала редакція і чи була потому статя самого проф. Яворського?

На сім поки що кінчу. Мені вже не пишіть сюди. Моя адреса тимчасом буде — Сергію Михайловичу для передачи мені. А я Вам перед відїздом звідси, пришлю картку, щоб Ви знали, що я вже їду.

Ой, біда, біда з тою метушнею й передвідїздовим клопотом!

Ваш Д. Дорошенко.

---

*) ["Czas", Краків, чч. 99 і 100 за 1926 р. Соціологічно-політичний есей В. Липинського п. з. "W dyskusji o idei"].

206.

5. липня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Від учора я в Берліні. Вже переїхав зовсім. Покищо мешкаю на Bleibtreustrasse і може залишусь там до осени. Вчора дістав від ген. Гренера офіціяльні запросини на посаду директора, дав писану

згоду і потому дістав чек на належні мені гроши. Вчора ж ген. Гр. при мені вислав до Вас аналогичного листа. Розуміється, любий Вячеславе Казимировичу, що Ви згодитесь? Правда? Адже ми стільки надій покладали й покладаємо на те, що як то воно добре буде, коли ми всі житимемо один близько другого, як гарно закипить у нас робота. Що тепер, коли наші мрії стають дійсністю, — Ви не схочете обернути їх в нівець. Тому з нетерплячістю дожидаю відповіді. Такі ж листи засилаємо й до Мірчука та Залозецького.

Я буду жити в Берліні аж до осени. Тоді тільки зїздю до Праги на Науковий Зїзд. Думаю, що й Вам не буде великої незручности прибути на вересень сюди. Ми Вас тут на руках носитимем, да не преткнеться нога Ваша о камінь! Улаштуємо Вас побіля Берліна десь в сосновому лісі, який більше нагадуватиме Вам наші рідні околиці, ніж Rax! Улаштуєте все своє життя як найзручніще, щоб яко мога було менше порушення усіх звичок Ваших, щоб вигідно було працювати й не дуже затомлюватись.

Сергія Мих. я ще не бачив, тільки балакав з ним по телефону. Вчора у вечері був запрошений ген. Гренером на вечерю, вкупі з одним урядовцем М-ва Зак. Справ, приставленим для звязку з Інститутом.

Поки на сім кінчу. Вітаю Вас з щасливим успіхом нашого діла і цілую Вас братерськи.

Ваш усім серцем.
Д. Дорошенко.

207.

Berlin, 14. липня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Всі ми нетерпляче дожидаємо Вашої відповіді! Бо тільки тоді, як матимемо формальну згоду від запрошених професорів, можна буде думати про дальші кроки щодо організації Інституту. Гренер уже виїхав, і ми з ним умовились так, що як тільки прийде Ваша відповідь (так само як і від Мірчука та Залозецького), то я пишу негайно до Гренера, він мені пересилає чек, я дістаю гроши і пересилаю Вам 1.500 марок. Одже Ви зможете полагодити всі матеріяльні справи, як я це зробив у Празі, і прибути до нас уже на вересень.

Я роблю тут ріжні офіціяльні візити — серед страшної тропічної спеки, мушу натягати чорну візитку й хожу весь облитий потом, мокрий як миша. Та вже за кілька день кінець моїм мукам. От тільки дістану Ваші відповіди, полагожу справу з висилкою грошей і тоді хочу поїхати на пару тижнів до моря, там де пані

Гетьманова. Там, кажуть, дуже дешево і зручно; покупаюся в морі, спочину, та й назад до Берліну. В серпні хочу занятись в Пруському Архіві й посписувати листи пруського резидента в Чигирині.

Нат. Мих. уже в Парижі. Там має розшукати Миколу Васильовича.

Я щодня бачусь з Серг. Мих. (я перейняв його хату аж до вересня). Іноді їздю до нього гостювати до Ванзее, де він сидить самотою і день та ніч стука на машинці.

Збірайтесь і приїздіть до нас швидче! Ми з С. М. вже шукаємо для Вас кватирю.

Ваш Д. Дорошенко.

208.

Absender: D. Doroschenko
Berlin-Charl.
Bleibtreustr. 44 bei Schöning.
15. липня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Що до Наукового Зїзду, то запросин ще нікому з нашої секції не розсилали. Я дав спис і адреси, а вони, видко, згубили, бо вчора я дістав листа з Праги, де просять надіслати їм той спис. Одже я мусів учора вислати знову.

Вас вибрано (це дуже голосно сказано „вибрано", бо просто називали імена всіх наших істориків, а Вас, розуміється, в першу чергу) не з моєї пропозиції, а Біднова й Антоновича; всі зараз же сказали, що дуже треба Вас просити, щоб взяли участь в зїзді, а я лиш „не возражалъ", бо нічого проти Вас не маю.

До Вашого відома подаю, що одним з ближчих ініціяторів зїзду є Антонович, а далі Горбачевський.

Думаю, що Вам нема потреби затрачати так багато часу й енергії на доклад. Досить буде, коли намітите лиш загальну схему. Взагалі доклади бажані короткі, инакше не встигнем усіх перечитати. Вам сюди краще переїхати в вересні, а тоді у-двох з Вами поїдемо звідси в початку жовтня до Праги на Зїзд. Звідси їзди сім годин. Найдовшу промову на зїзді маю казати я, бо мені доручено генеральну академічну промову (про розвиток укр. науки за останні 50 літ), та й то дано мені лиш 40-45 хвилин. Одже Ви зовсім не потрібуєте два з половиною місяця, досить, коли два з половиною тижня віддасте на те.

Страшенно тішусь, що Ви згодні вступити до Інституту (так я зрозумів Вас) і жду остаточної відповіді, щоб вислати Вам гроші, а самому виїхати до моря, бо тут можна вмерти від спеки. А я

ще мушу робити візити в чорнім убранні! Здихаю од спеки.

Ваш Д. Дорошенко.

209.

Berlin-Charlottenburg
Bleibtreustrasse 44, bei Schöning
19. липня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

З моїми споминами про Франка, що появилися у Л. Н. В., справді вийшло дуже негарно, і мені це дуже прикро.

Бачите, діло було так. Я від співробітництва в Л. Н. В. дійсно зрікся і більш року вже туди нічого не давав та й Л. Н. В. мені перестали висилати (наприклад, цього числа з моєю статею я так і не бачив ще). Але я продовжував листуватись з Гнатюком, котрий иноді в листах писав до мене, що в Л. Н. В. вже нічого такого, щоб могло мене вразити, не друкується і що я міг би знову до нього писати. Але я відписував, що співробітничати в Л. Н. В. не можу. Коли ось пише мені Гнатюк, що він хоче видати спеціяльне число Л. Н. В. під своєю власною редакцією — присвячене памяті Франка — і дуже мене просить дати спомини. Мені жаль було старого хворого Гнатюка, та й память Франкова для мене дійсно свята, от я і не встояв проти прохань (кількакратних) Гнатюка, хоч щось в душі казало, що знов вийде з цього діла якась капость.

Так ось і вийшло. Та вже не вернеш! Розуміється, можете бути спокійні, що вже до віку до того Л. Н. В. не дам ні рядка — не тільки для того, щоб Вам не робити прикрости (бо Ви ж мені за всіх Гнатюків на світі дорожчі!), але й по суті. А Ви, як будете їхати сюди, то захопіть і це число Л. Н. В., бо тут його ніде нема, скільки знаю. Знаєте, з тими галичанами і галицькими ділами вічно якась капость виходе, так уміють чоловіка підвести, що і не счуєшся. Лучче б од усіх їх одмежуватись китайським муром і ніколи про їх, ні про живих, ні про мертвих і не чути. Так одже ж, ніяк того зробити не можна: не тим, то иншим боком до тебе підкотяться...

Сьогодні посилаю до ген. Гренера відповіді Мірчука і Залозецького. Тому, що Ви писатимете до Гр. безпосередньо, то подаю Вам його літню адресу (дійсну до 27. с. місяця): „Oberhof in Thüringen, Park-Hotel Wünscher". Після 28. с. місяця адреса буде инша: Schwäbische Gmünd in Würtenberg, Hotel Gmündener Hof".

Я залишусь тут до 25-26 с. м. Як що до того часу не буде відповіді від Вас, то чек я передам Сергію Михайловичу, і гроши вишле Вам уже він. Про це вже повідомлено ген. Гренера.

Листа пана Гетьмана з відповідю Вам уже вислано. Мені пан

Гетьман казав, що він Вам пише, надіюсь, що цей його лист розвіє Ваші вагання, хоч я їх вповні розумію. Та вже, дорогий Вячеславе Казимировичу, так нам „на роду написано", щоб ми знову були всі вкупі. Думаю, що це вийде на краще для нашого діла. А кінчати свої „Листи" — це таке високої ваги для нас усіх діло — Ви зможете й тут: Інститут не буде обтяжати Вас лекціями чи викладами. Ось я балакав з проф. Фасмером і проф. Зерінгом, і вони обоє погодились, що наш Інститут не має бути школою, тільки Forschungsinstitut-ом, себто маленькою Академією Наук, маленькою науковою лабораторією. Оце заїду в Кіль до проф. Келлєра, третього члена нашої кураторії, і надіюсь, що й він до того ж прихилиться. Та инакше й бути не може: хоч би ми й хотіли викладати, то не зможемо, бо нікому, нема студентів.

Розуміється, як будете переїздити, то перевезете й усі свої книжки, правда? Особливо важно, щоб був тут „Архивъ Юго-Зап. Россіи", — коли-не-коли і я в котрийсь том загляну.

Ще раз прошу: не гнівайтесь за статю у Л. Н. В. — я сам на себе за неї гніваюсь! З кожним буває: кінь має чотирі ноги, та й то спотикається! Надіюсь — до побачення вже в Берліні!

Ваш Д. Дорошенко.

210.

Schilksee bei Kiel.
Pension „Ullrich".
28. липня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ваш лист знайшов мене аж у Schilksee, маленькій приморській слобідці недалеко від Кілю. Його переслав мені Сергій Мих., я одержав його і зараз же сів одписувати. Одночасно прийшов лист від п. Г-на, від ген. Гренера і від Сергія Михайловича — все з приводу Вашої згоди.

Велика моя радість з приводу Вашої згоди затемнюється тим смутком, що віє з Вашого листа. Ви пишете, що Ваш переїзд до Берліну перед скінченням Ваших „Листів" є для Вас особисто тяжким ударом, і що в результаті цей переїзд дасть мінус для нашого діла.

Мені здається, що Ви якось занадто мрачно дивитесь на справу і не берете на увагу тих мотивів, які спонукали всіх нас прохати Вас не одмовлятись взяти активну участь в Інституті. А мотиви ці зводяться до двох: 1) Вашим переїздом до Німеччини й матеріяльним забезпеченням minimum на 2 роки — як раз уможливити Вам спокійну працю над докінченням „Листів". Тут панує тверде пе-

реконання, що Ваше перебування в Райхенау в кліматі для Вашого здоровля дуже шкідливім, треба конче припинити. Треба, щоб Ви переїхали жити серед инших обставин, які більш відповідають вимогам Вашого здоровля і Вашої праці. 2) також мотив, не меншої ваги: необхідність усім нам нарешті бути вкупі й утворити дійсно центр. Ця необхідність вимальовується з повною очевидністю. Та й Ви самі казали про потребу нам усім поселитися в однім осередку — памятаєте наші торішні розмови в Райхенау?

Я вже не кажу про те, що ми не можемо не використати таке важне наше придбання, як Інститут, властиво — наш перший реальний успіх за останні роки. А Інститут буде нашим тільки тоді, як ми самі засядемо в його ядрі. Розумієте? Коли ядро буде наше, то далі можемо притягати й людей „нейтральних", і „фаховців" (без таких ми не можемо обійтись), але то вже буде нам не страшно. А хто ж з наших людей входить в ядро? Тільки Ви та я, бо Мірчук і Залозецький — галичане, одже народ, як Ви влучно висловились були вторік, — „текучий", хисткий, плиткий!

Майте на увазі, що від нас залежить напрям і все дальше життя Інституту. Яким ми його зробим, таким він і буде. Поки що це масса воску, з якого маємо виліпити фіґуру.

На мою думку, — яку я весь час одстоював у Берліні (і з якою вже погодились німецькі члени кураторії: професори Зерінг, Фасмер і Келлер), що Інститут ні в якому разі не має бути школою; одже не може бути мови про якісь постійні виклади, „професорство" в його звичайнім розумінні і т. д. Інститут повинен бути маленькою Академією Наук, де на членів покладається одинокий обовязок — працювати в своїм фаху і результатами своєї праці ділитись з суспільством — певна річ не в формі викладів для студентів.

Такою „Академією", таким Forschungsinstitut-ом наш Інститут має бути не тільки задля доцільности такої постановки діла, але й через необхідність і ми б збанкрутували вже на другий місяць (як збанкрутував зрештою в Празі Укр. Університет), як би задумали робити з себе школу з викладами і т. д. Бо не буде у нас авдиторії. Дуже проста причина — пятдесять українців-студентів на весь Берлін (і то всяких техніків, агрономів і т. д.) можуть дати скромну авдиторію тільки для інавгураційного викладу, не більше.

Одже конкретно: Ви, яко член Інституту (я стою, між ин. за тим, щоб не було „професорів" Інституту, а щоб були члени Інституту, скажем — дійсні, або штатні, — це дасть нам багато вигод, про які далі), працюєте як історик у Вашій галузі. А над чим працюєте — це Ваше діло: ученому ніхто не задає теми, він сам її собі

вибірає. Ви, як укр. історик, працюєте над сінтезом філософії укр. історії, пишете Ваші „Листи": ось і є Ваша праця в Інституті! Розуміється, час від часу, Ви, коли схочете, можете прочитати щось з написаного, в формі докладу на науковому засіданні Ін-та, очевидно не перед авдиторією ріжних невігласів, а перед зібранням людей тямучих і компетентних — Ваших колєг по Ін-ту і запрошених гостей. Очевидна річ, з докладами нема чого спішити, бо писати філософію історії — не блини пекти. Коли спокійно докінчите свою працю, тоді й ознайомите нас з нею.

Так я розумію Вашу працю в Ін-ті, так разуміє її пан Гетьман і всі наші. Які „недоговорености" й „неясности" Ви тут бачите?

Що до Вашого переїзду, то нема потреби Вам приїздити раніше кінця вересня, чи початку жовтня. Як справедливо зауважує в листі до мене Сергій Мих., нема чого й Михайлу Петровичу приїздити сюди раніше, як в кінці серпня.

[Бракує закінчення цього листа.]

211.

Berlin-Charlottenburg
Bleibtreustr. 44, bei Schöning
12. серпня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Розуміється, у всіх справах Інституту на далі будьте ласкаві зноситись просто зі мною, бо з моментом Вашої згоди на прийняття посади в Ін-ті Ви вже стаєте членом нашої Колєгії й маєте діло вже безпосередньо зі мною, як директором. Так, очевидно, розумів справу й ген. Ґренер, коли писав до Вас, щоб Ви зносились тепер зі мною.

Щодо Зїзду в Празі, то я би думав поїхати на нього 1-го жовтня. У мене два моменти, які роблять мені кінець вересня й початок жовтня дуже важким: треба буде на 1-ше жовтня знайти собі хату й 1-го ж туди переїхати. Я хотів би залишитись ще на цій самій кватирі, що зараз, протягом вересня, але буде трудно й переїздити з хати до хати й до Праги їхати одночасово, а тут іще як раз на 1. жовтня й Нат. Мих. має приїхати. Тому я, в звязку з кватирою почуваю себе дуже нервово і неспокійно, ні за що не можу взятись, поки не вирішу цього проклятого питання, ускладненого ріжними дрібницями й дурницями, про які не варт говорити. Я Вас прекрасно розумію, як тяжко Вам зриватись з насидженого місця, де Ви звикли працювати. Он у мене ніякого „насиженого" місця нема, а й то як подумаю, що знову пакуватись, знову переїздити і неві-

домо до якої хазяйки в полон попадати, то аж мороз поза шкірою йде!

Одже кінець-кінцем, якщо Ви встигнете відпочити після переїзду сюди, то 1-го, в крайности 2-го жовтня й поїдемо разом. Це буде нам у-двох і веселіше і зручніще. А щодо доклада — то не клопочіться: хоч би й не було у Вас докладу, то й так Вам буде цікаво побувати на Зїзді, і людям буде приємно Вас бачити. Бо й головна вага Зїзду й його інтерес полягають не в докладах, а в тому, що люде зїздяться, зустрічаються, порозуміваються, обмінюються думками між собою. Так що взагалі Ви собі не додавайте клопоту ще думкою про Зїзд: будете себе почувати добре й матимете настрій та охоту — поїдемо в-двох, не буде охоти чи змоги — то й так обійдеться, що ж робити, не розірватись же Вам! І всі чудесно Ваше становище зрозуміють і ніхто до Вас в претензії не буде. А поки ж Ви все-таки напишіть до Праги, щоб візу добули і проче.

У цю пятницю пані Гетьманова їде до Freiwald-у оглядати місцевість, — чи не оселитись там Вам. Казали люде, що там для Вас якраз було б добре. Одже вона огляне і коли підходяще, то там будемо й шукати.

Мірчукові я якраз сьогодні писатиму, то й щодо помешкання напишу. Ніякі студенти тут ні при чім, хай сам приїде то й пошукає, що йому треба, кватир багато.

Книжку Л. Н. Вістника я дістав, але не звернув уваги, чи то від Вас, чи зі Львова. Здається, одначе, що зі Львова, бо була переслана з Праги. Виявляється, м. ин., що книжка „Цяпкіяда" не є жадним пасквілем чи чимсь подібним (хіба що імя героя вигадане нещасливо), я читав прихильні рецензії в перемиськім „Укр. Голосі" і в „Новій Зорі".

Михайлу Петровичу з приводу брошури напишу за кілька день — мушу трохи подумати.

Одже — до побачення в кінці вересня!

Ваш Д. Дорошенко.

212.

Berlin-Halensee
Nestorstrasse, 16, bei Koroliff
29. серпня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Якщо Ви звертаєтесь до мене, як до „директора", то повинен Вам сказати, що я, на жаль, досі не почуваю себе таким і являюсь скоріше „главноубѣждающимъ", „главносовѣтующимъ" — чим хочете, тільки не „главнокомандующимъ" і доки не зїдеться Курато-

рія та не ухвалить Статута Інституту, де будуть точно зазначені мої права й обовязки, та доки не буде установлено бюджет, доти моя роль більше ніж скромна. Але жарти на бік! По пунктам Вашого листа відповідаю Вам ось що:

1) В справі присяги я доложив п. Г., і він сказав, що поміркує над цим і тоді скаже мені свою волю.

2) Що для Вашого приїзду 15. жовтня, я думаю нема жадних перешкод. Я доложу Кураторії, коли вона збереться, що Ви, з огляду на лікування мусите здержатись з приїздом — і кінець. Добре було б, Вячеславе Казимировичу, щоб Ви по 15-м (жовтня) вже були конче тут, бо в тому часі хочемо зробити офіціяльне відкриття Інституту і годилося б нам усім чотирьом бути на йому присутнім. Та й мені з морального боку буде легче, коли в той судний для мене день (я муситиму говорити німецьку промову), Ви будете присутні.

3) Що до Мих. Петр., то я думаю, що нам напевне можна буде його устроїти, коли не в канцелярії, то стипендистом. Я так кажу тому, що поки нема „штатів", поки не уложено бюджет, сказати напевно, що ось буде так і так, я принаймні не можу. Але думаю, що це вдасться зробити, бо і канцелярист для Ін-та буде потрібний, а М. П. найбільш підходящий і найбільш бажаний кандидат.

4) Що Ви не поїдете до Праги, то, розуміється, біди великої не буде, хоч учасники Зїзду дуже жалуватимуть, що Вас не буде. Але справді, Вам тепер було би дуже тяжко поїхати з огляду на Ваше переселення до Німеччини й на Вашу роботу. Одначе майте на увазі, що небажання Дмитра Володимировича бути на Зїзді має під собою инший ґрунт, ніж може Ви думаєте: Дм. Вол. (як і я) настоював, щоб Зїзд відбувся перед вакаціями сього року, і коли Зїзд було перенесено на осінь, він дуже обурився, склав з себе обовязки голови історичної секції (переложені потому на мене) і заявив, що працювати на Зїзді не буде. Його піддержували весь час я і Біднов, але коли ми побачили, що наше зречення означало б зірвання Зїзду, то не пішли так далеко, як Дм. Вол., і я, наприклад, згодився бути головою історичної секції. Але уявіть собі, що й я можу не попасти на цей Зїзд також, але з инших причин: як що я не добуду до того часу німецького пасу, на який я міг би вільно виїхати й вернутись до Берліну, я не поїду, бо клопотатись про чеський пас і наражатись на всі ті „шикани", які я виніс останній раз, я не хочу не тільки за-для Наукового Зїзду, але й за-для царствія небесного. Я вже почав клопотатись про німецький пас, але кажуть, що це дуже довго тягнеться.

Я сижу в Берліні і властиво нічого не роблю, хіба що вивчаю

німецьку мову. До мене що-дня ходить студент, вчимось по півтори-дві години; крім того я сам зубрю граматику, читаю німецькі книжки, газети; хожу на популярні виклади й на казання до церкви, одже роблю все, що в моїх силах. Память моя вже не працює так, як колись, і діло посувається дуже помалу. Тимчасом доводиться мені раз-у-раз мати ділові розмови, і це для мене така мука, що Ви не можете собі уявити. На кожне, навіть на незначне побачення з якимсь німцем, я йду з таким почуттям, мов іду до зубного лікаря рвати зуб, а вже на передодні скільки-небудь важнішого побачення, маю поганий апетит і поганий сон. Через те перманентно перебуваю в поганім настрою.

Приїхав до Берліну д-р Келлер. Це дуже мила людина і дуже нам созвучна. Тут робляться заходи, щоб він заняв посаду українського референта в пресовій службі Міністерства Зак. Справ у Берліні. Коли я був у Кілі, то його жінка, Ганна Євгеновна, заявила мені, що цілком симпатизує нашій справі і стоїть нам до послуг. Коли б вони обоє переїхали до Берліну, то вона, з своїм знанням мов і своїми здібностями справді могла би стати нам у пригоді.

Повернувся вже давно Ол. Філ., я бачився з ним уже двічи і відбув цілу конференцію в інститутських ділах. Між 8-10. вересня приїдуть Мірчук і Залозецький, тоді ми вкупі остаточно виробимо статут, реґулямін і праграму діяльности. Я вже накреслив проект статуту. Головні засади його — що Ін-т є науковою робітнею (а не школою), в ньому працюють члени Ін-ту, а не „професори", хоч ці члени користуються правами професорів університету щодо користування з бібліотек, семінарів, кабінетів та ин. помічних установ. Центр ваги роботи Ін-ту лежить в поглибленні студій з українознавства й в опублікуванні результатів цих студій, одже — наукові досліди, читання наукових докладів і друкування праць. Поза тим популяризація в німецькій мові, це вже діло наших докторів — Мірчука й Залозецького. Свій проект, як уже його обробимо та перепишемо на машинці, перешлю Вам, а Ви зробіть, будь ласка, свої уваги до того проекту.

Першого вересня я переїздю на нову кватирю: найняв дві кімнати, з користуванням з кухні і ванни, з телефону, за 90 марок місячно, в гарній місцевости. Одне тільки — високо: пятий поверх; до четвертого йде підйомна машина, а ще один поверх — пішки. Це у Ф. Короліва, може чули про такого? Він має тут український ресторан, де й сидить з жінкою цілий день, одже сам кухні не уживає. Це не В. Королів, якого Ви теж знаєте, а другий, иншої породи.

Моя нова адреса буде: Berlin-Halensee, Nestorstrasse 16, bei Koroliff.Як бачите, я все поселяюсь на вулицях з символічними наз-

вами: досі було Bleibtreu-strasse, а тепер Nestor-strasse. Правда, це, мабуть, не в память нашого Нестора, а иншого, також почтенного; поруч такі вулиці: Achilles-str., Hector-str. Cicero-str. і т.д.

Бачусь иноді з Дометом Олянчиним, який уже став доктором філософії і який буде мабуть моїм асистентом, якщо не захочете його взяти собі Ви, або д-р Мірчук.

Для Вас інтенсивно шукають помешкання. Пані Гетьманова відбула вже три екскурсі в тій цілі, а оце притягли до цього діла ще й Богданчика Шемета, який приїхав недавно і живе в дядька у Ванзее. Його, як молодшого, посилають уперед на розвідки. Тепер, очевидно, хату Вам треба буде наймати з жовтня, не раніще.

Сам старий Шемет дуже схуд і подався. Він дуже багато працює, що-дня їздить з Ванзее до Берліна, виконує тисячі доручень і, можна сказати, усе сам виносить на своїх плечах. Одже не дивуйтесь, коли часом він Вам щось недокладно одписує, це його постійний гріх або Fehler, але тепер він має повне оправдання: як би Ви бачили, як він, бідняга, заклопотаний та обтяжений, то не тільки не нарікалиб на нього, але ще від щирого серця пожаліли. Я сам маю не менше од Вас причини сердитись на його, бо стрічаюсь щодня і маю що-дня всякі практичні діла, або розмови з ним, але як гляну, як він, засапавшись цупить на плечах рюксак з продуктами з Ванзее для відомої Вам особи, як його шарпають на части компаньони-жиди, як сіпають його на всі боки телефони, як він цілі ночи вистукує одним пальцем на машинці, переписуючи всякі листи і доклади, як він виконує обовязки тілохранителя, або вартового, — то їй Богу прощаю йому всі його Fehler-и і, часом, усі його вибрики, якими він мене дратує.

Бувайте здоровенькі, не спішіть, працюйте спокійно, а в осени зберемось усі до купи і складемо з себе міцний кулак: „отсель грозить мы будемъ шведу!"

Ваш душею Д. Дорошенко.

P. S. Михайлу Петровичу відписую в справі книжок окремо.

Д. Д.

213.

Berlin-Halensee
Nestorstrasse, 16.
14. вересня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вашого листа й одкритку я одержав і, хоч Ви й одкладаєте розмову до зустрічи в жовтні, але я хочу ще тепер Вам кілька слів написати. Перш за все хочу Вас заспокоїти щодо форми, в якій

буде доложено Кураторії про час Вашого приїзду: довгих розмов не буде, а просто буде сказано, що Ви з ріжних особистих причин приїдете тоді-то й тоді-то, себто в половині жовтня. От і все. Нічого дивного і незвичайного ні для кого в цьому не буде, і ніяких балачок тут не може бути. Взагалі не думайте, що в Кураторії засідають якісь песиголовці чи людожери, це ж усе свої люде за виїмком двох-трьох чужих, та й то до нас прихильних.

Вчора приїхали Мірчук і Залозецький. Ми тепер усі троє виробляємо статут і програми Ін-ту, — проекти, які будуть предложені Кураторії. Як тільки виробимо й перепишемо на машині, то зашлемо до Вас для ознайомлення.

Вашу картку про візит проф. Колесси дістав оце сьогодні. Цілком маєте рацію: це таке сотворіння, що завжди готове свого ближнього укусити. Тому я й не писав досі до нього. Але сьогодні вже написав і посилаю одночасно з оцим листом до Вас. Тепер він заспокоїться.

Роблю заходи, щоб перевезти сюди свою бібліотеку з Київа. Єфремов написав мені, що він готовий передати її представникові німецького консуляту, як що той зголоситься в імени Берлінського Інституту. Директор Славянського Ін-ту при Берлінськім Університеті проф. Фасмер береться за це діло з свого боку, і є надія, що за пару місяців бібліотека буде тут в нашому розпорядженні.

Чайці я напишу. Розуміється, він був би дуже бажаний стипендист, оскільки стипендія може його тут улаштувати. Найблизче засідання Кураторії має вирішити й справу стипендій.

Од Жука я дістав листа з пропозицією купити його бібліотеку. Не знаю, що з цього вийде. Бо коли прийде моя бібліотека, яку я передам до загального вжитку, то Жукова буде непотрібна. Я напишу до нього і поспитаю, яку він хоче ціну за ті книги.

До Праги поїду лише тоді, як зясую, що не буде знову мороки з пасами та візами. Коли ж ізнов почнуть мене мучити, то ну їх к лихій матері, не хочу й їхати.

Бувайте тимчасом здоровенькі, кінчайте Вашу передмову та лаштуйтесь помалу на Берлін!

До побачення!

Ваш душею Д. Дорошенко.

214.

Berlin-Halensee
1. жовтня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора, 30-го вересня відбулося засідання Кураторії. Перегля-

нули в загальних рисах проект статуту (одну копію посилаю Вам до відома), установили термін відкриття Ін-ту між 1-5 падолиста, виробили текст відозви до укр. громадянства в справі Ін-ту, та ще деякі менш важні справи. На жаль, не було конкретизовано питання про студентські стипендії. Ця справа буде вирішена пізніше.

Я завтра їду до Праги, де вже має бути й проф. Мірчук. Пробуду там з тиждень. Між ин. Кураторія доручила мені й Мірчукові офіціяльно привітати Науковий Зїзд від нашого Інституту.

Повернулася Нат. Мих. з Франції й оповідає дуже цікаві річи про зріст симпатій широких французьких мас до німців. Селяне дуже незадоволені своїм урядом і теперішніми порядками й кажуть: от як би у нас завели порядок німці! Все німецьке вважається за добре і за зразкове. По всіх отелях найбільш бажані гості — німці. Зникла зовсім назва „boche", а натомість кажуть „allemand". Взагалі колишня роздмухана штучно ненависть обернулась в повагу й подив перед недавнім ворогом. Дивні діла Господні!

Пишу Вам дуже коротко, бо спішу. З Праги напишу до Вас.

Одже десь в другій половині жовтня будете у нас в Берліні? Як бути з Вашою платнею за жовтень, чи залишити на руках у ген. Ґренера до Вашого приїзду, чи взяти й вислати Вам? Напишіть про це Сергію Михайловичу, або Олександру Філаретовичу.

До побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Як би Вам треба було написати мені щось негайно до Праги, то адреса моя буде така:

Kancelař Ukrainské University
Štepánská ul. 49/II
Praha II.

215.

Berlin-Halensee
Nestorstrasse, 16.
14. жовтня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Відповідаю Вам зразу на обидва Ваші листи, і на той, що до Праги, і на той, що до Берліну. В Празі я весь час був у такім котлі й так був затурканий, що не міг до ладу й написати. То не гнівайтесь: я мусів відбути Зїзд, десятки засідань і нарад, поробити масу візитів, екзаменувати і т. д.

Що до М. П-ча, то будем старатись його примістити і, надіюсь, се вдасться. Це діло, як і всі инші, залежить не від мене, а від усієї

нашої колегії (себто укр. членів Кураторії — Ол. Філ-ча, Коростовця та й Сергія М-ча, хоч він і не в Кураторії). Я ж сам по собі ніякої влади не маю, ми все рішаємо колегіяльно.*)

Тішуся, що „Листи" вже вийшли! На них чекають нетерпляче в Празі і в Подебрадах і вже поробили замовлення.

Herbarz Bonieckiego, розуміється, дуже нам придасться і, коли на його перепакування потрібні особливі кошти, то Ін-т безперечно їх покриє. На се навіть і моєї компетенції вистарчить!

Що до перевозу книг взагалі, то я так робив: висилаючи їх з Праги, я ще в Празі на двірці дав оглянути їх при собі митним агентам; дістав посвідку, що ревізія (сама поверхова, до середини й не заглядали) відбулась, і книги пішли до Берліну. А в Берліні так само, в моїй присутности тільки глянули, та й діло кінчене. Думаю, що так само повинно бути і між Віднем та Берліном. Ніякого цла за перевозку бібліотек не платять; здається, стежать лиш, аби не вивожено якихсь дорогоцінних рарітетів, які мають національну цінність для краю, з якого вивозяться; а позатим — все дуже просто. Думаю, що так буде і у Вас.

Я чув, що Ви турбуєтесь про помешкання. Досі справа з пришуканням для Вас помешкання лежала в руках Олександри Петровни; а коли хто й виконував яку помічну ролю, то з її доручення. Коли я на днях спитав Сергія Мих., як діло з помешканням для Вас, він сказав, що про це дбають у Ваннзее, і наших (напр. моїх та Залозецького) заходів не потрібно, бо тільки можем наплутати. До того, мовляв, приїде Мих. П. з спеціяльними інструкціями від Вас, і тоді справа буде вирішена. Одже я й кажу й Залозецькому й Мірчукові (він пише мені сьогодні про це), щоб не плутались, бо про це діло дбають ті, хто більше за нас компетентні.

Тепер про Буткевича. Про нього мені казали, що він дійсно видає себе за гетьманця. Але це людина дуже слабої волі, перебуває під ріжними, не завжди добрими впливами, а наукову репутацію має дуже скромну. На скільки я його знаю, він нам не надається, хіба би на ролю аспіранта. Але про нього докладно роскажу Вам при зустрічі. Тепер довелося б дуже довго писати, а діло з ним не спішне.

Я був в Подебрадах на обіді з приводу 4-літнього ювилею істнування „Хліб. Союза". При мені (й почасти при моїй участи) відбулось благополучне полагодження інціденту з Грабиною (котрого я сильно пробрав за те, що турбував Вас своїм листом), і О. К. Мельник седів за обідом поруч зі мною. Вам склали привіт (автор його — Радзієвський), так само Центральній Управі й д-ру Сіменовичу в Америку.

Відкриття Ін-ту відбудеться не раніше 4-5 падолиста. Тішусь, що скоро побачусь з Вами. Маю так багато поговорити з Вами, що ніяка переписка того не замінить. Не бійтесь, що „насяду" зразу, — ні! Буде час помалу й потроху про все поговорити, та поділитись з Вами запасом моїх „ума холодныхъ наблюденій и сердца горестных замѣтъ" — як писав Пушкін. До побачення, любий мій Вячеславе Казимировичу! Кріпко цілую Вас.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Настрій у наших хлопців у Празі дуже добрий, і діло йде у них добре. У Подебрадах трохи гірше було в звязку з відомим інцідентом, але діло вже направлене і далі, гадаю, все піде гаразд.

*) А Кураторія взагалі дуже нагадує „Малороссійскую Колегію", тільки що „брігадир" безмірно кращий від Вельямінова.

216.

Прага, 17. жовтня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу! Оце сидимо ми з Вадимом Михайловичем у кавярні (вже цілих дві години) та балакаємо про наш Інститут. При тім раз-у-раз згадуємо Ваше любе імя. Одже не можем вдержатися, щоб не заслати Вам нашого як найщирішого, як найсердечнішого привіту, та побажання, щоб Ви щасливо переїхали до Берліну, в добрім здоровьї та в бадьорому настрої. Уже дістав од Вадима Мих. та від старого Стоцького згоду бути надзвичайними членами нашого Інституту. Одже нашого полку прибуває!

Ваш душею Д. Дорошенко

Дорогий Вячеславе Казимировичу ми сидимо і балакаємо про Інститут і про Вас. Я згадую щасливі часи і моменти в Полтаві, ті може найщасливіщі моменти життя, які ми вмісті переживали там з Вами. Тішуся, що відкривається новий шлях для української науки і поруч з тим і для мене. Вітаю Вас душею.

В. Щербаківський

217.

Berlin-Halensee
Nestorstrasse, 16.
24. жовтня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу! В предвкушенії скорого з Вами побачення пишу Вам дуже коротко. Хочу повідомити, що відкриття Ін-ту призначено остаточно на 10. падолиста, і на цей день почнемо в початку наступаючого тижня розсилати запрошення. Як би Ви приїхали десь коло 1-го пад., було би добре. Кажу Вам це

просто від себе, бо хотів би ще перед відкриттям з Вами про всякі наші тутешні справи говорити. Розуміється, як що не вправитесь на 1-ше, а приїдете і пізніще, то біди ніякої не буде. А до 1-го часу ще досить, а на цей то день Ви, я думаю, в усякому разі поспієте.

Сьогодні приїхав Мих. Петр., я його ще не бачив, але мені передав про це по телефону Сергій М. Здається, що Михайла Петровича можна буде устроїти завідуючим нашою канцелярією, принаймні вчора вияснилося, що бюджет Ін-ту на це позволяє, а що до особи, то певна річ, що ми будемо проводити лиш одного кандидата — Михайла Петровича.

Від такої свині як Студинський я нічого иншого й не сподівався, як оте хамське інтервю. Та про се поговоримо при стрічі.

До побачення!
Ваш Д. Дорошенко.

218.

Berlin-Halensee
Nestorstrasse, 16.
29. жовтня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ми всі — я, проф. Мірчук і Сергій Мих. одержали від Вас учора листи, і всіх нас дуже засмутила вістка, що Ви недобре себе почуваєте. Та будемо надіятись, що Ви таки „перележите" свою температуру, почуєте себе краще, а тимчасом тут Вам буде пришукане помешкання. Михайло Петрович „на всіх парах" його шукає, а йому в допомогу став д-р Мірчук, якого всі тут приймають за німця. Вже траплялось кілька підходящих помешкань, та все з якимсь Fehler-ом: то не дуже ізольоване, то нема поблизу почти і аптеки, то непоцінне. Шукаємо далі.

Розуміється, було би добре, як би Ви встигли на 10-те пад., на відкриття Інституту прибути й усім нам, а особливо мені піддати духа. Але коли й не встигнете, то біди не буде. Аби себе добре почували.

Ми вже розсилаємо запрошення (я Вам окремо на показ засилаю), в Америку, на Україну, по всіх усюдах. Замовлено їх 600 шт., 300 з подвійним укр. і нім. текстом, 300 — з одним українським. Михайло Петрович допомагає нам в розсилці вільними вечорами (коли не можна оглядати кватир) і тим потроху входить в круг своїх майбутніх обовязків, як Реєнта Генеральної Військової Канцелярії, чи то пак Наукового Україн. Інституту в Берліні. Думаю, що не буде перешкод возвести його в цей сан.

Я вже склав свою промову, її перекладає д-р Зал. на нім. мову,

тоді почну її „зубрити", а 10-го настане для мене судний день: ту промову виголосити.

Одже в надії, що Бог дасть — скоро зустрінемось — зостаюсь

Ваш Д. Дорошенко.

219.

Berlin-Halensee
3. падолиста 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Як що Вам зручно буде прибути на 10-те, то добре, а як не вправитесь, то цим не журіться, ліпше уважайте на здоровля, щоб не застудитись, бо тепер паскудний час.

Сьогодні вже підписано контракт на Ваше помешкання, про се Вам, очевидно, М. П. напише. Слава Богу, вже маєте хату!

Вашу платню за падолист я одержав і передав Сергію Михайловичу. Чи так зробив, як треба?

М. П. має одержувати 180 м. місячно, себ то трохи не вдвоє проти звичайної студ. стипендії.

Проф. Іберсбергерові вже вислано запрошення, а по присланим оце Вами двом адресам буде післано завтра вранці.

Цікаво дуже, що то за пропозицію зробить п. Савула! Розуміється, як що він видасть мою історію 1918-го року, то дуже добре, я дуже радо погожусь на це, аби лиш видав.

Я тепер нещасний чоловік: вчусь як виголосити промову по німецьки і такий мене страх нападає, наче маю йти на операцію, ніби живіт мені будуть живому різати, або що. От до якого клопоту дожив я на старости літ.

Ваш Д. Дорошенко.

220.

Berlin, Halensee
14. падолиста 1926.

Herrn W. v. Lipinsky
Neu Finkenkrug (Osthavelland)
Waldstrasse 59.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

На великий жаль, в цю середу я заїхати до Вас не можу, а дозволю собі натомість приїхати у вівторок між 3—4 дня. Як би сей день був для Вас незручний, то сповістіть мене відворотною поштою, і я тоді міг би приїхати, скажем, у пятницю.

Коли до полудня вівтірка від Вас відповіді не буде, я їду до

Вас у вівторок.

Тільки що був у мене Мих. Петрович і ми умовились про все, що Ви пишете. Буде зроблено.

Ваш Д. Дорошенко.

221.

Берлін, 17. падолиста 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Бувши у Вас вчора, забув я свій дощовик-зонтик. Будьте ласкаві придержіть його в себе, або до мого приїзду, або до Мих. Петр., а иншому нікому не давайте, бо загублять десь у дорозі, забудуть в поїзді, або що. А зонтик новий, тільки що купив, оце була його перша подорож. А недавно перед тим я загубив прежній зонтик в поїзді, одже мені досадно так часто губити!

Ваш Д. Дорошенко.

222.

Берлін, 18 падолиста 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тільки що одержав я повідомлення від ген. Ґренера, що його дружина позавчора померла. Він просить повідомити инших наших колег. Одже тому добре було би, як би Ви написали йому писану кондоленцію, — а я завтра злажу вінок в імени нас усіх.

Адреса ген. Ґренера:

Berlin W. 15

Bayerischestr. 29.

Д-р Залозецький приїде до Вас не завтра, а в суботу коло 4-ої год., бо завтра він їде зі мною на похорон.

Ваш Д. Дорошенко.

223.

24. падолиста 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Якимсь чудом учора наше вбоге майно залишилось ціле: пожарні відстояли нашу хату, і ми заплатили тільки страхом та морокою, бо всі наші річи, добрі люде, повитягали з хати і потім поприносили до нас назад. Довелося розбірати, бо все було покидано жужмом. Ну, та слава Богу, що так обійшлося. Ми вже скоро вибіраємося звідси, бо жити поруч з пожарищем і неприємно.

Вчора укр. частина Кураторії ствердила наші постанови що до стипендій, і сьогодні Ол. Філ. понесе їх до ген. Ґренера, може вдасться все покінчити і без скликання пленума Кураторії, що було

би незручно з огляду на відсутність проф. Мірчука.

Казав Мих. П., що Ви не зовсім добре себе почуваєте. Знаєте що, любий Вячеславе Казимировичу, — не приїздіть в пятницю, Бог з ним, з тим засіданням, не варто Вам трудитися. Нема ніякої необхідности конче Вам приїздити, запевняю Вас! Може бути, що приїде вже й проф. Мірчук, бо я йому писав express, щоб приїздив негайно.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

224.

Берлін, 2. грудня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вибірав я день, коли б до Вас зручніще було би приїхати, і зупинився на цій суботі — після завтра, бо в неділю до Вас приїде п. Коростовець, в понеділок я буду занятий, а відкладати аж на вівторок не хочу, бо далеко, а я вже давно з Вами не бачився.

Одже приїду в цю суботу в третій годині дня. Коли б мій приїзд саме в цей день був Вам незручний, то дайте мені знати, ще встигнете прислати картку. Коли повідомлення не буде, то я приїду.

Ваш Д. Дорошенко.

225.

Берлін, 8. грудня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Післязавтра, в пятницю приїдемо до Вас усі троє: я, Мірчук і Залозецький, в звичайну годину — між третьою і четвертою год. по обіді, і сотворимо у Вас засідання нашої Колегії.

Одже — до побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

226.

Берлін, 13. грудня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ви дуже добре зробили, що доложили п. Г. в справі архіву. Я рідко бачусь з п. Г-ом, та й при побаченні звичайно стільки набірається всяких справ до обговорення, що я міг про архів і забути. Та й взагалі не розумію, через що Ви просите вибачення. Хіба не все одно, хто доложить п. Г-ну — чи Ви, чи я?

17-го с. місяця засідання у нас не буде, бо пані Мірчукова хвора, щось досить серйозне, одже проф. Мірчук не може читати. В по-

ловині січня буде в Берліні п. Чижевський, так він прочитає доклад з історії філософської науки на Україні. Тоді прочитає свій доклад й Мірчук. Нехай два філософські доклади ідуть в один вечір, буде цікавіше для публіки.

Сьогодні я взяв для Вас в бібліотеці Словянського Семінаря два томи Костомарова і два томи Карамзіна. Як тільки буде до Вас оказія, то й передамо. Взагалі казали в б-ці, що все що Вам треба, будуть без усяких формальностей Вам визичати. Чи Вам треба цілого Карамзіна, чи тільки початок? В б-ці є й "Kwartalnik Historyczny", але я не встиг сьогодні переглянути, які саме річники, чи від 1912 р., чи з пізніших років. Здається, що є й Соловьйов. Одже все можна буде добути. Посилаю Вам „Діло" з докінченням статі Вол. Левицького про Ваші „Листи".*

Нат. Мих. дякує за привіт і засилає Вам від себе уклін і привіт.

Ваш Д. Дорошенко.

P.S. Я думаю, що зберемось у Вас (як що не маєте нічого проти сього) десь в понеділок, найпізніще у вівторок на тому тижні, бо Залозецький хоче їхати на Різдво до Австрії. Пізніще було б йому тяжко, а раніше трудно призначати, бо невідомо, як піде хвороба пані Мірчукової. Про се ще умовимося з Вами трохи пізніще.

---

*) [В. Левицький: Листи Липинського, „Діло", Львів, чч. 274 і 275 з 10. і 11 грудня 1926 р.].

Д. Д.

227.

Берлін, 25. грудня 1926.

Дорогий Вячеславе Казимировичу! Сердечно дякуємо Вам за Ваш привіт і бажаємо взаїмно всього найліпшого на ці Свята, а головно — сил та здоровля!

З щирою до Вас повагою

Н. Дорошенко.

Д. Дорошенко.

228.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
2. січня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Українська частина Кураторії ухвалила влаштувати для на-

ших студентів, які мешкають в бараках, кутю 6-го с. січня.Будуть там студенти-барачники й студенти-стипендисти, які не живуть в бараках. Буде С. М. Шемет, може бути Ол. Ф. і проф. Мірчук. Маю бути й я. Розуміється, усім було би надзвичайно приємно, коли б і Ви взяли участь у спільній вечері. Але я боюся звертатись до Вас з прямою пропозицією й запрошенням, бо розумію, що приїзд на 7. год. веч. і потім поворот пізно у ночі (хто зна, яка буде погода), з кількома пересадками, буде для Вас дуже трудний, і ледве чи варто було би Вам підіймати на себе труд приїзджати і риск, не дай Боже, застудитись. Одже я Вас тільки сповіщаю про цю кутю. Але коли б Ви все-таки схотіли приїхати (і як би й погода була спріяюча), то нема що й казати, як би це було всім приємно. Я забув сказати, що буде Мих. Петр. і запрошено д-ра Кузелю з дружиною (не знати, чи він буде).

Ваш Д. Дорошенко.

229.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
4. січня 1927 р

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сьогодні на засіданні Кураторії Олександер Філ. передав мені, що Ви прохали пождати з друком оповістки про майбутні виклади німецькою мовою, певно маючи на увазі подати тему якогось Вашого викладу. Ол. Філ. казав при тім, що Ви просите пождати „до того тижня". Я би Вас просив, на скільки це можливо, сповістити нас (мене, або проф. Мірчука, який перекладає на німецьку мову) по змозі швидше, бо хочеться, щоб скоріше вже тую оповістку випус- бараках. Буде С. М. Шемет, може бути Ол. Ф. і проф. Мірчук. Маю тити. Досі не переписаний ще комунікат з програмою і пр. , бо д-р Залозецький не подав теми своїх відчитів, писали до нього до Австрії, та ще нема відповіді. 14-го січня буде засідання з докладами Д. І. Чижевського й проф. Мірчука. Про це ще Вас сповістимо.

Од усіх, кого ми вибрали в надзв. члени і запитували - прийшла відповідь: дякують за вибір.

Вчора дістав я листа від Єфремова, згадує про Вас і просить передати Вам привіт.

Ваш Д. Дорошенко.

230.

8. січня 1927

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Завтра в неділю збірався я бути у Вас, коли чую, що збори пере-

несені до Ванзее. Про це без мене передали по телефону, і я не знаю чи Ви будете також завтра, чи ні. Коли будете і коли ця моя картка ще Вас застане вдома, захопіть б. л. з собою рукопис п. Феденка, бо вже пора мені його у Вас забрати, щоб ще самому переглянути і повернути авторові. Коли б Ви завтра не збірались бути у Ванзее, то передайте б. л. рукопис мені через Михайла Петровича, здається,він у Вас буває по понеділках.

Що до Єфремова, то я питав його, чи можна йому вислати Ваші „Листи" і на яку адресу. У відповідь дістав: „Липинського — шліть. Иноді доходить. А я з цікавістю його читаю, хоч і мало з ним згоджуюсь. Розумно й талановито пише. Вклоніться йому, якщо бачитесь." Одже я йому хочу вислати примірник, який дав мені п. Гетьман. Спробую, може й дійде.

Ваш Д. Дорошенко.

Про повідомлення що-до відчитів очевидно буде мова завтра. Якщо ні, то при найблизчім побаченні з Вами поговоримо. Завтра приїздить Залозецький і ми могли б у Вас зібратись, як звичайно, порозумівшись наперед — коли саме. — Д. Д.

231.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
21. січня 1927

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

До Чайки я вже написав. Повідомив його, що стипендія для нього зарезервована, але особисто від себе не радив йому зриватись з місця і йти на цю пів-голодну стипендію, котра до того ще невідомо, на як довгий час призначається. Не одмовляв його, але представив справу так, як вона в дійсности є.

Що до плутанини в Комунікаті, то виявилось, що це наплутав д-р Вергун, який чистосердечно в цьому признався. Але вийшло от що: заголовок другої Вашої праці (Змагання України до незалежности) умістив він в пункті IV-му, одже не пропустив зовсім, а поставив лиш на иншім місці. Так зробив через непорозуміння, не дочувши, чи не розібравши, що говорив проф. Мірчук про свою телефонічну розмову з Олекс. Філ-чем. Очевидна річ, що робив це все др. Вергун не з злої волі, а навпаки, вийшло ж, що „перемудрив". Внушеніє йому вже зроблено, а Комунікати переписуються так, як воно повинно бути.

Ми б хотіли до Вас зібратись, щоб поговорити з приводу намірeного випуска „Хроніки" Інституту нім. мовою. Але тому, що всім чотирьом (я, М. і Зал.) зїхатись не так просто з технічних причин,

то мабуть заїде до Вас один проф. Мірчук і розкаже, в чім справа. Як що побачите завтра С. М-ча чи Ол. Ф-ча, то й вони можуть розказати, в чім діло. Та здається мені, що про це говорилося, як я був у Вас, а може я й помиляюсь. М-к порозуміється з Вами щодо часу свого приїзду.

Ваш Д. Д.

232.

28. січня 1927

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Надходить пора, що нам уже час побачитись усім вкупі. Єсть деякі діла (вступ до Академічного Комітету, видання Бюлетеня, питання про нових надзв. членів etc.). Одже чи не маєте Ви нічого проти, щоб ми всі троє — д-р М. д-р З. і я —приїхали до Вас у вівторок 1-го лютого у звичайну годину в 3-й по обіді? Будь ласка, черкніть мені картку, я позвоню до своїх і тоді сповіщу Вас остаточно, так щоб Ви, або через Мих. П. в понеділок, або в крайности у вівторок рано знали про наш приїзд напевно.

В пятницю 4-го лютого хочу читати свого Бантиша-Каменського, якщо буде добра погода й Ви себе будете добре почувати, то добре було б, як би Ви приїхали послухати. Але про це ще поговоримо у вівторок.

До побачення !

Ваш Д. Дорошенко.

233.

5. лютого 1927

Погода дуже попсувалась, одже дуже прохаю Вас — не приїздіть завтра, а я сам до Вас на тому тижні приїду і привезу Вам свого Бантиша, та й прочитаю його Вам. У двох спокійненько, не поспішаючи, прочитаємо, а тоді Ви скажете мені свою думку. Я з великою приємністю прочитаю Вам — цілком, не проминаючи, як буду робити завтра, і буду дуже радий, коли Ви мені поробите уваги. Добре?

Ваш Д. Дорошенко.

234.

15. лютого 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Якщо Ви згодні з фактом привітання К. В. Лоського, то підпишіть будь ласка оцей лист і поверніть мені, а я вишлю по приналеж ности.

Тільки вчора здав Ол. Філ-чу для передачи ген. Гренеру матеріял для нашого видання "Die Berichte". Як гора звалилася з плечей!

Та тільки думав я, що трохи зітхну вільніше і зберуся до Вас, як тут нова морока надходить: дискусія з росіянами; певно чули про неї ?

Одже ледве чи зможу до Вас на цім тижні вибратись: в неділю маю робити репетицію тої дискусії. Одже до вас зможу приїхати лиш з неділі й привезу Вам „Україну".

Ваш Д. Дорошенко.

235.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
17. лютого 1927

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Хоч як приємно було б мені бачити Вас у себе, але я знаходжу, що тепер під цю непевну погоду, не варто Вам забиратись в такий далекий кут, нехай лучче пождем пару місяців, — коли настане весна: тоді приїхати до Груневальду од Вас буде лекше і навіть приємно (тут гарні весною й літом місця).

А тепер дозвольте лучче мені самому завтра ж до Вас таки приїхати у звичайну годину коло 4-ої. Нам справді треба побачитись і поговорити.

Одже завтра (в пятницю) буду у Вас! Ради Бога, не думайте що я не хочу, щоб Ви до нас приїхали - повірте, що й мені, й Наталії Михайлівні була б велика радість бачити Вас у себе, але справді не варто Вам поки що, в цю непевну годину трудитися добиватись так далеко, з двома-трьома пересадками. Краще трохи заждемо до весни !

Ваш Д. Дорошенко.

236.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
5. березня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Приспів час, що нам би треба було зійтися у Вас усім у-чотирьох. Чи маєте що проти того, що б се сталося у сей вівторок 8-го марта ? Дайте б. л. знати карткою. Про це ми вмовились між собою тільки вчора, у вечорі, тому не міг дати Вам знати раніше. Але до понеділка ще встигну мати від Вас відповідь.

Хотів би я приїхати до Вас сам один, та вже нехай одбудемо це наше засідання, потім настають великодні ферії і буде більше вільного часу, тоді приїду до Вас сам один.

Вчора відбувся мій відчит. Наші кажуть, що пройшов він непогано, алеж біда в тім, що на 30 душ присутніх було всього десять „росіян", так що не було, можна сказати, тих на кого відчит було розраховано.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Бачився я з Б. П. Матюшенком і говорив про його членство в Ін-ті. Він принціпіяльно згоден. — Д. Д.

237.

7. березня 1927

У четвер, на жаль, я не можу приїхати, бо, знаючи, що не буде Кураторії, узяв собі білєт на один концерт, на якому дуже хочу побувати. В середу ще я читаю в ун-ті, а в пятницю буде виклад Олянчина. Одже зостається: або в суботу 12-го, або в понеділок 14-го. Як для Вас зручніше ? Може в цю суботу не буде у Вас засідання, то ми як раз би й використали цей день. Коли ж матимете засідання, то доведеться наші збори перенести аж на понеділок.

Одже дайте знати, коли маємо до Вас приїхати : в суботу, чи в понеділок.

Ваш Д. Дорошенко.

238.

10. березня 1927

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Одже приїдемо до Вас в суботу, оскільки не зайде та зміна, що нас усіх, і Вас у тім числі, не закличе до себе п. Г. Але, здається, що нас закличуть на неділю, а не на суботу. В кожнім випадку, наскільки на суботу нас усіх чотирьох не закличуть до Ванзее, будемо в 3 і пів год. у Вас.

До побачення !

Ваш Д. Дорошенко.

239.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
2. квітня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

З тих книжок, які вишукав п. Смакула, мені невідома лиш одна, а саме: Aaron Bliverinzius, Dissertatio de Cosacis, Lesnac, 1653. За цею книгою я шукав тут і не знайшов. Щодо инших, то в Берліні

є такі (я мав їх тут уже в руках):

1) B. Chevalier, Histoire de la guerre... Paris, 1663,

2) L. de Vauciennes, L'origine veritable... Paris, 1674. (Pierre Linage de Vauciennes: L'origine veritable du soulévement des Cosaques contre la Pologne),

3) S. Grondski 1789, (Samuel Grondski : Historia belli Cosacco-Polonici..., Pesht, 1789),

4) Щодо "Relatio gloriosissimo" і т. д., то я не певний чи є, бо в свій час переглядаючи каталоги, точно у себе не занотував. M. Godofredus Weissius, De Cosacis (dissertatio historica), Lipsiae 1684 — я виписав був з Кільської універ. б-ки, і саме позавчора і вчора її описував і скінчивши повернув, щоб її вислати назад до Кілю. Це маленька (20 ст. in 16°) брошура, яка складається з десяти тез і доказів, доволі баламутна, але цікава. Нового, розуміється, нічого в їй нема. Автор спірається головно на Hartknoch'y, Кромеру, Пясецькому і Гайденштайну.

Зіморовича тут нема. Я її знаю лиш з літератури. На мою думку, було би дуже добре, як би Ви дали Смакулі завдання описати книгу Bliverintzius-a, і нехай би — Зіморовича. Нехай тільки дасть точний бібліографчний опис, подасть зміст і, головно, зверне увагу, чи зазначено і які саме джерела.

Коли Смакула вибере всетаки якусь з Ваших тем, то нехай поруч з нею опише (хоч коротенько) книгу Bliverintzius-a і пришле мені. Як що ж це йому буде забагато, то нехай доручить опис книги Б. Шеметові, який такі річи радо робить і вже дещо з подібних доручень для мене виконував. От невідомо мені лиш, чи знає Шемет латину ?

Тому що досі Смакула звертався до Вас, то може тепер йому напишете знову Ви? Як що не хочете, то сповістіть мене карткою і я напишу сам.

На тім тижні я мав би охоту приїхати до Вас, поговорити і порадитись про деякі справи. Спішного особливо нема нічого, так що коли Ви сподіваєтесь на сім тижні инших гостей, то,щоб Вас дуже не втомлювати, мій приїзд можна відкласти і на далі.

Досі прислали свою згоду на вибір в члени нашого Ін-та: акад. Старков, В. Дорошенко, Біднов, Старосольський, бар. Таубе і Заїкин. Од инших ще відповіді нема. Матюшенко і Коростовець дали згоду устно мені.

Сьогодні буду у бар. Таубе і говоритиму про ріжні справи, в тім числі про ратифікац. грамоту, що попала до віденського антикваря.

В цій справі я вже вислав express'ом два листи до о. Горникевича до Відня, а з бар. Таубе буду радитись, як з юристом.

Проф. Мірчук вертає з Праги 4-го, в понеділок.

Ваш Д. Дорошенко.

240.

3. квітня 1927

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я хотів би приїхати до Вас у середу 6-го с. м. Можна ? Коли не маєте нічого проти середи, то буду у Вас у звичайний час 3 і пів по обіді. В такім разі нічого мені й не пишіть. Коли ж середа для Вас незручна, то в такім разі дайте знати. Тоді перенесемо побачення на инший день.

Ваш Д. Дорошенко.

241.

8. квітня 1927

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сьогодні вдосвіта принесено мені express від о. Горникевича. Він у Відні збив цілу бучу з приводу грамоти, головно акцію вів п. Сінгалевич, і от вияснилось, що грамоту передала антикварні пані Севрюкова, котра нині живе в Аббації. В листі трохи неясно чи дійсно п. Севрюкова, чи пані Сидоренкова, котра також згадується. Кінець кінцем грамота ціла, лежить у того Hack'a, і поліція „поручила" йому, щоб грамоти нікому не продавав, а ждав інтервенції М-ва Зак. справ з Берліна. Одже тепер волею-неволею доведеться до М-ва звертатись. Я оце зараз буду телефонувати Сергію Мих-чу, далі д-ру Зал-му і,після того, як ми вкупі перечитаємо довгий звіт о. Горн-ча, я доставлю його Вам.

А тепер хочу Вас просити о иншу річ. Я Вам говорив про старання Сергія М-ча робити дальші історії з тою „Громадою" в Берліні. На скільки я Вас зрозумів, то Ви, також як і я, проти того, щоб цю справу роздмухувати, робити якісь масові сецесії з теперішньої „Громади" і т.д. ,бо це все нас тільки компромітує і осмішує. Говорив я свою думку і Сергію М-чу, але він мене не слуха, робить своє, а його в цім підпирає Олекс. Філ. Одже тепер Ол. Філ. ставить це питання на обміркування в Кураторії і з своєю звичайною камяною упертістю буде домагатися її перефорсувати. Вчора за браком часу не встигли обміркувати і відклали на четвер 14-го.

Спеціяльно маємо сходитись і губити вечір для роздумування над сею геніяльною справою. Мене це все так нервує і дратує, що в четвер діло скінчиться скандалом. Тому звертаюсь до Вас, прошу

Вашої інтервенції: в імя доброго ладу і спокою в нашій маленькій громадці запобіжіть лиху. Порадьте Ол. Ф-чу і Сергію М-чу, щоб вони сеї справи не форсували і не змушували мене і других до якихсь сецесій з „Громади". Вас вони слухають, з моєю ж думкою вони не рахуються. Дуже Вас прошу. Так само як я думає проф. Мірчук, але йому незручно так рішуче ставити питання як мені. Може Ви до четверга побачитесь з Ол. Ф. або С. М. , а як ні, то напишіть комусь з них листа, буде досить.

Вчора я говорив з Коростовцем що до проєктованої подорожи до Гаґи. Ми умовились так: я спробую поставити обидві кандидатури (його і мою) вкупі. Коли не можна буде двох разом, то подамо прохання і він і я, а кого з нас двох вибрати, нехай рішає Кураторія Курсів в Газі. Так, думаю, буде найлучче.

Випадково заглянувши до журналу „Le monde Slave" 1926, No. 12, побачив я там статю Мякотина, яка уявляє собою той доклад, з яким він їздив по Европі. Але в 12-му числі був тільки кінець — про Гетьманство 1918 р., розказане з більшою докладністю, ніж це він робить устно. Сьогодні постараюсь знайти No. 11 і доставити Вам обидва, і 11. і 12-й. Може якраз там і знайдете „отправну точку" щодо його міркувань про Переяславську умову.

Все ще йдуть дощи. Тому ще почекаю пару день, а тоді вже буду умовлятись з Вами що до приїзду до Вас удвох з Нат. Мих.

Ваш душею Д. Дорошеко.

P. S. Сьогодні мені стукнуло 45 літ, одже три чверті нормального віку вже прожито. Коли доведеться й останню чверть дожити, то хтілося б прожити „не безділно", як писав один з козацьких літописців. — Д. Д.

242.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
10. квітня 1927

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Довідавшися, що у Вас на цім тижні всі дні розібрані (а в мене у четвер Кураторія, в пятницю ж я йду на Parsival'я — його дають лиш раз на рік в страсну пятницю, ми з Н. М. рішили відкласти наш приїзд на будучий тиждень, великодній, бо хочеться не формальний візит скласти, а провести пару годин в любій приятельській розмові, щоб Ви не були втомлені та змучені. Думаю, не матимете нічого проти перенесення приїзду, а про день точно сповіщу й умовлюся з Вами заздалегідь.

З „Le Monde Slave" вийшла така штука: у б-ці проф. Фасмера

цих чисел ще нема, дістають в обмін і якось з страшним опізненням. Спробую пошукати де-инде, може таки в Берліні знайдеться ще де-небудь, бо з держ. б-ки новіші числа до дому не дають.

Посилаю свою брошурочку про проголошення Гетьманства. Галицько-американські редактори своїм звичаєм попсували мову й так недбало перевели коректу, що противно в руки взяти. Одне тільки добре і зробили, що догадались умістити портрет і власне сеї редакції, яка мені найбільше подобається.

Дуже радий, що Ви вразумили Сергія Михайловича що-до нашої тактики відносно Громади: я буквально стою за те саме, що і Ви. Це є одиноко розумна і доцільна тактика. Велике Вам спасибі, що піддержали таким способом мене! До скорого побачення.

Ваш Д. Дорошенко.

243.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
16. квітня 1927

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Забув я поспитати Вашу думку: чи Ви б не мали нічого проти, щоб на наших „Mitteilungen"-ах було зазначено, що вони виходять під редакцією проф. Мірчука ? По правді сей титул проф. Мірчукові зовсім слушно належить, бо він найбільше коло їх має роботи. Будь ласка, черкніть два слова, бо діло спішне.

Вітаю Вас з празниками ! Про день нашого приїзду умовимось на днях.

Ваш Д. Дорошенко.

244.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
21. квітня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Д-р Зал. передав мені Ваш проект. Одже: як що в суботу вранці я одержу Вашу картку, то в суботу ж по обіді ми з Н. М. будемо у Вас, так би мовити автоматично. Коли ні, то в суботу ж я писатиму до Вас з пропозицією дня на тому тижні, коли б до Вас ми могли приїхати.

Пишу з бібліотеки.

Ваш Д. Дорошенко.

245.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
25. квітня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Щоб Вас не турбувати поки Ви нездужаєте, ми зберемось утрьох: проф. Мірч., д-р Зал. і я у мене в середу і обміркуємо всі справи, а тоді я приїду до Вас сам у пятницю, чи в суботу (дивлячись по тому, коли Вам буде зручніще), і ми у-двох поговоримо про справи. А наш приїзд з Н. М. одложимо аж на той тиждень, коли і Ви поправитесь, і погода не буде така гаспідська. Я сам оце застудився. Їм аспірін, ставлю гірчичники і не вихожу з хати. Це проклята погода все таке натворила.

Пересилаю Вам запросини на ювилей Колесси. Пошліть йому хоч картку, або пару слів листом. Ви знаєте, який він любитель отаких оказій!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Як Вам моя статейка в „Гол. Минувшаго"? Чи нема яких „блудів"? Скажете мені при побаченні. — Д. Д.

246.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
8. травня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я до Вас усе вибіраюся, але ріжні діла не пускають. То се, то те. На жаль, не можу точно фіксувати дня, коли й на сьому тижні приїду. Може дозволите мені альтернативно: або у вівторок, або в пятницю. І так само — може приїду разом з Н. М. Як би я застав у Вас кого иншого, то се не біда, аби не засідання, якому я міг перешкодити. Але здається, що засідання у Вас бувають по суботах. Середа і четвер у мене звичайно заняті. Коли у вівторок я не приїду, то приїду, або приїдемо, в пятницю, в звичайні 3 і пів год.

При побаченні поговоримо про справу Огієнка, про яку я власне і хотів сам порадитися з Вами. Тільки на Кураторію цеї справи я ні в якому разі не хочу ставити, бо це до неї не належить: справа надзв. членів є одна з тих нечисленних справ, яка ще належить до компетенції наукової комісії, і я вважаю потрібним берегти цю маленьку рештку нашої „конституції"! І так вона аж надто куца.

Поговоримо й про деякі инші справи. Доклад про Український державний бюджет Лебідь-Юрчика я прочитав. На жаль, не

доведеться його нам друкувати, бо він входить в книгу Лебідь-Юрчика, що має вийти цими днями. У мене єсть ріжні проекти, але нехай про це при побаченні.

Наступила справжня весна, навіть літо. Може, Бог дасть, це вплине на пониження у Вас температури і взагалі збудетесь горячки, яку безперечно нагнала Вам огидна, гнила погода в квітні.

До побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

247.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
14. травня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Виправка помилок вже зроблена, а книжки ще немає. Одже коли прийде, то перед експедицією спокійно можна буде в кожен примірник вложити цей листок.

Сьогодні дістав я листа від В. Дорошенка. Він повідомляє, що М. Возняк „не хоче бути членом Вашого Ін-та". Причини не подає, але я догадуюсь, що причина тут політична: співробітничаючи в укр. виданнях київських і харківських він не хоче „компромітуватись". Ів. Ів. Огієнко теж мабуть з подібної причини відмовився, але з огляду на своїх „хліботавців". До речи, Огієнкові я вже написав в тім дусі, як ми говорили.

Вчора прийшов лист од Панкевича з Ужгорода: пише, що не може прийняти вибір, бо його зараз же виженуть за це з посади, мовляв, і так його обвинувачують в „зносинах з Берліном", так що він навіть приватно ні з ким не листується (і лист наданий не з Ужгорода, а десь з иншого місця, як видко по штемпелю).

Одже М. Стороженко, Огієнко, Панкевич, Возняк — відмовились. Андрієвському послано позавчора запросини, а від Лотоцького нема відповіді, хоч вже більш тижня як йому послано. Може й він одмовиться. Як бачите, уенеровці не дуже поспішають захопити наш Інститут!

Лебідь-Юрчикові я написав, що будемо друкувати його в німецькому перекладі і вже виправив половину його рукопису до друку.

В. Дорошенко пише мені, між ин., таке: „Маю до Вас просьбу. Редагую альманах „Дніпро" на 1928 р. Буде присвячений виключно десятиліттю укр. революції й відновлення укр. державности. Потрібні статті й спомини про 1917-1918 рр. Сподіваюся, що й Ви дасте щось на ці теми. Подумайте! Напрям — державницький, без

копирсання в ранах і московського самоопльовування. Розмір статей не більше ½ аркуша друку, себто 8 ст. 8°. Термін присилки 15. липня ц. р. Не знаю, чи згодилися б написати що В. і С. Шемет? Ол. Скорописа боюсь і просити, бо він щось сердиться на мене".

Як що Ви принципіяльно згодні щось написати, то дайте мені знати, я повідомлю В. Д-ка, а він пришле Вам офіціяльні запросини. Так само я зроблю з С. М. і Ол. Ф. (котрий, на скільки мені звісно, зовсім не „сердиться" на В. Д-ка).

Реферат д-ра Вергуна про причини упадку Флорентійської Унії вийшов прескучний і невдачний. Людина орудує виключно „описовим" методом і безпотрібно пише уривок з підручника для середніх шкіл. В додаток вчора треба було кінчати в 9 і пів веч., бо далі заля була невільна, і тому розігнавшись на довгий вступ, референт мусів скоротити основне. Людей було 25 душ.

Од проф. Мірчука мав я одкритку (ще не відповів на мого листа), пише, що в Чехії курс щодо еміграції поліпшився. Подебрад. Академія дістала новий прийом, а Музей 5 тисяч корон місячної допомоги. Колесса згоден приїхати лиш в осени.

Такі в мене новини.

Бувайте здоровенькі!

Ваш

Д. Дорошенко.

248.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
17. травня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Про уенеровців я, розуміється, пожартував! Що до пропозиції В. Дорошенка, то він саме Вас мав на увазі, а не В. Шемета, але певна річ, той календар не така важна справа, щоб Вам конче щось писати до нього, особливо, поки нездужаєте. С. М. принціпіяльно згодився. Я радив йому дати ті спомини, що він прочитав недавно в день 29 квітня. А я думав-думав і не знаю, що дати. Хочу дати розділ з своєї історії 1918 р. про церковні справи. Про це пишуть дуже неточно і невірно, так я хочу на основі документів розказати, як було діло. Це буде щось до певної міри нове.

З Польщи мені прислали легітимацію на візу, квітки на місце в конгресовім потязі і все инше, тому подібне, так що видко доведеться їхати. З присланих програм бачу, що до почесної президії зїзду належить Митрополит Шептицький, а до Комітету два представники Наук. Тов. ім. Шевченка (Раковський і Ф. Колесса). Од-

же з цього боку все стоїть пристойно. Почнеться 2-го, а скінчиться 12-го червня.

В цей четвер буде Кураторія, на якій вже мусить бути проф. Мірчук з Праги.

А книжок досі нема. Чорт зна, що таке! Вислали залізницею, замість почти. Досі не можемо робити експедиції.

Вчора оглядав помешкання, воно зовсім готове, за тиждень мабуть можна буде переїхати.

Ваш Д. Дорошенко.

249.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
23. травня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тому що Ви вже проредагували роботу п. Олянчина, я ніяких виправок робити не буду, я тільки викинув на початку два рядки з подякою мені, знаходячи, що ця подяка мені, не має ніякого смислу: ніяк не прийнято, щоб співробітник дякував редакторові за надрукування його праці! Инша річ подяка свойому керовникові, як в даному разі — Вам з боку п. О-на.

Од Оп. Андрієвського досі відповіді нема. Проф. Мірчук привіз звістку, що Дністрянський не хоче вступати в члени. Баба з возу, коням лехче.

Тому що 1-го червня я збіраюсь їхати до Польщи, а проф. Мірчук хоче на 30-31 с. місяця знов виїхати до Праги, то чи не зібратись нам у Вас в пятницю, або в суботу на наукову колегію? А то доведеться аж до половини червня ждати. Коли Вам зручніще, щоб ми приїхали, — в пятницю, чи в суботу? Будь ласка сповістіть карткою, і тоді ми приїдемо, як звичайно в 3 і пів дня.

Засідання пленума Кураторії ген. Гренер переніс на другу половину червня, що мене дуже устроює, бо тепер перед моїм одіздом довелось би дуже хапатись і спішити. Помешкання наше на Französischestr. має бути готове за кілька день. Я хотів би до свого виїзду туди перебратись. Про всі ці діла розкажу Вам, коли приїду до Вас.

Ваш Д. Дорошенко.

250.

30. травня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сьогодні проф. М. телефонував мені з Праги, що конфлікт уладжено: комітет у Кракові офіціяльно перепросив українців за

статю Чоловського, і про це ще сьогодні було повідомлено телеграмою Прагу. Одже звідти їдуть. Їду і я, бо вже дістав польську візу. Виїздю після завтра в середу.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Сьогодні написав до Адама Йос. і умовився про зустріч з ним.

251.

Дорогий Вячеславе Казимировичу! Шлю Вам привіт з-над Морського Ока! Подорож моя вийшла дуже цікавою з усякого погляду. Вже вона доходить кінця. Завтра буду в Кракові. До Берліна вертаюсь або 13-го у вечорі, або 14-го рано. До побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

252.

16. червня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Хотів я приїхати до Вас у цю суботу, щоб розказати про свою подорож, та мене якраз викликав до себе на суботу п. Г. Одже приїду до Вас у понеділок, або у вівторок, разом з Нат. Мих., у звичайні години по обіді. Скоріше всього в понеділок, хіба щось несподіване й важне перешкодить, — тоді вже у вівторок.

Подорож була дуже інтересна, були цікаві зустрічі й враження. Про все розкажу Вам.

До побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Мих. П. уже переписує Ваш лист, мабуть вже й переписав.

Не варто Вам турбуватись їхати в пятницю на відчит Старосольського, він певно в суботу сам до Вас приїде, — я так думаю.

Д. Д.

253.

15. липня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я в один день учора одержав од Вас два листа: вранці — з адресою лікаря-окуліста, у вечорі — в справі Кучабського. Сердечно дякую Вам за адресу! Тепер треба тільки взяти себе в руки і примусити піти до лікаря. Не люблю їх дуже!

Щодо справи К-го, то я хотів би поговорити з приводу неї з Вами устно, писати було би дуже довго. Може так і зробим: на тому тижні або я до Вас приїду, або зійдемося в Миколи Вас. Поки

що повертаю Вам його листа. Розуміється, Куч. мусить звернутись до Кураторії — з писаним проханням, бо не я, а Кураторія вирішує подібні справи. Що до кімнати, то їх розпреділяє Баракова Комісія, на чолі якої стоїть п. Коростовець.

Сьогодні як раз одержав я відповідь від Приходька в справі візи Радзієвському до Польщи. Пересилаю Вам цього листа, а Ви будь ласка при нагоді мені його поверніть, бо, може, прийдеться ще писати.

Ваша "Szlachta na Ukrainie" єсть в Держ. Б-ці, і я вже собі її замовив.

До „Укр. Ниви" напишу, щоб мені не висилали. Цей номер поверну Вам на днях.

Пишу про все коротко, надіюсь докладніше поговорити устно.

Ваш Д. Дорошенко.

254.

22. липня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Переказувано мені, що Ви могли би приняти мене сьогодні в пятницю. На жаль, сьогодні до обіду я занятий в канцелярії перевіркою студентських документів, а по обіді буде відчит п. Базілевича. Завтра я теж і до обіду, і по обіду занятий по службі, в неділю Вам незручно, а в понеділок, як мені кажуть, Ви могли б заїхати до мене по дорозі до Ванзее. Одже я буду в понед. дома до 10-ої год. В 10 їду до канц. Ін-та (понеділок — мій день), вернусь в 2 год. і з того часу буду дома до кінця. Одже, коли Ви їдете зранку, то між 8 і пів—10 можете мене застати. Коли їдете по обіді, то від 3-ої (між 2—3 обід). Коли ж взагалі в понеділок Вам незручно, то я міг би до Вас приїхати у вівторок — або в четвер. Одже міркуйте, як Вам буде зручніще! При оказії дайте мені знати, як Вам буде зручніще.

Ваш Д. Дорошенко.

255.

24. липня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Адам Іосипович телефонував мені, що Ви би хотіли, щоб я приїхав до Вас завтра, в понеділок по обіді. Добре! Буду у Вас, як звичайно, в 3 і пів дня.

До побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

256.

Herrn W. v. Lipinsky
Sanatorium Aflenz
in Steiermark, Österreich

Berlin N. W. 87
Lewetzowstr. 17.
30. вересня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сьогодні одержав я Вашу картку. Засмутила мене звістка, що санаторійне лікування не приносить досі полекши Вам, але я думаю, що три тижні занадто малий час, щоб виявилися якісь виразні наслідки, треба ще почекати і не зражуватись тим. Ви були занадто перемучені, коли виїздили звідси, та ще потім по приїзді, певно, не мало було клопоту, поки знайшли санаторію; одже треба сидіти й сидіти на одному місці в санаторії, і аж тоді, дасть Біг, почнеться полекшення, і Ваш орґанізм переборе ту прокляту хворобу, підсилену нещасливим фінкенкругським кліматом. Як воно, може, ні неприємно та нудно жити в санаторії, але нема ради, треба терпіти!

Питаєте, що у нас чувати. Я не писав до Вас досі, щоб не втягувати Вас у листування, щоб дати Вам відпочити від усякого клопоту й турбот та віддатися цілком лікуванню. І тепер дуже Вас прошу — не писати до мене листів, хіба коли-не-коли, як буде охота, черкнути листівочку. А я буду до Вас час від часу писати: читання, певно, не так Вас стомлятиме, як писання.

Одже „новин" у нас особливих немає. Приїздив сюди проф. Тимошенко, але тому, що ген. Ґр. не було і не було з ким говорити по Міністерствах, бо й там усі розїхались по відпустках, то обмежились тим, що побували з ним у проф. Зерінга й Фасмера, побували у Ванзее, у Ол. Філ., а потім Тим. поїхав до Праги. Ось приїде Гренер (він сьогодні як раз має вже тут бути), то хай ходить по Мін-вах і клопочеться, йому це лехче і зручніше. Коли удасться добути 5-ту катедру, то Тим-ко приїде весною 1928 р. Так ми з ним і умовились.

Мірчук поїхав до Варшави, а Залоз. їздить по Італії. Я переїхав не так далеко — до Моабіту, по сусідству з Миколою Вас., і помешканням дуже незадоволений. Страшенно шумна вулиця, день і ніч їдуть безперестанку авта, омнібуси, трамваї, грузовики, бендюги, мотоціклети і всяке чорт зна що. Вночі не можна заснути, і я ще ні одної ночи не спав тут як слід. Оце їду 3-го жовтня на тиждень до Праги і тішу себе думкою, що хоч там, може, висплюсь. Та й господиня виявилася дуже докучлива; одне щастя, що вона виїхала на два місяці з Берліну, і ми тепер самі собі пани. Весною доведеть-

ся шукати нове помешкання, як що витерпимо зіму.

До Праги їду, щоб улаштувати свої відносини до Укр. Ун-та: або продовжать мені відпустку, або розпрощаємося на завжди. Другого виходу у не бачу.

Бачився я вчора з старим Федаком: він заїздив сюди по дорозі з Карлсбаду. Дуже він подався (чи Ви його знали?), постарівся. Говорили про організацію збірання складок на заснування при нашому Ін-ті особливого допомогового фонду для студентів. Обіцяв подбати, щоб львівські інституції зробили якісь асігнування на цю мету.

Ото й усе, про що варт згадати. Зрештою живу доволі скучновато. Відпочинку за літо ніякого не мав, хатою не задоволений, роботи покищо якоїсь такої, щоб заняла час і увагу, нема (про В. Антоновича давно вже скінчив). Покладаю надію на подорож до Праги, може розважусь трохи й освіжусь!

Нат. Мих. і я од усього серця бажаємо Вам скоріще поправлятися й не дуже то нудьгувати в санаторії!

Д. Дорошенко.

257.

Berlin N W 87
Levetzovstr. 17·, bei Fr. Argutinsky
20. жовтня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Давно не писав я до Вас: їздив я в початку сього місяця до Праги, і це вибило мене трохи із звичайної колії. В Празі пробув — девять день, бачив багато наших спільних знайомих, усі розпитували за Вас і дуже журилися, що Ви нездужаєте. Заходив я до проф. Одарченка. Він, як почув, що Ви хворі й перебуваєте в санаторії, то розплакався як дитина і прохав передати Вам, що він щодня молиться Богові за Ваше здоровля. Та він сам, бідолаха, в такому стані, що за його самого плакати можна! Взагалі наша еміграція в Чехії за цей рік, що я її не бачив, ще більше зубожіла. Глянути, наприклад, на Дм. Вол. Антоновича, як він одягається, то зразу видко, що чоловік у великих злиднях перебуває. Оце ми берем його сина на стипендію, може, це його трохи піддержить. Бачив я наших людей: Ол. Шаповала, обох Мельників та молодших; сидять тихо, працюють і дожидають кращої долі. Розслідував я трохи ту справу віз для наших людей до Польщи, що про неї Ви мабуть чули. Перевів я маленьке слідство, і виявилось, що справа не зовсім стояла так, як нашим людям здавалось. Вони поясняли простолінійно: мовляв проф. Лотоцький перешкаджає дістати ті візи.

Певна вина, чи може необережність була з боку декого з наших людей в Подебрадах. Ця справа ще не доведена до кінця, мені ще обіцяно добути деякі документи, які остаточно й покажуть, хто там винен, а хто ні. В усякім разі мені особисто стало ясно, що тут з боку проф. Лотоцького не було умисних перешкод, як мені самому здавалось попереду, він лиш не хтів з свого боку допомогти тим, хто, на його думку, сам собі пошкодив незручними виступами.

Бачив я Е. Х. Чикаленка. Він сам здоровий і бадьорий, але Юлія Миколаєвна зовсім хвора і весь час лежить.

Свої справи я уладнав так, що й на цей зімовий семестр продовжено мені безплатну відпустку з Укр. Ун-ту й з Чеського. Але за те з весни (з 1-го березня) доведеться читати і там і там, і для того буду їздити до Проги що-тижня на два дні. Властиво читатиму в Чеському Ун-ті (й по чеськи), бо в Укр. Ун-ті ледве чи матиму нових слухачів, а як і будуть, то можуть слухати мене й по чеськи.

Галичане по-троху перекочовують на схід. Лозинський виїхав до Рад. України, випрохавши у чеського уряду 5.000 корон на дорогу. Чехи дали гроши, але тепер стягають їх з Укр. Ун-та по 1.000 корон місячно. Рудницький виїхав торік. Він до самого останку заперечував, що їде і заявив про це лиш 2-го жовтня, потому, як 1-го дістав платню за місяць жовтень вперед з Ун-ту. Тоді за кілька день зібрався й виїхав. Дністрянського вибрали в київські академики й він мав також їхати, але виявилось, що київські академики дістають не 380 карб. в місяць, а 180, то це його і здержало. Старосольський повернув до Львова, де одкрив адвокатську канцелярію.

У нас з Інститутом поки особливих новин нема. Справа Тимошенка все ніяк не може зсунутись з мертвої точки. Зате пропонує його ген. Ґренер добрати як нового члена Кураторії поруч проф. Майнеке. Наші з цим погодились, а мені цей проект особливо подобається, бо коли Тимошенко не пройде на катедру (з мотивів, як запевняють чисто матеріяльних, а не принціпових), то матиме хоч моральну сатисфакцію в формі вибору його в члени Кураторії. Справа переходу Ін-та під заряд М-ва Освіти, видко, ще не актуальна, принаймні ген. Ґр. так казав про це. І добре! Ми вже звикли до одного „суверена" — М-ва З. Справ, і міняти його на нового не хотілось би.

Проф. Мірчук повернувся вже до Берліна. Мені оповідали в Празі, що його доклад на Варшавськім філософічнім зїзді мав великий успіх. Навіть писали карикатури, що є знаком уваги. Доклад взято до друку в "Przegląd-i Filozoficzn-im". Кажуть, що й Чехо-

вич прочитав доброго реферата і взагалі тримався дуже добре.

Д-р Залозецький також повернувся (з Італії), але я його ще не бачив. Сьогодні у вечорі збірається Кураторія (укр. частина), будемо розпреділювати стипендії.

Вже маю перші аркуши коректури наших "Abhandlungen". Може й справді, як обіцяють, будуть готові на половину падолиста.

Що торкається мого особистого життя, то й тут усе по старому. Кватира мене мучить своїм шумом, ніяк не можу звикнути й не можу працювати. Ще поки не вернулась господиня, то принаймні почуваємо волю в хаті, але після 1-го падолиста вона повертається, і тоді буде вже не те...

Казав Мих. Петр., що Ви покинули санаторію й переселились десь на помешкання. Чи воно лучче так для Вас? Та певно що там Вам видніще, що лучче, а що ні! На тій картці, що Ви прислали, санаторія Ваша виглядала дуже симпатично, але одна річ зверхній вигляд, а друга — як там в середині, чи добре лікують і годують. Шкода, що Ви відразу не оселились в тій санаторії у Wienerwald-і, де були торік: там, здається, було Вам добре.

Та вже, де устроїтесь, де натрапите на добре місце для життя й лікування, там і седіть, седіть, аж доки не виженете ту прокляту хворобу геть чисто на сухий ліс! Хоч як шкода нам усім, що не можемо бути з Вами вкупі, але не вертайтесь, доки не одужаєте ґрунтовно. Як я чув од Олекс. Філ., ніяких формальних перешкод для Вашої довшої відпустки нема, одже з цього боку можете бути зовсім спокійні. А вже як дасть Біг зовсім почуватимете себе в силах і в здоровлі, тоді сподіватимемось Вас у Німеччині, тільки на сей раз оселяйтесь не на фінкенкругському болоті! Є чимало кращих місць коло Берліна, от хоч би й у Біркенвердері!

Нат. Мих. сердечно вітає Вас і бажає Вам од усього серця скоріще одужати й вернутись до нас.

Ваш душею Д. Дорошенко.

258.

Herrn W. v. Lipinsky
Neumarkt in Steirmark
Österreich

8. падолиста 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Чую, що Ви вже переїхали на нове помешкання. Дай Боже, щоб Ви себе в йому добре почували, щоб одпочили, поправились і вернулись зовсім до здоровля! Дай Боже, щоб Ваша козацька на-

тура й на сей раз поборола проклятущу хворобу, та так — щоб од тої хвороби й знаку не зосталось і память про неї зникла!

Що Вам цікавого про наше життя-буття написати? Про всякі инші справи Вам певно пишуть; про Інститут скажу лишень, що почали ми академічний рік мирно; д-р Залоз. мав відчит про свою подорож по Італії, і на сей відчит завітали п. Гетьман і пані Гетьманова, що було для всіх нас милою несподіванкою.

Повизначали стипендії, і тут, як звичайно, не обійшлось без того, щоб дехто з студентів не почув себе скривдженим; от такому Мількові дали не повну стипендію (понеже ледарь і вітрогон), а половину, і він тепер ходить і нарікає. Так само й ще дехто. Але ідеальної справедливости на сьому світі не може бути, а ми — люде, одже, хоч і старалися, щоб усе було по правді, але повної правди досягти не могли.

"Abhandlungen" вже всі набрані; дожидаю останньої коректи і тоді дамо до друку. Вийдуть вони куці: всього пять статей (моя, Чижевського, Мірчука, Залозецького й Олянчина), бо друкарня так піднесла ціни, що зможемо випустити всього 12 аркушів, щоб не вийти з бюджету. Одже решту матеріялу відкладаю до 2-го тому. Скоро візьмемось і за 2-ий випуск „Mltteilungen".

26-го с. м. буде пленум Кураторії. Запрошують на нього й В. Тимошенка, але невідомо ще, чи він згодиться взагалі увійти до Кураторії. 25-го мав би він зробити відчит (по німецьки) на тему про економічні взаємини України й Росії.

Проф. Мірчук виїхав до Праги й має вернутись звідти з цілим транспортом нових стипендистів: Антонович, Яковенко, Каплинський, Гнатишак і панна Фл. Бек, яка буде у нас за перекладчицю й за лекторку німецької мови.

Заїкин прислав заяву про свій вихід з числа надзв. членів Інститута і прохав видати йому посвідку, що він дійсно таку заяву подав. З приємністю задоволив його просьбу, памятаючи приказку: баба з возу — коням лехче. Оце й усі інститутські новини.

Нарешті виміняв я для Вас книгу Мякотина і привіз з собою з Праги 1-ий том. Мабуть Мих. Петр. Вам переслав. Колись передав я для Вас брошуру кн. Трубецкого „Къ укр. проблемѣ", певно й її Вам переслано. Я збіраюсь писати уваги до неї для котрогось з німецьких видань.

Помалу приступаю до укладання свого курсу історії, який буду з весни читати для чехів у Празі. Оттут явилася в мене потреба мати книжку Прѣснякова „Образованіе великорусского государства", її тут ніде більше нема. Одже я до Вас з просьбою: як що ця книга Вам тепер не потрібна і як що не зробить Вам труднощів, то

може були б Ви так ласкаві прислати її мені (хоч би на Інститут). Вибачте, що турбую цим Вас, але ж якраз так підскочило, що саме цеї книги мені треба, бо в своїй вступній лекції хочу говорити про дотеперішні схеми „русскої" історії, про погляди на це питання українських та російських історіографів і т. ин. Одже до Прѣснякова конче треба заглянути. Воно мені не дуже спішно, хоч би й за тижнів 2-3, як Вам буде зручніще. Пізніще знову поверну її Вам.

Поки що на сім кінчу. Як буде що цікавіщого, знов до Вас писатиму, а Ви не рахуйтесь листами! Звістки про Вас маю від Мих. Петр.

Ваш душею Д. Дорошенко.

P. S. Листа Вашого й заяву я одержав. — Д. Д.

259.

11. падолиста 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора дістав я листа від проф. Біднова з Праги, де він пише, що Укр. Іст. Філ. Т-во рішило присвятити своє засідання 15-го с. м. 50-літнім роковинам народження Д. В. Антоновича й 30-літ. ювилею його літер.-наукової праці. Сам Ант. дуже проти сього свята і на те засідання напевно не прийде, але воно відбудеться. Коли так, то доведеться вітати. Одже повідомляю й Вас про це, бо може схочете вислати картку, або телеграму. Від Інституту я вишлю привіт, який правдоподібно відчитає проф. Мірчук, який буде в Празі 15-го. Щодо адреси, на яку висилати, то найлучче на Університет: Prag II. Stepanska 49, Ukrainische Universität — і досить.

Вчора прибув з Праги проф. Мірчук і з ним 4 нових наших стипендистів (в тім числі син Антоновича й Яковенко, член „Стягу" з Подебрадів), але я Мірчука ще не бачив.

Ваш Д. Дорошенко.

260.

Ukrainisches Wissenschaftliches Institut in Berlin
Berlin W 56, den 22. XI. 1927
Französische Strasse 28
22. падолиста 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Обидві Ваші картки я одержав. Не вийшло діло з ювилеєм Дм. В. Антоновича: він не схотів його святкувати, розгнівався на ініціяторів, що без його відома почали цю справу, і ювилейне свято не відбулося. Та проте ми йому звідси позасилали привітання. Пішла повінь на ювилеї: наш Інститут дістав запросини взяти участь в

святкуванні 25-літн. ювилею проф. С. Маслова у Київі. Прислав запросини Укр. Ін-т книгознавства. Розуміється, ми вислали телеграму (бо залишалось мало часу). На днях дістав я персонально запросини від Академії Наук узяти участь в святкуванні Д. Багалія, що відбудеться 10-го грудня у Київі. Хоч мені теперішня орієнтація Багалія на марксизм і не дуже подобається, але пошлю привіт: раз люде звідти запрошують, то треба відгукнутись. А ось сьогодні вранці читаю у "Vossische Zeitung" цілу статю, присвячену ген. Гренеру; виявляється, що це 60-ті роковини народження. Я вислав од імени всіх нас телеграму — до Гамбурґа, куди, як ми довідались, він виїхав на ці дні. Як би Ви схотіли од себе вислати картку, то ось, на всякий випадок, його адреса: Berlin-Charlott., Bayerischestr. 29. Він на днях вертається до дому, бо в суботу буде на Кураторії.

Окрім ювилеїв у нас такі події: 25-го буде лекція проф. Тимошенка „Україна і Росія в їх економічних взаєминах" (в нім. мові), а 26-го засідання Кураторії, в якому візьмуть участь також проф. Майнеке і Тимошенко.

Маю мороку складати звіти і т. ин. Поза тим — нічого особливого. Як звичайно, інциденти з студентами, сьогодні з одним, завтра з другим і т. д.

Друк "Abhandlungen" доходить до кінця. Буде всього 11 др. аркушів. Довелось багато скоротити, бо не стане коштів через підвищення цін на друк. Статю Лебідь-Юрчика, хоч вона й переложена на нім. мову, довелось відкласти до 2-го тому, і то з двох причин: перша, що на неї не стане грошей (2 і пів арк.), друга (і то може ще важніща): треба дати наново комусь переглянути переклад, а потім фаховцеві, щоб переглянув по суті. Виявилось (між нами кажучи), що пані Мірчукова дуже недобре зробила переклад моєї статі і, коли в коректі почали переглядати його люде знаючі, то довелось стільки робити поправок, що мусіли робити аж 4 коректи, і це нам влетить немало в копійку. Одже переклад Лебідь-Юрч. (також пані М.) я хочу дати на перегляд панні Вольтнер, а по суті — Тимошенкові.

Приїздив сюди С. Мельгунов, редактор „Голоса Минувшаго" (в Парижі). Я познайомив його з М. В. Кочубеєм, і Мельгунов замовив йому статю про гетьмансько-хліборобську ідеологію.

Д-р Вергун вернувся зі Львова вже отцем Вергуном і обняв парохію після о. Кіндія, який виїхав до Америки. Нам зі Львова прислав С. Федак 52 доляри, зібрані там для допомоги незаможним студентам нашого Ін-та. Видко, що наш Ін-т має симпатії в певних колах у Галичині. Це видко і з преси. Недавно мав я листа від Мит-

рополита — теж в інст. справах.

Чув я, що до Вас приїздить (чи вже приїхав) в гості Борис Павлович. Це дуже добре! Розважить Вас у Вашій самотині. Як що він ще у Вас, то перекажіть йому мій поклон.

Нат. Мих. вступила до Інститута для чужинців при берл. Університі і вчить там німецьку мову, і то так завзято, що й обіду дома не варить, ніде не ходить, а все зубрить. Оце тільки були з нею недавно у Ванзее (коли були там і о. о. Кіндій та Вергун), а більше ніде й не буваємо, ні вона, ні я. Бувайте здоровенькі! Цілую Вас кріпко!

Ваш Д. Д.

P. S. Брошури кн. Трубецького не вертайте: я дістав два примірники, одже один для Вас, другий для мене.

Недавно було мені іскушеніє од жидів — висловитись в інтервью в жид. газеті "Nasz Przegląd" з приводу парижського процесу. Я не хотів встрявати, але п. Г. звелів, і я дав інтервью. Одже ж не сьогодні-завтра почнеться страшний гвалт проти мене в петлюрівській і донцовській пресі. Це саме інтервью має появитись і у "Nowому Dziennik-у" (Kraków). — Д. Д.

261.

Ukrainisches Wissenschaftliches Institut in Berlin
28. падолиста 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

26-го відбулось засідання пленума нашої Кураторії. Були присутні: ген. Гренер, Ол. Філ., д-р Келлер, В. Коростовець, проф. Мірчук, проф. Майнеке, проф. Тимошенко і я. Обговорили усі справи, які мали обговорити, затвердили бюджет на 1927-28 акад. рік, заслухали всякі звіти — як звичайно, нічого особливого не було. Проф. Зерінг не прибув на засідання тому, що мав у той вечір ділові сходини з якимись американцями, а проф. Фасмер заслаб і мусів покластися в ліжко, одже також його не було. Коли вже всі справи були скінчені і засідання мало бути закрите, ген. Гренер предложив, щоб я, од імени усіх присутніх, передав Вам глибоке співчуття у Вашій недузі, наш сердечний привіт і найщиріщі побажання як найскоріще одужати й вернутись до Вашої праці. Усі однодушно прийняли цю пропозицію, і оце я виконую моє доручення — переказую Вам те усе!

Вітаю Вас і шлю свої побажання здоровля та сил ще й од себе окремо!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Виклад проф. Тимошенка відбувся в порядку, був присутній пан Гетьман, Данило Павлович, усі наші, ген. Гренер, всього

людей по-над 70; на жаль, було мало німців, усе більше наші люде.

Д. Д.

262.

Berlin N W 87.
Levetzowstr. 17.
12. грудня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вашого листа я одержав. Даремне Ви трудите себе писати мені скоренько відповіді, та ще й чорнилом! Писали б олівцем, та не поспішаючи! Приємно мені од Вас листи мати, але не хочу, щоб вони Вас при хворобі, яка вимагає спокою, турбували й утруднювали. Ну, та спасибі все-таки, що за мене памятаєте!

За останні часи життя моє не мало ніяких особливих одмін чи подій. За події можна вважати хібащо факти літературні. За такі Вам дещо і розкажу.

Одже насамперед моє інтервью. Я чув, що воно було надруковано аж в трьох жидівських газетах ("Nowy Dziennik", „Nasz Przegląd" і ще в якійсь голландській), але досі я його не бачив. Мій інтервьювер виїхав до Відня — в його там хтось заслаб з рідні — і не прислав мені, як обіцяв, примірників тих газет. Оренштайн, який був привідцею в усім тім ділі, запевняє, що добуде мені числа газет. Розуміється, зараз же Вам надішлю.

Я написав огляд історичної праці на Радянській Україні на замовлення редактора "Jahrbücher" Східно-Европ. Інститута в Бреславі проф. Гайніша. Переложено вже на нім мову і піде в книзі за березень. Підкреслив я там інтерес сучасних істориків, особливо молодих, до історії Гетьманщини; боюсь, чи не зроблю на них доноса!

Тепер написав я відповідь кн. Трубецкому на його статю „Къ украинской проблеммѣ". Проф. Vasmer обіцяв, що пустить її у своїому "Zeitschrift-i", але боюсь, що догляне там русофобство і не надрукує. Ніякого русофобства там у мене нема, але коли проф. Vas. недавно в розмові зі мною назвав русофобством в одній роботі С. Єфремова (надісланій сюди для друку по німецьки в Історії Славян. Літератур, що видає Vasmer) згадку про указ 18. мая 1876 р., то таке саме русофобство знайдеться і в мене. Якщо не прийме, то спробую звернутись до самих евразійців, себ-то до Савицького, хай друкують у своїх збірниках! Біда, що не маємо свого власного орґану.

Після довгої перерви одержав я пакуночок з Київа від Академії: автобіографію Д. Багалія і книжечку про історію цукроварства на Україні якогось невідомого мені автора — але з присвятою мені і з

адресою авторовою. Значить, ще не зовсім забули мене на Україні!

Бачився я з одним калікою перехожим з України, що переїздив через Берлін в науковій подорожі. Оповідав ріжні „тайны мадридскаго двора", себ-то відносини в Київській Академії Наук. Каже, що там Єфремов не подає руки Грушевському, а про цього останнього мав висловитися при його повороті до Київа комісар Гринько: „ця гадина буде для нас меньш небезпечною, сидючи тут, як закордоном". Добре, значить, оцінили старика! Каже, що й ювилей Багалію справили так бучно на досаду Грушевському. Ювилей Гр-го був ще вторік, а й досі збірника не видано, а Багалія святкували вчора 10-го, а вже вийшло 3 томи збірника, разом 2045 ст. друку. Бачив я ці томи. Багато там цікавого; мого Бантиша нема. Як я чув, проти друку моїх статей взагалі інтервеніював сам Скрипник. Чорт їх знає чому. Одже в збірнику надруковано статі Огієнка, Д. В. Антоновича, Яковлева, а моєї не можна. Значить, завдаю їм там більшого страху своїм іменем, як усі инші. Хай це буде для мене потіхою!

На днях читав д-р Залозецький свій доклад про шапку Мономаха, аж прийшли високі гості: проф. Таубе і проф. Фасмер. При цій оказії взяв я у Таубе обіцянку, що в половині січня прочитає нам таки свій доклад про Тризуба.

Я тепер вдався у військову історію. Перечитав ряд німецьких книжок про війни 1864 й 1866 років, тепер читаю про шведські війни за Бернадотта; понабірав навіть шведських книжок, хоч і розбіраю в них хіба що надписи на картках і на ілюстраціях. Такий напав на мене „стих'. Хоч військова історія завжди мене цікавила, а тепер читаю ще й для того, щоб удосконалитись в німецькій мові. Біда мені з нею: нема практики; усе товчешся між своїми людьми. Ми вже з Нат. Мих. з розпуки рішили на лютий вертатись до прежнього пансіону в Grunewald'i, там принаймні німецьку мову чуємо цілий день. На наше рішення вплинуло ще й те, що теперішнє помешкання дуже незручне: страшний шум на вулиці, та й инші невигоди. Не везе нам з хатою, та й тільки.

Одержав я листа від Ол. Шульгина з Парижа. У відповіді я написав йому, щоб яко мога швидче спростовував дурниці, сказані ним на процесі про 1918-й рік (або приписані безграмотним справозданням „Бюлетеня"). Він образився на мене, і тепер між нами йде обмін — не скажу, щоб компліментами: довелось мені висловитись на чистоту — і що я думаю про самого небіжчика Петлюру, і про процес, і про ролю в йому Шульгина. Не знаю, що з того вийде. Мабуть посваримось.

Післав я замітку про наш Інститут Прокоповичу; дістав одпо-

відь, що надрукує в „Тризубі", прохав і на далі присилати звістки. Цей не такий, як Шульгин: більш зрівноважений, спокійний, не стриба, солідний.

Близиться діло к Різдву. Проф. Мірчук прочитає 16-го відчит і скоро почнуться різдвяні вакації. Хочемо справити кутю в студентськім домі в Adlershof-і. Мають і ген. Ґренера запросити з дочкою. А там після нового року доведеться мені думати й за подорожи до Праги, як ось тепер Мірчук їздить. Не дуже весела перспектива, а надто, коли подумаю, що ще й у Празі доведеться бігати мов оглашенному з лекції на лекцію, матиму їх 8 годин на два дні. Та якось то буде.

"Abhandlungen" наші ніяк не допливуть до кінця. Все ще носять коректури, і я вже не маю надії випустити їх до свят.

От і всі мої „новини"! Як бачите — дуже собі звичайні, нічого особливого нема. Може ще буде, бо тільки й зостається нам, що надією жити...

Сподіваюся, що до Різдва ще озовуся до Вас, а як що не встигну, то, дякуючи Вас за побажання що до свят, бажаю й Вам — і я сам, і Нат. Мих. зі мною вкупі — усього найкращого, а головне здоровля! Будь ласка, перекажіть од нас обох привіт Fräulein Julie.

Чув я од проф. Мірчука (йому переказував Борис Павлович), що клімат і місцевість, де Ви тепер перебуваєте, дуже гарні. Слава Богу! Дай Боже, щоб Вам як найскоріще подолати прокляту хворобу і вернутись до здоровля!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Розуміється, ген. Ґр. не було чого вітати Вам ще окремо: я його привітав од нас усіх, і він прохав передати його подяку також усім членам нашої маленької наукової колегії. — Д. Д.

263.

Berlin N W 87.
Levetzowstr. 17.
14. грудня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Посилаю Вам потрібну виписку з „Чудацьких думок". Це мені простіще й скоріще можна зробити, ніж висилати саму книжку! Цікава для Вас фраза підкреслена мною червоним олівцем. Інші (чорні) підкреслення стоять в тексті.

Якщо Вам потрібні ще які виписки або справки, дуже прошу — замовляйте мені: окрім великої приємности цим нічого більше мені не зробите!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Чи не треба Вам взагалі виписок (з мого альбома) з Драгоманова про справу укр. державности і сепаратизму? — Д. Д.

264.

Високоповажаного й Дорогого Вячеслава Казимировича сердечно вітаємо з Святим Вечером і бажаємо всього-всього найкращого, а найперше — здоровля!

Fräulein Julie просим переказати наш сердечний привіт.

Н. Дорошенко
Д. Дорошенко.

P. S. За книжку Прѣснякова сердечно дякую! — Д. Д.

265.

Berlin N W 87.
Levetzowstr. 17.
24. грудня 1927.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Пишучи до Вас, не хотів я зовсім втягати Вас у листування, яке тепер може Вас тільки безпотрібно стомлювати, але коли Ви вже мені написали, то я не можу одмовити собі в приємности побесідувати з Вами хоч заочно, особливо в такий вечір, коли нашому братові-вигнанцеві тільки й залишається, що думати за тих, які близькі та любі серцю, хоч і одділені од нас далекими просторами... Може моя балаканина, коли дійде до Вас, трошки розважить Вас у Вашій самотині на Штирійському пустинножительстві, і це було би мені найбільшою втіхою!

Сьогодні на кутю йдемо ми з Нат. Мих. до наших кумів Петрушевських-Дякових (инакше трудно їх окремо звати), та тільки не дуже мені цим разом весело туди йти, хоч там і буде добра випивка й закуска: не Вам кажучи, зломився в мене тиждень тому назад передній зуб, самий передній, фронтовий. Із цього, здавалось би малозначного факту виплили дві дуже прикрі для мене консеквенції: 1) я раптом втратив свій природній голос і став шепелявити як стара баба (не кажу вже, що й на вигляд уподобився беззубим юношам Олянчину й Лоському), так що коли минулої суботи читав в гетьманськім клубі виклад про В. Антоновича, то сміх було мене слухати; 2) я мусів вступити в безпосередні стосунки з представником найменш симпатичної професії — дентистів, і наслідок був такий, що він не тільки причепився до зломаного зуба, але винайшов у мене ще два инших зуби, які треба коли не ламати, так пломбувати. Одже я хожу що дня до його, терплю звичайні в таких випадках тортури, вставлено мені тимчасового зуба, який

при їді й спанні виймається, а тому що в мене лікуються одночасно три зуби, один посередині, а два по боках, то я не можу нічого їсти, окрім як молоко та рідкі каши.*)

Одже цілий тиждень сижу на дієті, аж охляв, і тепер Ви зрозумієте, яка бере мене досада, що йдучи на кутю, буду тільки один узвар пити. І взагалі свята зіпсовані. Бо коли правду сказати, то мені взагалі одна тільки втіха на світі й залишилася: коли-не-коли щось зі смаком зїсти, а коли я вже й цієї скромної втіхи позбавлений, то що взагалі на світі мені залишається?

Од цих грубо прозаїчних річей перейду до більш духовних, тих, що Ви в листі своїм згадуєте. Одже моя статя — відповідь кн. Трубецкому. Я з Вами зовсім згоден, що найкраще відповісти б йому з погляду укр. державности, бо справді, як би сьогодні стояла Укр. Держава, то ніхто б такими питаннями й голови собі не морочив, і сам кн. Тр. своєї статі не писав би, а сам евразійський пророк Петрусь Савицький (хоч і заявляв мені його батько, чернігівським губ. старостою бувши, що він до українського націон. питання ставиться „індіферентно") спокійнісінько служив би в якомусь укр. міністерстві та писав би спеціяльні статі й докладні записки по своїм фаху — по українськи. Але мені здається, що кн. Тр-му можна багато що відповісти навіть на культурно-національній точці погляду стоячи, у його чимало прогріхів є. Та, видко, все одно моїй статі не бачити світу. Проф. Фасмер почав її читати і вже зауважив мені якось, що для Zeitschrift-у вона ледве чи підійде, бо там у його все самі сухі наукові матерії, а моя статя — полемічна. Я й сам це бачу. Одже коли не піде до Zeitschrift-у, то не знаю, куди її й подіти, хіба в „Богословіє", це одинокий солідний журнал, куди б я сам міг піти, і де б мене прийняли, але знов же — „Богословіє" занадто спеціяльний орґан. Зроблю ще одну спробу: вдамся до журналу "Graal", це такий католицький літературний місячник, що в його виданні дуже близьку участь приймає проф. Winkler. Коли й туди не підійде, то сховаю рукопис в шуфляду.

Що до моєї „Історії Гетьманщини", то п. Гетьман сам дуже хотів би бачити її в друку. Ще в літі він зі мною не раз про це говорив. Мені нагадувати про неї незручно; на скільки я знаю, видати Історію своїм коштом п. Г. ніяк тепер не може. А знайти видавця, видко, досі не удалось. Але в кожнім разі, навіть як би сьогодні з неба впав видавець і сказав: ось гроші, друкуйте, на весну книга не поспіла б: поперше, треба написати передмову і кінець, а головне, треба на ново її цілу переглянути й доповнити тим матеріялом, який потроху назбірався. А на це все в мене рішуче до літа часу не буде. Я з 1-го березня читаю в Карловім Ун-ті загальний курс

укр. історії; для цього мені треба цілий той курс написати, дати перекласти на чеську мову й тоді вже читати. Я ще й не починав сього діла, хочу почати після нового року. А коли додати, що я ж буду кожного тижня їздити до Праги (на що йде добрих два дні на їзду й на відлежування після неї), то у мене не буде фізичної сили взятися за якусь иншу роботу. Тому я й нагадував п. Г-ну перед літом і в літі, щоб використати той час. Тепер уже ніколи, знов аж до літа. Це все дуже сумно, але так воно є.

Мої заняття військовою історією — це все сама розвага для мене, більш нічого. Куди вже мені щось з військової історії писати. Хоч би із загальної щось путнього вдалось скомпонувати: Ви ж розумієте, поки я не сижу коло архівів, як Ви колись, доти з мене історик хіба в лапках („історик"). Можно було би і в Берліні щось робити (от як Олянчин), але на це треба мати час і не бути в Інституті в такій ролі, в якій я є. Як би я міг одмовитись од свого злощасного директорства, тоді, може, й узявся б за якусь справжню роботу. Оце моє фальшиве становище „історика", — щоб Ви знали, це моя болюча рана, на яку я не можу вжити ліків, хоч і знаю, які це ліки...

Знову бачився я з одним переїзжим з Київа. Привіз він нам подарунки від знайомих: мені й Наталії Мих. по вишиваній сорочці, а Нат. Мих. ще й дві каблучки й срібне портмоне (ці речи — це її власні, дорогі тим, що це подарунки від моєї тьоті, замордованої підчас пожежи Дорошенкового Хутора, речи дуже давні, фамільні; вони збереглись у пані Грінченкової, і та їх передала. Це все було нам дуже приємно.

Але те, що він оповідав, то мало потішаюче: виходить, що ціле українське життя в Київі скупчене біля Академії Наук. Все „україн. громадянство" в числі кількох сот душ так або инакше пристроєне при Академії і з неї лиш і живе. Взагалі поняття такі, які були перед 15-20 роками. Тепер усі вважають себе „самостійниками", але абсолютно не уявляють собі скільки-небудь конкретної форми здійснення свого ідеалу: надії покладають на зовнішні сили і на щасливу зовнішню констеляцію. Правда, круг обсервації мого гостя був дуже вузький: саме місто Київ, з якого він рівно 9 років не виїздив навіть на віддаль першої станції. Очевидно, що сфера його обсервації це те „свідоме громадянство", яке ми знали з перед війни і яке після всіх катавасій і катаклізмів зросло числом може в три, а може і в чотири рази. Одним словом, дуже наглядна ілюстрація того, як виглядає в дійсности формула: „через націю до держави" — в наших обставинах. Найбільш цікаве для мене було довідатись про тих моїх давніх знайомих, які ще живі, перебули

всю ту халепу й якось животіють далі.

Кутю з студентами будемо їсти аж 6-го січня — по старому стилю. Буде ген. Гренер, я йому передам Ваш привіт.

Тимчасом бувайте здоровенькі! Дивіться ж, держіться нашої умови: не одписуйте мені, а я Вам час від часу писатиму про се та про те, як буде про що писати!

Ваш Д. Дорошенко.

*) Маю одного коллегу — бідного Миколу Васильовича, який має таку ж саму мороку з зубами, що й я, навіть гіршу ще, ніж я.

266.

Berlin N. W. 87.
Levetzowerstr. 17.
13. січня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Почуваю себе винним перед Вами, що так довго залишив Вас без своїх інформацій, але по правді кажучи, писати не було про що, а до того в мене був хронічно поганий настрій і я боявся, що пишучи Вам, напатякаю такого, що Вам ніякої приємности в читанні не принесе. Але весь час я думав про Вас і ось пишу на доказ, що од думки готовий перейти до слова! (Памятаєте цей „віц" з початку 1906 року?)

Минулися і латинські і грецькі свята, і ось знову починається „академічний" сезон. Передовсім не-сьогодні-завтра вийдуть "Abhandlungen". Вони мені вимотали всю душу і всі нерви. Навіть згадувати про них сором, бо через них пошився я в брехуни перед цілим рядом людей, в тім числі й перед Вами. Та ось таки дійсно з неділі прийдуть з Липська перші примірники. Скоро дістанете і Ви. Тоді судіть нас і скажіть свою думку.

Пора починати виклади, але в мене пропала до їх всяка охота, відколи я почув (се — між нами!) від д-ра Келлера чисто-сердечне признання, що виступати з такою німецькою мовою, як В. Тимошенко перед аудиторією берлінського Ун-ту є маленьким скандалом. Мірчук і Залозецький, розуміється, читають по німецьки ліпше од Тимошенка, але ж їхні теми мало цікаві. З того всього роблю висновок: лучче рідше виступати, та вже з чимсь певним. От, може, Колесса приїде і врятує честь українського красномовства!

А покищо 18-го с. м. Чижевський читатиме по українськи, а 20-го проф. Таубе (нарешті!) по російськи. До речи — про майбутню лекцію Таубе прочув Prince de Tokary і бомбардує мене листами: чи не намовлю я барона Таубе умістити його розвідку в "France-Orient", а він, Токаржевський, готовий перекласти її сам на фран-

цузке. Я відповів, що відносно франц. мови, бар. Таубе вміє і сам писати, а що до France-Orient, то не знаю, чи він туди схоче йти. Звісно, я відповів у чемній формі. Між ин., недавно вийшла в Парижі книга Таубе: Études sur le développement historique du droit international dans l'Europe Orientale, — одже принаймні що до французької мови автора можна бути певним!

Поза тим, щодо Ін-та нічого особливого більше нема. От хіба ген. Гр. настояв, щоб Левинському принаймні з 1-го квітня припинити стіпендію, бо, мовляв, чоловік не звязаний з Ін-том, пробуває не в Німеччині і т. д. На всі наші резони він не піддався, і мені довелося писати неприємного листа до Л-го про цю новину. Я дістав учора відповідь: він дякує і за те, що цілий рік діставав од нас поміч і спеціяльно просить подякувати за це Вас; потім каже, що, здається, йому вдасться пристроїти якусь свою роботу в Москві, за яку дістане ренумерацію, але просить не публікувати ніде про те, що він діставав од нас поміч.

Вітає Вас дуже і К. Чайка. Він, бідний, заслаб дуже сильно, застудився, лежить з місяць, але вже очунює. До дому його большевики не пустили і він не знає, що з собою далі робити. Поки що все клопоче, щоб Інститут перебрав архів Воєнно-Санітарної Місії.

Чи я писав Вам за таку оказію з моїм жидівським інтервью: воно таки появилось в трьох газетах, але автор на другий же день помер од розрива серця (мав усього 39 літ). Тепер ніяк не можу добути тих чисел, бо вдова дуже прибита, і їй не до якихсь вирізок газетних, та я й не знайомий з нею. Стараюсь добути з Польщи через Адама Йосифовича. Тоді пришлю Вам.

Я дістав з Київа автобіографію Багалія. Може Вам цікаво переглянути? То я вишлю, Моєї відповіді кн. Трубецкому проф. Vasmer не прийняв до "Zeitschrift", значить піде мишам на снідання, бо містити не маю де. До „Богословія" не підходить. Зате з Київа переказали, що видрукують таки Бантиша, але під псевдонімом. Дожились ми, нічого сказати!

Бувайте здоровенькі!
Ваш Д. Дорошенко.

P. S. В завтрішньому „Ділі", як бачу з анонсу, появляться наші статі. Що ж, із усіх сучасних укр. газет, „Діло" ще найбільше солідно виглядає.

З 1-го лютого ми вертаємось до Grunewald-у, Fontanastr. 8. Не дурно Вам тоді влітку сподобалась моя кімната: одже судилось як тому євангельському псу „на свою блевотину возвратитися"! —
Д. Д.

267.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
31. січня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

За всяким клопотом (переїздом на нове-старе помешкання) не спромігся Вам написати. Оце пишу хоч коротко, а докладніше — як уже впораюсь з переїздом.

Дуже Вам дякую за Ваші поради що до моєї статі — відповідь кн. Трубецкому. Я так і думаю зробити і, коли доведеться, то використаю Ваші вказівки. Для „Поступа" вона не йде, бо довга, я ж не хочу розривати її на-двоє.

З Назаруком я вже умовився, — буду взагалі писати до „Нової Зорі", але багато писати не можу, бо не маю часу, тепер у мене багато діла з підготовкою до викладів у Празі, все мушу на чисто писати для перекладу на чеську мову, так як для друку.

У Вас мабуть гостює, або вже гостював проф. Мірчук. Він Вам розкаже про наше життя.

Вийшли нарешті наші „Записки", завтра Мих. Петр. Вам вишле. Знов, мабуть, будуть лаяти за них так, як за "Mltteilungen", бо напевно знайдуться якісь гріхи. Але я потішаю себе тим, що „єдин Бог без гріха", а людині належить грішити і помилятися.

Оце пакуємося з Нат. Мих., подумайте — котрий то вже раз! Але мені так надокучив шум і галас на теперішній кватирі, що я з радістю вертаюсь до Grunewald-у, принаймні там буде тихо. Одже моя мрія — жити своїм власним кутком (як колись, доброї памяти, в Райхенау) не здійснились. Мабуть до віку судилось уже тинятись по чужих кутках. Одна потіха, що сей вік не буде вже такий довгий, як прожив досі, в кожнім разі других 46 років не проживу.

Переказує мені Назарук, що до його писав Жеребко і подав йому до відома, що коли б моя історія Гетьманства друкувалась, то він замовляє 200 прим. вперед. Я це сьогодні ж переказав по телефону Сергію Михайловичу, на що почув, що є якісь надії на видання. Дай, Боже!

От ми з Вами не умовлялись, а в „Ділі" заграли в одну дуду! Тільки Ви — яскравіще й голосніше, а я — помалу. Та воно нічого, що не так голосно, хай вони там потроху звикають до здорових думок. В „Новій Зорі" постараюсь розвинути ці теми ширше.

Виклад бар. Таубе пройшов дуже добре. Скажу Вам, що дуже добре пройшов і німецький виклад д-ра Залозецького; було 170 чол. публіки,серед них кілька нім. професорів. Читав він гарно, як

би тільки то було про українське мистецтво, а не про Візантію!

Бувайте здоровенькі!

Ваш душею Д. Дорошенко.

P. S. Адресу в горі подав Вам уже Груневальдську. — Д. Д.

268.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
7. лютого 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тільки що говорив по телефону з проф. Мірчуком (я не виходжу сьогодні з хати, бо схопив інфлуенцу, вона тут ходить як епідемія, оце був слабий Мих. Петр., тепер я). Він коротко передав свої враження з подорожи і найприємнішу звістку, — що Ви Богу дякувати! — почуваєте себе краще. Це всім нам буде велика радість. Та й намучились Ви з тою проклятою хворобою!

Встиг переказати проф. М. і те, що "Abhandlungen" Вам сподобались. І це мені дуже приємно! Я вложив у них багато праці.

Останні дні я мав два цікавих побачення. Перше — з Ігором Ол. Кістяковським, який приїхав сюди з Парижа. Він був у мене в Ін-ті, і я в його. В неділю він був у п. Гетьмана, і п. Г., як він мені сам зараз же переказав по телефону, залишився задоволений з того візиту. К-ий (я не бачив його 9 літ) зовсім не перемінився, такий же свіжий, енергійний, бадьорий, як і 10 літ назад. А про 1918-й рік говорить так, наче тільки вчора був міністром і буде завтра знову. Люблю таких людей! Просив вітати Вас.

Друге побачення: зайшов учора до Ін-та П. Савицький, застав мене і д-ра Залозецького і битих дві години розводив перед нами свої теорії про Скифів. Він узяв у мене мою відповідь кн. Трубецкому і казав, що надрукує в себе, як що там нема нічого такого, що не надавалось би до друку. Крім того прохав мене і Залозецького дати по статі в українській мові до „Евраз. Збірника" на наукові теми. Взагалі він дуже цікава людина, тільки страшенний фанатик своєї ідеї, що, розуміється, робить йому тільки честь. Яка шкода, що цей талановитий, сильного духа, чесний і релігійний чоловік — не з нами, а з москалями, комликами, скифами, гуннами і прочею шушерою! Обіцяв він нам прочитати для Ін-ту й публичну лекцію — німецькою або російською мовою. Як Ви дивитесь на таку кооперацію з Савицьким?

Ми вже на новій кватирі, себто в Груневальді, там, де Ви у нас були. Тут куди спокійніще, як перед тим на Levetzowstrasse, і зручніще. Розуміється, єсть і свої негативні сторони, але уникнути їх

можна лиш маючи своє власне окреме помешкання. Та на таке помешкання, мабуть, нема що й надіятись.

Наталія Михайловна дякує Вас за привіт і з свого боку шле Вам привіт і поздоровлення.

Ваш Д. Дорошенко.

269.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
15. лютого 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тільки сьогодні побачився я з проф. Мірчуком: я вже десятий день нездужаю, думав зпочатку, що інфлуенца, і тому сам відраджував проф. М-ві до мене заїздити, щоб часом не переніс зарази до своєї хати. Потім виявилось, що в мене бронхіт, одже не страшно мене провідувати. Мені вже лучче, але з хати не вихожу. Так оце був у мене проф. М. і оповів про свої враження з подорожи.

Це Вам прийшла дуже добра думка дати відповідь Мякотину, розуміється, її треба пустити до "Mitteilungen", бо другого тому „Записок" довго дожидати. Як тільки я одужаю, то піду до Б-ки, подивлюсь точно, в яких книжках "Le monde Slave" була статя Мякотина, подивлюсь адресу редакції й замовлю од Інститута для Вас ті книги, це буде найпростіше. Я хотів би здавати матеріяли для "Mitteilungen" до друку за два місяці, одже ще часу багато.

Ваша характеристика Іг. Кіст-го дуже влучна, що й казати, але все-таки, я думаю, — і такі люде нам потрібні; все таки у його є енергія, сміливість, одвага, все такі прикмети, які взагалі на вулиці не валяються, а серед нашої публіки, то й особливо. Розуміється, його треба тримати на привязі, бо як пустити самопас, то більше шкоди наробить, як добра.

Скоро починається моя їзда до Праги. Зі страхом думаю про неї, тим більше, що через хворобу не встиг написати про запас тексту своїх викладів (їх перекладають мені на чеське), і тепер мушу на спіх писати, та вже не знаю, чи встигнуть перекласти. Але вузол завязався такий, що нема виходу, треба їздити. Одна потіха — що після 20. березня вже ферії, буде перерва на цілий місяць.

За ці десять день я одбився трохи од життя, і нічого цікавого написати Вам не можу, бо й газет не читав. От хіба — про листи. Мав я листа від В. М. Леонтовича; його синові трохи краще (він зараз в Італії), і він сам тому трохи підбадьорився. Мав листа від М. Стороженка, який, між ин., пише, що дуже засмучений Вашою недугою, — він недавно тільки про це довідався. Все пише мені ста-

рий усякі свої спомини. Я його запитав, чи не чув він чого про Мик. Парх. Марковича, а він мені у відповідь — цілий меморіял, і свої спомини про М-ча, і одного чернігівського пана (Трифоновського), якого запитував про Марковича. Колись усе це придасться, як буде у нас путній журнал.

Тимчасом бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

270.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
1. березня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

"Le Monde Slave" для Вас уже виписано. Вибачте, що так запізнився з тим, але тут усякі комплікації були: то мені невільно було багато рухатись і до бібліотеки заглядати (де протяги великі), то студент, якому я доручав, поплутав, одже мусів зрештою сам піти й довідатись адресу редакції, і вже книги замовлено, скоро будуть у Вас.

Як себе почуваєте? Давно не було чутки. Я завтра їду до Праги і пробуду там до 7-го с. м., потім іще два рази поїду в сім місяці, але на короткий час, кожен раз на два дні. Вчора була у нас Марія Павловна, приїхала на деякий час з Варшави провідати своїх.

23-го с. м. буде читати в Інституті виклад Б. П. Матюшенко.

Кажуть, що в Берліні перебуває проф. Томашівський, але я його не бачив. З ним бачився, здається, М. В. Кочубей.

От і всі „новини"!

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

271.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
10. березня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Давно не писав до Вас. Моя подорож до Праги, а особливо підготовка до чеських викладів — вибили мене на деякий час з колії. Тепер вхожу помалу в норму. Я пробув у Празі від 3—7 с. березня. Відбув вступний виклад в чеському ун-ті і почав викладати в українському. Про чеський виклад прочитаєте в „Новій Зорі", як що видрукують замітку, яку їм вислав. Пройшло нічого собі, навіть що-

до мови. Бачив багато наших людей, між ин. Антоновича, Біднова, Щербаківського, Колессу. Всі питали за Вас і сумували з приводу Вашої недуги. Був я у Матюшенка, ми умовились остаточно, що він приїде до Берліна 23 с. м. і прочитає лекцію — про санітарно-гігієнічні умови життя на Рад. Україні.

[Бракує частини листа].

...мабуть, отой поганий переходовий час — місяць березень — так впливає. Дасть Бог, перебудете цю погану годину і тоді вже на весну піде лекше... Од щирого серця бажаю Вам як найскоріще прийти до здоровля!

Нат. Мих. шле Вам свій привіт і побажання здоровля.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. "Le Monde Slave" вже певно маєте. Довго його добували, та ось уже є.

Даремне Ви турбувались повертати „Автобіогр." Багалія, вона мені не потрібна, а Вам напевне був зайвий клопіт з висилкою...

Д. Д.

272.

16. березня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Невимовно боляче мені чути, що до Вашої хвороби прилучилися ще оті невральгичні болі і так мучать Вас... Вірте мені, що наче сам усі ті Ваші болі почуваю! Од усього серця бажаю, щоб Бог дав, щоб ті болі скоріще припинились та щоб нарешті Ви почали приходити до здоровля. Оце все той поганий місяць березень коїть, куди не глянеш, скрізь хворіють, і тут і в Празі.

Та не хочу Вам про хвороби розказувати, остогидли Вам і без того, скажу лиш, що — паршива штука ота моя щотижнева їзда до Праги: ось повернувся я у вівторок з новою перестудою, два дні сижу в хаті, попік себе горчичниками, а ось після завтра знов треба їхати. Мушу їхати хоча б для того, що на 20-те призначено ригороз Євг. Томашівському, і я маю його питати. А йому важно до ферій цей іспит скласти.

Тепер після цеї моєї подорожи буде в мене перерва на цілий місяць. У вівторок же я читаю доклад про історичні праці В. Антоновича в Іст.-Філ. Т-ві в 20-ті роковини смерти Ан-ча.

Про "Le Monde Slave" не турбуйтесь, це ж Ін-т для Вас виписав, та воно до того і дрібниця зовсім. Аби Бог дав Вам здоровля щоб написали нам статеєчку для "Mitteilungen", то я Вам не то

"Le Monde Slave", але й самого біса хвостатого з пекла готовий витягти!

Недавно мав я листа від гр. Монтрезора, пише, що їде до Львова. Це добре, що через його тепер безпосередні зносини у нас з львовянами.

Ваш Д. Дорошенко.

273.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
22. березня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора я повернувся з Праги — це вже з третьої моєї подорожи туди. Тепер наступить цілий місяць перерви, аж до після Великодніх Свят. У Празі довелось мені виступити на святочному засіданні памяти В. Антоновича в Іст.-Філ. Т-ві з відчитом про історичні погляди Ан-ча*). Побачивши, що на повістці стоять спомини Лотоцького, Шелухина й Щербаківського, я, щоб не забирати багато часу й дати змогу всім промовити, обмежився до короткої характеристики ідеології Ан-ча, при чім трохи остро критикував „народництво" й недержавництво великого небіжчика. Вийшло трохи негаразд на святочних поминках — замість заслуг — вказувати хиби, але діло поправили спомини, дуже теплі й цікаві, особливо Щербаківського.

Вертатись мав я разом з Б. П. Матюшенком, який завтра буде читати у нас лекцію. Але він виїхав вранці (бо хотів раніще прибути, щоб лекше знайти кімнату десь у пансіоні), а я в день. Та доля хотіла конче, щоб я їхав коли не з одним Вашим шкільним товаришем, то з другим. В Дрездені сів до вагону якийсь добродій, який розбалакався зі мною, і виявилось, що він сам з Луцька. Серед розмови він раптом запитав мене: чи не знайомий я з Вячеславом Липинським? Тоді зразу мені блиснула думка, що Ви ж літом, як були у мене в Груневальді, казали, що тут десь мешкає Ваш товариш Кронштейн. І я замість відповіді спитав його: чи він мешкає в Груневальді. Коли ж він сказав, що так, то я назвав його фамилію, і виявилось, що це він і є. Ми розговорились і дуже мило провели три години їзди од Дрездена до Берліна. Він зробив на мене враження дуже культурної і симпатичної людини, хоч він назвав себе анархістом, але в деяких його поглядах, напр. на роль інтеліґенції в соціялістичнім рухові, він висловив ті самі думки, які, напр. є у Ваших „Листах до братів-хліборобів". Взагалі його думки були цікаві і оригінальні. На прощання п. К. просив дуже сердечно Вас привітати. Він думав, м. ин., що Ви ще й досі в Фінкенкрузі.

Коли вже мова за привіти, то Вас дуже вітало ще троє, яких усіх я бачив на засіданні Іст.-Філ. Т-ва в Празі: Леонтович, Одарченко і Щербаківський.

В Празі я робив, разом з Ант. і Бідновим ригорозальний іспит Євг. Томашівському. Мучили бідолаху рівно дві години. Він одповідав дуже добре. Поставили йому найвищу ноту. Його працю (про господарство кн. Вишневецьких на Полтавщині) Біднов оцінив також дуже добре і, коли Томашівському врочисто оповіщався вислід іспиту, Біднов заявив, що дуже жалкує, що Том. вже скінчив, бо він Біднов, не буде мати такого гарного й милого слухача.

Сьогодні мало бути тут засідання Кураторії, де мали призначатися стипендії, але через хворобу Олекс. Філар. одложено до того тижня.

Що, як Ви себе почуваєте? Яка у Вас погода? У Празі і в Берліні весь час стояв чортівський холод і вітер. Я з таким страхом одбув цю подорож. У неділю в обід, коли я вже седів у вагоні, мені зробилось так недобре, що я покинув поїзд за 5 хв. до відходу і вернувся до-дому, де зробив своєю появою враження, подібне як би побачили воскресшого з гробу Лазаря. Прийняв героїчну дозу аспірину і ще деякої дряні та на другий день в понеділок рано-вранці виїхав у друге. На цей раз доїхав таки до Праги і, ось як бачите, повернувся сюди живий.

Ваш душею.
Д. Дорошенко.

P. S. Тільки що був у нас Матюшенко і ми проседіли у трьох пару годин, згадуючи всяку всячину з минулого.

---

*) Додаток ч. V.

274.

Berlin-Grunewald
26. квітня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Розуміється, я перед Вами найостання свиня, і ніякого виправдання мені нема: не писав до Вас цілу вічність. А все через оту прокляту житейську суєту. Оце вчора вернув з Праги. Сьогодні спеціяльно не вихожу нікуди з дому, щоб порозписувати листи (я не перед одним Вами в боргу).

Довго не писав, то не знаю, з чого й почати. Скажу хіба на вступі, що ця весна майже для всіх нас пройшла під знаком хвороб: я цілий лютий возився з бронхітом, бідні Скорописи весь час бідкалися — то Вікт. Євг., то Василько, то сам старий. Нат. Мих.

перенесла жорстоку ангіну саме в часі Великодніх Свят (одинадцять день пролежала в ліжку), навіть наша маленька Гетьманівочка Олена Павловна, — й та, уявіть собі — на серце хорувала! І Микола Вас., і Сергій Мих. і Мих. Петр., всі заплатили дань богові хвороб і його слугам-ескулапам (останнє для кишені дошкульно). Одже, як бачите, ціла весна пройшла під знаком хвороб, та вже, Богу дякувати, пройшла, і на далі, може, все піде лучче.

Не знаю, як Ви себе почуваєте, але надіюсь, що з теплим літнім сонцем і Ваша хвороба піде собі геть на сухий ліс, а може вже й пішла! Для всіх нас це була би найбільша радість.

На-днях святкуємо десяті роковини проголошення Гетьманства. Про це Ви, певно, знаєте. На сей день дав я по статі до „Нової Зорі" і до „Укр. Голосу". Не знаю, чи теми і їх опрацьовання здадуться Вам удачними. Та мені трудно було щось иншого дати, бо я сижу ще й над третьою темою — для промови на самім святі, а це дуже тяжко, коли про одне й те мусиш тричі писати, мимоволі повторюєшся. До речи: автором статі в „Укр. Гол." про Вас, як ідеолога укр. державности, є Лебідь-Юрчик. З нього, як бачимо, виходить корисна літературна сила.

Про Інститутські діла не можу нічого особливого сказати. Все йде по звичайному. Оце самі добули собі мороку з виставою в Кельні, де буде наш спеціяльний відділ "Ukraine im Lichte der deutschen Presse und Literatur". Маємо багато мороки й клопоту, а найбільше проф. Мірчук, головний привідця цілої тої справи.

Я ще не здавав матеріялу для 2-го випуску "Mitteilungen", до жидаю, що ось Ви надішлете Вашу статю про Переяславську умову. Ця статя у високій мірі бажана, і тому я готовий і ще дожидати, аби Ви нам свою статю прислали. Я висилаю Вам одбитку статі Яковлева з „Ювилейного Збірника в честь Д. І. Багалія" (Київ, 1927), може Ви там щось знайдете цікавого. Я її почав читати в самім Збірнику, але не мав часу дочитати. Оце добув у Празі одбитку і шлю Вам. Її мені не повертайте, бо я маю самий Збірник. Там є не дуже коректна замітка про Вас, але тим способом люде на Рад. Україні довідуються про нас і наші стремління. Взагалі мушу сказати, що Ваші праці там добре відомі і їх завжди цитують та на них покликаються, особливо в такім Ніжені. Ось бачив я тепер в Празі Збірник в честь Грушевського: там в кількох місцях в статях Єршова, Петровського та ин. поклики на „Україну на переломі", на „Хліб. Україну" та на мій „Огляд історіографії". Значить — читають і знають.

З П. Савицьким у мене завязується ніжна дружба. Оце бачились з ним в Празі, казав, що хоче грунтовно ознайомитись з на-

шою гетьманською ідеологією; очевидно, що буду йому служити всім, чим зможу. Прислав мені коректу моєї статі і відповіді мені кн. Трубецкого. Відповідь коректна, але не по суті. Я Вам пришлю відбитку і моєї і Трубецкого статей. Тепер черга за тим, щоб я дав їм до Збірника статю укр. мовою на загальну тему.

Бачився в Празі і з о. Вінтером. Говорили в справі книги "Das geistige Leben der Ukraine in der Vergangenheit und Gegenwart", яку він запропонував скласти нам: Мірчуку, Залоз. і мені. Ми б уже давно договорились з ним про цю книгу, як би не затримала справи певна безтактність Залозецького (на жаль органічно йому властива): о. Вінтер перший раз не встиг побачитись зі мною і говорив тільки з Мірч. і Зал., але остаточну відповідь собі просив дати після порозуміння зі мною. Залозецький же не дочекався двох днів мого повороту і жарнув о. В-ру листа, де виступив з ріжними власними проектами, заявляючи, що всякі інші плани книги були б дурницею і нічого не вартим „сосом". Розуміється, він кермувався при тім ріжними побожними бажаннями, але діло трохи скомплікував. Але тепер, після деяких листів, ним же до о. В. по нашому настоянні писаних, і після моєї з о. В. балачки, справа прояснилася, і є надія, що книгу ми гуртом скомпонуємо. Хочемо доручити редакцію книги самому ж Залозецькому, а для деяких більш фахового характеру розділів, притягти фахових людей з поміж наших членів. Розуміється, було би дуже добре, як би й Ви взяли участь, але боюсь Вас обтяжати, тим більше, що діло доволі спішне, і писання вимагатиме певної спішки і напруження. Вам же після тяжкої зими треба спочивати влітку, а не працювати, та ще з напруженням. Коли остаточно виробиться план книги, я Вам його подам.

Е. Вінтер запросив мене (а через мене й проф. Біднова) взяти участь в "Lexicon-i für Theologie und Kirche" статями про ріжних діячів православної церкви на Україні. Ми погодились і будемо писати.

Бачився я позавчора в Празі з Ол. Шаповалом. Він оповідав мені, між ин., що в Ужгороді заложено гетьманський гурток. В Празі святкування річниці проголош. Гетьманства буде 4-го травня.

Ви питали про Суровцову. Дійсно, звістки про розстріл мали на увазі саме Надію Віталієвну С-ву, яку Ви знали. Але в совітс. газетах було спростування, що її не розстріляно. Та я й сам одразу цій вістці, ніби її розстріляно, не повірив: не похоже на неї, щоб вона після свого „смєновєховства" вела себе так, щоб большевики мусіли її розстрілювати.

А з п. Кронштейном я ще раз стрівся: в Берліні на однім концерті (Любки Колесівни), але сей раз дуже коротко.

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Чи не могли б Ви хоч приблизно сказати — коли саме зможете прислати рукопис про Переяславську умову? — Д. Д.

Пересилаю оповістку про мою доповідь:

Ukrainisches Wissenschaftliches Institut
ein Vortrag in ukrainischer Sprache.
Freitag, den 4. Mai 1928. 8 abends,

findet im Hörsall des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes (Französische Strasse 28. IV. links) ein Vortrag in Ukrainischer Sprache statt:

"Annales de la Petite Russie" von J. Scherer, und ihr Platz in der ukrainischen Historiographie."

Vortragender: Prof. D. Doroschenko.

275.

5. травня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Як у Вас стоїть справа з статею про Переяславський Договір? Не хочу Вам докучати, але мені треба приблизно знати, коли Ви думаєте її надіслати, — для того, щоб міркувати в справі друку, коли, як і що. Будьте ж такі добрі, якщо вже самі можете определити, — подайте приблизний термін, — коли зможете прислати рукопис. Буду Вам за це дуже вдячний. Вибачте, що пишу на такій незвичайній картці — иншої не було в мене під рукою.

Ваш Д. Дорошенко.

276.

11. травня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

На цей раз хочу бути акуратним і пишу того ж дня, як одержав Вашого листа з 8. травня. Зпочатку про діла, в порядку, в якому Ви ріжні питання зачіпаєте.

Щодо статі про Переяслав. договір, то дуже добре буде, коли напишете її. Але коли Вам задля цього прийшлося б себе переутомлювати, то Бог з нею, з статею! Буду надіятися, що Бог дасть — Вам не буде це за тяжко над нею поседіти, коли ж би не написали, то, повторюю, якось то буде.

Моя стаття про Шерера вже друкується — по чеськи, в збірнику, присвяченому проф. Бідлу. Я нічого иншого не мав під рукою, то дав її. Матиму відбитку і пришлю Вам. Буде й французьке резюме.

Моєї статі д-р Назарук дійсно не надрукував: пише, що тамошні обставини такі, що не могли „виразно гетьманських" статей до „Нової Зорі" пускати. Хоч, на мою думку, ті статі, що були No-рі „Н. Зорі", доволі виразні. В усякім разі я не бачу з боку Назарука ніяких хитрощів і мені самому дуже шкода, що він отак-ось морочиться з усякими своїми домовими політиками, тим більше, що він серйозно хворий. Я попрохав прислати мені статю назад, і вчора вона вже прийшла. Здасться ще колись, як фактична, вона не втратить значіння.

Що Ви пишете про якісь „внутрішні неприємности", то я про них нічого не знав і тільки щось догадувався, дивлючися на Сергія Михайловича, — який він особливо сумний ходить. Я не знаю, в чім діло, але глибоко вірю, що коли Шемет в чому й помиляється, то абсолютно щиро і в найкращій вірі. Він мені як був, так і є найбільш симпатична людина з усіх берлінців, хоч персонально мені він присвячує мало часу й уваги, і ми бачимось рідко й випадково.

Вже маю коректу своєї статі в Евразійському Збірнику, одже скоро мабуть прийде і самий збірник та відбитки. Тоді вишлю Вам.

З книгою, яку пропонував проф. Вінтер видати, діло застрягло й стоїть. Спочатку через саботаж д-ра Залозецького, а потім через його хворобу і саботаж. Як так довше протягнеться, то книги не буде зовсім. Залоз. досі у Відні, пише, що хворий на запалення нервів. Проф. Мірчук виїхав учора до Кельну відкривати наш кіоск на виставі. Я з ним по своїм повороті з Праги не зміг побачитися, я не міг приїхати до Ін-ту, а він був дуже занятий перед відїздом.

Дуже жаль мені Жука! Але боюсь, що мало чим зможу бути йому корисний. Одинока реальна річ з усіх його пропозицій, це — купити в його книжки. На все инше грошей нема і в сьогоднішних обставинах не може бути. Але й що до книжок, то справа стоїть ось як: він пропонував нам дійсно закупити в його там певну скількість всякої макулатури (здекомплетовані річники й окремі книги ріжних видань) і правив за це сто долярів. Очевидно, з такою пропозицією можна звертатись до людей, у яких кури грошей не клюють, а що в нас кожний пфеник порахований і має своє місце, то я відповів, що таких видань Інститут не потрібує. Що він не дістав мого листа, це бачу з того, що недавно завернула мені почта листа до Жука ж (в иншій справі) з неправильною адресою: я фальшиво записав собі до нотатки адресу, і так вона була досі, доки...

[Бракує частина листа].

...хоч писати не заборонив! Мені про серце й Матюшенко говорив, коли оглянув мене, бувши в Берліні. Також радив на якісь купелі поїхати. Добре їм усім радити! Куди тут і к чорту на якісь купелі,

тут хоч би місяць-два взагалі відпочити, а то дійсно почуваю себе втомленим до краю.

Оттак нам, любий Вячеславе Казимировичу, прокляті хвороби допікають! Коли вже нарешті Вам попустить! Думаю, що тут погода не без гріха: як же тут поправлятись, коли то сніг, то спека, знов сніг, знов певно спека буде. Тут в Берліні буквально так. Та мабуть і скрізь в середній Європі так само. Та вже мусить нарешті літо наступити, тоді, дасть Бог, Вам зробиться лучче і Ви спокійно залікуєте свою хворобу. Казали, що Ваше помешкання дуже добре, то вже лучче трохи переплатити, аби не мати клопоту до нового переїздити. Дуже б я хотів побувати у Ваших місцях, щоб Вас провідати, та хто його знає, куди доведеться в літку поїхати, як що взагалі кудись поїду: приходиться так, що не туди їдеш, куди хочеться, а куди хвороба посилає.

Та я забагато про хвороби розбалакався, вони й без того Вам надокучили. Ось забув Вам переказати привіт від старого Стоцького в Празі. Оце я тепер зупинився був в тім отелі, де він 9-й рік живе, і ми опинились сусідами. Я давно вже не балакав з ним, тепер зайшов до нього, і ми цілу годину проговорили. Ну і здоровий же дід! Йому вже 73-й рік, а він такий молодець, хоч куди. Дуже добре ставиться до Ін-та і до всіх нас. От старий Горбачевський, так той дуже подався. Я їх усіх бачив — був на засіданні Факультета. Виглядало так мов сенат: усі білі; декан — Антонович — весь сивий. Тільки один Шульгин та ще Матюшенко кавалєрами виглядають, а то вся публіка посивіла й побіліла. Зістаріла всіх еміграція.

Вчора був у мене гість: о. Сліпий зі Львова (ректор дух. семінарії й редактор „Богословії"). Од мене поїхав до п. Гетьмана. Хотів до Вас їхати, та довідався, що Ви вже не в Фінкенкрузі. Робить симпатичне враження.

А то ще був у мене перед тижнем инший гість: сам М. Порш. Явився попередити через мене гетьманців про козні з боку уенеровців.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

277.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
24. травня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора у вечорі, повернувшись з Праги, застав Вашого листа.

Розуміється, як що Бог дасть, почуватимете себе на стільки добре, що писання статті не буде для Вас за тяжке, то дуже добре: пустимо її зараз же до "Mitteilungen". Коли ж це тепер для Вас буде тяжко, то напишете пізніще, і тоді вона піде до "Abhandlungen". Я думаю, що з осени можна буде взятись уже за другий том.

Про справу Назарука розказав уже мені, по моїй просьбі, Олекс. Філ., так що я тепер уявляю, в чім діло. Але все таки даремне Ви не вислали мені свого листа: чим би він міг мене так „подратувати"? Усе, що Ви говорите чи пишете, для мене у високій мірі цінне й інтересне, все одно, в якій би формі Ви не висловлювались. Зрештою я ж розумію, що коли людину так мучить хвороба як Вас, коли вона так близько приймає до серця українську справу, як Ви, коли кругом себе бачить стільки людського свинства, — то що ж дивного, коли часом вирветься терпке, різке слово! Та й я ж для Вас не чужий чоловік, Ви ж можете передо мною говорити усе, що хочете і як хочете. З ким же Вам вільно говорити, коли і зі мною треба „стіснятись"! І я до Вас пишу так, як у мене на душі, а коли часом скажу щось зайвого, то Ви ж мені не візьмете за зле й вибачите, тим більше, що я завжди готовий Вашої ради послухатись і коли Ви в чому мені мою помилку вкажете, то я її признаю і з Вашою думкою погожусь. А шкода, що Ваша праця лежатиме в шуфлядці: лучче Ви мені пришліть, я прочитаю, а там, коли хочете, поверну Вам назад, і аж тоді нехай Ваш лист лягає собі в шухляду до слушного часу й до нової потреби.

В Празі бачив я, як звичайно, багато ріжного люду, але цікавого нічого не почув. Кожен занятий своїм клопотом і вже навіть до засідань Істор.-Філ. Т-ва нема того інтересу, що бувало раніще: приходить дуже мало людей. Мені доведеться ще один раз в червні до Праги зїздити і, може, на тому буде кінець моїм поїздкам. Цим разом усе обійшлося в мене благополучно, я навіть не втомився так, як звичайно. Взагалі, як що мені вдасться хоч півтора місяці влітку відпочити, то ще підправлю себе на деякий час.

Тут у Берліні, точніще сказати — коло Інституту — теж нічого особливого. Проф. Мірчук бачився на днях з ген. Ґренером, і той казав, що з 1-го червня складе з себе обовязки голови Куратории, але покищо лиш формально, в дійсности ж буде і далі провадити аґенди Інститута. Мабуть він таки залишиться міністром, бо недавно, оце на-днях, переїхав на казенне помешкання.

З книжкою діло сяк-так наладилось: Залоз. приїхав, узяв на себе редакторство, а ми будемо писати окремі статі. Одже якось то буде.

Бачився я в Празі з Савицьким. Казав, що на днях виходить

Евразійський Збірник з моєю статею і будуть готові відбитки. Сам він буде у нас 15-го червня мати виклад про „Степові культури на території сучасної України". Взагалі Сав. — дуже інтересна людина, коли близче до нього придивитись. Я думаю, що нам взагалі корисно мати з ним знайомство. От побачим, що буде далі.

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

278.

2. червня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я дістав у свій час обидва Ваші листи разом. З приводу першого, згідно з Вашим бажанням, нічого не пишу, та як би і писати, то довелося б дуже багато. Лучче нехай про це все поговоримо колись при стрічі, може Бог дасть, якось зїдемося до купи, чи, може, я до Вас якось доберусь. Що ж до другого листа, то я хотів би зробити одну лишень увагу, а саме з приводу Вашого жалю, що я не належу до Ради Присяжних. Воно, звісно, обєктивно беручи справу — жаль. Але причини мого неналежання лежать тепер не в области якихсь принціпових міркувань, а чисто особистих, і мають характер, так би мовити псіхологічно-субєктивний. Так уже склалось, що ні з ким із людей, що належать до Р. Пр., окрім Вас одного, я не міг зблизитись. Тепер, поживши в Берліні от уже скоро два роки і попрацювавши з тими людьми, я ще більше переконався, що ми взаїмно між собою чужі і, як люде, один одного не цікавимо. Для прикладу візьму С. М-ча: я щиро хотів з ним зійтись, і з того нічого не вийшло. Очевидно його давня, на протязі нашого більш як 20-літнього знайомства, якась неприхильність до мене (чи якесь упередження проти мене, — не знаю, як це і назвати) занадто в ньому закорінилось і вже змінитись не може. Не пощастило зійтись і з Ол. Філ., що само по собі, вважаючи на його суху, замкнену вдачу, було ще далеко трудніще, як і з Шеметом. Наша спільна праця по Інституту посіяла у нас (принаймні в мене) чимало огірчення, і зближення стало ще менше можливим. Мик. Вас. ставиться до мене сухо-коректно— і тільки.

Одже нема ґрунту для того, щоб я став у такі відносини з людьми, які (відносини) вимагають (так принаймні я собі уявляю) певної інтимности і теплоти у взаєминах.*) Ще важче було би мені цим людям підпорядкуватись: тут конфлікти були б неминучі. Одже нехай усе зостається так, як є. Ті відносини (чи лучче сказати — ту форму відносин), що Ви самі створили для мене в Райхенау літом 1925 року, я вважав за одиноко придатні. Я лояльно і чесно

виконую ті функції, які мені доручають. Це неправда, коли Шемет каже, наче я не цікавлюсь справами: навпаки — я дуже цікавлюсь, але даю Вам слово, що за ці два роки, що я тут, ні разу з боку того самого Ш-та не виявлено ініціятиви, щоб мене поінформувати, а завжди я мусів сам прохати, — розкажіть мені, мовляв, що діється. Так само й инші: ніхто ні разу не виявив ані бажання „посвятити" мене в курс справ, ані хоч поспитати моєї думки. Розуміється, що це мало нахиляло мене до того, щоб самому навязуватись. Тепер кажуть: мало цікавиться!

Може бути, що зараз в мене говорить певне понервування: майте це на увазі, читаючи цей лист. Я перевтомлений, знервований, серце болить, одже сам почуваю, що часом переборщую. Може ось після літа, коли вдасться підлікуватись чи хоч одпочити, то візьму себе в руки і все буде здаватись мені в світліщих фарбах, як зараз. Одже на цей раз досить про всі явища із світа „невісомої матерії"! І не беріть це все близько до серця.

Я вже писав до Жука і дістав відповідь. Саме більше, що ми можемо для нього зробити, це закупити в його книжок на якусь сотню марок, але знов же не того мотлоху, який він і сим разом запропонував мені. Я знов писав до його і якось ми це діло улаштуємо.

Ген. Ґренер зрікся головування в Кураторії, але фактично задержав у своїх руках дотеперішні свої аґенди по Ін-ту. На голову він рекомендує директора Дрезденського Банку Фріша. Але того зараз у Берліні нема, ждемо його повороту. Тимчасом формально Ґр-ра заступає Олександер Філ.

В Празі вибрано на ректора Укр. Ун-ту В. Тимошенка. Це добре з усякого погляду: ректорство задержить його на цілий рік в Европі, а ми поки що будемо мати спокій з катедрою економіки, якої наші фундатори з не зовсім зрозумілих для мене причин не хочуть нам дати.

Що до Маланюка, то звісна річ, нам Євг. Томашівський в сто разів більше бажаний і його будемо в першу чергу проводити. А далі іде Биковський. Та й сам по собі Маланюк не був би великим придбанням. Оце тепер розумію, чому хотів Євг. Харл. зі мною бачитись в Празі: він думав поговорити про Маланюка. Але ми з технічних причин не могли зустрінутись.

Тепер до Вас діло: настав час вибирати директора в нашому Інституті (по статуту перший директор призначається на два роки, а далі вже вибірається Науковою Колегією і затверджується Кураторією). Одже я рішив перевести вибори тепер, щоб Кураторія, яка правдоподібно зійдеться 30. с. червня, могла нового директора за-

твердити. Вибори мають бути таємні, я хочу перевести їх так, як це роблять в Празі в Укр. Університеті: кожному даються листки з іменами членів колегії — крім імени того самого, кому дається; він відтинає імя того, за кого подає голос і кидає в урну. Тому що Вас тут на місті нема, то я засилаю Вам листок разом з конвертою, в яку прошу вкласти імя того, за кого Ви подасте голос. Цю конверту Ви просто заліпіть і вишліть на імя Ін-та. В таких самих конвертах подасть свій голос кожен з нас трьох: я, Мірчук і Залозецький. Ми попросимо Миколу Васильовича чи кого иншого з поза колегії, щоб розпечатав конверти, прочитав листки і порахував голоси. Може вся ця процедура й не мудро придумана, але я краще не вигадаю.

Завтра їду до Праги, мабуть уже в останнє. Вертаючись, хочу заскочити до Теплиць (Teplitz-Schönau), це мені по дорозі. Хочу подивитись, що воно таке, бо лікарі радять туди поїхати, щоб брати ванни. Очевидно, що до Німеччини нікуди поїхати ми не зможемо, бо дорого, а в Чехії через ріжницю валюти ще сяк-так можна податись. Як що взагалі поїдемо, то в серпні і до половини вересня. Поїхати б до Австрії — так дорога обійдеться за дорого, бо нас же двоє. Та й хто зна, чи є там щось підходяще для мене. Там усе більше на груди, а не на серце. Розуміється, до Австрії я в тисячу разів з більшою охотою поїхав би, як до Чехії; перш за все до Вас би заскочив, та й симпатична мені Австрія сама по собі. Ну, не знаю, як іще все — як Бог дасть.

Бувайте здоровенькі! Ваш душею
Д. Дорошенко.

Від Н. М. Вам привіт і уклін. — Д. Д.

P. S. Конверт з „голосом" пришліть хоча б і при якім черговім листі до мене, чи до Мих. Петр., або на Інститут. Думаю, що Мірч. і Зал. повірять нам, що фальшивки ми не зробили! — Д. Д.

*) Власне з цього погляду Сава Крилач, хоч який він там чудак, далеко мені любіщий. Я почуваю якусь сердечність з його боку і, признаюсь Вам, я його люблю; з ним було би мені завжди приємно здибатись. Ще більше — з Адамом Йосифовичем. Але з тими холодними праведниками, що я назвав вище, я не міг зійтись і вже, певно ніколи не зійдусь. От будемо собі однодумцями, добрими знайомими — і тільки.

279.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
17. червня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вашого листа і „голос" я одержав і зараз же ми його з Мих. Петр. припечатали, розписались на конверті, як на документі, і заховали; післязавтра будуть вибори. Формальність, але я серйозно думав одмовитись од директорства, як би мене вибрали, бо дуже вже трудно приходиться. Це директорство несу я як важкий хрест і, як би не те, що перед чужинцями довелось би якось мотивувати своє зречення — бо незручно ж перед ними розкрити дійсні мотиви, то я би й не вагався зріктися цеї чести. Покищо, коли виберуть, буду тягти далі до якогось часу, а там побачу. Може лехче стане, як що влітку трохи спочину і заспокоюсь.

Цей тиждень минув під знаком приїзду п. Савицького. Він прочитав дуже добре свою лекцію по німецьки, а потім у нас по російськи. Була невелика дискусія, говорили Залозецький, Назарук, Скоропис, Олянчин, та все пройшло більш-менш гладко. Вчора Сав. бачився з п. Гетьманом і говорив з ним цілих чотирі години (п. Г. був і на його другому відчиті). Потім у вечорі був у мене, ми проговорили теж години чотирі, але це ще не була „генеральна розмова", якої я сподівався. Обоє ми були потомлені, і через те розмова мала більш лехкий характер.

Між ин. Сав. сказав мені, що Евразійці пильно стежать за всіми Вашими писаннями і в останньому числі їх органу, що вони видають літографовано тільки самі для себе, для членів своєї організації, була статя про Ваші „Листи". Сав. обіцяв мені прислати це число для Вас; я так умовився тому, що й мені хочеться прочитати, а прочитавши я тогож дня перешлю Вам. Він показав мені (і дав на один вечір) No. 10 „Евраз. Хроніки", де надруковано мою і кн. Трубецкого статі. На днях матиму три примірники числа і тоді вишлю один Вам. Там є одна дуже цікава статя, яку раджу Вам прочитати: „Армія и идеократія". Взагалі Сав. робить приємне враження. На своєму відчиті він заявив, що визнає себе за українця по крови, по культурі і по симпатіям. Здається, його виклад подобався нашій публіці.

Приїхала з Київа пані Черняхівська — тепер Гекен. Оповідає, що там знову терор, багато арештів і висилок до Соловецького манастиря. Крім того — голод: в Київі хліб продають по картках і скрізь стоять черги. Надію Суровцову таки дійсно розстріляно — у Москві, разом з якимсь Петренком. Я ще сам з п. Гекен не бачив-

ся, це вона оповідала Наталії М-ні, а я буду бачити її на днях.

На цьому тижні буде мій виклад по-німецьки: "Die Entwickelung der ukrainischen Geschichtsidee im XIX Jahrhunderte bis unsere Tage." Готуюсь зо страхом і трепетом. Як одбуду, то зітхну з полекшенням. "Mitteilungen" нарешті друкуються, може за місяць вийдуть. Чогось довго тут це тягнеться.

Подорож моя до Канади, а особливо в супроводі Адама Йосифовича, здається мені мало реальною. Та про те цікаво почути, що мені напише Жеребко. Давно не мав я од його вістки.

Що до літа, то ми з Н. М. хочемо їхати до Франції на острів Олерон, де вона була позаторік. Літо таке погане, таке вохке та холодне, що хочеться зогрітись трохи, хочеться до сонця. Н. М-ні це просто необхідно. Якщо лікарі не будуть вимагати, щоб я конче їхав на якісь води і що досить з мене буде звичайного спочинку, то мабуть таки поїдем на Олерон. І. О. Кістяковський обіцяє добути нам візу. Та це рішиться в липні.

Сюди приїздив Ляріш, був у нас (аж двічи) а потім десь зник, як татари після Калки. Видко, приїхав для якоїсь розвідки.

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. М. В. Кочубей вже повернувся. — Д. Д.

280.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
21. червня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Як що у Вас під рукою NoNo. 11-12 "Le Monde Slave" за 1926 р., то будьте такі добрі, подивіться туди і напишіть мені на картці точну назву статі Мякотина і від якої до якої сторінки: мені треба для бібліографії, я подаю „ucrainic-y" в ріжних часописах по всяких журналах.

Уявіть собі, яка глупа сторія: в Слав. Ін-ті досі нема цих книг, а в Держ. Б-ці ніяк не можу добитись, то занято, то в оправі, то переплутають і не те дають: із-за того тільки, щоб подивитись, від якої до якої сторінки, я тричі заходив до Б-ки! Нарешті розсердився, хай вона сказиться разом із самим Мякотином, рішив лучче попрохати Вас, ніж учетверте із-за такої дурниці заходити до бібліотеки! Вибачте за клопіт!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Одночасно з цим висилаю No. 10 „Евраз. Хроніки". Це

число залишіть у себе, бо я маю їх кілька. Там крім моєї полеміки з кн. Труб. ражу прочитати деякі інші статі. — Д. Д.

281.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
27. червня 1928

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Надіюсь я на те, що цей мій лист застане Вас ще на старому помешканні. Чого це Ви його покидаєте, чи тому, що воно подорожчало, чи незручне, — і як думаєте про нове, чи це має бути тимчасове, чи постійне? Коли вже переїдете, розташуєтесь, одпочинете, то, може, черкнете пару слів. І чи далеко це від прежньої місцевости? Чи на тій самій дорозі?

Дякую Вам дуже за справки. Самі книжки абсолютно нам тут непотрібні, і Ви зовсім не маєте журитись тим, щоб їх повертати. Вони навіть нікому нічого не коштували, бо прислані приватною людиною gratis. Держіть, аж поки напишете відповідь Мякотину, а там при нагоді якось перешлете.

„Вибори" директора відбулись так: перед початком виборів Залозецький запитав, чи може він не подавати своєї картки. Я сказав, що, розуміється, може, але це може довести до того, що не буде більшости, доведеться робити нове голосування, писати до Вас, і знов діло затягнеться. „Скрутинію" переводив М. В. Кочубей. Подано було три голоси за мене, один за Мірчука (це, признаюсь, подав я). Одже мене вибрано одноголосно, і діло піде на розсуд Кураторії. Розуміється, мої колеги-галичане, так само як і Ви, вважали, що я один тепер можу бути директором, — з тою ріжницею, що Ви вважаєте мене за найбільш підходящого для цієї ролі, а вони дивляться на це, як на свого рода malum necessarium, що було видко навіть по їх дуже пісних мінах, з якими вони проробили всю цю процедуру. Але Бог з ними. Я теж дивлюсь на їх як на malum necessarium в нашім осередку. Сумно, певна річ, що у нас „тільки й рідні, що жиди одні", але дасть Біг, доживем до того, що признаються до нас і більш близькі та приємні нам родичі.

Відбулась вже і моя німецька лекція — благополучно. Кажуть, ніби то я непогано вимовляв по німецьки; очевидно, цим хочуть сказати мені щось приємне. Були на лекції пан Гетьман з панею Гетьмановою, професори Фасмер, Штелін, Ястров, була навіть — уявіть собі — „бабушка русской революціи" пані Брешко-Брешковськая. Чого вона забрила — Бог Святий знає! Седіла з дуже суворою й незадоволеною міною. Всього було там людей коло 60, як ка-

жуть. Проф. Гайніш згодився взяти цей мій виклад до своїх "Jahrbücher der Kultur der Slaven" (Breslau) з тим, що я подам літературу; до цього торгу я готов і пішки. Як вийде — прочитаєте.

В середу читав по нім. Залозецький, знов про Візантійщину. Очевидно, для його глибокої вчености українське мистецтво (на яке він з моєї ініціятиви до нас і закликаний) є сюжетом занадто дрібним і маловартним. Потішаю себе тим, що Савицький сам зголосився до нового відчиту у нас восени на тему "Die ukrainischen Baudenkmäler" і на другу: „Украинское зодчество въ средѣ искусствъ сосѣдних странъ". Ще прочитає один виклад (по нім.) д-р Кузеля, може прочитає Мірчук — і на тім „шлюс". Будуть ще доклади (українські) Олянчина, Базілевського, Вергуна і Чеховича. Так, забув, — іще Д. І. Чижевського.

На днях я одержав від Археографічної Комісії Академії Наук повідомлення (відповідь на мій запит), що вона згодна друкувати матеріяли, знайдені Олянчиним, і запитує тільки, скільки хоче він гонорару за редагування матеріялів і за копіювання. Може бути, заробить Олянчин для своїх подорожей до Дрездена і Данцігу, де він хоче попрацювати в архівах. Та й робота його побачить світ.

До речи, маю до Вас прозьбу. Я хотів би в черговім томі "Abhandlungen" дати знову хоч два аркуши праці Олянчина. Але Мірчук і Зал. вже наперед проти того: на думку Зал-го ці матеріяли самі по собі не мають інтересу, по друге, мовляв, треба дати місце другим, себ-то Чеховичу, Гнатишаку і прочим галицьким геніям. Одже поможіть! Олянчин пришле Вам свою роботу на заключення, то Ви будьте ласкаві напишіть, що дуже рекомендуєте дати до друку (я не маю сумніву, що Ви не поділяєте думки Зал-го про ці матеріяли, тому Вас і прошу) ці матеріяли, — властиво розвідку про укр.-пруські зносини. Ваш авторитет поможе мені провести їх до друку, при тім не будуть покривджені і Чехович з братією, бо і для них зарезервуємо трохи місця.

Уже дістаю коректу статів другого випуску "Mitteilungen", уже прийшли статі В. Тимошенка і Щербаківського. Може до кінця липня книжка буде готова.

Пані Рона мене трохи розчарувала щодо оповідань про Київ. Одне тільки розповіла вона: про велике пригноблення в кругах Академії Наук. Єфремов страшенно засмучений і прибитий. Він прохав переказати мені, щоб я не вірив тому, що про його (і про Кримського) розпускає Студинський у своїх статях в „Ділі", що тут усе перекручено і перебрехано. Що до мене, то Єфремов може бути зовсім спокійний: його одному слову я більше вірю, ніж усім соплеменникам Студинського, взятим вкупі. Але найбільш сумне з усього,

що п. Р. оповідала, це те, що виходить, у всіх „свідомих" українських кругах запанував повний аполітизм і чисте культурництво. Але це з другого боку тільки підтверджує правду всього того, що Ви писали про суть і природу української інтелігенції, або демократії. Не памятаю, чи я писав Вам, що Суровцову таки дійсно розстріляно — в Москві. Крім цих „громадських" новин оповідала ще наша гостя про страшенну крізу в Київі з продуктами, напр. зовсім нема хліба, навіть чорного.

Оповідала, що бачила В. Шемета: страшенно розстроєний і пригнічений. Вона характеризує його як людину, що ніколи не усміхається, вічно зажурена своїми матеріяльними клопотами і неудачами. Взагалі життя в повнім смислі слова незавидне. Дійсно, краще седіти тут і мріяти про ту Україну, якою вона, може, колись буде, ніж седіти там, на тій Україні, якою вона тепер є. Може з наших мрій буде користь для будучих поколінь (я, наприклад, в це твердо вірю), а сидючи там ми, навіть як би з нас не ріс уже лопух, обернулись би або в мерців „чистої науки", або в совдепських обивателів, тих мудрих і практичних, що їх змалював В. Шульгин у своїй книзі.

Бувайте здоровенькі і не гнівайтесь за цю балаканину на "zgorzkniałego" (як Ви колись сказали про Трубу) трохи, але незмінно Вас люблячого

Д. Дорошенко.

282.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
9. липня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тільки ось зараз дістав я оцю вирізку з евразійського видання „Внутренняя связь" (апрель 1928 р.) — так назвав його в листі до мене п. Савицький — і поспішаю переслати його Вам. Як пояснив мені п. С. в Берліні, це їхнє видання „для внутрішнього вжитку", тільки для членів своєї організації.

Як Ви устроїлись на новому місці? Чи задоволені?

Ми з Н. М. поїдемо таки певно до Франції: поки ми вагались і міркували, що нам з собою робити, І. О. Кістяковський прислав мені телеграму, що франц. віза вже нам дозволена, а сьогодні оце прислав він мені й офіціяльне повідомлення фр. М-ва Зак. справ про те саме. Одночасно я дістав від власника одного пансіону на острові Oléron, куди ми думали їхати, пропозицію на кімнату. Одже ми рішили з Н. М., що сама доля хоче, щоб ми їхали на той Oléron!

У нас тут особливих новин нема, хіба що відкриття „тижня рос. істориків", на яке мав прибути і Грушевський, але большевики його не пустили, так що українську історичну науку репрезентує М. Яворський з Харькова. Як Вас цікавить, то можу подати Вам докладніщі відомости про цей „тиждень".

Недавно бачив я т. VIII. Записок Ніженського ІНО, де М. Петровський, аналізуючи правдоподібність оповідання Самовидця про Чигиринську Раду 1657 р. згадує Ваші „Листи до братів-хліб.", де Ви говорите про дідичну монархію на Україні. Розуміється, Вашу „Україну на переломі" і "Z dziejów Ukrainy" він згадує багацько разів. Одже читають Ваші писання і на большевицькій Україні, а „Листи", виходить, знають і в глухому Ніжені. Що ж, це добре, читаючи їх навчаться не тільки історії, але й дечому про сучасне.

Бачив я недавно Є. П. Томашівського, він був тут в переїзді. А вчора бачив і другого Томашівського — професора і доктора.

Чи чули Ви, яке горе спіткало проф. Біднова? Його син, укінчений агроном, утонув, купаючись під Прагою у Влтаві. Дуже шкода старого.

Тимчасом бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

283.

Berlin-Grunewald
Fontanestrasse 8.
15. липня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Засмутило мене дуже, що Ви маєте стільки клопоту з новим помешканням. Дійсно, біда з тими помешканнями: хто б міг подумати колись, що в Европі не можна улаштуватись по людськи з такою елементарною справою, як помешкання! І це ж ми хочемо мати не якісь там палаци, або вілли, а саме звичайне, скромне помешкання. От і виходить: „світ великий, а нігде прожити", як співалось у запорозькій пісні. Той самий клопіт, що з Вами, передвкушаємо й ми: повернувшись з Олерону, як що Бог дасть там побувати, матимем приємну розвагу шукати собі помешкання все з тим самим ідеалом, який досі залишався для нас недосяжним: abgeschlossene zwei Zimmer mit Küchenbenützung (а головне: без господині, або з незвіроподобною господинею, яких на світі взагалі дуже мало).

Оця гаспидська спека докучає й мені: саме тепер відбувалась Russische Historiker Woche, яку доводилось одвідувати. Далі у нас

двічи на тиждень виклади і взагалі великий рух, а саме головне, що в цю спеку (вчора було 43° по Цельзію) доводиться мені бігати й виправляти паспорти і візи. Шлях на Oléron лежить через поліцію й консульства, дуже непринадні установи. Горе нам Staatenlosen! Окремо добиваюсь дозволу на життя; окремо — Ausweis. І на те, і на друге ріжні терміни. Продовжать одне, треба, щоб продовжили друге — знову морока, знову хожденія. От Ви прийшли, вже все в порядку, аж ні! Треба знову нові фотографії. І так далі. При високій температурі і моїй череватости (як по українськи перекласти делікатне слово „тучность"?) це не легко. Вчора при такій високій температурі довелося приймати гостей; у нас були п. Г-н і пані Г-ва, проф. Фасмер з жінкою і панство Мірчуки. Седіли в хаті мов у лазні: вікон не можна одчинити, бо на дворі пекло. Чиста кара Божа. Але що мене просто в жах кидає, так це запросини на вечерю до проф. Зерінга, де треба бути в чорнім убранні. Якщо погода не зміниться, то це будуть тортури, „Наливайко в мідянім биці", як писав пок. Франко. Уявляю, як ця спека мусить мучити Вас...

Але годі про ці прозаїчні річи. Може Вам цікаво почути про щось инче, скажем, про тиждень російських істориків.* Він уже закінчився, і можна зробити підсумок вражінь од його. Задумав цю імпрезу проф. Геч, сам Deutsch-nationale, але в політиці орієнтований на Большевію. Очевидно, як би його приятелі прийшли до влади і тут, то повісили б його одним з перших, але він переконаний не в тім, що „что для русскаго здорово, то для немца смерть", а навпаки, то ж старається зблизити обидві нації, не боячись, що до німців прилипне зараза. В результаті в урочистій залі Пруської Королівської Академії Наук большевицькі шарлатани плели свої теревені про розцвіт історичної науки в Росії і на Україні під благодатним подувом марксизму і під опікою мудрої совітської влади. Я завтра вишлю Вам окремо усі друки, які стосувались „тижня", то Ви побачите, що саме там мало бути і що було. Передовсім „російська" наука репрезентувала і українську. Мав представляти Україну такий „русскій учёный" як сам Грушевський. Але большевики його не пустили, як казав мені один урядовець тутешнього М-ва Зак. Справ. Українську науку представляли одже два галиціянина: Яворський (п. Г. каже, що памятає його з Київа, як одного з адютантів майора Фляйшмана, що на самім початку був австр. військ. аташе) і Юринець. Про цього останнього ніхто нічого певного не знає. Проф. Мірчук каже, що памятає його з Відня як студента, що „принціпіяльно" не складав іспитів і очевидно нічого не покінчив. Одже виходить:

Никто не знаетъ где онъ росъ,
На службу взятъ капраломъ,
Французским чѣмь-то раненъ въ носъ
И вышелъ генераломъ. — Тільки, видко, не „французскимъ", а чимсь жидівським, треба змінить.

Я пішов слухати обох. Яворський говорив про розвиток укр. історичної науки. Ця наука до революції взагалі не істнувала. Тепер же вона репрезентована трьома напрямками: 1) федералістичний, представлений Грушевським; 2) напрям Липинського — тут доволі вірно були схарактеризовані Ваші історичні погляди; 3) марксистський, на чолі якого промовець ставить себе самого і свою „школу". Властиво на ній тільки він докладніще й зупинився. Дуже скромно покликався він аж 9 разів на власні твори і двічі на праці своїх учнів. З инших істориків згадав лиш за Багалія, який „уважає себе за марксиста, але марксистом не є". В другім своїм викладі Яв. говорив про головні течії укр. соц. руху — говорив в такій Формі і в такім масштабі, немов десь перед волосним сходом, а не на урочистому засіданні в залі академії наук. Другий репрезентант укр. науки, Юринець, говорив про розвиток соціяльних тем в укр. літературі, представляючи діло так, що в особі укр. письменників першої полов. XIX в. українське дворянство виступало проти кріпацтва, яко такої форми господарства, яка вже не задовольняла потреб часу. Українські пани хотіли мати вже не кріпаків, а наймаиих робітників-пролетарів. З цією метою Куліш писав „Чорну Раду", а Марко-Вовчок свої „народні оповідання". Так український хам посміявся з своїх батьків.

У росіян діло виглядало трохи инакше. Тут поруч з істориками марксистами (такими як Покровскій) виступали дійсні вчені: проф. Платонов (мій учитель з Петербурга), проф. Любавскій та ин. Ні про який марксизм вони не заікались, а дали дуже цікаві наукові виклади (тези Любавського Вам перешлю завтра). З одним із них — з проф. Пічетою (він читав доклад про волочну реформу в В. Кн. Литовськім XVI. в.) я говорив і дав йому видання нашого Інститута. Людина як людина. Робить симпатичне враження.

Не знаю, яке враження вся ця історія робила на безсторонніх і трохи тямущих німців. Д-р Келлер (що приїхав спеціяльно на цей „тиждень" з Кілю) і один доцент з Геттінґену, з яким я познайомився, були обурені. Fr. Woltner мала надрукувати статю в "Deutsche Allgem. Zeitung" про цю "Woche", як що видрукують, то я Вам її пришлю. Був на викладі Яворського проф. Томашівський, так той тільки за голову взявся. Жидівська преса співає діфірамби і подає зміст усіх елюкубрацій Яворського і Юринця немов

щось мудре і невідоме досі. Фасмер лає Покровського. Наших марксистів він не чув.

Але поза тим усім — досить про цей „тиждень". Додам хіба, що на рауті в больш. посольстві, данім в честь гостей, були всі нім. професори, міністри і в тім числі наш ген. Гренер. Очевидно були з обовязку. А чи їм приємне було це гостювання — то инша річ.

Я не хочу утрудняти Вас, Дорогий Вячеславе Казимировичу, щоб Ви списували мені тепер Ваші клопоти і турботи. Нехай, як Бог дасть, вони вже зовсім кінчаться, а Ви самі од них одпочинете, то напишете мені, бо все що Вас торкається, само собою, мене дуже цікавить і — вірте — всі Ваші неприємности я приймаю близько до серця. А тимчасом бажаю Вам, щоб вони найскорше скінчились!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. До проф. Біднова я вже зразу написав і більш поки не зважусь писати: тяжко. Мені переказували, що його піддержує його надзвичайна релігійність і любов до церковного обряду: на похороні він дивував усіх своєю твердістю. Для його розуміється, смерть не є вічна розлука, і це його потішає.

Д-ра Скоробогатого я не знаю, хоч імя таке, здається, чув і власне в Київі. Але певного нічого пригадати не можу.

Ми виїдем (як що виїдем) 31-ого с. липня. Одже ще добрих пару тижнів зостається до відїзду, і я ще Вам писатиму. Розуміється, як тільки буду знати свою олеронську адресу, то подам її Вам. —

---

* Додаток ч. VI.

284.

Берлін, 26. липня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ваша посвідка на звіті Ігора Лоського цілком вистарчає. З Лоського ученого не вийде, не тому, може, що він не має хисту, але тому, що в його обставинах (жінка і дитина), серед півголодного істнування, доводиться не про науку думати, а про те, як вижити. Я йому радив їхати до Польщи і там старатись улаштуватись (от як Євг. Томашівський), але він не хоче кидати Берліну.

Святкування в Ванзее відбулось дуже добре і в гарнім, інтимнім настрою, одне лиш заважало: несосвітенна спека, яка в той день досягла свого апогею. Я седів, наприклад, увесь мокрий і мучився, як той пес, що в спеку тяжко дихає, висолопивши язика. Пили за Ваше здоровля і вислали Вам колективний привіт, певно вже діс-

тали його? Якщо казати про бенкети, то згадаю про вечір, який я провів у проф. Зерінга, де було багато цікавих людей, напр. б. рейхсканцлер Лютер та інші. Познайомився я із професорами Російського Науков. Ін-ту, які були запрошені в числі трьох. Але особливо цікавих розмов не можна було звести, бо гостей було коло 60, багато дам, і доводилось вести „світські розмови".

Про послідні часи Доманицького я у свій час багато чув не од Лотоцького, а від В. Ол. Матушевської, з якою Дом. листувався з Аркашону, але даруйте — забув я всі подробиці, давно це було! У мене враження було таке, що Дом. недовго слабував, у його певно не зовсім така хвороба була як у Вас. Я, певна річ, мало розуміюсь на таких річах, але мені здається, що як би не той клопіт з хатою, що Ви маєте (мені казав про це Кочубей), то певно Ви б уже скоріще прийшли до здоровля, себ-то до такого стану, коли навіть при хворих легенях, але в умовах спокою і відповідного клімату, можна жити, аби себе не мучити ні клопотами, ні роботою. Що число Ваших кореспондентів зменшилось, то може й добре, — менше Вам клопоту і мороки.

Н. М. була слаба, лікарі не зразу встановили, що таке. Думали спочатку, що жіноча хвороба, а потім виявилось, що то мочовий міхур. Тепер уже трохи легше, і ми рішили таки їхати, я вже взяв сьогодні білети на 31-ше. В дорозі будемо двічі ночувати: в Аахені і в Парижі, це дешевше і вигідніще, ніж брати спальні місця третої кл., які зрештою є лиш на нім. залізниці, а на французькій нема.

Можу Вам подати вже і свою олеронську адресу, думаю, що господар отельчику, якому я вислав уже 300 фр. завдатку, не зробить свинства і зарезервує, як обіцяв, кімнату для нас:Hôtel des Bains, Boyardville, Ile d'Oléron (Ch. Inf.) France — мені. Дійсна ця адреса мабуть до початку вересня.

Сьогодні послідне засідання Кураторії перед феріями, потім іще два-три дні всякої перед-одїздної мороки і — прощай Берлін на якийсь час! Почуваю себе на стільки стомленим і зденервованим, що ледве-ледве витримую. Ось Мих. Петр., коли буде у Вас, то розкаже, що я зробився невиносимий — нервовий і драпіжний! От, може, спочину над океаном і вернусь більш спокійним і лагідним.

Тимчасом — бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. З Праги мені пишуть, що мені було би слід їздити туди для читання чеських викладів. Але не знаю, чи буду в силах це робити.

Чи Ви дістаєте „Діло"? Там недавно була прекрасна відповідь Єфремова Студинському.

Кандидатура Близнюка прийнята і пройшла. — Д. Д.

285.

30. липня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу.

Я вже написав до ред. „Діла". Було так: на просьбу ред. Мудрого я написав некролог М. М. Грінченкової. Посилаючи його, запитав, чи вмістило б „Діло" мій допис про „Тиждень рос. істориків" у Берліні. Дістав відповідь, що вмістить дуже радо. Я написав і вже відіслав, але того дня прочитав у „Ділі" статю про Козія. Був дуже обурений, написав різкого листа і рішив дописа не посилати. Але подумавши, зробив так: написав довгого листа до Мудрого, де зясував усю брехливість звістки, ніби Козія „висунули" гетьманці і зажадав, щоб Редакція від себе дала спростування і зазначила, що Козій, доки був на гетьм. службі, був добрим урядовцем, а що свої „таланти" виявив лиш на службі УНР і в її атмосфері.

З-під дописа зняв свій підпис, заявляючи, що не можу давати імени в газеті, де так необережно плямують усе гетьманське, за яке я беру на себе повну відповідальність. З тим відіслав пакет.

Просив, щоб число з спростованням вислали мені на Oléron.

Тепер що до самого Козія: він був призначений за часів Ц. Ради. Після гетьманського перевороту я залишив його на службі, бо Лоський атестував його як доброго урядовця. І дійсно: весь час при мені він був дуже добрим службовцем. До речи: він дуже добре говорив по-німецьки, також і по французьки. Одже він тепер напускає на себе брехню, коли каже, що в цілій місії ніхто крім Вольдемараса не вмів по німецьки. Взагалі ціла його статя то одна містифікація. Я, наприклад, перший раз чую, що Вальдемарас був у місії Севрюка.

Але як тільки зникла карність, контроль і дисципліна, які, будь-що-будь, існували за Гетьм. уряду, Козій себе показав. Зрештою не один Козій: взяти хоча б Шелухина. В иншій площі він виробляє авантури, які тільки й можна пояснити почуттям безкарности і невідповідальности. Не бійтесь: в руках гетьм. уряду, це був би добрий служака. Так, може, і Козій.

Вибачте, любий Вячеславе Казимировичу, що погано пишу — дуже поспішаю: пакуємось, завтра раненько виїздимо.

З Oléron-а зараз же Вам напишу.

Ваш Д. Дорошенко.

Моя адреса:
"Hôtel des Bains"
á Boyardville, Ile d' Oléron (Ch.—Inf.)

286.

Herrn W. v. Lipinsky
Badegg 21, Post Tobelbad in Steirmark
Österreich — Aûtriche

Hôtel des Bains, Boyardville
Ile d' Oléron (Ch. Inf.)
6. серпня 1928.

Нарешті ми на Олероні. Три дні добирались і потомились несказано. Як би знали, що таке буде, то ліпше так далеко не заїздили б. На будуче наука. Сам по собі острів дуже гарний, чудовий пляж, ліс, але життя зовсім примітивне, народ дуже жулікуватий, обдирають немилосердно, а ціни проти минувшого року підскочили рівно вдвоє. Знайшли ми тут і кілька українців з Парижу, потім напишу Вам докладніще.

Ваш Д. Дорошенко.

287.

Boyardville
8. серпня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора прислано мені сюди число „Діла", де є мій допис про тиждень рос. істориків і слідом за ним спростування в справі Козія. Воно не дуже літературно зложене, але, на мою думку, вистачає. Як Вам здається? Чи досить цього?

В однім з цих будинків ми мешкаємо. Я щодня купаюсь тричі в морі, а Н. М. гріється на сонці. Поки що ми задоволені. Н. М. сердечно вітає Вас.

Ваш Д. Дорошенко.

288.

Hôtel des Bains, Boyardville
Ile d' Oléron (Ch. Inf.)
10. серпня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Мабуть Ви вже дістали обидві мої картки, які свідчать Вам, що ми вже на Олероні. Ой, далека се дорога, і не так, може, далека, як стомлююча, особливо коли їдеш третьою клясою та рахуєш кожну марку, чи франк, щоб зайвого не видати. Щоб обминути втому від нічної їзди, ми придумали на ніч переривати їзду і ночувати по дорозі. Одже першу ніч переночували в Аахені, другу в Парижі, третю в Лярошелі, так що на Олерон доплентались аж на четвертий

день по виїзді з Берліну. Ні одної ночи не виспались, а особливо в Парижі, де було пекло в буквальному смислі: страшна спека; вікна одчинити не можна, бо на вулиці безперервно цілу ніч рик автомобілів і галас. Од Парижу до Лярошель їхали 8 годин серед страшної спеки; не доїздячи години до Лярошель я майже зомлів од неї. Добре, що в Н. М. була пляшка з одеколоном і майже цілу виляли мені на голову. Сама Лярошель — чудове старе місто, повне памяток, які восходять до 13. століття. Але мені було не до памяток. Я навіть не міг їсти вечері, хоч то була добра французька вечеря з усякими закусками й делікатесами. Оджив я, як сіли на другий день на пароход та проїхались дві години по морю.

Перше, що ми зустріли на пристані в Олероні, це були земляки: молодий Шульгин з жінкою і Шуміцький з жінкою. Вони зустрічали генерала Удовиченка, який, виявилось, їхав одним пароходом з нами, але не пізнав нас, а ми його й тим більше не пізнали. Одначе земляки не дуже нам докучили: Шуміцькі на другий день вранці виїхали до Парижу, а Шульгини з Удов. оселилися далеко від нас, на десять верст. За те на третій день несподівано приїхав з Праги Євг. Вировий. Але цей нам ні трохи не докучає, бо це мій давній знайомий і, як людина практична і бувала, не раз буває дуже корисний. Він оселився у того ж господаря що й ми, тільки в другім будинку. За кілька день він їде до Еспанії, до Барцельони, де в його є родич, той, що вкупі з Іг. Кістяковським заложив фабрику дамської пудри.

Сам по собі Олерон — гарний куточок, але життя тут дуже примітивне і з кожного погляду відмінне від німецького. Хатки всі дуже нужденні, брудні, з дуже елементарним „комфортом". Народ (автохтони) — жулікуватий. Правда, моє помічення стосується лиш готельєрів, кельнерів і крамарів. Н. М., яка жила тут позаторік і мала діло з селянами, каже, що вони дуже чесні і симпатичні; побожні, працьовиті. Але на всіх лежить печать якоїсь хоровитости, я би сказав, виродження. Це я помічаю і на тій французькій публіці, яка наїздить до нашого отелю. Сюди люде приїздять, треба думати, для купання, бо тут ідеальний пляж, якого я і в Криму не бачив. У німців би увесь народ ходив би голий і не вилазив з води, а тут публіка шпацірує по берегу вдягнута й застібнута на всі ґудзики і тільки поглядає на воду. Ніякої ознаки спорту: ані плавання, ані гребної чи парусної їзди.

Їдять добре, але знов якось не по нашому: дають 8-10 страв, але кожної по мініятурному шматочку, по мікроскопійній порції; дуже довго тягнеться обід, чи вечеря і тільки стомлює. А бувало й так, що з цілої тої маси страв дуже мало наїдку, так що навіть Н. М.,

встаючи від столу, казала: „я б іще їла!" Годують здебільшого рибою і всякою поганню: устрицями, слимаками, мулями і т. п. Зелені (ярини) дають дуже мало, бо її на острові мало. Дають до схочу вина, і я кожного разу встаю від стола трохи на підпитку. В цілому беруть за пансіон не так то й дешево: 75 фр. в день за двох.

Вночі довго не можна заснути: саме під нашою кімнатою реставрація, а що тут будівля на курячих ніжках, то все чути: і галас, і пяний спів, і музику. Так до 12-ої год. Потім стає тихо. За те вночі співає цілий хор півнів: проти вікна міститься курник, і півні в положені їм години справляють свої концерти. З того всього виходить, що „літнього спочинку", в звичайному розумінні слова і тут ледве чи знайдеш. Але я не нарікаю: передовсім маю чудове купання в морі, аби охота на пляж ходити. А далі — усе таке відмінне від того, серед чого звичайно живу, чи в Німеччині, чи в Чехії, що й це якось розважає, розволікає і дає миритись з ріжними невигодами побуту. Та й для Н. М., яка не купається, а бере соняшні ванни, тут добре, вона дуже задоволена і також готова миритись з браком „комфорту" і деякими незручностями.

На острові дуже багато росіян. На кожному кроці чути російську мову. Ми ні з ким не знайомимось з них, але випадково познайомились з одною парою, про яку аж на третій день довідались, що вони — поляки: він — офіцер, прикомандирований до француз. авіаційної школи, вона — його жінка. Дуже милі люде і були приємно задоволені, коли ми з Н. М. сяк-так заговорили до них по польськи.

Коли нічого особливого не станеться, коли наш господар не приписуватиме нам до рахунків по-над те, що умовлено, — і нам вистарчить грошей (їх дуже багато зїла дорога), то ми пробудемо тут до 4—5 вересня. А тоді, на повороті, хотілось би кілька день побути в Парижі, походити по музеях та подивитись на всяку старовину.

Сьогодні дістав я картку від Михайла Петровича. Пише, що 15. виїздить до Вас. Це дуже добре: і для нього, бо розважиться після берлінської роботи, та й Вам буде, певно, веселіще, коли побуде при Вас своя людина.

За тим покищо — бувайте здорові! Вибачте, що порозписувався тут про всяку-всячину, мало саму по собі цікаву: воно, звичайно, так буває, що людині хочеться з кимсь поділитись про свої пригоди. Я про такі справи звичайно пишу до Н. М., але що вона тепер зі мною, то жертвою моєї сверблячки до писання впали Ви! Розуміється, це в ніякій мірі не може Вас зобовязувати реваншуватись мені листами: досить як черкнете картку. Напишіть лише, як Ваше

здоровля і чи скоро кінець Вашій мороці коло будування хати.

Нат. Мих. просить Вас вітати, а також просить передати її привіт Fräulein Julie до якого прилучаюсь і я. Коли сей лист застане у Вас Михайла Петровича, то вітайте його від мене. Я йому напишу ще окремо на Вашу адресу.

Ваш Д. Дорошенко.

289.

Boyardville
26. серпня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Дуже нас зворушили обох Ваші клопоти і пригоди з будуванням хати, ми їх живо собі уявляємо! Та, Бог дасть, може, скоро вже ті клопоти закінчаться й Ви переселитесь до власної хати, мабуть же таки той ремонт до осени закінчиться. А що таке значить в нашім житті свій власний, хоча б найскромніщий куток, це мабуть ніхто не в силі оцінити так як я, що протягом девяти і пів року еміграційного блукання перемінив що найменше двадцятьпять разів помешкання (не рахуючи, звісно, отелів) і ось тепер знов стою перед перспективою шукати по повороті до Берліну нове помешкання. Од цієї одної думки у мене стає кисло на душі, так мов збіраюсь іти до зубного лікаря. І найгірше те, що напевно й це нове помешкання буде не довготревале, бо там, де живеш у підсусідках, під опікою господині, довго не заживешся. Рано чи пізно знайдеться в нім такий Fehler, що нова переміна, яка б вона не була, здаватиметься порятунком. Не думайте, що я такий циган по натурі: я привязуюсь до хати як кіт і завжди, в давні часи, коли доводилось міняти помешкання, це було для мене мукою. І те одиноке помешкання, яке не доводилось міняти — дідова оселя в Дорошенковому хуторі, яка стояла коло 80 літ і все була одна й та сама, при всіх своїх дефектах, здавалась мені найвигідніщою і наймиліщою оселею в світі, а в той короткий час коли я почував себе у ній господарем (в часі своїх приїздів) у 1913—1916 роках, мені кожного разу не хотілось виїздити звідти, дарма, що грубки од перебування довгий час без ремонту всі димили, деяких просто не можна було топити, деякі двері не зачинялись, або не одчинялись... та що й казать, ліпше не згадувати! Все те тепер — як давній сон, що істнує лиш в нашій уяві.

Дуже добре, що Мих. Петр. приїхав до Вас. І йому добре, і Вам. Він трохи заспокоїться і одпочне після своєї берлінської каторги, в яку йому обернули життя тим, що крім служби в Інституті (що стає чим далі, то складніщою, бо діло все-таки росте), навалили без-

ліч усякої иншої роботи, зовсім не рахуючись із тим, чи може людина це витримати і чи не буде од цього терпіти котрась справа — чи Інститут, чи та, до якої його припряжено. Як би не запрягли його так варварськи знову, то він би ще й по повороті до Берліна міг трохи одпочивати, бо у нас до половини жовтня багато діла не буде.

А Вам буде цей час веселіще в присутности відданої Вам людини, якою є М. П., та й допоможе трохи Вам при будові так що це й його обтяжати не буде, бо це не сеціння за пишучою машиною, а рух на свіжому повітрі, гімнастика, фізична вправа. Коли буде Вам оповідати про Берлін, то попросіть, щоб розказав про Шпілінського та Кучабського: про їхні подвиги можна тільки устно розказати, бо писати було б довго, а вони не варті ні часу, ні паперу.

Питаєте про Наріжного. Про нього знаю ось що: Симон Наріжний, родом з Гадяцького пов., почав науку в Полтавському Укр. Іст.-Філол. ф-ті. В кінці 1922 р. емігрував, прибув до Праги і з того часу був моїм вірним і постійним слухачем до закінчення Укр. Ун-ту в Празі в 1926 р. На мою думку, він найспосібніщий з усіх слухачів, яких я мав. Він багато працював, а як докторську дісертацію представив велику трьох-томову монографію про Виговського (стаття в „Записках" є лиш уривком з неї). Тепер він пише таку ж монографію про П. Дорошенка. По мойому представленню він був залишений при Ун-ті як стипендист (і чеське мін-во виїмково цю стипендію затвердило), а по заходам О. Я. Шульгина він дістав кілька годин лекцій з всесвітньої історії в Укр. Педагогич. Ін-ті в Празі на час відпустки Шульгина (він мав торік відпустку аж на два семестри). Що до партійности, то Наріжн. належав якийсь час до партії радикал-демократів у Празі, чомусь був там постійно в опозиції і нарешті (в р. 1924 або 1925) покинув тую партію і тепер до жадної з партій не належить і участи в політиці не бере. За пять років, коли ми з ним день-у-день бачились, я ні слова не сказав з ним про політику, бо всі наші розмови стосувались виключно наукових чи академічних справ. Як людина, він здається мені симпатичним: культурний, коректний, працьовитий. Жонатий і має дитину. Живучи в злиднях, ніколи не бідкався і не нарікав. Думаю, що з нього будуть люде. Коли б я почував, що маю право називати його своїм учнем (в умовах еміґраційного життя я мало міг йому дати, він більше сам здобував знання), то я би пишався таким учнем.

Що до Шелухина, то якихсь нових особливих дивацтв я не чув, але думаю, що досить і старих. Останнього разу, коли ми з ним бачились літом в Празі, він узяв у мене адреси всіх німецьких сла-

вістичних журналів: він має вислати до кожного з них по перекладеному вже на німецьку мову примірнику своєї розвідки про походження Руси з південної Франції, — може хто і надрукує. Він навіть готовий оплатити наклад, аби видали. Французький переклад розвідки він уже друкує власним коштом. Після цього, думаю, Ви згодитесь, що я мав рацію, не ведучи його в члени нашого Ін-та, бо коли тепер проф. Фасмер, прочитавши цю розвідку, спитає мене, хто такий Шелухин, я скажу, що це просто маніяк і неосудима людина, а коли б він був нашим членом, то не знаю, що і як міг би відповісти.

Досить має з ним мороки Д. В. Антонович: він пропонує для докладів в Укр. Іст.-Філ. Т-ві такі варіятські реферати, що той не знає, що робити: відкладає і відкладає під ріжними претекстами аж доти, доки не настає кінець сезону, коли люде мало ходять на збори, і тоді пускає при мінімальній авдиторії, умисне не запрошуючи сей раз чужих, щоб не було сорому. Розуміється, в усьому цьому винна українська революція: бо ще в 1918 р. був з нього добрий і сумлінний судовий діяч, поки існував уряд, який держав його в руках, давав платню, авансував по службі, а в разі чого міг і покарати. Коли ж запанувала УНР., тоді він і почав котитись по похилій площі, собі самому і всім землякам на шкоду і на клопіт.

Про наше олеронське життя хотів би сказати кілька слів, не так для історії, як для Вашої розваги, щоб усміхнулись, читаючи. Насамперед таке, од чого нам, що седимо тут — не до сміху: погода зіпсулась, сонце показується зрідка, а коли й показується, то тільки гріє, а не пече, як полагалось би і як треба для Н. М. Одже на нас нападає „унинє". А як „унинє" є матірю пороків, то я в їх і впадаю: з горя випиваю за кожним обідом нераз цілу велику пляшку вина, що подають за столом, а не пів або дві третини, як слід, і від того встаю від столу з трохи важкою головою, так що вже нічого не можу робити, а йду просто спати. Потім докучаю Наталії Михайловні і дражню її. Не маю, що робити; книжок нема, французькі газети нецікаві і порожні, просто не знаю, що з собою робити і де подітись. Все-таки ми стоїмо на нашому рішенні вибути тут до 7-го вересня: може сонце ще і схаменеться і ще погріє нас по совісти.

Осточортіла і тутешня кухня: коли один раз, або два подали устриць, робаків, слимаків, раків і т. п. морську нечисть, це ще сюди-туди; але коли що дня і то виключно її (мяса — мінімально, а овочів і зовсім не дають, бо на острові неврожай, а з суходолу не привозять), то це скоро обридло. Я часто згадую, як Ви в Кракові щодня їли варене мясо з хроном і не обридало: згожуюсь, що во-

лове мясо не обридає, але слимаки можуть дуже обриднути, та ще й скоро. Од такої страви ми встаємо від столу пів-голодні, а прикупати тут чого небуть нема де, крім хліба і шоколяду. Одже гриземо потроху хліб і шоколяд, і навіть берлінська кухня здається була верхом кулінарної штуки.

Бувайте здоровенькі! Вітайте, будь ласка од нас обох, Frl. Julie і Мих. П-ча.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

P. S. Спасибі за фотографії! Будиночок нам сподобався, особливо Н. М. Після ремонту буде певно ще кращий. — Д. Д.

290.

Париж, 11. вересня 1928.

Шлю Вам привіт, Дорогий Вячеславе Казимировичу, з Парижу! Ми тут від суботи 8-го й пробудемо до 13-го або 14-го. Оглядаю паризьку старовину й музеї, сьогодні буду бачитись з І. О. Кістяковським. Зараз гарно в Парижі — після спеки настали холодніші дні, а то инакше тут би мені і пропасти!

Ваш Д. Дорошенко.

Н. М. шле Вам привіт.

291.

Берлін, 22. вересня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Відписую Вам „провізорично", аби швидче. Як тільки улаштуюсь, напишу докладно. Всі ці пять день по приїзді до Берліна я бігав і шукав помешкання. Оце тільки що знайшов підходяще і завтра туди хочемо переїхати, бо в отелі жити дуже неспокійно. Як тільки перевеземось, то подам свою нову адресу.

Як я чув од Ол. Філ., відпустка М. П-чу продовжена до 7-го жовтня, нехай не спішить, поправляється, одпочине і аж тоді вертає до Берліна. Нічого спішного у нас немає.

Про проф. Томаш-го коротко оповідав мені Мик. Вас., але про виступ з Інститута нічого ще не казав. Баба з возу — коням лекше!

Я ще не зовсім в курсі тутешніх справ, от сьогодні буду на зборах Гетьм. Клюбу, то всіх уже побачу і почую всякі новини. Ви не можете уявити, до якої міри потомленими повернули ми з Н. М.

Ваш Д. Дорошенко.

292.

Berlin W. 50.
Regensburgerstr· 32, bei Fr. Badt.
27. вересня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ось нарешті ми маємо помешкання, звісно, не окреме, як ми марили, а дві кімнати mit Küchenbenützung, з дуже симпатичною господинею, в гарній частині міста. Вже як переїхали то оглянулись, що вікна виходять на північ, і сонце до нас ніколи не заглядає. Це неприємно, але поки що всі інші, позитивні прикмети помешкання переважають в наших очах цей великий Fehler. Побачимо, як буде далі. Є ще дрібні недостачи, я, наприклад, не маю „письменного" стола, пишу на маленькім столику, але ж ідеалу на світі немає, особливо ж в нашому емігрантському становищу. Добре вже те, що закінчився переходовий момент шукання і можна спокійно поседіти в новій хаті — доти, доки її недостачи, які вже помітні тепер, або виявляться згодом, не дошкулять до такої міри, що всяке инше нове помешкання буде здаватись кращим, і тоді знову — пакуватимемо наші чемодани і кошики. Я своїх книжок і не перевожу до нового помешкання з Інституту, де їх зложив у казенній шафі: хай поки лежать там, бо як доведеться знову переїздити, то з книгами найбільший клопіт. Я помічаю, що вже звикаю до циганського життя, воно мене вже не мучить так, як бувало; моя психологія теж міняється, стає — як би так висловитись — „пролетарською" замість власницької, хліборобської чи буржуазної. Справді: коли людина на протязі 10 років живе, не маючи власного кутка і без реальних перспектив його мати,*) то мимоволі психологія її міняється й починає відповідати обставинам її теперішнього життя. Нічого не поробиш!

Сказати Вам що-небудь про Париж? Мені в ньому дуже подобалось. Пробули ми всього 7 день, і мені жаль було виїздити. Я побував у Луврі в музеї, у Військовому музеї (де похований Наполеон, Дім Інвалідів), кілька разів в Notre Dame і ще по деяких старих церквах, їздили ми до Версалю. Погода стояла прекрасна, вже не було спеки, і можна було без особливої втоми цілий день їздити і ходити. Зупинились ми в Латинськім кварталі, в однім малім отельчику, і натрапили на дуже симпатичний і недорогий; виявилось, що господарі — німці і на дверях була вивіска: hier spricht man deutsch. З вікна (ми жили на 4-ім поверсі, це була одинока невигода, бо не було ліфту) видко було Notre Dame. Виявилося, що ми опинились в самім осередку УНР: у двох кроках був бульвар St. Michel, і в тій книгарні, біля якої вбито Петлюру, я купив собі

Histoire de France Jacques-a Bainville-я і психологію революцій Лє Бона. В другім отелі поруч мешкав з одного боку Токаржевський, а знов в иншим сусіднім Прокопович, Славінський і ще хтось. Прокоповича не було в Парижі; з Славінським я не зустрівся (раз побачив його в садку, але, помітивши, вийшов з саду, бо не було охоти з ним бачитися), а до Токаржевського незадовго до відїзду заніс картку, на якій не була подана моя адреса. Не встиг я у вечорі повернутись до-дому, коли бачу — лежить уже картка (prince de Tokary) і лист: благає мене побачитись з ним. Тоді я зайшов до нього на другий день дуже рано (я знав, що його жінки нема зараз в Парижі) і застав іще тільки що з ліжка. Ми поговорили годинку про се, про те, а більше про геральдичні питання. Він згадував про Вас, питався, де Ви і що з Вами. Себе определює як крайнього націоналіста і вважає, що нам треба розпалювати (очевидно в „народі") ненависть до всього, що неукраїнське. Але я не входив в принціпові суперечки і розмови.

Бачились ми найчастіще з пані Шульгиною. Вона була спутницею для Н. М. по крамницях, і це було мені великою полекшею, бо увільняло від обовязку весь час бути з Н. М., яка погано орієнтується у великому місті, яку не зручно було б кидати саму, а я тимчасом ходив собі, куди хотів і скільки хотів. По цілим годинам вистоював біля букіністів, знаходив багато цікавого: старі книги, карти, гравюри, але нічого не купив: не було грошей і не хотілось обтяжати свій багаж (я весь час подорожи був за носильщика, так що це лежало дуже в моїм інтересі, щоб валізи не були занадто важкі). Довідавшися з Бедекера, що недалечко від мого отелю є отель Лямбер, де колись мешкав кн. А. Чарторийський і де був центр польської еміграції по 1831 році, я пішов спеціяльно подивитись: будинок дуже непоказний, старий, на малій, вузенькій вулиці. Але шкода, що ми тепер не маємо і такого!

О. Я. Шульгина не було в Парижі, він седів у Женеві в справі приміщення укр. емігрантів на хліборобську працю у Франції; там при Лізі Націй засновано якусь комісію в справах емігрантів, так він при тій Комісії представником від укр. організацій. Він повернувся в той день як ми виїздили, але встиг іще приїхати на вокзал, і я бачився з ним чверть години. Ото і всі, кого я бачив із земляків. Бачився ще з Кістяковським: він запросив нас на обід до одного старого ресторану, в якому обідав Наполеон, ще як був капітаном артилерії; по обіді (себ то по нашому — по вечері) повіз (власним автом) до одної кавярні, де збірається артистичний і художній світ. Але розмови у нас при всім тім були чисто обивательські, про ніякі політики не говорилося. Я питав К-го, чи він хотів би бути членом

нашого Інститута, що ми його збіраємось вибрати (пан Гетьман якось казав мені, — чому б нам не вибрати К-го). Це йому видко сподобалось, так що треба буде цей вибір провести. Прохатиму Вас піддержати мене, як будемо голосувати. Кістяковський, можна думати, добре улаштувався з матеріяльного погляду. Видко — ділова й солідна людина, практична. От щодо політики, особливо принципіяльної, тут йому дечого не стає.

Збіраючи до купи свої враження з побуту у Франції — не буду говорити про якісь враження політичного характеру, бо їх і не було в мене — скажу лишень, що життя там значно менше впорядковане й унормоване, як в Німеччині. Це видко зразу і особливо на залізниці. Народ, беручи в масі як обивателя — жвавіщий, експансивніщий, але німецька солідність мені більше до вподоби. Не знаю, чи правильні мої помічення, чи можна їх узагальнювати, але коли взяти ту публіку, що я з нею мав до діла: готельєри, ресторатори, продавці, то це все народ дуже жулікуватий, так і дивися, щоб тебе не обдурив, не общитав. У німців цього нема, принаймні трапляється значно рідше. В Парижі почуваєш себе дуже вільно, якось просто, менше тут того „шику" що в Берліні: чоловіки в Парижі вдягаються куди простіще як у Берліні. Тим-то нашому брату-емігранту там зручніще. Та і взагалі Париж звик до всяких еміграцій, до всяких рас і народів; кожен може знайти тут собі свою компанію. Ми обідали у греків: дуже гарно, каналії, годують: все дають наші, або похожі на наші страви; я кожен день їв у них чудові кавуни. Дають багато, і коштує дешево. Одже один з паскудніщих народів у світі годував нас! Поруч з грецькою були їдальні сербська, мадярська і віденська. Але ми туди й не заглядали: „отъ добра-добра не ищутъ". Та особливе моє помічення, як сума всіх помічень з цеї подорожи, таке: коли їхати в таку далеку дорогу і в такі далекі краї, то треба мати більше грошей, ніж ми мали, принаймні в півтори рази. Бо коли оглядатись на кожному кроці, чи стане грошей, чи можна дозволити собі те й друге, коли мусиш або заночувати зайвий раз в дорозі, аби не їхати вночі третьою клясою, бути собі самому носильщиком і т. д., то лучче зовсім не їхати. Так що мораль на будуче така: шукати собі місця літнього відпочинку десь ближче, тут у Німеччині, а ті видатки, що пожирає далека дорога, лучче обернути на поліпшення побуту й їжи. На сім моїй балаканині про подорож — кінець, і хай ця подорож одходить до історії. Згадаю хіба, що на повороті затримались ми на день в Кельні, але там за один день нічого оглянути не можна, так що ми як та коза: бігла через мосточок, вхопила кленовий листочок. Приємно, що наш відділ на Виставі презентується дуже пристойно.

Про берлінське життя поки що мало можу сказати, іще тягнеться літня павза. Правда, сьогодні збірається Кураторія, але більше для того, щоб побачитись між собою. Чи Ви знаєте, що Л. Биковський, якому ми предложили стипендію, написав, що з великою радістю готовий до нас приїхати, дарма, що йому вже запропоновано постійну посаду при Варшавській Державній Бібліотеці. Там, кажуть, директором якийсь україноφіл (бо з наших країв), так він і устроїв Б-го як земляка.

Бачився я вже з п. Г-ном. Я написав до Словника Майера замітку про рід Скоропадських і біографії гетьманів Івана й Павла Ск-их. Здається, будуть уміщені в словнику. Тепер робляться заходи, щоб передати нам, Інституту, чи мені особисто, статю про Україну (вірніще — комплекс статей) до того Словника. Але з цим іде тяжче, бо тут зацікавлені постійні співробітники Словника і ледве чи схотять випустити з своїх рук.

Чи дістали Ви нові "Mitteilungen" і, коли вже їх переглянули, то як вони Вам здались? Чи нема й там яких помилок або блудів? Так само, чи дістали наш каталог кельнської вистави? За відсутністю Мих. П-ча порядкує всім д-р Гнатишак, так що, може, з експедицією не все йде гладко, як у людини нової. До речи: М. П-чу відпустку продовжено формально до 7-го, Гнатишак сповістив про це карткою М. П., так що нехай М. П. спокійно собі седить до 7-го і поправляється. Хай тільки напише, чи йому висилати гроши до Бадеґґу, чи нехай вони його дожидають тут.

Як там у Вас, чи вже переїхали до нової хати? Як себе почуваєте? Та про це все розкаже М. П., як повернеться. У нас тут раптом стало холодно. Газети пишуть, що цей холод поширився на всю середню Европу, одже він певно дійшов і до Ваших сторін?

Ваш Д. Дорошенко.

*) Мій великий приятель пан Оренштайн обіцяв мені дати помешкання в своїм домі, тоді коли воно увільниться, себ то тоді як помре один древній дідок, що там мешкає і немає ніякої рідні. Але дід дуже кремязний і — дай йому Боже здоровля — не помишляє про переселення в кращий світ задля моєї вигоди. Та я на це помешкання і сам не рефлектую: в дворі, темне, брудне, на долині.

293.

Berlin W. 50.
Regensburgerstr. 32
15. жовтня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ваш сьогоднішній лист мене трохи засоромив, бо датами на-

гадав мені, що я Вам аж з 27. вересня нічого не писав! Час біжить швидко і за всяким клопотом і не оглянешся, як проминають тижні й місяці...

Спасибі за побажання що-до кватири! Загалом вона добра, але ми в ній довго не заживемось, бо тут Н. М. мусить сама хазяйнувати, а це їй дуже тяжко через її постійне хорування; вона вічно невдоволена, нарікає, і це отруює мені життя, ті смачні наші страви, які вона варить, не йдуть мені в горло. Поки що, звісно, якийсь час перебудем тут. Я і книжок своїх не перетягав сюди з Інституту, щоб знову не возитись, як би довелось переїздити впять.

Вчора повернувся М. П., виглядає нічого собі, оповідав про Вас, та, нажаль, невеселе було його оповідання. Та надія на Бога і на Ваш, видко, по добрих і кремезних предках одідичений здоровий орґанізм. Добре вже те, що Ви вже у власній хаті, а там помалу, одпочивши од будівельних клопотів і заспокоївшись, почнете набиратись сил.

А тепер перехожу до Вашого запита про п. Ляндсберга. Я його абсолютно не знаю; він дійсно був міністром (чи, може, тільки управляючим м-вом) в останнім кабінеті Гербеля, з професії він був інженір шляхів, от і все, що я про нього знаю. Мені його ніколи не довелось побачити. Чому він попав до Вільна? Я пригадую з моїх дитячих часів, що мій батько у Вільні приятелював з двома братами Ляндсбергами, то були дуже гарні люде, один з них повстанець 1863 р., що відбув заслання до Сибіру і був потім амнестований. Я пригадую собі навіть його обличча і хату, де він мешкав. Ляндсберги були поміщики з Віленщини. Чи не з тої фамилії походить і гетьм. міністр Ляндсберг? Я спробую розпитати ще у п. Гетьмана: на цю пятницю я запрошений до нього, то я розпитаю і зараз же Вам напишу.

Що до инших гетьм. міністрів, то знаю ось що:

1. Лизогуб — Ви знаєте, це не „пройдисвіт", а довголітній голова Чернігівського, а потім Полтавського Губ. Земства, в часі ж війни управляючий канцелярією намісника на Кавказі, що значить не менше, ніж міністр усяких нових демократичних республік.

2. Рогоза — командуючий VIII. Армією за старих часів.

3. Кістяковський — приват-доцент Московського ун-ту, потім видний московський адвокат, такий як Ледницький, або-що.

4. Василенко — знаєте.

5. Бутенко — директор (і будівничий) Камянецької залізниці.

6. Ржепецький — міський і банковий діяч.

7. Соколовський (мін. постач.) — дуже видний земський діяч на Полтавщині, один з творців „Спілки південних земств" в справі переселення до Сибіру.

8. Гербель, що його замістив — б. Херсонський і Харьківський губернатор, в часі війни видний діяч Червоного Хреста, людина справді видатна.

9. Зіньківський — відомий філософ-християнин, проф. Київського Університету.

10. Ваґнер — проф. Київської Політехніки.

11. Афанасьєв (держ. контр.), — директор державного Банку в Київі, відомий знавець зах.-евр. історії, автор ряду наукових праць з історії.

12. Любинський — відомий в Київі лікар-бактеріолог.

13. Гутник — голова біржев. ком. в Одесі.

14. Колокольцов (мін. хліб.) — відомий земський діяч на Харківщині, інженір-агроном.

15. Чубинський (юстиції) — проф. Харківського Ун-та, відомий юрист.

16. Завадський (держ. секр) — сенатор рос. сенату.

В жовтні війшли нові люде: Лотоцький, Вязлов, Леонтович, Славинський, Стебницький. Ви їх усіх знаєте.

До „федеративного" кабінету Гербеля війшли нові: Науменко — відомий, Мерінг, знаю, що це цукроварник, Ляндсберг — інженір шляхів, ген. Щуцький — не знаю його, Петров (держ. контр.) — не знаю його, Косинський (мін. праці) — проф. унів. і політехніки.

В усякім разі, це люде краєві, з вищою освітою, з широкою практикою кожен в своїм фаху, громадські діячі. Коли дехто з них, вже на еміграції, почав тримати себе не досить солідно (скажемо, от як небіжчик Бутенко), або, може, сей Ляндсберг, то це ж як загальний закон еміграції й здеклясування. Можна сказати, що з б. гетьманських міністрів таких людей було менше, ніж серед членів усяких инших урядів, що так само падали разом із своєю державою.

Може я кого пропустив: у мене під рукою нема аніяких книжок, але я ще наведу справки і, коли писатиму після розмови з п. Г., то подам відомости додатково.

В усякім разі називати гетьм. міністрів „пройдисвітами" так само несправедливо, як і казати, що це були „люде вузького провінціяльного масштабу, нічим не видатні й непомітні за виїмком одного Палтова", — як пише в своїй книзі п. Коростовець! Певна річ, Бісмарків і Штреземанів там не було, але були безперечно небуденні особи, от як Гербель, Лизогуб, Ржепецький, Завадський — люде дійсно з головою.

Знаєте, ким я тепер захоплююсь? — Бенвілем! Прочитав його історію Франції, і нераз беру з Держ. Б-ки інші його твори: Louis II. de Boviére, Histoire de deux peuples, Bismarck et la France та ин., всі дуже цікаві й повчаючі. Це Ви навели мене на цю лектуру!

Бувайте здоровенькі! Н. М. сердечно Вас вітає.

Ваш Д. Дорошенко.

294.

Berlin W. 50.
Regensburgerstr. 32
25. жовтня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Не беріть мені за зле, що не додержав слова й не написав зразу ж про Ляндсберга: тоді як я був у п. Г-на, не удалось про це говорити, — були сторонні люде, гості, п. Г. був з ними занятий, і не можна було його розпитати. Микола Вас. свідок тому, що тоді п. Г-на було трудно одірвати для сепаратної розмови. Але я довідався про Л. у Сергія Мих., котрий, виявляється, був його сослуживцем. От що каже С. М.: Л. служив на залізній дорозі і уявляв собою тип інженера-карієриста, мав звязки в вищих адміністративних кругах і вважався за людину дуже консервативних настроїв. Його піддержував Щеньовський і він, мабуть, і провів його кандидатуру в кабінеті Гербеля. В Польщі Л. був один час товарищем міністра шляхів, при чім на цій посаді дуже піддержував своїх бувших коллег-путейців з Росії. Потім з ним сталась якась неприємна історія, він був під судом, але суд його виправдав, але він стратив посаду і вступив на приватну службу в Лодзі, де дуже добре служить і досі. Найлучче має знати його Адам Йосифович.

Не знаю, чи досить Вам цих відомостей і чи не запізно я їх Вам подаю, але С. М. запевняє, що п. Г. нічого сам більше не сказав би, бо він зовсім того Л-га не знав.

У Вас уже певно гостює Микола Васильович. Хотілось би й мені Вас провідати, та нема змоги, хіба що може весною. Післязавтра їду до Праги і пробуду там днів десять. А потім їздитиму що-тижня до половини грудня.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

295.

Прага, 30. жовтня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вашу картку я дістав за годину до відїзду і вже не зміг відпо-

вісти з Берліну. Пишу з Праги — і коротко, бо незручно писати, не маю своєї хати: а переночовую в підсусідках у знайомих. Одже до діла!

Щодо ювилею Студ., то Наукова Колегія, по довгих спорах і суперечках ухвалила, щоб було вислане таке письмо: „Укр. Н. І-т в Б. вітає Наукове Тво ім. Ш. у Львові з 35-літнім ювилеєм наукової діяльности Голови Т-ва проф. К. Студинського". Директор Д. Дорошенко.

Я персонально на ювилей ніяк не реагую. Питав я тут Лотоцького, — він як член Н. Т-ва ім. Ш. також дістав запросини, — він також нічого не посилає. Одже думаю, що й Вам було б не варто такого хруня як Студ. вітати.

2. Щодо Ляндсберга я вже Вам писав зі слів С. М-ча, певно того листа Ви вже маєте.

3. Про Єфремова я знаю тільки з „Діла". Од одного приїзжого з Київа я чув, що дійсно проти Єфремова розпочалось цькування в „Комуністі", і що це може мати для нього погані наслідки. Тут в Празі думають, що виїзд Єфремова „за-кордон" є виїздом до Московщини, себ-то — висилка.

4. Щодо Чайки, то його не мали на увазі і при розподілі стипендій з причини: а) він сам більш року ніяк не озивався; б) при побаченні з д-ром Залозецьким тепер літом казав, що збірається виїздити на Україну; в) взагалі з стипендіями було дуже скрутно, могли прийняти лиш Близнюка, Лебідь-Юрчика і Батя. Нас виручив Биковський, котрий не міг прийняти стипендії тепер, бо дістав державну посаду в б-ці у Варшаві. Йому зарезервовано стипендію на той рік. Коли б же він приняв стипендію тепер, то не знаю, щоб ми і робили. За рік увільниться цілий ряд стипендій, бо наші стипендіяти покінчать школи.

Сьогодні Ол. Гн. Лотоцький виїздить до Варшави, він там заключив контракт з університетом на 3 роки.

Про пражські враження напишу Вам докладно в кінці цього тижня. Зараз же біжу на свою лекцію до чеського ун-ту.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Я тут буду до 6. падолиста вранці. На всякий випадок моя адреса:

Prof. D. Dorošenko, Kancelař Ukrajinské University, Stépánska, 49. II., Praha II.

296,

Berlin W. 50.
Regensburgerstr. 32
18. падолиста 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Пообіцяв я написати Вам про свої пражські враження, та за всякою морокою і метушнею не спромігся досі цього зробити. Я вже вдруге після того їздив до Праги, а оце в неділю 25-го с. м. втретє поїду. Дуже тяжкі для мене ці подорожі і скучні: тепер рано сутеніє, сидиш у вагоні годин 6-7 в пів-тьмі, робити нічого не можна, не можу і читати, бо не добачаю, нудьга страшенна.

Перший раз я пробув довше і бачив багато людей. Між инш. був на проводах Ол. Г. Лотоцького, якого виряжали до Варшави, бачив силу всякого народу, але це люде здебільшого для Вас мало цікаві. Бачився з Ол. Шаповалом і з його громадкою, одвідав старого ген. Ходоровича, який, не вважаючи на свої 70 років, держиться ще дуже бадьоро і заявив мені, що він готовий, в разі потреби, віддати свою шаблю в розпорядження пана Гетьмана; здається, він був трохи розчарований, коли я сказав йому, що, на жаль, в близькій будуччині ледве чи наступить така ситуація, що його шабля буде потрібна. Треба Вам сказати, що алярмуючі чутки й писання ріжних газет про якісь воєнні плани, роблять своє враження. Люде, які живуть на „провінції" (а Прага з усякого погляду є місто провінціяльне), читаючи газети, справді думають, що ось-ось прогремить труба до походу, і на такого старого „кавалерійського коня", як ген. Ходорович, ці чутки роблять особливо сильне враження. Я зайшов був і до другого генерала — до М. Ом. Павленка, та не застав дома. Старий Одарченко підійшов до мене і запитав, чи правда, що п. Г. пертрактував з Кирилом Володимировичом. Коли я сказав, що це неправда, він очевидно мені не повірив і попросив, чи не можу я передати п. Г-ну його записку, де він доводить, що Кирил. Вол. не має прав на російський престол. Кирил Володимирович — це один з пунктів, на яких бідний Одарченко помішаний.

В часі мого першого побуту в Празі злобою дня був атентат на польського консула. Чехи були дуже обурені, всі їхні газети різко осуджували той справді глупий атентат, а деякі то просто закликали до репресій над українською еміграцією. Невідомо, чи ці заклики матимуть якісь практичні наслідки, але в усякому разі моральна атмосфера, в якій перебувають в Чехії наші люде, погіршиться ще більше. Між ин. одна газета дописалась до того, що цей атентат зроблено, мовляв, за гроши гетьмана Скоропадського. Наші люде в Празі радять потягти цю газету (це один паршивий со-

ціялістичний листок, орган Стрібного, колишнього товариша Бенеша, якого Бенеш вигнав з партії, так він тепер, чим може, мститься Бенешу, вважаючи, очевидно, що українофільський курс чеського Міністерства Зак. Справ є цілком продуктом політики Бенеша) до суду. Я теж радив Ол. Філ-чу зробити це; кажуть, що чеські суди не потурають усякій газетній брехні і клеветі.

В Українському Ун-ті тепер повна перемога Філософічного Факультету і разом з тим перемога людей здорових над варіятами з правничого факультету. Ректором тепер Антонович, проректором Колесса, деканом філософ. ф-ту Біднов, продеканом Щербаківський. Супроти цих чотирьох, декан Шелухин (правн. ф-та) і продекан Лоський не мають ніякого значіння. Бачився я з нашими сеньорами — Горбачевським і старим Стоцьким. Цьому останньому я, між ин., пояснив, чому ми не можемо вибрати в члени Інститута Сімовича — і він зі мною погодився. Обидва старі тримаються ще дуже добре. Обидва розпитували про Вас і щиро журились Вашою недугою.

Навіщав я двічи в шпиталі Євгена Харламповича (в часі мого другого побуту в Празі померла в тім же шпиталі Юлія Миколаєвна). Одного разу зустрівся я там з В. М. Леонтовичем, який також прийшов провідати Є. Х-ча. Сумний це був образ двох колишніх українських панів-меценатів: один — в шпиталі для вбогих, в неймовірно брудній обстанові, в палатці, де лежить крім нього іще 7 хворих; другий — обшарпаний як послідний старець і такого мізерного вигляду, що Є. Х. не витримав і сказав: „скажіть, будь ласка, кому робили операцію — чи йому, чи мені?" Є. Х. після операції виглядав краще од В. М., якому ніякої операції не робили. Зїздив я до Леонтовича в село Розтоки і випив там повний келих „серцещипательних" розмов на тему його сумного становища, в якому найбільше винен він сам і ніхто більше.

У нас в Берліні новин ніяких нема. Життя в Інституті почалось вже як заведена машина, слава Богу, вже йде третій рік. Переривають звичайну течію життя хіба деякі більші або менші скандали з боку панів-стипендистів. Одного найбільшого скандаліста вже — в добрий час будь сказано — збулись: Шпілінського. Тепер на його місце приходить Кучабський, який по суті більш прикрий як Шпілінський, бо той просто варіят, а Куч. чинить в здоровім змислі, але не варто про це нам між собою говорити, бо це належить до звичайної і неминучої „прози життя" в її емігрантському варіянті.

От до речи, за стипендистів зайшла мова, то я пригадав: у Вас, здається, лежить робота Олянчина про Берестечко. Якщо Ви її пе-

реглянули (хоч поверхово), то може б були ласкаві переслати її назад Олянчину: діло в тім, що у нас поки що мало матеріялу для наших пятниць, нема кому і що читати, так ото, може, Олянчин прочитав би нам свою роботу, як що Ви знаходите її вартою уваги. У мене персонально чиста біда: не маю ні теми, ні змоги її обробити. З помешканням виявилось, що воно має такий дефект, який не дає змоги ні працювати, ні навіть спати: на вулиці день і ніч (буквально!) не вгавають сігнальні свистки і рожки автомобілів; зразу я не помічав такого великого руху, а може з початку осени він і не був такий сильний, а тепер просто пекло. Ми живем на розі перехрестя двох вулиць, і ці свистки доводять мене просто до одуріння. На новий рік доведеться тікати. Я просто в одчаю. Нічого не можу вдома робити. Я навіть і книг своїх сюди не перевозив, немов передчуваючи, що тут довго не заживуся. Я тепер тільки і висипляюся, коли приїздю до Праги і там зупинюся в отелі, де мене знають і дають мені спокійну кімнату, яка виходить вікном у двір. В цьому самому отелі живе вже девятий рік старий Стоцький. Це дає мені нагоду бачитися з ним.

А що, чи придалися Вам мої скупі відомості про Ляндсберга, і чи надрукували Ви те спростування?

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Уже приїхав сюди з Відня д-р Близнюк. — Д. Д.

297.

Berlin W. 50.
Regensburgerstr. 32
5. грудня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вашого листа з 27. XI. я одержав перед своєю — на щастя, вже останньою перед святами подорожею — до Праги. Вчора у вечорі я повернувся з цієї подорожи до-дому.

Знову бачився в Празі з багатьма людьми, близчими до нас і дальшими, бачився, між ин., і з ген. Ом.-Павленком, до якого мав спеціяльне доручення від Г. Управи. Давно вже не говорив я з ним, і не бачився, може яких два-три роки. Він не змінився, по прежньому повний енергії, яку, на жаль, не має та й не знає, куди як слід подіти і тому носиться з усякими планами, завязує всякі знайомства, розпочинає ріжні „акції", про які можна сказати лиш одно, — що все це носить дуже поверховий, несерйозний, фантастичний навіть, характер. Людина він чесна, порядна і видно — щиро віддана п. Г-ну, та на біду — нема кому в Празі держати його в ру-

ках і нема просто людей, які були б для нього авторитетом. Лучче було би, як би він седів не в Празі, а в Берліні, тут скоріще можна було знайти вихід для його енергії. Але це не можливо, одже приходиться сяк-так його придержувати. Тепер він носиться з одною, доволі сумнівною компанією чехів, яка піддержувала Полтавця, а тепер „розчарувавшись" в Полтавцеві, мостить стежку до нас. Я доводив генералові, що з такими людьми, навіть коли б у їх були найчистіщі наміри, нам плутатись не годиться, бо все одно на нас упаде тінь од їх, але генерал тої думки, що все одно, нехай вони й скомпромітовані, але чому, мовляв, не використати їх? А коли впаде тінь, то хай вона падає на його, на ген. П-ка персонально, а не на гетьм. центр. Як бачите міркування дуже наївні. Ол. Шаповал ставиться до всієї цієї „акції" дуже негативно, але для генерала Шаповал не є ніякий авторитет. Я своє діло зробив, виясниє усе, тепер передам Г. Управі, і нехай вона приборкує розмах енергії ген. О. П., розуміється, це вона мусить робити дуже делікатно.

Не памятаю, чи писав я Вам про те, як пройшла інавгурація нового ректора — Антоновича? Вона пройшла дуже гарно, Ан-чу зроблено навіть сердечну овацію, знак, що його поважають і люблять. Тепер при мені відбулася й передача Колессою йому головування в Академічнім Комітеті, од чого Комітет також не програє.

З „новин" подам хіба ту, що Лотоцький притяг Шелухіна до суду за клевету (що, мовляв, Лот. — „польський агент" і т. п.), і суд серіозно взявся до діла, Шелухіна можуть засудити, і він тепер дуже переляканий. Може хоч цей засуд вгамує його безперестанні і часом безглузді вибрики, які він дозволяє собі виключно через почуття повної безвідповідальности і безкарности.

Ви питали про Юлію Миколаєвну. Вона довго слабувала на хворобу печінки. Послідні місяці (майже цілий рік) лежала в лікарні, в тій самій, де і Євг. Х., і послідні два-три місяці була без притомности. Євг. Х. вийшов з лікарні і виїхав до Подебрадів, а через день чи два вона померла. Він уже не міг бути на похоронах. Про смерть його сина Петруся в большевицькій тюрмі од його ще скривають, дожидаючи часу, поки він зовсім одужає і лехче зможе перенести цей новий удар. Хоч усі сини Євгена Харл. не дуже на мою думку, вдатні, але в усякім разі мені менше було б жаль, як би большевики прикрутили замість Петруся — Кавка, людину дуже безтактну, істеричну й неморальну. Хай простить мені Господь ці негуманні міркування! До Євг. Х. писати можна на Подебради, на Академію. Та, може, не варто чіпати старого? Дочка і зять (Келлери) кличуть його переїздити до них до Женеви, але він щось не квапиться туди переїздити.

Зрештою у нас нема нічого „нового" й цікавого. Чи я писав Вам, що ми вже здали приготовлений до друку матеріял для книги "Das geistige Leben der Ukraine"? Здали його проф. Вінтерові, а той передасть цей матеріял видавцеві. Вийде досить обємиста книга, аркушів на 14—15. Появиться вже на весну.

Вчора я вислав Вам відбитку моєї статі з "Jahrbücher für Slavische Kultur". Як що матимете час і охоту її переглянути (але всю до кінця), то мені було б дуже цікаво почути Вашу думку, хоч в загальній формі: чи такі інформаційні статі по чужих виданнях корисні, і чи моя інформація правильна.

Д-р Назарук слушно пригадав у своїй „Н. Зорі" забутий ювилей Квітки, і оце я надумав дати про його в слідуючу пятницю відчит. Досадно тільки, що не маю під рукою потрібних матеріялів, доведеться говорити більше з памяти.

Що вже друкується Бюлетень Г. Управи, то про це Ви певно знаєте. Мих. Петров. сидить за роботою дні і ночи. Але мені дуже не до вподоби, що Бюл. буде видано саморобним способом, а не друком. Це зменшує його ефект принаймні вдвоє. Я радив видати конче друком, нехай би в меншім розмірі, але у звичайно принятому вигляді друкованого, а не літографованого видання. Але на мої резони і поради, як звичайно, ніхто не звернув ніякої уваги, і я маю зайвий раз науку — не втручатись.

Ото Вам і усі поки що новини! Як буде іще щось варто того, щоб Вам написати, то розкажу в слідуючім листі.

Ваш Д. Дорошенко.

298.

Берлін, 23. грудня 1928.

Сердечно вітаємо з Різдвяними святами! Просимо передати наш привіт Fräulein Julie.

Н. Дорошенко.
Д. Дорошенко.

29. грудня 1928.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Цей мій лист Ви одержите напевно вже в новому році, — нехай же він передасть Вам разом і мій привіт та поздоровлення, мої найкращі побажання Вам, на першім місці — здоровля, бо все инше само собою приложиться!

Я й досі не збагну, як це так я в своїм останнім листі до Вас не написав Вам нічого з приводу Ваших запросин мене до Бадеґу. Отже уявіть собі, що якраз думав про це і мав уже в голові, що саме

написати, а коли не написав, то зараз же по одісланні листа все муляла мене думка, що я чого найважніщого й не написав... Бачите, яка в мене голова зробилась!

Я дуже дякую Вам, Дорогий Вячеславе Казимировичу, за Ваші любі запросини, мені самому дуже хотілось би Вас побачити. Ви знаєте, як завше цінив я і ціню Ваше товариство, як приємно мені говорити з Вами й обмінюватись думками. А те, що Ви хворі, так хіба ж це причина, щоб я менше хотів Вас бачити, ніж коли-небудь? Навпаки: я тепер вважаю за свій моральний обовязок провідати Вас і, може, хоч трохи розважити Вас серед Вашого пустинножительства, поскільки мої відвідини Вас не стомили б. Та, на великий жаль, є ріжні перешкоди до того, щоб я міг приїхати до Вас у лютому (себто в перерві між семестрами). Перш за все, цей час буде у нас в Інституті добою як раз найбільшого „розцвіту" нашої діяльности, бо в часі цієї перерви мають приїхати з викладами Антонович і Савицький, то й я хотів би саме тоді прочитати виклад по німецьки про Німецьке право на Україні та його дослідження. По дуруге — я в січні маю пару разів зїздити до Праги, а в березні знову. Їзда в зімовий час дуже мене стомляє, я часто перестуджуюсь і взагалі це, при теперішніх умовах моїх поїздок річ тяжка. Нарешті є ще й та перешкода, що не маю вільних грошей для довшої подорожи. Я ще й досі не виплатив боргу, який зробив через свою подорож до Франції. Мене підвели чехи, пообіцяли заплатити „ренумерацію" (3.000 ч. крон) за минулий літній семестр, тягли аж до грудня, тоді заявили що не заплатять, а ось, мовляв, за зімовий (який іде тепер) — заплатять. Але ці перешкоди, надіюсь, значно будуть усунуті на час великодніх ферій: от тоді то я міг би приїхати до Вас, якщо не станеться чогось несподіваного: до того часу я впорядкую свої матеріяльні справи, діставши від чехів за зім. семестр, та й тепліще буде. Розуміється, якщо обставини так складуться, що й в лютому я міг би приїхати, то приїду і в лютім. Якщо їхати до Вас, то вже слід би на цілий тиждень, не менше, щоб не цілі дні говорити зрана до ночи, що аж язик дуба в роті стане, а помалу, не поспішаючи, друг друга не стомлюючи, правда? Одже я буду передовсім думати про час великодніх ферій.

Дуже мені приємно було чути, що моя статя Вам сподобалася. Я би хотів дати пару пояснень до Ваших уваг: брошуру Донцова згадано лише тому, що це одиноке німецьке видання, де розказано про місію Капниста; пишучи для німецької публіки, хочеться, по змозі, вказати те, що вона по німецьки про Україну може прочитати. Не думаю, щоб до Донцова моя статя і дійшла: я до редакцій не посилав одбиток, окрім як до „Поступу" й „Нової Зорі", а у Льво-

ві тільки Б-ка Наук Т-ва дістає "Jahrbücher". Що-до тону, то можливо, що він у мене не видержаний, але знов таки — трудно видержати при дуже стислому, сконденсованому викладі. Та це ж — Ви знаєте — мені перекладають, і я, хоч і дуже студіюю свій переклад, але воно все не те, як би я сам писав і кожне слово обміркував.

Сьогодні якраз двічи згадано Вас у харківському „Комуністі": там стаття М. Яворського про нове товариство „Український історик-марксист", що заснувалося в Харкові. Одже Яв. пише там про „кризу буржуазної історичної науки" (Грушевського він називає дрібно-буржуазним істориком і діяльність його вважає за шкідливу для „радянського будівництва", одже старому не раз гикнеться, читаючи цю статю!) та про те, що „недобитки української контр-революції вживають заходів щоб рятувати стару українську історичну науку, лікувати її смертельні рани". І далі: „Вячеслав Липинський та Науковий Український Інститут в Берліні готуються замінити стару дрібно-буржуазну програму українського націоналізму в історії — наявно-консервативним гаслом станово-феодального аристократизму й монархізму, шукаючи для цього основ в історії старого станово-козацького устрою". Ще далі: „Липинський рекомендує замінити дотеперішній демократизм української історіософії гаслами феодального монархічного аристократизму". („Комуніст, ч. 294, з 19. XII. 28)*) Спасибі Яворському, що хоч неточно, а все-таки інформує про нас ту нещасну публіку, яка крім „Комуніста" инших газет не бачить. В усякім разі знатимуть, що ми ще існуємо, бо ось недавно приїхав один земляк з Харкова, та каже, що йому там оповідали, що наш Інститут вже не існує. Це якраз той земяк, що привіз звістку про арешти Кобзи, Гоголя-Яновського та инших наших людей.

Недавно бачив я іще инших приїзжих, не пригадую, чи вже писав Вам про це? Тож оповідають про дуже тяжкий стан і моральний, і матеріяльний. Між ин. кажуть, що большевики починають похід і проти Грушевського, такий самий, як і проти Єфремова: вже в „Пролет. Правді" появилася була статя проти нього.

Не памятаю також, чи писав я Вам, що ген. Гренер дав своє placet на приступлення до друку другого тому „Записок" (Abhand.). Вже прислали свої статі Савицький, Чижевський, старий Стоцький. Як би у Вас знайшлася якась статейка чи замітка, то було би дуже добре, як би дали, розуміється, якщо тільки здоровля Вам позволить написати. Що-до часу, то думаю, що можна б дати до кінця квітня, як останній термін, бо хочеться, щоб книжка вийшла перед літом.

Досі свята ми з Н. М. виседіли вдома. Я радий, що хоч нікуди ні ходити, ні їздити не треба, бо стомився дуже. Взагалі помічаю,

що підтоптався, старіюсь. Вже мало що мене з новіщого життя цікавить, живу думками в минулому, та й читаю тільки про минуле. Все одно, того життя, що ми колись зазнали і так не вміли його цінити, вже більше не буде, вже його не побачимо, хоча б іще 46 літ прожили! Одже тільки й розради, як згадаєш давно-минуле, аж до найменших подробиць; біда мені лиш, що нема з ким про це говорити, вся моя авдиторія складається з одної Нат. Мих., котра до того й не зовсім мої настрої поділяє, бо дивиться вперед далеко оптимістичніще, аніж я.

Нат. Мих. дуже дякує і Вас, і Fräulein Julie за привіт і з свого шле Вам і Їй сердечне поздоровлення.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Мих. Петр., бідний, працює як „чорт у кріпацтві": день і ніч друкує Бюлетень. Все це мене дуже не тішить, бо й Бюлетень все одно не те, що друкований, та й од інститутських справ його відтягає це друкарство...

Проф. Біднов таки переходить до Варшави: недавно він туди їздив і підписав контракт на 3 роки, — читатиме історію православної Церкви. Не знаю тільки, коли саме переїде, тепер, чи пізніще. Укр. Університет в Празі усе більше обезлюднюється... — Д. Д.

) Властиво Яворський говорить у „Комуністі" те, що він говорив в Пруській Королівській Академії в межах лекцій під час тзв. Russische Historiker Woche в Берліні в літі 1928 р., і на першому зїзді істориків-марксистів у Москві на переломі 1928 і 1929 рр. Різниця тільки в тому, що в Берліні говорив Яворський до невеликої громади слухачів німецького наукового світу; в Москві він мав виклад для кількасот тзв. істориків-марксистів та делегатів компартії, а в „Комуністі" він інформував міліони читачів.

---

* Додаток ч. VII.

299.

Berlin W. 50.
Regensburgerstr. 32
23. січня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вашого листа з числом "Przeglądu Wileński-ого" я дістав на передодні своєї чергової поїздки до Праги, звідки я повернувся вчора на ніч. Спасибі Вам велике за "Prz. Wil", я з великою приємністю прочитав Вашу статю — дуже гарну річеву, мимо тих купюр, що Ви про їх кажете: купюр зовсім непомітно, а в статі сказано все,

що треба. Приємно мені було дістати й саме число "Prz. Wil.", подивитись, що там думають і пишуть у тій Вільні, де я провів свої молоді роки і яку люблю й часто згадую досі.

Спасибі Вам і за комплімент мойому трудолюбію, хоч я сам себе за великого трудолюбця не вважаю, мій покійний батько, наприклад, уважав мене за гультяя, дорікаючи, що я мало працюю. Ну, але коли інші знаходять, що все-таки працюю, то тим приємніше! Я знаходжу, що Ваша статя дає зовсім ясне поняття, на скільки це можна зясувати при малім її розмірі, що таке було Гетьманство 1918-го року, а це як раз „и требовалось доказать", як висловлюються учителі математики.

Дуже мене засмутила звістка про Ваші нові клопоти, про нещасливий випадок з Fräulein Julie. Розумію, як це було тяжко і їй, і Вам, з огляду на Вашу недугу. Дай Боже, щоб скоріще Frl. Julie поправилась, будь ласка, передайте їй моє побажання і моє співчуття. Мих. Петр. казав, що вже їй лехче, що небезпеки нема, тільки що це дуже болюча річ. Що ж робити, треба потерпіти...

Бачився я з Борисом Матюшенком і сам розмишляв про свою поїздку до Вас і рішив ось як: поїду я до Вас краще не в часі великод. ферій, а в часі занять, зїзжу до Вас з Праги, між двома моїми виступами там. Це заощадить мені на половину видатки на дорогу та й не так стомить, як би їхати безпосередньо з Берліну. Я виїздю до Праги звичайно в неділю, залишаюсь там в понеділок, а у вівторок о 3-ій год. по обіді їду назад до Берліну. Одже я поїду не до Берліну, а до Відня, і в середу буду вже у Вас. Пробуду четвер і пятницю, а в суботу (може і в неділю, побачу, як росклад поїздів) назад до Праги, перебуду там понеділок, а у вівторок до Берліну. Так буде для мене з усіх поглядів зручніще; а для Вас, думаю, не грає ролі, коли саме я до Вас приїду, в часі ферій, чи в часі занять. Я хотів би все-таки весною, одже в квітні, чи в початку травня, щоб уже не було холодно. Всякі подробиці й відомости, як до Вас їхати розкаже мені Матюшенко, ми з ним умовились про це. Я ще їду до Праги 3-го лютого, потім буде цілий місяць перерви, далі в березні зїзжу тричі, потім великодні ферії, а по феріях, як почну знову до Праги їздити, то зїздю і до Вас. Думаю, що проти мого плану Ви не будете дуже виступати! Я його приймаю не так з охоти, як з мусу. Він найпрактичніщий од усіх инших.

Ще єсть багато часу, одже встигну виклопотати австр. візу (німецької й чеської мені не треба, бо маю і ту і другу на цілих півроку для постійних поїздок) і влаштувати все инше.

Дуже сумно було мені цим разом покидати Прагу: я попрощався з моїм другом проф. Бідновим, який виїздить до Варшави і

з яким я тепер Бог зна, коли побачусь. Ми з ним дуже добре жили в Катеринославі, а потім дуже зблизились в Празі, він і до мене, і до Н. М. ставиться надзвичайно сердечно, і ми його дуже любим. Прага для мене осиротіла: оце в осени виїхав Лотоцький, а тепер Біднов; зостається ще один Антонович, хоч з тим я не так близький як з Лот. та Бідн. Найбільшою приємністю для мене при тих поїздках до Праги (самі по собі ці подорожі у високій мірі докучливі й тяжкі) було те, що бувало зайду до Л-го, або піду з Бідновим та Антоновичем до одного шиночку, та й одведу душу за шклянкою „ядранської перли" (себ-то „перлини Адрії", як зветься дальматинське вино у цім юго-славськім шинку, де подають також специфічні сербські страви, усякі шашлики і т. п.). А тепер приїздитиму до Праги, і не буде з ким в кумпанії погуляти. Зостається, кажу, один Антонович, бо Щербаківський нічого не пє і до нашого шинку взагалі не ходить.

З Бідновим дуже сердечно прощались на засіданні факультету в понеділок 21-го. Старий Стоцький сказав од імени всіх дуже чулу, гарну промову. На тім же засіданні, по представленні Біднова, дано професорську стипендію Євгену Томашівському, який робить ту дурницю, що хоче кидати за-для неї Варшаву. Біднов страшенно любить Т-го, і той також до Біднова добре ставиться, одже вкупі працювати було б їм добре. От я і радив: нехай Том. лишається в Варшаві, тепер там буде Біднов і буде його працею керувати. Бо так що ж вийде: у Варшаві Том. вже почав устроюватись, тепер же усе покине, переїде до Праги на мізерну стипендію (усього 450 kč), гарантовану всього на рік, і що ж далі? Працювати він мусить тепер у мене, але що ж я йому поражу, коли в Празі сам нічого не міг мати, ні книг, ні документів! А у Варшаві є і те і друге. Не розумію зовсім Том-го. Одмовляти його мені не зручно, подумає, що я його не хочу... Просто біда. А його виставили першим кандидатом на стипендію!

Ваш Д. Дорошенко.

300.

Берлін, 9. лютого 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Пишу до Вас сьогодні виключно в одній справі нашого Інституту. Ось яке діло: головою Кураторії згодився нарешті бути директор Дрезденського Банку д-р Фріш. Одже в звязку з цим скоро має відбутися засідання пленума Кураторії, на якому має бути формально переведений вибір д-ра Фріша. До цього засідання треба вибрати й представника од Наукової Колегії. Досі таким представ-

ником був проф. Мірчук. На мою думку, слід його вибрати знову — з чисто ділових причин: він війшов в курс діла, позавязував усякі персональні знайомства... [Дальша частина листівки нечитка.]

Ваш Д. Дорошенко.

301.

Ukrainisches Wissenschaftliches Institut in Berlin
Französische Strasse 28
Fernruf: A 6 Merkur 4214
Берлін, 22. лютого 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ваш лист з виборчою карткою давно вже прийшов, але лежить ще нерозпечатаний, бо досі ще не збіралася наша колегія: засідання Кураторії чомусь відтягається, а тому й ми можем не спішитися. Мабуть з понеділка зберемось і переведем голосування.

Приїхав Д. В. Антонович, сьогодні він читає лекцію про укр. театр. Він видко, дуже задоволений, що Інститут дав йому змогу на кілька день вирватись у ширший світ з Праги, де він сидить безвиїздно вже шостий рік. По собі знаю, що це за нудьга!

Морозам, видко, приходить кінець: сьогодні температура на нулі, давно вже не було цього. Слава Богу! Ми тут так намучились, мерзнучи: у нас було вийшов вугіль, і ніде не можна було добути. Нат. Мих. обернулась в „істопницю" і те тільки й робила, що або попіл з грубки вигребала, або ж вугіль підкладала. Мене до цеї роботи не допускала, бо я, мовляв, роблю це неохайно, розкидаю вугіль і попіл по хаті. Не раз згадували ми й Вас, як Ви там у Ваших горах бідуєте! Мабуть, тепер і у Вас там потеплішало. Газети пишуть, що скрізь буде тепліше.

Мих. Петр. закінчує свої звідомлення. Як тільки скаже, що готовий, то зараз його і відпустимо. Я, звісна річ, його не приспішую, бо він і так хвилюється. В марті вже напевно до Вас приїде. Я відновляю свої поїздки до Праги також в марті. Але в кінці місяця настають уже великодні ферії, а там по Великодні весна, і я буду збіратись в подорож до Badegg-у. "Przegl. Wil." ми вже давно передплатили, а те число, де Ваша статя, виписали в десяти примірниках.

Щодо „Тризуба", то я сказав Іг. Лоському підібрати комплект, і М. П. Вам привезе. „України" на жаль, у нас нема, але ми її купимо для б-ки Інститута, і тоді М. П. привезе її або ж вишлемо почтою. Поспішати Вам з читанням нема чого, держіть, скільки буде треба.

Щодо ювилею Олеся, то я ще сам не знаю, коли і як він має

бути. Думаю, що Олеся варто привітати. Він чоловік непоганий, а супроти нас ніколи не прогрішив ніже словом. Поет же він, розуміється, добрий, куди вищий од Тичини. Як тільки довідаюсь точно, коли буде святкування ювилею, то Вас сповіщу.

Я сижу і мучусь над Шевченком, себто над викладом про Шевченка, який хочу мати в німецькій мові. Хотів я попереду прочитати про німецьке право на Україні, але ні звідки не міг дістати потрібних мені для цього книжок: б-ка Наук. Т-ва ім. Ш. у Львові, хоч має те, що треба, але відмовилась мені визичити, одже я мусів той виклад відкласти до того часу, доки, може, удасться дістати книги з України, про що я знов поробив заходи. Довелось взятись за Шевченка, бо тут особливих матеріялів не треба: на своїм віку я принаймні двадцять разів мав виклади про Шевченка, починаючи од „Просвіти" в селі Мануйлівці і кінчаючи університетськими катедрами у Камянці й Празі. Але в тім лежить уся трудність — сказати щось нове й оригінальне про такий загально-відомий сюжет. Вірите — уже три тижні ламаю голову, нівечу пера, рву папір — і все таки нічого не виходить. Зрештою вийде, але мабуть не те, що думалось і хотілось сказати. Особливо трудне те, що маєш говорити перед чужою публікою і поясняти багато річей, про які перед своїми людьми можна говорити без усяких пояснень. Та якось то буде. А покищо від тієї мороки у мене дуже пригнічений настрій.

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Д.

P.S. Коли я був останній раз у Празі, то стрів проф. Одарченка. Він питав за Вас, просив Вам кланятись і переказати, що він завжди молиться Богу за Ваше здоровля. — Д. Д.

302.

Berlin W. 50.
Regensburgerstr. 32
8. березня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Доводиться знову Вас турбувати: наші вибори не дали позитивного висліду. За проф. Мірчука було подано два голоси, один за д-ра Залозецького, а один — за мене, хоч я і без того вхожу до Кураторії ex officio, як директор. Може бути, що то була моя помилка, що я взагалі дав видрукувати й моє імя, але мені й на думку не спало, щоб хтось таким способом зірвав вибори. Можна лехко догадатись, хто це зробив. Але я стою твердо на тім, що до Кураторії повинен належати Мірчук, як такий, що стоїть в курсі всіх справ, що не виїздить на довше з Берліна, а головно — яко такий, з яким

можна працювати. Вхід Зал-го до Кураторії був би для мене після всього дотеперішнього нашого взаємного співжиття casus-ом belli і лучче до того не доводити. Кажу Вам отверто, як на сповіді. Не робіть собі з того нічого, — коли формальні відносини залишаться так, як і було досі, то все буде спокійно. Одже будьте такі добрі, пришліть нам знову Ваш голос. Вибори переведемо вже після Кураторії, яку було відклали, а потім знову визначили на завтра.

У мене тепер дуже гарячі дні і тижні. Маю навалу всякого діла, мушу що тижня їздити до Праги, змучився і перенервувався, просто біда. А тут іще ніяк не дам собі ради з Шевченком, ніяк не можу скласти виклад так, щоб мені подобалось. Переробляю і переписую без кінця, вже не радий, що взявся, та вже не можна зріктися.

Вчора відбувся виклад проф. Мірчука з приводу Вашої книги про релігію і церкву на Україні. Виклад був дуже вдатний і викликав зацікавлення. Були присутні пан Гетьман з Гетьмановою й Єлизавета Павловна. По викладі була дискусія.

Сьогодні буде виклад п. Савицького. Зараз оце сежу в Інституті, а він приправляє малюнки до викладу, потім разом ідем до університету.

Мих. Петр. вже закінчив свої справи з Інститутом, і тепер задержує його тільки Микола Вас. Як тільки він увільниться там, то виїде до Вас.

Чи я писав до Вас, що у нас гостював Д. В. Антонович і мав виклад про укр. театр?

Оце наші інститутські новини. Завтра Кураторія. Будемо проводити вибір нового голови — дра Фріша. П. Гетьман бачився на днях з ген. Ґренером і той запевнив, що Ін-т стоїть твердо. Дай Боже!

Покищо кінчу, бо взагалі в Ін-ті не можу писати листів — нема потрібного спокою і не можна зосередитись.

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

303.

Berlin W. 50.
Regensburgerstr. 32
15. березня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вашого листа я одержав і дякую за надіслання Вашого голоса: як тільки проф. Мірчук повернеться з Праги, то зробимо вибори.

Цілу зіму я кріпився, і ніяка грипа мене не брала, хоч я наві-

дувався до Праги, яка була справжнім огнищем зарази. Я їв пилюлі "Formamint" (геніяльний німецький винахід!), і вони мене охороняли. Та ось „прийшла поруха і на старуху": повернувшись на ніч у вівторок до-дому, застав я перш за все Наталію Михайловну в ліжку в дуже тяжкім стані. Покликав на другий день лікаря, і той сказав, що вона „на волосок від запалення легенів"; одже має лежати в ліжку безконечно. А сьогодні звалився і я: температура, ломота і всяке инше чортовиння, як полагається в таких випадках. Але не так мені дошкуляє хвороба, як те, що розстроються цілих два підприємства: сьогодні Н. М. мала деклямувати в Інституті на Шевченковій вечірці, яку влаштовують наші студенти; але ні вона, ні я не можемо злізти з ліжка і їхати в паршиву погоду до Інституту. Завтра я мав у Гетьманськім Клубі продовжувати свої спомини, і теж не можу, хоч би було й легше; бо по перше нема голосу, а по друге в тім льокалі, де звичайно відбуваються сходини, нема нічого легшого, як застудитись на смерть. Але все-таки, хоч з риском, але на одну годину виїду з дому: зі мною давно хоче бачитись проф. Hötsch, ми двічи умовлялись зустрінутись, і я двічі прохав одстрочки. Коли й завтра втретє відложу побачення, то Геч подумає, що я просто „кручу". Тому рішив закутатись, сісти в авто і зїздити до нього. А там буде, що буде.

Мих. Петр. уже здав усі справи по Ін-ту і в неділю їде до Вас. А я не зможу по людськи з ним попрощатись. Може бути, що й не побачусь перед його відїздом, хіба що вже весною у Вас в Badegg-у.

Я Вам жалівся на Б-ку Наук. Тов. ім. Ш. Дійсно, мені написали звідти, що не можуть мені визичити „Кіев. Ст.", бо вона у них в підручній б-ці А. Кістяковського „Права, по которымъ судится мал. народъ" теж не можуть, бо комусь там треба. Але потім їм мабуть стало жалко мене і мені позавчора прислали книгу Кістяковського (цікавий примірник, з власноручним написом автора для т-ва „студентів-правників"). Що-до „К. Ст.", то я чув, що у їх там аж три комплекти. Але дарма: „К. Ст.", виявилось, уже є в комплекті в Празі, і я там визичу. Сьогодні ж Лотоцький прислав мені з Варшави (визичивши для мене в унів. б-ці) Тарановського „Обзоръ памятниковъ магдебургского права", так що я маю майже все, що мені треба для моєї роботи про німецьке право на Україні.

До Праги я поїду аж після свят, так що є час і на хворобу, і на всякі справи.

Да, поганий сей місяць березень. Та дасть Біг, перебудемо, і тоді Вам на весну буде легше. По приїзді М. П-ча напевне буде для Вас зручніще, бо розгрузиться Fräulein Julie, яка напевно набідувалася за ці морози. А що таке бути слабим і не мати кого, щоб

помагав, це я тепер відчуваю на власній шкірі, хоч і в мініатурі: у нас в помешканні крім старої господині нема ні душі, одже ми здані на її ласку в буквальнім смислі слова.

Відбулася наша Кураторія. Напевно Олександр Філаретович писав Вам про неї, а коли ще ні, то напише. Вислід засідання — задоволяючий; ген. Гр. запевнив, що з Інститутом буде все так, як було. Остерігав тільки перед усякою „політикою". Вибрали на голову д-ра Фріша. Вибрали в члени Кураторії д-ра Панчишина зі Львова.

Савицький оповідав, бувши у нас в гостях, про розкіл серед евразійців. З його слів виходить, що „відкололася", себ-то „ухилилась" в бік „зміновіховства" лиш одна невелика група, та, яка була скупчилася коло „Евразії". Вона потягла за собою всього одну десяту частину евразійців, була вилучена, і тепер осередок організації відновляє свої прежні орґани „Евр. Временникъ" і „Евр. Хронику" в якій буде проводитися те саме евразійство, яке було й досі, до розколу. Разом з Сав. був у мене і д-р Keller. Може бути Сав. не хотів при людині більш сторонній всього оповідати. Розуміється, Ви не потрібуєте засилати ніякої передплати на „Евразію", хай вони сказяться.

Чи я казав Вам, яку цікаву зустріч я мав недавно? Одже пішов я до "Vereinigung-a Katholischer Akademiker" на виклад проф. Пузино про "Die Russische Kirche und die Unionsfrage". На викладі сидить якийсь католицький священник, лисий, з довгою чорною бородою і весь час пильно до мене придивляється. По викладі підходить і питає, чи був я в осени 1917 р. в Ставці в Могилеві? Був, кажу. — То Ви є пан Дорошенко — каже мені. — Правда, а хто Ви? — Виявляється, що це о. Кузьмин-Караваєв. Він — син відомого рос. кадета, був моїм товаришем по петерб. університеті, і ми пригадали дуже добре ці часи, в 1917 р. Служив у Ставці військ. урядовцем і бачив мене там. В 1922 р. большевики вислали його з Росії. Він прийняв римо-католицтво, поїхав до Риму, скінчив теологичну академію і став священником. Розуміється, з лиця його абсолютно пізнати я не міг, але голос був мені знайомий. Такі дивні переміни бувають з людьми. А самий Пузино — велика паскуда і плів несосвітенні річи про Українців і Україну. Тому я на другий його виклад не пішов. От на виклад проф. Winter-a (з Праги) про "Die Schwierigkeiten des Unionismus" піду, якщо хвороба одпустить.

Бувайте здоровенькі і не турбуйте себе відповідями мені, а я Вам буду писати, як тільки набіжить щось цікаве.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

304.

Berlin W. 50.
Regensburgerstr. 32
12. квітня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Давно вже не писав я до Вас, але — не через лінощи! Причина була та, що цілий останній місяць пройшов у нас під знаком хвороб: як повернувся я останній раз з Праги ще перед святами, то застав Н. М-ну в ліжку з дуже поганою грипою: за кілька день заслаб і я сам. Після грипи почали виявляти себе у Н. М. її „наслідки": грипа кинулась на голову і — почалась „возня". Тільки те й робив, що або лікаря кликав, або в аптеку бігав, або компреси приготовляв, то обід варив, одним словом був за санітара, за кухаря, за опалювача, і за все. Не міг навіть оце до Праги поїхати, хоч там мало бути дуже важне засідання факультету, на якому мені дуже хотілося, та й треба було, побувати. Оце так, не Вам кажучи, аж до початку сього тижня. Тепер полехчало, і я помалу вхожу в свою норму. В цю неділю вже їду до Праги та й пробуду там 10 день: хочу попрацювати в тамошніх бібліотеках для своєї теми про німецьке право на Україні. Головно мова за „Кіев. Старину", якої комплект недавно придбала у Празі б-ка Славянського Інститута. Правда, закупив комплект „К. Ст." і берлінський Слав. Ін-т (у д-ра Б. Барвінського, — се та „К. Ст.", що належала його покійному батькові Олександру Б-му), але її віддали до оправи у Львові і коли вона сюди прибуде — Бог знає.

У нас останні тижні тихо. Д-р Зал. виїхав до кінця сього місяця до свого маєтку, проф. Мірчук тепер у Празі, а я більше седів дома через хвороби. Та ось оживаєм: у цю суботу продовжую свої споминки в Гетьм. Клубі, а як повернуся з Праги, то буду 26-го читати виклад про Шевченка по німецьки. Скоро приїде сюди В. М. Щербаківський і теж щось прочитає нам, але по українськи. Він тут пробуде щось із пару тижнів.

У мене ріжні літературні плани, якими хочу поділитися з Вами і поспитати Вашої поради, але то вже — при побаченні. Та все одно, за якусь солідну роботу я можу взятись лиш при радикальній зміні образу життя, і таку зміну ми хочемо з Н. М. перевести з осени: свого власного помешкання знайти ми не можемо в Берліні, а жити так як досі, по пансіонах або в неволі у господинь, вже остогидло. Одже ми рішили розїхатись: Н. М. переїде до Веймару і оселиться там, а я лишусь тут, одну кавалерську кімнату знайду собі лехко, і буду працювати. А вона, сидючи в німецькій родині, буде удоско-

налюватись в нім. мові. Так поживем рік, а там може знайдемо помешкання і зїдемося знову до купи.

До Вас хочу приїхати в середині мая. Вже просив д-ра Близнюка поробити деякі заходи що-до австрійської візи. Точніще час приїзду означу по повороті з Праги. Приїду до Вас в межичасі між двома викладами в Празі, себ-то: можу виїхати з Праги у вівторок по обіді, а на слідуючий понеділок мушу бути знову в Празі; одже за виїмком часу, що піде на дорогу, залишаться мені яких 3—4 дні, щоб побути у Вас. Виїзд з Праги вкорочує мені дорожні видатки: Берлін-Прага і назад відпадають, лишаться Прага-Грац і назад.

Погода все якась несолідна: послідні часи знову похолоднішало, та, Бог дасть, до мая таки виправиться, і я побачу Ваш Бадеґґ у всій його красі.

Н. М. сердечно Вас вітає. До побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

305.

Berlin W. 50.
Regensburgerstr. 32
26.квітня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Повернувшись з Праги, застав Вашого листа. Перш за все — в справі моєї подорожи до Вас: це не є ніяка „жертва" з мого боку, а навіть, як би для того, щоб по двох роках розлуки побачитись з Вами треба було би навіть якоїсь жертви, то Ви би мусіли дуже погано думати про мене, коли б я перед такою жертвою зупинився! Але запевняю Вас, ні про яку „жертву" в данім разі нема мови, я тільки мушу так скомбінувати мою поїздку, щоб не було колізії з моїми обовязками в Берліні і в Празі. Одже з цього погляду випадає так, що я мушу відсунути свій приїзд до Вас на початок червня, точніще на час між 3—10 червня, і ось чому: в травні я поїду до Праги всього двічи, кожного разу через два тижні (12-го і 26-го), тому, що 5-го буде правосл. Великдень, а 19-го р. кат. Трійця.

Одже не буде такого тижня, в якім би я, замість вертати до Берліна, зїздив би до Вас. Такий тиждень настає з 26-го травня, але 1-го червня ми міняємо помешкання: Н. М. їде до Zinnowitz над морем, а я оселяюсь на два місяці тут в одному католицькому "Heim-i" по протекції о. Вергуна. Одже тільки 3-го червня настане такий тиждень, який я можу використати для подорожи до Вас. А чому я конче звязую свій приїзд із таким „тижнем" між двома понеділками, то це тому, що в такім разі у мене оплачена подорож Берлін—Прага і назад. Думаю, що це не буде для Вас мати якоїсь ваги, коли

я прибуду не в травні, а в початках червня.

Н. М. почуває себе лучче, але дуже ослаблена, і лікарі радять їй не залишатись у місті на куряву і спеку, а виїхати на чисте повітря. Отець Вергун зробив нам протекцію що-до приміщення Н. М-ни в однім католицькім літниську в Zinnowitz (це над Балт. морем, між Штеттіном і Вісмаром), де вона за пять і пів марок денно буде мати повний пансіон і добру кімнату над морем, в гарній лісистій місцевости. А я мушу добути свої два місяці до 1. серпня, а тоді теж туди поїду на півтора місяця. Все це добре, але знову пакуватись, знову переїздити, — це вже так обридло, що не можу Вам ані словом, ані пером передати!

Мого життя скінчилось 47 років 26. березня по ст. стилю, себ-то 8. квітня по новому. Прожив уже рівно стільки часу, що й Шевченко. І коли десять літ заслання зробили з Шевченка діда, то десять літ вигнання (я виїхав з Станіславова — в один день і годину з Вами — 17. квітня 1919 р., одже також уже десять років!) й мене не омолодили. Признаюсь Вам, що цим останнім разом у-перше день народин був мені серйозно неприємний; досі я якось не здавав собі справи з того, що все більше й більше старіюсь! Але Ви молодші од мене на кілька місяців, правда?

За дві години їду читати по німецьки свій виклад про Шевченка. Перед такими викладами я завжди почуваю себе так, мов іду до дентиста вирвати зуба. Тому не ремствуйте на мене, що на цім перепиняю листа, бо — дуже хвилююсь...

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Мені давно вже прислав для Вас картку Радзієвський. Я забув у свій час переслати. Посилаю тепер. Він у Чернівцях редагує газету. — Д. Д.

306.

Berlin W. 50.
Regensburgerstr. 32
23. травня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Уже маю австрійську візу: д-р Близнюк добув її мені за два дні, дали на термін аж до 17. грудня!

Хочу виїхати до Вас з Праги 4. с. червня. Як би щось стало на перешкоді, то тоді виїду в слідуючий мій виїзд до Праги, а саме 11. червня. Але надіюсь, що ніщо мені не перешкодить, і я буду у Вас 5-го або 6-го с. червня. Розуміється, я ще заздалегідь сповіщу Вас точно про день і приблизну годину свого приїзду.

1-го червня я виряжаю Н. М-ну до Zinnowitz, а сам того ж дня

їду до Праги. Уже наняв собі нове помешкання на місяці червень-липень, але в ньому почну фактично жити аж по повороті від Вас.

До скорого побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

307.

29. травня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Повернувшися вчора вночі з Праги, застав Вашого листа з дня 25. с. м.

Що-до мого приїзду до Вас, то я хотів зробити так: 4-го червня на ніч виїхати з Праги (на Лінц) і бути у Вас по обіді 5-го; перебути у Вас 6-те й 7-ме, і виїхати од Вас 8-го вранці (найпізніще), або ж і 7-го на ніч.

Коли б я цим разом до Вас не поїхав би, то довелось би відкласти подорож аж до початку жовтня, коли я знову поїду до Праги. Тепер же я їду до Праги в останнє перед літом і хочу сю поїздку використати, щоб зїздити і до Вас. Я маю візу аж до грудня, одже міг би приїхати до Вас у жовтні. Але мабуть і Вам хотілось би, щоб я тепер побував у Вас, а не аж в осени.

Думаю, що приїхавши до Вас між 5—8, я якраз попаду так, що встигну виїхати ще перед приїздом Станіслава Казимировича з родиною, і Ви матимете ще день-два передишки.

Я все одно, хоч би Ст. Каз. і не мав приїхати, не міг би лишатись у Вас довше, як до 8-го вранці, бо вертаючись хочу на один день спинитися у Відні, а на неділю на ніч бути в Празі, бо в понеділок 10-го вже там призначено іспити, на яких я маю бути. 11-го їду до Берліна — і це вже кінець моїм поїздкам до Праги перед феріями. Я першого червня переїздю на нову кватиру: Berlin W. 62, Kalckreutherstr. 18, bei Hoffer, а 2-го в обід їду до Праги. Одже, на всякий випадок, лист Ваш 1-го вранці може мене застати ще на Regensburgerstrasse, а 2-го вранці вже на Kalckreutherstr.

Ви ще можете, на випадок чого, написати мені й на Прагу, я ж там буду цілий понеділок 3-го і цілий вівторок 4-го: Praha II, Štěpánská, 49, Ukrainska Universita, а ще лучче: Praha II, Poříč, Hotel Imperial, мені.

Одже буду на ст. Liebach у середу 5-го с. червня в 14.05! Як би зайшла яка зміна,*) то буду телеграфувати.

І так: до побачення 5-го!

Кріпко Вас цілую!

Ваш Д. Дорошенко.

*) Зміна може бути тільки така (за виїмком, розуміється, яко-

їсь непередбаченої перешкоди): я міг би виїхати з Праги 4-го до Відня в 4 год. дня, переночувати у Відні, виїхати в 8-ій ранку й бути в Ґрацу десь по 12-ій дня. Це тому, щоб не провести безсонної ночи у вагоні. Але все одно, я попаду на той самий поїзд, що з Ґрацу виходить у 13.37 дня. Але це в тім разі, коли буду в Празі дуже перевтомлений. Та я рішив їхати таки на Лінц!

308.

Berlin W. 62
Kalckreutherstr. 18, b. Hoffer
14. червня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Бідненький Ви! І треба було ще тому проклятому зубу Вас мучити... Ну, та вже, надіюсь, це минуло і дай Боже, щоб не повторювалося!

Лист в справі І. Лоського цілком вистарчаючий. Решту вже переведу тут я сам.

До Кістяковського я написав листа з Праги 10 с. червня і вислав того ж дня. І чого Мик. Вас. так турбується? Невже не досить було того, що він сам мене просив, — іще треба до Вашої „протекції" вдаватись! Ну, але він мене мало знає, так що дивуватись особливо нема чого. Та це все пусте, от аби Кістяковський допоміг!

Я доїхав зовсім добре. У Відні зайшов до Чайки. Був радісно зустрінутий ним і його господинею, задержали мене в себе на цілий вечір, нагодували вечерею, так мов якого графа зустріли. Більше нікого я й не бачив. На другий день були у Відні не то свята, не то якась демонстрація. Ring був замкнений, трамваї не ходили, і я щоб попасти з Südbahnhof-у біля якого я ночував, до Nordbahnh., мусів брати авто.

В Празі я всім передав Ваші привіти, кому було призначено, всі дуже дякували й розпитували про Вас.

Тут в Берліні все по звичайному. Кураторії вчора, як то звичайно мусіло бути, не було, бо в Олекс. Філ. якісь неприємности з кватирою. Сьогодні буде виклад Нижанківського.

Бувши у Вас, я не переговорив про одну важну справу, — про видання моєї Історії 1918 р., а ось діло стоїть так, що наче-б-то вона буде друкуватись. Але я ще напишу Вам докладніще про це.

Чи приїздив Станіслав Казімирович, з Вашого листа виглядає так, що він досі ще не прибув?

Ваш Д. Дорошенко.

309.

Берлін, 26. червня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сердечно дякую Вам, і Станіславу Казимировичу, і Михайлу Петровичу за привіт! Спасибі за память!

Я написав до Праги, щоб Вам вислано було IX-й том Історії Грушевського, за який ми розрахуємося тут самі, а потім порахуємось з Вами.

Вислав я Вам і "Versuchung des Pescara" певне вже дістали. Як будете мати час, то прочитайте, а потім скажете мені, з ласки своєї, яка Ваша думка.

Певно зараз у Вас новий гість — Олександер Філаретович. На його, бідного, звалилося відразу цілий ряд усяких клопотів, а тут іще смерть Євгена Харламповича...

У нас тут після тропічної спеки відразу настав холод, такий, як десь у березні, або в лютім. Чорт зна, який клімат: нема тобі середини — або холод, або спека. Як би не побував тепер у Вас, то не бачив би зовсім і весни в цім році — як вона виглядає. Оця раптова зміна погоди — єдина у нас в Берліні „новина" за останні часи, бо поза тим усе йде як звичайно. На те — глибоке літо.

Я веду весь час переговори про видання моєї історії і довів до такої стадії, що мені мають рішуче сказати: будуть тепер видавати, або ні. Відповідь має бути ось-ось на днях. Коли прийде позитивна відповідь, то зразу сідаю за роботу, щоб іще протягом липня викінчити і вислати готовий рукопис до Ужгороду, де книга мала б друкуватися.

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

310.

Berlin W. 62
Kalckreutherstr. 18, b. Hoffer
29. червня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ви вже певно дістали мою попередню картку, де я сповіщав Вас про одержання Вашої спільної картки і дякував за неї.

Сьогодні дістав повідомлення, що історію Грушевського том IX, Вам уже вислано. Гроши за неї (135 кč = 17 марок) стягнемо з Вас про висилці платні за серпень.

Новеллу Маєра дочитайте до кінця, тоді може, Вам ясніще буде, чому вона мені так подобалася. Мені вона подобається мистець-

ким змалюванням ситуацій і виставленням проблєм, які мають багато в чім актуальність і для сьогоднішнього дня, а для нас, українців, спеціяльно. Але якщо цього навіть і нема в їй, і це мені так тільки здається, то і в такім разі вона залишається гарною історичною повістею і лектурою далеко більш цікавою, ніж більшість сучасної української белетристики. От чому, на мою думку, її варто було би перекласти й видати по нашому.

На конґрес до Барсельони я запросин не дістав, тому й не думав про відповідь. А як-би дістав, то довелось би хіба подякувати і сказати, що приїхати, на жаль, не можу через матеріяльні обставини. Це була би правда, і її нема чого ховати.

Холодна погода стояла цілий тиждень і тут. Ось тільки сьогодні наче трохи потепліло, може, Бог дасть, знову випогодиться. У нас тепер тихо по літньому. Вчора Бать читав доклад в Акад. Т-ві, і була дискусія, в якій взяв участь і М. Порш, що був серед гостей. Залозецький виїхав на три дні до Кеніґсберґу на якийсь Tagung, де буде слухати лекції про східно-пруські справи. Ол. Філ. теж нема, і ми самі з Мірчуком на хозяйстві.

Ваш Д. Дорошенко.

311.

Берлін, 26. липня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Не знаю, — чи я перший подаю Вам цю новину, чи вже хтось писав до Вас про це, — наш Інститут мають ліквідувати. Почалось ось так: 1-го липня у вечорі з М-ва зателефоновано до Ін-ту, щоб прийшов проф. Мірчук (у нас установився такий modus, що для всяких переговорів німці кличуть не мене, а Мірчука), і коли він прийшов, то йому заявили, що нас „кіндуґують", згідно з первісною умовою з 1926 р. За пару день прийшов і папір, який потверджував Kündigung. Се означає, що з 1-го жовтня нам усім чотирьом виплатять за рік вперед і одпустять на всі чотирі сторони. Ол. Ф-ча ще не було, не було в Берліні й ген. Гренера. Коли приїхав Ол. Ф., то рішено було тримати цілу справу в секреті до приїзду Ґ-ра, в надії, що все це сталося без його відома і що він приверне status quo. Справді, коли приїхав Гр-р, то почалися переговори в М-ві; там заявили, що все діло в тім, щоб урізати нам дотації, бо мовляв, бюджет М-ва урізано і треба економити. По ріжних торгах погодились на тому, що вріжуть нам усього 7.000 марок на рік, себто зменшать число стипендій і платню дійсним членам зменшать на 10%. На тім було й станули, коли ось тиждень тому з М-ва заявили, що ні: треба ліквідувати Ін-т, бо нема грошей взагалі. Те-

пер іде боротьба. Звертаються до ріжних людей, ходять, умовляють, пишуть меморандуми, переконують і т. д. Другого серпня відбудеться пленум Кураторії, на якому правдоподібно Ґр-р розкаже нам про остаточний вислід своїх заходів, і будемо знати, яка доля Ін-ту. В цілій сій історії Гр. поводиться не так, як ми сподівались, себ-то не виявляє тої енергії й не показує того впливу, який, думалося, він має.

Бог знає, що це все значить. У мене таке враження, що Ін-т самий може й залишитися в тій чи иншій формі, може зразу закриється, а потім знов одкриється, тільки що на чолі його буде стояти не Дорошенко, а може Яворський чи Юринець. Покищо ми всі формально на становищі кіндіґованих, але з нами ведуться переговори. П-ну Г-ну доводиться багато клопотатись, і він робить усе, що в його силах.

Як на це реагує наша публіка? Цілу історію держимо в секреті до остаточного вирішення, щоб не робити паніки серед студентства й галасу серед громадянства. Може ще усе й минеться благополучно. Я переживаю дуже прикрі часи, з самого 1-го липня. Зразу мене звістка про Kündigung дуже вразила. Потім, як по розмовах Гр-ра ніби справу влаштовано, стало легше на душі. Потім знову поворот на гірше, але чоловік до всього звикає, і останні дні й я спокійніще ставлюсь до цілої історії, якось навіть і не думаю, що буду з собою робити. Аби тільки при ліквідації забезпечити студентам, які ще не покінчили студій — змогу покінчити їх.

Я дуже втомлений. Після тяжкого року їзди до Праги почував себе змореним, думав — от поїду з 1. серпня до моря відпочити, а тут цілий липень таке сіпання нервів. Одже й я вже нічого більше не хочу, як тільки швидче вирватись з Берліна хоч на місяць спочити, а там — що буде, те й буде. Очевидно, доведеться вертатись до Праги, якщо чехи приймуть „блудного сина". Мірчук і Залозецький думають залишитись у Берліні, в надії якось десь пристроїтись. Мають рацію: вони не бездержавні: один польський, другий австрійський підданий, знають мову, завели вже деякі знайомства, одже справді більше рації лишатись тут. А мені иншого виходу, як уподобитись євангельському псу і „возвратитись на блевотину свою", — нема. По правді кажучи, я стільки перемучився душею на роботі в Ін-ті, що мені особливо й не жаль, що ця мука кінчиться. Але Ін-ту мені дуже жаль. І багатьох людей з ним звязаних, жаль. Та хай буде Божа воля. Може за який тиждень так чи сяк вияснить ся, що буде.

А знаєте, яка новина — ця вже з приємних: моя Історія 1918 р. буде друкуватись! Таки справді буде друкуватись, видають її кіль-

ка галичан з Підкарпатської Руси з д-ром Цюпкою на чолі і друкуватимуть в Ужгороді. Хочуть з жовтня вже почати друк, так що я спішно готую рукопис до друку. Як і що — цим разом не пишу, бо вже докучило мені про се говорити і писати. Я перевів силу чорнила й паперу, поки дописався до позитивного результату, хай уже розкажу другим разом.

Мик. Вас. хоче везти мене в Америку. І теж ніби думає про це серйозно. Я жартома дав згоду, а він каже, що це не жарти, і в падолисті хоче мене везти, саме тоді, як на морі качка і бурі, так що, поки доїдемо, з мене, вибачайте, всі тельбухи висотає. А покищо ми з Миколою Вас. збіраємося у-двох опрацювати в популярній формі його думки про земельну справу, себ-то він напише, а я маю популяризувати, щось на кшталт Забаревського.

Останніми часами переїздили через Берлін ріжні гості. Був земляк з Америки, Лисюк на прізвище, дуже симпатичне зробив на мене враження. На днях був д-р М. Паньчишин зі Львова, якого ми весною вибрали були в члени Кураторії. Він був на викладі Мірчука про Вашу книгу „Релігія й церква на Україні" і познайомився там з п. Г-ном. Теж симпатичний чоловяга. Їде до Марієнбаду, де перебуває й Митрополит, до якого д-р Панч. повіз од нас поклони і привіти.

Вчора приїхав Дм. В. Антонович, вертаючись з Женеви. Оце і вся розвага, що добрі люде нас не минають.

Я сам живу як птах небесний, коли можна таке порівнання зробити: моя кімната, де мешкаю, вже здана з 1-го серпня (а найнята з 1-го ж таки в Zinnowitz-ях), одже перевожу свої манатки до Інституту і ночуватиму там, доки не буде змоги виїхати. Їду до Zinnowitz, а куди звідти — не знаю. Дуже нагадує се мені часи з 1919 року, коли так само мешкав я десь у Відні, на Земерінгу, в Бадені, а що далі мало бути — не знав і не журився тим.

Дуже дякую Вам за рецензію на книгу К. Маєра. Вона дуже цікава мені, нахожу, що Ви надзвичайно влучно схарактеризували головних героїв повісти і ту „мораль", яку би книжка давала нашому читачеви в українському перекладі. Але вже не думаю про переклад, не до того мені тепер. Про саму ж повість скажу, що вона цікава мені не тим, що її ніби то можна приложити для поученія нашій публіці, а просто з художнього боку; тема ж сама по собі цікава, особливо для історика. Думаю, що Ви не ремствуєте на мене за те, що примусив Вас витратити час на читання!

З надзвичайною приємністю прочитав Вашу статю в „Ділі". Прекрасно написана. Оце дійсно класичний зразок полеміки, і тим, що писано лагідно, не різко, робить ще більше враження і вибиває

противнику з рук зброю. Я не уявляю: що тепер по суті може на це проф. Томашівський відповісти і в якого собаки позичить очи.

На Жука, розуміється, не маю ніякої причини гніватись. Але ледве, чи що купимо, бо знов таки — не до книжок тепер. Та я передам спис в Славян. Ін-т, там напевно куплять.

Вийшла моя книжка про Шевченка по німецьки. Завтра вишлю її Вам. Боюсь, що Вам не сподобається.

Слава Богу, що хоч спека минула. А то було хоч пропадай. Просто таке пекло було, що здуріти можна.

На днях, при висилці Вам грошей, додано буде певну суму для Мих. Петр., а з Вас буде удержано 17 м. за Грушевського, який того не вартий. Чорт зна, по якому почав писати старий.

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. З 1-го серпня моя адреса — на Інститут, а десь з 5—6. серпня: Zinnowitz a. d. Ostsee, St. Ottoheim. — Д. Д.

312.

Zinnowitz a. d. Ostsee
St. Ottoheim
11. серпня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Нарешті я очуняв од трівог і клопотів, які тяглися рівно цілий місяць липень і які закінчились заявою ген. Гренера, на Куратории 2-го с. серпня, що майже все повертається до status quo ante.*) На цім же засіданні говорилося й про Вашу справу, себ-то про форму Вашого так би мовити відшкодовання; але тому, що спеціяльно цю справу весь час вів і веде Олекс. Філ., то він мав Вас про неї й повідомити. Напевно досі він уже це зробив. Я ж на другий день по засіданні виїхав до Zinnowitz, бо так змучився фізично і морально, що далі вже витримати не мав сили.

Може поцікавитесь, що таке Zinnowitz, і що таке St. Ottoheim. Zinnowitz лежить на острові Usedom, недалеко острова Рюгена. Сюди їхати з Берліна треба на Штетін, не доїздячи його, звернути вліво й через Swinemünde можна поїздом доїхати до самих Zinnowitz, минаючи цілий ряд инших курортів. Zinnowitz — це звичайний німецький надморський курорт, відмінний од инших тільки тим, що тут нема ні одного жида; це якийсь спеціяльний національно-християнський курорт. Але ми мешкаємо не на самім курорті, до речи — дуже дорогім. Кілометр від курорта, в лісі, лежить колонія для дітей, St. Ottoheim, утримувана католицькими організаціями. Тут під доглядом 25 сестер-черниць перебуває коло 500 дітей. Це

цілий комплекс будинків з дуже гарною церквою. В тім корпусі, де церква, є по-над десяток кімнат для приїзжих священиків і для світських людей, які, видко, мають якесь відношення до церкви. Живе тут і один єпіскоп, він колись правив епархією на Півдні України, мав осідок у Тирасполі, потім седів у большевицькій тюрмі, багато витерпів, тепер живе тут на покої і править що-неділі Службу Божу. По протекції д-ра Вергуна попала сюди Нат. Мих., а тепер і я. Платимо по 150 м. місячно кожен, маємо по кімнаті; крім того даємо дещо на церкву. Годують нас дуже ситно і обильно. Услуговують черниці. Режим чисто монастирський: тихо говорять, тихо ходять, в пів шостої ранку встають, а в 9 веч. все спить мертвецьким сном. Ми кожної неділі йдемо до церкви й слухаємо Службу Божу й проповідь єпіскопа. В кімнатах висять образи й Розпяття. Це все добре, показний бік медалі. Другий бік, менше зручний — той, що почуваєш себе якось ніяково, мов якесь чужеродне тіло; хоч ми й стараємось припасуватись до режиму, але сама потреба припасовування якось трохи пригнічує, принаймні мене. Нат. Мих., живучи тут з 1-го червня вже війшла в смак тутешнього життя, заприязнилася з деякими черницями і з самою Schwester-Oberin, і їй не так прикро. Та й постійний „на лужайкѣ дѣтскій крикъ" докучає, хоч діти дисципліновані й спокійні.

Зате тут ліс і розкішний морський пляж. На моє щастя вже більш тижня стоїть гарна погода, і я купаюся в морі. Вчора ми з Н. М. зробили прогулку на острів Рюген: звідси 4 години їзди великим морським пароходом. Море було ідеально тихе, так що подорож була дуже приємна. Якщо такий спокійний буде і океан, коли ми з Мик. Вас. поїдемо до Америки, то моя американська подорож буде не така вже страшна.

От Вам і все про Zinnowitz. Додам хіба, що я тут уже написав останній розділ своєї „Історії", і вислав його на перегляд пану Гетьману. Виглядає так, ніби моя „Історія" таки дійсно буде друкуватись. Коли розділ буде остаточно готовий, вишлю Вам, може Ви будете ласкаві, переглянете його, так як і цілу попередню роботу і, може, поробите якісь свої уваги? Це для мене найтяжчий розділ, бо писав його просто з голови, без ніякої опори на джерелах чи навіть в памяти, бо тут уже мусів писати про річи, яких не був свідком, так як до 22. X. 1918 р.

Як я Вам уже писав, книга має вийти яко 2-й том „Історії України 1917—1922 років", хоч вихід 1-го й 3-го томів доволі проблематичний. Їх треба ще написати...

Давно не писав я до Вас і давно від Вас звістки не маю. Останній, хто мені про Вас розповідав, був Л. Цегельський, черговий наш

літній гість. У нас тут саме як заварилася каша з Інститутом, сипнули гості, один за другим: Д. В. Антонович, ніякий Лисюк з Америки, д-р М. Паньчишин зі Львова, а на останку Л. Цегельський. Я вже не кажу про д-ра Келлера, який приїздив в звязку з Кураторією.

Не доведеться мені мабуть приїхати до Вас тепер в осени. Час незручно укладається: я буду в Zinnowitz до 1. вересня, тоді їду через Берлін до Єни, де треба влаштувати Н. М-ну на зіму. Потім вертаюсь до Берліну підшукати й собі щось на зіму і підготовити курс для викладів у чеському ун-ті, хоч кілька лекцій вперед. А на початку жовтня їду до Праги на зїзд славянських філологів, і тоді ж таки починається в Празі акад. рік. Одже, як бачите, при такому циганському житті ніколи буде заїхати до Вас на довший час, як думалося, а на короткий — шкода заходу: луче пождати, поки буде мені з часом вільніще. А взагалі — іще Бог знає, як уложаться мої діла. Може все якось инакше буде.

Поки що бувайте здоровенькі! Нат. Мих. шле Вам привіт і просить переказати її уклін Fräulein Julie і Михайлу Петровичу, — а до неї прилучаюся й я.

Ваш Д. Дорошенко.

---

* Додаток ч. VIII.

313.

Zinnowitz a. d. Ostsee
St. Ottoheim
17. серпня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Перечитавши двічи статю Томашівського, я прихожу до думки, що на неї треба або зовсім не реагувати, або ж розпочати довгу полеміку, де виводити на чисту воду не тільки його прогріхи, але й всю шкідливість його „ідеології". Але що-до цеї другої форми реагування — полеміки — повстає питання: чи варто? Чи варто витрачати сили й нерви, щоб довести людям те, що вони здебільшого й самі знають, бо проф. Томашівський має цілком виразну репутацію у самих же галичан.

Як-би-ж Ви хотіли конче суду з арбітрів, то тут треба би зясувати ось які питання: 1) у підкресленому Вами місці Томашівський пропонує якусь одну нейтральну особу, а не двох арбітрів, з кожного боку по одному. 2) Він пропонує „розглянути питання про те, хто ліпше заробляє". Одже, що це значить: вичисляти його і Ваші доходи, перевіряти матеріяльний стан, одним словом, заглядати до

Вашої й до його кишені? Чи слушно на таку його пропозицію пристава́ти? Адже ж Ви в своїй статі, очевидно, мали на увазі не грошовий стан Томашівського, а його карієру, яку він робить на своїй ідейній еволюції?

Припустім, що такий суд арбітрів здійсниться. Я не відмовляюсь бути Вашим арбітром, але ж треба, щоб на мене погодився й Томашівський. А чи погодиться він на мене? Та й чи дійсно я буду в очах публіки нейтральним судією? Та навіть і по суті я є прихильний до Вас, а не до Томашівського, одже як я можу судити Вас і його? Далі ще такі чисто технічні труднощи: якщо другий арбітр буде перебувати не в однім місті зі мною, то як ми будемо порозумі́ватися між собою? Адже в листах всього не опишеш. Може в такім разі Ви вибрали б кого з львовян (скажем, Старосольського), і Томашівський теж якогось львовянина, то вони, живучи в однім місці скоріше порозумілись би. Коли конче вважаєте за потрібне мати арбітром мене, то треба, щоб і Томашівський визначив за арбітра когось з берлінців (хоч би Кузелю, бо ледве хто инший піде до його в арбітри). Оттакі технічної натури моменти треба мати на увазі, коли йти на арбітражний суд. Давати ж публікацію в „Ділі", чи де, можна, на скільки я розумію, лише по полагодженню всіх цих моментів і після згоди на мене самого Томашівського.

Але я вертаюсь до першого способу реагування на лист Томашівського і з свого боку радив би Вам вибрати як раз сей спосіб, себ-то ніяк не реагувати на лист Томашівського. Ви сказали вже своє, і він своє сказав. Кожен по свойому. Тепер що ж далі? Чи Ви його переконаєте, чи він Вас? Очевидно — ні. Ви напишете відповідь, він знов буде відповідати, і так можна у нескінченість. Але що з того? Що мені всі арґументи Томашівського, вся його красномовність, навіть, може, фактична рація в деяких окремих випадках, коли я переконаний, що він в душі людина безідейна, неморальна і безпринціпова. Розуміється, довести такі речи фактично можна тільки в суді, а не в літературній полеміці. Бо як довести в літературній полеміці і зясувати такі вчинки Томашівського, як його поводження з Грушевським, його спроби посварити мене з Вами (в кінці 1922 р.) і так далі? З другого боку я переконаний, що всі Ваші вчинки і виступи подиктовані виключно Вашою великою любовію до України, а з морального боку Ви є антіподом до Томашівського. На мій погляд, Ви робите тактичні помилки (розумію Вашу різкість в полеміці і взагалі різкість висловів, що часом якраз дає зброю в руки противникові), Ви часом занадто довіряєте людям (от хоч би цьому самому Томашівському, що-до якого я Вас перестерігав ще в Райхенау в 1921 році) і через те часто в них розчаровуєтесь, але

це не є ніяким доказом Вашої безідейности, а навпаки — свідоцтвом Вашого високого ідеалізму і Вашої відданости ідеї, яка не дає Вам змоги холодно-спокійно реагувати на шкідливі для цеї ідеї прояви, а змушує реагувати пристрасно, гаряче. Це все, що я тут кажу, звісне багатьом людям. Одже „Лист" Томашівського в „Новій Зорі" дуже мало захитає у відносинах до Вас і бороненої Вами ідеї.

Знов же таки Томашівський в цім своїм листі так багато Вас провокує, що відповідаючи на його Ви не здержитесь, щоб не написати дуже різких річей, що тільки буде використане Томашівським проти Вас. Одже який з того кінець? Тому то, коли питаєтесь моєї думки, раджу Вам зробити те, що я радив Вам на початку сього літа в Badegg-у — занехаяти цю справу і махнути на неї рукою. „Горбатого й могила не виправить", а Томашів. з морального боку вродився, очевидно, „горбатий", і Ви його не виправите. А дати себе спровокувати й виступити перед „чесною публикою" в ролі обличителя всіх його крутійств — їй Богу не варто.

Оце і вся моя думка. Робіть, як знаєте, а я завжди до Ваших послуг, як на те пішло, тільки візьміть на уваги всі мої міркування що-до арбітражу.

Ваш душею
Д. Дорошенко.

P. S. „Нову Зорю" відішлю Вам завтра, хочу ще раз перечитати. Мій лист з Zinnowitz Ви вже певно одержали, одже про житіє наше знаєте. Від учора погода дуже попсувалася, і ми рішили 7-го вересня вернутись до Берліну. — Д. Д.

314.

Берлін, 7. вересня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Прибувши до Берліну, застав я Ваш лист, але не міг на його зразу відповісти, бо таки весь час був занятий біганиною, шукаючи хату, а вдома, в пансіоні, де ми з Наталею Михайлівною зупинилися, навіть і писати було незручно — темно, нема зручного стола. Ось тільки сьогодні знайшов помешкання, куди переїдемо 15-го сего місяця. Тепер можу зітхнути вільніще і ось беруся відписувати на Вашого листа.

Признаюся Вам, сумно мені було його читати. Виходить, що я зробив Вам неприємність, — а тимчасом я й на думці не мав, що з моєї відповіді станеться Вам якась неприємність. У своїм листі

з 13. VIII. Ви писали до мене, запитуючи:

„1) Чи на Вашу думку слід мені на висловлену пропозицію Томашівського погодитись?

2) Чи, коли так, то чи згодились би Ви стати арбітром з мого боку?

3) Чи, згодившись стати арбітром, Ви могли б зразу дати звістку од себе до „Діла", що Ви, як мій арбітр, ждете призначення" і так далі".

— Я на перше питання відповів в тім дусі, що Вам не слід вступати в дальшу полеміку з Томашівським і судитись з ним, але, як що Ви вважаєте все-таки цей суд потрібним, то я готовий бути арбітром; я тільки висловив деякі сумніви практичного характеру, чи зручно буде, коли таким арбітром виступлю я?

Одже я дожидав тепер, що Ви: 1) або моєї поради послухаєте і не будете полемізувати, ні судитись, або 2) не послухаєте, і тоді: а) або визнаєте мої сумніви що-до практичности мого виступу в ролі арбітра неслушними і попросите мене цим арбітром таки бути (на що я й дав наперед згоду), або б) згодитесь зі мною і звернетесь до кого иншого. Я й в думці не мав, що давши по щирости відповідь на Ваш запит, я викличу Ваше незадоволення. До того ж мушу сказати, що я правил суду арбітрів не знаю, бо тільки раз в житті був таким суддею (у Вашій справі з Т. Міхальським), але тому минуло 20 літ, і я все забув, як забув, наприклад, алгебру й геометрію, яку вчив у гімназії! Тому я дожидав, що Ви самі мені скажете, як зробити, чи писати до „Діла", чи як там. Очевидна річ, що я мусів попереду знати, чи Ви приймаєте мою пораду і не полемізуєте й не судитесь з Томашівським, чи ні. А то я написав би до „Діла", а Ви мені пишете, що рішили ніяк не реагувати на виступ Томашівського, і що тоді б вийшло?

Зводячи все до купи, ще раз заявляю: бути арбітром з Вашого боку я готовий і, коли хочете, то ним буду, хоч, на мою думку, взагалі Вам не варто ні судитись, ні полемізувати (через що — повторювати не буду, бо в попереднім листі я свій погляд висловив). Одже диспонуйте мною, як хочете. Очевидно, технічні незручности залишаються, але доведеться з ними якось миритись.

Сим разом Ви моєї поради не питаєте, але дозвольте мені її все-таки од чистого серця сказати: покиньте Ви цю полеміку! Бог з нею! Не мучте самі себе, повірте, що ані Ваш особистий престіж, ані інтерес справи не виграють од такої полеміки, бо для сторонніх людей не все буде ясно, не все зрозуміло, а полеміка двох людей, про яких усі думали, що вони між собою в згоді, викличе тільки більший соблазн. І прошу не гніватись за цю пораду, як і взагалі

за те, що я висловлюю свої думки, з якими Ви, може, й не завжди згодні. Це на письмі так завжди виходить, а коли б ми з Вами про це саме устно говорили, то й тіні ніякого незадоволення не було б!

Тепер що до історій з Томашівським. Про його памфлет проти Грушевського треба говорити, маючи цей памфлет під рукою, бо инакше будуть тільки загальні фрази. Напевно Жук його має, або хтось у Львові, скажем — Кревецький. Щоби з приводу того памфлету був суд, того я не пригадую. Була взагалі відповідь на акцію проти Грушевського, видана в формі брошури і підписана членами Наукового Товариства ім .Шевченка наддніпрянцями. Автором тої брошури був я, але як би Ви мене тепер різали, я змісту не пригадаю! Але на щастя ця брошура є в бібліотеці Інститута, та треба Ігоря Лоського, щоб її знайшов. Як тільки його піймаю, то скажу знайти, дати мені і тоді я певно пригадаю дещо і Вам напишу.

Що-до участи Томашівського в процесі проти Грушевського, то тут я знаю все лише з чужих слів, як що не помиляюсь, то зі слів покійного Євгена Харламповича. Так само, — я багато забув, і зосталось в памяті одне загальне вражіння: Томашівський відіграв якусь негарну ролю в цій справі, написав якийсь папір проти Грушевського. Очевидно, що таким матеріялом орудувати в печаті не можна і треба розпитати когось з львовян, хто ближче це діло знає.

Про одну річ я можу докладніще оповісти, це про інцідент в „Українськім Слові", з якого виникла між мною і Вами незгода, і виновником якого я вважаю Томашівського. Але про це дозвольте розповісти в слідуючім листі, бо сьогодні вже не встигну.

Ви можете гніватись на мене, скільки хочете, але я ніяк не пригадаю, про які Ваші „гріхи" я писав у своїм листі! Дивуйтесь, чи смійтесь з моєї забудьковатости, але найлучче — пришліть мені того мого листа, я перечитаю, пригадаю, дам пояснення і поверну Вам того листа назад. Як що Ви під моїми словами про Ваші „гріхи" розумієте мої слова про те, що Ви (на мій, розуміється погляд) занадто різко полемізуєте, себ-то вживаєте дуже різких, образливих для опонента висловів, які провокують його також на різкість, то це не є ніякий „гріх", а тільки одна з властивостей Вашого пера, Вашої літературної манери. Ви, може, того так не помічаєте, як сторонні люде, або хоч і помічаєте, то не вважаєте за мінус, ну, а я маю такий погляд, що це мінус, і Вашим писанням тільки шкодить. Але — de gustibus non est disputandum, а тим більше — не слід за це сердитись. Я висловлюю цей свій погляд тільки дискретно, в листі до Вас, і Ваше, розуміється, діло згодитись зі мною, чи ні, тільки — не гнівайтесь, бо нема за що!

Копію Вашого листа до Пана Гетьмана я прочитав, але свою

думку про нього зможу висловити тільки в тім разі, як Ви захочете її почути.

Останнього розділа я так-таки досі й не докінчив: пан Гетьман ще не написав своїх споминів, а я в цім розділі цілком од їх залежу. Але я надіюсь, що вже протягом двох ближчих тижнів він буде закінчений. Взагалі, поки я не матиму свого кутка, я не можу нормально писати. Я і в цім своїм листі до Вас може чорт зна що понаписував, бо таки орґанічно не можу спокійно писати не за своїм столом, не своїм пером і так далі. Але Ви не беріть мені в усякім разі за зле того, що я тут написав. Вірте мені, що тільки тому, що я дуже люблю Вас і дуже шаную, я пишу Вам так отверто, хоч і ризикую стягнути на себе нове незадоволення з Вашого боку.

Про інші справи напишу слідуючим разом.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Цегельський нічого особливого мені й при мені не оповідав. — Д. Д.

315

Берлін, 8. вересня 1929

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Маю змогу дописати свого листа до Вас, себто оповістити про інцідент між мною і Т-им в кінці 1921 р. Одже справа була така. Я приїхав до Берліна на початку грудня, і між мною та Кригою й Кузелею було умовлено, що я переберу редакцію „Українського Слова" лиш з 25. грудня, себ то з того дня, коли „Українське Слово" почне виходити вже як що-денна газета. До того ж часу газету мав провадити, як і перед тим, д-р Кузеля. Так і було. Я заглядав до редакції тільки, щоб переглянути часописи, і до ніяких справ не мішався. Зустрічався там з людьми, балакав, стрічався й з Т-им. І от помічаю, що Т-ий почав зі мною зовсім холодно поводитись, ніби щось маючи проти мене. Проходить день, другий, і він ледве вітається зі мною. Я не витримав і питаю: що сталося? Чи Ви, Пане Професоре, на мене за щось гніваєтесь? — „Та хіба Ви самі не знаєте в чім діло?" — пита мене Т-ий. — Та даю Вам слово, що нічого не знаю! — Тоді я беру Т-ого, закликаю в свідки Кузелю, іду з ними до найближчої каварні...

[Бракує частина листа].

...проти того, щоб „Ратай" мені що-небудь доручав написати, загирив мою передмову й всі редакційні примітки до „Чорної Ради" Куліша (також і наведені мною варіянти) і т. под.

Але це все мене мало зачіпало. Я відносив усе на карб мізантропічної вдачи Т-ого, а тому, що він був у великій моді у Пана

Гетьмана, у Вас і взагалі у всіх гетьманців, то я старався піддержувати з Т-им коректні відносини. Цих відносин між нами формально не порушено й досі. Т-ий написав мені, що це не означає з його боку якоїсь неприхильности супроти мене особисто. Бачились з ним ми останній раз торік літом на Russische Historiker Woche в Берліні, але майже не говорили нічого.

Подав Вам усе, що памятаю й знаю, але думаю, що це все не може мати відношення до Вашої наміреної полеміки з Т-им, бо ж полемізувати Ви будете з його ідеями, його писаннями, а не з тим, як він з людьми поводиться. Та найліпше було б, як би Ви послухали моєї ради і зовсім не вступали в дальшу полеміку з Т-им!

Ваш Д. Дорошенко.

316.

Berlin W. 50
Nachodstr. 26, b. Frankenberg
27. жовтня 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Не можу Вам досі вислати потрібної Вам брошурки, бо не можу знайти її без Ігоря, а Ігоря не можу докликатися: він знайшов собі якийсь заробіток і не може покинути місця своєї праці. У вівторок він прийде до Інститута напевно, і тоді ми розшукаємо й вишлемо Вам ту брошурку (заяву членів Наукового Товариства ім. Шевченка).

Від 1-го падолиста у нас буде новий бібліотекар — малий Антонович. Надіюсь, що він зможе більше віддавати бібліотеці часу й уваги, ніж Ігор.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Дякую за кліше. — Д. Д.

317.

Berlin W. 50
Nachodstr. 26, b. Frankenberg
1. падолиста 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Тільки сьогодні удалось мені розшукати і вислати Вам брошуру, якої Ви хотіли. Але передивившись її побачив, що вона зовсім не торкається анонімної брошури, звернутої проти Грушевського, що її автором, як тоді всі казали, був Томашівський. За те несподівано я натрапив на другу брошуру, підписану Мочульським і ще двома особами: ця брошура є безпосередною відповіддю на анонімний памфлет, і з неї Ви зможете собі виробити уявлення, який був

зміст памфлета. Коли вже обидва друки будуть Вам непотрібні, то будьте ласкаві поверніть нам до бібліотеки, хай вони там, як велика тепер рідкість, переховуються. Може ще колись на щось здадуться!

Я не зміг вислати Вам, так як хотів, останнього розділу своєї Історії: не з моєї вини я міг його написати вже дуже пізно, не було навіть часу переписати його в Берліні, і я повіз його до Праги, де, знявши копію, мусів вислати видавцеві, бо по умові, я мав вислати на певний термін, тимчасом я й так на цілий тиждень спізнився. Якщо праця моя буде надрукована, то пришлю Вам уже в коректі, а коли ні, то буде ще час познайомитись Вам з останнім розділом в рукопису. Я сам не певний, що книга вийде і повірю лиш тоді, коли побачу перші коректурні аркуши! Бо щось мій видавець замовк і нічого не пише.

Вийшов уже 2-й том наших "Abhandlungen", на днях його дістанете.

Бувайте здоровенькі!
Ваш Д. Дорошенко.

318.

Berlin W. 50
Nachodstr. 26, b. Frankenberg
7. падолиста 1929.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

В справі листа від Митрополита до Kaas-а дійсно вийшла маленька плутанина, але очевидно без усякої вини з Вашого боку. Діло було так: Коли в липні приїхав до Берліна д-р Панчишин і коли Інститут переживав відому Вам кризу (але в ненайгіршій стадії, яка була наступила на пару тижнів вже по виїзді Панчишина до Марієнбаду), то ми просили Панчишина, щоб він поінформував про становище Інституту Митрополита в Марієнбаді і попросив, в разі потреби, звернутися до прелата Kaas-а з просьбою піддержати справу Інституту. Я ж мав листом до Митрополита підтвердити це.

Панчишин дійсно переказав про це Митрополитові, про що й сповістив мене листом з Марієнбада. Він тільки просив, щоб я написав ще сам до Митрополита, щоб зясувати справу більш конкретно. Тимчасом, по тимчасовому погіршенню, криза минула, і я написав до Митрополита вже не просьбу про інтервенцію, а подяку за готовність нам помогти і заразом — просьбу не відмовити нам помогти, в разі потреби, на будуче. Але тому, що з газет я довідався, що Митрополит уже на днях має повернутись до Львова, я вислав свого листа (рекомендованого) не на Марієнбад, а на Львів.

Я думаю, що або Митрополит попросту забув періпетії справи,

або, що він не дістав мого листа (виходить, що й рекомендовані листи до нього можуть не доходити до рук...). Не знаю, як тепер бути, чи знов написати до Митрополита, повторючи більш-менш те, що вже написав був у своїм листі (висланім, до речи, в перших днях серпня вже з Zinnowitz), чи не варто Йому докучати? Я поражуся сьогодні з Олександром Філаретовичем і, коли він знайде, що не завадить ще раз написати, то напишу. Діло в тім, що недавно я ще раз писав до Митрополита, але в одній зовсім приватній справі (клопотався перед Митрополитом за одного галичанина), і дістав від Його відповідь. Одже тепер розумієте, що надуживати ласкавість Митрополита і забірати Йому час, я би не хотів. Та коли треба, то напишу. Але в кожнім разі зажду ще після наради з Олександром Філаретовичем кілька день, на випадок Ви схочете дати мені пораду, — писати, чи ні. Як би Ви схотіли мені написати, то майте на увазі, що я в неділю 10. сего місяця їду до Праги; як що Ваша картка може прийти ще сюди в неділю рано, то пишіть сюди, коли ж ні, то на: Praha II, Na Poříci, Hotel Imperial, мені. Я там пробуду понеділок і вівторок (до 2 години дня). Або, щоб не плутати — лучче напишіть сюди, а я не буду писати до Митрополита аж до свого повороту з Праги, себ-то до 12-ого сего місяця. Коли, повернувшись 12., я не дістану від Вас нічого, се буде значити, що Ви нічого не маєте проти того, щоб ми це питання вирішили тут самі так, як знайдемо за краще.

Іще одно пояснення: ще влітку було між нами умовлено, що Вас про нашу Інститутську кризу і все з нею звязане, інформує Олександер Філаретович, тому я й не писав, правдоподібно, до Вас і про листування з Митрополитом.

Спішу кінчити, щоб скоріще відіслати цього листа!

Ваш Д. Дорошенко.

319

Berlin W. 50
Nachodstr. 26, b. Frankenberg
12. січня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ніколи переписка з Вами мені не тяготіла, а якраз навпаки: вона завжди давала мені велику приємність, хоч почасти заступаючи для мене духовий обмін з Вами в устних розмовах, обмін, яким я завжди дорожив і дорожу. І Ви це знаєте. Але з деякого часу писати до Вас зробилось для мене тяжко, власне з того часу, коли я

почав помічати, що у Вас нема до мене того довіря, про яке я думав, що воно існує; з того часу, коли я почав бачити, що Ви в моїх словах добачаєте не той смисл, який я стараюсь в них вложити, а якийсь инший, а в моїх учинках Ви все готові знайти якусь „задню думку", якийсь, вибачте на слові „подвод". Тоді мені дійсно стало трудно висловлювати свої думки так, щоб Ви їх зрозуміли саме в тім смислі, який я їм надаю. Я вже писав Вам якось, що про багато річей нам лекше порозумітись устно, а не на письмі. Устно можна кожну думку докладно зясувати, вияснити всі одтінки, а всяке непорозуміння зараз же негайно спростувати. На письмі того зробити не можна; тут кожне слово звучить якось гостро (принаймні так, здається мені, звучать мої слова для Вас) і робить враження зовсім не те, яке я мав на увазі. Що ж робити! Простіть мені це слово — я був наче тероризований тим, що все відчував наперед: як би я до Вас не написав, усе одно Ви зрозумієте мене не так, як я того хочу... Може бути, це така моя властивість, що я не вмію ясно висловлюватись, але факт той, що з моїх листів до Вас виходили все нові непорозуміння. Тому я мусів здержатись з писанням до Вас, поки не дістану від Вас листа.

Хоч як уже Вам набридла ціла та історія з Томашівським, але я не можу не вернутись до неї, щоб спростувати, може в останнє, зясувати те непорозуміння, яке зайшло між нами, починаючи з минулого літа. Мій лист до Вас, який Ви мені переслали, дуже улекшує мені моє завдання, і тому я Вам за присилку його дуже вдячний. Спробую по пунктах.

1. Бувши у Вас влітку, я Вам не радив починати полеміки з Томашівським. Не памятаю, чи Ви питали тоді моєї поради, чи я сам з такою порадою накидався, але твердо памятаю, що я був проти якихсь виступів з Вашого боку в формі листа до редакції, або що.

2. Ви свого листа таки надрукували. Перечитавши його зразу на похваті, може, не дуже уважно, по поганій моїй звичці все дуже скоро перебігати зразу, та ще під той час, коли голова в мене була забита клопотами й трівогами в часі кризи нашого Інституту, я не спостеріг в листі Вашім тих місць, які могли дати Томашівському підставу звести діло на особисті порахунки, і похвалив Ваш лист, тому що він дійсно мені сподобався. Вже згодом, коли я його слово по слову перечитав (вже по виступі Томашівського в „Новій Зорі"), то побачив, що там справді є фрази (натяки), які Томашівський міг прийняти на своє конто. Можливо, що людина з чистим сумлінням ніяких натяків тут не доглянула б, але ж не дурно бо сказано, що на злодію шапка горить.*)

3. Появляється статя Томашівського в „Новій Зорі". Ви пересилаєте її мені до Ціновіц й пишете листа. Я цей лист зрозумів так, що Ви питаєте моєї поради, чи реагувати на статю, чи приймати виклик Томашівського, а коли приймати, то чи не згожусь я виступити арбітром з Вашого боку. Так воно і стоїть у Вашім листі з 13. серпня: Ви питаєте мене: „чи на Вашу думку слід мені на висловлену пропозицію Томашівського погодитись"? Вже другим пунктом Ви питаєте мене „коли так, то чи не згодитесь Ви виступити моїм арбітром?" Ви ніби не передбачаєте, що я на перше питання відповім: ні.

4. Але я як раз на Ваше перше запитання й відповідаю, що — ні, я не ражу Вам аніяк реагувати на виступ Томашівського, з мотивів, які, здається мені, доволі докладно в тім самім моїм листі зясовані. Ваше діло — послухатись моєї поради, чи не послухатись: я ж ні трохи не претендую, щоб Ви конче робили так, як я раджу, але нема чого на мене ремствувати за те, що я так, а не инакше дивлюсь на справу. Кажу Вам по совісти: я як перше думав, так і сьогодні думаю, що ніякі вигадки Томашівського не можуть Вас ні образити, ані „покривдити", з тої простої причини, що Ви стоїте вище понад усякі такі підозріння, які Томашівський на Вашу адресу закидає. Тому я вважав і вважаю всякі протести з цього погляду непотрібними, а такі статі як Залозецького й шкідливими, бо тут він оперує тими самими способами ковиряння в чужій душі, в чужій кишені і в чужій брудній білизні, — що й Томашівський, тими способами, од яких у мене, наприклад, „верне душу".

5. Та проте я свою згоду стати Вашим арбітром дав. Вас вразило, що я згодився так би мовити без усякого ентузіязму. Так, розуміється. Бо я сам тільки що радив Вам занехаяти цю справу і махнути на неї рукою. Не можу ж я лицемірно говорити про свою охоту брати участь в ділі, яке я Вам не раджу робити. Але одно діло охота, а друге обовязок. Якщо Ви все-таки хочете прийняти виклик Томашівського і мене просити помогти, то я, при моїм відношенні до Вас (Ви його знаєте, і я не потрібую його тут определяти, бо це ж не переписка двох сентіментальних інституток) не можу відмовити. Я, так би мовити, здаюсь на Вас: мої аргументи Вас не переконали? Добре, нехай буде по Вашому, я піду за Вами. Може Ви маєте більше рації, ніж я, то я уступлю Вам.

6. Вас, на скільки я міг зрозуміти, вразило неприємно ще й те, що я висловив ряд „неслушних" побоювань в справі мого арбітражу. На Вас, очевидно, вони зробили враження якихсь „одговорок". Дуже жаль, що Ви так мене зрозуміли. Але кажу Вам по чистій совісти: я мав і маю дуже мале поняття про техніку суда чести,

бо в моїм житті всього єдиний раз брав участь в подібнім суді, — як раз у суді між Вами і Т. Міхальським, 20 років тому назад. Але про цей суд я тільки й памятаю, що він був, а як він відбувався, то хоч заріжте мене — не пригадаю. Називайте мої побоювання тисячу разів безпідставними — я охоче з Вами згожуюсь — але за що на мене гніватись за те, що я їх висловив — я не розумію. Сидячи в Ціновіцах я не мав кого запитати, щоб вияснити свої сумніви, ну, то й звернувся до Вас самих, тим більше, що хотіли приспішити справу. Я ж запитував в інтересах діла, як би лучче його зробити, боячись, що зробивши щось не так, згаряча, можна самій справі пошкодити.

7. Коли прочитати мою фразу в листі до Вас: „всі аргументи Томашівського... навіть, може, фактична рація в деяких окремих випадках", — то, здається мені, ясно видко, що це говориться, як припущення, як загальна думка про те, що в полеміці Томашівський, може бути, в деяких окремих випадках може мати рацію. В чім тут образа для Вас? Чи ж Томашівський справді такий скінчений дурень, що ніколи, ні в чім, ні в якім випадку не може мати рації?

8. Ви ображаєтесь на мене, коли я говорю про Вашу різкість в полеміці — також, очевидно взагалі, а не про даний лист в „Ділі". Ви вже не вперше ображаєтесь, коли я згадую, навіть в інтимнім листі до Вас самих, про Вашу різкість в полеміці. Хіба цим я Вас докоряю? Та назовіть мені десятки моїх хиб, назовіть мені всі недостачи моєї літературної манєри, і я Вам тільки вдячний буду! Бо лучче, на мою думку, вислухати це од своєї, приязної людини, ніж потім тобі це саме будуть злорадно витикати вороги.

9. Ви кажете, що я „прекрасно знав, що після таких висказів (з мого боку) Ви відступите від свого прохання". Запевняю Вас: не тільки не знав, але навіть допустити не міг, щоб після таких висказів можна було мати якусь образу, і коли б знав, то раз на завжди дав би собі слово ніколи не дозволяти собі в листах до Вас ні похвали, ні осудження Ваших вчинків, бо і з того, і з другого виходить мені одна напасть.

10. Ваш лист до Олександра Філаретовича я прочитав і з нього з жалем ще більш упевнився, як мало маєте Ви до мене довіря і як кожен мій вчинок (не знаючи навіть усіх обставин) готові витолкувати в поганий бік. Не хочу далі про це говорити, але коли Бог дасть мені ще раз у Вас побувати, то я Вам поясню, між иншим, і той мій „секрет", який, мовляв, не дав мені зайти на пів-годинку підписати протест (про який до речи я довідався з цього Вашого листа до Олександра Філаретовича). Писати про це — невдячна

річ, бо може вийти нове непорозуміння на мій, або на Олександра Філаретовича кошт.

Ви кінчаєте листа тим, що посилаєте його мені не на те, щоб одержати від мене відповідь. Я зрозумів це не в тім смислі, що Ви не хочете зі мною листуватись. Через те й пишу до Вас. Але з свого боку не можу не висловити побажання, щоб цей мій лист не спонукав Вас до продовження нашої дискусії на цю прикру для нас обох тему. Я хотів лиш дати Вам пояснення до моїх попередніх листів і до мого становища в інціденті з Томашівським. Найлучче було би, як би ми поставили над цим інцідентом хреста і більше в наших листах і розмовах до нього не вертались. Наше знайомство і наші з Вами взаємини не з Томашівського почались і дивно було би, як би вони через Томашівського і на Томашівському обірвались.

Простіть мене, як що я все-таки зробив Вам неприємність деякими виразами сьогоднішнього мого листа! Це не були „шпильки", якими би я хотів Вас вколоти. Не вмів я инакше висловитися. Це річ неминуча, коли ведеться монолог і коли нема змоги тут же зясувати, а то й змягчити якийсь вираз, як це бува при діялозі. Те, що я на деякі річи дивлюся трохи инакше, ніж Ви, не може служити причиною розходження між нами: сума того, що є у нас спільне, далеко переважає суму того, в чім ми між собою не згодні.

Ви переслали мені виписки з анонімної брошури Томашівського, але ж цю брошуру я знаю, це ж я її Вам і прислав з Інститутської бібліотеки. От зізнання Томашівського в справі арешта Грушевського для мене зовсім невідома річ. Це може дасте мені колись при нагоді прочитати. Але висилати їх мені не варто. Може тоді, як Бог дасть, колись у Вас буду, дасте мені перечитати. На брошуру Томашівського збіраюсь, як може Ви чули, відповідати брошурою ж (звісно — не анонімною), по суті зачеплених ним питань. Та тільки біда мені з часом. На жаль, мій час витрачається зовсім не продуктивно на „домашні роботи", в звязку з недугою Наталії Михайлівни. Ніяк не можемо инакше улаштуватись. Знайти окрему кватирю без хазяйки і з своєю прислугою не можна, жити у хазяйок — лучче втопитись у воду, в пенсіон переселитись — звязати себе по руках і ногах, а головне: Наталії Михайлівні заборонено мясо їсти, і має бути все на свіжім маслі, а в пансіонах дають їсти всяке падло і на паршивім лою. Просто нема виходу. Виселитись кудись далеко на провінцію — будуть терпіти інтереси Інститута, бо не можна буде часто їздити. Одно слово, куди не кинься, всюди клин. А тут іще я взяв на себе нові обовязки по нашій організації. Треба правити коректу своєї Історії й братись до писан-

ня І-го тому, себ-то історії 1917. року. Як те все обхопити і з усім упоратись при моїм теперішнім образі життя — сам не знаю.

Про всякі біжучі справи напишу колись иншим разом, бо вже й так багато росписався!

Бувайте здоровенькі, дорогий Вячеславе Казимировичу, не гнівайтесь на мене за все те, що вгорі понаписував, вірте, що це все не од злого, а од доброго серця писано.

Ваш Д. Дорошенко.

*) З цього приводу дозвольте Вам розповісти лівобережний анекдот, який з огляду на його зміст долучаю на окремому листочку, щоб він своїм фрівольним характером не псував серйозної переписки.

320.

15. січня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ваші слова про те, що Ви посилаєте Ваш лист до мене (з дня 8. сего місяця) „не на те, щоб одержати мою відповідь" я зрозумів не як бажання з Вашого боку припинити листування зі мною і тому сів писати Вам відповідь, де старався пояснити причини наших непорозумінь так як я ті причини собі уявляю. Написав, зняв копію і хотів уже висилати, — та злякався! А ну, думаю, цей лист замість заспокоїти, Вас ще більше подратує і замість ліквідувати це неприємне непорозуміння, що більше його роздмухає... Одже передумавши три дні, я того листа Вам не посилаю і здаюсь на Ваше рішення:

1) або ми мовчки перейдем до порядку дня над інцідентом, що виник між нами через Томашівського, і відновимо наше прежнє листування*) і прежні добрі відносини;

2) або схочете все-таки вислухати мої пояснення (audiatur et altera pars!) і тоді знову те саме: відновлення status-a quo (перед інцидентом з Томашівським).

Я пристаю на обидва Ваші рішення, але коли Ви приймете друге, то ставлю умову: прочитавши мого листа, якого я Вам надіслав би в такім разі, Ви сховаєте його до архіву і відписувати на його мені не будете; а вже при нашій зустрічі, як Бог дасть приїду до Вас в початку літа, поговоримо про це. Якщо Ви на це не пристаєте, то лучче той лист нехай лежить в моїм архіві з копією. Може колись потомство розсудить, хто з нас в цім спорі помилявся і на скільки.

Свого листа до Вас з Ціновіц ще не висилаю, бо хочу зняти з його копію, та все не мав часу. То дозвольте затримати його ще на кілька день. Так само і лист Ваш до Олександра Філаретовича.

Знаєте, Дорогий Вячеславе Казимировичу, як би Ви знали й уявляли собі обставини мого життя і праці, то для Вас були би зрозумілі мої „секрети", про які Ви, між иншим згадуєте в листі до Олександра Філаретовича. Як би Ви знали, що я, наприклад, від початку грудня до початку січня займався лише тим, що варив каву, ходив на базар, варив обід, мив посуду, бігав до аптеки, виси-джував біля слабої Наталії Михайлівни, яка майже весь час лежала в ліжку, і по-при те все мусів таки відбувати деякі засідання, робити виклади, писати біжучі річи; при тім всім я нажив собі безсонницю, вічний біль голови, почали боліти ноги, так що й ходити тяжко, — то Ви би, може, не дивувались, що й листів писати не маю часу, особливо таких, як до Вас, де кожне слово мушу сто разів обдумати (ні одного листа до Вас я не вислав, щоб не переписати його двічи або тричі — все зі страху, що написав щось таке, що Вам не до вподоби). Я знаю, що Ваше становище ще тяжче, і кажу це все не для якихсь порівнань, але хочу, щоб Вам було звісно, що коли в моїм листуванні з Вами заходять иноді якісь „перебої", коли я щось забуваю, щось переплутаю, чи не так зроблю, як слід, то — не з злої волі.

Моя Історія вже друкується, але дуже помалу. Досі мав я у сього один аркуш коректи. Кліші всі зроблено. Посилаю Вам на зразок парочку (гр. Форгач і с. Тростянець). Ілюстрації будуть просто в тексті.

Якось два місяці тому Ви писали мені в справі інтервенції Митрополита в Інститутських інтересах. Я писав до його і одержав дуже ласкаву, милу відповідь. Митрополит написав тоді ж таки до прелата Кааса.

Про всякі инші справи напишу до Вас слідуючим разом, а тепер дайте мені знати, чи висилати мені мій поясняючий лист до Вас, чи ні.

Тимчасом бувайте здорові і не гнівайтесь на беззмінно люблячого Вас

Д. Дорошенко.

*) Що за дивна ідея у Вас виникла, ніби переписка з Вами могла мені тяготіти! Не писав я тому, що не знав, як Ви в даний мент дивитесь, чи хочете виясняти справу з Томашівським далі, чи як там. Треба ж було якось цей інцідент закінчити.

321.

Berlin W. 50
Nachodstr. 26
24. січня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Не мав я часу скопіювати свого літнього листа, вертаю його Вам — так, нехай лежить у Вашім архіві. Вертаю й копію Вашого листа до Олександра Філаретовича.

Я завтра їду до Праги, може трохи на довший час, днів на 8—9, то не хочу, щоб ці листи залежувались у мене, може Вам будуть на щось потрібні.

Хочу взяти в Празі відпустку на літній семестр і більше туди не їздити в сім році, бо вже не маю сил, та й роботи ніякої робити не можна через оцю метушню. А тим часом мій видавець, д-р Цюпка налягає, щоб я взявся писати 1-й том моєї історії, себ-то 1917-й рік. До речи: в листі до мене з 15. сего місяця д-р Цюпка написав таке: „мені було б дуже цікаво знати, чи буде п. Липинський видавати (чи хто-небудь взагалі) його книгу „Україна на переломі" том I і III., які мали бути готові до друку ще при виданню II. тому. Я би хотів знати також Вашу думку, чи єсть на місци тую книгу видати, якщо вона була вже написана і буде готова до друку". На це я відповів, що, звісно, видати кожен Ваш твір є завжди „на місци", але як стоїть у Вас діло з наміреними I. і III. томами, я точно не знаю, але готовий Вас запитати. На це я дістав відповідь від д-ра Цюпки, що йому цікаво довідатись, як стоїть у Вас діло з книгою. Оце ж я Вам про це й передаю. Може при нагоді мені напишете, а я передам д-ру Цюпці. Хто зна! Може він улаштує справу з виданням Ваших історичних праць. З усього бачу, що він чоловік щирий і енергійний. Так було й з моєю історією: з початку я не вірив, думав, що це одні балачки, а тимчасом він зорганізував видання!

Ваш Д. Дорошенко.

322.

Берлін, 11. лютого 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Так Ви хочете, щоб я переслав Вам того свого листа з 12. січня? Добре! Хай буде Ваше „зверху". Посилаю його Вам. Прочитайте і сховайте до архіву!

З усього Вашого листа найбільше, так би мовити, ущипнуло мене за серце те, що вважаєте своє життя за „змарноване". Звісно, з особистого погляду, в кожного з нас життя змарноване. Але з погляду громадського Вам на се нарікати просто гріх: якби я зро-

бив пяту частину того, що Ви, то не вважав би своє життя за „змарноване". Бо ж Ви робите, та й ми всі коло Вас, не на завтра, а на дітей і внуків, так чого ж іще Ви хочете? Прикро мені читати про те, ніби Ви „перейдете до історії як авантурист і так далі". Звідки у Вас така ідея? Ви вже перейшли до історії таким, яким Ви є, і не Назарукам, які ніяк до історії не перейдуть, кинути на Вас хоч таку тінь, як од макового зерна. Я Вам стільки вже разів твердив це, що ніякі глупі вигадки нікого щодо Вашої особи не введуть в найменший сумнів, що Ваше вперте (вибачте на слові) повторювання оцих нарікань я починаю приймати як абсолютне не звертання аніякісінької уваги на мої слова і на мою думку. І це тим більше прикро, що це не лишень мої думки, але й всіх, хто Вас знає. Простіть мені, але я не можу спокійно про це говорити, коли читаю у Вашім листі такі жалі!

Щодо інстинкту державности, то може у мене його і нема. Але за цю недостачу не маю чого соромитися, бо інстинкт — річ вроджена, а не „благопріобрѣтенная": раз нема, то й нема! Чи буде держава українська чи ні — Бог знає. Та все ж таки, по мірі сил своїх і свого розуміння, стараюсь якусь пайку з свого боку доложити, щоб вона колись була. Розумію добре, що роблю мало, що не маю потрібної віри, і через те вважаю за справедливе, коли доля не дасть мені вступити до землі обітованої; то хоч би вмерти на її порозі і через поріг побачити, що вона таки є... Добре тоді було б сказати: нині одпущаєши. Та це все в руці Божій. Нема що про це говорити.

А тепер — про діла бужучі.

1. Одже, насамперед, посилаю Вам „Нарис Історії України" Багалія. Там на стор. 46—47 прочитаєте, як старий полемізує зі мною ізза Вашої „Україна на переломі". Не знаю, як Ви поставитесь до його писання, а на мою думку спасибі старому за те, що таким посереднім способом знайомить публіку і з Вашою і з моєю роботою. Бо кого зацікавить, той і без його коментарів збагне, в чім діло. При тих обставинах, що тепер на Україні, і це багато значить, що люде просто почують, що є ще на світі українські державні самостійники. До речи: в „Прапорі марксизму" Багалія розніс „в пух і прах" якийсь пролетарський ідеолог власне за його історіографічний огляд і за увагу до „буржуазних істориків". Так що коли б і Ви схотіли Багалія лайнути, то він уже свою кару поніс — і більше дошкульну, ніж би ми всі гуртом його вилаяли.

Коли переглянете, то попросіть з ласки своєї Михайла Петровича, щоб відіслав назад, бо то книга з Інститутської бібліотеки.

2. Про брошуру в обороні Грушевського. — Нею боронили (ми, що підписали київський протест)*) не Грушевського, а наш вплив

на Наукове Товариство, бо тож нас, наддніпрянців хотіли голосу позбавити.

3. Адреса Яковлева така:prof. A. Jakovliv, Praha XII, U Riegrovych Sadu, 14. Я його не скоро побачу, а листуватись з ним я не листуюсь. Це він передав брошуру через мене, як я був останній раз у Празі.

4. Тоді ж таки, як був я в Празі, приступив до мене Наріжний і сказав, що йому дуже ніяково перед Вами: він не використав Вашої "Z Dziejów Ukrainy" (з тої причини, що їх нема в цілій Празі), але не оговорився про це в своїй статі; і питав поради, що йому робити? Я сказав, що, розуміється, це його промах, що він не оговорився, але вже тепер ділу нічим не поможеш. Я обіцяв тільки при нагоді передати його жаль і вибачення перед Вами, що на цім місті і роблю.

5. Як кваліфікувати вчинок Феденка — думаю, Ви і самі знаєте. Коли ж хочете з моїх уст почути, то скажу, що Ваша характеристика Феденка дуже влучна!

6. Коли я був тепер в Празі, то переглянув там в бібліотеці Педагогічного Інститута комплекти київської „Ради". Там, особливо в 1912 році, чимало Ваших статей (В. Правобережець). Мені тоді ж прийшло на думку: добре було б зібрати їх до купи й видати. Можна було би повиписувати звідти, засадивши наших хлопців, а Ви б переглянули, може дещо виправили, а дещо й впустили, а тоді б усе окремою збіркою видати! Бо там є річи дуже цінні й на сьогодні (я встиг переписати про Б. Залеського). От, може б, предложити це д-ру Цюпці? Що Ви на це?

7. Чи не можете черкнути мені при нагоді, — чи не памятаєте Ви, як звався тижневик польською мовою, що виходив з україн. змістом у Київі перед "Przeglądem Krajowym", чи не "Świt"? і в якім році — в 1907, чи 1908? і хто його видавав, чи не Б. Ярошевський? Чи Ви брали в нім участь? Я сьогодні спеціяльно вижичив з бібліотеки "Z dziejów Ukrainy", де є поданий в кінці зміст "Przegląd-y Krajowego", але про "Świt"(?) там нічого нема.

8. Посилаю Вам іще кілька зразків ілюстрацій — й ті, що я маю як дублети. Деякі удались зовсім непогано. Сьогодні дістав ще одну фотографію, з якої дам зробити кліше — адм. Максимова, морського міністра. Біда, що друкарня печатає дуже помалу: досі набрано всього 5 аркушів. Правда, їх уже й видруковано, бо друкарня, виявилась дуже паршива, має всього на 3 аркуши шрифту, одже з початку друкує, тоді розбірає, а вже потому складає нові аркуши. Боюсь, що книга буде готова не раніще, як на осінь.

Ну, на сей раз буде! „Чтите, а не кляните!"

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Наталія Михайлівна дякує за память і сердечно Вас вітає. — Д. Д.

---

*) [Протест Київської Групи дійсних членів Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові — проти зміни статуту, що мала на меті обмеження впливів проф. М. Грушевського в львівському НТШ — підписали такі члени Київ. Групи: Катерина Антонович, Микола Біляшевський, Микола Василенко, Дмитро Дорошенко, Сергій Єфремов, Орест Левицький, Володимир Леонтович, Юлія Леонтович, Костянтин Михальчук, Володимир Перетц, Олександер Русов, Василь Цимбал, Олександер Черняхівський, Євген Чикаленко та Ілля Шраг. Протест опублікований окремою брошурою у Києві, 5/18 грудня 1913 р.].

323.

Berlin W. 50
Nachodstr. 26
24. лютого 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Ось тільки одержав Вашого листа з усіма додатками і не можу відмовити собі в приємности зараз же сісти і відписати, щоб утворилася ілюзія, немов ми з Вами не листуємось, а говоримо! Спасибі Вам за Вашого листа і за ті милі слова, які Ви в ньому виписали на мою адресу. Повірте, що я їх більше ціню, ніж, може, Ви уявляєте. Я відписую просто по змісту Вашого листа.

Анекдота я Вам не зважився переслати, бо він дуже непристойний, і ми з Вами між собою ніколи в розмові не вимовляли деяких слів, що там є. Одже, коли нічого не маєте проти, то я його розкажу Вам устно при зустрічі.*)

Що до оборони полякам чести діячів, то власне мені більш до вподоби ті способи, які рекомендує недавня оповістка Гетьманської Управи, а саме „бої", а не писання. Це ж як раз так само думаєте й Ви. Може Вам здасться дивним, але запевняю Вас, я волію і при потребі можу вжити скоріще форму „бою", ніж писання в „боєвім стилі". Такі випадки у моїм житті, хоч рідко, але бували, ще з ґімназіяльних часів, коли за це садовили мене в карцер. Але не думайте також, щоб по цілій цій історії з нападами на Вас Назарука і Томашівського не залишилось дуже виразного сліду і в українській літературі, звісно, не на користь Назаруку і Томашівському, і не в формі ефемерної газетної полеміки чи взагалі газетних статей та листів. Про ці річи буде говоритися в більш трівких і солідних виданнях.

При побаченні з Вами розкажу Вам про одну з причин неохоти моєї до „боєвого стилю" в данім разі. Я не маю сумніву, що Ви мене

зрозумієте і зі мною погодитесь, але про це я не можу писати в листі навіть до Вас. Але в перший же день побачення розкажу Вам.

Всі такі згадки про Вас, як от Багалія, я трактую виключно лиш з того погляду, що дивлюсь на їх, як на певну пропаганду в нашу користь шляхом простої згадки. Діло в тім, що тільки цим способом тисячі людей можуть довідатись про нас, хто досі не знав, той дізнається, а хто знав, той порадується, що ще є люди, котрі держать прапор української самостійности. Запевняю Вас, що це так. Для мене, що виріс в таких поняттях, що кожен нелегальний рядок є щось страшне (мій покійний батько, наприклад, старався без крайньої потреби навіть не вимовляти слова „соціаліст", уважаючи це слово не тільки за небезпечне, а трохи чи не за непристойне!), але у високій мірі принадне, і жадно ловив усяку звістку про український рух, або на сторінках „Нового Времени", або „Кіевлянина" — для мене зовсім зрозуміло, що згадки і про Ваші і про мої писання мусять бути у високій мірі цікаві для тих, хто хоча б за Багалієвим посередництвом, навіть через факт лайки нас — довідається, що ми живі й працюєм. Розуміється, Вас би Багалій згадав і без мого „огляду", але мій „огляд" може дав йому нагоду більше зупинитись на Вас.

З цього погляду дозвольте зробити Вам буквальну виписку з тому VI. „Праць Комісії по вивченні західньоруського і українського права" (Київ 1929), що оце лежить передо мною: Л. Окиншевич дає в цьому томі рецензію на таку книгу: D. M. Odinec, Připojeni Ukrajiny k Moskievskemu Státu, Sbornik ved právnich a státnich, 1926, zešit 4 (382-426). Це якийсь росіянин (чи наш земляк) опублікував у чеському журналі.

Одже рецензент [Л. О.] пише:

„Від роботи, що надрукована 1926 р., мали б ми, думаємо, право вимагати більшого знання літератури питання, що йому цю роботу присвячено. Але з неї не видно обізнання, приміром, з „Хмельниччиною в розцвіті". І коли праця М. Грушевського ще не охоплює Переяславського приєднання, то про нього говорить другий монографічний дослід. Маємо на увазі „Україну на переломі" В. Липинського. Ми з викладом В. Липинського, ясна річ, не погоджуємось (хоч по-при всю тенденційність книги, класову псіхологію його ватажків зроблено у В. Липинського цікаво. Отверта станова, дворянська позиція автора принаймні не маскує, а раз-у-раз розшифровує цілі Б. Хмельницького й класову позицію групи козацької старшини, що його оточувала, та не ховає її повну протилежність інтересам селянства. З поглядами В. Липинського на Переяславське приєднання треба не погоджуватися, їх відкидати (це й

робив автор цих рядків у рецензії на працю проф. В. Лащенка, який у своїй праці, стоючи на позиції Липинського дав їй своє юридичне висвітлення). Але Д. Одинцеві не треба було їх обминути". (стор. 517-518).

На жаль Ваших „Z dziejów Ukrainy" нема в нашім Інституті і коли мені треба, я беру в Державній Пруській Бібліотеці. І Наріжному я поражу спровадити книгу через університетську бібліотеку до Праги, як що це можна буде зробити.

З Цюпкою спишуся. Зараз він, бідний, у великім клопоті: друкар попався дуже несовісний, обіцяв за 4 місяці видати книгу, а ось уже третій місяць минає, а я досі мав лиш 6 аркушів коректи. Пояснюється це тим, що він сам складає з одним зецером і не хоче брати ще зецерів, щоб самому більше в кишені лишилось. Цюпка такий розстроєний, що поїхав оце до Ужгороду, хоч був хворий, лаятись з ним. Покищо я напишу до Праги, щоб склали спис Ваших статей, які були в „Раді".

Дякую за справку про "Świt". У ньому я надрукував колись пару статейок, одна була про В. Антоновича, але у мене в памяти залишилось, що я туди попав за посередництвом Ярошевського.

Лист о. Фірака дуже цікавий і приємний. Це дійсно тепер для югославян було б дуже цікаво й поучаюче ознайомитись з Вашими думками!

Розуміється, посвідчу Вам копії листів! Не портебуєте висилати оригіналів. Тільки якою мовою виставити посвідчення: українською, чи німецькою (це стосується і до печатки)?

Будь ласка подякуйте Михайла Петровича за його працю по скопіюванню зізнань Томашівського. А вони самі у високій мірі характеристичні для Томашівського.*) Хоча б оте признання, що він був автором статі в „Ділі". Казав я Вам в Райхенау літом 1921 р., що й Вам оддячить Томашівський так само як і Грушевському, одже так і сталося. І за Назарука я пророкував, та я розумію Вас: Ви хотіли використати цих людей а при тім, самі будучи людиною шляхетною, думали, що й инші такими можуть бути, хоча й грішили в минулім. Виходить, що горбатого хіба могила виправить, а ніяк не людське трактування. Та хай їм цур! Поменше про них думати!

Здається, я не писав до Вас, що 8. березня я їду до Женеви на запросини тамошнього Foyer d' études slaves прочитати французькою мовою лекцію про Шевченка. Дуже нерадо їду, бо клопіт, морока, втома, але не міг одмовити. Швейцарці, після клопотів і тут і там, дали візу на три дні, — тому що живу по вовчому білету. Як встигнете, то напишіть, де Ви мешкали в Женеві, як буде час, то я піду подивлюся і Вам напишу, чи все стоїть на місті!

Я Вам і забув написати, що в одному з недавніх поїздок я знов у Дрездені на вокзалі бачив п. Кронштейна. Я не мав часу з ним говорити, бо ми їхали в ріжні сторони. Він на вигляд так наче опустився, був дуже заклопотаний. Та я його і не займав.

Бувайте здоровенькі!

Наталія Михайлівна сердечно Вас вітає.

Ваш Д. Дорошенко.

*) Що мої слова про зустріч не тільки pium desiderium, скажу Вам (поки дуже довірочно), що я стараюсь про литовський пас: може удасться дістати через старі звязки, і тоді я матиму свободу рухів, що для мене головне. Покищо з вовчим білетом дуже тяжко рухатись.

---

* Додаток ч. IX.

324.

Берлін, 3. березня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я їду до Женеви 8. в суботу, на жаль, трохи не в таких умовах, як би хтів: швейцарці дали мені всього на 3 дні (sans prolongation) візу. Тому що виклад буде 11-го, то я вже на другий день мушу покинути Швейцарію, а перед викладом мушу відпочити і підготовитись до читання, одже часу буде в мене зовсім мало. Та що зможу — зроблю і побуваю там, де пишете. От що значить жити на „вовчий паспорт"!

Спішу Вам відписати з приводу останньої сторінки Вашого листа, яка мене дещо схвилювала. Передовсім про Залозецького: запевняю Вас — ніхто йому не мстить, ні про яку помсту нема й мови; але, очевидно, оскільки його інтереси були б колись в Інституті несправедливо порушені, то я буду його боронити, бо то мій обовязок. Що до цього будьте спокійні. Але йому ніщо не грозить.

Я хочу Вам з усією отвертістю і рішучістю сказати свій погляд про Зал-го. — Після трьох і пів років тісної з ним співпраці, я виробив собі дуже негативний погляд на нього. Я пильно обсервую його поведення при нинішнім конфлікті і бачу, як негарно він себе веде. Але повірте, я не тільки не стараюсь загострити справу в невигідний для З-кого бік, а навпаки — стараюсь всіми силами змягчити на його користь. Хочете — вірте мені, хочете — ні. Ви бачите З-кого завжди в „парадній формі", коли він раз-два на рік є Вашим гостем, або коли він Вам пише. А я обсервую його в будні в повнім

так би мовити неґліже. Одже я його бачу мабуть лучче як Ви, Дорогий Вячеславе Казимировичу! Я — людина кротка і мирна. Але ні проти кого в моїй душі не закипає так часто обурення, як проти З-кого, бо я його бачу що дня.*)

Подумайте, дорогий Вячеславе Казимировичу, над моїми словами і не поспішайте „боронити" З-кого. Благаю Вас... Надайте хоч раз моїй пораді дуже серйозне значіння: я знаю, що я Вам пишу.

Що до третьої особи, то нам нема вибору, ні повороту: бачили очи, що купували. Коли Ви в 1925 р. в Райхенау намовляли мене до відомих Вам рішень, то я вірив Вам як Богу, і мене не треба було довго намовляти, Ви це знаєте. Невже Ви думаєте, що я так лехко пішов би на це все, як би то не Ви мені казали, а хто другий! Я вірю Вам і досі. І в імя цеї віри я Вам кажу: Ви не смієте тепер міняти свого рішення, і я не смію. Ми не можемо соблазняти „малих сих", і коли ми тоді зробили гріх, то будемо за це покутувати перед Богом. Але ми не сміємо сьогодні через Томашівського, Назарука, Залозецького руйнувати діло своїх рук.

Ви лучче і глибше од мене розумієте, що особа, яка втілює певний сімвол, певну ідею, може бути далеко не похожою на ангела, але в імя ідеї ми мусимо й це прийняти. Я не вірю в умисність залишення листа на столі 14. грудня, але коли б переконався, що це була правда, все одно мусів би це пробачити і думати, що цього не було. І знов кажу: alea jacta est і повороту нема і не може бути.

Я ще перед виїздом до Женеви Вам напишу. Я сам іще заспокоюся і може напишу Вам більш „толково". Але те, що писав Вам сьогодні — писав од чистого і щирого серця.

Наталія Михайлівна сердечно Вас вітає.

Ваш душею.
Д. Дорошенко.

*) Гнівайтесь на мене скільки хочете і ганьбіть, але в щирість та ідейність відносин Зал-го до Вас я не вірю, як не вірив у свій час і Назарукові. Повірте мені: той самий Скоропис, з якого Ви, скільки можу зрозуміти, незадоволені, в сто разів більше Вас цінить, шанує і любить, як Залозецький. Я це бачив власними очима.

325.

Берлін, 7. березня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

На великий мій жаль не зможу тепер до Вас заїхати — з ріжних причин: перша — мушу поспішати назад, бо треба вирішати

розподіл студентських стипендій, до 15. сего місяця. Всі петенти мають подати прохання; по-друге — дуже скупо у мене з коштами, маю грошей зовсім в обріз; по-третє: 15-ого маю „кундігувати" господині помешкання з 1. травня (по умові маю робити се за 6. тижнів вперед), одже Наталія Михайлівна дуже просить, щоб цю неприємну місію виконав я сам, бо я наймав помешкання. Нехай уже будемо думати про літо і про такий термін, коли можна буде заїхати, не поспішаючи!

Їду завтра серед дня. Їду в не дуже веселім настрою, бо почуваю себе недобре, щось болить голова, болить спина, — хто його зна, що воно таке. Мабуть якась нова хвороба, що приходить разом із старінням. Перспектива трястись цілу добу в 3-ій клясі, не спавши, мені мало усміхається. І потім те саме назад. Треба Вам сказати, що женевці не можуть нічим мене фінансувати: дорогу туди й назад оплачує мені наш берлінський Інститут, а решту видатків оплачую я з власної кешені, одже далеко тут не розмахнешся.

На rue de Candolle* конче буду, хіба що розболіюсь в дорозі і не буду в Женеві взагалі нікуди виходити. Мені самому цікаво, тому я Вас і питав.

Про те, що у Вас з Паном Гетьманом непорозуміння вийшло через „Назарука, Томашівського і Залозецького" — мені ніхто не казав, се я сам так думав. Ваші пояснення показують, що я помилявся. Та про ці річи дуже тяжко писати, треба конче бачитись і переговорити. Буду старатись побувати у Вас весною чи в початку літа. Тільки сей раз „нагряну" на Вас не на два дні, а принаймні на тиждень, щоб уже наговоритись до схочу.

Я вислав Вам сьогодні свою брошурку, яка справила мені кілька дуже прикрих хвилин: подумайте — сей Таранько маринував рукопис з 1924 року і не знайшов часу дати мені хоч одну коректу. Одже в результаті — сила помилок, невиправлені місця (дещо Ви самі радили мені змінити, і се я мав на увазі); якісь вставки, невідомо чиї — тільки не мої; нарешті якісь невідомі ілюстрації в роді „укріпленої церкви під Чигирином"... Тепер глупе моє становище: публікувати в часописях і одрікатись од своєї книжки? Щоби чорт побрав того Тараньку!

Не знаю, що це за договір 30. травня прислав Вам С. П. Як що це про початок переговорів, якийсь протокол, то я мусів його бачити, коли взагалі використовував матеріяли Шелух. На жаль, тепер уже пізно давати нові кліші, бо видавець мій так жене роботу, що я мусів зріктися коректи, щоб не тратити часу на пересилку. Мені прислали рукопис знову сюди, я переглянув, виправив і вже більше його не побачу. Коректу буде правити д-р Бірчак в Ужго-

роді. Частину рукопису віддано до другої друкарні, до оо. Василіян, одже справді є надія, що в маю книга вийде, але вже ніяких додатків і змін не можна робити. На жаль, не зможу використати й тих доповнень про український флот, які обіцяв прислати з Альжиру адм. Максимів. Оце тільки встигли зробити його портрет, який Вам на показ посилаю (мені прислали кілька знимків).

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Як встигну, то напишу з Женеви, а ні, то по повороті.

Сьогодні закінчив редакцію 4-го числа „Бюлетеня" і здав його в „друк", себто Єлисаветі Павлівній до переписування на восковім папері. Може за пару тижнів буде готовий. 3-ій випуск також довелось редагувати вже мені, але деякий матеріял був уже переписаний раніше, так що я вже не міг його проредагувати.

---

* [В Женеві, при rue de Candolle, ч. 4, chez M-me Rittener, жив В. Липинський під час своїх соціологічних студій на тамошньому університеті 1906 р.]

326.

Genéve, 11. березня 1930.

Шлю Вам привіт, дорогий Вячеславе Казимировичу, з Вашої Женеви! Двічі гуляв по rue Candolle і бачив усі чотири будинки (2, 4, 6, 8), в одному з яких Ви жили. Як що Ви жили в крайньому, вузькому, що ближче до виходу з саду, то тепер в ньому Pension Mirabeau, і Ваші два вікна одчинені, бо погода дуже гарна — соняшна. Дуже Вас вітають панство Коваліви, великі Ваші прихильники. Сьогодні читаю лекцію в "Athéné", а завтра їду назад до Берліну.

Ваш Д. Дорошенко.

327.

Берлін, 14. березня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора вранці повернувся я з Женеви і хочу Вам розказати про свою подорож. Вона була для мене цікава, хоч дорога дуже мене стомила: туди й назад по 22 години, в 3-ій клясі, не спавши, се в наші роки вже не те, що 25 літ тому бувало.

Я пробув у Женеві три дні. Я був гостем пані Ганни Євг. Чикаленко-Келлєр, яка має дуже гарне помешкання на Champel і дуже гостинно мене зустріла. Погода мені сприяла: весь час було соняшно, ясно, тепло. Зацвіли фіялки, пташки співали, справжня вес-

на. Просто перед вікнами — Saléve, що надзвичайно нагадує гори в Райхенау. Я вже одвик серед берлінського смороду від чистого гірського повітря, так що воно мене пяніло. Я почував себе мов на якімсь курорті. Та на жаль, мій виклад був призначений на третій день, і я був увесь час неспокійний, це отруювало мені приємність перебування в цій гарній місцевости.

Rue de Candolle я одвідав у той же самий день, та й не тяжко це було зробити, бо вона ж лежить у самім центрі. І на другий день гуляв по їй. Одже що-до будинку, де Ви мешкали, то не знав я, який то саме: по фронту відтінку вулиці проти університетської бібліотеки стоять чотири будинки, чч. 2, 4, 6, 8. Крайній од входу в сад, малий, має по фронту всього два вікна. На його розі внизу — кафе, де як мені казали, пересиджував Драгоманов. Слідуючий, довший, має кілька вікон по фронту, в нім тепер Pension Mirabeau. Правдоподібно, в нім Ви і мешкали. Я мав на увазі два вікна на першім поверсі, де мабуть Ви жили. Ганна Євг. казала мені, що в сім домі мешкали Петлюра й Прокопович. До університетської бібліотеки не довелося мені зайти, бо я був втомлений, хоч спеціяльно там для мене були приготовлені листи В. Н. Репніної до Charle-я Lynard-a, щоб я подивився.

Що до втоми, то треба мати на увазі, що я мусів присвятити один вечір (в перший же день приїзду) сходинам української колонії, а другий провести в гостях у панства Ковальових, доволі далеко по-над Арвою. А я вже приїхав дуже змучений.

Панство Ковальови — гетьманці і великі Ваші прихильники обоє. Вони мають власний будиночок і город і так мене добре частували нашими стравами й наливками, що я думав, що опинився десь на Україні. Так уконтентувався у них, що назад мусів їхати автом, бо не потрапив би до себе на Chemin de Miremont! Ковальови прохали вітати Вас як найсердечніще.

Виклад я мав у Athénée,* близько університету, вгорі над парком. Читав у тій самій салі, де було засновано колись Міжнародний Червоний Хрест. Саля була похожа більш на салон, з мягкими фотелями і вся обвішана портретами знаменитих женевців. Людей зійшлось понад 40, що, кажуть — багато. Кажуть, що мій виклад пройшов не погано, я сам собі не суддя. Серед гостей був радник польської делегації д-р Кро. Цікава людина: родився в Москві, скінчив ґімназію у... Глухові (мешкав один час у тім самім домі, де я прожив цілий рік), університет — у Фрайбурзі. Тепер є доцентом женевського університету по катедрі філософії і є радником місії. По викладі було приняття в помешканні Славянського Інститута, куди був запрошений і д-р Кро. Ми з ним згадували Глухів. Оттак

зустрів земляка! Були й инші люде з літературного світу Женеви. По всіх часописах були замітки про мій виклад, мають бути і звіти. Одже на зовні все було в порядку, цілком пристойно.

На другий день вранці я вже мусів виїздити. Знову безсонна ніч — і я в Берліні.

З українців крім Ковальових бачив я панство Бачинських (Катеринославець) і кілька студентів з Волині й Галичини.

Ось Вам і все про Женеву!

Вибачте, що пишу нерозбірно — у мене спух палець на правій руці і дуже незручно писати.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Пані Келлєр просила Вас вітати, — не памятаю, чи написав я про це в своїй картці.

Щоб Ви мали поняття, що це за Славянський Інститут — посилаю Вам його звіт. — Д. Д.

---

* Додаток ч. X.

328.

Herrn W. v. Lipinsky
Badegg 21, Post Tobelbad in Steiermark
Österreich

Берлін, 19. квітня 1930.

Христос Воскрес!

Д. Дорошенко.

329.

23. квітня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Дуже я зрадів, одержавши Вашого листа з дня 18. квітня, а то я вже був думав, що Ви на мене за щось розгнівались і тому не пишете! Одже я погрішив на Вас, висловивши такий здогад у листі до Михайла Петровича. Тепер бачу, що я помилився і тішуся, що помилився!

Одписую Вам поки що коротенько, бо тепер у мене всякий клопіт: 30-го сего місяця виряжаю Наталію Михайлівну до Піщан на Словаччину, там вона спробує ще раз полікуватись болотом (вона була в Піщанах у 1920 році), може поможе їй на сустави. А я 30-го таки переїздю — куди б Ви думали? До Фінкенкруґу! Властиво не до Фінкенкруґу, а до Фалькензее, але їздити треба до станції Фінкенкруґ, потім на право лісом, 10 хвилин ходу, і там в однім дворі

я винайняв собі альтанку, подібну до тої, в якій в 1924 р. мешкав у Райхенау, тільки значно більшу, зовсім подібну до кімнати. Там буду жити зовсім один, як Einsiedler, без усяких господинь і услуг, кругом мене сад, а за садом ліс. Коло 1-ого липня приїде Наталія Михайлівна і, коли Інститут буде істнувати й далі, то будемо собі шукати хату на осінь і зіму, а коли ні, то мабуть повернемось до Чехії, коли чехи пустять.

Одже тепер перед одіздом і переїздом у мене ріжна метушня: паси, візи, пакування і проче. А тут і з Інститутом багато клопоту. Д-р Близнюк мав повернутись 28-ого сего місяця, аж учора прийшов від його лист, просить дати йому продовження відпустки, бо в його жінка хвора. Це мене просто ріже, тут і так було тяжко цілий місяць без управителя канцелярії, а оце вже зовсім буде скрутно. Головно — нема ким заступити (тут треба, щоб німецьку мову знав заступник). Покищо буде заступати Близнюка студ. Дельвіґ.

Вам мабуть показував Михайло Петрович плякат про мою книгу. Одже скоро вийде. А там уже — почнеться суд наді мною. Почнуть мене соціял-революціонери, соціял-федералісти і проча українська демократія сіпати, бо це ж усе одно, що у мурашню палицю встромити! Та якось то буде.

Що ж до тої брошури, що Таранько видав, то хай йому біс, не зібрався я написати до його зразу, то́ тепер уже відпала всяка охота. На другий раз буде мені наука: коли що даватиму до видання, то в умову вставлятиму пункт про авторську коректу.

Питаєте, що робити з запросинами до участи в "Historische Zeitschrift". Я і сам не знаю. Ще торік в розмові зі мною проф. Ter казав, що буде знову виходити цей часопис і що він мене запросить до співробітництва. Тепер же запросини стилізовані якось дуже загально і невиразно. Я хочу на днях піти до пані Grüning (секретарки) і поговорити з нею, що їм од нас треба. Тоді я Вам напишу, і Вам, може, буде лекше щось відповісти.

Цей протокол*, що його фотографію прислав Вам С. П. Шелухин, я мав у своїх руках; він мені відомий, тому я поверну його Вам, але слідуючий раз, бо тепер пересилаю Вам картку з женевським університетом, що я придбав був для Вас у Женеві.

Щодо мого приїзду до Вас, то діло стоїть так: Чехи замотали мені гонорар за мої виклади у них в зімовому семестрі (2,340 kč). Цим вони мене дуже підрізали, особливо в звязку з поїздкою Наталії Михайлівни до Піщан. Коли мені удасться ці гроші з їх справити, то я до Вас приїду на початку червня, як торік (можливо, що в кінці мая буду в Празі, то тоді звідти й поїду), коли ж ці гроши пропали, то ледве чи нашкрябаю собі сотню марок, бо видатки ве-

ликі. Але маю надію, що якось то буде.

Тимчасом вітаю Вас сердечно!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Моя адреса від 1. мая буде: Falkensee bei Berlin, Burgunderstrasse 81, b. Billand.

---

* Додаток ч. XI.

330.

Falkensee b. Berlin
Burgunderstrasse 81, bei Billand
11. травня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Скучив я за Вами! Скучив за Вашою розмовою, за Вашою думкою, — хотілось би багато об чім з Вами поговорити, поділитись враженнями, та що маю робити! Ви далеко, не знаю, чи вдасться до Вас заїхати в початку червня, а провокувати Вас на писання листів, знаючи, що Вам при Вашій недузі тяжко писати, не хочеться. Та все ж таки пишу до Вас, може, колись, як будете себе краще почувати, черкнете пару слів.

Я вже скоро два тижні як живу в своїй альтанці, мерзну як пес, бо пішли дощи, настала холодна погода. Оце добув собі дров та вуглю і вчора на ніч затопив. Цілий день провожу я в Берліні, додому вертаюсь тільки на ніч, а оце сьогодні неділя, то я весь день вдома. Слава Богу, що дощу нема, навіть сонце виглянуло, то я собі сижу на веранді, зварив собі обід на машинці, і оце пишу до Вас. Коли настане гарна погода, то тут буде добре, бо кругом квітки, кущики бузку й жасміну, а далі ліс, боюсь тільки, щоб у спеку не було занадто душно в моїй буді. Кожен день ідучи на двірець згадую Вас і те, як було я до Вас сюди їздив і поспішав назад на поїзд. Тепер у Spandau-West я пересідаю на електричний поїзд і їду кругом через Charlottenburg і доїздю до Friedrichstrasse за три чверті години.

У мене в канцелярії біда: д-р Близнюк утяв таку штуку: виїхав на місяць до Відня на великодні ферії; він і на Різдво їздив на цілий місяць; не дуже це зручно для діла, та я вже уважив йому: він дуже любить свого сина, скучає без його, та хай їде. От поїхав і тепер, звісно, як у відпустку, то нічого не передавав, так вказав тільки, де що лежить із важніщих паперів. Заміняли його студенти по черзі та й я сам. Коли ось, пора вже йому вертатись, приходить від його лист: пише, що він надіється дістати у Відні державну посаду з осени, тепер же мусить практикувати перед посадою, тому

до Берліна він вже не поверне і просить дати йому „платну відпустку" до кінця жовтня. От тобі й маєш! Ви уявляєте собі, як він мене підрізав! Тепер я мушу кожен день сидіти в канцелярії, запросив до помочи одного студента, але той мало тямить, рахунків я ще й не перевірив (д-р Близнюк не здав ні каси, ні паперів), там у його якась особлива бухгалтерія, — одним словом зостався я мов рак на леду. Михайло Петрович мене зрозуміє, Ви розкажіть йому. Не знаю, як я з того всього вилізу. Написав я до Близнюка листа, як що він остаточно рішив не вертатись, то думаю запросити на його місце К. Чайку, який увесь час проситься до Берліна.

До сеї хатньої біди прилучаються, як звичайно, всякі інші клопоти по Інституту і в звязку з ним, про які не хочеться писати, бо вони мені і на ділі дуже обридли, а не то, щоб про їх ще писати. Якщо приїду до Вас, то розкажу. Тим більше, що я вже тисячу і один раз переконався, що листи нічого не можуть пояснити, а хіба тільки затемнюють справу, і що всякі непорозуміння навіть далеко лехче полагодити при устній розмові, ніж десятками і навіть сотнями листів.

Дуже мені цікаво було би почути Вашу думку з приводу харківського процесу. Мою, до певної міри, Ви можете прочитати в передовиці в черговому числі „Бюлетеня", що ось-ось має вийти. Ця статя „друкується" дещо в зміненому і урізаному вигляді проти того, як я її написав, себто з неї викреслено те, що на думку редакції носило занадто субєктивний, індивідуальний характер, що не відповідає характеру передової статі. І я з цим мусів погодитись.

Уже вийшла і моя книга. Я маю покищо лиш незброшуровані аркуши, але сподіваюсь що скоро пришлють мені готові примірники. Тоді зразу вишлю Вам. Передчуваю, що буду мати багато лиха за тую книгу, і від своїх, і від чужих. Та на се нема вже ради. Стою перед фактом, що книга вийшла і далі нехай буде, що буде. Одно скажу: не зовсім сподівано для мене друкувалася книга в таких обставинах, при яких я мусів згодитись на те, що не буду сам правити коректи. Це помимо того, що позбавило мене змоги дещо виправити в тексті (бо ніколи в рукопису всього не зауважиш), повело до маси помилок; д-р Бірчак, який вів коректу в Ужгороді, або недосвідчений коректор, або несовісна людина. Помилки трапляються навіть в написах під портретами, навіть в регістрі імен і — що найдурніще — в покажчику помилок. Є й деяка „отсебятина", от як просьба „від автора" надсилати йому свої уваги... Як би видавцем був не д-р Цюпка, енергію й відданість справі якого я мушу дуже цінити, я би вже зробив двадцять скандалів, я би застановив друк, вимагав передруку і так далі. Але д-р Цюпка мене обезброїв своїм

ідеалізмом, своєю щирістю, своїм патріотизмом. Він мене багато в чім примирює з галичанами взагалі, бо як би не такий свого роду праведник як Цюпка, то я готовий би всіх їх знищити, як Господь Бог знищив Содому і Гомору. Правду казали, що це якийсь „текучий" народ. Д-р Цюпка — один з небагатьох виїмків з-посеред галицької інтелігенції (я, як Ви знаєте, свій гнів обертаю лиш на інтелігенцію, а до „попів і хлопів" галицьких маю як найбільшу симпатію).

Що коло Вас чувати? Як Ваш садок і город? У Вас певно, коли нема холодів, як тут, мусить бути дуже гарно. Що робить Михайло Петрович, мабуть працює на городі? Як поживає Fräulein Julie, я чув, що в неї родинне горе, помер брат, будь ласка, перекажіть їй від мене сердечне співчуття. Чи це не той її брат, що я колись познайомився з ним іще в Райхенау?

А Ви знаєте, що М. О. Васильчикова оселилася в Райхенау? Казали мені у Wannsee, що вона продала свій "Schloss" і переселилася до Райхенау. Хотілося б мені побувати в Райхенау, але не за-для М. О. Васильчикової, а за-для того, щоб по висячій залізній дорозі злізти на Rax.

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Повертаю Вам знимок з „Протоколу" переговорів з совітською делегацією в 1918 році. — Д. Д.

331.

Фалькензее, 17. травня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я хочу до Вас приїхати, але не зможу ще поки сказати напевне, коли саме зможу це зробити. Я вже писав Вам, що все залежить від коштів: чехи не заплатили мені за зімовий семестр і цим дуже мене підрізали. Я рахував на ці гроші, щоб вирядити Наталію Михайлівну до Піщан. Гроші ці не прийшли і мені довелося вислати її на засоби з мого місячного бюджету; вона поїхала до Піщан і виявилось, що там усе значно дорожче, ніж ми думали, одже я мусів узяти „аванс" 100 марок і вислати їй. Одже у мене абсолютно нема вільних ані 10 марок.

Я жду, що мене випишуть до Праги в кінці сього місяця. Як це мені було неприємно, але я написав до чеського університету в справі грошей, може там забули, чи чорт їх знає що. Коли б мені по приїзді до Праги удалось дістати належні мені гроші, або принаймні обіцянку, що їх мені заплатять, то я з Праги просто до Вас і поїду. Коли ж ні, то доведеться вернутись до Берліна і спробувати

деяких инших комбінацій. Я ще зимою рахував на мого видавця д-ра Цюпку, що дістану від його „аванс" під дальший том Історії. Але тепер я ще не можу до нього звертатись, бо знаю, що він мав великі виплати і сам потрібував грошей; не знаю, як пішов продаж книги, чи багато взяли у його книгарні і так далі. Одначе за яких пару тижнів буду знати, бо він про все мені отверто пише. Одже коли діло у його пішло не дуже погано, то мені не буде дуже ніяково попросити аванс. Коли це вдасться, то приїду до Вас трохи пізніще, в половині, чи в кінці червня. Ну, якось то буде. Між иншим важно те, що я добув собі пас, по якому можу їздити як усі люде, без окремих дозволів і віз. Так що маю деяку свободу рухів, от аби гроши.

Звязала мене трохи і Наталія Михайлівна: вона мала на цілий червень лишитись у Чехії, а тепер не хоче, пише, що все там дорого і трудно устроїтись, одже вона хоче просто з Піщан їхати сюди. Не знаю, як я її устрою тут в альтанці, в усякім разі вона мусить приїхати при мені.

Одже бачите, сьогодні ще ніяк не можу напевно означити, коли саме зможу приїхати. Мушу трохи почекати, поки виясниться.

Що до листа до Вас, то його мені показувано на скору руку, просто до відома мого. Але як слід перечитав я його тільки оце, як Ви мені прислали копію. Про моє солідаризування чи несолідаризування нема мови просто тому, що я до Ради Присяжних не належу, моєї згоди на такий лист ніхто не питав, і я очевидно за нього не відповідаю. Коли Ви хочете знати мою думку про цей лист, то я Вам скажу зовсім отверто: хоч мені були відомі інтенції й наміри тих, хто цього листа посилав, але стилізовано цей лист так неясно, що ті інтенції не зовсім виразно виступають. А були вони того характеру, щоб Вас прохати, щоб Ви Ваші непорозуміння з Паном Гетьманом та иншими не виносили на ширший світ, бо люде не так можуть зрозуміти, та й пощо вносити соблазн в души людей, в усіх цих справах неповинних, яких ми самі заангажували, а тепер зробили би свідками наших внутрішніх незгод. Так я розумів ціль писання до Вас листа. Тепер же, повторюю, мені не зовсім ясно, що ж саме цей лист хоче сказати.

Але одно мушу ствердити з цілим притиском: ніякої недоброї думки супроти Вас ні в кого не було (я про все це оповідаю Вам як людина, що стоїть усе ж таки збоку і тому може до певної міри бути безсторонньою), ніхто ніякої кривди, образи, прикрости не хотів Вам робити. Ну, але коли саме непорозуміння, самий спір є прикрістю, то що ж діяти? Сумно, але факт.

Тому я ніяк не розумію, чому Ви цей лист до Вас кваліфіку-

єте як якусь „підлість"?! Я цього ніяк не розумію. Може я не все знаю, може я не все второпав, але ж ніякої „підлости" я тут не бачу. Називайте мене дурнем, чи як хочете, але їй Богу, по чистій совісти кажу, що чого-чого, а „підлости" я тут не бачу! Але давайте про це лучче будемо говорити, а не писати, бо в письмі ніколи таких питань не можна зясувати, завжди вийде чорт зна що. Тут можна вияснити справу тільки діалогом, а не якимись монологами, „черезъ часъ по столовой ложкѣ".

Дуже мені боляче чути, що Ви так мучитесь недугою Вашою, дай Боже Вам полекшення й заспокоєння, може от настане якась рівніща, тепліща погода, то і Вам буде лекше. Бо досі усе такі різкі, прикрі переходи, що просто біда. Дорогий Вячеславе Казимировичу! Не спішіться реагувати зразу на ріжні листи! Пождіть трохи, от я приїду, може мені вдасться Вам дещо розяснити, от Ви і заспокоїтеся тоді трохи. У мене ж тільки одне бажання: якось злагодити, втихомирити, помирити, щоб наше діло не потерпіло од наших непорозумінь. Нехай уже наші особисті відносини попсувалися, але ж діло, справи не повинні через те загинути!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Пишу на швидку, одним духом, аби швидче, то ж не здивуйте! — Д. Д.

332.

Berlin, 20. травня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сьогодні вранці я вислав до Вас листа, де писав, що хочу до Вас приїхати, але не можу означити часу, коли саме мої обставини мені на це позволять. Одже мені удалося заручитися обіцянкою, що я ще зможу дістати аванс і тому я можу тепер Вам напевно обіцяти, що приїду в початку червня. От тільки ще не можу означити точно дня, бо про те, чи викличуть мене до Праги, довідаюсь тільки 27. або 28. сего місяця (бо 26. буде засідання сенату Університету, на якім вирішиться ця справа), а в залежности від цього стоїть і час мого приїзду: коли я поїхав би просто з Праги, то до Вас прибув би дня 5. або 6. червня, коли ж до Праги я не поїду, то мабуть на кілька день пізніще. Розуміється, як тільки сам я буду знати, то зараз же Вас сповіщу.

Я вислав на днях Вам мою Історію, вислав її не рекомендовано, як би за пару день Ви її не дістали, будь ласка дайте мені знати.

Надіюсь — до скорого побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

333.

Фалькензее, 29. травня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

31. сего травня я їду до Праги: як що мене там не затримають з іспитами, то 2-ого на ніч виїду через Лінц-Ґрац до Вас і буду у Вас, так як і торік, десь в обідню пору (здається, так?). Коли ж мене затримають ще на один день, то виїду 3-ого червня на ніч і буду у Вас 4-ого. Від Вас мушу виїхати 6., щоб на 7. вже знов бути в Празі. По приїзді до Праги вже буду знати точно, коли зможу звідти виїхати, і Вас негайно сповіщу. Але ріжниця може бути в однім дні: приїду 3. або 4. червня.

Одже — до скорого побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

334.

Прага, 2. червня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я виїздю до Вас завтра на ніч через Лінц (як торік) і буду у Вас в середу 4-го в обідню пору. їду на Libach.

До побачення!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Не міг раніше сповістити, бо тільки оце зараз дістав австрійську візу. — Д. Д.

335.

Falkensee b. Berlin
Burgunderstrasse 81
15. червня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Я задержався ще один день у Пільзні і приїхав до Берліна у вівторок на ніч. А в четвер рано прийшов Ваш лист. Я бачився з п. Ґ-ном у четвер 12-ого с. м. у вечері і передав йому одночасно й оригінал Вашої заяви і надіслану Вами копію. Відповідь на зложений нами в Бадеґґу протокол і на Вашу заяву я подам Вам цими днями — як тільки сам матиму її на письмі, щоб точно Вам зацитувати. Весь час стоїть пекельна спека, яка паралізує всяку енергію й унеможливлює працю. Мушу що-дня їздити до міста і вертаюся ледве живий. Чи й у Вас така спека?

Труба просив дуже Вас вітати. Я пробув у нього два дні Зелених свят, потім забрав Наталію Михайлівну і через Прагу, де ми ночували, повернувся до Берліна. Новин тут ніяких особливих не застав. Оце сьогодні прийшла сумна звістка про смерть П. І. Холод-

ного у Варшаві...

Наталія Михайлівна дякує Вам за память і з свого боку передає Вам сердечний привіт і найкращі побажання.

Ваш Д. Дорошенко.

336.

Falkensee b. Berlin
Burgunderstrasse 81
26. червня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Не здивуйте, що мій лист приходить до Вас так пізно: тут увесь час стояла пекельна спека, при якій не тільки рухатись, але й думати було важко; до того ж усі ми тепер мешкаємо в протилежних околицях Берліна і збіратись та порозуміватись також було дуже тяжко. Особливо тяжко переносив цю спеку я, одже на мене й падає найбільша вина за спізнення.

В справі нашого протоколу з дня 5. червня в Бадеґґу було винесене Гетьманською Управою рішення 17. сего місяця: надрукувати в липневому числі „Бюлетеня" згідно Вашому бажанню лист до Вас членів У. С. Х. Д. з дня 5. травня 1930, якщо на це дадуть згоду всі ті, що його підписали.

Хоча Гетьманська Управа і вважає, що оголошення цього листа, не призначеного зовсім для широкої публіки, може викликати замішання в умах загалу гетьманців і тим пошкодити нашій спільній справі, але вважаючи на Ваше бажання і на дану Вами мені обіцянку, що по надрукованню цього листа Ви вже не будете робити ніяких виступів проти нинішнього проводу гетьманського центру („дам їм спокій, хай роблять, як знають" — так приблизно сказали Ви мені під час наших розмов у Бадеґґу 5-6. сего червня), Гетьманська Управа рішила його опублікувати.

Берлінці (з тих, що підписали листа) вже дали свою згоду, до Варшавян було написано, але відповіді досі нема. Одже, щоб не затягати з відповіддю Вам, мене просили написати до Вас, в надії, що відповідь від Варшавян прийде — і то позитивна.

Одначе, згожуючись на друк листа в „Бюлетені", Гетьманська Управа вважає, що треба дати примітку від Редакції „Бюлетеня". Без цієї примітки — її текст подаю на окремім листочку — друкування листа було би для читачів незрозумілим. Чи Ви маєте що проти такого тексту примітки? Будь ласка, напишіть мені, і я перекажу далі.

Що ж стосується до Вашої заяви з дня 5. червня, то Пан Гетьман сказав мені, що передає її на обміркування Раді Присяжних.

Оце й усе, що я мав би передати Вам так би мовити офіціяльно. Тепер дозвольте мені сказати ще кілька слів од себе. Ви пригадуєте, як я умовляв Вас, як просив не вимагати надрукування цього листа членів У. С. Х. Д.! Ви мене не послухали, і я не буду знову повторювати тих самих аргументів. Але скажу одно: цей лист дасть нагоду до злорадства і до нових якихсь виступів проти Вас з боку панів Томашівського й Назарука. Ви певно читали замітку в „Новій Зорі" з приводу виходу з гетьманських організацій В. Залозецького й М. Кочубея? Пощо підливати олію в каганці ворожих Вам людей? Може б Ви таки послухали моєї ради — відмовились од свого бажання?

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Д-р Цюпка вже кілька разів просив у мене адреси В. Панейка. Я її не маю. Може у Вас є? То попросіть будь ласка Михайла Петровича, щоб черкнув мені на картці, буду дуже Вам вдячний!

Д. Д.

ПРОЕКТ ПРИМІТКИ:

Вячеслав Казимирович Липинський повідомив заприсяжених і дійсних членів У. С. Х. Д., які підписали спільний лист до нього з дня 5. травня 1930, про своє бажання, щоб сей лист був опублікований в „Бюлетені", з метою, щоб усім було відомо:

1) що Вячеслав Казимирович Липинський в дальшій праці Ради Присяжних і Гетьманської Управи участи не бере і ніякої відповідальности за неї не несе, 2) та що Вячеслав Казимирович Липинський від політичної діяльности відходить через тяжкий стан свого здоровля.

Маючи на увазі цю мету й бажаючи заспокоїти тяжко хворого, якому ми всі гетьманці, а з окрема члени У. С. Х. Д., так багато зобовязані за його безцінну працю для добра нашого спільного діла, підписані під листом годяться на його опублікування, хоч лист і не був призначений до друку й носить характер виключно внутрішнє-організаційний.

Berlin-Friedenau
Peter Vischerstrasse 19
25. липня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

На мене припала невесела для мене місія переказати Вам відповідь Гетьманської Управи в справі видрукування в „Бюлетені" листа до Вас групи членів У. С. Х. Д. з дня 5. травня 1930. Ви бажаєте, щоб той лист був видрукований без усякої примітки від редакції чи від Управи. Одже на це просять мене Вам передати (дословно):

„1. Лист цей з дня 5. травня 1930. був призначений виключно для Вас, а не для широкої публіки.

2. Тому взалагі він може бути опублікований лише зважаючи на Ваше виразне бажання, хоч Рада Присяжних і вважає його опублікування за неправильне.

3. Одначе, публікуючи його, не можна обійтися без примітки, яка поясняла би, чому саме цей лист опубліковується, бо инакше буде незрозуміло, чому Рада Присяжних виносить цей лист на сторінки „Бюлетеню", до загального відома.

4. Коли Ви знаходите, що примітка, яка Вам надіслана, не відповідає правді, то поясніть, в чім ця неправда.

5. Коли Ви взагалі не допускаєте ніякої пояснюючої примітки, то сам лист, без пояснення, не може бути надрукований".

Знову мені приходиться виправдуватися перед Вами, що я спізнився: ця моя відповідь була передана мені вже кілька день тому, але я не мав фізичної змоги сісти написати листа: з одного боку зїзд (про нього Вам мають написати офіціяльно і подати його ухвали), а з другого переїзд з „дачи" до міста. Ми сяк-так терпіли невигоди життя в альтанці доти, доки не почались дощи: тоді життя стало невиносиме, у Наталії Михайлівни розболілися всі сустави, і ми кинулися шукати кватиру в місті. Нам пощастило знайти те, чого ми досі не мали за всі чотири роки життя в Бер. і взагалі на еміграції — окрім Райхенау — окреме помешкання. Вчора переїхали, як тільки я увільнився трохи від усякого клопоту. Маємо дві кімнатки і кухню, але зовсім окремі і без господині. Бог знає, може удасться трохи пожити по людськи.

Взагалі настрій у мене дуже й дуже невеселий. З того часу як стався оцей нещасливий розбрат між Вами і п. Г-ном, коли я побачив, що у Вас діло зайшло так далеко, в моїй душі витворилася якась пустиня, і нема чим її заповнити. Знаєте, трудно — десять років ішовши все в однім напрямку, по одній лінії, раптом признати, що йшов не туди, куди треба, по фальшивій стежці... Особливо мені, якому судилося вислухати все з Вашої сторони, — як Ви собі уявляєте цілу справу, і потім бачити і чути, як представляє собі справу друга сторона, мені, кажу, особливо тяжко і сумно. Я не бачу тепер просвітку. А тут іще то той, то другий мене запитує: що сталося? Що я маю відповідати? Писати про це — невимовна мука.

А тут іще маю досить мороки і в справах інститутських. Перше липня пройшло благополучно, себ-то на цей раз нас не „кіндіґували", але все-таки не маю певности, що не буде ще якоїсь коверзи. Та найгірше, що в середині, в нашій малій колегії, яка звелася до трьох душ, повний розбрат. Не хочеться зараз про це писати, нехай другим разом, коли справа вияснится. Скажу одно: іде спір за те, кому на далі директором бути. Та прикрий для мене не сам

спір по суті, себ-то не те, що хтось іще має аспірації на мою нещасливу директорську посаду, а та форма, в якій ці аспірації заявляються. Та цур йому, не хочеться і писати!

Мені предстоїть подорож до Америки. Я вже вчусь англійської мови. Так наче б то в кінці серпня випадає їхати. Та нема ніякої охоти. Я і раніше особливої приємности від перспективи цієї подорожи не почував, а тепер, після всього, що сталося, і останню охоту втратив. Хто зна, може таки мине мене ця чаша, і я зостанусь в Берліні, займуся писанням 1-го тому Історії, а з жовтня почну їздити до Праги. Я вже по кілька разів перечитав свій курс у Празі, і тепер, як що будуть слухачі, випадає прочитати якийсь новий курс, — але його треба ж скласти.

Що ж чути коло Вас? Яка стояла у Вас погода — чи весь час спеки, чи пішли дощи їм на зміну, як тут? Як Ви себе почуваєте? Як іде Ваше куроводство? Чи багато вже Михайло Петрович випустив у світ курчат і яка їх доля: чи вже даєте щось на продаж? Живучи в Falkensee, я був оточений курми: мій господар хоч і не вів правильного куриного господарства, але любив курей і тримав їх кілька десятків. Немало вони мені докучали, і я раз-у-раз згадував Ваш куриний завод, — як йому там ведеться!

Що до Falkensee, то тепер, коли почались дощи, я остаточно переконався, що Finkenkrug і Falkensee — один біс: і там вохко, і тут. Я боюся, чи не наробила собі Наталія Михайлівна біди, поживши там з місяць. Будемо бачити, як буде тепер у місті.

Як буде час і охота — черкніть мені пару слів, хоч картку. А я буду від часу до часу сповіщати Вас про своє мізерне життя, по скільки в ньому буде щось цікаве. Я ще поки не зовсім оговтавсь на новому місті, іще, наприклад, мої речи не перевезені з Інституту, так що писав Вам на борзі, аби швидче вислати листа з тою відповіддю, яку мені доручено Вам передати.

Наталія Михайлівна сердечно Вас вітає.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Будь ласка, передайте від обох нас привіт Fräulein Julie і Михайлу Петровичу. — Д. Д.

338.

Berlin-Friedenau
Peter Vischerstrasse 19
15. серпня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Пересилаю Вам витяг з протоколу Гетьманської Управи, який є відповіддю на Вашого листа з дня 4. серпня 30. Як бачите, пер-

шим пунктом стоїть протест проти форми, в якій Ви звертаєтесь через мене до Гетьманської Управи. Не гнівайтесь, Дорогий Вячеславе Казимировичу, але ця форма й мене, яко посередника, ставить иноді в незручне становище. Одже я являюсь ніби-то уповноваженим з обох сторін, і Вашої, і противної, бо обидві довіряють мені провадити оці зносини. Само собою, що коли я передаю хоча й чужі різкі вислови якійсь одній стороні, — моє становище робиться незручним. Та й взагалі мені дуже тяжко бути в ролі такого посередника, коли й я також належу до „дорадників" п. Гетьмана, проти яких звертаються Ваші докори; я ж належу до Гетьманської Управи! Правда, я не виступаю там проти Вас, і взагалі мої відносини до Вас залишились такі самі, як і були; над усім тим, що сталось, я глибоко вболіваю і був би щасливий, як би міг з свого боку хоч чим-небудь прислужитись до якогось порозуміння між Вами й п. Гетьманом, але ж бачу, на жаль, що це порозуміння чим далі, то все більше стає неможливим. Я не скажу, щоб після всього того, що сталось, мені лехко залишатись в співпраці з теперішнім гетьманським проводом, але я не можу його покинути, не можу — в інтересах справи, з якою я зжився на протязі десяти років і до якої заангажувалось через мене кілька людей. Але я думаю, так само як і Ви, що „політика" не може стати на перешкоді нашим добрим взаєминам, бо ці наші взаємини почалися ще задовго до того часу, як я познайомився з тими людьми, з якими тепер довелося мені разом працювати...

Від справ „офіціяльних" спішу перейти до своїх особистих, про які хочу Вам хоча б коротенько написати. Я Вам дуже дякую за Вашу готовність помогти мені в тій ситуації, яка склалась для мене в Інституті, де я мусів зріктися директорства. Я глибоко переконаний, що як би Ви були тут, то кількох Ваших слів було б доволі, щоб не допустити того, що сталось. Але тепер уже взагалі це для мене справа скінчена і може для мене це вийде на ліпше, бо не буду мучитись із тими прикрими адміністраційними обовязками і матиму більш вільного часу, а головно — душевного спокою. Чи вийде це на краще для Інститута — не мені судити. Колись, як стрінемось, то розкажу Вам усе, як воно було, а тепер нема охоти про це й писати. Допекла мені ця справа до живих печінок!

До Америки мушу їхати. Стільки про це писалося й говорилося, що відмовлятись тепер, коли і гроші прислано, і віза єсть, — просто незручно, — з огляду на тих людей, які мене виписують. От одне тільки: досі нічого не знаю, чого саме вони від мене ждуть, яких викладів, не маю досі навіть маршрута, куди мені з Ню Йорка їхати. А вже 3-ого вересня маю виїздити.

Дома в мене біда з хворобами: знову Наталія Михайлівна мучиться з ревматичними болями. Видко, се наслідок препаскудної вохкої погоди, яка стоїть уже цілий місяць, та й Фінкенкруґ боком їй вилазить... Цікаво, яка погода у Вас, невже так само дощи?

Дуже я радий, що Ви заспокоїлись, одійшовши від „політики"! Дай Боже, щоб Ви почули в собі стільки фізичних сил, щоб узятись за продовження науково-літературної праці. Вона не буде Вас хвилювати, а навпаки — ще більше заспокоїть. На те літо вже обовязково повезу Наталію Михайлівну до теплого моря, і тоді заїдемо до Вас.

Поки що — бувайте здоровенькі!

Ваш душею
Д. Дорошенко.

339.

Берлін, 20. серпня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Пересилаю Вам, на просьбу Гетьманської Управи, резолюції Зїзду. „Бюлетень" за липень ще не вийшов і вийде, скільки мені відомо, лиш в кінці сього місяця.

До Америки я не їду. Вже було все готове, вже я дістав американську візу й замовив білет на пароході, коли прийшла від Гриневецького телеграма, в якій він просить нас відкласти подорож „до слідуючого року" з огляду на скрутні часи і крізу в Америці. Ну, що ж, відкласти, то й відкласти, але не гаразд, що мене про це сповіщають за 10 день до наміреного відїзду (про що там уже знали), бо до Америки їхати, це не те, що до Відня, треба було багато поклопотатись, витратитись і головно — літо зіпсувати. Розуміється, на те літо я поїду не до Америки, а на острів Градо, бо мушу рятувати Наталію Михайлівну, у неї з суставами зовсім зле, не спить ночи, не може поворухнутись, стогне, не знаю, як вона перенесе цю зіму...

У нас тут дощи, дощи, і кінця їм не видко. Одно слово — біда!

Ваш Д. Дорошенко.

340.

Berlin-Friedenau
Peter Vischerstrasse 19
7. вересня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

З великою втіхою одержав я Вашого листа й довідався з нього,

що Ви не гнівaєтесь на мене і заховуєте прежні добрі відносини до мене. Втішило се дуже й Наталію Михайлівну. Що я Вам можу сказати з приводу того всього, що сталося! Ви знаєте самі, як це все мені тяжко і який би я був щасливий, коли б привернулася згода між Вами і Ваннзее... Та не бачу на се виглядів і зі страхом дивлюсь в будуччину. Якось не хочеться мені вірити, щоб до мене у Ваннзее ставились так, як Ви кажете, хоч про це не Ви одні мені казали, чув я про се і від других, хоч не в такій певній формі. Будучність, може найблизча, се покаже й вияснить. Правда, я не надаю рішаючого значіння моменту персональному і залишаюся в тім гурті, де я є, не з якихсь особистих симпатій (вони за останні роки не з моєї вини розвіялися), а з почуття обовязку, як я його розумію, і в інтересах української справи. Бог зна, що з того всього вийде... У мене на душі мов камінь важкий. Невже не можна закінчити все якимсь миром, угодою?

З моїм директорством сталася історія, яку в мініятурі нагадує Вашу, і я тепер більше починаю Вас розуміти. Певна річ, що найбільше винен я сам: Ви цілком слушно кажете, що в певному оточенні не слід випускати з рук батога, а я його випустив. Ну, а решта, так би мовити консеквенції — се ілюстрація до того, як мене цінять і як до мене відносяться ті, про котрих я все таки думав, що навіть і несимпатичну, але потрібну людину будуть більше шанувати.

Та на днях ціла історія прийняла доволі несподіваний зворот: проф. Фасмер гаряче запротестував проти кандидатури Мірчука і виступив з пропозицією, щоб Кураторія просила мене залишитися на директорстві. Розуміється, коли Кураторія мене попросить (себто німці), то я лишусь, хоч скажу Вам по чистій совісти, що далеко приємніще мені було би збутись того директорства і всякої звязаної з ним мороки; працював би собі так як Залозецький, для себе і для науки, мав би на се час. А з самим Залозецьким, думаю, ми б зжилися, особливо, як би Ви при нагоді наставили його (бо він одного Вас тільки слухає й боїться), щоб він більше респектував у моїй особі свого старшого товариша, сказано бо в писанії: „предъ лицемъ сѣдаго возстани и почти лицо старчо". Але взагалі ціла сторія так мені обридла, що я вже сам від себе нічого не роблю, а пливу собі за водою: куди мене принесе, там і буду.

Щодо розказаного Вами анекдота, то в такій формі моя книга розсилалася не одному лиш Митрополиту, а багатьом, просто як сувенір. Инша річ, чи пристало робити дедикації. Але ж надписувано нам даровані книги, коли ми були малі, за „хорошее поведеніе"! Та мені не випадає на ці теми „злословити" і я, щоб одійти від спо-

куси, перехожу до инших тем.

От у нас з Наталією Михайлівною в даний час найбільш модна тема се про поїздку на те літо на тепле підсоння до Градо, чи кудись там коло його. Єдине наше джерело для уявлень і марень про Градо, це те, що я чув од Вас про торішню подорож туди родини Вашого брата. Не скажу напевно: чи я вірно зрозумів Вас: чи то у Вас залишилися якісь проспекти про Градо, чи за ними треба звертатися аж на Волинь? Коли за-для цього треба турбувати тиху волинську сторону, то не варто клопотатись, я можу довідатись і офіціяльним шляхом, через перше-ліпше Reisebüro, от хоч би через „путника" в Білгороді, де сидить наш земляк — от забув його фамілію, але вона записана у мене в книжці. Але коли якийсь проспект залишився у Вас, то попросіть з ласки своєї Михайла Петровича мені переслати, будемо дуже-дуже вдячні. З Наталією Михайлівною дуже не втішно: ледве ходить і боїться, що зовсім перестане ходити, а се, самі розумієте, в наших обставинах було би послідне діло. Літа вже, очевидно, не буде, але й осінь заповідається паршива. От і сьогодні: я Вам пишу, а в грубі у мене топиться, бо така вохкість (на дворі дощ, туман і мряка), що противно седіти, як в зімку.

Мені так забило памороки, що я й не пригадаю: чи писав я Вам, що ще 3-ого сего місяця я мав відїхати до Америки, що в мене вже все було готове, і віза, і білет замовлений via London—Southampton, коли десь так за тиждень перед наміреним виїздом прийшла телеграма від Гриневецького, щоб я відклав свою подорож „до слідуючого року", бо тепер в Америці „hard time", себ-то погані часи. Я не мав охоти туди їхати, але у мене така вдача, що вже коли зібрався куди їхати, то дуже не люблю відкладати, тому й досадно мені було тепер розпаковувати чемодани. До того — на якого біса вчив я більш як два місяці англійську мову? Ще хоч би таку, що нею книжки читати, а то вчив мову ресторанів і парохода! Само собою розуміється, що в „тім році" я другий раз не буду псувати собі літа, а поїду десь на Градо або-що. Потім надійшов і лист від Гриневецького, пише, що в Америці 20-30 міліонів (?!) безробітних. Нехай це і прибільшено, але видко таки справді діла там погані. Як там наш Жеребко? Чи маєте якусь звістку від нього? А що з Тимофієвим? Чи живий він і що з ним?

Ви пишете взагалі про недугу, але не пишете більш конкретно, як себе почуваєте і чи не впливом поганої погоди пояснюється те, що Вам не краще? Та ще, коли будете писати, або може доручите Михайлу Петровичу, щоб себе не трудити, то задовольніть мою цікавість: як іде Ваше куряче господарство? Я бачив його початки

на весні, а тому що є приказка „цыплятъ по осени считаютъ", то цікаво, чи багато Ви їх „насчитали"? І як іде діло з їх збутом?

Ще одне запитання: чи прислав Вам Залозецький нашу збірну книжку „Das geistige Leben der Ukraine", бо коли ні, то я Вам її вишлю.

Наталія Михайлівна дякує Вам за память і за добрі побажання й просить привітати Вас від неї, а також передати від неї уклін Fräulein Julie, і Михайлу Петровичу.

Бувайте здоровенькі й не забувайте Вашого

Д. Дорошенка.

P. S. Будьте такі добрі, передайте оцю записочку від мене Михайлу Петровичу.

От — забув переказати Вам одну мою новину! Вже приїхав сюди п. Чайка і перебирає вже секретарювання в Інституті. — Д. Д.

341.

Berlin-Friedenau
Peter Vischerstrasse 19
13. вересня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Пишу до Вас в одній для мене дуже неприємній справі. Пересилаючи до Вас з доручення Гетьманської Управи 16. серпня протокол Зїзду, я забув попередити Вас, що це все висилається тільки для Вас строго довірочно. Діло в тім, що в протоколах згадуються між иншим імена о. Теоф. Горникевича й В. Мурашка, про котрих не можна подавати в пресі, бо це дуже загрожує їхньому становищу, для першого в Польщі, для другого в Чехії. Я сам настоював, щоб взагалі поводитись яко мога більш конспіративно, і от тепер сталася така річ: в ч. 3 „Думок Гетьманця", Кочубей опублікував усі імена. Звідки він їх узяв? Шемет найкатегорічніще запевнив мене, що нікому тих протоколів окрім мене (для пересилки Вам) не давано й не показувано. З тих самих „Думок" видко, що Михайло Петрович листується з Мик. Вас. Одже я припускаю, що він, прочитавши у Вас надісланий мною матеріял, не знаючи, що се строго довірочно, переказав Мик. Вас-чу, а той — опублікував... Таким способом я мимо своєї волі причинився до того, що людям можуть бути великі неприємности, і ця думка мене мучить! Розуміється, що в воду впало, те пропало, і я пишу не для якихсь докорів, бо розумію, що винен я сам, не попередивши Вас, але я дуже Вас прошу, щоб Ви попросили Михайла Петровича із тих матеріялів, що я Вам надіслав, на далі нічого не переказувати нікому, бо це все дуже до-

вірочне. Те, що вважали за можливе, з огляду на конспірацію, опублікувати, те подано в Бюлетені, а все по-над те було переслано виключно одному Вам в довірочному порядкові.

Може бути, що це все лиш моє припущення, може бути, що Кочубей якось инакше довідався про імена, тоді мойому сумлінню буде лекше, що не я причинився до розголосу; тоді будь ласка чи Ви, чи Михайло Петрович, сповістіть мене, що дійсно так воно є, що не від Михайла Петровича міг довідатись Кочубей (себ-то не via мої руки), і я могтиму це сказати й Шеметові. Оттака справа!

Вчора одержав я листа від Михайла Петровича і проспект про Градо. Наталія Михайлівна дуже дякує Вам за цей проспект. Учора ми цілий вечір його читали й розглядали, будуючи ріжні плани і проекти на майбутнє літо. Цього літа у нас так наче не було, скоріще це був мінус, аніж плюс для здоровля. Одже всі надії тепер покладаємо на те літо і, коли Бог дасть, то помандруємо до Градо, а по дорозі навістимось до Вас, до Вашого пустинножительства.

Будь ласка, скажіть Михайлу Петровичу, що я дуже дякую йому за листа і за справку про книгарню Громницького. Самому Михайлу Петровичу я не хотів писати в справі опублікування Кочубеєм імен, бо може справді він тут ні при чім, і може Кочубей звідкись инде довідався й опублікував.

Я вже, здається писав Вам, що до Берліна приїхав Чайка і вже урядує. Дуже милий чоловік. Ми з ним згадуємо віденські часи на початку еміграції, коли ще здавалось, що ми не довго засидимось на чужині, і от пройшло десять років з того часу, а ми й досі туляємось по чужих кутках і видко тут нам і загинути. Чайка зажурений, що доведеться йому працювати не зі мною, як ми обидва думали, а з Мірчуком, людиною йому чужою й незнайомою, та це все сталося й для мене самого несподівано.

Я вже лагожуся потроху до пражських поїздок, вже коло 8—10 жовтня поїду, тимчасом підготовляюсь до викладів.

Наталія Михайлівна і я сердечно Вас вітаємо.

Ваш Д. Дорошенко.

342.

Berlin-Friedenau
Peter Vischerstrasse 19
7. жовтня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Маю до Вас маленьку просьбу: як що Вам уже не треба Багалієвої Історії України, том I, то будьте такі добрі, перешліть її до Інституту. Я знову починаю свої виклади у Празі і починаю курс

від самого початку, у мене нема часу, щоб усе перевіряти по перших джерелах, а у Багалія все зведено до купи, так що зручно робити справки.

В четвер уже їду вперше в сім сезоні до Праги. Їду з великою приємністю, щоб побачитись з „свіжими" людьми, перемінити обстанову і враження, бо тут уже надо все мені докучило. Пробуду в Празі цілий тиждень, а то й більше.

От і літо скінчилось, а з ним і мої ферії, яких цього року властиво я не мав. От їду до Праги і не знаю, як буде нарешті з директорством: я вже тішився, що збудуся цеї мороки і попрацюю спокійно для себе, коли ж ні! Вийшло так як приказка каже: „за злими людьми і хата не згорить". Вмішався проф. Фасмер, став у моїй обороні супроти Мірчука, заявив, що вийде з Кураторії, якщо замість мене Мірчук буде директором, ну, і „пішла писать губернія". Ясна річ, що Олександер Філаретович мусів стати „на стражѣ порядка", себто за Мірчука, і тепер я сам не знаю, чим у нас усе скінчиться. Я дуже боюсь, що Кураторія ще проситиме мене лишитися, і тоді я мушу згодитися. Я не згодився на умовляння п. Г-на і Ол. Ф-ча, бо мав до них жаль, а до німецької частини Кураторії я ніякого жалю не маю і відмовитись не можу.

Як у Вас там? Як іде Ваше господарство? Як Ваші кури?

Я потрохи працюю над історією 1917. року, але робота іде дуже мляво, нема якось охоти. Взагалі почуваю, що не добре вийшло, що я не мав літом спочинку, почуваю тепер апатію і втому, а тут треба нову лямку тягти. Як би то можна було як ведмедю зіму переспати, на весну прокинутись, а там настане літо, і ми з Наталією Михайлівною поїдемо десь на сонце, на теплі води, і до Вас по дорозі заглянемо...

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Перекажіть будь ласка Михайлу Петровичу, що я йому дякую за пораду що-до Громницького: я писав до Громницького, і він вислав мені потрібні книжки на рахунок пана Забаревського.

Д. Д.

343.

14. падолиста 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Не здивуйте, що так довго не писав до Вас: їй Богу, так тяжко було на душі, що й світу Божому не радий! А у Вас і свого клопоту доволі, то й не хотілось Вас своїми справами розстроювати. Оте про-

тяте директорство, чи лучче сказати — „боротьба" за нього, абсорбувало у мене всі сили, всі нерви, весь настрій. Формальну сторону діла Ви напевне знаєте, Вам певно писав Залозецький: проф. Фасмер інтервенював перед д-ром Фрішом, а той запросив мене до себе і запропонував залишитися мені на директорстві „в імя інтересів Інституту". Я не бачив можливости йому відмовити, хоч для мене тепер директорство, маючи озлоблених проти мене Скороциса, Коростовця й Мірчука вже єсть і буде далі важким хрестом. Розуміється, на цьому ще не кінець, я ще жду всякого зла з боку цих ворожих до мене людей і постійно згадую слова мого ж улюбленого філософа Сенеки з його знаменитого листа до Люцілія, де він каже: „сподівайся кожного дня якогось лиха від людей. Ніяке инше лихо не трапляється так часто, не вражає так несподівано, не підкрадається так непомітно: грім гремить, перше ніж здіймається буря; будинок тріскотом попережає, що він має завалитись; дим дає знати про пожежу; небезпека ж з боку людей підкрадається непомітно і чим вона ближче, тим стараннійше її укривають. Ти помиляєшся, коли віриш виразу обличча людей, які наближаються до тебе: у їх тільки вигляд людини, а в душі — це звірі"...

Та не хочу томити Вас цитатами, я думаю, що Ви мене вже зрозуміли. Я тішусь думкою, що може цей Інститут, не в добрий час задуманий, самі німці закриють з економії, і я тоді вернусь до Праги і буду там поділяти долю і недолю всієї маси нашої еміграції. Доживу до кращих часів — добре, а ні, — значить, така Божа воля.

Я тепер (цей місяць) що-тижня їздю до Праги. Хоча їзда сама по собі дуже втомлює, але цим часом я охоче їду туди, бо там хоч трохи, хоч на часинку забуваю кошмарну берлінську атмосферу, бачу инших людей, читаю собі лекції, хоча й перед малою авдиторією, але такою, що добровільно, з інтересу до предмету приходить мене слухати. Оце й післязавтра, в неділю знову їду. На днях в Празі купив для бібліотеки Інституту примірник Вашої "Z dziejów Ukrainy", на жаль весь попідкреслений олівцем, видко, хтось дуже пильно його студіював!

Пригадуєте, колись давно, Ви питали мене, як я дивлюсь на співробітництво в "Zeitschrift-i für Osteuropäische Geschichte". Я тоді відповів Вам, що мушу сам піти до редакції й уговоритись. Одже я тільки тепер побував там, довідався, що і як, і згодився бути співробітником. Я обіцяв їм дати покищо бібліографію українських історичних праць за 1930-й рік, бо нічого готового у мене нема. Це журнал буде головно інформаційний. Коли б Ви схотіли, щоб і Ваше імя було поставлене серед співробітників, так би мовити — у відповідь на їх запросини, то я можу переказати їм від Вашого іме-

ни на словах, як що Ви мене уповноважните, — аби Вам не клопотатись з листом.

Вчора несподівано я натрапив на видання, про яке досі не знав: Bulletin d'information des sciences historiques en Europe Orientale. Varsovie, 1929, Vol. II. В цьому томі дуже докладний огляд української історичної літератури за 1923-1928 роки, зложений М. Кордубою, де він між иншим звернув більшу увагу на мою статю "Die Entwickelung der ukr. Geschichtsidee", друковану в бреславських "Jahrbücher" і трохи полемізує з приводу того, що я писав про Вас і Ваші праці. Полеміка не злісна і в певній мірі заснована на непорозумінні, бо Кордуба приписує мені твердження, ніби я вважаю Петровського, Оглобліна, Окиншевича, Єршова та инших молодих учених на Радянській Україні як Ваших безпосередніх учнів, чого в дійсности нема і чого я не казав: те, що вони постійно виходять від Ваших праць у своїх розвідках і статях з історії XVII віку, це не значить, що вони Ваші безпосередні „учні", хоча б уже тому, що щиро чи не щиро признаються до матеріялістичного розуміння історії.

До речи: в останнім томі Записок Ніжинського Института Народньої Освіти (1930) є стаття М. Петровського про Богуна-Федоренка, де він доводить, що це були дві ріжні особи. Я її докладно ще не мав часу прочитати і перевірити його аргументації.

Що в Київі розвязано історичну секцію при Академії, скасовано катедру історії України і закрито „Україну", Ви певно знаєте (з „Діла"). Мені жаль „України", там раз-у-раз друковано цікаві статі і матеріяли... Тепер моя скромна катедра у Празі — одинока на весь світ катедра історії України! Як би то я мав змогу не тільки займатись популяризацією науки, але й — працювати над джерелами!

Як же Ви поживайте, Вячеславе Казимировичу, як себе почуваєте на здоровлі? Яка у Вас там осінь і як вона впливає на Вас? Як Ваше господарство? Цікаво було би почути! Може тепер Михайлу Петровичу вільніще, може б він мені про це написав, щоб Вас не трудити?

Я своїми домашніми справами не можу похвалитись. Кватиря наша виявилась холодна і вохкувата, так що 1-ого лютого, коли кінчиться термін, доведеться міняти. У нас з Наталією Михайлівною такий план, щоб їй переселитись до Праги. Вона тут почуває себе абсолютно самотною; коли я виїздю, а вона була заслабне, то нема людини, яка би її провідала. Тепер іще, слава Богу, єсть Чайка, щира душа, а то ми почували себе останні часи в Берліні як у пустині. Коли Наталія Михайлівна переїде до Праги, то там буде й

моя кватиря, а тут залишатимусь рівно стільки, скільки неоохідно для діла. Одже всякі ферії буду проводити не в Берліні, а в Празі.

Ніжинські „Записки" вишлю Вам в суботу, як тільки піду до Інституту, бо під рукою нема ні паперу на бандероль, ні клею, а тепер свято, все зачинено. Ця книжка, на жаль, не наша, вона прийшла до редакції "Ost-Europa" і там я її добув. Тому будь ласка поверніть її мені до 10. січня, бо саме тоді я обіцяв бути в редакції і дати одну статейку для "Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte"; то заразом віддам і книгу, щоб зайвий раз не ходити. Ви ту статейку скоро прочитаєте, бо вона дуже невелика. А крім неї в цій книзі нічого цікавого нема.

Тепер маємо литовські паси і свободу рухів. Вчора я, як литовський громадянин був запрошений на свято Витовта. Дуже дивно почував себе серед нових співгромадян: вони вже всі знали, що я „литовець" і вітали мене, мушу сказати, сердечно. На жаль, слухаючи промови, я був jak na niemieckim kazaniu, не розумів ані слова. А вчитись уже за старий! Доволі того, що я влітку цілих два і пів місяця вчив англійську мову — надаремне, і вже тепер забуваю те, що вивчив.

Наталія Михайлівна сердечо вітає Вас і просить передати від неї привіт Fräulein Julie і Михайлу Петровичу.

Бувайте здоровенькі!

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. Недавно читав я спомини М. Галагана; він там згадує Вас як члена української гімназіяльної громади і називає цілий ряд членів громади.

„Історію" Багалія давно вже дістав і дуже дякую! — Д. Д.

344.

Berlin-Friedenau
Peter Vischerstrasse 19
23. грудня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Першу книжку споминів Галагана я вже Вам вислав. Це книжка не інститутська, а моя, і я її був визичив одному чоловіку, одже треба було попереду від нього ту книжку видобути, тому я трохи й забарився з висилкою. Як тільки дістану назад так само визичені мною 2. і 3. книги, то зараз же Вам перешлю.

Вибачте, що взагалі запізнився з відповіддю, у мене останні два тижні були особливо гарячі, набралося багато всякої писанини

та й инших справ, які хотілося покінчити усі перед святами, щоб хоч на святах мати деякий спокій. Властиво „ферії" починаються для мене тільки сьогодні, бо ще вчора седів я пів-дня в Інституті і разом з п. Чайкою перевіряв рахунки. Ну й наробив же мені клопоту д-р Близнюк! Мушу тепер платити за нього недобори (через його плутанину), щось коло 220 марок. Ще спасибі Михайлу Петровичу, що він помилково вписав дві позиції,*) за які я мусів заплатити свого часу двома наворотами 150 марок (тепер це при перевірці викрилось). Одже ці 150 марок каса мусить мені повернути, і я ними покриваю більшу частину Близнюкового недобору. Одже я дуже-дуже тепер вдячний Михайлу Петровичу за цю його невільну помилку!

„Належні мені", як пишете, директорські функції виконую я весь час без перерви bis auf Weiteres, але вони мені, як коли, то боком вилазять, бо забирають дуже багато часу: тепер я мушу віддавати чисто адміністраційним, канцелярським справам далеко більше часу як попереду, тому, що не хочеться, щоб були нарікання (безумовно, що де в чому з того, в чому мене обвиновачувано літом, я був таки винен, тільки що не тим способом і не в тій формі треба було мені на ті мої недогляди й помилки вказувати!). Та й сама атмосфера в Інституті, як це зрозуміло, після недавньої боротьби ще досить напружена. Певно, що до колишніх відносин уже не повернутись, але сякий-такий modus vivendi, може, по-троху й виробиться.

Радите мені „як найшвидче і то публично" відмежуватись! Ой, Вячеславе Казимировичу! Добре це Вам казати! Ви ж знаєте, чим я звязаний. Це одне. А друге — не зважаючи на всі персональні неприємности, які довелось зазнати, я не вважаю можливим це зробити й з принціпового боку, тут ми з Вами дуже розходимось в поглядах... Тому лучче давайте не будемо про це говорити, чи правильніще сказати — переписуватись: давайте поговоримо про це при зустрічі, як дасть Бог літом до Вас приїду. Бо в листах про ці речи дуже трудно порозумітись, тим більше, що після всіх цих наших історій я й досі ще не встиг прийти до якоїсь рівноваги, не встиг усього переболіти. У мене тепер дуже пригнічений настрій, усе так і здається, що з того або иншого боку грозить мені якась прикрість. Дав би Бог якось пережити цю зміну, а там доведеться думати, чи не змінити місце життя і, коли можливо, то й заняття.

Противно якось седіти на святах у великому чужому місті, бачити тільки чужу метушню, дихати сирим брудним туманом. У Вас там инша біда! І природу бачите, і повітря чисте, за те — безлюддя! А я навпаки — радий був би, як би було можна кудись на пару

тижнів з міста вибратись. На жаль — не можна, і не тільки через матеріяльні умови, але й тому, що треба ферії вжити на полагодження ріжних залеглостей, в першій лінії першого тому своєї історії: я його таки пописую, а видавець увесь час мене „ургує", щоб писав, бо хоче таки перший том випустити. До речи — другого тому випродано вже 850 примірників. Оттакі у мене справи!

Бажаю Вам веселих свят! Наталія Михайлівна просить вітати Вас, Fräulein Julie й Михайла Петровича з наступаючими святами й переказати її найкращі побажання. Вітайте будь ласка Fräulein Julie й Михайла Петровича також і від мене.

Ваш Д. Дорошенко.

*)Тому що Михайло Петрович напевно буде цікавитись, в чім річ, то скажіть йому, що він двічі не записав видачи стипендії Скрипнику, та пришпилив його окремі росписки просто як додаток до лісти виплати грошей, але до самої лісти не затягнув. Оце й був той недобір, над яким у свій час і Михайло Петрович і я голови собі морочили!

345.

Berlin-Friedenau
Peter Vischerstrasse 19
Берлін, 25. грудня 1930.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Наші листи розминулись. Ви думали, що я на Вас серджусь, а я тепер думаю, що Ви на мене сердитиметесь за мого листа, але певно й Ви не сердитесь! Та й чого нам сердитись?

Вчора ми їли з п. Чайкою кутю, і я згадував, як ми рівно 11. років тому назад їли кутю у нас в Райхенау, були Ви, Тимофіїв, і ще хтось — не пригадую вже хто. Здається — так недавно, а вже одинадцять років... Та — яких іще років!

Я вже вітав Вас у листі, та привітаю іще раз: Христос Раждається, Славіте! Бо сьогодні якраз саме свято. Я його провожу благочестиво: за роботою!

Наталія Михайлівна також іще раз вітає Вас, Fräulein Julie і Михайла Петровича.

Ваш Д. Дорошенко.

346.

Berlin, 3. квітня 1931 р.

Herrn W. v. Lipinsky
Badegg 21, Post Tobelbed in Steiermark
Österreich

Христос Воскрес!

Вітаємо Дорогого Вячеслава Казимировича з наступаючими Великодніми Святами й бажаємо зустрінути їх в добрім здоровї і бадьорім настрою.

Наш привіт Fräulein Julie і Михайлу Петровичу.

Н. Дорошенко.
Д. Дорошенко.

347.

Прага, 18. травня 1931.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Вчора я повернувся з Відня, куди їздив на два дні, щоб взяти участь в Шевченковій Академії, яку впоряжала „Січ". Всі віденці мене питали: а чи заїду я до Вас? Та й мені самому було якось чудно — бути в Австрії, а до Вас не заїхати. Та, на великий жаль, я ніяк не міг до Вас заїхати, бо був дуже обмежений часом: тиждень тому назад була в мене грипа, і я пропустив чергову поїздку до Праги. Одже тепер мусів конче на сьогодні бути в Празі, бо як би й сьогодні та ще й завтра я не читав лекцій, то — з огляду що слідуючий тиждень лекцій взагалі не буде через свята, — вийшла би в мене перерва мало не в місяць. А цього я ніяк не міг зробити. Одже мусів я в четвер 14. травня їхати з Берліна просто до Відня, а вчора вже повернувся до Праги.

Але у мене инші комбінації: Микола Залізняк запрошує мене приїхати літом до нього, щоб використати для моєї Історії 1917 року архівні матеріяли, які в нього є. І от я рішив справді приїхати на місяць до Мауера, зняти там кімнату й попрацювати над архівом Залізняка, бо це одинокий автентичний матеріял про 1917-й рік, який є зібраний тут за кордоном — і доступний. Думаю, коли все буде гаразд, приїхати на вересень і тоді, як що Ви не маєте нічого проти, я заїду до Вас.

Останні часи в нашім листуванні сталася перерва. Вона виникла, признаюся Вам, з мого боку, себ то я не писав деякий час до Вас.

Я чув, ніби то Ви хочете оголосити в пресі таку річ, яка, на мою думку, бувши оголошеною, принесла б шкоду не тим людям, проти яких вона була так би мовити вимірена, а зовсім до цеї справи непричетним і Богу духа винним. Та й помимо цього така публікація була би, на мій погляд, у високій мірі некорисною для цілої української справи, для Вас самих, і для всіх нас — українців на вигнанні сущих. Я не вірив, що це Ви дійсно зробите. У мене не підіймалася рука писати до Вас про це... так було тяжко на душі... Я з завмиранням серця ждав, чи дійсно Ви, Дорогий Вячеславе Казимировичу, зробите такий тяжкий крок, — але Ви, слава Богу, його не зробили і, вірте мені — так буде безмірно лучче, ніж би Ви його зробили. У мене одлягло від серця!

Не знаю, чи схочете Ви, Вячеславе Казимировичу, говорити зі мною про „злобу дня", при нашім побаченні, чи може, так, як Ви мені торік писали: „Коли то, мовляв, ми знову, як в давні часи, будемо по приятельськи бесідувати про те, що нас обох цікавить, а не про злобу дня!" Може умовимось не чіпати питань, болючих для нас обох, не говоритимемо про те, що може нас ділити, а говоритимем про те, що у нас є спільного? — як хочете! Ми маємо з Вами таку спільну минувшість, що вона може сміливо протистати цілій сьогоднішній мізерії, яку ми переживаємо і свідками якої єсьмо. Здаюсь на Вас: як схочете, так нехай воно й буде.

Наталія Михайлівна надумалася їхати не на Градо, а до Болгарії, до Варни. Там дешевше, дорога туди лекша (пароходом по Дунаю від Відня) і головне — наше ж Чорне море. Через те план літній у нас трохи змінений: щоб не тратити літнього часу, дожидаючи, поки я увільнюся, Наталія Михайлівна вже в половині липня їде до Варни через Прагу, Відень, Будапешт і тощо. А я їду в половині серпня до Відня, попрацюю там з місяць і вже в кінці вересня поїду до Варни „забирати" Наталію Михайлівну до-дому, — як що кошти дозволять, бо все таки дорога далека і вимагає витрат немалих. По правді кажучи, я спеки дуже не люблю, і паритись на сонці мене не дуже приваблює. Та — як Бог дасть! Ще може зміняться обставини, і всі наші плани з ними. Побачимо, як буде з Інститутом: як що його 1. липня „кундігують", то доведеться в осени переселитись назад до Праги; в залежности від цього зміниться і ціла літня диспозиція.

Я хтів написати Вам з Відня, бо коли я переступаю межи Австрії, то мене огортає почуття якоїсь більшої близькости до Вас, так, наче я справді уже в межах Вашої „парафії". Але написати у Відні не міг з чисто фізичної причини: я був такий затурканий і змучений, що просто не було годинки, коли б я міг присісти й написати.

Мене абсорбував мій німецький виклад, а потім сходини й індивідуальні побачення з ріжними людьми. А в Празі мені вже спокійніше, навіть спокійніше ніж в Берліні.

Шевченкове свято відбулося в залі університету, під протекторатом ректора проф. Іберсбергера, який відкрив Академію своєю промовою. Коли я зайшов до його з візитом, він прийняв мене дуже привітно, розпитував між иншим про Вас, виявивши при тім до Вас велику повагу і прихильність.

Чи Ви знаєте, що вже вийшла друга половина IX. тому історії Грушевського, доведена до року 1657, себто до смерти Богдана Хмельницького? Грубезний том на тисячу сторінок. Там, між иншим, цілі сторінки присвячені Вам, себто полеміці з Вами щодо оцінки Богдана Хмельницького.

Бувайте здоровенькі! Як би схотіли щось написати з приводу можливого побачення влітку, то пишіть, звісно, на Берлін, бо в Празі ж я тут тільки наскоком буваю.

Ваш Д. Дорошенко.

P. S. У Відні бачив багато спільних знайомих: о. М. Горникевича, М. Троцького, пані Жукову, М. Залізняка, п. Вітошинського та инших. Познайомився зі стареньким 84-літнім ген. Павлюком, який прийшов на Академію. Бачив знаменитого Т. Савулу, радн. Карановича, і всю віденську колонію.

Самий Відень представився мені якимсь парадізом: усе цвіло й благоухало: бузок, жасмін, усі дерева, всякі квітки. Весна в повнім росцвіті. Після туманного, смердючого Берліну я попав наче до якоїсь казкової країни з чистим повітрям, ясним небом, і все кругом цвіте! У мене й від души трохи відлягло після всякого берлінського клопоту. Два дні пролетіли як сон, дарма, що відчит коштував мені великого напруження нервів. — Д. Д.

ДОПОВНЕННЯ ДО ЛИСТІВ І ЛИСТІВОК

Нижче подано доповнення до листів і листівок чч. 10а, 33, 271 і 276. Ці доповнення отримали ми вже після надрукування цілого корпусу листів і листівок, які знаходяться в нашому архіві. Бракуючі доповнення отримали ми з Архіву Українського Католицького Університету ім. св. Климентія в Римі, завдяки доброзичливости Їх Блаженства, Верховного Архиєпископа, Кардинала Кир Йосифа Сліпого, за що висловлюємо Їх Блаженству нашу подяку.

Редакція і В-во Інституту ім. В. Липинського

Додатковий лист ч. **10а**

Semmering, 5 червня 1919.

Дорогий Вячеславе Казимировичу!

Сиджу я на Земерінґу і мерзну. Не знаю, чи се в горах тільки такий холод, чи і взагалі кругом. В усякому разі особливої приємности від перебування тут не почуваю і через те рішив у вівторок 10-го переїхати до Бадена. Я б виїхав і раніше, але мене стримують деякі дрібниці, — от скажем, віддав білизну прати, чоботи направити і т. п., а це все затримує на кілька день. Я виїду звідси в 4 год. дня і буду в Бадені, мабуть, десь коло 6-ої веч. чи трохи пізніше. Я покину речі на вокзалі і зайду до Вас спитатись, в якому отелі мені краще зупинитись. Як би Ви встигли мені відповісти до понеділка, вказавши, де ліпше, то я би просто заїхав туди з речами. Адреса моя. Semmering, Pallace-Hotel, Nr. 49. Вибачте за цей маленький клопіт, але я не маю до кого більше звернутись!

Лекше було б мені сидіти на цих холодних горах, як би на душі було веселіше, а то всякі новини що-дня бють по душі, мов погребовий дзвін. Я вже й не заглядаю до газет і стараюсь не говорити ні з ким про „політику" — та все одно: так чи инакше дізнаюсь про те, що робиться...

Тут бачусь з земляками: дд. Левинським і Білопольським, а три дні прожив в одному отелі зі мною Юрій Сірий.

Сердечно стискаю Вашу руку.

До побаченя в Бадені!

Ваш душею Д. Дорошенко

Доповнення до листа ч. 33 (стор. 31):

В усякім разі до переїзду в Райхенау я вже до Б. не поїду, одже якби телеграма прийшла і раніше, я все одно виїду тільки в четвер або пятницю на тому тижні, себто — перевізши попереду Нат. М-ну і всю нашу мізерію.

Звідкись пішли чутки (імовірно від Марголіна, від Жука і ко і може ще від когось), що фонди п. Гетьмана дуже піднялись, і тепер од галичан і од їхніх симпатій нема мені ні проходу, ні одбою. Виш. біга до мене щодня і дуже хвилюється. Я радий, що скоро вже буду по-далій од усіх цих наших приятелів.

Був у мене д. Сірополко, теперішній тов. мін. народ. освіти і особистий приятель Петлюри. Нічого особливого я від нього не почув, але дещо цікаве є, росповім у середу так само як і про мою довгу балачку в хаті полк. В. з ген. Грековим. Серг. Мих. про проект відозви зі мною не говорив, але я думаю, що Вам взагалі нема чого до неї братись і час на це гаяти: все їдно до конґресу не прийде.

Я вже свою статтю скінчив, але не знаю, чи здавати її п. Крилачу, чи попереду везти її до Вас і прочитати Вам. Мені б хотілось попереду Вам прочитати. Я зроблю так: покажу її Крилачу, щоб бачив, що вже готове, і тоді повезу до Вас. Добре?

Я не хотів Вам перешкаджати і через те не шукав Вас сьогодні у Відні; діла ж срочного у мене до Вас не було. Одже до скорого побачення!

Ваш душею Д. Дорошенко.

Нат. Мих. Вас вітає! Вона купила вже полотно і тепер шиє рядна і наволоки.

Доповнення до листа ч. 210 (стор. 235):

Щодо того, де Вам оселитись, то цю справу хоче влаштувати сам Пан Гетьман, беручи на увагу інтереси і потреби Вашого здоровля і спокою. Я смів бути Йому лиш помічним у цій справі, тим більше що й не знаю тутешніх обставин так як Він. Одже Вам нема чого журитись і сушити собі голову питаннями: де і як Ви оселитесь. Вас у свій час буде сповіщено, що і як, майте тільки на увазі, що взагалі, скажем на 1 жовтня Вам треба вже бути тут. А тимчасом шукатимемо Вам оселю і, коли за місяць приїде Мих. Ветр., то буде саме впору.

Дозвольте цей лист сьогодні на цім скінчити: боюсь, що спізнюсь на пошту, коли буду далі писати. Завтра вишлю продовження, де зясую Вам далі свої пляни щодо Інститута.

Одночасно пишу до Сергія М. в справі висилки Вам грошей, хоч думаю, що він уже їх вислав: я лишив у нього на руках 1.500 М. для Вас.

Одже — до завтра!

Ваш Д. Дорошенко

Доповнення до листа ч. 271 (стор. 284):

Зустрівся і мав довгу розмову з П. Савицьким. Він мені розповів багато цікавого, в його поглядах є дещо близького до наших і з ним можна говорити, може, навіть, до чогось договоритись. Наша концепція його дуже цікавить. Хоч ми проговорили 3 години, але цього, розуміється, мало, щоб договоритися до чогось практичнішого. Він обіцяв прочитати в нашім Ін-ті лекцію, мабуть в травні місяці. Мою відповідь кн. Трубецкому він друкує разом з відповідю мені кн. Тр-го і вийде вона вже в квітні.

Бачився я і з В. М. Леонтовичем, але це була сумна зустріч: він — обшарпаний, прибитий злиднями, хворий; рішили написати до Іг. Кістяковського (і вже писали — він і я), чи не пристроїть він його десь у Франції, як уже пристроїв був Ржепецького. Леонтович просив Вас вітати.

Взагалі укр. еміграція в Празі все більше й більше опускається матеріяльно і духово. Старші люде все слабують, як от Горбачевський, Ейхельман, Одарченко (сей ніде і не показується). Один старий Стоцький ще тримається козирем, читав реферат про „Посланіє" Шевченка, — аж цілих три години (і не втомився!) на засіданні Іст.-Філ. Т-ва. 20-го буде засідання памяти В. Антоновича, з приводу 20-х роковин смерти, я буду читати доклад про його наукову діяльність.

В цім місяці я двічі ще поїду до Праги: завтра і 19-го, але кожен раз усього на 2½ дні. Потім буде місяць перерви на великодні свята.

Про тутешні справи Вам, певно, пишуть. Що до Ін-та нема ніяких новин, все іде по звичайному.

Чую, що почуваєте себе недобре. Це...

Доповнення до листа ч. 276 (стор. 290):

я не спостеріг своєї помилки. Одже якщо Жук предложить нам не

макулятуру, а якісь путні книжки, то може і вдасться купити на якусь сотню марок, не більше. Я йому напишу. Розуміється, я зроблю все, що зможу, але, на жаль, мій голос в Ін-ті дуже мало важить, а демонструвати зайвий раз своє малозначіння не завжди буває варто.

Я своїми поїздками до Праги таки дограв ся до неприємних жартів: оце побувавши там останній раз 7-го й 8-го, прочитавши 8 годин лекцій і набалакавшись так, що язик колом в горлі став, вернувся я до Берліна і вже вдома вночі пішла в мене кров і носом і горлом. Втратив я зовсім голос, втратив температуру (мов у жаби — 35.3°!), зовсім охляв і ослаб. Сьогодні оглядав мене лікар, знайшов розрив якогось сосуда, ослаблення серця і ще якусь дурницю, заборонив рухатися, голосно балакати і — їхати до Праги. Оттака наука всім скоробрехам, таким як я, щоб багато язиком не мололи! Тепер мушу Карпократора з себе удавати. Добре ще, що...

Д О Д А Т К И
переслані з листами Дм. Дорошенка В. Липинському

I

Додаток до листа ч. 88, з 29. січня 1924

Записки Істор.-Філол. Відділу Всеукраїнської Акад. Наук.
Кн. II-III. (1920-1922). Київ, 1923. Критика й бібліографії, ст. 239-246.
Рецензія П. Клименка, дата: 1922 р. 22. IX, Київ.

Автор широко переказує зміст „України на переломі":

Студія авторова розкриває перед нами широкі державно-організаційні плани гетьм. Б. Хм-го та україн. шляхти... В. Л. яскраво і ґрунтовно змалював становище „руської" шляхти в коз.-пол. боротьбі та її взаємновідносини з Б. Хм. і взагалі урядом В. Запорожського. Але разом з тим він і переоцінив значіння цієї руської шляхти в боротьбі і державно-творчій роботі. Сталося це з трьох головних причин: 1) недоцінка, ба навіть незауваження инших суспільних верстов, 2) ототожнення значіння окремих осіб чи ґруп шляхти з цілим станом шляхетським та незясування цілого стану in pleno, 3) незясування міжнародного становища території України і „В. Запор." за часів Б. Хм-го.

Перше виникає з провідної історіософічної ідеї автора, що державу творить меншість (нац. аристократія). Але ж взагалі питання: хто і як саме творить державу, невирішене і спірне і всякі „провідні ідеї" при вивченні історії державно-творчої роботи, хоч і несвідомо запозичені, як це можливо сталося з нашим автором, не спріяють глибині досліду та його науковости. Зокрема це треба памятати при досліді революційних періодів історії, де роля і значіння народніх мас далеко більша, як звичайно.

[Далі рецензент, між ин. заперечує погляд автора, ніби у Москві всі були царські холопи і не було поняття лицарської чести серед верхів: вказує на „мѣстничество", як установу, що трималась на понятті родової чести]... автор „не дає картини культурного і суспільно-політичного ладу на Україні... Становище духов. і міщанства не спиняє уваги автора...

Автор не був би помилився [гадаючи, що руська шляхта виконувала лиш службову, а не державно-творчу роботу], і вірно зясував би ролю і значіння руської шляхти, як би взяв предметом свого досліду цілий стан руської шляхти, до якого входили й прихильні і ворожі Війську З-му елєменти. Тоді ясна була б ідеологія цілого стану і зрозумілі його державно-творчі здібности — здатности; тоді було б ясно, чи міг він створити своєрідну укр. державу, чи тільки розвалити ту примітивну, недовершену, що заклав був Б. Хм., як вождь козаків, їхній ідеолог і державо-творець...

Автор зовсім не зясовує міжнародн. становища укр. території...

[Рецензент каже, що створити укр. державу можна було лише здобувши доступ або до Чорного, або до Балт. моря]: „направивши всю свою енергію в західний бік, Україна врешті втратила беріг Ч. моря, а берега Балт. моря не здобула. Державою після цього вона не могла бути. Пінська шляхта, спонукавши Хм-го звернути всю увагу на захід (союз з Швецією проти Польщи) щоб здобути вихід до Балт. моря, роздвоїла стремління України і нічим ій не допомогла".

[Далі Клим. закида Л-му „ігнорування правничого матеріялу" і оперування виключно лиш мемуаристикою та листуванням і то переважно приватно-

правного характеру]: Авторові потрібно використати численний правничий матеріял і дипломатичний, друкований і недрукований. Тільки після належного опрацювання цього матеріялу великі державно-орґанізаційні замисли предків наших будуть для нас ясні і безсумнівні, а разом буде вияснено для історика найважніще — суспільно-національні тенденції розвитку укр. території в критичну добу 1649-1658 рр." — се кінцеві слова рецензії.

II

Додаток до листа ч. 123 з 3. падолиста 1924

ОСНОВНІ ПУНКТИ СТАТУТА УКР. НАУК. ІНСТИТУТУ
[Проєкт Дм. Дорошенка]

§ 1. Укр. Наук. Ін-т має своєю метою:

а) дати змогу укр. науковим силам, які перебувають поза межами рідного краю, продовжувати наукову працю по своїому фаху, удосконалюватись у своїй науці й бути в курсі всесвітнього наукового руху;

б) підготовити кадр нових наукових робітників, так потрібних для відновлення культурного життя на Україні;

в) знайомити західно-европейські наукові круги з розвитком науки українознавства;

г) дати змогу укр. студентській молоді, яка вчиться по німецьких високих школах, студіювати поруч загальних наук, також предмети з українознавства, впоряжаючи за-для цього систематичні й епізодичні виклади з ріжних галузів українознавства.

§ 2. Укр. Н. Ін. складається поки що з шости дослідчих катедр:

1) старої укр. історії й іст. західно-укр. земель.

2) історії східно-укр. земель (Гетьманщина, Слобідська Україна і Запороже).

3) історії укр. права.

4) економічне життя України (екон. географія, продукційні сили України, світовий ринок і Україна).

5) історія укр. мови й старе письменство.

6) нова укр. література.

З часом, по мірі матеріяльних засобів бажані ще такі катедри:

7) укр. етнографія.

8) історія укр. Церкви.

9) народнє господарство і фінанси України.

10) земельне питання на Україні.

11) історія укр. мистецтва і націон. культури.

§ 3. На чолі науково-дослідчої катедри стоїть професор (яким може бути ординарний або екстраординарний професор одного з укр. або чужих університетів). Тимчасово може займати катедру (до заміщення її професором) і доцент одного з укр. або чужих університетів.

§ 4. При катедрі перебуває асістент, який підготовляється до професури. Поки що передбачається по одному асістентові на катедру.

§ 5. Установлюється крім штатних професорів категорія дійсних членів Ін-та, якими можуть бути професори високих шкіл або взагалі вчені, які працюють в обсягу українознавства. Дійсні члени можуть перебувати й поза межами місця осідку Ін-та. Д. члени мають право виступати з докладами й від-

читами на засіданнях Інститута й публікувати свої праці у виданнях Ін-та.

§6. Укр. Н. Ін. впоряжає наукові засідання, систематичні й епізодичні виклади і видає свій науковий орґан. Виклади можуть відбуватись і поза місцем осідку Ін-та.

§7. Мовою викладів можуть бути мови українська, німецька і російська. Всі видання Н. Ін-та друкуються виключно укр. мовою. Для резюме або змісту праць допускаються мови німецька, франц. і англійська.

Орґанізація Інституту

§ 8. Орґанізує Укр. Н. Ін-т і покликує його до життя „Україн. Т-во Червонохрестної Допомоги", котре дбає і про його матеріяльне забезпечення.

§ 9. Т-во запрошує директора Ін-та, перший склад професорів і асистентів, і управляючого справами Ін-та.

§ 10. Вищим адміністраційно-розпорядчим орґаном Ін-та є Кураторія, яка складається з Голови Т-ва (або його заступника), генерального секретаря Т-ва, директора Ін-та, одного з професорів по вибору наукової колєгії (якого вона вибере вже по своїм остаточнім сформуванні) і управляючого справами Ін-та. Кураторії належать усі зносини з владою й турботи про матеріяльне забезпечення Ін-та.

§ 11. Директор Ін-та (він же займає і одну з наук.-дослід. катедру) призначається Радою Укр. Червон. Т-ва на два роки. По упливі цього часу він вибирається науковою колєгією професорів з поміж її членів на один рік і затверджується Радою Т-ва.

§ 12. Управляючий справами вибірається Радою Т-ва з поміж її членів також на два роки. Новий управитель вибірається Кураторією й затверджується Радою Т-ва.

§ 13. Науковими справами керує Наукова Колєгія, яка складається з професорів і дійсних членів, головою є директор і його голос при рівнім числі має перевагу. В компетенцію Колєгії входить намічати й орґанізувати наукові засідання й лекції, ухвалювати до друку праці у виданнях Ін-та, вибірати нових професорів і дійсних членів, затверджувати асістентів, рекомендованих професорами кожним по своїому фаху. Колєгія вибірає свого представника до Кураторії й директора (по упливі перших двох років). Вибрані професори й асістенти затверджуються по представлені Кураторії Радою Укр. Червон. Т-ва.

§ 14. Офіціяльним представником Ін-та на зовні являється директор.

III

Додаток до листа ч. 144, з 9. березня 1925

Єлисавета Івановна з Скоропадських Милорадович.
(Замітки до 35-их роковин її смерти.)

15/27 березня цього року минуло 35 літ зо дня смерти визначної української патріотки й фундаторки Товариства (пізніще — Наукового) імени Шевченка у Львові — Єлисавети Івановни Милорадович. З цього приводу вважаємо за слушне пригадати українському громадянству її симпатичну постать і головні дати її життя.

Єлисавета Івановна була з роду Скоропадських і походила з лінії рідного

брата Гетьмана Івана Скоропадського — ґенерального бунчужного Василя Скоропадського. Її батько Іван Михайлович Скоропадський був губерніяльним маршалком полтавської губернії. Мати, Єлисавета Петровна, була з роду Тарновських, звісного фундацією Українського Національного Музею в Чернігові. Єлисавета Івановна народилася р. 1830 в родовому маєткові свого батька Тростянці прилуцького повіту на Полтавщині. Там, в цім чудовім старовиннім дворі козацьких старшин, провела вона своє дитинство і ранню молодість. У неї була сестра Наталія (незамужня), що жила переважно за гряницею і брат Петро (родився 1834 р.), офіцер ґвардії Кавалєрґардського Полку, здобувший собі боєву славу в війнах на Кавказі.

Брат Єлисавети Івановни, Петро, був жонатий з Марією Андрієвною з старинного козацького старшинського роду Миклашевських і мав троє дітей: старшого сина Михайла, що умер молодим, дочку Єлисавету і сина Павла Петровича, пізнішого Гетьмана.

Року 1856 Єлисавета Івановна вийшла заміж за Льва Григоровича Милорадовича, багатого дідича, що мав великі маєтки в Полтавщині, Чернігівщині і Катеринославщині. Мати Льва Григоровича, Олександра Павловна Кочубей, сестра звісного канцлєра Катерини II-ої, дала синові старанне виховання. Він учився в Ніженськім Кушеля-Безбородка Ліцеї, де товаришував з Ґоголем. Дім Милорадовичів в Полтаві, де вони часто перебували, вславився своєю гостинностю. Доброта і привітливість цього подружжя зробила його серед тодішнього лівобережного громадянства дуже популярним.

На початку 70-х років Єлисавета Івановна овдовіла. У неї залишився єдиний син Григорій, що служив в російській дипломатичній службі і був в 1885 р. аташе при російськім посольстві в Парижі. Він умер вже при большевиках на станції Макошин, їдучи з Петербургу до Чернігова, до своєї сестри у перших, графині Ольги Кириловни Милорадович, вдові по бувшім чернігівськім губерніяльнім маршалку, відомім українським історику, любителю української старовини, мови і літератури та власнику чудової української бібліотеки, гр. Ґригорії Олександровичу Милорадовичу (помер 13. VIII. 1905 р.). Як сказано вище, чоловік Єлисавети Івановни був людиною дуже заможною, та й вона теж мала великі маєтки: удвох з чоловіком вони мали понад 50.000 десятин землі.

При кінці 50-х років Єлисавета Івановна проживала літом в своїм маєтку Санжарах під Полтавою, а зимою завжди в Полтаві і тут познайомилася вона з ґуртком українських патріотів, на чолі якого стояв Дмитро Пильчиков, колишній член Кирило-Методіївського братства. Під впливом людей з цього ґуртка в неї, як каже її біограф К(оніський Олександер), „природжений національний інстинкт розвинувся до ступня свідомости"*) і вона зробилася великою українською патріоткою. Вона пристала до української громади у Полтаві, до якої належали крім Д. Пильчикова ще Ол. Коніський, Василь і Петро Трунови, Грицько Григоренко, Василь Кулик, Кузьма Шохин, Гр. Гавриленко (полтавський міщанин-столяр), Ковальський, Сильвестрович та інші. Вона брала участь в усіх заходах громади на полі культурно-національнім, і її господа була справжнім українським салоном у Полтаві. Ось що розповідає про її діяльність з цих часів автор допису до львівської „Правди" з приводу її похорону.

„Коштом Єлисавети Івановни видано в Полтаві Граматику Золотова (перероблену Строніним) і Українські Прописі Коніського. Коли в „Основі" обізвався голос Костомарова про збірання коштів на видаваня книжок за для на-

роду — Єлисавета Івановна внесла також туди чималу лепту. Багацько запомагала вона недільним школам, найпаче дівочим: одну дівочу школу в місті, другу мішану на передмісті Павленках і щоденну хлопячу (вечірню), орґанізовану дд. Кониським і Томашевським — Єлисавета Івановна удержувала власним коштом; сама ходила по школах, сама вчила дітей і найпаче любила після школи співати гуртом з школярами. Коли в Полтаві (1861) набралося доволі шкіл (5 недільних, 2 суботніх і 1 щоденна), керманичі шкіл прирадили собі загальну шкільну раду з репрезентантів кожної школи, але так, що ся загальна рада ані на волосину не налягала на автономію ради кожної школи, то до сієї ради вибрано радою дівочої школи репрезентанткою Єлисавету Івановну. Загальна рада (опріч Єлисавети Івановни до складу її входили: Шелкан, Стронін, Кониський, Лобода, Пильчиков і Томашевський) збіралася на звичайні наради в домі Єлисавети Івановни. За запомогою Єлисавети Івановни загальна рада орґанізувала була „Народню Бібліотеку" (читальню), бібліотекарем був д. Кониський. Коли р. 1861 полтавська громада Українців заходилася спорудити за для народу прилюдні відчити (по 3 коп. за вхід, лекторами були Пильчиков, Стронін і Кониський), а далі й спектаклі за для народу, то й в сій справі Єлисавета Івановна брала значну участь."*) Опріч того Єлисавета Івановна власним коштом утримувала школу в с. Рибцях. Національно-просвітня діяльність полтавських Українців зустрічала великі перешкоди з боку місцевої адміністрації. Спеціяльно Єлисавета Івановна зазнавала багато прикростей від губернатора Волкова й жандармського полковника Бєлова. Вони добились того, що вже в 1862 р. міністр Валуєв позакривав недільні школи (в тих школах учено українською мовою) і заборонив театральні вистави. Скоро потому почалися арешти й висилки членів полтавської громади. Вислано, між иншим, Кониського і Строніна.

Репресії, які почались в Росії що до українського національного руху з 1863 р., примусили українських діячів звертати чим далі то все більшу увагу на Галичину, де існували вільніщі умови політичного життя. На початку 70-х років за ініціятивою Д. Пильчикова повстала думка заложити у Львові спеціяльне товариство, яке-б дбало за розвиток українського письменства і, володіючи власною друкарнею, давало-б змогу українським книжкам виходити в світ. Гроші на закупно такої друкарні — 8000 рублів — дала Єлисавета Івановна і Д. Пильчиков сам одвіз їх до Львова в 1873 р.**) Статут Товариства склали з доручення Єлисавети Івановни М. Драгоманов і Д. Пильчиков.***)

Згідно з волею Єлисавети Івановни у Львові було заложено „Товариство імени Шевченка", яке поставило собі метою, як стояло в § 1 його статуту: „вспомагати розвій малоруської словесности", а для цього воно мало видавати своїм накладом книжки, часописи літературні й наукові, піддержувати літературні й наукові видання, роздавати премії і т. д. *)За гроші, пожертвовані Єлисаветою Івановною, було закуплено друкарню, яка стала основою Товариства. В кінці 1873 р. галицьке намістництво затвердило статут, і „Товариство імени Шевченка" почало істнувати в формі тісно-замкненої корпорації, з високою членською вкладкою (100 гульденів), щоб обережним добором членів охоронити його від посторонніх елєментів.**) В 1892 р. Товариство було зреформоване в „Наукове Товариство імени Шевченка" і стало за короткий час справжньою українською Академією Наук.

Останні десятиліття свого життя Єлисавета Івановна віддалася цілком справам добродійности. Ще як було скасовано кріпацтво, Єлисавета Івановна подарувала кожному свойому бувшому кріпакові по одній десятині землі на

душу окрім того, що припадало по реформі за викуп. Вона допомагала полтавській жіночій гімназії та иншим школам. Починаючи від 1878 р. і до своєї смерти вона була головою Добродійного Товариства у Полтаві. Тому товариству вона записала велику садибу з будинками і значний капітал грішми.

Її смерть (померла Єлисавета Івановна у Полтаві вночі з 14 на 15 березня 1890 р.) викликала загальний жаль серед українського громадянства. Автор спеціяльного допису в „Правді" про її похорон писав: „память Єлисавети Івановни житиме до віку по Україні-Руси".

Кілька років пізніще, автор її біографії, надрукованої в „Зорі", згадуючи про її заслуги перед українською справою, а особливо — заснування Товариства імени Шевченка, писав: „доки Єлисавета Івановна була живою, незручно було для неї, щоб уся наша Україна подала їй прилюдну подяку і перед цілим світом промовила спасибіг за той вчинок, що доки світу сонця не зникне з памяти Русинів по цілій українській землі. Вчинок сей стався року 1873 -го, коли Дмитро Павлович Пильчиков привіз до Львова дар Єлисавети Івановни Милорадовички, девять тисяч гульденів на заснування Товариства імени Шевченка. Без сього дару — нашого Товариства не було б на світі, принаймні не було б ще довгі-предовгі літа. Таким чином з зерна, посіяного щедрою рукою Єлисавети Івановни, зросло Товариство наше, а з ним друкарня, „Правда", „Діло", „Зоря", нарешті „Записки", чимало окремих книжок, і головна річ, зявився той ґрунт, на якому росте і зростатиме далі наше питоме дерево науки і письменства. Так хто ж з чесних Русинів по цілій Україні від Дону до Тиси не поклониться перед памятю Милорадовички і не скаже вкупі з нами: спасибіг, Мамо, спасибіг навіки! Земля тобі пером!"

На спомин і подяку своїй фундаторці Наукове Товариство імени Шевченка у Львові замовило великий портрет Єлисавети Івановни Милорадович, і цей портрет, поруч з портретами инших фундаторів та добродіїв Товариства: Д. Пильчикова, Ол. Кониського й М. Жученка, прикрашує собою салю урочистих засідань Товариства в його власнім будинку. Годилося б, щоби Наукове Товариство імени Шевченка, видаючи тепер „Ювилейний Збірник" на памятку 50-літніх роковин заснування Товариства (1873—1923) подбало про написання й видрукованя докладної біографії Єлисавети Івановни з Скоропадських Милорадович, як першої своєї фундаторки. — Д. Д-ко

IV

Додаток до листа ч. 203, з 5. червня 1926

Виписка з листа Д. Дорошенка до гр. Адама Монтрезора.

Може Вам цікаво буде довідатись, як пройшли у нас [у Празі] „петлюрівські дні", так ось послухайте.

Комітет по вшануванню памяти покійного влаштував у величезній залі на „Славянськім Острові" панахіду, а безпосередно після неї там же — „академію". Панахіду служив архієпископ Савватій (голова православної церкви в Чехословаччині) разом з одним священником-Українцем. Народу зібралось дуже багато, мабуть більше тисячі. Взагалі такого великого зібрання Українців за кордоном я ще ніколи не бачив. Панахіда відбулася дуже врочисто і при дуже піднесеному настрою. На академію я не залишився й вийшов. Наші хлопці мене питали, як їм бути, чи можна лишитись і чи можна, наприклад,

Ол. Шаповалові сказати кілька слів од військового Союза. Я рішив, що ухилятись їм, з огляду на загальний настрій і всі обставини, було би незручно і дав їм дозвіл.

Академія вийшла дуже невдало, тому що ес-ефи зразу ж внесли в свої промови політику, і то дуже нещасливо, так що всі залишились незадоволені. Одинока гарна промова, як мені з ріжних боків передавали, була промова Олександра Шаповала: кілька простих слів, без натяку на політичні моменти, признання небіжчикові, як борцеві з большевиками.

Разом зі мною покинув залу, де мала відбутись академія, і проф. В. Щербаківський. Це було по обіді, а раніще, вранці стався такий інцідент. Діло в тім, що аранжери проявів жалоби, головно ес-ефи, виявили велику так би мовити ароґантність, вони хтіли (й хочуть) обернути смуток по Петлюрі в загально-національну жалобу й хочуть такий свій погляд навязати всім. Вони не рахуються з тим, що багато людей дивиться на Петлюру, як на жертву атентату, вшановує память вбитого земляка, вбитого, може бути й за українську справу, але — й тільки. Навязувати всім жалобу по „голові українського народу", по „провідникові української нації" це дуже безтактно. Одже на цім ґрунті відігрався ряд інцідентів, і ще будуть далі.

Перший інцідент стався, кажу, в день панахіди. Купка студентів явилася вранці до канцелярії Українського Університету й почала вимагати, щоб над помешканням канцелярії було вивішено чорний прапор на знак жалоби. Щоб не доводити діло до скандалу, ректор Колесса дозволив вивісити прапор. Але побачив це Антонович і страшенно обурився, хтів навіть зірвати той прапор. Ми — нас було кілька при тім (Щербаківський, П. Андрієвський і я) — умовили його не робити цього, а натомість ми всі учотирьох пішли до ректора і заявили протест проти вивішення прапору, яко проти акту політичного, що йде всупереч переконанням частини професорів і втягає університет в політику. Ректор прийняв наш протест до відома й пояснив, що дозволив вивісити прапор лиш, щоб уникнути якихсь ексцесів з боку студентів. Тимчасом надійшло ще кілька професорів до канцелярії (в той день виплачувано нам місячну платню, і майже всі професори приходили до канцелярії). Дехто зайшов до ректорського кабінету й довідавшись, про що йде мова, став сперечатись з Антоновичем. Сталася бурхлива сцена: в розпалі суперечки Антонович заявив, що він знає лиш одну чесну й чисту політичну ґрупу українську — яка стоїть найдалі від нього по своїм поглядам, це та ґрупа, яка обєднується біля Гетьмана Скоропадського. Лиш одному Гетьману не можна зробити ніякого закиду, ніякого нечесного вчинку, або заміру. Слова ці [проф. Антоновича] викликали велике враження і суперечка вщухла.

Слідуючий інцідент виник позавчора, 1-го червня на загальних річних Зборах Українського Історично-Філологичного Товариства. Головою цього Т-ва вже три роки зряду вибираємо Антоновича. Одже й цей раз вибрали його одноголосно головою на четвертий рік. Антонович подякував, але заявив, що вибору прийняти не може, бо досі Т-во було строго аполітичне, а ось тепер деякі члени втягують Т-во в політику, і то чисто партійну. За один з проявів зієї політики він уважає те, що у відозві*) випущеній комітетом з приводу смерти Петлюри, стоїть також підпис Українського Історично- Філологичного Товариства; він — голова Т-ва нікому не дозволяв підписувати за Т-во, і коли це зроблено кимсь, то він уважає це за сфальшування чужого підпису й за політичний шантаж... Як тільки вимовив Антонович це слово, в залі піднявся страшний галас. Антонович заявив, що так само сфальшовано

й підпис Університету, а присутний в залі ректор Колесса (він є товаришем голови Т-ва) підтвердив серед загального шуму і крику, що він також нікому не давав дозволу підписуватись за Університет.

Счинився страшний скандал. Збори були зірвані. Весь президіум негайно подався до димісії (Антонович, Колесса і Біднов — секретар), і тепер Т-во стоїть перед розвалом. Щоб докінчити збори, вибрано мене головою сходин, і я міг провести лиш постанову, що збори переносяться на слідуючий тиждень і тоді ж буде переведено вибори президіуму. Відігрався ряд окремих сцен, кілька людей пересварилось між собою, гостро полаялись.

Тепер така ж сама історія має повторитись на загальних зборах професорів для вибору нового ректора 11-го червня, де буде заявлено протест проти вивішення прапору. Так ес-ефи, думаючи використати смерть свого провідника, щоб усіх „обєднати" і загорнути до своєї ятки, вони ще більше розєднали і посварили людей між собою.

Мушу ще раз підкреслити, що звістка про замордування Петлюри викликала тут серед еміґрації дуже велике враження і свого роду вибух істерії. Люде, що вчора ще лаяли й поносили Петлюру, сьогодні являються на панахіду, одягають траур, плачуть, промовляють на академії. Але ця істерія скоро пройде. Шануючи почуття людей і їх розпачливий настрій, доводилось нам бути дуже обережними, тактовними і не відмовлятись брати участь в ушануванні памяти небіжчика, залишаючись, розуміється в межах співчуття до земляка, а не до „голови держави" чи як там.

---

*)Комітет дійсно випустив відозву, підписавши 53 товариства й установи, але виявилось, що цілий ряд установ зовсім не уповноважував нікого підписуватись за них і що назви цих установ і товариств уміщені під відозвою навіть без їх відома...

V

Додаток до листа ч. 273 з 22. березня 1928

Українське Історично-Філологічне Товариство про роковини смерти В. Б. Антоновича.

З нагоди 20-х роковин смерти славного історика України Володимира Бонифатієвича АНТОНОВИЧА, Українське історично-філологічне Товариство в Празі, впоряджає у вівторок, 20 березня 1928 р., в 4 години після обіда, в помешканні Каролінум, авдіторія ч. 4, — присвячене його світлій памяти прилюдне засідання.

З докладом виступають дійсні члени:

1. Дорошенко Д. І. — „Історичні праці В. Б. Антоновича".
2. Лотоцький О. Г.: — „Спогади про В. Б. Антоновича в 1890 р."
3. Щербаківський В. М.: — „Спогади про В. Б. Антоновича
4. Шелухин С. П.:—„Спогади про лєкції В. Б. Антоновича з антропології".

Вхід для всіх вільний.

В Празі, дня 15. березня 1928.
Секретар В. Біднов в. р.

VI

Додаток до листа ч. 283 з 15. липня 1928 р.
[Запрошення і програма тзв. Російського Історичного Тижня в Берліні]

DEUTSCHE GESELLSCHAFT ZUM STUDIUM OSTEUROPAS
Berlin W 35. Potsdamerstr. 26b — Fernsprecher: B 1 Kurfürst 4681 u. 4682

EINLADUNG

zur feierlichen Eröffnung der "Russischen Historiker-Woche-und der Ausstellung "Die Geschichtswissenschaft in Sowietrussland 1917-1927" am Sonnabend, den 7. Juli 1928, mittags 12 Uhr im Festsaal der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin NW 7, Unter den Linden 38.

In der Woche vom 7. bis zum 14. Juli 1928 werden namhafte russische, ukrainische und weissrussische Historiker unter Führung des stellvertretenden Volksbildungskommissars der RSFSR, Professor M. N. Pokrowski, in der Preussischen Akademie der Wissenschaften Vorlesungen über ihr Forschungsgebiet halten, zu deren Besuch die beiliegende Teilnehmekarte berechtigt.

Die Ausstellung findet im Ausstellungssall der Preussischen Staatsbibliothek. Berlin NW 7, Unter den Linden 38 statt. Sie ist von Sonnabend, den 7. bis Freitag, den 27. Juli täglich von 11 Uhr vorm. bis 7 Uhr abends, Sonntags von 11 Uhr vorm. bis 2 Uhr nachmittags geöffnet. Eintritt frei.

Berlin, den 26. Juni 1928.

Das Präsidium der Deutschen Gesellschaft
zum Studium Osteuropas.
Schmidt-Ott. Sering. Hoetzsch

VORLESUNGSVERZEICHNIS.

Prof. Mich. Nik. Pokrowski, Stellvertretender Volkbildungskommissar und Generaldirektor der Zentralarchivverwaltung der RSFSR, Präsident der Kommunistischen Akademie Moskau:

Montag, den 9. Juli, vormittags 11-1 Uhr
"Theorie der Einstehung des Moskauer Absolutismus."

Jaworski, M. J., Professor, Präsident der Ukrainischen Wissenschaftlichen Gesellschaft und Leiter der historischen Abteilung des Marx-und Lenin-Instituts Charkow:

Montag, den 9. Juli, nachmittags 4-5 Uhr
1. "Die Ergebnisse der ukrainischen Geschichtforschung in den Jahren 1917-1927."

Montag, den 9. Juli, nachmittags 5-6 Uhr
2. "Westeuropäische Einflüsse auf die Ideenformung der sozialen Bewegung in der Ukraine im zweiten und dritten Viertel des 19. Jahrhunderts".

Pitscheta, W. J., Professor, Rektor der weissrussischen Staats-Universität Minsk:
Dienstag, den 10. Juli, nachmittags 4-6 Uhr
"Die russische Agrarreform in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts".

Adoratski, Wladim. Vikt., Professor an der Universität Moskau, stellvertretender Generaldirektor der Zentralarchivverwaltung der RSFSR:
Dienstag, den 10. Juli, abends 6-8 Uhr
"Das Archivwesen in der Russischen Sozialistischen Föderativen Sowjet-Republik".

Platonow, S. F., Professor an der Universität Leningrad, Mitglied der Akademie der Wissenschaft der Sowjet-Union:
Mittwoch, den 11. Juli, vormittags 11-1 Uhr
"Das Problem des russischen Nordens in der neueren Historiographie".

Jurenez, Wlad. Alex., Professor, Leiter der soziologischen Abteilung am Ukrainischen Marx-und Lenin-Institut Charkow und Vertreter des Ukrainischen Volksbildungskommissariats im Rat der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften:
Mittwoch, den 11. Juli, nachmittags 4-6 Uhr
"Der soziale Prozess im Spiegel der ukrainischen Literatur des 20. Jahrhunderts".

Egorow, Dm. Nik., Professor, stellvertretender Direktor der öffentlichen Lenin-Bibliothek Moskau:
Donnerstag, den 12. Juli, vormittags 10-12 Uhr
"Zur Kritik der mittelalterlichen Geschichtschreibung Westeuropas".

Paschukanis, Eug. Bronis., Professor an der Universität Moskau:
Donnerstag, den 12. Juli, nachmittags 5-7 Uhr
"Cromwells Soldatenräte".
(Diese Vorlesung finded in dem Universitätsgebäude, Dorotheenstrasse 6 statt).

Dubrowski, Serg. Mitrof., Professor an der Universität Moskau und stellvertretender Direktor des Internationalen Agrarinstituts Moskau:
Freitag, den 13. Juli, vormittags 11-1 Uhr
"Die Stolypinsche Agrarreform".

Liubawski, Matw. Kusm., Professor an der Universität Moskau und Direktor der Abteilung für alte Urkunden und Akten beim Zentralarchiv Moskau:
Freitag, den 13, Juli, nachmittags 4-6 Uhr
"Die Besiedlung des grossrussischen Zentrums".
(Zur Frage der Entstehung der grossrussischen Nation).
An der Hand einer vom Vortragenden entworfenen Karte.

Egorow, Dm. Nik., Professor, stellvertretender Direktor der öffentlichen Lenin Bibliothek Moskau.

Sonnabend, den 14. Juli, vormittags 9-11 Uhr
"Bibliothekwesen in der Union der sozialistischen Föderativen Sowjet-Republik".

Die Vorlesungen finden in der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin NW 7, Unter den Linden 38 statt.

Alle weiteren Auskünfte erteilt die Deutsche Gesellschaft zum Studium Osteuropas, Berlin W. 35, Potsdamersrt. 26b, Fernsprecher: B 1 Kurfürst 4681 und 4682.

VII

Додаток до листа ч. 298 з 29 грудня 1928
(Витинок із одного з зах.-европ. російських журналів, що його Дорошенко прислав Липинському).

СЪЕЗДЫ И КОНФЕРЕНЦИИ
ПЕРВАЯ ВСЕСОЮЗНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ ИСТОРИКОВ-МАРКСИСТОВ

Конференция состоялась в Москве на рождественских каникулах 1928-29 г. В её работах принимали участие 123 делегата с решающим голосом и 272 с совещательным. Большинство участников — члены общества историков-марксистов, возникшего в недрах Коммунистической Академии ЦИК'а СССР. Несомненно последнее обстоятельство обусловило резко партийный состав конференции — среди действительных членов 87,7% составляли коммунисты („Правда" 5 янв. 1929, No. 4. 138). Съехалось довольно много педагогов (с десятилетним педагогическим стажем было 32,8%, свыше 10-ти лет — 11,4%).

Из постановлений, принятых конференцией, необходимо отметить: 1) постановление о превращении о-ва историков-коммунистов во всесоюзную организацию, с отделениями в различных союзных республиках; 2) объявление журнала „Историк-Марксист" центральным органом новой всесоюзной организации историков-марксистов и превращение его в ежемесячник; 3) постановление о созыве в Москве в течение ближайших двух-трех лет международной конференции историков-марксистов и сочувствующих историческому материализму научных работников.

Конференция, повидимому, рассчитывает оказать влияние на направление школьного преподавания истории. Во всяком случае, в резолюции, принятой единогласно, конференция отмечает идеологические недочеты в работах историков-марксистов и дает ряд директив, назначение которых — „подтянуть" своевольных педагогов. Приводим с небольшими сокращениями, пункт 4-й указанной резолюции, относящийся к интересующему нас вопросу: „Главным из идеологических недочетов в нашей работе являются: во первых, некоторая заакадемизированность отдельных работников, склонность рассматривать свою работу не как часть общей пролетарской борьбы на определенном участке фронта, а как деятельность „объективно-научную", даже противопоставляя её политике; во-вторых, неизжитость, а иногда, на базе оживления

мелкобуржуазной идеологии, оживление подчас и националистических точек зрения на историю, вплоть до подмена классового объяснения „этнографическим". Конференция решительно призывает историков-марксистов расстаться со старыми „профессорскими" привычками и помнить, что, при всей важности академической выдержаности наших писаний, образцом для нас должны быть не знаменитости академического мира, всегда являвшиеся прислужниками эксплоататорских классов и в самом лучшем случае искавших в „объективности" убежища от политики, но ученые-революционеры, типом которых в нашей стране являлись в старые годы Черныщевский, а в новейшие времена — Ленин, сделавший для понимания русского исторического процесса больше, нежели все обладатели исторических кафедр всех „российских" университетов. Конференция напоминает всем историкам-марксистам, что мы являемся воинствующими марксистами, первая обязанность которых заключается в борьбе с чуждым марксизму и классово-враждебными пролетариату идеологиями и их пережитками, в чем бы они ни состояли и кто бы их не распространял. Такого рода борьба является особо настоятельной в настоящий момент, когда представители идеологий, чуждых пролетариату, поднимают голову и переходят в наступление. Никакой в этом отношении „нейтралитет" и никакие уступки, никакого рода оппортунизм не могут быть допущены нашей школой, которой недостаточно быть только материалистической, — историков-материалистов имела и имеет буржуазия, — но которая должна быть ленинской в полном смысле этого слова, всё подчиняющей основной цели — борьбе за освобождение пролетариата во всём мире и строительству социализма".

Резолюция по методическим вопросам, так же принятая единогласно, уже прямо обращена к школьному педагогу. В ней конференция обращает внимание на первостепенное значение вопроса о преподавании истории, „так как вопрос о том, кто и как вносит исторические знания в массы, и в особенности в подрастающее поколение, имеет огромное значение". „В методической литературе, говорится далее в резолюции, мы имеем налицо ряд течений, являющихся мелкобуржуазным извращением марксизма, которые сводят на-нет воспитательное значение исторических знаний, создавая у учащихся извращенное представление о ходе исторического процесса, и в результате воспитывют не марксистов-ленинцев, а людей, которые не будут готовы к роли активных строителей социалистического общества". Резолюция заканчивается призывом к упорной борьбе с этими течениями в вопросах преподавания истории и к четкой идеологической „ленинской" линии в программном творчестве для школ и учебных заведений разных типов.

Заместитель наркомпроса РСФСР М. Н. Покровский, только что избранный в академики, игравший главную роль в работах конференции, в её заключительном заседании „с особым удоволетворением, по словам официальной прессы, подчеркнул атмосферу единодушия, в которой протекали заседания конференции". Так называемые национальные пережитки, говорил советский сановник, оказались чрезвычайно слабыми в нашей среде. Это указывает на громадную сплоченность историков-марксистов, на уменье их подчинять отдельные задачи общим интересам, интересам классовой борьбы. В этом смысле конференция является символом открытого и чрезвычайно плодотворного соединения науки и политики.

С этими оптимистическими заявлениями главы русских историков-марксистов плохо вяжется описание в „Правде" (4 янв. 1929, No. 4137) заседания секции истории народов СССР", представляющее, несомненно, общий интерес.

В этой секции украинский профессор, М. И. Яворский, прочел доклад „О современных антимарксистских течениях в украинской исторической науке". — Дав обзор развития украинской исторической науки за 100-летний период, докладчик остановился на исторических концепциях начала XX-го века — В. Липинского, сторонника реставрации феодально-казацкой монархии на Украине, и М. С. Грушевского, творца теории бесклассовой украинской мелкобуржуазной самостийности. „Победа октября, говорил докладчик, на Украине разрушила основы и той и другой концепции. В украинской исторической науке наступил критический момент, ознаменовавшийся двумя фактами: во-первых, представитель аполитической исторической школы, близкой к М. С. Грушевскому, академик Багалей декларировал свое присоединение к теории исторического материализма, и, во-вторых последователи М. С. Грушевского вернулись к партикулярному документализму, обходя в своих работах, как в свое время советовал М. Драгоманов, „ясное направление своего идеала"... Кризис украинской исторической науки продолжается и в настоящее время, ибо основы старых буржуазных исторических концепций, подорванные в результате победы октября, начинают теперь оживать". Докладчик подчеркнул, что на Западе видное место снова начинает занимать теория Вячеслава Липинского, шляхтича по рождению, программой которого для Украины является феодально-аристократическая „трудовая монархия". Близко к этому учение, созданное бывшим с.-д. Донцовым, лозунг которого сводится к буржуазно-фашистскому режиму. Оба течения характерны своей рационалистической программой воинствующего национализма. Внутри УССР эти течения имеют своего выразителя в лице акад. М. Василенко и его последователей. „Действовать, однако, это течение внутри УССР, говорил докладчик, конечно не может, почему и ограничивается формальными исследованиями правово-политических и государственных учреждений Украины в старых рамках борьбы за автономность прикрываясь при этом аполитичностью". Интересны характеристики других представителей украинской исторической науки, сделанные докладчиком. — „Акад. М. С. Грушевский, хотя и приемлет официально октябрьскую революцию и неоднократно декларировал перемену своей политической позиции по отношению к сов. Украине, по существу остался на своих старых позициях бесклассовости украинской нации, приспособляя эту старую теорию к новым условиям, выдвигая лозунг трудовой бесклассовой нации". Идеалом последного времени для Г. является „робитниче-селянська Украина". Что касается акад. Багалея, то он, хотя и декларировал свою приверженость к теории материалистического понимания истории, однако, ничем себя в этом направлении не проявил и по существу сохраняет свою аполитичность в вопросах истории".

Дискуссия по докладу проф. Яворского отличалась большим оживлением и остротой. Заслуживают внимания выступления в прениях украинской делегации на конференции — Гуревича, Рубача и др., указавших на большие трудности борьбы с псевдо-марксистскими течениями на Украине. Оказывается, „борьба осложняется тем, что авторами этих якобы материалистических теорий являются бывшие активные деятели национально-революционного движения, пользующиеся значительным влиянием среди украинской интелигенции". Имена Костомарова, Драгоманова, Грушевскаго, их прошлые революционные заслуги давят на сознание учащейся молодежи, и поэтому разоблачение их учений очень трудно. К этому надо прибавить недостаток марксистских сил на Украине. Не только за пределами партии, но и в рядах самой

партии существуют псевдо-исторические марксистские концепции, которые возникают под влиянием роста кулачества, усиления мелко-буржуазных влияний и т. п.".

Против этой, несоменно, большой беды рекомендовалось излюбленное в сов. России „патентованое средство" — „проявление величайшего интернационализма между украинскими и русскими историками-марксистами не на словах, а на деле"; секция, повидимому, поощрила предложивших это лекарство апплодисментами (официальный референт отмечает, что предложение „было принято аудиторией с большим удовлетворением"), но судьбе было угодно тут же, на месте, демонстрировать явную несостоятельность предложенного мероприятия и весьма значительную силу, повидимому, очень застарелой болезни. — „Один из ораторов, говорит отчет, т. Гуревич, выступил с обвинением некоторых русских товарищей в „великодержавном шовинизме". „Великодержавные" тенденции Г. усмотрел в труде М. В. Нечкиной „Общество соединенных славян", в котором, по его мнению совершенно обойден вопрос о влиянии украинской культуры, украинских традиций на формирование идеологической программы этого общества. Другое проявление тех же тенденций оратор усмотрел в одном издании Коммунистической Академии, в котором опубликованы статистические таблицы... с сохранением дореволюционной терминологии административного деления Украины — губернии, уезды и т. п. „В ответ на это обвинение историк-марксист Горин обрушился на украинских историков. „Оратор процитировал несколько мест из распространенного на Украине учебника истории, страдающих отсутствием четкой марксистской формулировки (буржуазия в 1905 г. была революционной силой, и удельный вес её был настолько велик, что она заставила самодержавие пойти на уступки; февральской революции дана несколько иная оценка, чем та, которая принята у историков-марксистов; преувеличено значение национального движения на Украине; дана своеобразная оценка расстановки классовых сил, ничего общего не имеющая с марксизмом) и заявил: — Эти цитаты, конечно, случайны, и я не пытаюсь представить их как какую то теорию, но из этих ошибок нужно сделать вывод, что в борьбе с немарксистскими реакционными схемами на Украине, которые часто стараются окраситься в защитный цвет, нужен другой подход, нужна большая решительность и марксистская четкость формулировок". Пикантность выступления Горина заключалась в том, что он не назвал автора злополучного учебника, и только из заключительного слова докладчика выяснилось, что автором учебника является... сам докладчик профессор Яворский, который „признал, что цитированные места он считает ошибочными"...

Выступивший в прениях „сам" М. Н. Покровский довольно своеобразно пытался смягчить „остроту заторкнутых тем" (терминология отчета „Правды"). „Он указал, что реакция и контр-революция в области истории в РСФСР и на Украине сходятся на одних и тех же позициях. Последняя позиция Грушевского — это рабоче-крестьянская революция на Украине, последняя позиция Милюкова — крестьянская революция. Прибавка „рабочая" у Грушевского объясняется скорее его воспоминаниями о прошлом, чем фактами текущего дня, у Милюкова же, который получил много синяков от пролетарской революции, пролетариат отсуствует. В общем же имеется полное совпадение во взглядах, и это чрезвычайно любопытно. Эти люди надеются на восстание крестьянства против советской власти и этим живут".

Установив таким образом единый фронт историков — контрреволюцио-

неров, единый фронт „внешних" и „внутренних" эмигрантов, советский вельможа перешел к поискам средств борьбы со злом.

Ничего оригинального предложить ему не удалось. — „Этот единый фронт историков-контрреволюционеров, заявил историк-академик, обязывает нас установить твердый и единий фронт русских и украинских историков, может быть на время даже позабыв украинские, белорусские и т. п., как принято выражаться, традиции. И прежде всего нужна методологическая выдержанность — она должна составлять основную черту этого единого фронта. И давайте эту методическую выдержанность всячески закалять, развивать, усиливать и укреплять.

Н. Новожилов

VIII.

Додаток до листа ч. 312 з 11. серпня 1929

[Один із протоколів засідань Кураторії Українського Наукового Інституту в Берліні. Цей протокол вияснює справу фінансової кризи, що загрожувала Інститутові].

PROTOKOLL

der ausserordentlichen Versammlung des Kuratoriums des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin vom 2. August 1929, 5 Uhr nachmittags in den Räumen des Institutes, W. 56,, Fraunzösischestrasse Nr. 28.

Anwesende: Reichswehrminister Exzellenz Groener, Geheimrat Dr. Frisch, Univ. Prof. Dr. Vasmer, Univ. Dozent Dr. Keller, Herr von Skoropys, Dr. von Korostowetz, Univ. Prof. Dr. Doroschenko, Univ. Prof. Dr. Mirtschuk.

Geheimrat Dr. Frisch als Vorsitzender eröffnet die Sitzung und schlägt vor, die Hauptangelegenheit, und zwar die Kündigung des Institutes seitens des Auswärtigen Amtes, was den Anlass zu dieser ausserordentlichen Versammlung gegeben hat, zu besprechen. Daraufhin liest Exzellenz Groener ein Schreiben des Ministerialdirektors Schneider vom Auswärtigem Amte vor, in welchem die mit dem 1. Juli l. J. ausgesprochene Kündigung des Institutes unter der Bedingung zurückgenommen wird, dass die bisherige Dotation von 60.000.—RM. auf 53.000.—RM. reduziert wird. Die Erhöhung der Dotation bis zur früheren Höhe erfolgt automatisch, wenn die dem Auswärtigen Amte für diese Zwecke zur Verfügung stehenden Mittel wieder vom Reich im ungekürzten Ausmasse zufliessen werden. Ministerialdirektor Schneider hat im Gespräch mit Exzellenz Groener in Aussicht gestellt bei der Beschaffung von Mitteln von privater Seite dem Institute behilflich zu sein. Die Versammelten bekunden Exzellen Groener ihre Dankbarkeit für die Bemühungen in dieser Angelegenheit durch starken Applaus.

Nun ensteht die Frage, wie die im jährlichen Budget fehlenden 7.000.— RM. erspart werden könnten. Zu dieser Frage ergreift der Herr Vorsitzende das

Wort und erklärt in erster Linie, dass er aus eigenen Mitteln 1.000.— RM. dem Institute zur Verfügung stellt. Die übrigen 6.000.— RM. könnten durch die Abschaffung der vierten Lehrkanzel gewonnen werden.

Indem die Versammlung von der Spende des Herrn Vorsitzenden mit Dank Kenntnis nimmt, spricht sie sich gegen seinen Antrag auf die Abschaffung der vierten Lehrkanzel entschieden aus. Geheimrat Dr. Frisch beantragt nun, die Kündigung Herrn von Lipinski mit 1. Oktober d. J. auszusprechen, wobei seine Abfindungsquote von 6.000.—RM. auf drei Jahresraten (2.400.—, 2.400.— und 1200.— RM.), sein Einverständnis vorausgesetzt, verteilt werden könnte. Der zu teilende Rest von 2.400.— RM. soll durch Kürzung der Stipendien eingespart werden. Hierbei wird von Geheimrat Frisch die Hoffnung ausgesprochen auch einen gewissen Betrag für die Bezahlung der Studentengebühren aus der Darlehenkassa der Deutschen Studentenschaft zu bekommen, doch erfordere diese Erledigung seines bereits gestellten diesbezüglichen Antrages eine gewisse Zeit. An die Banken mit Ansuchen um weitere Spenden für das Institut heranzutreten, hält er in diesem Momente nicht für ratsam; eine derartige Aktion im weiteren Umfange könnte erst im nächsten Jahre zur Durchführung gelangen. Die Verhandlungen mit Herrn von Lipinski über die Zahlungsmodalitäten seiner Abfindung zu führen, ersucht er den stellvertretenden Vorsitzenden Herrn von Skoropys, um auf diese Weise diesen Verhandlungen den vielleicht unangenehmen, offiziellen Charakter vorwegzunehmen. Herr von Skoropys erwähnt die seinerzeit im Auswärtigen Amte geführten Verhandlungen, welche dahin zielten, den Professoren ihre Gehälter zu reduzieren, gleichzeitig aber eine Staffelung der Bezüge für ledige, verheiratete und Professoren mit Familie einzuführen. Geheimrat Frisch spricht sich ganz entschieden gegen jedwede Kürzung der ohnedies nicht hoch bemessenen Bezüge der Professoren aus, was aber die Staffelung und Differenzierung der Bezüge anbelangt, so ist das eine interne Angelegenheit des Professorenkollegiums und der Kameradschaftlichkeit, und infolgedessen hält er das Plenum des Kuratoriums für nicht befugt, in diesem Falle initiativ einzugreifen.

Bezüglich der allgemeinen Lage des Institutes glaubt Exzellenz Groener auf Grund der bis nun geführten Verhandlungen sagen zu können, dass alle Angriffe gegen die Tätigkeit und Existenz des Institutes ein für alle Male abgewiesen sind. Ministerialdirektor Schneider habe erklärt, dass er den Unterschied zwischen dem ukrainischen und dem russischen Institute kenne; während das erstere wissenschaftlichen Charakter trägt, dient das zweite mehr humanitären und charitativen Zwecken.

Nach dieser Diskussion ergreift Prof. Dr. Vasmer das Wort, um in Form eines Memorandums die Bedeutung des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts für Deutschland einerseits, gegenüber Polen, andererseits gegenüber Russland zu schildern. Geheimrat Frisch begrüsst die Ausführungen von Prof. Dr. Vasmer und stellt den Antrag, dass dieses Memorandum im gegebenen Momente den offiziellen Stellen zur Verfügung gestellt werden solle.

Mit Rücksicht darauf, dass Exzellenz Groener zu einer Kabinettssitzung sich begeben muss, verlässt er die Versammlung. Im weiteren Verlaufe liest Director des Institutes Prof. Doroschenko einen kurzen Bericht über die Tätigkeit des Institutes vor mit besonderer Berücksichtigung derjenigen Stipendiaten, die im jetzigen Momente ihre Studien absolviert haben oder knapp vor der Vollendung ihrer Studien stehen.

Prof. Mirtschuk berichtet über die Ausstellung des Institutes in Köln und

über das daraus resultierende Defizit von 92.— RM., welches Geheimrat Frisch aus eigener Tasche deckt. Daraufhin gibt Prof. Mirtschuk einen Ueberblick über den Reservefond des Institutes.

Nachdem die Behandlung der laufenden Fragen erschöpft ist, erklärt der Herr Vorsitzende die Sitzung für geschlossen.

Der Vorsitzende:
Frisch, m. p.

Der stellvertretende Vorsitzende:
A. Skoropys

IX

Додаток до листа ч.323 з 24. лютого 1930.

[На початку цього рукописного німецькомовного тексту є така замітка написана рукою В. Липинського: Показання Д-ра С. Томашівського на суді проти Проф. М. Грушевського.

Сам текст був переписаний з оригіналу рукою секретаря В. Липинського Михайла Петровича Савур-Ципріяновича. В ньому можливі незначні неточности і пропуски].

Punkte über welche zu befragen war:

1) Persönliche Daten und Familienverhältnisse;

2) Dauer seiner Tätigkeit an der hiesigen Universität und Gegenstände denen sie gewidmet war;

3) Richtung, in welcher er auf die sich um ihn gruppierenden wirkte;

4) Sein Verhältniss zur ukrainischen Frage vor Kriegsausbruch, sowie seine Aufsätze, Vorträge und Abhandlungen, welche diese Frage zum Gegenstand haben.

Ich kenne den Beschuldigten seit 1895. Er war damals bereits Professor an der Lemberger Univesität und lernte ich ihn in dieser Eigenschaft kennen, da ich sein Hörer war. Ich bekam Gelegenheit ihn auch privat kennen zu lernen und besuchte ihn öfters.

Er stammt aus einer ukrainischen Familie, sein Vater war in Wladikaukasus russischer Staatsbeamter. Hr. wurde im Jahre 1894 von der Regierung zum Ordinarius für allgemeine Geschichte an der Lemberger Universität ernannt. Damals war er Kandidat an der Universität Kiev und hatte sich schon einen wissenschaftlichen Ruf erworben. Er war Verfasser einiger historischen Monographien, darunter einer ziemlich umfangreichen Geschichte des Kiewer Landes. Er war damals achtundzwanzig Jahre alt, steht also heute im Alter von fünfzig Jahren.

Er heiratet 1896, die damals als Lehrerin an einer städtischen Schule angestellte Maria Wojakiwska, deren Familie, bzw. Eltern sind mir nicht bekannt. Sie ist Ruthenin. Ein Bruder war zurzeit der Hochzeit Berufsoffizier, ich glaube Ergänzungsbezirkskommandant in Stanislau. Eine Schwester ist an den griechisch katholischen Geistlichen Lewicki in Skala verheiratet. Ich erinnerte mich jetzt, dass das Ehepaar Lewicki vor kurzem gestorben ist. Der Vater des Beschuldigten ist in der Zeit des russisch-japanischen Krieges gestorben. Die Mutter lebt, wahrscheinlich noch heute. Ein Bruder ist Univesitätsdozent, zuletzt in Pe-

tersburg. Er ist ebenfalls Historiker. Eine Schwester ist an einen höheren russischen Staatsbeamten verheiratet und lebt in Kiev. Von anderen Geschwistern und Verwandten habe ich keine Kenntnis. Mit den obenerwähnten lebte der Beschuldigte in anscheinend bestem Einvernehmen und pflegte mit ihnen ständigen Verkehr, sowohl in Korrespondenz als auch durch gegenseitige Besuche. Hr. ist vermögend. Sein Vermögen wird auf c-a 500 Tausend Kronen geschätzt. Die Familie besitzt in Russland ein Gut; wo, wie gross, entzieht sich meiner Kenntnis; weiter ein Haus in Kiew. Ausserdem hat er eine Villa in Lemberg.

Der Hauptstock seines Einkommens bilden Erbschafsanteile an dem Urheberrechte eines von seinem Vater verfassten Lehrbuches des Kirchenslavischen. Dieses Buch wird fast in allen einschlägigen Schulen Russlands benützt und von Jahr zu Jahr verlagt. Die Familie soll auch in Kaukasus Grubenanteile besitzen. Er besitzt glaube ich, russische Kreditpapiere, ausser der Einlage in verschiedenen Lemberger Kreditanstalten. Näheres weiss ich nicht.

Ebenso ist mir nicht bekannt, ob er auch in russischen Banken Geldeinlagen hätte.

Er hat eine 15-16 jährige Tochter. Meines Wissens sind Frau und Tochter mit ihm zugleich nach Russland. Über ihre Abreise ist mir nur soviel bekannt, dass sie Ende September von ihrem Sommeraufenthalt in Kryworiwnia nach Wien reisten und nach einem weiteren Monate von hier über Italien nach Russland fuhren.

Er war stets ein guter Ehemann. Familie lebte zurückgezogen. Verkehrt nur mit Literaten, vornehmlich gewesenen Schülern in sehr engem Kreise. Anfangs hatte er grösseren Verkehr, nahm auch am geselschaftlichen Leben teil, später weniger, war abstossend, verschlossen.

Auch sein übertriebener Ehrgeiz war daran schuld, dass sich viele von seiner Gesellschaft zurückgezogen haben. Zum letzten Umstande haben auch in letzten fünf Jahren seine politischen Anschauungen, welche im Gegensatze zu der inneren ukrainischen Richtung standen, beigetragen.

Er hat trotz seiner Ernennung zum österreichischen Professor seine russische Staatsbürgerschaft bewahrt, angeblich wegen drohenden Verlustes des Vermögens in Russland.

2) Sein Hauptwerk Geschichte der Ukraine, acht Bände ist bis zum Jahre 1638 gediehen. Es ist ungemein schwer geschriebenes, eine grosse Datenfülle aufweisendes Werk, das infolge dieser Eigenschaft wohl als ein fleissiges Sammelwerk zu charakterisieren ist, mangelt jetwegen einheitlichen, leitenden Gedankens, aber keineswegs als ein politisches Tendenzwerk betrachtet werden kann. Bis 1906 ist seine Lehrtätigkeit normal, seit diesem Jahre weilte er von Jahr zu Jahr mehr auf Urlaub und war schliesslich Gast an der Universität.

3) Seine Vorlesungen waren ebenso wie sein Hauptwerk der Form und dem Inhalte nach, nicht interessant, sondern mehr eine trockene Aufzählung von Daten, Namen und Jahreszahlen. Auch hatte er keinen angenehmen Vortrag, infolgedessen hatte er wenige Höhrer, in den letzten Jahren durchschnittlich fünf bis zehn. Infolge dieser Eigenart seiner Vorträge und der Behandlung des Themas haben seine Vorträge auf die Höhrer keinen Einfluss gemacht und es kann von einer politischen Beeinflussung von der Kanzel aus, keine Rede sein. Trotzdem kann nicht geleugnet werden, dass er auf die studierende Jugend einen grossen Einfluss hatte, besonders v. d. J. 1906. Er benützte diesen Einfluss nicht in einer derartigen Weise, dass er die Jugend für eine bestimmte Idee gewinnen wollte, er begnügte sich damit, dass er als das Haupt des Ukrainismus, diesseits und

jenseits, angesehen wird, ohne das er ein bestimmtes Programm ausgearbeitet, oder propagiert hätte. Er besass einen namenlosen Ehrgeiz und war in allen seinen Handlungen auf die Befriedigung dieses Ehrgeizes gerichtet.

Dieser Einfluss kann auf nachstehende Ursachen zurückgeführt werden:

I. Im Anfange seiner Lehrtätigkeit nahm er Anteil am Wohlergehen der studierenden Jugend und leistete vielen Studierenden auf mannigfache Weise Unterstützungen.

II. Im Jahre 1898 trat er öffentlich für die Errichtung einer ukrainischen Universität auf und war stets ein Vorkämpfer derselben. In den letzten Jahren bewies er weniger Interesse für diese Frage. Jedenfalls kann behauptet werden, dass die seit 1907 sich wieder hörenden Studentendemonstrationen im Interesse der ukrainischen Universität nicht ohne sein Wissen zustande kamen.

III. Wurde er in ukrainischen Kreisen als der erste Historiker anerkannt.

IV. In der Fakultät trat er für die Rechte des Ukrainischen ein, er bediente sich bei den Sitzungen dieses Idioms, was ihm von der Regierung verboten wurde, was aber sein Ansehen bei der Jugend steigerte, besonders, weil er seitdem bei der Senatswahl regelmässig präteriert wurde.

V. Seine politische Tätigkeit, die der Jugend imponierte.

VI. Seine in den ukrainischen Kreisen seltene materielle Unabhängigkeit.

VII. Sein Ansehen und seine Verbindungen in der russischen Ukraine.

4) Ein eigentliches politisches Programm hat er nicht entwickelt. Seine Ansichten ermangeln sich einer theoretischen Begründung, einer Einheit der Ideen und der Aussetzung eines positiven, praktischen Zieles.

Was die ukrainische Frage in Russland betrifft, ist er in seinen Artikeln für eine kulturelle Selbstständigkeit und eine politische Autonomie in Rahmen des russischen Staates eingetreten. Für die galizische, ukrainische Frage hatte er überhaupt wenig Verständniss. Er befasste sich viel mit aktuellen politischen Fragen und griff die Politik der politischen Parteien an, deren Taktik, den Polen und Regierung gegenüber er für schwach und schädlich fand.

Er nahm zwar teil an der Gründung der nationaldemokratischen Partei (1899), verliess jedoch bald ihre Reihen. Seit 1906, als er die Hoffnung hegte, dass der Ukrainismus in Russland wenigstens bezüglich seiner kulturellen Seite sich frei entwickeln können wird, wandte er sich mehr den dortigen Fragen zu. Er wurde Obmann des ukrainischen Vereins in Kiew, bewarb sich um die Lehrkanzel an der dortigen Universität, verlegte den „Wistnyk" nach dort und soll sich um die Duma-Mitgliedschaft beworben haben, oder befasste sich zumindest mit dieser Idee. Seit dieser Zeit behandelte er die galizische Ukraine gerinschätzend, er bestritt deren Wichtigkeit und Leistungen für den Ukrainismus.

Im Jahre 1911 gab er eine Sammlung seiner zerstreut erschienenen Artikeln über die Politik der galizischen Ukrainer im Landtag und Reichstag aus. Diese Sammlung machte einen schlechten Eindruck und der von ihm erhoffte Umschwung trat nicht ein. Das Buch wurde in der Zeitung „Dilo" einer eingehenden Kritik unterzogen, deren Verfasser ich war und welche zur Folge hatte, dass der Beschuldigte jede politische Bedeutung einbüsste. Infolge seiner [....] bereits nach 1906 trat eine gewisse Entfremdung, später eine Spannung zwischen dem Beschuldigten und der ukrainischen Gesellschaft ein. Seit dieser Zeit und aus diesen Gründen wurde auch mein Umgang mit ihm immer seltener, bis er zuletzt anlässlich der Verhältnisse in der Schewtschenko-Gesellschaft vollständig aufhörte; er wollte in diesem Vereine, ganz abgesehen von der Politik, nur ihm blind ergebene Leute haben. Nach eigenem Ermässen schalten und walten, wobei er

auch mit den Geldmitteln des Vereines nicht im Einklange mit den Statuten, verfügte. Dies führte zum Bruch. Beschuldigter dankte ab und ich übernahm als Obmanns Stellvertreter die Vereinsleitung.

In den politischen Artikeln vor dem Kriege wurde nie die Notwendigkeit einer Lostrennung Ostgaliziens von Österreich und Anschluss an Russland, bzw. eine selbstständige Staatsbildung der Ukraine betont. Trotzdem in seinen letzten Artikeln vor dem Kriege eine gewisse Abneigung gegen die Monarchie zu durchblicken war. Auch in seinen öffentlichen Reden und in seinen mit mir Gesprächen gab er nie derartigen politischen Gedanken Ausdruck, nämlich solchen, die auf eine Lostrennung gerichtet gewesen wären. In theoretischer Behandlung der Frage drückte er sich immer zurückhaltend aus, den Anschluss an Russland hielt er einmal — es war im J. 1908 — unter den damaligen Umständen für nachteilig. Von den grossrussischen russophilen Umtrieben, die vom Bobrinskyj, Gerowskyj etc. auspropagiert wurden, hielt er sich vollständig fern, da er bzw. der Ukrainismus mit dieser Richtung im offenen Wiederspruche steht. Ausser dem bereits charakteriseirten geschichtlichen Hauptwerke und publizistischen Schriften, verfasste Beschuldigter zwei vollständige Handbücher der ukrainischen Geschichte, welche aber schon in Anbetracht ihres Stils, nicht als agitatorische Mittel angesehen werden können.

Im übrigen ist auch, abgesehen von seinem schwerfälligen Stile, keinerlei politische Tendenz in denselben enthalten. An der Verfassung der unkrainischen Programme, sowohl der galizischen, wie auch der russischen, hatte er keinen Anteil. Meines Wissens enthielt keine von ihnen eine Forderung der Vereinigung Ostgaliziens mit der russischen Ukraine, während die galizischen Programme unter Anschluss an die Österreich-Ungarische Monarchie enthielten.

Sonst kann ich nichts anzugeben, ich bemerke nur, dass ich über seine Tätigkeit und seine Meinungen seit dem Kriegsausbruch nicht genügend informiert bin, und dass er auch in der russischen Ukraine keinen bedeutended Anhang hat, trotz seines wissenschaftlichen Ansehens.

X

Додаток до листа ч. 327 з 14. березня 1930

INSTITUT D'ÉTUDES SLAVES DE GENÉVE
Le mardi 11 mars 1930, à 20 h. 30
Conférence Publique de
M. Dmitri DOROCHENKO
professeur à l'Université Charles de Prague,
directeur de l'Institut Scientifique Ukrainien de Berlin
sur
TARASS CHEVTCHENKO,
POÉTE NATIONAL UKRAINIEN
ATHÉNÉE
Prix d'entrée (droits compris): Fr. 2.00; pour les membres de l'Institut et les étudiants: Fr. 1.00.

XI

Додаток до листа ч. 327, з 23. квітня 1930

П Р О Т О К О Л

1918-го року Травня 30 дня, м. К и ї в.

Виконуючи волю своїх Урядів про заключення мирового договору і підпис актів переговорів та мирового договору між Українською Державою та Російською Соціалістичною Федеративною Совітською Республікою, уповноважені представники обох самостійних і ні од кого незалежних Держав зібралися в м. К и ї в і, а саме: од Уряду Української Держави Уповноважений Генеральний Суддя Сергій Павлович ШЕЛУХИН, з одного боку, і од Уряду Російської Соціалістичної Федеративної Совітської Республіки Христіан Георгіевич РАКОВСЬКИЙ та Дмитро Захарович МАНУІЛСЬКИЙ, з другого боку, і в потвердження своїх уповноважень представили од своїх Урядів грамоти, якими в нинішнім засіданні обмінялися, вручивши свої акти: Уповноважений С.П.ШЕЛУХИН - Уповноваженому Х.Г.РАКОВСЬКОМУ, а Уповноважений Х.Г.РАКОВСЬКИЙ - С.П.ШЕЛУХИНУ. Розглянувши грамоти, як п.ШЕЛУХИН, так і п.РАКОВСЬКИЙ заявили, що уповноваження, якими вони обмінялися, одповідають своєму призначенню визнаються правильними.-

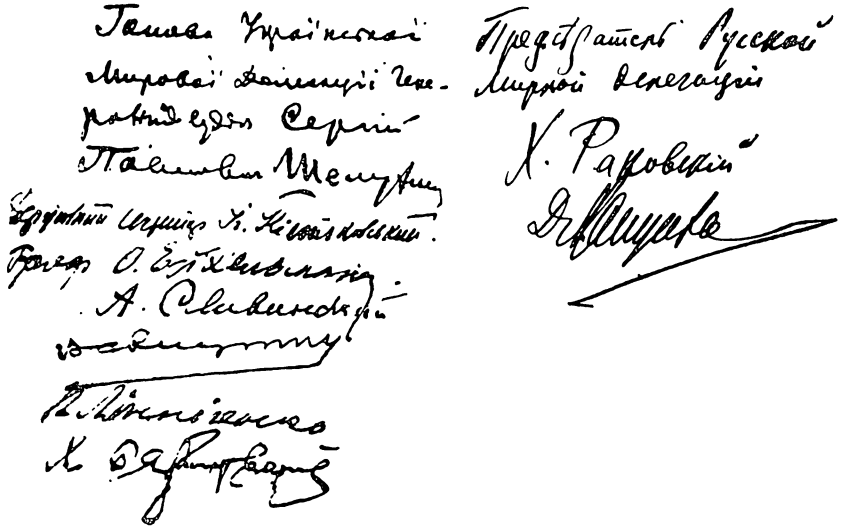

Протокол сесії Мирової Конференції, з участю Делеґацій Української Держави і Російської Соціялістичної Федертивної Республіки. Мирові переговори почалися 23. травня 1918 р. в Києві. Історія переговорів — дивись: Дм. Дорошенко, Історія України 1917-1923 рр., том II, стор. 162-186.

ПОКАЖЧИК ЗМІСТУ

Цей покажчик нотує, з найнеобхіднішими поясненнями — головні теми листування та заголовки творів, виданя, назви товариств, установ, тощо. З посеред особистих прізвищ входять сюди, з підрозділами, лише Дорошенко і Липинський.

Покажчик змісту відсилає до нумерації листів, а не до сторінок.

Австрія (консули), 4
Академічне Товариство, 310
Академічний Комітет, 205, 232, 297
Академія: Господарська, див. Українська; Наук у Києві, 262, 265
„Америка" (часопис), 110, 138, 144
Антанта, 10
Армія, 7, 19
Археографічна Комісія Академії Наук, 281
„Архивъ Русской Революціи", 145
Архів-музей у Ванзее, 49, 174, 185, 188, 226
Архів: Пруський, 207
Атентат на польського консула, 296
„Беларуская Доля" (часопис), 153
Берестейський Договір, ратифікація, ревізія, 1, 4
Бібліотека укр. університету, 134
Більшовицька економічна політика, 76
„Богословія" (журнал) 196, 199, 265, 266
Буковинці, 4
„Бюлетень" Укр. Громади у Букарешті, 138
Вернигора (видавництво), 19
„Відродження" (часоп.), 6
Візи, пашпорти, 33, 61, 62-65, 67-69, 80-83, 102, 106, 154, 163-166, 168, 194, 257,
Військовики (гетьманці), 176, 189
Вільне Козацтво, 7
„Вісті" (орган Гетьм. руху), 189, 191, 192, 194, 196, 199, 201
„Вістник Державних Законів", див. Українська Держава.
„Вістник Союза Визволення України", 49, 199
Воєнно-санітарна місія, 266
„Вячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу" (брошура Д. Дорошенка), 158, 160-164, 166-168, 172, 181
Галицька інтеліґенція, 330
Галицькі видання, 153
Галицько-американські „ботокуди", 242
Галичани 3, 4, 7, 70, 73, 78, 257, 274, 277, 297
Галичина: анулювання договору про Г., 1-3, 73; самостійна, 29
Гетьман: титул, 114; претенденти, 149, 150, 153, 154
Гетьманство (річниця проголошення), 274
Гетьманська Управа, 197, 322, 337-339, 341
Гетьманський: гурток, 274, клюб, 291, 303, 304; уряд, 285; фонд, 185
Гетьманці (стаття про), 175, 176
"Historische Zeitschrift" (журнал), 329
„Голос Минувшаго" (журнал), 184, 186, 189, 190, 200, 245, 260
"Graal" (журнал), 265
Границі: з Польщею, 4, 6; з Росією, 7
Громада у Берліні, 241, 242
Громадський рух (історія), 71
Делеґація в Парижі, 10
„Державний Вістник", 145
Державні гроші і господарка, 107
Директорія, 71, 72, 107
„Діло" (часопис), 127 (додаток), 153, 181, 196, 266, 267, 279, 284, 285, 287, 295, 311, 313, 314, 319, 323
„Дніпро" (альманах), 247, 248
Дніпросоюз (кооперативна централя і видавництво), 19
„Донская Лѣтопись" (журнал), 126, 141, 147, 149, 164
Дорошенко, Дмитро: авторські гонорари, 19; англійська мова, 340,

343; бібліотека — у Києві, 140, 213, 301; бібліотека у Празі, 215; вдача, 323, 331, 338, 344, 347; доповіді, виклади, 60, 169, 202, 257, 273, 277, 281, 298, 301, 304, 326, 327, 329; конфлікти з громадянством, 71; литовське горожанство, 343; матеріяли для наукових праць, 55, 59, 60, 64, 112, 115, 116, 194, 203, 280, 301, 303, 304; матеріяльне становище, 185, 202, 212, 298, 329, 331; мешкання, 17, 41, 85, 100, 218, 221, 267, 282, 289, 192, 296, 299, 304, 307, 314, 329, 330, 337; недуги, 5, 6, 134, 192, 268, 269, 272, 276, 278, 303, 304, 336, 342; німецька мова, 13, 195, 212, 219, 262, 281, 304, 347; пляни (життьові), 185, 186; побут, 319, 320; праці, твори, статті, 18, 29, 34, 114, 156, 188, 192, 201, 204, 242, 266, 274, 276, 277, 280, 297, 299, 301, 302, 304; чеська мова, 194; членство в Рос. Істор. Т-ві, 194
Друк (вистава), 96
„Думки Гетьманця" (журнал), 341
„Думки про укр. держ. будівництво" (статті Д. Дорошенка), 137
„Духовна Бесіда" (журнал), 181
„Евразийская Хроника" (журнал), 280
„Евразийский Временник" (збірники), 303
„Евразийский Сборник", 168, 276, 277
Евразійці, 262, 265, 279, 282, 303
Еміґрація: виїзд до УРСР, 257; побут, нестатки, 54, 64, 70, 76, 93, 94, 110, 132, 135, 153, 156, 157, 175, 177, 180, 181, 184, 186, 283, 292; праця заробіткова, 66, 85; у Франції, 60, 288, 289, 292; у Чехії, 85, 200, 247, 257, 296
Ес-деки, 176
Ес-ери, 124, 176
Ес-ефи, 98, 110, 124, 181, 188, 189, 203 (додаток)
Еспанка (пошесть), 5
Жиди, 260
"Z dziejów Ukrainy" (твір Липинського), 50, 93, 131, 322, 323, 343
„За Державність" (збірники), 164
„За Рубежомъ" (журнал), 114
Залізничий страйк, 2
„Записки Ніженського Інституту Н. О.", 343, 345
„Збірник" Істор.-філ. Т-ва, 114
Земські діячі, 71
З'їзд наук. у Польщі, 248-250
„Зоря" (часопис), 138-140
Institut d'etudes slaves de Geneve (доповідь Д. Дорошенка), 326, 327
Інститут, Укр. наук., див. Український
„Историкъ и Современникъ" (журнал), 63, 181
Історики (радянські), 343
Історична Секція Академії Наук, Київ, 343
Історичне Т-во див. Українське
Історичні (зах.-европ.) праці про козаків, 239
Історично-філологічне Т-во, 131, 178, 181, 190, 191, 193, 202-204, 259
Історіографія, див. „Огляд української історіографії"
„Історія Русов", 96
Історія України: чеськ. курс Д. Дорошенка, 258; підручник Д. Дорошенка, 13
Історія України 1917-1923 рр. (твір Д. Дорошенка): том I, Доба Центральної Ради, 321, 342, 347; том II, Українська Гетьманська Держава 1918 року, 48, 49, 52, 57-59, 64-66, 70, 71, 90, 92, 94, 96, 100, 106, 111, 112, 114, 115, 121-124, 127, 128, 130, 132, 134, 135, 144, 145, 147, 149, 152, 153, 155-159, 164, 168, 176, 178, 192, 265, 267, 309, 311, 312, 317, 319, 320, 323, 330-332
Київське мешкання і знайомі Д. Дорошенка, 184
„Кіевлянинъ" (часопис), 323
„Кіевская Мысль" (часопис), 69
„Кіевская Старина" (журнал), 64, 304
Книги (розшуки), 239
Козаки, 239
Козаччина (17. вік), 96
„Комуніст" (часопис), 298

Комуністи (еміґр.-студенти), 110
Конґрес (укр., політичний), 27
Кубань самостійна, 29
"Kultura słowiańska" (журнал), 134
Курси в Празі, 41
„Летопись Революции", 116
Липинський, Вячеслав: авторські гонорари, 19; Ник. Бердяевъ, 163, 164; відносини з Дорошенком, 13, 86, 87, 97, 98, 131, 132, 153, 163, 186, 319, 320, 322, 323, 330, 347; власний дім в Бадеґу, 289, 293; дійсне членство НТШ, 54. 103, 193 катедра в Інституті в Берліні, 193, 201-215, 225, 229, 231, 232, 237; конфлікт з гетьм. центром, 325, 331, 334-338, 344; куроводство, 337, 340; матеріяли для наук. праць, 102, 181, 187, 226, 258, 269-272, 281, 309, 310, 316; недуги, 5, 6, 22, 27, 116, 132, 138, 149, 153, 172, 174-176, 178, 179, 181, 183, 184, 189, 200 218, 221, 233, 235, 245, 246, 256-258, 271, 272, 284, 293, 308, 331; послування у Відні, опінія про те, 5, 6-9, 13, 92; праці, статті, твори, листування (опінії про них, їхній вплив), 17, 19, 26, 38, 44, 50-52, 54, 60-62, 87, 88 і Додаток ч. I., 90, 93, 94, 97, 115, 123, 124, 130, 131, 141, 149, 160, 163, 164, 171-175, 178, 189, 190, 192-194, 198-200, 202, 204, 226, 230, 257, 263, 265, 274, 279, 282, 283, 298 і Додаток ч. VII, 299, 301, 302, 311-314, 319, 322, 323, 326, 327, 338; псевдонім, 53; студентський побут в Женеві, 26, 327, 329; див. також Вячеслав і заголовки праць.
„Листи до братів хліборобів" (праця Липинського), 60, 87, 93, 121, 132, 146, 151, 160, 189, 191, 194, 209, 210, 215, 230, 273, 279, 282
„Літературно - Науковий Вістник" (журнал) 56, 139, 149, 211
„Літопис" (журнал), 94
„Літопис Української Революції" праця О. Доценка), 144
„Малороссійскій Родословникъ" (праця В. Модзалевського), 155
Малоросія, 71
Мировий договір Української Держави з Сов. Росією, 330, Додаток ч. XI.
Музей Визвольної Боротьби України, 164, 166, 173
„На Чужині" (календар), 56
„На чужой сторонѣ" (журнал), 159, 181, 182, 184, 200
Нарада укр. політиків у Берліні, 24, 25, 31, 36
Наукове Т-во ім. Шевченка, 92, 295, 316, 317, 322; бібліотека, 301, 303
„Науковий Збірник" (Прага), 76, 79, 136
Національна ґвардія, 7
Національний Союз, 6
„Наша Громада" (часопис), 144
Німеччина (політика), 3, 4
„Нова Зоря" (часопис), 211, 267, 271, 274, 276, 297, 298, 313, 319, 336
„Нова Україна" (журнал), 138, 140, 185, 198, 199
„Новое Время" (часопис), 323
Об'єднання політичні (в Чехії), 204
„Огляд української історіографії" (твір Д. Дорошенка), 45, 46, 47, 54, 55, 57-59, 63, 64, 97, 127, 184, 189
Памфлет Ст. Томашівського (проти Грушевського), 314
Панахида по Франц-Йосифі I., 92
Паризька місія, 10
Паризький процес, 260, 262
Пашпорти, див. візи
Педагогічний Інститут, див. Український
Переяславський Договір, 178, 241
„Петлюрівські дні" (жалоба), 103 (і додаток), 204
„По рідному краю" (книга Д. Дорошенка), 126, 128, 129
Подебрадська С. Господарська Академія, див. Українська
Подебрадці, 164
„Покажчик укр. літератури в Києві, 1798-1897 рр." (стаття Д. Дорошенка), 106, 122, 131
Полеміка в еміґраційній пресі, 185

„Політика" (журнал), 176, 178, 182, 186, 188, 189
Полонені, 19
Польща, 4, 6; див. також Атентат і Границі
Посольство: у Берліні, 5; у Відні, 92
„Правда" (часопис), 143
Православний богосл. факультет (у Варшаві), 190
„Прапор Марксизму" (журнал), 322
„Пролетарська Правда" (часопис), 298
"Przegląd Wileński" (часопис), 299, 301
"Przegląd Krajowy" (тижневик), 322
"Przegląd Powszechny" (журнал), 127, 137
Р. У. П. (Радикальна Українська Партія), 71
„Рада" (часопис), 178, 322, 323
Рада Присяжних Укр. Союзу Хліборобів Державників, 278, 331, 337
Радикальна Партія, 107
Ратифікація Берест. договору, див. Берестейський
Ратифікаційна грамота (у віденського антикваря), 239, 241
„Релігія і Церква в історії України" (праця В. Липинського), 110
Російський Науковий Інститут (у Берліні), 123, 284
Росія, див. Границі
Росіяни, 150, 234, 236
Русофільство німецьких учених, 262
Russische Historiker Woche, 283, 285, 287
Русское Историческое Общество, 194
Самостійність, 10
„Свідомі" українці, 71
"Swit" (журнал), 322, 323
„Свобода" (часопис), 72, 73, 76, 80, 93, 94
Святкування (національні), 138, 199, 200
Семінарійні праці студентів, 93
„Січ" і „Січові Вісті" (часопис), 92
Січ (Організація в США і Канаді), 85, 181, 343
Січові Стрільці, 4
Славістичні нім. журнали ("Jahrbücher..."), 262, 281, 297, 298
"Slavonic review" (журнал), 90
„Славянський Світ" (праця Д. Дорошенка), 28, 51
"Slovanský Prehled" (журнал), 114
Соціологічний Інститут, див. Український
Соціялісти-революціонери: 73 329; див. ще ес-ери
Соціялісти-федералісти: 329; див. ще ес-ефи
Союз: Аґраріїв (у Чехії), 137, 138; Городів, 123; трьох Русей, 98; Укр. державности, 17; Хліборобів-Державників, 171, 174, 176, 177
„Спомини про недавнє минуле, 1914-1918" (Д. Дорошенка), 63, 72, 73, 75-78, 79, 85-87, 89, 101-103, 107, 111, 157
„Спудей" (журнал), 155, 202, 203
"Stanisław Michał Krzyczewski" (монографія В. Липинського), 124, 131
„Стара Україна" (журнал), 102, 114, 116, 126
Страйк (залізничний), 1, 3
Студенти: у Берліні, 228, 262; у Женеві, 327; у Пшибрамі, 60; у Чехії, УВУ, 44, 59, 60, 85, 96; кутя, 262, 264; стипендисти, 296, див. ще: Семінарійні; Т-во
„Студентський Вісник" (журнал), 183, 189, 190
Стяг (Т-во в Подебрадах), 171, 259
Султан, 92
Т. У. П. (Т-во Укр. Поступовців), 73
"Teatr ukraiński" (стаття Д. Дорошенка), 122
Товариство Укр. Техніків і Аґрономів, 153
„Тризуб" (журнал), 186
Уенерівці, 200, 247, 248
„Україна" (журнал), 234, 343
„Україна на переломі" (твір Липинського), 47, 52, 87, 93, 189, 190, 193, 204, 274, 282, 321-323
Українізація (кабінету міністрів), 2, 7, 8,

Українофіли, 71
Українська видав. спілка (Чернівці), 44
Українська Господарська Академія в Подебрадах, 85, 111
Українська Держава, 29. IV.-15. XII. 1918 р.: офіційна назва 2, 4-9, 126, 171, 265; міністр, міністерство закордонних справ, 1-9: Вістник Державних Законів 1918 р., 48, 49, 54, 59, 115, 116; грошова система, 111; бюджет, 72; земельна реформа 1, 8; члени уряду, 1-9, 54, 86, 112, 181, 186, 293; див. Історія України 1917-1923, том II, Дм. Дорошенка.
„Украинское движение" (книжка А. Цариннкі), 188
Українська мова як державна, 1918 р., 126
„Українська Нива" (часопис), 253
У. Н. Р. (Українська Народня Республіка), 107, 111, 144, 285, 298, 294
У. С. С. Р. (Укр. Сов. Соц. Республіка), 281
Українська соціялістична демократія, 54, 60, 71, 76, 144, 186
„Українська Трибуна" (часопис), 58
Українське Історико-Філологічне Т-во, 270, 272, 273, 277, 289
„Українське Слово" (часопис), 43, 44, 98
Українське Т-во Червонохресної Допомоги, 119, 122
Український Вільний Університет, 42, 44, 50, 51, 74, 76, 85, 94, 101, 110, 134, 156, 184, 203 (додаток), 210, 271, 273, 296, 299
„Український Голос" (часопис, Вінніпеґ), 116, 121, 122, 135, 146, 149, 152, 153, 158, 160, 161, 192
„Український Голос" (Перемишль), 172, 175, 211
Український Історик-Марксист (т-во у Харкові), 298
„Український Козак" (журнал), 70
Український комітет, 204
Український науковий з'їзд, 187-189, 205, 208, 211, 214
Український Науковий Інститут (Берлін), 114, 116, 117, 119, 121-24, 126, 134, 163, 189, 190, 193, 194-203, 205-207, 209-214, 216-218, 239, 246, 254, 256, 260, 266, 270, 273, 274, 276, 278, 279, 284, 289, 291, 292, 295, 298, 299, 301, 303, 308, 311, 312, 318, 319, 325, 329, 330, 337, 338, 340, 342-344; доповіді, 229, 233, 237, 246, 247, 258, 260-262; кураторія, 246, 249, 253, 258, 260, 261, 302; публікації, 231, 234, 242, 258, 260, 262, 266-269, 274, 277, 281, 292, 298, 325; студенти, 239, 256, 258, 260; члени, 239, 246, 247, 249, 258, 260
Український Науковий Інститут Громадознавства, 134
Український Національний Союз, 7
Український Педагогічний Інститут, 90, 94, 183, 278, 289
Український Соціологічний Інститут 198, 199, 200, 202, 203
У. С. Х. Д. (Український Союз Хліборобів Державників), 336, 337
„Український Студент" (журнал), 184
„Український Філятеліст" (журнал), 149
Український Червоний Хрест, 13, 14, 16, 39
„Українські Щоденні Вісті" (часопис), 152
Українці „несвідомі", 71
Університет: український, 6; Укр., проектований у Кракові, 111, 114; чеський, виклади Д. Дорошенка, 194, 202, 265, 269-272, 298, 312, 331
Фашисти, 201
Федералісти, 98
Федеративна Русь, 10, 98
Філософський з'їзд у Варшаві, 257
Фльота, 2, 7
Foyer d'etudes Slaves у Женеві, 323, 326
„Хлібороб" (журнал), 18
„Хліборобська Україна" (журнал), 47, 49, 51, 52, 60-62, 73, 85, 87, 92 96, 127, 131, 138, 144, 148, 150, 155, 156, 159, 164, 166, 174, 177-179, 184, 189, 190, 191, 193, 194, 199, 200, 203,

204, 264
Хліборобський Союз, 215
Хмельниччина (студ. реферат)), 59
Холмська справа, 78; див. ще Берестейський договір
"Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte" (журнал), 343, 345
„Цяпкіяда" (літ. твір), 211
"Czas" (часопис), 73, 205
Часописи: київські, 147; українські заборона у Чехії), 152
Червона Калина (в-во), 63
„Червоний Шлях" (журнал), 96
Червоно-Хресне Товариство, див. Українське
Чеський університет, див. Університет
Шаповаловці, 200
Швайцарія — укр. місія, 7
Шевченківське свято, 57, 347
"Szlachta na Ukrainie" (твір В. Липинського), 29
Шпигунство (совєт. акція), 111

ПОКАЖЧИК ІМЕН І МІСЦЕВОСТЕЙ

Цей покажчик охоплює лише листування, а не супровідні статті. Числа у покажчику відсилають до сторінок книги.

Аахен (нім. місто), 305, 307
Аббація (тепер Опатія, місц. Юґосл.), 255
Австрія, 1, 5-10, 12, 15, 19, 30, 48, 51, 52, 59, 62, 66, 92, 116, 151, 152, 159, 165, 166, 168, 172, 248, 249, 295, 398, 399, 426
Адасовський, 154
Адорацький, Вл., істор., 416
Алексеев, Михаил (рос. ген.), 5
Альвенслєбен, Вернер, граф (зв'язковий між нім. посольством і гетьманським двором у Києві 1918), 214
Альжир, 372
Америка, 16, 68, 69, 110, 111, 129, 157, 180, 201, 207, 211, 217, 242, 244, 270, 345, 347, 348, 385-387, 389
Англія, 16
Андерсон, 144
Андрієвський, Віктор (гром.-пол. діяч), 55, 222, 259, 261, 286
Андрієвський, Опанас (член Директорії УНР), 166, 413
Антоній (Храповицький, рос. митроп.), 169
Антонович, Володимир (історик), 182, 265, 275, 284, 285, 368, 403, 413, 414
Антонович, Дмитро (син Володимира, історик мистецтва, проф. унів., культ. діяч), 34, 43, 63, 73, 81, 83, 90, 91, 97, 126, 132, 145, 165, 167, 175, 197, 227, 231, 237, 265, 268, 269, 273, 284, 286, 291, 312, 323, 325, 327, 331, 332, 334, 345, 348, 414
Антонович, Катерина (археол.), 366
Антонович, Михайло (син Дмитра, історик), 268, 269, 354
Арва, (річка), 373
Арґентіна, 222
Аркашон (Arcochoń, місто), 305
Артимович, Агенор (мовозн.), 132
Атени, 139
Афанасьєв, Юрій (дир. київ. банку, держ. контрольор в гетьм. уряді 1918), 319
Багалій, Дмитро (історик), 46, 72, 270, 271, 273, 279, 284, 287, 303, 364, 367, 391, 392, 395, 419
Бадеґ (Badegg) (селище, Стирія Австр.), 317, 326, 332, 335, 338, 350, 381, 401
Баден (місто в Австр.), 224, 345
Базілевич, Василь (історик, діяч Черніг.), 263
Базілевський, Микола, (студент у Берліні), 299
Базяк, Ісаак (політ. діяч), 180, 185
Bainville, Jackes (І. Беивіль, франц. історик), 315, 320
Балкани, 18
Балтицьке море, 339, 407
Бантиш-Каменський, Дмитро (історик), 55, 74, 136, 137, 206, 211, 212, 218, 220, 221, 227, 251, 273, 279
Барановський Христофор, 427
Барвінський, Богдан (історик), 198
Барвінський, Олександер (політик, письм., педагог), 80, 198, 221
Баришпіль (місто), 191
Барцельона (місто), 308, 343
Баторий, Стефан (поль. король), 198
Бать, Олекса (студент), 321, 343
Бачинський, Володимир (політ. діяч у Львові), 180
Бачинські (родина), 374
Безбородьки (рід), 57
Бек, Фл. (перекладчиця в канц. Укр. Наук. Інст. в Берліні), 268
Белов (жанд. полк., Полтава XIX ст.), 411
Belska (п-ні), 34
Бенеш, Едвард (през. Чехо-Слов.), 323
Бенеш (місто), 137
Бень, Василь (адютант Гол. От.), 23
Бердяев, Николай (рос. філ., історіософ), 164, 165, 167, 169, 200, 217

Берестечко (істор. місц.), 323
Берлін, 1, 5, 8, 9-13, 15, 20, 22, 25, 28, 30-39, 47, 50, 51, 75, 80, 85, 89, 91-93, 98, 100, 102, 103, 106, 109, 112, 114, 115, 117, 119-122, 127, 123, 144, 147, 149, 151, 158, 159, 161, 163-166, 168-171, 173, 180, 184, 185, 188, 190, 193, 195, 201, 208, 209, 213, 214, 216, 219, 222, 223, 225, 226, 228-231, 233, 237-244, 248, 253, 255, 257, 259, 262, 264, 266, 267, 273, 277, 283-286, 288, 290-294, 300,304-306, 308, 310, 311, 313, 316, 321, 323, 325, 328-330, 333, 337, 338, 341-346, 353-355, 372, 374, 376-378, 381, 382, 384, 385, 391, 395, 398, 400
Бернадотт, Жан (маршал Франції, пізн. король Швеції і Норв., як Карло XIV), 273
Бесарабія, 132
Биковський, Лев (книгозн., тоді студент), 42, 47, 317, 321
Біднов, Василь (істор. церкви, проф., 19, 20, 26, 49, 52, 84, 91, 119, 122, 146, 165, 175, 209, 210, 212, 227, 231, 254, 269, 272, 273, 284, 286, 288, 301, 304, 323, 329-331, 414
Бідло, Ярослав (чеськ. словянозн.), 289
Білгород (місто), 18, 19, 90, 153, 389
Білопольський, Андрій (політ. діяч), 20, 21, 26, 191
Біляшевський, Микола (археол.), 366
Біркенвердер (місто), 267
Бірчак, Володимир (письм. і гром. діяч), 371, 377
Бісмарк, Отто (нім. канцлер), 319
Блаватний (приват. вчитель Данила Скоропадського), 222
Блакитний, Василь (псевдо Елланський, політ. діяч), 154
Близнюк, Козьма, 306, 321, 324, 338, 339, 375-377, 396
Bliverintzius, Aaron (польс. історик-хроніст), 254
Бобринський (рос. політ. діяч), 426
Богун-Федоренко, 394
Боковська (дочка граф. Толстоя), 186
Болгарія, 8, 13, 399
Boniecki, Adam (поль. геральдик і родознавець), 242
Борщак, Ілько (історик), 81
Боснія, 53
Бразілія, 23
Браф (д-р), 188
Бреслав (місто), 272, 299
Брешко-Брешковская, Екатерина (російська діячка), 298
Брно (місто), 82
Брунст, Віктор Ол. (тов. мін. земельних справ 1918), 39
Буг (ріка), 8, 9
Будапешт (місто), 27, 399
Будишин (місто), 161, 163, 165
Букарешт, 134
Bühlau (місто), 81
Буріян, Стефан (Burjan v. Rajecz S., граф, мін. зовн. справ Австрії 1917-18), 7, 59, 60, 65, 144
Бутенко, Борис (мін. шляхів, 1918), 17, 318, 319
Буткевич, 242
Ваґнер, Юлій (мін. праці, 1918), 153, 319
Валуевъ Петръ (рос. міністр XIX ст.), 411
Вальдемарас (Waldemaras, Augustinas, премієр мін. Литви 1919-1922 і 1926-1929), 306
Ванзее (місц.), 40, 46, 49, 55, 62, 71, 92, 93, 103, 123, 143,151, 152, 157, 163, 171, 194, 199, 213, 215, 231, 239, 242, 250, 253, 263, 264, 271, 304, 378, 388
Ванькович, Станіслав (гол. поль. дипл. місії, Київ, 1918), 139
Варна (місто в Болг.), 399
Варшава, 26, 41, 44, 83, 85, 108, 115, 125, 127, 204, 264, 283, 321, 329-331, 335, 381
Wartenstein — диви Klein W.
Василенко, Микола (історик, міністр осв., 1918), 38, 114, 202, 204, 217, 286, 318, 366, 419
Василько, Микола (посол з Буковини до австр. парляменту у Відні), 96, 97

Васильчикова, Марія (сусп. діячка), 21, 94, 136, 378
Василевський, Леон (поль. політик і публіцист), 128, 135
Веймар (місто), 337
Weissius, M. (історик 17 ст.), 254
Величко, Самійло (коз. літописець) 90, 224
Вельямінов, Степан (през. Малорос. Колегії, 18 в., рос.), 243
о. Вергун, Петро (кат. свящ.), 250, 260, 270, 271, 299, 314, 338, 339, 347
Верещинський, Юзеф (латино- кат. єпископ в Києві на переломі 16-17 ст.), 198
Вернадський, Володимир (акад., перший президент Укр. Акад. Наук, 1918), 202, 204
Версаль, 314
Виговський, Іван (гетьман 17 ст.), 311
Винниченко, Володимир (письм., голова Дир. УНР, політ. діяч), 93, 134, 154, 226
Вировий, Євген (культ. діяч), 67, 68, 144, 178, 184, 308
Витовт (литов. князь), 395
Вишиваний Василь, (архикнязь Wilhelm Habsburg), 21, 23, 24, 27, 28, 30, 402
Відень, 7-10, 12, 14, 15, 17, 19, 20-26, 29, 31-36, 38, 39, 41-46, 49, 53, 54, 60, 62, 63, 66. 67, 75, 86-89, 90-96, 100, 116, 119, 123, 133, 136, 140, 156-158, 160, 164, 166-169, 171, 172, 174, 180, 182, 206, 208, 209, 215, 217, 219, 222, 242, 254, 255, 272, 281, 288, 290, 299, 302, 324, 330, 341, 345, 376, 387, 400, 424, 426
Віленщина, 318
Вільгельм II (нім. імпер.), 75
Вільно (місто), 127, 318, 330
Вінервальд (клімат. місц.), 267
Вінніпеґ (місто), 128, 144
Вінклер, (Winkler, проф.), 276
Віннігер, 148
Вінтер (Edward Winter; нім. істор.), 326, 336
Вісмар (місц.), 339
Владикавказ (місто), 423
Вітошинський, 400
Влтава (ріка), 70, 301
Вовчок, Марко (письм.), 303
Возняк, Михайло (літературознавець, проф.), 259
Волинь, 8, 141, 157, 206, 374, 389
Волковъ (губернатор), 411
Вольтнер (панна), 270, 303
Вояківська, Марія (Грушевська), 423
Врангель, Петро (рос. ген.), 24, 37, 127
Вязлов, Андрій (гром. діяч), 319
Гавриленко Гр. (член Полт. Громади, XIX ст.), 410
Гадяцький (повіт), 311
Hahn (dr.), 105
Гаґа (місто), 256
Гайденштайн (Heidenstein Joannes, поль. історик), 254
Гайніш, (проф), 272, 299
Гак (Hack, антиквар), 255
Галаган, Микола (дир. заг. департ., 1918), 146
Галичина, 1, 5, 8, 16, 28, 47, 59, 63, 84, 94, 106, 119, 141, 157, 200, 270, 374, 411, 426
Гамбурґ (місто), 270
Ганьківський, Володимир (лікар) 38 40, 42, 45, 47, 49, 53, 54, 60, 63, 66, 67, 73, 82, 89-91, 93, 137, 144, 177
Hartknoch, Christoph (істор. 17 в.), 254
Гасенко, Юрій, 68
Гекен [Черняхівська], 296
Гемпель, 184
Гербель, Сергій (міністр, 1918), 318, 320
Герасимчук, Василь (історик), 198
Гетьманщина (терит. поняття), 408
Гехтер, Максим (публіцист), 191
Глухів (місто), 212, 373
Гнатишак, Микола (ред.), 268, 299, 317
Гнатюк, Володимир (етнограф), 137, 142, 150, 159, 232
Гоголь-Яновський, 137, 328, 410
Геч (Hötzsch, Otto, історик, проф. Берл. унів.), 302, 335, 415
Голубович, Сидір (гром. діяч), 20

Гольцгаузен (видавець), 168
Гоморра (бібл. місто), 378
Гончаров, Иван (рос. письм), 218
Горбань, Микола (історик), 83
Горбачевський, Іван (проф.), 88, 165, 197, 209, 231, 291, 323, 403
Горбенко (лікар), 18
о. Горникевич, Мирон (парох церкви св. Варвари у Відні), 255
о. Горникевич, Теофіль (проф.), 390
Hochwartner (власник готелю в Райхенау), 91
Грабина, Леонід (проф.), 242
Греков, Олександер (ген., нач. вожд УГАрмії 1919), 402
Григоренко, Грицько (член Полтавської Громади XIX ст.), 410
Гриневецький, Степан (лікар у Чікаго, політ. діяч), 129, 387, 389
Гринюк, 122
Гринько, Григорій (сов. політ. діяч), 273
Грінченкова, Марія (дружина Бориса, літераторка), 97, 130, 152, 191, 277, 306
Груба Скала (місцевість), 17
Grüning (секр.), 375
Грузія, 171
Грушевський, Михайло, 43, 56, 73, 109, 114, 134, 144, 273, 287, 301-303, 328- 342, 346, 349, 351, 352, 354-360, 364-368, 419, 420, 423
Гуревич, Зиновій (історик), 419, 420
Гурко, Василий (рос. ген.), 117
Гутник, Сергій (міністр, 1918), 319
Гавронський-Равіта, Францішек (польський історик), 85, 115, 116
Галаґан, Григорій (гром. діяч), 57
Галаґан (панна), 145, 146, 150
Галл (Gallus; Anonymus; Baldwin, Martinus, поль. хроніст), 98
Ґданськ (місто), 52, 299
Геровський (рос. політ. діяч), 426
Геттінґен (універс. місто в Нім.), 303
Голомбек (Gołąbek, поль. історик), 83, 85, 108, 115, 135
Ґрадо (острів), 387, 389
Ґрац (місто), 70, 338, 341, 381
Гренер (Gröner), Вільгельм (ген., шеф штабу нім. армії в Україні 19-18), 9, 214, 229, 230, 232, 233, 235, 241, 246, 252, 261, 264, 266, 270-272, 274, 278, 279, 292, 294, 301, 323, 334, 336, 343, 344, 346, 421, 422
Grondski, Samuel (поль. історик), 254
Ґрукевальд (Grunewald; місц.), 252, 273, 279, 280, 281, 285
Дальмація (країна), 60
Данилевич, Василь (історик), 114
Данціґ, див. Ґданськ
Дельвіґ (студент), 375
Демченко, В., 57
Денікін, Антон (рос. ген.), 16, 117, 183, 185, 189
Деркач, 154
„Діло" (щоденник у Львові), 70
Длуґош, Ян (поль. літописець), 98
Дністрянський, Станислав (правник, політ. діяч), 34, 116, 129, 140, 261
Доблінґ (місц.), 23
Dobřichovice (містечко), 86, 87, 89, 91, 104, 124, 127, 136, 145, 156
Долгорукий, П. (князь, політ. діяч, кадет), 81
Доманицький, Віктор (проф), 195, 197, 200, 224, 305
Домаха (служниця), 191
Дон (країна), 5, 40, 117, 132
Донська Область, 5
Донцов, Дмитро (політ. письм.), 137, 142, 148, 150, 186, 201, 204, 222, 327, 419
Дорошенко, Володимир (бібліограф, гром. діяч), 74, 187, 202, 205, 218, 254, 259, 260
Дорошенко, Дмитро, усюди, див. покажчик змісту
Дорошенко, Наталія (друж. Дмитра, б. драм. артистка), 20, 23-29, 35 36, 38, 42, 44-46, 48, 49, 54, 59, 63. 69, 70, 79, 80-89, 90-93, 95, 124, 125, 127, 132, 133, 143, 145, 152, 156, 157, 160, 169, 170, 174, 177, 178, 183, 186-191, 193, 197, 198, 209, 212, 218, 223, 225, 228, 231, 235, 241, 248, 252, 256-258, 265, 267, 271, 273-275, 277, 280, 282, 284, 286, 300, 307-310, 312,

313, 315, 318, 328, 329, 331, 332, 335, 337-339, 347, 348, 350, 360, 362, 366, 369, 371, 374, 375, 378, 379, 381, 384, 385, 387-392, 394, 395, 397, 399, 402
Дорошенко, Петро (гром. діяч), 22, 75, 99, 117
Дорошенко, Петро (гетьман), 311
Дорошенки (рід), 122
Доценко, Олександер (адютант С. Петлюри), 139
Драгоманов, Михайло (учений), 57. 141, 186, 187, 275, 373
Дрезден (місто), 285, 299, 369
Дубровскій, Сергей (історик), 416
Дунай (ріка), 87
Дякови (родина), 93, 275
Евразія, 336
Европа, 16, 111, 256, 291, 294, 301
Егоровъ, Дм. (історик), 416
Ейхельман, Отто (проф.). 40, 43, 403. 427
Еспанія, 308
Єзерка, (власник пом. де жив Дор.), 186
Єлисавета (рос. цариця), 51
Єна (місто), 348
Єршов, Анатоль (історик), 287, 394
Єфремов, Сергій (політ. і церк. діяч) 63, 129, 135, 152, 154, 169, 181, 197, 204, 240, 249, 250, 256, 272, 273, 287, 291, 294, 299, 305, 321, 328, 366
Женева (місто), 315, 325, 345, 368-371, 374, 375, 426
Жеребко, Орест (гром. діяч), 71, 72, 84, 85, 98, 102, 107, 108, 123, 132, 136, 141, 144, 147, 157, 160, 187, 210, 211, 217, 218, 280, 297, 389
Жук, Андрій (політ. і гром. діяч), 11, 17, 40, 240, 290, 294, 346, 352, 402, 403
Жук, Анна (дружина Андрія), 400
Жученко, Михайло (меценат), 412
Забаревський (псевд. Д. Дорошенка), 184, 202, 204, 210, 345, 392
Завадський, Сергій (держ. секр., 1918), 39, 43, 47, 48, 55, 58, 186, 319
Заїкін, Вячеслав (історик-правник), 106, 111, 113, 127, 188, 191, 194, 197, 198, 202, 204, 205, 208, 254, 268
Зайдлєр, Ернст (проф. унів.), 7
Залєский, Богдан (поль. поет української школи), 365
Залєський, Петро (ген., автор цінних військ. студій), 112, 117, 129, 172, 182
Залізняк, Микола (політ. діяч), 186, 398, 400
Залозецький, Володимир (візантолог), 121, 150, 186, 201, 202, 210, 211, 228-230, 232, 234, 238, 240, 242, 244, 246, 249, 250, 251, 255, 257, 258, 264, 267, 268, 273, 278, 280, 281, 288, 290, 292, 295, 296, 298, 299, 321, 333, 334, 343, 344, 358, 369-371, 383, 388, 390
Запороже (Запоріжжя), 111, 407, 408
Запорожець, 176
Збруч (річка), 16
Здзєховський, Маріян (поль. історик літератури, проф. у Вільні), 182
Земерінґ (місц. в Австрії), 401
Зерінґ, М. (проф. унів.), 233, 234, 264, 271, 302, 305
Зіморович, Юзеф (поль. історик), 254
Зінківський, Василь (проф., міністр, 1918), 39, 47, 48, 55, 61, 112, 150, 151, 153, 155, 156, 186, 319
Золотов (автор грамат.), 410
Зорка, Самійло (автор діярія, 17 в.), 224
Зоц, Павло, 173
Іберсберґер — див. Übersberger
Іваницький-Василенко, Сергій (історик права), 217
Івасюк, Іван (кооператор, Кубан. діяч), 225
Ігнатій Михайлович, 25, 28, 29, 32
Інсбрук (місто), 26
Іскрицькі (іст. рід на Чернігівщині), 57
Італія, 220, 264, 267, 268, 282, 426
Йоахімів, див. Йоахімсталь
Йоахімсталь (Joachimstall, лікувальне купання в Чехослов.), 143, 152, 169, 170, 177, 178, 183
Каас (Kaas, прелат), 355, 362
Кабачків, Іван (економіст-правник), 153, 155

Кавказ, 318, 410, 424, 426
Каленберґ (горбовина б. Відня, іст. місце перемоги над Турками 1683) 23
Каліш (місто), 41, 167
Калка (річка), 297
Камянець-Подільський (місто), 18, 333
Канада, 148, 211, 297
Каплинський, 268
Капніст, Василь (політ. діяч, письменник), 327
Карамзин, Николай (рос. історик), 248
Каранович (радник), 400
Карл IV (цісар), 89, 96
Карл I (імпер.), 34
Карльсбад (лікув. місц.), 17-19, 152, 265
Карпати (гірське пасмо), 219
Карпократ (мислитель 2 ст., співосн. філос. школи гностиків), 195, 404
Катерина I (рос. цариця), 51
Катеринослав (місто), 202, 210, 331
Катеринославщина, 410
Квітка, Григорій, (письм.), 326
Келлєр (проф. унів. в Кілі, член кураторії У. Н. Інституту), 233, 234, 238, 271, 278, 421
Келлєр, Ганна (з дому Чикаленко), 238, 303, 325, 336, 348, 372, 374
Кельн (місто), 316, 422
Кеніґсберґ (місто), 343
Київ, 5, 7, 14, 19, 22, 38, 39, 46, 63, 97, 100, 108, 117, 119, 122, 128-130, 135, 140, 152, 155, 182, 184, 191, 198, 202, 212, 220, 225, 240, 270, 272, 273, 277, 279, 287, 296, 299, 300, 394, 407, 423-425
Київщина, 99, 131
Кізеветтер, Александер (рос. іст.), 212
Кіль (місто в Нім.), 233, 238, 254, 303
о. Кіндій, Михайло (укр. катол. священик в США), 270, 271
Кістяковський, Ігор (правник, мін. внутр. справ, 1918), 39, 40, 42, 43, 71, 100, 101, 105, 134, 153, 281, 282, 297, 300, 308, 313, 315, 316, 318, 335, 341, 403, 427
Klein Wartenstein (селище в Долішній Австрії, замок кн. Васильчикових), 75, 138, 186
Клепатський, Павло (історик), 212, 224
Клименко, Пилип (історик), 72, 407, 408
Коберський, Карло (політ. діяч, кооп.), 227
Кобза, 328
Ковалевський, Микола (політ.діяч), 101, 180
Коваліви (видатна укр. родина в Женеві), 372-374
Коваль, Володимир (аґроном), 34
Ковальський (член політ. гром.), 410
Ковно (місто), 188, 191, 194, 208
Козелецький (повіт), 72
Козій, Омелян (секретар дипл. місії до Скандин. держав), 306
Козловський, Всеволод (урядовець укр. пос., Берлін), 15
Колесса, Любка (піяністка), 288
Колесса, Олександер (мово- і літературознавець), 34, 72, 81, 83, 91, 97, 116, 190, 227, 240, 253, 260, 278, 284, 323, 325, 413, 414
Колокольцов, Василь (учений агроном, мін. земельн. справ, 1918), 319
Кониський, Олександер (письменник) 74, 137, 410-412
Кордуба, Мирон (історик, проф), 394
Корж, Іван (б. адютант полк. Болбочана), 43, 85, 168
Король, Ант. (студент), 49
Королів, Василь (письм.), 238
Королів, Федір (політ. діяч), 171, 238
Коростовець, Іван (дипломат), 104, 105, 107, 114, 116, 126, 171, 215, 242, 247, 254, 256, 263, 271, 319, 393, 421
Косаренко [Косаревич], Василь (урядовець мін. зовн. справ), 10
Косинська, 146
Косинська, Таня, 145, 146

Косинський, Андрій (син), 144-148, 150, 152
Косинський, Володимир (проф. економ.), 39, 43, 47, 48, 55, 144-147, 154, 159, 186, 319
Косинський, Криштоф (укр. шляхтич, організатор першого повстання проти Польщі 1591-1593), 146
ропадського), 26, 172
Косинські (родина), 146, 150
Костомаров, Микола (історик), 43, 135, 248, 406
Кочубеї (іст. рід), 57
Кочубей, Василь (адют. Гетьм. Скоропадського), 26, 172
Кочубей, Микола (член Ради Присяжних УСХД, співроб. В. Липинського), 11, 23, 26, 38, 82, 263, 264, 270, 278, 287, 293, 295, 297, 298, 305, 313, 320, 334, 341, 345, 347, 383, 390, 391
Кочубей, Олександра, 410
Краків (місто в Польщі), 96, 98, 99, 119, 189, 261, 262, 312
Красицький, Гр., 182
Кревецький, Іван (історик), 20, 136, 138, 182, 198, 202, 352
Криворівня (село), 424, 426
Крига, Олександер (б. особистий адютант Гетьмана Скоропадського, керів. В-ва „Ратай" у Берліні), 33-36, 80, 109, 120, 353
Крилач, Сава (літературний псевдонім Людвика Гримало-Сідлецького, укр. письм., політ. діяч), 23, 26, 29, 31, 32, 35, 37, 38, 40, 47, 75, 84, 133, 295, 402
Крим, 5, 9, 37, 132, 308
Кримський, Агатангел (орієнтол.), 299
Крипякевич, Іван (історик), 90, 198, 202
Кричевський, Станислав Михайло (київськ. полковник, Хмельничанин), 76, 115, 123, 224
Кромер (Kromer, Marcin, також Cromer і Cromerus, поль. єпископ Вар. мінський, історик і держ. муж 16 ст.), 254
Кро, д-р (доцент філос. факульт. на унів. у Женеві), 373
Кронштейн, (жид з Волині, знайомий В. Липинського), 285, 288, 369
Кубань (країна), 5, 28, 76, 132, 221, 223, 225
Кузеля, Зенон (етногр., проф.), 82, 249, 299, 349, 353
Кузьмин-Караваєв (свящ.), 336
Кулик, Василь (член політ. гром. XIX ст.), 410
Куліш, Пантелеймон (письм., істор.) 16, 191, 303, 353
Кучабський, Василь (істор.), 262, 263, 311, 323
Л. (Льозанна, місто в Швайцарії), 32
Лазаревський, Олександер (історик), 43, 155
Латвія, 220
Лашкевич, Олександер (історик), 144
Лащенко, Вячеслав (письм., пед.), 367
Лащенко, Ростислав (історик), 66, 102
Лебединський (повіт), 125
Лебідь-Юрчик, Харитон (економіст) 59, 258, 259, 270, 287, 321
Левинський, Володимир (соціол., публіцист), 19, 279, 401
Левицький, Володимир (адвокат, політ. діяч, автор праць про В. Липинського), 248
Левицький, Кость (політ. лідер гал. українців на переломі XIX і XX ст.), 20
Левицький, Модест (письм., лікар), 142
Левицький, Орест (історик), 366, 423
Ледницький, (Lednickl Aleksander, поль. політ. діяч, посол до Думи, адв.), 318
Ленін, Владимир, 418
Леонтович, Володимир Мик. (мін. зем. справ, 1918), 37, 40, 69, 70, 72, 75, 80, 97, 127, 133, 225, 282, 286, 319, 323, 366, 403
Леонтович, Юлія (науковець), 366
Лепкий, Богдан (письм., літературознавець), 106, 189
Лє Бон (Le-Bon, Gustave, фран. соц.-психол.), 315

Лизогуб, Федір (премєр-міністр, мін. внутр. справ, 1918), 6, 8, 57, 137, 143, 318, 319
Lynard, Charle (кореспонд. Репніної), 373
Липинський, Вячеслав, — усюди, див. ще Покажчик змісту
Липинський, Станислав (брат Вячеслава), 340, 341, 342
Липськ (Ляйпціґ, місто), 278
Лисенко, Микола (композитор), 173
Лисюк-Каленик, Григорій (гром. діяч), 345, 348
Литва, 200
Литвин, Михалон (хроніст 16 в.), 51
Лівицький, Андрій (през. У. Н. Р. в екзилі), 139
Лівобережжя, 137, 178
Liebach (Любляна), місто, 341, 381
Лінніченко, Платон (член Мир. Делеґ. 1918 р.), 427
Лінц (місто), 340, 341, 381
Літинський, М. (криптонім), 75
Лобода, Віктор (політ. діяч XIX ст.), 411
Лодзь (місто), 320
Лозинський, Михайло (д-р міжн. права), 34, 59, 60, 61, 76, 205, 266
Локоть, Т., 57
London, 389
Лоська (пані), 127
Лоський, Ігор (студ. історик), 46, 59, 61, 83, 84, 115, 131, 134, 136, 138, 139, 171, 173, 184, 304, 306, 332, 341, 352, 354
Лоський, Кость (проф. рим. права), 33, 251, 275, 323
Лотоцький, Олександер (мін. віровизнань, проф.), 17, 24, 40, 46, 149, 165, 175, 196, 204, 259, 266, 285, 305, 319, 321, 322, 325, 331, 335, 414
Лотоцькі (родина), 193, 198
Лукасевич, Євмен (гол. дипл. місії у Швайц., лікар), 13, 24
Лукашевич, Андрій (тов. мін. шляхів, 1918), 57
Лукомський, Владислав (рос. геральдик), 117
Луцьк (місто), 285
Любавський, Матвій (історик), 416
Любеч (місц.), 74
Любинський, Всеволод мін. здоров'я, 1918), 319
Люнденбурґ (місц.), 24
Лютер (Luther, Hans, райхсканцлер), 305
Луцілій (староримський сатирик), 393
Ляндсберґ, В. (мін. торгівлі, 1918), 318-321, 324
Ляндсберґи (брати, поміщ. на Віленщині), 318
Ляріш (Larisch, Edward, граф, сотник, адютант Вільгельма Габсбурґа), 23, 28, 31, 297
Лярішенко — диви Ляріш
Лярошель (місто), 307, 308
Ляссота, Еріх (автор діярія, 16 в.), 161
Лятошинський, 50
Ляцький (проф.), 218
Львів, 22, 50, 55, 62, 66, 69-71, 74, 90, 111, 118, 120, 132, 135, 141-143, 148, 157, 158, 182, 184, 188, 202, 225, 236, 266, 270, 285, 291, 321, 327, 333, 336, 345, 355, 366, 411, 412, 423, 424
Мадярщина, 24
Маєр, К. (письм.), 343, 345
Мазуренко, Василь (політ. діяч), 59
Майнеке, (Meinecke Friedrich, проф. Берл.), 266, 270, 271
Макошин (місц), 410
Максимів, Микола (адмірал фльоти, тов. мін. військ. справ, 1918), 365, 372
Маланюк, Євген (поет), 294
Malet 41, 45, 46
Маляревський (автор споминів про ген. П. Скоропадського), 44, 45
Мальцан, (нім. м-во зовн. справ), 105, 106
Мануїльський, Дмитро (політ. радян. діяч), 427
Мануйлівка (село), 333
Марголін, Арнольд (політ. гром. діяч і дипломат), 402
Mariazell (австр. відпустова місц.), 21-24, 28
Марієнбад (місто), 345, 355

Маркович, Микола (історик), 283
Marmaggi (нунцій), 146
Мартос, Борис (премєр-мін. Директорії У. Н. Р., проф.), 34
Масарик, Тома (през. Чехосл.), 129, 140
Маслов, Сергій (бібліол.), 270
Матушевська, В. 305
Матюшенко, Борис (лікар наук., соц.-дем., особистий приятель В. Липинського), 27, 33, 156, 165, 166, 174, 253, 254, 271, 274, 283-286, 290, 291, 330
Мелхиседек Значко-Яворський (прав. восл. архим.), 51
Мельгунов Сергей (рос. істор. і політик), 190, 219, 270
Мельник, Валеріян (лектор з Госп. Акад. в Подєбрадах), 130, 131
Мельник, Йосиф (батько Валеріяна, лектор як вище), 134, 139, 173, 175, 176, 180, 232
Мельник (свящ.), 173
Мельники (родина), 175, 176, 265
Мерінг, С. (міністр торгівлі), 319
Миклашевські (рід), 410
Милорадович Григорій (граф), 74, 129
Милорадович, Єлисавета (з Скоропадських, гром. діяч., 19 в.), 74, 75, 129, 132, 134, 138, 141, 142, 172
Милорадович, Лев, 410
Милорадович, Наталія, 410
Милорадович, Ольга і Ол. (графи), 74, 136
Милорадович, Петро, 410
Михальчук, Костянтин (мовозн.), 119, 366
Мицюки (родина), 186
Мілюков, Павел (рос. політ. діяч), 84, 196, 420
Мілько (студ.), 268
Мінськ (місто), 416
Мірні (родина), 186
Мірчук, Іван (проф., філолог, історик культури), 59, 88, 90, 103, 129, 136, 140, 143, 156, 164, 168, 261, 209-211, 216, 229, 230, 232, 234, 236, 238-242, 244, 247-251, 255-258, 260, 261, 264, 268, 269, 271, 274, 278, 280-282, 287, 288, 290, 292, 295, 298, 299, 302, 332-334, 343-345, 388, 391, 392, 421-423
Мірчуки (родина), 302
Мірчукова (пані), 270
Міхальський, Т. 351, 359
Міхновський, Микола (політ. діяч, адв.), 148
Міцкевич, Адам, 115
Моабіт (місц.), 264
Могила, Петро (митр. 16-17 в.), 101
Могилівська(губер.), 190
Могилів (місто), 336
Могилянський, Микола (пом. держ. секретаря, 1918, голова дипл. місії до Франції від Гетьмана 1918), 39, 47, 48, 55, 58, 59, 61, 62
Модзалевський, Вадим (історик-архівіст), 98
Мономах, Володимир (київ. князь), 273
Монтрезор, Адам (граф), 11, 83, 115, 200, 201, 205, 213, 215, 225, 262, 263, 279, 285, 295, 297, 320, 412
Моркотун, 48
Москва (місто і держ. — Московщина), 13, 181, 220, 279, 296, 300, 321, 329, 367, 373, 407, 416, 417
Мочульський, 354
Мошков (рос. соціолог), 208
Мудрий, Василь (журн., політ. діяч), 306
Мум фон Шварценштайн, Альфонс (нім. посол, Київ 1918), 9
Мурашко, Василь (політ. діяч), 139, 159, 173
Мюнхен (місто), 22, 30
Мякотин, Венедикт (рос. істор., політ. діяч), 100, 101, 102, 155, 159, 181, 184, 185, 187, 190, 219, 256, 268, 282, 297, 298
Назарук, Осип (д-р прав, укр. політ. діяч, письменник і публіцист), 94, 174, 176, 181, 185, 187, 188, 192, 208, 280, 290, 292, 296, 326, 364, 366, 368, 370, 371, 383
Наливайко (лікар), 207, 214
Наливайко, Северин (коз. отаман, 16 в.), 207, 302
Наполеон, 315

Наріжний, Симон (істор., музейник), 311, 365, 368
Науменко, Володимир (мін. освіти, 1918, етнограф), 152, 319
Немоловський, 57
Нестор, (літописець), 239
Нечкина, М. (історик), 420
Нижанківський, Нестор (композитор), 341
Ніжен (місто), 212, 224, 287, 302, 410
Ніковський, Андрій (публіцист, ред. „Основи", „Ради", „Нов. Ради", член Центр. Ради), 24, 115
Nikolasee (місц. б. Берліну), 49
Німбурґ (Німбурк, місц.), 134, 139, 159, 175, 177,
Німеччина, 8, 13, 18, 19, 36, 47-52, 73, 75, 85, 89, 93, 98, 143, 151-153, 159, 161, 165, 166, 168, 169, 172, 233, 237, 267, 279, 295, 309, 316
Новаковський, Михайло (політ. діяч), 129
Новгородсіверський (повіт), 145, 147
Новожилов, Н., 421
Нога, (полк.), 97
Нью-Йорк, 386
Оберучев, Константин (рос., полк.), 69
Огієнко, Іван (проф., мін. освіти), 106, 111, 113, 188, 201, 205, 210, 253, 273, 288
Одарченко, Олексій (проф. унів., правн.), 96, 111-113, 118, 120-122, 124, 125, 128, 199, 205, 216, 265, 286, 322, 403
Оглоблин, Олександер (історик, проф. унів.), 394
Одеса, 122
Окіншевич, Лев (істор. права), 367, 394
Окопенко, Андрій (лікар, діяч Черв. Хреста), 18, 19, 23, 33
Окуневський, Теофіль (посол до австр. парл.), 15, 38
Окуневський, Ярослав (адмірал австр. фльоти, лікар, сусп. діяч), 33, 38
Олерон (Oleron, острів), 297, 300-302, 305-309
Олесь, Олександер (поет), 332, 333
Оліверберґ де Ґрекані, Данііл (архим., дипломат, 17 в.), 205, 206
Олянчин, Домет (істор), 198, 222, 239, 253, 261, 268, 275, 277, 296, 323, 324
Омелянович-Павленко, Михайло (ген., нач. вожд Укр. Гал. Армії, Командарм армії УНР), 69, 165, 173, 174, 177, 180, 198, 201, 205, 242, 322, 324, 325
Оренштайн, Яків (видавець, жид. походж.), 317
Ортман, Ortmann (місц.), 179, 181, 183
Павлуцький, Григор (член мир. делеґ. 1918), 427
Павлюк (організатор Вільного Козацтва в Києві, 1917), 400
Падеревський, Ігнаци (піяніст, голова поль. делеґації на Пар. Мир. Конф.), 139
Паєрбах (місц.), 93, 95
Палацкий, Франц (чеськ. політ. діяч, істор.), 221, 225
Палієнко, 83
Палтов, Олександер (тов. мін. зак. справ, 1918), 319
Панкевич, Іван (славіст), 259
Панчишин, Маріян (лікар, сусп. діяч), 336, 345, 348, 355, 383
Пардубіце (місц.), 63
Париж, 15, 48, 61, 108, 112, 115, 120, 185, 198, 202, 219, 227, 231, 270, 273, 279, 281, 305, 307-309, 313-316, 406
Пархоменко, Володимир (істор.), 202, 205, 208, 210, 212, 410
Парчевич, Петро (австр. посол до Хмельн.), 80
Пасек, Ян (поль. письм. 17 в.), 85
Пассау (місто), 86, 87, 171
Пачовський, Василь (письменник, педагог), 200
Пашуканіс, Є. (історик), 416
Перетц, Володимир (філолог), 366
Петербург (тепер Ленінград), 58, 153, 182, 202, 303, 410, 425
Петлюра, Симон, 23, 71, 97, 112, 120, 134, 139, 180, 227, 273, 314, 373, 402, 413, 414

Петренко, Петро (катериносл. пов. староста, 1918), 296
Петров, С. Н. (держ. контрольор у кабінеті С. Гербеля, 1918), 319
Петрова (дочка Костя Михальчука), 119
Петровський, Микола (істор.), 212, 224, 226, 287, 301, 394
Петрушевич, Євген (адвокат, президент ЗУНР), 134, 227
Петрушевські (родина), 275
Пильчиков, Дмитро (гром. діяч, Полтава, XIX ст.), 410-412
Підкарпатська Русь, 47, 345
Підкарпаття, 133
Пілсудський, Юзеф (команд. польських легіонів проти Росії, начальник Поль. Держ.), 222, 223
Пільзно (місто), 381
Піснячевський, Віктор (публіцист), 28, 34
Пічета, Володимир (істор.), 303, 416
Піщани (місто), 24, 374, 375, 378, 379
Платонов, Сергей (рос. істор.), 303, 416
Подебради (місто), 42, 44, 48, 49, 69, 68, 82-84, 97, 130, 131, 134, 146, 156-159, 161, 167, 168, 171-177, 179, 197, 200, 218, 219, 226, 227, 242, 243, 266, 269, 325
Познань (місто), 85
Покровський, Михаил (рос. істор.), 303, 415, 418, 420
Полетика, Володимир (радник посольства Укр. Держави у Відні), 19
Полтава (місто), 64, 74, 81, 83, 99, 202, 224, 243, 410-412
Полтавець-Остряниця, Іван, 55, 203, 206, 217, 219, 222, 325
Полтавщина, 286, 410
Польща, 23, 25, 41, 110, 111, 115, 122, 123, 160, 180, 192, 222, 223, 260, 263, 265, 279, 304, 320, 390, 407, 425
Попов, Гр. (генеральний суддя за Центр. Ради, 1917), 217
Порш, Микола (політ. діяч, генер. секр. праці, 1917), 291, 343
Потоцький, Миколай (поль. кор. гетьм., 17 в.), 182
Потсдам (б. столиця пруськ. провінції, резиденція нім. цісарів), 33
Правобережець, В. (публіцистичний псевдонім В. Липинського в 1908-1914 роках), 365
Правобережжя, 182
Прага, 17, 18, 33-37, 39, 41, 43-48, 50-52, 60, 62, 64, 67-69, 73, 75, 77, 82, 83, 86, 89-93, 95-99, 101-105, 107, 111, 112, 115, 119, 121, 123, 126, 128, 129, 131-134, 137, 140, 145, 146, 150, 153, 155, 157, 159, 160, 165, 167-172, 174-178, 192, 200, 212, 214, 215-217, 219-222, 225, 226, 228, 230, 231, 234-237, 240-243, 255, 261, 262, 264-266, 268, 269, 273-275, 277, 280, 282-288, 290-295, 301, 305, 311, 320-322, 324, 325, 327, 329, 330-338, 340-342, 344, 346, 348, 353, 356, 363, 365, 368, 375, 378, 380, 381, 385, 391-395, 398-400, 403, 404, 412
Пресбург [Братіслава] (місто), 24
Пресняков, Александер (рос. істор.), 268, 269
Приходько, О. (педагог), 263
Прокопович, Вячеслав (прем. мін. УНР), 97, 112, 198, 315, 373
Пузино, (проф.), 336
Пулаский, Казимир (поль. родознавець і геральдик), 51
Пустосвят, Никита (протопоп, діяч рос. старообр.), 85
Пушкін, Александр, 243
Пшибрам (місц.), 48, 69
Пясецький, (поль. істор.), 254
Равіта-Ґавронські, див. Ґавронські
Радзієвський, Степан, 169, 173, 175, 176, 180, 188, 242, 263, 339
Радин (місто), 9
Райхенау (містечко в Дол. Австрії, кількалітнє місце осідку Липинського), 22, 27, 29, 30-33, 35, 36, 41, 42, 53, 59, 68, 79, 80-83, 85-89, 90-95, 98, 119, 122, 130, 143, 160, 163, 168, 171, 172, 176, 181-187, 191, 192, 207, 223, 228, 234, 280, 293, 350, 368, 373, 375, 378, 384, 397

Раковський Християн (рад. політ. діяч), 260, 427
Ракс (Rax, гора в краєвиді Райхенау), 230, 378
Ракушка-Романовський, Роман (коз. літоп. 17 в.), 90, 212, 224, 301
Рапперсвіль (поль. музей), Швайцарія), 178
Ратай, (укр. видавництво в Берліні), 353
Рашевскі, 146
Reidinger (Frau), 176
Рейтер, 176
Репнін (кн., ген. губер. Лівобер.), 74, 136, 212
Репніна, Варвара (прият. Шевч.), 373
Ржепецький, Антін (міністр фінансів 1918), 99, 318, 319
Рибці (село), 411
Рига (місто), 220
Рильський, Максим (поет), 175
Рим, 144-146, 220, 336
Рівне (місто), 71
Riesengebirge (гірськ. кряж), 82
Rittener, Em-me (власничка будинку в Женеві в якому жив у 1906 році В. Липинський, як студент соціології), 372
Рогоза, Олександер (генерал ген. штабу рос. армії, міністр військ. справ, 1918), 99, 318
Rosenfelden, Julia (господиня і піклувальниця біля хворого В. Липинського), 27-32, 89-92, 170, 183, 218, 274, 275, 310, 313, 323, 326, 329, 330, 335, 348, 355, 378, 385, 390, 395, 397, 398
Розтоки (село в Чех.), 323
Розумовський (студент у Празі, можливо прибране прізвище вже на еміграції), 184
Розумовські (рід), 57
Рокефеллер (амер. нафтопром.), 201
Рокицький, Адам (землевласник в Київщині і Галичині, дядько В. Липинського), 166
Ролле, (Antoni J. Rolle, поль. істор), 69
Рона (пані), 299, 300
Романовський, Віктор (архівіст), 212
Росія, 78, 85, 132, 268, 303, 320, 336, 420, 424-426
Россіневич, 139, 176
Рубач (історик), 419
Рудичев, 120
Рудницький, Степан (географ), 266
Руліковський (Rulikowski, Kazimierz Józef, поль. історик), 225
Румунія, 171
Русов, Олександер (земський діяч), 366
Рюґен (острів), 346, 347
Савватій (архиєп.), 412
Савицький, Микола (землевласник в Чернігівщині, тов. мін. внутр. справ 1918), 147
Савицький, Петро — син Миколи (політ. діяч, євразієць), 48, 106, 111, 119, 123, 146, 147, 272, 276, 281, 287, 293, 296, 299, 300, 327, 328, 334, 336, 403
Савицькі (рід), 146
Савула, Т. 245, 400
Садовський, Володимир (член політ. комісії при мін-ві зовн. справ 1918), 210
Saint Ottoheim (дит. колонія), 346, 347
Saint Quen (м. у Фр.), 49
Саліковський, Олександер (політ. діяч), 70, 134, 150
Самовидець, див. Ракушка
Санжари (місц.), 410
Сатанів (місц. над Збручем), 207
Сахно-Устимович, Микола (полк., прем. міністр, 1918), 37, 93, 178
Swinemünde (тепер Świnoujście, місто), 346
Свірський, Г. В. (член Військ.-морської комісії на мировій Конф., між Україною і сов. Росією 1918), 5
Севрюк, Олександер (політ. діяч), 306
Севрюкова (пані), 255
Сенека, Луцій (римськ. філософ, стоїк), 393

Сербія, 19, 72
Сибір, 318
Сидоренко, Григор (посол Директорії у Відні, 1919), 73
Сидоренкова (пані), 255
Сильвестрович (член Полтав. Громади XIX ст.), 410
Сідлецька, Софія, 70
Сілядія, 206
Сімович, Василь (філол.), 323
Сіменович, Мирослав (лікар у Чікаго, сусп. політ. діяч), 242
Сінгалевич, Володимир (політ. діяч), 87, 94-96, 164 ,166, 255
Сірий Юрій, див. Тищенко
Сірополко, Степан (тов. мін. освіти УНР), 402
Скала (містечко), 423
Сквирський, (повіт), 175
Сковорода, Григорій (філос.), 224
Скоробогатий, 304
Скоропадська, Єлисавета (гетьманівна), 146, 171, 176, 334, 372, 410
Скоропадська, Марія (як вище), 208, 283, 410
Скоропадська, Наталія, 410
Скоропадська, Олександра (Гетьманова), 100, 171, 172, 214, 231, 239, 268, 298, 302, 334
Скоропадська, Олена (як вище), 287
Скоропадський, Василь 410
Скоропадський, Данило (гетьманич) 45, 71, 94, 98, 171, 225, 271
Скоропадський, Іван (гетьман, 17 в.), 317
Скоропадський, Михайло, 410
Скоропадський, Павло, 5-9, 11, 12, 14, 22, 25, 26, 29-32, 34, 36, 37, 39, 40, 43, 45, 47, 50-52, 55, 62, 65, 72-76, 81, 84, 92-94, 96-100, 102-110, 112, 114, 117, 119, 121-129, 131-134, 136, 137, 139, 143-145, 150-152, 154-156, 158, 159, 161, 163, 164, 166, 168, 170-173, 175-180, 182-184, 186, 187, 189-191, 193, 196, 199, 201, 213-215, 219, 223, 227, 232, 233, 235-237, 247, 250, 253, 262, 266, 268, 271, 276, 277, 281, 291, 296, 298, 302, 316-320, 322, 324, 334, 344, 345, 347, 352-354, 371, 379, 381, 382, 384, 386, 392, 402, 410, 413
Скоропадський, Петро (черниг. землевласник 19 в.), 186, 410
Скоропадські (рід), 154, 171, 182, 317, 409
Скоропис-Йолтуховський, Олександер (політ. діяч СВУ 1914-1917, холмський староста 1918), 20, 22, 26, 28, 30, 35, 36, 93, 105, 116, 152, 159, 163, 215, 218, 238, 241, 242, 246, 249-252, 255, 256, 260, 264, 267, 271, 286, 292-294, 296, 313, 323, 336, 341-343, 346, 356, 359, 360, 362, 363, 370, 392, 393, 421-423
Скорописи (рід), 286
Скорупи (рід), 154
Скрипник, Микола (рад. політ. діяч), 273, 397
Слабченко, Михайло (істор.), 121, 122
Славинський, Максим (публіцист, член Укр. Нац. Ради в Петербурзі 1917), 17, 18, 39, 40, 193, 194, 196, 199, 201, 204, 208, 217, 222, 315, 319
Сливинський, Олександер (полк. начальн. генеральн. штабу 1917 і 1918), 153, 158, 177, 427
Сліпий, Йосиф (ректор Дух. Акад., ред. „Богословія"), 291
Слобідщина, 111
Словаччина, 223
Смакула, (студент), 253, 254
„Совдепія", 34, 110, 192
Содома (бібл. місто), 378
Сокира-Яхонтів (ген. рос. служби, командир Сірожупанників), 5, 7, 59
Сокович, Евген (інж.., мін. пляхів Ц. Ради 1917, голова комунік. комісії під час мировых перегов. між Києвом і Москвою у Києві 1918 р.), 157, 159
Соколовський, Ю. (мін. харч. справ у кабін. Лизогуба 1918) 99, 319
Соловецький монастир, 296
Соловьев, Сергей (рос. істор.), 248
Соломки (рід), 146, 147
Southampton (місто), 389
СССР, 418

Спанокі (Spannocchi, генерал-майор австр. арм., представник АОК в Україні 1918, граф), 14
Сроковський, Константин (письменник, публіцист, посол до Галицьк. Сойму), 131
Старков, А. (проф.), 220, 254
Стародуб (місто), 212
Старосольський, Володимир (д-р права, соціолог, політ. діяч), 23, 165, 205, 254, 262, 266, 349
Стебницький, Петро (міністр, 1918), 6, 319
Степанівський, Володимир (політ. діяч, публіцист), 189
Стороженко, Андрій (історик, автор і фундатор історичних публікацій, 143, 198, 199
Стороженко, Микола (історик, брат Андрія, автор і фунд. історичних праць), 128, 129, 131, 134, 142-144, 147, 153, 177, 178, 218, 220, 259, 282
Стороженки (рід), 154
Стоцький (Смаль-Стоцький), Роман (син Степана, літературознавець, публіцист і дипломат), 33, 39, 46
Стоцький (Смаль-Стоцький), Степан (філол.), 119, 188, 243, 291, 323, 324 328, 331, 403
Стрібний (Стржібни), Юрій (чеськ. політ. діяч, військ. міністр), 323
Стронін (видавець), 410, 411
Струве, Петр (рос. екон., кадет правого крила, письменник, мін. зовн. справ у Врангеля), 219
Студинський, Кирило (літературознавець, проф. унів. у Львові), 119, 244, 299, 305, 321
Сулятицький, П. (пол. діяч), 225
Сумцов, Микола (проф. історик, етногр. і літературознавець), 100
Суровцова, Надія (політ. діячка), 26, 288, 296, 300
Тарановський, Федор (рос. історик права), 335
Таранько, Михайло (видавець), 371, 375
Тарнавський, Василь (меценат культурних справ), 57, 144
Тарновські (рід), 410
Таубе, Михаил (рос. істор.), 254, 273, 278-280
Теплиці (Teplitz-Schönau, місц.), 295
Тер (проф.), 375
Тимошенко, Володимир (економіст), 106, 111, 113, 153, 157, 159, 201, 210, 264, 266, 268, 270, 271, 278, 294, 299
Тимофіїв, Михайло (економіст), 20, 25, 27, 33, 51, 111, 113, 114, 121, 160, 161, 389, 397
Тихон (моск. патріярх), 127
Тирасполь (місто), 347
Тичина, Павло (поет), 333
Тищенко, Юрій (видавець, псевд. Сірий), 14, 20, 410
Токаржевський-Карашевич, Ян (укр дипломат, політ. діяч), 10-12, 17, 24, 32, 75, 102, 108, 112, 149, 160, 198, 278, 315
Толстая, Олександра (графиня, рос. діячка), 186
Томашівський, Євген (студент), 68 136, 138, 139, 159, 171, 197, 284, 286, 301, 304, 331
Томашівський, Степан (проф. унів., історик), 77, 82, 102, 104, 106, 108, 109, 111, 114, 119, 170, 191, 198, 200, 201, 283, 301, 303, 313, 346, 348-354, 357-362, 366, 368, 370, 371, 383, 423
Трильовський, Кирило (д-р прав, адв., січовий діяч), 75
Трифоновський, 147, 283
Тростянець (маєток Скоропадських на Полтавщині, прилуцького повіту), 362, 410
Троцький, М. (публіцист і журналіст), 400
Трощинські (рід), 57
Труба, Іван (комісар народ. освіти на Катеринославщині 1918), 22, 300, 381
Трубецкой, Николай (кн., рос. соціолог і філос.), 268, 271, 272, 276, 279-281, 288, 296
Трунов, Василь (член Полтав. Громади XIX ст.), 410
Трунов, Петро (член Полтав. Громади), 410
Туреччина, 37

Турнов (місто, Чехія), 17
Übersberger, (Іберсберґер), Hans, (проф. Віденського універс.), 34, 54 60, 63, 66, 67, 163, 169, 245
Удовиченко, Микола (ген.), 40, 41, 308
Ужгород (місто), 129, 159, 288, 342, 345, 368, 371, 377
Україна, 7, 8, 12, 18, 21, 36, 48, 56, 57, 63, 72, 73, 83, 85, 101, 106, 111, 114, 117, 119, 121, 122, 130, 134, 139, 143, 148, 150, 153, 171, 200, 202, 203, 205, 206, 221, 223, 224, 244, 248, 266, 268, 272, 273, 287, 288, 293, 300-302, 317, 321, 327, 333-336, 347, 349, 364, 367, 373, 407, 408, 412, 415, 419, 425, 426, 428
Уляницький, В. (член Старої Громади в Києві, політ. діяч, кадет), 48
Умань (місто), 26
Usedom (острів), 346
Устимович, див. Сахно-Устимович
Фалькензее (Falkensee, місц.), 374, 385
Фасмер, Макс (проф. нім. славіст), 233, 234, 240, 257, 264, 271-273, 276, 279, 298, 302, 303, 312, 338, 392, 393
Федак, Степан (гром. діяч), 265, 270
Феденко, Панас (політ. діяч, публ.), 205, 206, 250, 365, 421, 422
Федорців, Федір (журналіст, ред. „Діла"), 70
Feiner (Frau), 38
Фердинанд I (Болгр. цар), 75
Фідлер, 130
Філіппов, Александр (рос. істор.), 40
Finkenkrug і Фінкенкруґ, (місц. б. Берліну, де в 1927 р. жив В. Липинський), 285, 291, 374, 385, 387
Фірак, Михайло (свящ., журн.), 368
Фльоренція, 23
Фролов, Леонід (проф. Госп. Акад. у Подебр.), 139
Фляйшман (фон, майор, австр. військов. аташе у Києві), 302
Форґач (Forgacs, J., граф, посол Австрії в Києві, 1918), 5-10, 362
Фрайбурґ (місто), 224, 373
Франко, Іван, 218, 232, 302
Франц-Йосиф (австр. імператор), 75
Франція, 16, 49, 166, 228, 241, 297, 300, 305, 315, 316, 327, 403
Freiwald (місц.), 236
Фрідлейн (книгар у Кракові), 98
Frl. Julie (Fräulein Julia), див. Розенфельден
Фріш, (дир. банку, голова Куратор ії У. Н. Інституту в Берліні), 334, 336, 393, 421-423
Фюрстенберґ (Fürstenberg, Karl Emil, князь, дипломат, у 1918 р. в Києві), 12
Ханенки (рід), 57
Харків, 16, 83, 117, 121, 122, 301, 328, 415, 416
Харківщина, 125
Херсонщина, 224
Хмельницький, Богдан (гетьман), 47, 76, 80, 197, 205, 367, 400, 407
Хмельниченко, Юрій (гетьман 17 в.), 181
Ходорович (ген., начальник Київськ. Воєнної Округи 1917 р.), 322
Холмщина, 1, 5, 7-9, 12, 60, 132
Холодний, Петро (арт. маляр, віцемін. освіти, 1918), 381
Холонєвський, Андрій (граф; дідич на Поділлі, приятель Липинського), 208
Царгород (тепер Істамбул), 17, 24, 154
Царінний, А. (літерат. псевдонім Стороженка, Андрія), 197
Цегельський, Лонгин (д-р прав, політ. діяч, посол до австр. парляменту, держ. муж, 1918-20), 12-15, 348, 353
Цимбал, Василь (культ. діяч), 366
Ципріянович (Савур-Ципріянович), Михайло (секр. В. Липинського), 75, 125, 128, 137, 140, 141, 143, 152, 157, 158, 160-164, 166, 168-170, 172 174, 175, 177, 180, 181, 183-185, 187, 190-192, 198, 202, 204, 207, 208, 217, 227, 235-237, 239, 241, 242, 244-247, 249-251, 262, 267-269, 280, 281, 287, 295, 296, 305, 309-311, 313, 317, 318, 326, 329, 330, 332, 334, 335, 342, 346, 348, 364, 368, 374,

375, 377, 378, 383, 385, 389, 390, 392, 394-398, 423
Ціновіц (Zinnowitz, місто), 339, 340, 345, 346, 348, 350, 356, 358, 359, 362
Цінцінат, Луцій Квінцій (рим. пол. і військ. муж), 104
Цоль (Zoll, Fryderyk, проф. міжнародн. права в Кракові), 119
Цюпка, Осип (д-р прав, видавець двох томів Історії 1917-1922, Дм. Дорошенка), 343, 345, 365, 368, 378, 379, 383
Чайка, Клим (сусп. діяч), 33, 240, 250, 279, 321, 341, 377, 390, 391, 394, 396, 397
Чернишевський, Николай (рос. письм.), 418
Чорториський, Адам (лідер поль. еміґр., 19 в.), 315
Чернігів (місто), 225, 410
Черний — Черни, А. (чеськ. публіцист і журналіст), 100
Чернігів (місто), 225, 410
Чернігівщина, 72, 95, 146, 410
Черняхівська, див. Старицька
Черняхівський, Олександер (проф. гістології на Київ. універ.), 366
Черячукін, А. (генерал, посол Війська Донського при Гетьмані 1918), 117, 150
Чеський Рай (місц.), 17
Чехія (і Чехословаччина), 17, 19, 44, 47, 49, 62, 68, 78, 81, 82, 95, 104, 110, 140, 143, 152, 171, 172, 192, 200, 208, 225, 260, 265, 295, 296, 309, 375, 379, 390, 412
Чехівський (Чех-ий), 26
Чехов, Антон (рос. письм.), 130
Чехович, Константин (філолог), 266, 299
Чигирин (місто, гетьм. двір Б. Хмельницького), 231, 371
Чижевський, Дмитро (славіст, філософ, літературозн.), 224, 226, 248 249, 268, 278, 299, 328
Чикаленко, Євген (політ. діяч, меценат), 50, 61-65, 67-70, 80. 88, 89, 91, 96, 133, 140, 149, 154, 159, 173, 266, 294, 323, 325, 342, 352, 366
Чикаленко, Левко (син Євгена, археолог), 64
Чикаленко, Петрусь (мол. син Євгена), 325
Чикаленко-Келлер, Ганна, див. Келлер
Чикаленко, Юлія, (дружина Євгена), 266, 323, 325
Чичиков (літ. персонаж), 132
Чоловський, Александер (поль. історик і історіограф), 262
Чорне Море, 37, 399, 407
Чорнобривкин (домовласник у Києві), 191
Чубинський, Микола (міністр судівн. у І. кабін. Лизогуба, 1918, голова Сенату Укр. Держави 1918), 117, 319
Шаповал, Микита (політ. діяч, публіцист), 34, 58, 69, 123, 126, 174, 177, 220
Шаповал, Олександер (полк., політ. діяч, видат. пров. Січової Організ. в США), 147, 159, 169, 174, 176, 179, 188, 191, 194, 200, 208, 220, 226, 265, 288, 322, 325, 413
Швайцарія, 13, 97, 369
Швеція, 407
Швець, Федір (член Директорії, 1918), 46
Шевченко, Тарас, 74, 137, 173, 186, 219, 333-335, 337, 339, 368, 403, 412, 426
Шелкан (діяч у Полтаві в XIX ст.), 407
Шелухин, Сергій (голова Мирової Делег. Укр. Держави, Київ 1918, сенатор У. Д. 1918), 75, 98, 102, 104 125, 126, 132, 139, 150, 160, 161, 285, 306, 308, 311, 312, 323, 325, 371, 375, 412, 427
Шемет, Богдан (студент техн. наук на унів. в Гетінґені), 100, 239, 254
Шемет, Володимир (політ. діяч Полтавщини), 239, 260
Шемет, Микола (політичний діяч на Лівобережжі), 88
Шемет, Сергій (діяч гетьм. руху), 20, 21, 24-28, 30, 32, 35, 36, 38, 52,

87, 88, 92, 93, 99, 103-106, 114-116, 120, 126, 136, 137, 141, 147, 148, 152, 154, 159-161, 163, 166, 168, 170, 171, 178, 180, 183-185, 194, 199, 201, 205, 209, 211, 213-215, 228, 229-233, 235, 239, 241, 242, 244, 245, 249, 251, 254-257, 260, 280, 287, 290, 293, 294, 300, 320, 321, 390, 391, 402, 403
Шенець, (студ., б. старшина), 175
Шептицький, Андрей (граф, митрополит Львівський), 103, 133, 175, 190, 198, 199, 208, 215, 217, 260, 270, 345, 355, 356, 362, 388
Шереметевський, Михайло (укр. дипл. кур'єр 1918), 5, 10
Шерер, Жан (фр. істор. 18 в.), 289
Широцький, Константин (мистецтвознавець), 182
Шишманов, Ів. (проф. унів. в Софії, посол Болгарії в Києві 1918), 46
Schilksee (місц.), 233
Schmidt, Ott. (історик), 415
Шмурло, Євгеній (рос. історик), 101
Шохин, Кузьма (член Полт. Громади XIX ст.), 410
Шпілінський, Олександер (студент у Берліні, б. старшина), 311, 323
Шраґ, Ілля (суспільно-політ. діяч, посол до Думи Держ.), 366
Штайнгель, Федір (барон, укр. посол у Берліні, 1918), 10, 75
Штелін (проф), 298
Штетін (місто), 339, 346
Штирія (Стирія, область Австрії), 70
Штокерау (місто), 130
Штреземан, Ґустав (нім. політик), 319
Шульгин, В. (рос. журналіст, ред. „Кіевлянина"), 300
Шульгин, Олександер (мово- і літературознавець, критик, політ. діяч), 46, 63, 75, 114, 165, 193, 194, 196, 273, 274, 291, 311, 315, 428
Шульгинова (пані), 193, 228
Шульгини (родина), 186
Шуміцький, Микола (член Коміт. для охорони революції, Київ 1917, залізничник), 308
Щеньовський (політ. діяч), 320
Щербаківський, Вадим (дослідник племінних культур в Україні, антрополог), 81, 83, 91, 97, 173, 176, 180, 184, 222, 243, 284-286, 299, 323, 331, 337, 413, 414
Щербина, Федір (історик Кубані, проф. унів. в Празі), 88
Щуцький (ген., військ. міністр у кабін. Гербеля), 319
Юлія — (панна) див. Розенфельден
Юринець, Володимир (радян. діяч, історик-марксист), 302, 304, 344, 416
Югославія, 63, 116, 128, 129
Яблоновський (Jabłonowski, Aleksander, поль. істор.), 90
Яворський (Мелхиседек, Значко-, ігум., 18 в.), 51
Яворський, Матвій (радян. історик-марксист), 229, 301-304, 328, 329, 344, 415, 419, 420
Яковлів, Андрій (член Цент. Ради, її посол у Відні, політ. діяч, дипломат), 181, 273, 365
Яковенко (студ), 268, 269
Яреми (род.), 186
Ярошевський, Богдан (київськ. журналіст польск. походження, помічник В. Липинського в редагуванні "Przeglądu Krajowego"), 365, 368
Ястров (проф.), 298

Закінчивши оцю книгу — першу з кількох десятків — відчуваємо, разом з полегшею, безмір відповідальности за пляноване діло, бо маємо ще у свіжій пам'яті труднощі, що їх довелося перебарювати, й добачаємо не менші перед нами, сподівані й несподівані.

Бо ж, невеликими нашими силами й засобами насмілились ми двигнути таке складне, важке і рідко в нас практиковане діло, яке в державних націй виконують гисленні гурти редакційних і технічних фахівців, при великих грошових засобах заможних наукових установ.

Оцей том, листування Дмитра Дорошенка, яким ми започаткували публікування Архіву Вячеслава Липинського — виходить у світ — як і інші, гергові томи, зусиллями та щедрістю приятелів нашого Інституту, що їх вони виявили в різних формах. Про особистий вклад кожного з них будемо сповіщати в наступних томах.

Що ж до цієї книги, то ледве ги потрапимо знайти належні слова подяки для Вп. Пана Дмитра Микитюка з Вінніпеґу, Канада, який витривало допомагає нам в усьому, а також у збереженні друком скарбів творгої мислі знатних мужів наших, подаюги приклад, як над справами проминальними і догасними належить ставити справи знагущі й далекосяглі. Шляхетним і щедрим його даром — тридцятишости тисяг долярів — надрукована ця книга і будуть з тієїж фундації надруковані ще шість гергових.

Нехай нам вільно буде сподіватися, що це наше видання знайде уважливого гитага та пильного дослідника і що вони поділять вдягність нашу для названого тут мецената і для всіх інших співтворців та співугасників цього діла.

Дирекція і Видавництво Інституту
Загальна Редакція і Редакція Тому

З М І С Т

Editor's Note	VII
Дмитро Дорошенко, есей	XV
Праці Д. Дорошенка	XLII
Ініціяли, скороти, умовні знаки	2
Тексти листів	5
Доповнення до листів	401
Додатки до листів	407
Покажчик змісту	428
Покажчик імен і місцевостей	434
Подяка	451